

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Edward W. Said

İktidar, Siyaset ve Kùltür

Söyleşiler

Çeviren: Salih Özer

HECE

konusm

İKTİDAR, SİYASET VE KÜLTÜR -Söyleşiler-

Edward W. SAID

Edward W. Said: 1935 yılında Kudüs'te (Filistin) doğdu. Eğitimine Filistin'den başlayarak Mısır'da ve ABD'de devam etti. *Şarkiyatçılık, Medyada İslam, Kültür ve Emperyalizm, Entelektüel, Yersiz Yurtsuz, Kış Ruhu, Geç Dönem Üslubu, Kültür ve Direniş, Oslo'dan Irak'a ve Yol Haritası, Yeni Binyılda Filistin Sorunu, Hümanizm ve Demokratik Eleştiri, Joseph Conrad ve Otobiyografide Kurmaca, Başlangıçlar: Niyet ve Yöntem, Müzikal Nakışlar, Sürgün Üzerine Düşünceler* Türkçe'de yayımlanan yapıtlarından bazılarıdır. Bunların dışında yazarın ayrıca *The World, the Text and the Critic; After the Last Sky; Blaming the Victims; The Politics of Dispossession; Peace and Its Discontents; The Pen and the Sword; The End of the Peace Process* gibi yapıtları vardır. Edward Said Columbia Üniversitesinde İngilizce ve Karşılaştırmalı Edebiyat bölümü hocasıydı. 2001 yılında kendisine ömrü boyunca gerçekleştirdiği çalışmaları dolayısıyla Lannan Edebiyat Ödülü verilmiştir. Edward W. Said, 26 Eylül 2003'te ABD'de vefat etti.

Salih Özer: Tokat'ta doğdu. Bir süre Milli Eğitim Bakanlığında çalıştı. Daha sonra Kültür Bakanlığına girdi. Riyad Büyükelçiliğinde Kültür Müşaviri olarak görev yaptı. Hâlen Kültür Bakanlığında görev yapmaktadır. Birçok kitap ve makalesi, İngilizce ve Arapçadan kültürel, edebi ve felsefi içerikli birçok çevirisi bulunmaktadır. Çevirileri arasında William Barret'ten *İrrasyonel İnsan*, Edward W. Said'den *Yazınsal Eleştiri, Sürgün Üzerine Düşünceler*, Dostoyevski'nin *Mektupları* ve Malik bin Nebi'den *Kültür Sorunu* bulunmaktadır.

İKTİDAR, SİYASET VE KÜLTÜR –SÖYLEŞİLER–

EDWARD W. SAID

Türkçesi
Salih Özer

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 390
Konuşma

Özgün Adı: Power, Politics and Culture
Copyright©2001, Edward W. Said
All rights reserved

Bu kitap yayınevimiz tarafından Eylül 2004'te
Yazınsal Eleştiri adıyla basılmıştı.
Bu kez yeni adıyla 2. bölümünün çevirisi de eklenerek basılmaktadır.

Birinci Basım: Mayıs 2016
©Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: SARAUSTA
Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Baskı: Dumat Ofset
T: (0 312) 278 82 00

ISBN: 978-605-9279-89-5

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti
Konur Sokak Nu: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenşehir/Ankara
T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr
www.hece.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 7

Giriş / 9

I. BÖLÜM PERFORMANS VE ELEŞTİRİ

I-Başlangıçlar / 23

II-Batı'nın Gölgesinde / 65

III-Örtüşen Topraklar Dünya, Metin ve Eleştirmen / 81

IV-Kamusal Yaşam Kavşağında Yazın Kavramı / 99

V-Eleştiri, Kültür ve Performans/İcrâ / 127

VI-Eleştiri ve Politika Sanatı / 153

VII-Vahşi Orkide ve Troçki / 203

VIII-Kültür ve Emperyalizm / 223

IX-Şarkiyatçılık ve Sonrası / 251

X-İki Kültür Arasında Edward Said / 277

XI-İnsan Hakları ve Yazın / 295

XII-Dil, Tarih ve Bilgi Üretimi / 311

XIII-Ben Daima Derste Öğrenmişimdir / 331

II. BÖLÜM İLİM ADAMLIĞI VE EYLEM

XIV-Bir Arap ve Yahudi Devleti Bir Arada Yaşayabilir mi? / 337

XV-İlim Adamları, Medya ve Ortadoğu / 341

XVI-Bir Sürgünün Sürgünü / 365

XVII-Amerikan Entelektüelleri ve Ortadoğu Politikaları / 377

XVIII-Kendi Kendini Değerlendirme İhtiyacı / 399

XIX-Daha Fazla Hüseyinler İçin Bir Formül / 407

XX-ABD'deki Filistin Sesleri / 411
XXI-Entelektüeller ve Savaş / 417
XXII-ABD'deki İnsanların İslam Hakkında
Bildikleri, Aptal bir Klişeden İbaret / 429
XXIII-Avrupa ve Diğerleri Bir Arap Bakış Açısı / 449
XXIV-Öze Karşı Semboller Geçici Yönetim Düzenleme
İlkeleri Bildirgesinin İlanından Bir Yıl Sonra / 459
XXV-Daha Az Gidilen Yollar / 475
XXVI-Kendimize Dönmek / 485
XXVII-Bir Devlet Evet Fakat Sadece Filistinliler İçin Değil / 499
XXVIII-Şarkiyatçılık, Arap Entelektüeller, Marksizm ve
Filistin Tarihinde Mit / 505
XXIX-Benim Vatana Geri Dönme Hakkım / 513
DİZİN / 531

ÖNSÖZ

Bu derlemedeki röportajlar, 1976-2000 yılları arasına âittir ve birçok konuyla ilgilidir. Bu röportajların tamamı –Cornell Üniversitesi *Diacritics* dergisinde çıkan ve editörler ile benim aramda yazılı bir konuşma olan birinci röportaj hariç– tanım yerindeyse yüz-yüze ortamlarda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bunlar, bu tarz karşılaşmaların güncelliğini yansıtmaktadır; yani ileri geri konuşmalar, teklifsiz soru-cevap dili, belirli bir nokta veya kanıt etrafında dolaşma, üzerinde durma veya onu yeniden vurgulama, röportaj yapan ile muhatabı arasında itirazlar ve karşı itirazlar.

Bu röportajlar öncelikle ilk olarak ortaya çıktıkları ve onları gerçekleştiren gazete ve dergilerde yayınlanmış, sonra Prof. Gauri Viswanathan tarafından ve üçüncü olarak da Shelley Wanger tarafından edite edilmişlerdir. Bu bakımdan onlar, doğrudan söyleşiden ibaret olup sonradan netliğe kavuşturulmuşlardır.

Bu röportajların daha fazla yazı dili formatında gözükmesi için, ilgili hiçkimse herhangi bir çaba sergilememiştir. Dolayısıyla bunlar aslında birçok farklı yer, zaman, yayın ve röportajıyla (ABD, Avrupa, Orta Doğu, Hindistan) ve değişik atmosfer, ruh hali ve ilgiler içinde, değişik münasebetlerin kayıtlarıdır.

Röportajlar, deneme ve kitapların sahip olmadığı bir işleve sahiptir. Bizzat benim durumumda da onlar, kitaplarım ve makalelerimdeki mevzulara yönelik cevaplar olarak ortaya çıkmışlardır ve bu açıdan röportajı yapanın ilgilerini yansıtmaktadırlar. Yine de iti-

raf etmeliyim ki onlar, yayın yapan hoca ve kamusal eleştirmenin yaşamının değişmez unsuru olmuşlardır. Ders vermek için veya bir kitap yayımlamak için nereye gidersem gideyim, kibar ve zihinsel olarak yüce gönüllü birçok insan sorularını hemen ve hazırlıksız olarak cevaplama fırsatını bana vermişlerdir. Röportajlar, birçok açıdan hem görüşülen kişi açısından hem de iyi hazırlanmış mülakatçı açısından daimi bir keşif sürecidirler. Bunun için çoğu kez görülmüştür ki, özenle hazırlanmış bir soru listesine sahip birisi bile, ilginç şekilde listesini bir kenara bırakarak irticalen –kâğıttan değil de tartışmamızdan hareketle– doğrudan bana yönelik olarak konuşmasını sürdürür ve bunun için de hiç tahmin edilmeyen sonuçlarıyla birlikte daha fazla keşif yapılır. Dolayısıyla her durum, bir dizi özel koşulu yansıtmaktadır ve ben, kamusal alanla hem politik bir eylemci hem de entelektüel ve ilim adamı olarak ilgili olduğum için karşı koymam gereken birçok zorluk belirivermektedir. Ne olursa olsun ümidim şu ki, bu görüşmeler, teklifsizliği ve nispeten geniş kapsamlı yapısına rağmen başka bir yer ve zamandaki okuyucuların ilgi ve merakına cevap teşkil edecektir.

E.W.S.
New York
Mart 20, 2001

Gauri Viswanathan

GİRİŞ

Günümüzde pek az yazar Edward W. Said kadar üretkendir. Neredeyse iki düzine kitabın yazarı olan Said, yazınsal eleştiriden Orta Doğu politikalarına, operaya, filmlere ve gezintiye kadar çok geniş bir yelpaze üzerine yazılar yazmıştır. Çekici bir iletişim enerjisine sahip fikirleri, konu ister Joseph Conrad, Richard Wagner olsun isterse Filistin ve barış süreci olsun, yayınları vasıtasıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Keza kendisi, birçok geniş inceleme ve eleştirel deneme antolojisine konu olmuştur; gerçekten onun çalışmalarına ilişkin olarak her yıl en azından yarım düzine yayın çıkmaktadır ve Edward Said’le ilgili olarak eleştirel bakış açısı ortaya koyan kitaplar bizatihi büyük bir endüstriye dönüşmüştür. Gerçek onun tarafından gerekse onunla ilgili o kadar çok şey yazılmaktadır ki, bir röportaj derlemesinin, onun mevcut kitaplarında veya onunla ilgili eserlerde şu anda olmayan hangi yeni bakış açıları kazandırabileceğini sormakta mazur olunabileceği söylenebilir.

Tüm bunların cevabı oldukça basit: Geçen otuz yıl süresince Said’le yapılan röportajlar şunu açıkça göstermiştir ki, ne onun kendi eserleri ne de hakkında yazılanlar asla son sözü teşkil etmemektedir. Kaydedilmesi gereken ilk husus, hem onunla yapılan röportajların –hem yazılı hem de görsel medyada– hem de, Asya, Orta Doğu, Avrupa ve ABD gibi röportajların gerçekleştirildikleri yerlerin sayısıdır. Bu röportajlar zamanımızın en güçlü entelektüeli

olarak onun uluslararası sahnedeki mevcudiyetini teyid etmektedir; zira o, tutkulu hümanizmi, kültürü ve derinliği, provakatif görüşleri ve Filistin davasına yönelik değişmez bağlılığı dolayısıyla kamuda büyük ilgi uyandırmaktadır. Dünyanın değişik bölgelerindeki birçok yayında yer alan bu röportajlar, daha önce asla bir kitapta toplanmamıştır. Bir bütün olarak bu röportajlar, Said'in kitaplarında ve makalelerindeki önceki fikirlerine geri dönüp onları yeniden ele alan yorulmak bilmez bir gezgin aklı gözler önüne sermektedir. Said'in düşüncesinin cevveliyeti ve çeşitliliğinin göstergelerinden birisi, onun kitapları ve denemelerindeki argümanlarını sadece savunmak ve geliştirmek amacıyla değil; bundan daha önemli olarak onların ortaya çıkmasına neden olan bağlamlardan farklı bağlamlardaki sınırlılıklarını belirleyip olasılıklarının çapını araştırmak amacıyla tekrar ele alabilme yeteneğidir. Diğer bir deyişle, Said, görüşlerini ilk olarak ortaya koyduktan epey sonra onlarla gidebildiği kadar uzağa gitmektedir ve yenilerde meşhur olan “gezginci teori” konusunda da genel olarak ifade ettiği şekilde, çalışmalarının eleştirisiz özümlemesine de benzer bir şüpheli gözle bakmaktadır. *Dünya, Metin ve Eleştirmen* (1983) adlı kitabındaki aynı adlı denemede kendisi, yerel bağlamlarda üretilen teorilerin, esnekliğini kaybetmeye eğilimli olduklarını ve başka yerlere aktarıldıklarında güç ve anlam olarak yoğunluklarını kaybettiklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla teoriler, bu zayıflamış şekilleriyle, hakiki bir düşüncenin gerçekleşmesiyle ilgili sistem ve prosedür konusunda bir takım stratejik metotlar olmanın ötesine geçememektedirler.

Gezginci teorilerin zayıflamış gücü, etkiyi sürdürmenin yollarından birisinin, mekân ve insanlar arasındaki farklılıkları yok ederek genel geçer bir uygulama iddiasında bulunmak olduğunu savunan geleneksel yaklaşımla çatışmaktadır. İmparatorluğun gücü öyledir ki, “evrensele daima yerli pahasına ulaşılır” (Eleştiri, Kültür ve Performans/İcra). Yerel bilgi, ancak, kendi konum ve yerlerine yerleştirilen metinlerle ilişkilendirilebildiğinde metinsel okumalar evrenselliğin ve standardizasyonun diliyle rekabet edebilir. Yerel bağlama aktarmanın verimli şekilde kullanımı konusunda Said'in

verdiği örneklerden birisi şudur: Albert Camus, bağımsız bir Ceza-yir'in kurulmasını bloke etmek için Fransız Lisesi konusundaki kültürel söylemi kullanmıştır. (s. 145). Bu, röportaj yapanların sorularına cevaben Said'in kendi çalışmasını açıklarken kullandığı yorumlayıcı bir metottur. Said, evrensellik eleştirisini kendi çalış-masına kadar yönelterek bilgi üretiminin yerelleştirilmiş koşulları-nın, bir kimsenin hem incelediği eserler konusunda hem de yazar-larıyla ilgili anlayışını etkilediğine dikkat çekmektedir. Onunla, dünyanın birçok farklı bölgesinde röportaj yapıldığı için kendisin-den her zaman en çok o bölgelerle alakalı mevzulara cevap verme-si ve kendi çalışmasını bu farklı ilgilerle bağlantılı olarak yeniden ele alması istenmektedir. Örneğin Said'in Hindistanlı tarihçiler üzerindeki etkisi sorusu. Ona, Kalküta'da yapılan bir röportajda ("Ben Daima Derste Öğrenmişimdir") Hind tarih yazımının kendi-sinin sömürge söylemi incelemeleri üzerindeki etkisi dolayısıyla, sosyal tarih gündeminden "çıkarılmış" olup olmadığı sorulmuştu. Röportajı yapan kişinin demek istediği şeydu: Hindistan'ın sömür-ge sonrası tarihi, Said'in kültürel politika eksenli müdahaleleri ol-masaydı, Hint tarihçiliğine hâkim olan Marksist izleği takip etmeye devam edebilirdi; zira Said bu şekilde ilmi odağı sınıf analizlerinden sömürge dönemi metinlerinin gidimli gücü ve bu metinlerin temsil-lerinin incelenmesine kaydırmıştır. Röportaj yapanların soruları, sö-mürge sonrası toplumlarda, N'gugi wa Thiong'o'nun meşhur ifade-sini kullanırsak zihinleri sömürge olmaktan çıkarma konusunda ge-nel olarak kabul edilen bir yaklaşım olmadığını göstermektedir. Böylelikle büyük oranda Said'in ön ayak olduğu sömürge sonrası incelemelerle birlikte Batı'nın akademik dünyasında devrimci bir dönem olarak görülebilecek şeylerin, kimi sömürge sonrası toplum-larda ihtiyat ve dikkatle ele alındığını öğrenmiş oluyoruz.

Değişik sömürge dönemi tarihlerinin özel durumlarını küçüm-semeden söylersek Said'in yaklaşımı, tarih incelemesini aynen ya-zının tarih ve politikadan ayrı ve kopuk olarak düşünülmesi gibi dil ve biçimden/formdan kopuk olarak düşünme eğiliminin yanlışlığı-nı sorunsallaştırmaktadır. Said, yazın ve tarihin, kanıt ve yorumun

gözden geçirilmesini gerektirdiğine işaret eder ve iktidar söylemlerinde yoğunlaşıldığında tarih yazımının bir şekilde kontrolü kaybedebileceği iddiasına karşı, bunun aksinin, olguların, ortaya konuldukları yollardan ve kaydedildikleri dilden bağımsız olarak incelenip incelenemeyeceği sorusunu ortada bıraktığını ifade eder. Yine de bu durum, bir yazarın etkisine karşı direnmenin, aslında farklı tarihlere kendi yerel yoğunluğunu/somutluğunu yeniden kazandırma girişimlerinin bir işareti olarak da algılanabilir. İronik şekilde hem Said hem de onunla röportaj yapanlar, bu nosyon üzerinde hemfikirdirler, her ne kadar bu nosyonu ortaya koyma hususunda ki kalkış noktası, Said esinli eleştiride yerel hissiyatın kaybolduğu suçlaması olsa da. Bir kez daha Said, argümanları üzerinde açılma imkânına kavuşmakta ve teorisinin sınırlarını sorgulamak suretiyle kendisini, gazetecileri ve ilim adamlarını konuştuğu kültürlerin tikel ilgilerine daha fazla yakınlaştırmaktadır.

Said'in röportaj yapanların sorularına yönelik cevapları, kendisinin "*Şarkiyatçılık*", "*Dünya, Metin ve Eleştirmen*" ve "*Kültür ve Emperyalizm*" adlı eserlerinde betimlediği şekilde, bilginin ancak başkalarıyla etkileşimle birlikte ortaya çıktığı hususunu pekiştirmektedir. İnsanların nasıl bildiği konusu, özellikle de kültürel ve politik mübadele bağlamına oturtulduğu şekliyle, Said'in önemli uğraşlarından birisidir; bu röportajlar bu süreci aydınlatma konusunda ciddi bir katkı ifade etmektedir. Kendisinin de sürekli ifade ettiği gibi Said'in temel ilgisi, sistemlerin ve kurumların nasıl varolduğu, sahip oldukları gücü nasıl elde ettikleri ve gidimli güçlerini dengelemede kullandıkları yeni düşünce formları ve temsillerin neler olduğu gibi konulardır. Bu tarz sorular Said'in kendi yazılarına yöneltilirse, yapılacak şey, incelediği eserlere uyguladığı politik aciliyetlere ve tarihsel koşullara karşı sorumluluk duyma ölçeğinin aynısına kendisinin ne kadar ciddiyetle riayet ettiğinin ölçülmesidir.

Röportajlar göstermiştir ki, Said açısından bilgi üretimiyle ilgili araştırma, aynı zamanda bir iç gözlemsel projedir, gerçi bunun nihâi amacının her zaman hermenötik veya psikanalitik kendi-kendini analiz olması gerekmiyorsa da. Nitekim röportajlar, birçok öz-

yaşamöyküsel bağlamda, yazarların eleştirel bakışlarını, çalışmalarını ürettikleri koşullara çevirme konusunda başarılı olmuştur, bu bakımdan kendi kendini gözden geçirme konusunda bir nevi kato-lizör işlevi görmüşlerdir. Bu kendi kendini araştırma, Said örneğin-de, diğer metinlerin eleştirel incelenmesiyle ilgili form ve prose-dürlerin yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir.

Bu çift yönlü işlem, buradaki röportajlarda oldukça bariz bir şe-kilde gözlemlenmektedir. Örneğin Said'i uluslararası sahnenin orta yerine fırlatan çalışmasına (*Şarkiyatçılık*) yönelik düşüncelerini ele alabiliriz. Açıkça görülmektedir ki, röportajı yapan çoğu kişi bu ki-tabı hem bilgi ile iktidar, temsil ile otorite arasındaki ilişkiye yöne-lik hem de Foucault, Gramsci ve Vico gibi düşünürlerin Said'in bu ilişkileri açmaması üzerindeki etkilerine yönelik araştırmaları aç-sından bir referans noktası olarak (*Şarkiyatçılık*) ele almaktadır. Postyapısalcılık akımına kapılan çoğu röportajcı, Said'i, negatif bir aygıt görüşü olarak yorumlanabilecek hususu yeniden düşünmeye sevketmektedir. Bu mealde, söylem tarafından ve onun etrafında oluşturulan iktidar ağları, bireylere bu aygıtı geri iade etme anlamın-da bireylerin otoriteye karşı koyma veya onu yeniden yazma/ifade etme kapasitesini onlardan almaktadır. Diğer bir deyişle acaba Said, gerçekten bireylerin, kendi yaşanmış realitelerini gaspeden temsille-rin içinde yaşamaya mahkûm olduklarına inanmakta mıdır?

Said, yine de, söyleme total bir cembrî güç vermeden birçok mü-nasebetle *Şarkiyatçılık*'ı gidimli iktidarla ilgili anlamsız bir sistem-den çok, anlamlı bir yapı olarak görmektedir. Said, kendisi ile Fo-ucault arasına mesafe koymak yerine, oryantalist temsilleri, iktidar mekanizması vasıtasıyla mümkün kıldıkları hususlar açısından gözlemlemeyi tercih etmektedir. İlk bakışta bu "mümkün kılma", *Şarkiyatçılık*, karşılaştırmalı din, yazın incelemeleri ve antropoloji şeklinde tam bir alan çalışması ürettiği anlamından başka bir ima-ya sahip gibi gözükmemektedir; öyle ki bunun üretken değeri –ya-ni onun akademik disiplinler tescili- gerçekten, Batılı olmayan dün-yaya ilişkin negatif yaklaşımların ironik bir sonu olmaktadır.

Aslında Foucault, iktidar söylemlerinin, devlete sivil tebealar ürettiği kadar bireyleri sınırlamadığını önceden ileri sürmüştü; dolayısıyla Said'in analizi, Foucault'nun analiz çizgisinin genişletilmesinden ibaret bir girişim olarak gözükebilir.

Fakat Said, Kahire'de Arap tarihinden çok (Arazi, ç.) Kapatma Yasası hakkında eğitim veren Anglikan eksenli bir tahsil gören, geçmişin sömürge bir tebeası olma anlatısı içine kendisini yerleştirerek dinamik bir eleştirel bilince olanak sağlamaktadır. O büyük bir sıçrama ile Şarkiyatçılık'ı hem eleştiri hem de kendi kendini gözden geçirme açısından bir tetiğe dönüştürmektedir. Bir konuda net olmayız: Özyaşamöyküsü, genellikle Said'in çalışmalarına müdâhil olmamaktadır. Yine de, *Şarkiyatçılık*'ın giriş bölümünde olduğu gibi müdahil olduğunda özyaşam öyküsü, yıkıcı bir etkiye dönüşmektedir. Said, "kişisel boyut" adlı manidar alt başlıkta, Batıda insansızlaştırıcı ideolojilerce tutsak edilen bir Filistinli olmanın "cezalandırıcı kader"ine atıfta bulunmaktadır. Kendisinin de belirttiği gibi bu cesaret kırıcı deneyim onu, egemen kültürün kendi üzerindeki "izlerinin envanterini çıkarma" amacıyla Şarkiyatçılık incelemesine sevk etmiştir. İtalyan politik tarihçisi Antonio Gramsci'den ödünç alınan "envanter" terimi, tarihsel kaydın hem dökümünü yapmak, hem de boş yerleri doldurmak anlamına gelmektedir. Bence Said'in tüm eserlerindeki en çarpıcı ifade, Şarkiyatçılık adlı eserindeki şu cümledir: "Ben (çalışma boyunca) eleştirel bir bilinci muhafaza etmeye çalıştığım gibi *eğitimimin talihli bir şekilde bana sağladığı* tarihsel, hümanistik ve kültürel araştırma araçlarını da kullandım."

Bu, Said'in yöntemi ve amacı açısından çok önemli bir anahtardır: Şarkiyatçılık son tahlilde yok edici bir sistem olmayıp bir buzerang etkisi içinde bağlılarına, ironik şekilde kendi iktidarı ve uzanımları konusundaki çekişmede kullanılacak eleştirel bir repertuar sağlar. Bu kanaat, Said'in çoğu eserine ve onunla yapılan röportajlara egemen olan bir şeydir ve bir kurban retoriğine kendini kaptırma için değil de faillerin/suçluların sağladığı hümanistik araştırma araçlarını kullanarak bu tarz temsilleri onlara yansıtmak amacıyla "Oryantal"ın (Doğulu, Doğu ile ilgili) negatif temsillerini dikkate alma konusunda diyalektik bir enerji sağlamaktadır.

Bu Said'in aşikâr hümanizmini ve metinsel hazlar üzerindeki ısrarını kısmen açıklamaktadır. Said'in incelediği ve öğrettiği metinleri, imgeleri, lügatçesi ve oryantalist temsil yapısı açısından tam bir dikkatle okuyabilmesi, bu eserlere yönelik arzusunda küçük bir yer teşkil etmez, o, bunun yazın metninin estetik özünü teşkil ettiğini gösterir. Said, bu eserleri modern Şarkiyatçılık'ın bayağı ürünleri olarak reddetmek yerine görünen o ki, onlarla âdetâ büyülenmekte ve onların estetik değerlerinin tehlikede olmadığı, bilakis onların, yazımlarını öncelikle belirleyen politik çıkarlar tarafından tanımlandığı inancını taşımaktadır. Dolayısıyla yazını, estetik kaygılar uğruna politik bağlamı ve kökeninden kopuk olarak okumak ancak yanlış veya tam olmayan bir okuma sayılmalıdır. O, bu tarz yaklaşımların estetik ile iktidar arasındaki yaşamsal ve çok önemli bağı görmezden geldiğini ileri sürer.

Said'in yazın aşkı, ana konunun Filistin ve barış süreci olduğu röportajlarda bile son derece belirgindir. O, enteresan şekilde, sistematikleştirilmiş düşüncesinin, keşif ve bilgiye yönelik yaratıcı açıklık yerine, insanın perspektifini daralttığı ve aşırılıklar ürettiği şeklindeki kanaatini sonuna kadar götürmek için estetik hazzı tahrik eder. Yazılarının ötesinde bu röportajlar, tüm şematizasyon türleriyle ciddi bir çatışma yaşayan bir tipoloji ortaya koymaktadır. Bu çatışma bazı zamanlar, onun modelli ve kestirilebilir bir akıl yürütmeye karşı tahammülsüzlüğünü apaçık kılacak kadar yoğun olmaktadır. O, bunu öyle şekillerde yapmaktadır ki, bilinçli olarak haritasız keşfe çıkmanın tehlike ve risklerini gündeme getirir. Örneğin *Diacritics*'teki röportaj olan "Başlangıçlar"da, Said, sistematikleştirilmiş düşünce ile hedonizm arasındaki karşıtlığa işaret ederek ikinciye aşına bir yolda sefere çıkmaya karşı koyma olarak tanımlar. Burada dikkati çeken şey, *hedonizm* kelimesinin kullanımıdır; bu muhtemelen oryantalist mantığın çarpıklıklarına gömülmüş yazınsal metinlerin onu niçin bu kadar büyülediğinin nedenini de açıklayabilir, sanki olayın bizzat kendisinde onu çeken bir yabancılaşma unsuru vardır. Gerçekte kimi zaman yazın, önceden kestirilemezlik, zevkine düşkünlük, ayarlanmamış ve hatta sınırlanmamış bir biliş gibi

kompleks bir karışımla eş anlamlı hale gelmektedir. En önemlisi, yazın, kültürel gelenek ve miras oluşturan bir şey olarak düşünüldüğünde bile onun kestirilebilir alanlara karşı koyuşu, kendisini geçmiş duygusundan koparmaktadır ya da Said'in kendi ifadesiyle, "kendisini geçmiş bağılıklar, alışkanlıklar ve bağlantılardan azâde kılmak" olgusu gündeme gelmektedir. Dolayısıyla eleştirel edimlerdeki tortusal hedonizm, Said açısından stratejik bir bilgi formudur.

Bu açıdan Said'in estetik kaygıları, Şarkiyatçılık'da öncelikle söylem ile iktidar üzerinde yoğunlaşan tartışmaların imkân verdiği kadar çok daha büyüktür. Zira bu tarz tartışmalar, yazın eleştirisini, temsiller ve klişeler analizine indirgemekte ve onun, karşılıklı kültürel etkileşimlere hem cevap hem de onun anlatısı olarak estetik deneyim nosyonunu minimize etmektedir. Öte yandan onun en son kitabı olan *Sürgün Üzerine Düşünceler*¹ adlı çalışma, kendi üzerindeki baskılarla başlayıp sadece tek bir kimlik veya bilinç değil bir kültürler, kimlikler ve aidiyetler karması oluşturulmasına yol açan eleştirel yolun zirvesini temsil etmektedir. Böyle karmaşık bir oluşum, aynı zaman ve yerden çıkarılıp yerinden edilmiş hem modern roman hem de modern öznenin başlangıcını temsil etmektedir. Nitekim Said, önceden *Kültür ve Emperyalizm*'de, Avrupa romanını, imparatorluk zamanı ve mekanına sıkı bir şekilde yerleştiren uyumsuz metin dokularını incelemek suretiyle emperyalizmin roman formu üzerindeki etkilerini keşfetmeye başlamıştı. O, müzikteki kontrapuntal kavramını çağrıştıracak şekilde birbiriyle mücadele eden çok sesli karışıma kulak vermek suretiyle yazınsal metinleri analiz çerçevesini genişletmiştir. Said, "Eleştiri, Kültür ve Performans/İcra"da Bonnie Marranca, Marc Robinson ve Una Chaudhuri'yle röportajında, eleştirel metodunu, açıkça kendi sürgün deneyimiyle bağlantılandırmaktadır: "Şayet sürgünsen –ben de kendimi birçok açıdan böyle hissediyorum– içinde daima geride bıraktıklarına ve hatırlayabildiklerine ilişkin bir bellek taşırsın ve bunu içinde bulunduğun deneyime karşı kullanırsın." Bu ifadeler, kontrapuntal yakla-

¹ *Sürgün Üzerine Düşünceler*, Türkçesi: Salih Özer. Hece Yayınları, 2015.

şının muazzam şekilde üretken bir kullanımıdır ve Said'in, eşzamanlı, bağlantılı ve karşıt modlarda yaşama, düşünme ve okuması açısından müziğin kendisine sağladığı ifade araçları konusunda müziğe yönelik derin ve daimi ilgisini açıklamaktadır.

Said, *Şarkiyatçılık*'ın sadece Foucaultcu kökenlerini vurgulayan okumaları yabancılar ken bile, dünyanın değişik bölgelerinde, özellikle de Arap dünyasında kendisiyle röportaj yapıldığında ortaya çıkan başka türlü bir yabancılaşma söz konusu olmaktadır. Onun en çok ipucu taşıyan röportajlarından birisi olan, “Şarkiyatçılık, Arap entelektüelleri, Marksizm ve Filistin Tarihinde Mit” bir Arapça dergi olan *el-Cedid*'de yayınlanmıştı ve onda Said, İslâmî şahsiyetlerin *Şarkiyatçılık*'ı alımlamalarıyla ilgili sorulara cevap veriyordu.

Öncelikle Said, *Şarkiyatçılık* adlı eserini İslâmî bir gündem oluşturması açısından takdir eden yorumları reddinde kategoriktir; zira Batının İslâm'a ilişkin temsillerini eleştirisi, kendisinin İslâm'ın bir sözcüsü olduğu iddiasına kapı açmaktadır. Bu son derece nazik bir konudur; zira medya ve yazındaki çarpıtmaları eleştiren yazarların bunu, sempatik oldukları “doğru” temsile ilişkin kimi düşünceleri savunmak için yaptıkları rahatlıkla iddia edilebilir. Bu bağlamda bilindiği gibi bir sempatiyi reddetmek, kesinlikle, en iyi ihtimalle samimiyetsizlik, en kötü ihtimalle de ihanet suçlamasını gündeme getirecektir. Said hem bunun hem de yazarların, eserlerinin anlaşılma veya kullanılma yolları üzerinde ne kadar az kontrole sahip olduklarının bilincindedir.

Röportajların en kullanışlı taraflarından birisi, bu açmazla meşgul olmasıdır. *Şarkiyatçılık*, kültürleri ve dinleri hakkında sürekli yapılan çarpıtmalarla hayal kırıklığına uğramış olan kişilerin etrafında mobilize oldukları bir düzenleyici/destekleyici metin haline geldiği için, Said, sık sık kendi amaç ve niyetlerinin limitlerini zorlayan yorumlarla karşı karşıya bulmuştur kendisini. O, Batı tarihince yanlış anlaşılan/haksızlığa uğrayan kişilerin eski durumlarına geri getirilmelerini kolaylaştırmak için değil de yalnızca, bu tarihsel kaydı tashih etmek için eserini yazdığı hususunda net bir çizgi belirleyemeyeceğini anlamıştır. Bu açmaz, kitaplarından birinin

kapağının, bir Filistin duvarında Hamas'ın direniş demek olduğunu afişe eden slogan resmi taşıması dolayısıyla Said'e bunun anlamı sorulduğunda da gündeme gelmişti. (Röportajı yapan kişi, bunun hangi kitap olduğunu net olarak belirtmemektedir). Said, röportajı yapanın kesin olarak savunmacı veya mağlupvari olacak şekildeki muhtemel beklentisinin tam tersine, serinkanlılıkla, yayıncıları tarafından seçilen resmin, kitabının içeriğiyle çatışmadığını, zira kitabın protesto ve öfkeyle ilgili olduğunu ve duvarlara yazı yazmanın yasal bir hak olduğunu ifade eder. Fakat Said, ana mevzunun kendisinin Hamas'ı destekleyip desteklememesi konusuna dönüştürülmesini ısrarla reddederek dikkatleri haksızlık ve baskı üzerinde yoğunlaştırmaya çalışmaktadır. Bu husus asla akıldan çıkarılmalıdır ve Said'in bunu, şiddet eylemini meşrulaştırmaksızın göz önünde bulundurabilmesi, bu röportajda kendisinin karşılaştığı zorlukların sadece küçük bir parçasıdır.

Şarkiyatçılık eserinin Orta Doğu'da alımlanması konusuna geri dönersek, Said, aynı röportajda pedagojik boyutu bu tartışmaya tekrar dahil ederek okuyucularına, polemiğin ciddi ve dikkatli araştırma ve düşünmeden çok daha kolay olduğunu hatırlatmaktadır. Bu amaçla, araştırmasının amacının, terimleri basitçe tersyüz etmekten –şarkiyatçılık'ı kaldırıp atıp yerine oksidentalizm'i koymak- ziyade, okuyucularına, rasyonel tartışma ve kanıt vasıtasıyla kendilerini güçlendirecek eleştirel bir aygıt sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Ön cephedekiler açısından bu yaklaşım, eylemci olmaktan çok zihinsel gözükecektir; nitekim birçok röportajın görüntüsü, bu iki eylem şekli arasındaki gerginliği yansıtmaktadır. Merkezi gerginlik asla tam olarak çözülememiştir. Said'in birçok münasebetle belirttiği eylem çağrısı, kimi durumda, titiz bir araştırma, eleştiri ve kendi-kendini anlama şeklinde yorumlanabilir. Üniversite çevrelerindeki kişilerin perspektifinden bu tarz çağrılarda sürükleyici bir cazibe vardır; fakat Batılı imgelemen asılsız imge ve klişelerle çarpıttığı yerlerde yaşayanlar açısından, Said'in kullandığı pedagojiden, taşıdığı anlamdan daha fazlası istenmektedir. Özellikle Asya ve Orta Doğu'da, röportaj yapanların sözcülüğüyle prog-

ramlı bir eylem çağrısı duyulabilmekte ve bu çağrılar, Said ile konuşmacılar arasında canlı bir dinamiğe yol açmakta, bu da kimi açılardan, Said'in Filistin'in, entelektüel bir sorumluluk ve eleştiri temelli kendi kaderini tayin etme ifadesini tekrar ortaya koymaktadır.

Bu kitap netlik açısından “Performans ve Eleştiri” ve “İlim Adamlığı ve Eylemcilik” şeklinde iki bölüme ayrılrsa da* bu tip ayrımlar, aslında keyfidir; zira Said yazından, politikayla bağlantısını kurmadan asla bahsetmez, ya da tersi; yine de bu ayrımla, okuyucunun, politika ve kültürdeki paralel yahut genellikle ayırteci olan gelişim çizgisini kavramasına yardımcı olma amacı güdülmüştür. Röportajlar kronolojik olarak düzenlenmiştir, birinci bölümde, *Başlangıçlar*, *Şarkiyatçılık ve Kültür ve Emperyalizm* gibi eserlerin ve opera ve icrâ üzerine yazıların ortaya çıkmasına neden olan düşünceden itibaren bir gelişim çizgisi takip edilmiştir. İkinci bölümde ise Filistin'in kendi kaderini tayin etme konusundaki en eski ifadelerden uzlaşmacı barış süreci düşkünlüklerine kadar gelişen bir çizgi takip edilmiştir. Bu röportajlar değişik yerlerde geçmektedir. Gerçekten coğrafi farklılık, Said'in hem değişik konularla hem de röportajın yapıldığı birçok kültürel ve politik koşulla bağlantısını gözler önüne sermektedir. Onunla Amerikan ve Avrupa medyasında yapılan röportajlar, Hindistan, Pakistan, Lübnan, Batı Şeria ve İsrail gibi yerlerde yapılan röportajlarla, o toplumların özel ilgi, kriz ve karmaşıklıklarını yansıtan sorularda da görülebileceği gibi son derece tezat teşkil etmektedir.

Bu kitaba ilişkin esas fikir, Hindistan'daki Oxford Üniversitesi Yayınevi'nin eski editörü Anita Roy'dan geldi. O birkaç yıl önce Said'le yapılan röportajlardan oluşan bir kitap yapmakla ilgilenip ilgilenmediğimi sormuştu. Gerçekten Said'le çalışmış ve bilgi sahibi olmuş, onun teşvikiyle ilim adamlığı, tarih, bilgi ve iktidar konularında nasıl düşüneceğini öğrenmiş biri olarak ben, onun konuşma dilini, müzakeredeki varlığını ve pedagojik bağlantısını yakalayan bir kitabın öneminin tamamen farkındaydım. Elinizdeki kitap, Anita Roy'un benimle görüştüğü zamanla daha önceden yayınlanmış birçok röportajı içermesi dolayısıyla şekil olarak biraz değişiklik

arzedebilir; fakat temel motivasyon değişmemiştir. Röportajın, kitap ve denemenin aksine, konuşmacı, hoca, tartışmacı veya müzakerecinin sesini muhafaza etmesinin ötesinde bir üstünlüğe sahip olduğu söylenemez. Fakat Said'in konuşmalarını dinleme ayrıcalığına sahip olanlar, onun ne kadar güçlü bir konuşmacı ve hoca olduğunu, soru ve cevap formatının sağladığı tartışma zamanını ne kadar çok iple çektiğini bilir. Röportajlar, sınıf içi etkileşimiyle aynı olmayabilir; fakat tuhaf şekilde bir sınıf içi dinamiğini yakalamaya da yakındırlar. Konuşmaları videoya çekilmeden ancak birkaç hoca, tartışma yaratacak bir sorular kütlesi kaydını arkasında bırakıp gidebilir. Biz bir ders sonunda, başlangıçta pek tahmin etmediğimiz bir noktaya vardığımızı biliriz; genellikle kimi etki ve provokasyonlar vasıtasıyla belirli sonuçlara ulaşma yollarımız üzerinde düşünmekten hoşlanırlar. Mutluluk vericidir ki, bu röportajlar bu kıvılcımı, iyi tasarlanmış bir dizi sorunun, coşkulu bir düşünme ve diyaloga sebebiyet verdiği yanıp tutuşma anını yakalayabilmiştir. Karşı taraftaki kişi, Edward Said gibi beliğ, düşüncelerini, açık seçik anlatabilen ve fikir dolu birisiyse, onunla yapılan röportajları okumak da, kalabalık bir konferans salonundaki konuşmaya oldukça yakın olacaktır.

Büyük yardım ve detaylar konusundaki dikkati dolayısıyla Pantheon Books'tan Shelley Wanger'e, burada derlenen çoğu röportajı ortaya çıkarması dolayısıyla Zeyneb İstrabadi'ye ve tavsiye ve dostluğu dolayısıyla Edward W. Said'e özel teşekkürü bir borç bilirim.

I. BÖLÜM

PERFORMANS VE ELEŞTİRİ

I

BAŞLANGIÇLAR

Diacritics' le yapılan bu röportaj yayınlandığında kuramsal eleştiriye ilişkin ilk kitabım olan “Başlangıçlar: Niyet ve Yöntem” yeni çıkmıştı ve Şarkiyatçılık' ın çoğu kısmını da çoktan bitirmiştım.

E.W.S

– Sizin ilmî kitabınız, genel olarak “öncü eleştiri” diyebileceğimiz âdeta seçkin bir eleştirmenler topluluğuyla bağlantılandırılmaktadır; yani yorumlayıcı etkinlikte karşılaşılan felsefî sorunlarla meşgul olan ve kıta Avrupası eleştirisinin temel özelliğini yansıtan zorlu kuramsal düşünceye eğilimli toplulukla. Bu bağlamda siz yakınlarda, eseri kimi okuyucularda hem zor anlaşılır ve kapalı bir kitap hem de öte dünyacı bir şekilde karmaşalarla dolu dünyayı dışlayıp şiire dalan ve sonunda yazınsal metinle birleşmeye doğru metafiziksel bir kaçış izlenimi uyandıran Harold Bloom' un oldukça derin felsefî eleştirisine karşı kaydadeğer bir sempati ifade ettiniz. Şüphesiz siz Bloom' un eserinin bu şekilde betimlenmesini son derece haksız bulacaksınız. Yine de eserleri, sizin eserlerinizin aksine zamanımızın kültürel ve politik arenasından oldukça uzak olduğu şeklinde okuyuculardan tepki gören Bloom veya de Man benzerlerinin yazılarının gördüğü bu tepki hakkında ne düşündüğünüzü merak ediyoruz ki, bu tepki, en azından çoğu akademik eleştirinin ideolojik karmaşıklığına karşı doğrudan bir tepki olarak yorumlanmalıdır.

– Önemli noktalara değiniyorsunuz. Öncelikle öncü eleştiriye ilişkin savınızı ele alalım. Bildiğim kadarıyla hiçkimse bu tarz bir

savı ciddi olarak analiz etmemiştir; gerçi İngilizce konuşulan dünyada, yazınsal eleştirinin Fransız esinli eleştiri (bu, öncüdür) ve Fransız esinli olmayan eleştiri (bu da, gelenekseldir) olarak ikiye ayrılabilceği şeklinde genel bir kanaat vardır. Bu ayrım aslında yarım yamalak bir ayrımdır –fakat asla pasif değil– zira bu konuda genel olarak (ve saldırgan şekilde) öne sürülen kanıt, ya kaba şekilde sosyolojiktir ya da biçimseldir; tabii biçimle bir eleştirmenin münhasıran kullandığı lügatçesi, otorite ve metin türünü kastediyorsak. Öncü tabir ettiğiniz eleştirmenler grubu şüphesiz Fransız esinli kategoriye dahildir; onlar muhtemelen Doğu Kıyısı eleştirmenleridir, orta yaşlı olup meşhur üniversitelerde yüksek maaşlarla çalışırlar; diğer eleştirmenlerle ilgili denemeler yazan üretken yazarlardır; onlar ya moda olmayan yazarlarla (Pater, Shelley, Emerson) ya da son derece moda yazarlarla (Rousseau, Nietzsche, Freud) ilgili olarak yazı yazarlar. Yapıbozumu ve demistifiye etmek gibi terimler kullanırlar. Empson’dan ziyade Barthes’a atıfta bulunurlar, onların nesri Edmund Wilson’un ve benzerlerinininkine benzemez; onların niteliklerini saymak kelime oyunu oynamaya benzemektedir, ihtiyacımız olan tek şey, yüksek seviyeden bir dedikodu yapmaktır –şu var ki öncü eleştirmenler genel olarak, okuyucu kitleleri, yazın öğrencisi ve ilgili eserlerinin alımlanması söz konusu olduğunda ancak birkaç noktada hemfikirdirler. Eleştiri kuramını –eğer bundan yekpare şekilde bahsedebilirsek- şimdilik bir kenara bırakacağım ve öncü eleştirmenleri başkalarının gözüyle ele alacağım.

Öncelikle onların çalışmaları, şu tip cümleler okumaktan hoşlanmayan çoğu insanı öfkeliendirmektedir: a) Yazarın yaşam öyküsü, eserin metinsel tarihi ve benzeri konularda “olgusal” anlamı olmayan, b) okuyucuya bir eser, yazar veya dönem hakkında ne düşüneceği hakkında bir şey söylemeyen c) Eser hakkında *belirtik şekilde* değerlendirme yapmaya çok zaman harcamayan, d) Muazzam bir fetiş kronolojisi oluşturmamayan e) Okuyucuya, diğer eleştirel görüş katologlarıyla veya eleştirmenin derinliğini, gelenek duygusunu ve ilmî yaşamdaki mütevazı yerini ispatlayan çalışmalar listesiyle sıkboğaz etmeyen (belki de “sıkboğaz etmek” burada kullanı-

lacak yegâne kelime değildir; “pekiştirmek” de uygun gözükmektedir.) cümleler. Tüm bunları yan yana getirdiğinizde göreceksiniz ki, bu eleştirmenlerin sahip olduğu tek yeni husus, 19. yüzyıldan bu yana akademik yazın eleştirisine atfedilenden farklı ritüel ve prosedürleridir. Bunların bir metnin ne olduğuna ilişkin anlayışları, terim icadına yönelik düşkünlükleri, yaşamöyküsüne yönelik nisbi ilgisizlikleri, “gelenekler”den çok “problematiklere” ilişkin hassasiyetleri; evet tüm bunlar onları diğerlerinden ayırmaktadır. Fakat kesinlikle ilke olarak onlar, bir metin veya yazar eleştirisini evvel emirde metodolojik ve bilinçli bir konuya dönüştürmeleri dolayısıyla *provokatif* eleştirmenlerdir; bunun için kimi zaman eleştirinin temel amacı gibi kabul edilen, bir eser veya yazarın değerlendirilmesi veya takdiri, burada eleştirinin kalkış noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta kimi durumlarda eleştirinin gizli kalkış noktası. Onların esere karşı takındıkları tavırda (burada tavır kelimesini literal anlamda kullanıyorum) fazladan bir provokasyon vardır. Swift sürekli olarak, eleştirmenlerin bir eserin peşinden gelmeleri, daima kaba şekilde diğerlerini eserin çevresinden uzaklaştırabilmeleri ve eserin ününü mahvetmeleri dolayısıyla onlar hakkında kötü şeyler söylerdi. Yine de bu eleştirmenler açısından eser, kendi çalışmalarının hemen kenarına ve içine yerleştirdikleri çağdaş bir şeydir; eleştirmenlerin yaptığı şey, kelimenin tüm anlamlarıyla bir yeniden yaratma edimidir. Tüm zorluğuna rağmen onların eserleri, yazınsal metni acımasızca değerlendirme (Swift’in en çok korktuğu şeylerden birisi budur, zira o hepimiz gibi, popüler eleştiri yazarlarının tiranlığı diye bir olguyu düşünüyordu.) veya göklere çıkarma yerine onunla en azından başka bir düzlemde karşı karşıya gelmekten mütevellid bir haz duygusu içermektedir.

Mevzu şu ki, eleştirmenlerin tanım yerindeyse aşağıdan yorumcular olması düşünülmektedir. Bir eleştirmen, temel karakteristiği, zamanla fosilleşmesi olan bir metni, eş zamanlılığa ve hatta saygılı bir eş zamanlılığa benzer bir yaklaşımla ele aldığı anda çoğu insan hemen çılgına dönmektedir. Öncü eleştirmenin, metinlerin (eleştirel olsun, “yaratıcı” olsun tüm metinler) *evrensel* koşulu olduğunu

iddia ettiği metinlerarasılığın, eleştiri hakkında da geçerli olduğu kabul edilmemektedir. Eleştirmenin temel dayanağının, kendisini olsa olsa metin dışına çıkaracak şekilde metnin daha iyi değerlendirilmesine yardımcı olmak olduğunu savunan tuhaf kanıya göre, eleştirmenin örneğin, yazının dil olduğunu ve eleştirinin, tüm problemleri ve sınırlılıklarıyla birlikte yine de dilden ibaret olduğunu belirtmeye hakkı yoktur. Barthes'ın *Critique et Vrit*'si eleştirel parmaklığın iki tarafındaki tüm tartışma tekniklerini sıraladığı ve belirli bir yeni eleştiri türünün (genellikle) kendinden menkul düşmanlarıyla ilgili bir retorik oluşturan şiddet derecesini de gösterdiği için fazla ayrıntıya girmemize gerek yok. Zira burada tartıştığım türden öncü eleştirmenler, karşıtları söz konusu olduğunda oldukça ılımlı gözükmektedirler; dolayısıyla bu, ateşli, saldırgan veya retorik olarak agresif bir öncü değil; bilakis bunlar, kendilerini sıkı takipte son derece enerjik ve gayretkeş olan sözde eski gardiyanlara karşı seferler düzenlemekten çok kendilerini içlerine vermiş –gerçekten öyle- gözükmektedirler. Doğrusunu söylemek gerekirse bu eski gardiyanlar, kimi zaman, sanki tüm mevzu, Derrida ve Heidegger'le ilgiliymiş de çoğu entelektüel çalışmanın gerçekleştirildiği terletici grup çalışması değilmiş gibi kendilerini seravari korunaklı bir yer ihtiyaşına kaptırmışlardır.

Bunun için bu eleştirmenler genellikle reaksiyon olarak bir öfkeye neden olmaktadırlar. İkincisi ve daha önemlisi ise, bunların konuları, bir eleştirmenin, şerh, yorum, tarihsel arkaplan, yaşam öyküsü ve benzeri kanonik konu ve tekniklerle kendisini sınırlaması gerektiğine inanan bir okuyucu kitlesi açısından yenilikçi ve dolayısıyla da saygısızdır. Örneğin Yale eleştirmenlerinin kimi kitaplarının başlığı, eleştiriye yeni konulara doğru yönlendirmektedir: Etkilenme (akademik eleştirinin muhtemelen en temel ilgisi), kaynak incelemeleriyle değil endişeyle bağlantılandırılmıştır; biçimsellik ve içgörü (Amerikan Yeni Eleştirisi'nin iki şifre kelimesi), sırasıyla aşkınlık ve körlükle bağlantılıdır. Herkes kabul edecektir ki, bu öncü eleştiri, tüm öncüler gibi belirli oranda mantıksızlık ve abes içermektedir. Bunun bir numaralı işi, mevcudiyet değil, erte-

lenmiş mevcudiyet veya yokluktur; zira ona göre bir metin sabit bir nesne olmaktan çok bir etkinliktir –beklentilerin tersyüz edilmesi, uzun ve meşhur listeyi gündeme getirmektedir. Yine de öğrencileri çeken şey, öncü eleştirinin eserleridir; zira onlar, müfredattaki yazınsal eserlerin sıkıcılığından, daha yüksek bir düzeye olmasa bile daha ilgi çekici bir düzeye çıkaracak bir şeyler aramaktadırlar. Bu duygunun öğrencilerde varlığını nasıl sürdürmesi gerektiği sorusu, karmaşık bir sorudur ve buna cevap vermek için insan, tarihsel veya geleneksel ilim adamlığındaki (Auerbach ve Spitzers’ler bir daha üretilmeyecek kadar) aşikâr canlılık yoksunluğunu, meslek ekonomisini (öyle ki mevcut birkaç iş de, geleneksel olarak kabul edilmiş veya geçim mevzuu derslerden başka bir şey olmayan şeyleri öğretmek için paradoksal şekilde yapısalcı– tipi yeni P.h.D lileri kiralamaya eğilimlidir) ve öncü eleştirinin bizzat kendisinin öğretilebilirliği, pazarlanabilirliği ve tekniğe dönüştürülebilirliğini izah etmek zorunda kalacaktır. Ben, öncü eleştirinin fırsatçılar tarafından, yeni ve moda bir şeyi simgeler gibi gözükmesi amacıyla teknik ve sözde bilimsel bir eleştiriye dönüştürülmesi için bu kelimeleri icad ediyorum. Fakat bizler bu mevzuların detayına girmesek bile şu gerçek ortadadır: Öğrenciler, yaydığı daimi coşku ve onur dolayısıyla Yeni Eleştiri’ye akın etmektedirler ve bu niteliklerin mevcut yazın incelemeleri müfredatında olmadığı hissini taşımaktadırlar. (burada tartışmak istediğim şey, bu hissin yanlışlığı veya doğruluğu değildir.) Gerçekten son yirmi ve otuzlarında en yetenekli kişiler tarafından yazılan ilgi çekici çalışmalar doğrudan bu öncünün ürünüdür. Fakat tehlike, bu öncü eleştirinin tarihsel –arşivsel de diyebilirsin– boyuta ilişkin nisbi ihmali dolayısıyla aşırı saygı görmesidir. Bu soruna birazdan döneceğim.

Yenilik, her zaman neredeyse doğal olarak öfkeye neden olur. Ayrıca başka duygular da işin içine karışır: Kıskançlık (bu kişiler niçin bu kadar ilgi çekiyor?), yabancı düşmanlığı (bu eleştiri değil, tam bir komedi) ve yeni bir zümreye karşı pek temelsiz olmayan bir düşmanlık (*Commentary* var, *New York Review* var ve *Diacritics*, *NLH* ve *Georgia Review* var, dolayısıyla bunlar gerekli mi?). Fakat

daha önemlisi öncü eleştirmenler, *literalisttirler*; yani onlar yazını kelimelerden hareketle ve dil olarak ele almaktalar ve böylelikle de, yazının edebiyata dönüşmesini, yani güzel dil vs. olmasını savunan eski gardiyan güzel yazıcıları üstün çıkmakta (veya abartılmakta) dır. Şimdilerin en meşhur nakaratlarından birisi, Bloom, Hartman ve de Man gibi yazarların iyi yazmadığı iddiasıdır (gerçi ben kendimle ilgili olarak gözlemde bulundum ve sonucu konusunda eminim: Açıklığa kavuşturamadığım hoş bir karışıklık.) Fakat sorun, onların yabancı bir gelenekten etkilenmiş olmaları değildir (Zira onların çoğu, Fransız etkisi genel olarak hissedilmeden önce bu fikirlere sahipti.) Keza mevzu onların, katışıksız (ve katışıksızlaştırılmış) yazın eleştirisini engelleyen metafiziksel kaygılara sahip olmaları da değildir. Bilakis tehlikeli olan şey ve “biçem”in gü-rültü şamata çıkarılacak bir silah olarak kullanılmasını sağlayan şey, eleştirilerinde, dili dil olarak ele almaları ve sonra yazını dilsel problemlere karışmış bir yapı olarak tartışmaya yönelmeleridir. “Biçem”, yazını, düşünce alanına, hümanistik referanslara vb. hususlara geri döndürme amacıyla kullanılan silahtır; oysa öncü eleştiri için temel soru, yazının dilin içine yerleştirilmesidir. Dilin anlam *üretmesi* (anlam tarafından üretilmesinden ziyade), bu şekildedir. Öncü eleştirinin radikalizmi, bir bakıma yazını, dil ve dilin neden olduğu problemlere sıkıca bağlayarak muhafazakâr bir özellik kazanmaktadır. Nitekim Bloom, yegâne ganimetleri, şiirin dizeleri olan şairler arasında cârî bir Oedipus kompleksi kaynaklı mücadeleden bahsettiğinde, bahsettiğimiz nokta, çok özel veya sıkıcı gelebilir. Belki burada ele aldığım türden öncü eleştirmenlerin, kelimenin Vico’nun kullandığı anlamıyla sert eleştirmenler olduğu da söylenebilir. Sertlikleri onların yazılarını çoğu insanın niye zor anladığını büyük oranda açıklamaktadır; bence bu çok üretmeye yönelik tutkudan değil, doğrudan sınırlamadan kaynaklanan bir zorluktur.

Hâlihazırda, zikrettiğimiz zorlu öncü eleştirinin alımlanması konusunda bunlar yeterli. Tabii bu, öncü eleştirinin Yale okulundan ibaret olduğu anlamına gelmiyor; zira kendilerinden (çok şey) öğrendiğim ve farklı şeyler yapmalarına rağmen öncü diyebileceğim

başka birçok eleştirmen daha var ABD’de –Girard, Fletcher, Crews, Fish, Riddel, Poirier, ilk dönemlerinde Sontag, Donato ve diğerleri. Öncü eleştiri, belirli bir yaştaki eleştirmenlere özgü bir şey de kılınamaz; zira daha önceki bir nesilden olup da eserleri yazının başından beri bahsettiğim türden yaratı, ihtişam ve bağımsızlıkla dolup taşan Kenneth Burke ve Blackmur (Amerikan eleştirisinin üretmiş olduğu en büyük deha) gibi kişiler de vardı.

Yine de burada benim ürettiklerim konusunda insanların ne düşündüğünü, eserlerimin hangi gruba dahil olduğunu ifade ettiğimi söyleyemem; yalnız şu var ki, genellikle –gerçekten çok sıklıkla mevcut öncü eleştirmenler ile “diğer” eleştirmenler arasındaki ayrımların haksız olduğunu ve biraz heyecan uyandırmanın ötesinde bir işe yaramadığını düşünüyorum. Kanaatimce eleştirmenlerin şu an yazmakta oldukları ve daha önce yazmış oldukları şeylerde benim ilgilendiğim husus, gerçekten son derece genel ve evrensel şeylerdir; öncü eleştiriye dahil olmayan ilim adamlarına epeyce zaman ayırdım, çünkü bunlar bir yazın metninin, psikanaliz, göstergebilim vb. şeylerle tam olarak karşılanamayacak romantik yoğunluğuyla benim beklentime uygun şekilde ilgilenmiş gözükmemektedirler. Harry Levin gibi bir eleştirmenin Shakespeare üzerine veya roman üzerine bir yazısını okuduğunuzda, kullanılması gereken şeylerin (Lukács, Bachelard, Barthes, Freud vs.) çoğunu kullanabilecek kadar ilmî ve keskin bir zekâyla karşılaşsınız. Zira bu yazı, ciddi bir eleştirel amaca hizmet etmektedir. Stendhal’a ilişkin problemlerin yalnızca bir kısmının dikkate alındığından ya da Flaubert’e âit bir metnin ikinci İmparatorluk Fransasına ilişkin ciddi bir bilgi sahibi olunmadan ele alındığından vs. korkmanıza gerek yoktur. Dolayısıyla eleştiriye, iki düşman kampa ayırmak muhtemelen çok şematik olacaktır. Ayrıca bence geleneksel türde eleştiri yazan çoğu ilim adamı da eleştiri kuramında öncü eleştirinin yaptığı şeyler konusunda son derece hassastır ve bu konulara karşı sempattır. Kabul etmeliyiz ki, eleştiri son derece kompleks bir edimdir: eleştiri, performans, biliş, sezgi, biçem, ritüel ve kesinlikle biraz şarlatanlık ister. Kadın ya da erkek eleştirmen hangi rozeti

taşırsa taşısın, hepimiz iyi bir eleştirmen belirleyebiliriz; keza hepimiz iyice *biliyoruz* ki, herhangi bir eleştirmenden bir şeyler *öğrenmek* mümkünken bir diğerinden olmayabilir. Zira sonuç itibarıyla bu iş, bir taraftarlık mevzuu değildir.

Siz Bloom'u sormuştunuz, onun hakkında biraz konuşalım. Onun çalışması hakkındaki genel görüşümü biraz detayla, önceden belirtmiştim; onu tekrar belirtmeye gerek yok. Yine de farklı türden iki gözlem ekleyebilirim. Bloom, kuramsal olmaktan korkmayan bir eleştirmendi, yani o, yazının üretim ve alımlanmasıyla ilgili modeller, güçler ve süreçler hakkında soyut olarak ve genelleyici bir dille konuşmaya isteklidir. Şüphesiz bu kuramsal ilgisini çoğu öncü eleştirmenle paylaşmaktadır ve ben kendimi buna son derece yakın hissediyorum. Yazınsal eleştiride kurama yönelik karşı çıkışlar burada tekrara değmeyecek kadar sıkıcıdır; fakat belirtilmelidir ki, Bloom okuyucularını etkileyen şeylerden birisi, kuramının taşkınlığı ya da sizin ifadenizle metafiziksel niteliğidir. O, kuramının, eleştirisini tamamen teslim almasına imkân sağlamış gözükmektedir; tabi eleştiriyle soyut yargılarda, rasyonel analizlerde vs. bulunmak kastediliyorsa, üstelik görünüşe bakılırsa Bloom yazının karmaşık çeşitliliğini, kurama ilişkin sonsuz örneklerle indirgemektedir. Muhtemelen tüm bunlar Bloom'un çekinik biri olduğu anlamına gelmektedir. Yine de bence tüm bu itirazlar doğrudan, insanların aslında kuram konusunda ve şiirsel sürecin bizzat kalbine ulaştığına inanan eleştirmenin küstah pozuyla ilişkili olarak yaşadıkları zorluğun sonucudur. Okuyucu kitlesiyle benzer birçok problem yaşayan Georges Poulet'nin okuyucuları da her zaman, Poulet'nin çok soyut olduğunu, Stendhal veya Hugo gibi gerçekten büyük yazarlar adına konuşma hakkına asla sahip olmadığını söylerler; yine de bu tarz yorumların ortaya çıkardığı şey, kuram konusunu entelektüel temellerle ele almak gerektiği hususudur.

Şayet bir kimse Bloom'un, bundan dolayı da Poulet'nin tarzını beğenmiyorsa ve şairin bilincine ulaşmaya çalışma fikrinin saçma olduğunu düşünüyorsa, o zaman bu kişi, kuramın daha doğrusunu ortaya koymak ya da ciddi şekilde –sadece kibirli bir nasihatle de-

ğil– kuramın yanlış uygulandığını göstermek dışında hangi yolla yanlışlanabilir veya yanlış (bilerek Popper’in dilini kullanıyorum) olduğunu göstermelidir. Eleştiride, ciddi bir eleştiri yerine (Bloom çok kuramsaldır veya Bloom her şeyi kendi kuramına indirgiyor gibi) çokça marjinal şekilde anlamsız ifade kullanmaktan daha çirkin bir şey yoktur; ayrıca Bloom’un yazını ve yazınsal eleştiriye kirlettiğini imâ edecek şekilde yüksek bir hümanizmle bağlantılı üçüncü el bir dil kullanmaksa, tamamen art niyetliliklerdir.

İkinci bir genel gözlem ise Bloom’un eleştirisinin son derece semioklastik (gösterge-parçalayıcı) olduğudur. Bloom’u okuma sonucunda da bir şairin ne olduğuna ilişkin imgelerimiz parçalandığı için, Barthes’ın *Mythologies*’de yaptıklarıyla ilgili olarak belirttiği kelimeyi kullanıyorum. Yazın ve yazın eleştirisi açısından yaratı mitolojisi kadar kutsal bir şey yoktur. Bloom, öncelikle yaratıyı bü-zülme/kısalma ve bastırma ile bağlantılandırarak, ikinci olarak da şairi, neslinin çile hayatının ve ebeveynliğin zorluklarına tamamen saplanmış (bunu ilk olarak Vico fark etmiştir) bir insana dönüştürmekle yaratma mitolojisini harabeye çevirmiştir. Geç kalma, Bloom açısından öncelikle biyolojik ve hatta seksüel bir terimdir; terimin edepli eleştiriye yönelik saygısızlığı, açıktır ve bağışlanamaz gözükmektedir.

Benim açımdan Bloom’un eleştirisi, bir eleştirmen olarak onun olgun kuramsal formuyla ilk karşılaştığım kadarıyla (öğrenciyken *Shelley’s Mythmaking*’i okumuştum), son derece dinçleştiriciydi ve hâlâ da öyledir. O zamanlar benim başlangıçlara ve kökenlere ilişkin tüm ilgim benim açımdan birden yeni bir boyut ve birçok destek kazanmıştı. Bloom’un eski etkilenme toposunu yeniden ele almasını, aynen Berg’in Bach’ın koralını yeniden yorumlayıp onu güçlü ve şık kıldığı *Keman Konçertosu* gibi güçlü ve şık buldum. Yine de en önemlisi, yaratının, âdeta geçmişî orijinal ve başlangıçsal şekilde yeniden kurarak onunla bir ilişki kurma biçimi olduğunu gösterme şeklinden etkilenmiştim. Vico’nun sadık bir öğrencisi olduğum için, ‘bilmek yapmaktır’ ve ilk şairlerin kahramanlıkları gibi temaları Bloom’da keşfetmek, benim için ciddi bir deneyimdi.

Yine de her zaman Bloom'un –tam olarak söylemeden- yaratmanın, şiir, şiirin de yaratma demek olduğunu ima ettiğini hissetmişimdir. Onda tarihle ve toplumla ihmal edilemez bağları olan roman ve dramaya yönelik bariz bir ilgi yoktu.

Üstelik Bloom, şiirsel yaratıda işlevi olan başka mücadelelerin (Mallarmé örneğinde olduğu gibi şiirle dil arasındaki mücadele) de var olduğunu mutlaka göstermeksiniz öncelikle şairler arasındaki mücadeleyle ilgilenmektedir. Fakat kurama ve uygulamalarına atfedilebilecek itirazlar söz konusudur. Benim Bloom'la temel kuramsal farklılığım, farklı bir noktadadır ve ben sorunuzu oraya götürmeye çalışıyorum.

Bloom'u karmaşık dünya dediğiniz şeyi ihmalî dolayısıyla eleştirmenin –en azından kuramsal olmayan bakış açısından– doğru olduğunu düşünmüyorum. O, sözü geçen dünyayla ilgilenmediğini, onun varolmadığını ya da benzeri bir şey söylememektedir. Tüm söylediği –burada onu savunmuyorum, sadece kuramı ele almaya çalışıyorum- şairlerin öncelikle, kendi malzemeleri ve yaşamları olan şiirle ilgilendikleridir; üstelik o, yaratının güçlü seleflere karşı aktif, endişeli ve son derece düzenli bir mücadele olduğunu söyler. Bloom, bu mücadeleyi betimlemek için hem kompleks ve son derece yaratıcı bir lügatçe hem de bir dizi metodolojik doktrin kurulanmıştır. Ben de bazen bu lügatçenin çok şematik veya teolojik olduğunu ve yakınlarda keşfettiği kimi şahsiyetleri (Derrida gibi) hesaba katmak için çalışmasını metodolojik olarak oldukça geliştirdiğini düşünüyorum. Fakat Bloom'un eleştirmenlerce ihmal edilen apayrı bir yönü var; bu yön benim açımdan, öncelikle betimlemeye çalışır gözüktüğü haritalar, terimler ve mücadeleler kadar önemlidir. Bu yön, Bloom'un yazın tarihi ve kültürün nesilden nesile aktarımıyla ilgili görüşleridir. Bloom, kültürün bir hiçten doğmadığına inanmakta da haklıdır; keza şairlerin şiirlerini varetme uğruna harcadıkları çabaları fark etmekte de. Fakat şiirsel ve/veya kültürel tarihi münhasıran ve öncelikle güçlü ile zayıf şairler arasındaki dramatik bir mücadele olarak öngörmede, bence hatalıdır. Zira kültürel tarihte önemli olan çoğu şey, devrimci diyebileceğimiz bir şey

değil; tam tersine muhafazakâr bir nitelik taşır; kültür, münhasıran ve hatta ilke olarak daima kahramanlar veya radikaller tarafından değil; bilakis işlevleri, işlerin ilerlemesini, varolmasını sağlamak olan (Roussel üzerine kitabında Foucault’nun dediği gibi “elles maintiennent les choses dans l’être”) büyük anonim hareketlerle oluşturulur. Bloom, şiirin kültüre ve tarihe olan borcunu hiçbir yerde dikkate almaz. Muntazaman bir kültürel aktarım ve kanon oluşumu süreci olan ve Curtius’un betimlediği türden bir şey; kesinlikle çoğu yazınsal ve kültürel dönemin temelini bu teşkil etmektedir. Tüm büyük ve güçlü yazarlar, asi değildir, aslında çoğu yazar, egemen kültür dedikleri şeyle temel bir uyum içindedir (muhtemelen modernistler bu konuda da bir istisnaydı.) Fakat Bloom’u şiirsel mücadele ve özgünlük fikrine çeken şey, post-Miltonik yazarlarda, etkilenme denen şeyin daima, son derece kötü bir şey olarak görülmesidir. Bence bir kez daha Bloom, çok sayıda saygın yazar açısından etkilenmenin son derece zararsız bir şey olabildiği gerçeğini görmezden gelmektedir; örneğin Goethe’nin Hafız’la ilişkisi (özellikle “Unbegrenzt” ve *Doğu-Batı Divanı*’nın “Nachbildung”unda.) Schwab’ın *La Renaissance Orientale*’inin etkileyici yanlarından birisi, onun tam olarak, Bloom’un en çok ilgilendiği dönemleri ele almasıdır; ne var ki, Schwab’ın bulguları farklıdır. 19. yüzyılın başlarında oryantal fikir ve metinlerin Avrupa’ya yoğun şekilde akışı, Hugo ve Goethe gibi güçlü şairler üzerinde son derece verimli etkiler yapmıştır; Schwab’ın temel düşüncesi, şairlerin etkilenme arayışı içinde olmaları ve etkilenmeyi hoş karşılamaları dolayısıyla kültürel bir yenilenme ve sürekliliğin mümkün olduğudur. Şüphesiz Bloom da şairlerin seleflerine karşı ikili duygular taşıdıklarını, aynı anda hem onlara doğru çekilmeleri hem de onlara karşı savunmacı bir tavır içinde olmalarının paradoksunu ileri sürer. Fakat Bloom, etkilenme kavramı içinde, zararsızından endişe vericisine değişik etkilenme türlerini ve derecelerini uygun şekilde derecelendirmeye pek zaman harcamaz. Keza o, ne Hopkins gibi centilmenlere ne de Eliot gibi bile isteye etkilenilebilecek şairlerle ilgilenmez.

İzin verirsiniz kendi kanıt grubuma geri dönmek istiyorum. Yazın tarihini öz olarak eserleri çağ açıcı mahiyette olan kahramanvari ve radikal kişilerin çalışmalarında somutlaşmış olarak değerlendirirsiniz kültürel tarihi yanlış anlamış olmazsınız; (sadece) tamamını okumamış olursunuz. Ben, Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler* ile *Bilginin Arkeolojisi* adlı kitapları arasında keşfettiği şeyin, bu olduğunu düşünüyorum. Birinci eser, tarihi, (bunlar Foucault'nun örnekleridir) Nietzsche'nin Sade'ı takip etmesi gibi her birinin diğerini takip ettiği süreksiz dönemlere ayrılmış olarak değerlendirmişti. Sonradan Foucault, kültürün daimi niteliklerinin, Milton ve Goethe gibi büyük kültür kahramanlarının kültüre katkılarından ziyade, tam olarak kültürün varlığını sürdürdüğü şeyler olduğunu fark etmişti. Sözün özü bence Bloom'un şiirsel aktarım teorisi, kültürün bireysel belirleyicilerine ilişkin köklü şekilde mitolojikleştirilmiş bir konsepti ve basitçe bireysel çabalar veya ömürler için varlığını sürdüren, kültürün anonim ve kurumsal desteklerini tam olarak gözardı etmektedir. Bloom, kültürü, sonuç itibarıyla düzenli ve düzenleyici bir iş olarak görmek yerine, geleneği (ve ima yolu olarak kültürü) bireysel şahsiyetlere havale eden bir anlayışı savunmaktadır. Ben şiirin şairleri oluşturduğunu savunurken; o, şairlerin şiiri oluşturduğu kanaatindedir.

Bloom'un eleştiri anlayışında hayran olduğum ve övdüğüm şeylerden birisi, şairin sadece kendi yalnız görkeminden ziyade ne kadar çok şiirin gerekli olduğunun, şairin bireysel acılarının yanı sıra karşıtlarının da varolduğunun ve tüm bunların, Bloom'un “şiir” dediği nisbi kamusal alanda varolduğunun hep farkında olmasıdır. Fakat, o, bu kamusal alanın maddi boyutunu yeteri kadar kabul etmez; burada tekrar kültürün kurumsal destekleri ve bayağı gerçeklikteki kökenleriyle ilgili olarak önceden söylediklerimize dönüyoruz. Romantikler kesinlikle Milton'un farkındaydılar; fakat onlar ayrıca dergilerle, eleştirilerle, zamanlarının rakip söylemleriyle ve tüm bunların şiirin oluşumuyla nasıl bir ilişki içinde olduğuyla ve tüm romantikler için ortak bir şiir söyleminin, çalışmalarının ana akımına nasıl dahil olacağıyla yaşamsal bir ilişki içindey-

diler. Demek istediğim şu: Bloom'un böyle bir içgörü ve zekâyla ele aldığı tartışma veya metinlerarasılık, romantik şairleri kuşatan ve onları yaratan, maddi olarak tüm üretken kültür elemanlarını göz önüne almaktadır. Şüphesiz bu destekler, kolektiftir: Bunlar tüm sosyal kurum türlerini (üniversite, basın, sınıf sistemi) içerdği gibi Foucault'nun tam bir yaratıcılıkla arşiv-söylem-ifade kolektif sistemi (enoncé) dediği yarı-görünmez kurumları da içermektedir.

Gördüğünüz gibi ben Bloom'un post-Miltonik şiire yönelik özel içgörülerini eleştirmek bir yana, bu içgörülerin, şiirin, içinde kurulu olduğu ve gerçekleştiği tarihsel sahnenin tüm varlığını tahrip edecek kadar güçlü olduğunu söylüyorum. Onun teorisi şöyle: Şiir, şairlerin, dünyayla ilişkilerini içselleştirmelerinin sonucu olarak ortaya çıkar. Şairler, seleflerinin şiirlerini büyük dünyanın bir sembolü yapmak suretiyle mezkûr içselleştirmeyi benliklerine yansıtırlar. Şiir, şairlerin birbirleriyle mücadelesinden ibarettir; bu bakımdan biz tüm şiirsel üretimi anlamak için onlara bakmalıyız. Bizler bunun, tam bir Wallace Stevens veya Hardy yaklaşımı olduğunu kabul etsek bile Bloom'a şu bakımlardan katılmalıyız; a) Evrensel olarak kabul edilen şiirsel üretimin açıklaması olarak kurama kimi sınırlamalar getirmesi, b) Görüşleri şiirsel üretimin yeterli açıklamasını yapamadığında örnekler zikretmesi, c) Şiire ilişkin tezlerini, bir şiirin üretiminin tarihsel koşullarıyla bağlantılandırması. Bu noktalar, benim açımdan Bloom'un kuramının neden olduğu kimi kuramsal ve pratik sorunlardır.

Sizin sorununuzun can alıcı noktasından epeyce kaçtım. Siz öyle aşikâr bir politik soru soruyorsunuz ki, öncelikle özel olarak Bloom'un, genel olarak da öncünün teorik ve belki de profesyonel eleştiri kuramının detaylarına girmeden ona cevap veremiyorum. Tanım yerindeyse bu "alan"ın biraz dışına taşıldığında samimi olarak belirtilmesi gereken kimi gözlemler gündeme gelmektedir. Başka bir yerde Yeni Eleştiri yanlılarını dinginci bulduğumu, onların ilgi ve alakalarının metinsel olduğunu, dikkatlerini çeken konuların –tarihsel, sosyal ve genel bakış açısıyla- oldukça sınırlı olduğunu söylemiştim. Onlar politik sorunlara karşı ilgisiz gözüküyor-

lar. Toplum yaşamı veya temel olarak metinlerle ve yazınla ilgili olan toplum yaşamı, onların dikkatini çekmemektedir. Şüphesiz bunu genel anlamda söylüyorum, zira Crews ve Poirier gibi yazarlar bu tanımlamama uymuyorlar. Fakat Yale eleştirmenleri (onlardan, oldukça yaygın eleştirel bir topluluğun sembolü olarak söz ediyorum) üzerlerine bariz bir *riyazet* halesi çekmişler, yani yazın eserleri ve problemleri dışında her şeyden kopmuşlardır. Bu demek değildir ki, onların yazına ilişkin görüşleri, toplumun yaşamıyla ilgili hiçbir ima yollu veya örtük yorum içermiyor: Bloom'un şiir kuramı şiirsel süreci şairlerin kendileri dışında, daha geniş bir grup arasında olmasa da kendileri arasında gerçekleşen sosyal bir süreç olarak görmesi dolayısıyla değerlidir. Benzer ve sınırlı benzerlikteki sosyal ve cemaatsel fikir kırıntılarını, Hartman ve Miller'in eleştirisinde de, keza eserleri güçlü de olsa derinlerde metafiziksel bir kriz ipuçları taşıyan de Man'da da bulabilirsiniz.

Bunları söyledikten sonra sanırım artık diğerleri hakkında konuşmayı bırakıp bir eleştirmen olarak bence ne yapmak gerektiği konusunda konuşmalıyım; muhtemelen bu, eleştirel öncüyle birçok noktada hemfikir olmama rağmen birçok noktada ondan ayrıldığımı söylemenin diğer bir yoludur. Bloom ve ben, politikayı sadece bir kere tartıştık ve bundan daha fazla ayrılamayacağımız konusunda hemfikir olduk. Ben daha düne kadar, Conrad'ın *The Secret Sharer*'inin anlamını bana iyice belleten iki farklı yaşam sürüyordum. Bir taraftan bir yazın hocası, eleştirmen ve ilim adamı olarak büyük bir üniversitede oldukça tatminkâr bir yaşam sürdürdüm, her zaman meşhur kanallarda reklam edilen epeyce eser yazdım. Bu, belirli bir eğitim almanın ve belirli bir sosyal geçmişin sonucu idi. Yine de başka bir hayatım daha vardı ki, çoğu yazın insanı bu gibi şeyler hakkında ağzını bile açmaz (bu, beni tanıyan insanların yapabildiği türden bir akrobasidir, tabi onlara yardımımıla; ben bu konuda çok iyiyimdir.) Sanki o, orada değil, üstelik çoğu onun varlığından haberdar. Benim Orta Doğu eksenli tüm geçmişim, orayı sık ve bazen uzun süreli ziyaretim ve politik bağlantım: Tüm bunlar, içinden benim bir yazınsal eleştirmen, profesör vs. olarak çıktığım

kutudan tamamen farklı bir kutuda varlığını sürdürmektedir. Evet, bu ikinci ve daha eski yaşam, diğerini iyice işgal etmektedir ve bu benim açımdan zor ve nazik bir durum. Ben de herkes gibi teknik eleştirinin fildişi kulesi ilgilerinin –bu kelimeyi, ben ve zikrettiğim diğerlerini, normalde akademik edebiyat bölümlerinde bulunan, kuramsal olmayan ve felsefî olarak temeli olmayan eleştiriden hareketle yaptıklarımızın bir nedeni olarak çok kullanışlı olduğu için kullanıyorum- politika dünyasından, iktidardan, hegemonyadan ve mücadeleden oldukça uzak olduğunun farkındayım. Fakat bu iki dünya arasında, benim şahsen, kendi eserimde kullanmaya başladığım türden kimi bağlantılar var.

Bloom'un eseri, mücadele ve son derece sınırlı kapsamı olan iktidar, tahakküm ve baskı mefhumları çerçevesinde odaklanmıştır. (), politik kanaatleri ne olursa olsun (Cumhuriyetçi, Demokrat Marksist veya anti-Marksist) kesinlikle doğru olduğunu düşündüğüm bir noktayı keşfetmiştir: İnsan eylemi ve eser üretimi, onun şiir çerçevesinde belirttiği türden bir iktidar ilişkisi olmaksızın gerçekleşmemektedir ve gerçekleşemez de. İnsan sadece/öylesine yazmaz: Diğer yazarlara, yazıya, başka bir etkinliğe veya diğer nesnelere karşı veya onlarla kimi diyalektik ilişkiler içinde yazar. Foucault bir adım daha ileri giderek yazının, belirli bir zamanda, belirli bir biçim kazanmasını sağlayacak şekilde onu sınırlayan, düzenleyen, şekillendiren ve sürdüren bir kurumlar ağı olmaksızın maddî olarak varolamayacağını söylemektedir. (Borges'in karakterlerinden birini bir yerde şaşırtan soruyu hatırlayalım: Harfleri ve satırları, sayfadan akıp düşmekten alıkoyan ve bir kitapta tutan şey nedir?) Bence Foucault, daha önceden Bloom'un eşyaya bakışındaki çarpıklık dediğim dramatik ve aşıkâr romantik niteliğin çoğunu ondan koparıp almaktadır; Foucault, tahakküm mücadelesinin, söylem (dilde daima zafer sembolü olmuştur) tam da kaçınılmaz ve sistematik gözüktüğü için son derece sessiz, sistematik ve gizli olabileceğini göstermiştir. Bu iki perspektif birlikte, politik tarihi oldukça kuşatan çağdaş politik arenayı çok iyi betimlemektedir. Birbirine hâkim olmaya ve birbirini yerinden etmeye çalışan güçler

arasında –sınıflar, uluslar, güç merkezleri, bölgeler vb.- bitmek bilmez ve manidar bir etkileşim var; bu mücadeleyi nadir bir dişe diş savaşın ötesine çıkaran şey, işin içine (ahlâkî ve entelektüel) değerlerin girmesidir. Hem hâkim olmak hem de var olmak için sürekli diğeri üzerine hâkim olunmaya çalışılmaktadır. Bu sistemlere, ideoloji diyebilirsiniz; fakat bence bu son derece kısıtlayıcı bir terim: Onlar, etkin performanstır ve söyleme ilişkin inanç sistemleri ve evrenlerdir. Marks'ın bu mücadeleyi münhasıran ekonomik bir mücadele olarak gördüğü söylenmiştir; bu, Marks'a ilişkin ya da en azından Marks'taki Hegelci tortulara ilişkin ciddi bir yanlış anlamadır. O, mücadelenin maddi olarak ifade edildiğinin ve ekonomik olarak teşhis edilebilir olduğunun tamamen farkındaydı; fakat bence o, bu mücadelenin ürettiği belirleyici diyalektiğe, kolay anlaşılamayan fakat gerçek olan figürasyonlara ve içsel uyum ve uyumsuzluklara karşı son derece hassastı. Bu husus, hayatı berbat, kaba ve çok kısa gören Hobbes ile Marks arasındaki farklılıktır.

Ben dünyanın, çağdaş tarihi, kolonyalizm dolayısıyla anlaşılır olan ve mevcut sıkıntısı emperyalizmin operasyonlarından kopuk olarak ele alınamayan bir bölgesindenim. Kolonyalizm ile emperyalizm benim açımdan bir soyutlama değil; neredeyse katlanılamaz bir somutluğa sahip özel deneyimler ve yaşam biçimleridir. Emperyalizm ve kolonyalizm, Bloom'un şiirsel süreç açısından merkezî dediği türden uzunca bir mücadeleden başka nedir? Bağımlı ve kolonyal bir halkın sürgit yaşamı, o halk üzerine Foucault'nun eserinde ele aldığı türden güçlü ve düzenbaz bir sistem (söylem) empoze etmekten başka nedir? Şiirden ve söylemden bir anda emperyalizme ve kolonyalizme geçiş yapıyorum; ama sanıyorum kastım açık.

İlmî hayat dışındaki yaşantımda, beni Bloom'un fikirleri gibi sürpriz ve beklenmedik fikirlerle tanıştıran şeyler yapıyorum. Biraz önce bahsettiğim mücadelenin sonunun hiç de ütöpik bir şey olmadığını itiraf etmeliyim; fakat beni çoğunlukla harekete geçiren şey, adaletsizliğe karşı öfke, baskıya karşı tahammülsüzlük ve özgürlük ve bilgiyle ilgili kimi sıradan fikirlerdir. Şüphesiz esas problem tüm bunlara nüfuz ediyor, ayrıca zikrettiğim iki yaşantım, keza be-

nim empirik güncelliğim, ayriyeten yazın, eleştiri, öğretim ve benzeri şeylere yönelik ciddi ilgim; şu an bulunduğum yerin bu olduğunu ve şimdilerde bunu yapabileceğimi düşünüyorum. Burası, beni politik olarak, başından beri saygı duyduğum eserlerinden bahsettiğim eleştirmen ve meslektaşlarımdan oldukça uzaklaştırmaktadır. Belki bunu tartışabiliriz.

– *Başlangıçlar* adlı kitabınızda (1975), “kişi ile etkinliğini yeniden birleştirmeyi gerektirecek şekilde geleneksel düşünceyi köklü olarak yerinden etme’den bahsediyor ve “Marks’ın yorumlayıcı etkinliğini, ortak bir devrimci kalkış noktasında insanî etkinliklerle birleştirdiğini ortaya koyuyorsunuz. Öyleyse sorun, bu kalkış noktasının yeriyle ilgili; size göre bu yer, günümüzün “bağlı” eleştirmeni açısından neresi?

– *Başlangıçlar*’dan alıntıladığınız o cümlelerin bağlamı, Lukács’a ilişkin kısa bir tartışmadır, onu özetleyeyim. Lukács, gerçekten ne olduğunu bilmeden Marks’ın 1844 el yazmalarındaki anafikri sezinlemişti: Marks, ilk defa insanı, eserinden koparan engelleri teşhis etmiş ve sonra da onları çözmeye çalışmıştı. Lukács, yabancılaşma, metalaşma ve sınıf bilincine ilişkin tezlerini, keskinliğinin ötesinde kaydadeğer şekilde tahminci bir zekâ ürünü olan bu analizden hareketle oluşturmuştu. Yine de Lukács, tartışmalı şekilde devrimci tavrın ne derece bir bilinç türünden diğerine metamorfoz olarak sergilenebileceğini göstermeye çalışıyordu; bu konudaki idealizmi denilen şey dolayısıyla çoğu Marksist tarafından eleştirilmişti ve hâlâ eleştirilmektedir. Bu konuyu burada tartışmamız gerekmez; ama kabul etmeliyiz ki, Lukács şunu göstermeye çalışıyordu; yaptığın şeyi, senin kim olduğundan koparırsan, nesnelere, gerçekte sahip olmadığı –ya da sahipse, çözülmesi gereken şekilde sahiptir– nesnel bir form vererek onları şeyleştirirsin/metâlaştırırsın. Dolayısıyla bir kişinin eserini, (emekçi, yazın eleştirmeni, mühendis vb.) onun kim olduğuyla ve tüm varlıkla (o kişinin bilinci bu bağlantıyı tanıyamamasına veya kabul etmemesine rağmen) köklü ve organik şekilde bağlantılı olarak yorumlamak, hem yorumcu olarak bir yorumcu açısından, hem de –Lukács’ın göstermeye çalıştığı gi-

bi- burjuva metalaşmasının altüst edicisi ve yeniden yorumlayıcısı olarak proleterya açısından ortak devrimci bir kalkış noktasıdır.

Lukács'ın bu analizlerinde benim ilgilendiğim birçok şey var; fakat bizi burada acil olarak ilgilendiren şey onların eleştiri açısından ifade ettiği anlamdır. Buradan hemen bağlı eleştirmenle ilgili yargılara atlanılması gerektiğini sanmıyorum. Bahsettiğimiz dünyanın hangisi olduğunu belirlememiz gerekse de *politik* bir konu olarak bunun detaylarına sanırım daha sonra girebiliriz. Gerçekten yazınsal eleştiri açısından dünyevîlik mefhumu, bana göre çok önemli ve problematiktir. Fakat Lukács'ın yukarıdaki gözlemini, şayet a) eleştirmen, b) metin ve c) eleştiri metalaştırılmaya çalışılırsa, eleştirinin köklü şekilde yanlış anlaşılmış olacağını ileri sürmek için kullanabiliriz. Bunların her birini, diğerlerinden, toplumdan ve tarihten koparabilirmiş gibi ele almak, onlara, ancak en zayıf ve en yoğun şekilleri içinde sahip olacakları bir statü empoze etmek demektir. Bu, bir metnin bir çim biçme makinesiyle yer değiştirebileceği ya da eleştirmen ve eleştirinin, fabrikaların yaptığı işe eşdeğer bir şey olduğu anlamına asla gelmemelidir. Fakat çağdaş öncü eleştirinin teknikleştirilmesi, sistematikleştirilmesi ve işlevselliğinin sonuçlarından birisi, yazı ve okumanın kendilerini mümkün kılan veya üreten koşullardan gerçekten ayrılabilceği varsayımıdır. Onların analitik olarak belki de ayrılmaları gerektiği doğrudur; fakat analitik zorunlulukların bir gerçeklik haline geldiğine veya gerçeklik olduğuna inanmak *büyük yanılgıdır*.

Bir yandan eleştiride bilimselci bir eğilim görüyoruz. Bu, sıkı göstergebilimcilerle, bazı biçemcilerle, kendine-yeterli-metin teorisyenleriyle ve eleştirinin, konusu ve araçları sayesinde bir bilim kesinliğini kazanabileceğine inanan herkesle bağlantılandırılabilir.

Bu görüş, bilimin kesinliği konusunda tamamen yanlış olmasının ötesinde –bilimsel eserlerin insanî ve sosyal koşullarının, o eserin şüpheli belirleyicileri olduklarını anlamak için (bunu beşerî bilimler uzmanları ve hatta bilim adamları yeterince ele almamışlardır) tüm yapmanız gereken hem Bernal, Kuhn, Canguihelm ve Halton gibi bilim tarihçilerini hem de bilim adamlarını okumaktır- er-

kek olsun kadın olsun eleştirmene ve onun sistemine asla sahip olmadığı güçler atfetmektedir. Aslında metni, mesaj taşıyan veya tamamen retorik bir sisteme, eleştirmeni de bu işlerin bilim adamına dönüştürmek, temel amacı eleştirmeni kendi gözünde büyütmek olan bir fantazi yaratmaktır.

Diğer yandan öncü eleştirmenler arasında, metni, içerden “yapı bozuma uğratılacak” bir şey olarak ele alan daha ince ve anlaşılması zor bir eğilim görüyoruz. Derrida’nın kendisi zeki bir felsefeci ve eleştirmendir; insanların onun kavramlarına yaptıkları şeylerden, kendisi sorumlu tutulamaz. Fakat bence kökensel analizin yerine yapıbozum tekniklerini kullanmak, anlama ve yargı açısından ciddi bir yanılgıdır. Metindeki hiçbir şey öylesine ortaya çıkmaz ya da oluşmaz; Metin –yazar, eleştirmen ve okuyucu tarafından– oluşturulmuştur ve Goldmann’ın sürekli ifade ettiği gibi belirli oranda kolektif bir girişimdir. Çok daha önemlisi metin, bir nesne değil, aslında bir süreçtir; bu husus *Başlangıçlar*’da, özellikle bir metnin maddiliği (süreç olarak) ile onun nâmına harcanan insanî çaba arasındaki bağlantıyı göstermeye çalışırken kullandığım temel argümanlardan birisidir.

Evet, “bağlı” eleştirmen tüm bunlara karşı koymaya, onları entelektüel olarak ele almaya ve kimi şekillerde bir eleştirmen olarak onu eserine dahil etmeye istekli olmalıdır. İnsanî realiteden koparılmış metinlere uygunmuşlar gibi “demistifiye etme” ve “yapıbozumu” gibi terimleri kullanmak veya –Derrida’nın *l’Ecriture et la différence*’den bu yana yaptığı gibi– “sözmerkezcilik” gibi mitlerin bütünüyle Batı kültüründe varolduğunu ileri sürmek, bu şeylerin kendisinden neşet ettiği bizzat insanî temeli inkar etmek demektir. Önerdiğim şeyin, bayağı bir Marksizm’e ya da öğütçü bir hümanizme doğru gidiş olduğunu sanmıyorum. Tüm başlangıç nosyonu, bir insan ve eleştirmen olarak bizi kuşatan, bize bulaşan diyalektik güncelliklerden ve koşullardan ayırık “pür” bir başlangıcı destekleyen bir şey olarak kabul edilirse, onun sahip olduğu güçlerini kaybedeceğini düşünüyorum. Şüphesiz ben de bir eleştirmenin, yaptığı üreti analitik olarak ayırabilmesi, sınırlayabilmesi ve metni çevreleyen unsurlardan soyutlaması gerektiğine inanıyorum. Fakat

görünüŖe bakılırsa bizim eleŖtirmenler olarak bugün en büyük başarısızlığımız, analizlerimizi ya da benim deyiŖimle *eleŖtolguları* mızı, kendisinden neŖet ettikleri topluma, kurumlara veya yaŖamlara asla bağlayamıyor oluŖumuzdur. Vico'nun ortaya koyduğu muazzam gözlemlerden birisi onun dilcilerin ve felsefecilerin kibri (*boria*) dediği hususla bağlantılıdır. O, tüm grupların metinlerde buldukları malzemeleri, sanki dünya ondan ibaretmiŖ gibi tamamen metinsel bir perspektifle çözümlemeye çalıŖtıklarını söyler.

– *Dünya ve dünyevî kavramlarını, sanki, akademik eleŖtirmenin metinler üzerindeki çalıŖmasını, sosyal ve politik sorunlarla bağlantılı olarak konumlandırmasına imkân verecek potansiyele sahip bir mod veya ifade aracı olarak görüyorsunuz. Sizin kullandığınız Ŗekildeki dünyevî teriminin kullanılıŖlıđı ve/veya polemikteki güvenirliğini biraz açar mısınız? Bu terimin belirsizliğinin anlamı nedir? –dünyevî bir Ŗeylik, maddilik, sosyallik ve bu dünyadalık olarak dünyevîlik karŖısında, uygar kùltürün, sekülerliğin/çağcılığın, sofistikasyonun belirtisi olarak dünyevîlik.*

– Bir kiŖi, gücün her Ŗeyi belirlediği gerçek politika dünyasıyla herhangi bir iliŖki ve alakası varsa, yazın araŖtırmacısının kayda değer hiçbir somut politik statüsü olmadığını öncelikle fark edecektir. Aslında temel etkinlik sahası üniversite olan bir yazın profesyoneli, politik iktidar sistemi söz konusu olduğuunda kurumsallaŖmıŖ bir marjinallik içinde yaŖadıđını bilmelidir. Ŗüphesiz bizlerin yazın hocaları, yüksek kùltür yayıcıları ve uygarlık nakilcileri olarak (istediğini seçe bilirsiniz) toplum yaŖamına reddedilemeyecek Ŗeyler dahil edip onları canlı tuttuğumuzu reddedemem. Lionel Trilling'in bir keresinde dediği gibi toplumun bir zihni vardır ve bizim hitabemiz, bir Ŗeyler öğrettiğimiz, bilgi verdiğimiz, değerlendirdiğimiz, eleŖtirdiđimiz ve yeniden Ŗekillendirdiđimiz Ŗey, bu zihindir. Rolümüz son derece arada, anlaŖılması zor ve hatır kırıcı; fakat bir kesim olarak toplumun sürgit yaŖamının gündelik ve uzun vadeli hususlarındaki etkimiz çok dağınık ve bunun için de minimum düzeydedir. Bizler, sosyal bilimcilerin aksine, iŖadamları, endüstri veya hükümet için danıŖman rolü oynamayız –istese bile kullanacağı-

mız bir mekanizma yok. Bizim mesleğin hiçbir üyesi politik bir şöhret kazanmamıştır. Son derece özel bir iş yaptığımız için belirli oranda teknik adam sayılırız; yazın takipçileri olarak ilgilendiğimiz şeylerin büyük çoğunluğu, kaçınılmaz olarak orta sınıf değerlerin yıkımı anlamına gelse de bizler belirli oranda orta ve yüksek sınıfın bakıcısı ve öğreticileriyiz. Mevzu şu ki, kurumsal olarak üniversite yazın eleştirmenleri/ilim adamları, pasifize edilmişlerdir ve iyice kontrol altına alınmışlardır.

Söylediğim şeyin istisnaları da var. Bu ülkedeki yakın tarih –ya da I. Dünya Savaşı sonrası– birkaç dönem, yukarıda bahsettiğim düşük etkiden ziyade büyük politik şöhrete sahip yazın akademisyenlerine şahit olmuştur. Gerçekten altmışlarda Vietnam savaşına denk düşen ihtilaf dönemi boyunca bazı yazın akademisyenleri emperyalist savaşa karşı ulusal direnişin bir parçası olarak ulusal bir önem kazanmıştır. *MLA*, dış dünyayla ilgili işlerle akademik işler arasındaki ilişkiyi kabul etmek zorunda kalmıştı; üstelik karşılaştırma ile çalıştığımızda bile; şöyleki, yazın akademisyenleri, üniversitenin “karşı-ayaklanmacılık”, “bilimsel” ve politik harp gibi şeylerdeki suç ortaklığına yönelik bariz bir tiksinti mevcut olduğu için, sosyal ve olgulara dayalı (hard) bilimlerde çalışan meslektaşları ile kendileri arasında karşılaştırma yapmaya eğilimli olmuşlardır. Bilim adamlarının suçluluğu, yazın öğreticileri olarak onların da suçuydu. Kesinlikle karşı-ayaklanmayı icrâ etmede kullanılacak meşhur yazın adamı örneği yoktu; elektronik alandaki savaş konusunda kullanılmış olan bir yazın danışmanı vardıysa bile, onun adı (veya titri) hâlâ meçhulümüzdür: Dolayısıyla karşılaştırma yoluyla bizi itham eden (veya aklayan) argümanlar konusunda bir memnuniyet vardı ve *genel* suçluluk olaylarının benzer kolaylıkla gelip gideceğine dair yaygın bir saflık vardı. Akademik yazın çevrelerinde tartışılmamış olan bir şey daha vardı ki, o da entelektüellerin dönemlerine karşı sorumluluğu ve özellikle de kriz oluşturma veya krizi tanımlamadaki rolüyle ilgiliydi. (Kafamdaki, CIA ile *Encounter*, Congress for Cultural Freedom ve benzeri somut şeyler arasındaki bağlantı türü mevzulardır.) Biz yazın mesleği ile entelektüel

yaşam arasında çok rijit bir ayrım yaptık. Bunun için şimdilerde Vietnam Savaşı döneminin devam eden etkilerinin neler olduğunu söylemek zor. Kimi yazın eserleri üretilmişti: Kamf, Roszak, Ohmann ve benzeri bir avuç yazarın eseri ortaya çıkmıştı. Fakat kesinlikle yazınsal eleştiri ile dünya politikası arasındaki ilişkiyi ele alan kavramsal bir literatüre, en azından büyük çaplı bir katkı da yapılmadı. Şu an tam bir sükûnet dönemine geri dönmüş bulunuyoruz. Şimdilerde hiçkimsenin, gereksiz retorikine takınılmazsa son derece zekice bir çalışma olan Jonah Raskin'in *Mythology of Imperialism*'i gibi bir eser yazmayı isteyeceği konusunda da oldukça şüpheliyim. Emperyalizm gözden kaybolmamıştır; bilakis o, oldukça sınırlı bir politik erimde yazmaya başlayan akademik entelektüel açısından kaybolmuştur. Yazın incelemelerinde kurama yönelik olarak yapılan katkılar, yazın kurumlarının rolünü dışlamıştır. Göstergebilimciler bile bunu aşırı derecede ihmal etmişlerdir. Yazın, öncü eleştirinin kalan kesimleri için metin, daha çok metin ve yine daha çok metin demektir. Çoğu yazın eleştirmeni, özellikle de öncü akımından olanlar, kendilerini teknik eleştirmenler olarak düşünüyorlar; isterseniz teknisyen de diyebilirsiniz. Teknik ve gelişmiş eleştirmen olmanın kesinlikle en geniş anlamıyla *entelektüel* olarak gördüğüm kişi anlamına gelmediğini söylemeye bile gerek yok. Alakası yok. Bence öncü eleştirinin politik olarak dinginci olması daha önce belirttiğim gibi bir yandan onların politik marjinallikleri, diğer yandan genel anlamda entelektüel olmaya yönelik ilgisizlikleri arasındaki diyalektik orta noktayı teşkil etmektedir.

Sınıf bilincini veya bir sınıf olarak entelektüelleri analiz için Gramsci veya Lukács'ımız yoksa *MLA* ve yazın mesleği içindeki Marksist grubumuz var (bence hâlâ var), (Ben kendimi organize gruplara dahil ediyorum). Onların yapmaya çalıştığı şeylere büyük sempati besliyorum; fakat bence, bir kimsenin Marksizm'in aslında bir okuma tekniği olduğunu göstermek için, politik eserini, temelsiz bir çaba üzerine oturtması, gerçeğe yönelik ciddi bir yanılgıdır. Söz konusu olan Marksizm'in bilişsel ve analitik olarak, 19. yüzyılın en önemli romanlarına ilişkin muhteşem okumalar ürete-

bileceği mevzuu değildir; bu nasıl inkâr edilebilir ki? Demeye çalıştığım şey, Marksist yazın analizi yapmanın tek başına bu büyük dünyada politik bir programın temelini oluşturamayacağıdır. Yazını veya entelektüel projeyi hemen politik bir projeye dönüştürmek de tamamen diyalektik olmayan bir şey yapmaya çalışmak demektir. Fakat bir kimsenin, mesleki statüsünün –bu, kurumsallaşmış bir marjinalite olacaktır- önceden belirlediği bir eylem formuna bürünmesi, kendisini politik olarak baştan sınırlaması demektir.

Tüm bunlar konusunda dogmatik olmaya çalışmıyorum; fakat hepimizde, kendimizi birbirimizin içine kapamaya yönelik bir eğilim olduğunu ve bir sınıf olarak bize önemli gelen şeylerin dünyevî-tarihî öneme sahip bir konu seviyesine çıkarıldığını düşünüyorum. *Başlangıçlar*'da açıklamaya çalıştığım argümanlardan birisi, her eleştirmenin bir şekilde kendisine belirli bir çalışma rotası takip etme imkânı verecek bir kalkış noktası belirlemesi gerektiği idi. Bu yaklaşıma göre roman gibi formlar, “metin” gibi nesneler, eleştiri gibi pratikler, bir eser yaratmanın ve onların başlangıçlarını kaçınılmazlık ve sonsal mantıkla “örtme”nin kurucu metotlarıdır. Keza hem başlangıç fikrinin olabilirliğiyle ilgili dönüşümlerle hem de bir kimsenin kendine proje belirlemesinin amaçsal metodunu sağlama konusunda hangi somut koşulların ve son derece soyut (hatta kurusal) arzuların işin içine dahil edilebileceğini (son derece kuramsal düzeyde) göstermeye çalışmıştım. Okuma ve yazmanın bizatihi öte dünyayla ilgili bir şey olduğunu bir an bile varsaymamama (ve hâlâ öyleyim) rağmen, insanın derin düşünceden bir nevi dünyevî aksiyona geçmesinin yollarını araştırıyordum: Şüphesiz okuma ve yazma öte dünyaya âit şeyler değil; fakat esas sorun, onların bu dünyadaki durumlarının nasıl olduğu ve nasıl olabilecekleridir –son derece karmaşık bir sorun. Bu sorunun cevabının epey kısmı, mezkûr kitapta son derece örtük kalmıştır, gerçi (Vico'yla ilgili) son bölümde onu açıkça ele almaktaydım.

Bağlı veya başka türlü eleştirmenlerin ne yapması gerektiğini ayrıntılarıyla belirtmek son derece haddini bilmezlik olacağı için bunu yapmayacağım. Fakat bu konulardan özellikle benim açım-

dan dünyevîlik kavramı üzerinde biraz duracağım. Öncelikle rolle-
rimizin marjinalliğiyle ve ilk defa bizi sınıf olarak daha fazla mar-
jinal yapacak derecede kimi dramatik ve belirgin telkinlerle karşı
karşıya kaldığımızı kabul etmeliyiz. Üniversite ve özellikle de
onun liberal sanatlar bölümü gittikçe küçülmektedir. Daha kötüsü
mezunlarımız iş bulamıyor; kapılar yüzlerine kapatılıyor. Bu açı-
dan kendimizi parçalanmış hissediyoruz: Profesyonel hocalar/öğ-
retmenler/eleştirmenler olarak yaptığımız çalışmalar daha da da-
raltmakta; bu husus, iş bulamayan öğrencilerde etkili olmuş olabi-
bilir; bunlara tepkimiz ne olacak?

İkincisi, dünya da küçülmekte. Dünyayı, parçaları arasında ileti-
şim problemi olan bir yapı olarak düşünürseniz bu yargı, tam bir
McLuhancı apaçıklık olacaktır. Fakat bizim tamamen felaketimsi
ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya olduğumuzu, bugün dünyayı
ayıran büyük çizginin zengin ile fakir, kuzey ile güney veya geli-
miş ile gelişmekte olan uluslar arasında –hepsi de gıda ve hammad-
de gibi temel malzemeler konusunda çekişiyor– olduğunu düşünü-
yorsanız, dünyanın küçülmesi daha da tehditkâr bir hâl almaktadır.
Bizler ABD’de, kaynaklarının sayısal yapısına oranla iki hatta üç
kat daha fazla tüketen son derece savurgan bir toplumla karşı karşı-
yayız. Ayrıca bizler dünya ekonomisinin güçlü adamıyız (bu arada
bir dünya ekonomisi fikri de –İmmanuel Wallerstein’in araştırdığı
gibi- son derece önemli bir konudur) ve bizim bakış açımız (ekono-
mik düzen dediğimiz şey), kendimizi dünyaya empoze edip ekono-
mik refahımızı garanti edecek inanılmaz güçlü kurumlar ağı (Barnet
ve Müller’in *Global Reach*’ı veya Pierre Jalée’nin eseri veya Harry
Magdoff’un *The Age of Imperialism*’ine bakınız) ve karmaşık bir
güçler sistemiyle desteklenmektedir. Geoffrey Barraclough’un ya-
kınlardaki yazılarını okursanız, ne dediğimi anlarsınız.

Üçüncü olarak bizler kültürel değerlere yönelik yaklaşımımızda
son derece evrenselciyiz –ya da öyle gibi davranıyoruz. Yine de
gerçekte bizler son derece etnik-merkezciyiz. Yazın hocaları olarak
söylediğimiz ya da yaptığımız her şey ilkesel olarak, anlaşılır şekil-
de bize özgü olan Atlantik kültürüyle uyum içindedir. Bizim yazın

ve kültürel tarihe ilişkin tüm hissiyatımız, Mısırlı sosyolog Enver Abdulmelik'in, azınlıklara sahip olma hegemonyası dediği husus üzerine kuruludur. Örneğin 1815 ile 1918 arasında Avrupa'nın tahakküm alanı, dünyanın tümünün % 40'ından % 85'ine yükselmiştir. İnsan merkezilik, "doğal olarak" Avrupa merkezilikle bağlantılandırılmıştır. Geçmişin toprak kontrolü, bugün ekonomik ve sosyal kontrole dönüşmüştür.

Dördüncü olarak gelişmekte olan, veya Güney'de veya üçüncü ya da Dördüncü Dünya'da olup bitenler pek dikkat çekmemekte ya da, çekse bile bizler onu, ilim adam/eleştirmen/hoca olarak etkinliklerimizle bağlantılandıramıyoruz. Engellerin, aidiyetlerimizden kaynaklandığı kanaatinde değilim. Bizim açımızdan problem, bundan daha fazla diyalektiktir ve şu öncüle dayanmaktadır: a) Tüm dünyaya arkamızı dönemeyiz, b) ve ona savaş ilan edemeyiz. BM'deki Daniel Moynihan'ın acınası durumu, yazın akademisyenlerinin pozisyonunu açıklıyor; fakat yine de onların hepsinin durumunu açıklamıyor. Ne olursa olsun bizler bir şekilde ABD'nin dünyadaki konumunun gerçeklerini dikkate almalıyız.

Bir eleştirmenin, eserinin "dünya"daki rolü veya yerini değerlendirmesi çok zordur. Burada, Dünya'dan –öylesine ve tabiki şematik olarak- bahsetmekteyim ve, başlangıçlarla veya Hardy'nin şiiri ya da Spencer'in imgelemiyle ilgili eserlerinin yazarı olarak bu dünyanın pek de bizimle olmadığını hatırlatması için bir Voltaire'e ihtiyacımız yok. Bir eleştirmenin eseri, bu dünyadaki olası etkisinden de peşinen soyutlanırsa geriye ne kalmaktadır? Eleştirmen belirli oranda ikinci anlamda, yani uygar kültür, çağcılık, sofistikaşyon bütünü anlamında dünyevîlikle karşı karşıya kalacaktır; bunların tümü, eleştirmenlerin diğer eleştirmenleri ele alırken ortaya çıkan karşılıklı eleştirel diyalog konusıyla ilgilidir. Böyle bir dünyada en büyük öneme sahip hususlar, bir eleştirmenin diğerleri hakkında söylediği ve üzerlerinde skolastik hermetizmin izleri bulunan öncelikleri, değer yargıları ve zorunluluklarını yansıtan ifadeleri olacaktır. Bu tarz bir dünyevîliğin belirli bir miktarının eleştirmenler olarak bizlerin talihi olduğuna da şüphem yok; esas sorun daha

geniş dünyayla başka nasıl uğraşabileceğimiz ve egzantirik demeyelim de, bize özgü kapasite ve eğitimlerimize uygun şekilde orada nasıl bir şeyler yapacağımızdır.

“Yazma”nın, bir “yazar”a indirgenebileceği fikrinden kendimizi kurtarırsak, dünyaya yönelik yeni bir yaklaşım ufku açmış oluruz. Foucault’nun büyük keşfi buydu. Yazmak, ne bağımsızdır ne de sadece, istediğini yazan müstakil bir yazarın tek başına faaliyeti. Yazmak, her tür aidiyeti üzerinde taşıyan ve genellikle, Vico’nun dediği gibi milletler dünyasıyla sınırlanan ilişkilere sahip bir ifadeler sistemine âittir. Bu husus en iyi, ilmî yazılarda veya tarih, sosyoloji, ekonomi ve felsefe gibi disiplinlere âit yazılarda müşahade edilebilir: Zira bu disiplinlerde bir yazar çok ağır şekilde kurumlar, ritüeller, dışlamalar, yasaklamalar tarafından, son derece özelleştirilmiş ve hatta tiranikleşmiş hakikat kavramı ve arzusu tarafından üretilir. Yazınsal eleştiri gibi disiplinler, daha önce de ima ettiğim gibi, söylenen şeyleri sınırlayan metodlarla güvenlik altına alınmış ve “otantik”liği bu şekilde muhafaza edilmiştir; tüm bunlardan sonra, hâlâ da yazınsal eleştiri olarak değerlendirilir; bu sadece yakışık alıp almama mevzuu değildir; bilakis bu disiplinin, –hem alan içinde hem de dışında– korumamız gereken kimlik duygusu mevzuudur. Psikanalizi kullanan bir eleştirmen, söylenmemesi gerekenleri söylemek suretiyle ve –eğer Bloom gibiyse– bunu da mahremiyeti yaralayacak şekilde yaparak sınırları aşarsa, yazınsal eleştiriye tehdit eder.

Kendimizi, en iyi bildiğimiz alanla sınırlamanız gerekse de, gelin çok daha spesifik olalım. Yukarıda da belirttiğim gibi ben, bu ülkedeki profesyonellerin, dünyanın kalanıyla arasındaki mesafe konusunda oldukça endişeliyim. Çoğu akademik eleştirmenin Fanon veya Barrington Moore’un ortaya koyduğu konularla uğraşmaktansa Tennyson’ı düşünmeyi tercih edecek tembel estetik düşkünleri olduğunu söylemek çok basit olacaktır. Fakat dünyanın kalan kısmını –benim gibi Yakın Doğu, Arap ve İslâm toplumunu– tanıma konusunda şansınız (ya da şanssızlığınız; bu bakış açısına bağlıdır) olmuşsa, önemli fakat egzotik ve uzak gerçekliğin karika-

tırı dışında Batı toplumuna sızan mevcut bilgiler konusunda endişe duymaya başlarsınız. Açıkça “yabancı” ve dünyanın Batılı olmayan kısmının tam olarak bilinemeyeceğini söylemek, ikna edici değildir; tam tersine onun nasıl ve niçin bu kadar kötü şekilde bilindiğini bilmek çok daha ilgi çekici ve önemlidir. R. W. Southern, ortaçağdaki İslâm’la ilgili Batılı birikim konulu kitabında enfes bir değerlendirme yapıyor: İslâm hakkında tam bir cehalet vardı, fakat bu karmaşık bir cehaletti ve bu bakımdan İslâm’a ilişkin *pozitif* bir bilgi formu olarak incelenebilir.

Gördüğümüz gibi bu, doğruca, Nietzsche’nin defaatle belirttiği türden bir gözleme gitmektedir: Bilgi ve bilgi istenci birbirinden ayrılamaz; ikisi birlikte istenen, sistematik ve güçlü *yorumlardır*. Doğu bağlamında konuşursak, bunlar, boşlukta meydana gelmemiştir. Ben “Doğu”yu ya da Doğu’nun oryantalize edilmesi dediğim şeyi incelemeye başladığımda bu, beni, hem oryantalist felsefeyi hem de onun tarihi, coğrafyası, dini ve aslında temel ilgisi Doğu olan batılı bilginin tüm branşlarını incelemeye sevketti. Bunu yaparken, 19. yüzyılda modern Şarkiyatçılık’ın yükselişiyle oryantalist kurumların (toplumlar, keşifler, çeviri fonları ve akademik departmanlar) büyümesi, Orta Doğu’da güçlü ticari, siyasi ve son olarak askeri kolonyal mevcudiyetin gittikçe artışı arasındaki ilişki gibi hususlar ve Flaubert, Nerval, Lane, Burton, Disraeli, Hugo, Goethe vb.ler de dahil birçok büyük sanatçıyı inceliyordum. Örneğin Renan’ın bir kitabını ele aldığınızda onda, kendisini Gobineau’yla, Fransız diplomatik servisiyle, karşılaştırmalı anatomiyle vb. şeylerle bağlantılandıran sömürücü çıkarlar (sırası gelmişken bilinmelidir ki, çıkarlar daima yaratılır; onların nasıl ve niçin yaratıldığı incelenmelidir.) uğı görebilirsiniz; bunların tümü Batılı oryantalist akıla müdahale ederek sonunda ondaki “Doğu” denilen şematik bir özetten başka her şeyi yok eder. Eserimin ana kısmı, sanki “gerçek” veya aktüel Doğu’nun, Batılı bilince bizzat kendisinin girmesi gerekmiyormuş gibi oryantalist metinlerin, Doğu’yu metinsel olarak yeniden inşâ etme biçimleriyle ilgiliydi; bu, Napolyon’un *Description de l’Egypte*’inde, sonradan Sylvestre de Sacy’nin derlemelerinde ve yine Lane’nin ve Flaubert’in tablolarında görülebilir.

Şarkiyatçılık'ın benim açımdan temel konusu, gidimli ve arşivsel metinsellik ile dünyevî iktidar arasındaki ortaklıktı; birinin indeks olması ve diğerrinin kırılması. Şarkiyatçılık sistematik bir söylem olarak yazılı bir bilgidir; fakat hem bu dünyada olduğu hem de bu dünyayla ilgili olduğun için, bilgiden *daha fazlasıdır*.

Oryantal (Doğuyla ilgili/doğulu) söz konusu olduğunda Şarkiyatçılık, Doğuluyu metin şeklinde Batı'ya teslim eden, Batı tarafından işgâl edilip kaynaklarının sağılmasına ve insanî açıdan mahvedilmesine imkân sağlayan operasyonel ve etkin bir bilgi olduğu için bir *iktidardır*. Örneğin Bacon'un bu tarz yaklaşımlarında, bu konuya ilişkin bilginin çoğu kısmının önemli ve acil incelemeye neden olan tarihsel yasalar, sosyo-ekonomik güçler ve dünyevî koşullara göre metinlere girdiğini fark etmek zor değildir. Bu, özellikle, yazın eleştirmeni açısından geçerlidir. Zira o, kurumsal kaynaklı marjinalliği dolayısıyla dünyada olup bitenleri dışarıdan yorumlayan biri olmaya razıdır. Bizim yorumlayıcı dünyevî yeteneğimiz, bir anlamda, kendimiz hariç herkese uygulanmıştır: Biz bir metnin mistifikasyonlarını yapıbozuma uğratmakta, eleştirel bir metodun kör noktalarını aydınlatmakta oldukça becerikliyiz; fakat bu teknikleri, metinlerin bizzat dünyadaki yaşamlarına, maddiliklerine, sefalet veya kurtuluş kapasitelerine ve Foucault'nun ifade ettiği gibi anıtsallıklarına uygulamada başarısız görünüyoruz. Sonuç olarak da bizler metnin büyüüne kapılıyor ve ne dediğimizi bilmeden bir metnin sadece metin olduğu şeklinde, aslında saflığın ötesinde körlük olan dar bir yaklaşıma saplanıp kalıyoruz.

Metin eleştirmeni, kendisini dünyevî güncellikle bütünleştirmek için, dünyayı bilen, yöneten ve yağma eden, insanlığı "bizim" "insan", "onların" insan olmadığı şeklinde kategorilere ayıran söylem sistemini araştırmalıdır. Bunun sonucunda dilbilim gibi zararsız bir disiplinin bile bu süreçte hayati bir rol oynadığını fark ederiz. En önemlisi, çevresel yoğunlukları, sanatın ötedünyasal prestijyle veya "pür" metinsellikle örtülen metinlerin bireyselliklerini ve gizemini ortaya çıkarma konusunda kararlı olmalıyız.

– “Dilbilim” kavramının evrimi bağlamında, tüm ulusların insan olarak eşit oldukları görüşü ile (Herder), “dil grupları”nın ima ettiği hiyerarşik uluslar görüşü arasında bir çelişki görüyor musunuz?

– Evet yüzeyde bir çelişki var. İsaiah Berlin, yakınlarda Vico ve Herder’le ilgili incelemelerinde Herder’in, kültürel milliyetçiliğe ve kültürler arasındaki hiyerarşik ayrımlara karşı çıkan kültürel bir çoğulcu olduğunu iddia etmektedir. Bu, gerçeğin yalnızca bir parçası. Herder ilk zamanlarda “Doğu’yu” Eski Ahit’in tarihi çerçevesinde ele alma konusunda döneminin tipik bir temsilcisiydi. 1769 ve 1774 arasında İran, Mısır ve Fenike’yi de içeren daha geniş bir Doğu görüşüne geçiş yapmıştı; bu dünyayı ıkellikle özdeşleştirmişti. Seksenlerin ortalarında Anguetil-Duperron’un Zend ve Sanskrit metinleri çevirileri yaygınlaştığında Herder de Yunan sanatının savunucusu oldu; O, *Ideen*’de Helenik estetiğin bir Avrupalı açısından Asyalı estetiğe oranla üstün olduğunu söylüyordu; onun daha sonraki eserinde de Doğu toplumlarının teokratik ve despotça uygulamalarıyla ilgili birçok eleştiri bulunabilir.

Bence Herder konusunda kaydedilmesi gereken şey, daima Oryantâl’i hiç de uygun olmayan şekilde Oksidental’le kıyaslama eğilimidir; bu, 19. yüzyılın başlarında dilbilim ve karşılaştırmalı gramer gibi evrenselci bilim dallarının neredeyse daimi pratiğidir. Bunu hem Schlegel ve Humbolt, hem de Renan ve Bopp yapmıştır.

Şüphesiz bu tarz bir kıyaslama ne masumdur ne de değer yargısından azade. Dil grubu hiyerarşilerine ve dil ailelerine yol açan karşılaştırmalı eğilime ilişkin benim hissiyatıma göre bunun kökeni, üç şeye değer biçme arzusudur: 1) Şimdiye (veya şimdiki zamanın belirli bir boyutuna), 2) Avrupaya ve 3) Bilimin kendisine. Örneğin Schlegel’e bakın. O, Hintlilerle ilgili 1808 yılına âit kitabında, önce Yunan ve Sanskritçe kökler arasındaki, sonra da her ikisiyle Avrupa dilleri arasındaki ilişki ve alakayı göstermeye çalışmaktadır. Onun Doğu’ya ilişkin düşüncesine göre Doğu, klasik ve son derece uzak bir alandır; yine de etkisi şimdilerde ancak modern Avrupa dillerinde ve dolayısıyla da Avrupa uygarlığında varlığını sürdürmektedir. Doğu, çağdaş Doğuluların yaşadığı, çalıştığı ve ürettiği bir yer değil-

dir asla: Bilakis gerçek modern dünyadan kopuk olan, fakat “orijinal-
lığının” prestiji, Avrupa’ya aktarılmış olan bir kozadır, öyleki bu ak-
tarım, tekniklerinin –karşılaştırmalı dilbilimde kullanılanlar– takdir
edilmesine ve kullanılmasına imkân veren düşünürler üretmiştir. Bu
bakımdan Hint-Avrupa ifadesi, eşit olmayan iki parçadan oluşmak-
tadır: Birinci parça geçmişe saplanmışken ikincisi canlı, girişimci ve
beceriklidir. Bopp’un öğrencilerinin, sık sık, Hint-Avrupa teriminin
Hint-Alman terimine dönüştürölüp dönüştürölmemesi gerektiği ko-
nusunda tartıştıkları söylenir. Buradaki habis milliyetçiliği farkedebi-
liriz; fakat bence, dilbilim, değişik dil aileleri arasında niteliksel ay-
rılar yaptığı için ve moderniteyi Avrupa’nın mevcut durumuyla
özdeşleştirdiği için bu sonuç kaçınılmazdı.

Hint-Avrupa dilleri, Schlegel ve aslında o gelenekteki tüm dil-
bilimciler açısından semitik dillerden farklıydı: Şöyleki Semitik
diller eklemeliydi (örnek ve sonekler eklenen kökler sistemiyle ça-
lışan dil); türetme gücünden yoksundu, estetik işlevleri icrâ ede-
mezdi. Oysa diğeri, hayat dolu, estetik, gelişimsel ve organikti. Bu
dilsel ayrım (eğer olduğu gibiyse) ırkçı teorinin tohumlarını gör-
mekteyiz; zira dilsel ayrımlardan hareketle ırk tipleri inşâ etmek
çok zor değildi. 19. yüzyıl boyunca her dilbilimci benzer ayrımları
defaatle yinelemiştir. Leon Poliakov, *The Aryan Myth* adlı eserinde,
ırkçılık ile, temel özellikleri, farazi Hint-Avrupa dil “grubu”nun
özellikleri olan Aryan tipi gibi kavramların birbirini beslediklerini
gözlemlemiştir. Fakat yine de Poliakov, Avrupa açısından “Samilerin”
Yahudilerden ibaret olmadığını, bilakis Müslümanları da
içerdiğini, Oryantal (aslında Semitik) yozluğu ispatlamaya matuf
tüm o entelektüel programın aslında, tüm Doğu’yu işgali meşrulaş-
tırma konusunda aktif bir faktör olduğunu yeterince açık olarak ifa-
de etmemektedir. Zira günümüzün entelektüel modası, gerçeğin,
kendisinin acil hedefleriyle uyumlu olmayan kısımlarına gözünü
kapatmasıdır. Nitekim ırkçı teoriye yönelik bir eleştiri olan *The Ar-
yan Myth* gibi bir eser, Doğulular ve Samiler hakkında (bilgi toplama
için) kullanılan ağın ne kadar geniş olduğunu gösteren o tarih
kesitini es geçmektedir.

Biraz konu dışına çıktım. Sorunuza geri dönersek, “farklı uluslar” düşüncesine dayalı eşitlik mefhumları ile ulusların ve ırkların eşitsizliğiyle ilgili haksız değer yargılarının tümünün paradoksal şekilde bir bütünlük arzettiğini görebiliriz. Bu ikisinin birlikteliğinin nedeni büyük oranda, retorik sembolü “hümanite” kelimesi olan iktidar mevzuudur. “Hümanite” veya “insanlık” gibi kelimeler kullanıldığında, hemen dikkati çeken şey, bu kelimenin kullanıcısının, insanlığın çoğunluğunun aleyhine (daha dar kapsamlı) bir insanlık adına konuşmasıdır ve konuşabilmesidir. Dolayısıyla genellemelerin, özellikle de belirli bir insan türü merkezli genellemelerin 19. yüzyıl Avrupa yazınına yerleştirilmesiyle ilgili ciddi bir çalışma yapılması gerekir. Romantiklerden itibaren yazınsal üretim ile yukarıda ele aldığım türden politik ayrımcılığın, birbirini güçlendirip beslediğinin farkedileceğine eminim.

– Batı düşüncesindeki Egzotik figürü genellikle, “Kaliban” problematiğini, yani üst üste konmuş hâkim dilde iletişim kuramayan ya da marjinal olarak iletişim kuran Egzotik kişiyi gündeme getirmektedir. Bu şekilde meramını anlatamamak, isyanla veya teslimiyetle sonuçlanabilir. Fakat asla ezilenin, hâkim kültür içinde asimilasyonuyla sonuçlanamaz. Dil sorununu, kolonyalizmin dilini ifade aracı olarak kabul etmek zorunda kalan (sizin gibi) yazarların fikirleri ışığında nasıl değerlendiriyorsunuz?

– Oldukça zengin ve karmaşık bir soruna değindiniz. Bunun bana hemen hatırlattığı şeylerden birisi şudur: Joyce’un Zürih’teki cenaze töreninde oradaki İngiliz büyükelçisi Lord Derwent, Joyce gibi bir İrlandalının eski İngilizceye görkemli bir yeniden yapılanma kazandırdığını ima ederek (muhtemelen bilincinde olmadan) ona karşı efendilik taslamıştı. Derwent’in kullandığı ifadenin bu olduğunu sanıyorum. Bu ne kadar ironik; zira Joyce kariyerinin başından sonuna kadar, (Bunu en iyi *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*’nde dile getirmiştir) Ben Jonson’ın dilinin, kendi (Stephan’ın) dili olmadığı ve “İsa”, “bira” ve “usta” gibi kelimelerin öncelikle veya doğal olarak kendisine bir şey ifade etmediği gerçeğinin sıkıntısını yaşamıştır. Yine Aimé Césaire’in bir sözünü hatırlıyorum ki, buna göre

Breton bir keresinde Césaire'ı överek onun Fransızca'yı aynen bir Fransız gibi kullanmasının ne kadar etkileyici olduğunu söylemiştir: Césaire'ın bundan anladığı şey kesinlikle alaydı; fakat bu gerçektir. Fanon da, *Yeryüzünün Lanetlileri*'nde bir motif olarak bu konuya geri dönse de, özellikle ilk eserlerinde ezilen açısından bir iktidar sembolü olarak dil hakkında çok şey söylemiştir.

Dilin kullanımında, özellikle de merkezden periferiye veya kolonyal gruplara etkisi bağlamında söz konusu sosyokültürel baskıları ele alan Fransızca birçok çalışma zikredebilirim (örn. Balibar ve Laporte, *Le Français national*; Louis-Jean Calvet, *Linguistique et Colonialisme: petit traite de glottophagie* ve Gillian Sankoff'un değişik makaleleri). Marcel Cohen ve Henri Lefebvre'nin ilk çalışması da bu bağlamda önemlidir.

Bence dilin politik problemleri iki aşama geçirmiştir: Birinci olarak herhangi bir seçenek olmaksızın (Cezayir'de olduğu gibi) yerli yazarın frankofon (veya anglofon) olmaya mecbur tutulduğu dönem: şüphesiz yerli bir Arapça gelenek vardı; fakat onun bu dünyaya yönelik olması gerekmiyordu; bilakis o, hukuk, *hadis* vb. gizemli konular için kullanılmalıydı. Yukarıda sömürgecinin özenle yerliye kendi dilini (Frank dilini, çev.) güçlü veya politik olarak hâkim olan topluma yönelik bir övgü işareti veya kanıtı olarak konuşturduğunu dile getirdim. Burada bence Foucault'nun, Avrupalı öğrencilere imla usulleri veya ceza disiplinlerinin dayatılması ve 18. ve 19. yüzyıllar boyunca mahkûm edilmesine yönelik incelemesindeki gibi (*Hapishanenin Doğuşu*'nda) cezalandırıcı şekilde *birisini konuşturmak* çerçevesinde düşünmek zorundayız. Kolonilerdeki yerel veya yerli dile yönelik incelemeler genellikle ölü ya da klasik bir dil perspektifi içine hapsolünmüştür. Eğitimsiz yerlinin konuştuğu dil, bir mutfak dilinden başkası değildi. Burjuvazi, eğitim sistemi dolayısıyla, İngilizce'yi veya Fransızca'yı kendi sınıfını hem sömürgeci efendiden hem de zavallı köylüden ayıran uzaklık duygusu ve büyük oranda bilinçli bir gururla benimsemiştir.

İkinci aşama ise iki alt bölüme ayrılabilir. Öncelikle, kolonyal dilin, politik kontrol sistemine saldırmak için kullanılabileceğine

ilişkin umumî bir bilinç vardır. Fanon, bu hususu detaylı olarak ele almıştır. İkincisi, aniden yerli dile dönüşün, sömürge baskısına karşı kararlı direnişin sembolü hâline gelmesidir. Bu husus, Ceza-yir’de, Fransızca’ya karşı politik ajitasyonun, Arapça’nın incelenmesine ve sonra kullanılmasına yol açtığında gündeme gelmiştir. Bunun sonunda Cezayirliler bugün, konuşma dili ile klasik ya da yazı dili arasında geçiş nevinden bir tür Arapça konuşmaktadırlar. Diğer Arapların çoğu, –bence bunun istisnası, deneyimleri birçok açıdan Cezayirlilerinkine benzeyen Filistinlilerdir– klasik dil ile bundan oldukça ayrı olan lehçe arasında bir gelgit yaşamaktadır.

Bugün İngilizce ve Fransızca dünya dilleridir. Arapça ya yerel ikincisi sınıf bir dil ya da ibadet dilidir; fakat Abdunnâsır’ın konuşmalarında kolonyalizme saldırırken yerli Mısır lehçesini kullanması, modern Arap politika tarihindeki büyük anlardan birisiydi. O, bu şekilde hem klasik Arapça’nın deli gömleği giydiren etkisinden kurtuluyor (öyleki Şarkiyatçılık, onu, ötedünyacı bir kullanışlılığa doğru kanunlaştırmıştı, bu mite Arapların kendisi bile inanmıştır) hem de Britanya ve Fransa’ya kendi terimleriyle, âdeta kendi dilsel bölgesiyle haykırıyordu. Bu görüldüğünden çok daha etkileyici bir şeydir; özellikle de en azından iki Arap ülkesinin anayasasının, aslında Arapça değil, bir Avrupa dilinde yazılmış olduğunu ve birçok Arap devletinin tarih arşivlerinin sadece Londra’da ve İngilizce olarak mevcut olduğunu göz önüne aldığımızda. Buna, 19. yüzyıl boyunca sömürgeci iktidarların Arap dünyasından kaçırdığı geniş bir Arapça eser hazinesinin Avrupa’daki varlığı da eklenebilir. Foucault’nun arşiv-söylem teorisi burada oldukça somut bir boyut kazanmaktadır; çoğu modern Arap tarihinin arşivi, hiç de mecâzi olmayacak şekilde Avrupa’dadır, oraya yerleştirilmiştir ve madden Avrupa tarafından hapsedilmiştir.

Arapça’daki büyük şairler, romancılar ve denemeciler, bu gerçeklerin tamamen bilincindeler. Onlar, hem Marksizm’i hem de kolonyalizmi üreten (aynı) kültüre saldırmakta kullanışlı olan Marksist veya diğer düşüncelere oranla entelektüel olarak geç kalmışlıklarıyla başetmenin zorluğunun farkındalar. Özgünlük, “ilk” olursa,

olacaktan farklı bu gibi tuhaf bağlamlarda tamamen farklı bir anlam kazanmaktadır: Bloom'un etkilenme tablosunun ve onun güçlü ile zayıf, ilk gelen ile çömez şairlere ilişkin fikirlerini bunun için son derece ilham verici buluyorum.

Bugün genel olarak Üçüncü Dünyanın, özel olarak da Arap dünyasının karşılaştığı büyük kültürel ve politik sorun, bağımsızlığın açık seçik telaffuzu –buradaki sözlü metaforu oldukça önemlidir– ve anlaşılabilirlik için mücadele vermektir. İngilizce, bir dünya dili olarak, ihraç edildiğinde oldukça tehditkâr bir boyut kazanmaktadır; o, Blackmur'un ifade ettiği gibi yeni bir cehalet türü oluşturabilir (ve oluşturmaktadır), öyleki bu cehalet, Üçüncü Dünyanın teknik uzmanlığa ve zekânın elektronikleşmesine yönelik arzusuyla birleştiğinde dili, yeni bir baskı ve köleleştirme formuna dönüştürmektedir. Nitekim nasıl Şarkiyatçılık, kodları ve ağları, Batı tüketimine yönelik olarak hazırlanmış şematik bir Doğu'yu süzgeçten geçiren bir dil ise, aynı şey, Batının, kendisi hakkında şematik olarak bilinmesi gerekenlerle Doğu'ya sızdığı çerçevesinde de doğrudur. Üçüncü Dünyanın ve Arap entelektüellerinin bugün bu çerçevelere karşı çıkabilmeleri, Freud, Marks ve diğerlerindeki gidimli düşünce-ötesi gücün olumlu sonuçları dolayısıyladır.

Benim mevcut çalışmam, Şarkiyatçılık söyleminin, yapılarını ortaya çıkararak onu, kuramsal ve disipliner mevcudiyeti, bir insan olarak Doğuluyu yerinden edip onun yerine bir numune olarak Oryantelize edilmiş Doğuluyu yerleştiren bir dil olarak tanımlamak suretiyle konumlandırmak ve somutlaştırmakta odaklanmıştır. Ben şahsen Şarkiyatçılık'ın kiler gibi mütehakkim dillerden oluşan kütüphaneyi bertaraf ederek bir Doğulu olarak bana ve diğer Doğululara, hangi dili kullanma ihtiyacı hissediyorsak onu konuşma imkânı yarattığımı düşünüyorum. Kısacası ben hem İngilizce hem de Arapça'da ulaşılabilir olan bir eser yazıyorum.

– Benim kanaatime göre siz sürekli olarak Batılı düşüncenin temel hatasının (daha doğrusu ideolojik çarpıtmasının), anlamsız bir Doğulu kültür mirasına yönelik inancı olduğunu vurguluyorsunuz: Yani ikinci sınıf bir dil, gelişmemiş bir mantalite, tarihsiz (ya da

Doğulu bir tarih varsa bile o da daima Batılılar tarafından kendi tarihini yazmadan âciz olan Doğulu adına yazılmıştır) ve son olarak da bir yazın geleneği olmayan “Doğulu”. Bu son nokta tarihsel olarak doğru mudur? Yıllar boyu Arapça üretilen yazında (örneğin Avrupa romanı gibi) bir gelişme var mı? Son olarak çağdaş yazın ve sanatsal üretim, Arap toplumlarındaki bilincin son sosyopolitik değişimlerinde hangi rolü oynamaktadır? Bu, Arap dünyası bağlamındaki son değişikliklere nasıl yansımaktadır?

– Gerçekten de Şarkiyatçılık, Doğuyu, kendisi hakkında, bırakın bir tarihi, halkı veya dinini, bir toprağı bile olmayan birileri olduğu tarzında şeyler söyleterek, onu böyle konuşturarak, açıkça *manidar* bir şeye dönüştürdüğü kanaatindeyim. Renan, Sami aklının, “insan doğasının aşağı bir kombinezonu” olduğunu söylemiştir; o, bunun ya da ürettiği Doğunun, anlamsız olduğunu söylememiştir. Edgar Quinet’in, 19. yüzyıl Avrupasının Doğulu rönesansı dediği şeydeki baskın motiflerden birisi, Doğu’nun abartılmasıydı; Benjamin Constant *Journal Intime*’inde bu olguyla ilgili zekice gözlemlerde bulunmaktadır. Fakat oryantalistler ve aslında genel olarak Avrupalılar, Doğunun kendisi de dahil tüm dünyaya, Doğunun gerçekte ne olduğunu söyleme düşüncesine alışkanlık kesbetmiştir; eminim ki, bugün “Doğuluların”, “Batı”nın ne olduğu konusunda birbirlerine aktardıklarının da aynı şey olduğunu göreceksiniz. Şarkiyatçılık’la ilgili olarak kaydedeğer şey şu ki, 1789 sonrası itibarıyla Doğu, askerî olarak işgal edilmiş bir bölge iken, Doğu yorumunun çabucak, Doğu adına (onu susturarak) konuşmaya dönüşmüş olmasıdır. Şüphesiz tüm bu gelişmeler sizin de belirttiğiniz üzere, bırakın bu yorumlara iştiraki, fikri bile sorulmayan Doğu adına yapılmıştır. Bence, Şarkiyatçılık’ın yaptığı şeyi Doğuluya *rağmen* yaptığını hatırlamalısınız.

Sanırım çoğu Arap, İslâm’ın kendisi bir yana Arap kültürü açısından en önemli olan şeyin, yazın olduğunda hemfikirdir. Hicret’ten 19. yüzyıl sonlarına kadar yazının zirvesi, 8. ve 13. yüzyıllar arasındaki Abbasi dönemi idi. Abbasi dönemi ile modern dönem arasında yazınsal açıdan öneme sahip kimi dönemler olmuştur (örneğin 18. yüzyıl tarih yazıcıları nesir ve şiir formlarında uzman-

laşmışlardır); fakat genel olarak öyle unutulamayacak dönemler çok uzun sürmemiştir. En azından benim görüşüme göre, böyle; gerçi benim görüşüm konuyla ilgili bir ilim adamınıninki değil de biraz taşralıdır. Burada Abbasi döneminin detaylarına muhtemelen giremem; bu, Avrupa rönesansını bir paragrafta ele almak gibi bir şey olurdu. Fakat evet, o dönem, Arap harfleriyle, son derece zengin ve hayranlık uyandırıcı şekilde yenilikçi bir dönemdi. Batılı okuyucu ve örneğin bir karşılaştırmacı açısından en büyük zorluk, yazın hakkında konuşması için, bu konuda çok az şey bilinmesi dolayısıyla sürekli dolayımılama ve tercüme yapmak zorunda kalacağıdır. Fakat bu, sorunlardan sadece birisi.

Diğer bir problem ise Şarkiyatçılık'ın büyük oranda Arap yazınıyla, ya da en azından bazı açılardan Arap yaşam tarzının bir ifadesi olarak yazınla çok az ilgisinin olmasıdır. Bu, bir doktrin olarak Şarkiyatçılık'la ilgili en önemli hususlardan birisidir ve belirli oranda beni *Şarkiyatçılık* adlı eserimi yazmaya sevkeden şeydir. Her oryantalistte, Arapları, Kur'an'ın ya da oryantalistlerin iddiasına göre Kur'an'ın mitolojik dediği şeyin müşahhas bir ifadesi olarak görme şeklinde bir yaklaşım görüyoruz. Bu, ABD tarihini, İncil'in bir açılımı olarak görmekle aynı şeydir. Şu alanların sırf isimlerine –Şarkiyatçılık, ya da İslâm, Arapçılık gibi alt bölümleri– simetrik bir alan bile bulamazsınız başka yerde, örneğin, hiçkimse Oksidentalizm itirafında bulunmaz ve Hristiyanlığa ilişkin bir incelemeyi, Shakespeare, veya Saint-Simon ya da 19. yüzyıl Amerikan tarihinin yerine bir inceleme olarak değerlendirmez. Ne var ki, bunlar, Şarkiyatçılık'daki daimi pratiklerdir. Aşikâr nedenlerden dolayı yazının, oryantalist alt uzmanlıkların en az görüleni olduğunu fark edeceğinize eminim; zira yazın, oryantalistlerin, Doğu yaşamı konusunda icad ettikleri derli toplu kategorileri altüst etmektedir. Açık olan şu ki, oryantalistler nasıl okuyacaklarını bilmediklerinden dolayı rahatlıkla yazını ihmal edebiliyorlar.

Modern döneme geldiğimizde çok daha ciddi çarpıtmaların ortaya çıktığını görüyoruz. Dünya Savaşı sonrası başlayan birçok Arap devrimi hareketi, tüm ulusal silkinişlerde olduğu gibi, halk içinde

yayılma ve kitleleri harekete geçirme noktasında, büyük oranda yazına ağırlık vermiştir; bu yüzden bu dönemde, Arap yazınının tüm branşlarında muazzam bir gelişme vardır. Modern Araplarla ilgili olarak Batı'daki hiçbir kitapta, Arap yazınının bırakın incelenmesini, adını bile bulamazsınız. Bugün Orta Doğu uzmanlarının çoğu, uzmanlıkları Arap toplumu, İslâm vs. hakkında 19. yüzyıl oryantalistlerinden paçavra gibi devralınan bir avuç klişeye dayanan sosyal bilimcilerdir. Tümüyle yeni terimlerden oluşan bir lügatçe dillere pelesenk olmakta: Modernleşme, elitler, gelişme, istikrar kelimeleri evrensel bir gerçekliğe sahipmişler gibi dile getirilmekte; oysa bunlar aslında, o bölgeye yönelik cehaleti gizleyen retorik bir sis perdesinden başka bir şey değildir. Yeni oryantalist jargon olan hermetik söylem insana, örneğin, bugün Lübnan'da veya İsrail işgali altındaki Arap yerleşim bölgelerinde olanlarla ya da Orta Doğu halkının genel olarak yaşamıyla ilgili hiçbir şey vermez. Kısaca Şarkiyatçılık'ın *mevcudiyeti*, toplumsal gelişimin temel bir parçası olarak Doğu yazınına yönelik herhangi bir ilginin *na-mevcudiyeti* anlamına gelmektedir. Arap dünyasının herhangi bir yerinde neler olup bittiği hakkında, Orta Doğu Enstitüsü'nün veya Rand Corporation'ın ya da ülkemizde değişik Oryantal inceleme departmanlarında Orta Doğu okutan meşhur bir oryantalistin ortaya koyduğu bir raf dolusu yayın yerine birkaç yeni şiir, roman ya da deneme okuyarak daha iyi bir fikir edinebilirsiniz. Fakat yazın ya da Şarkiyatçılık hakkında bir şeyler biliyorsanız bunlar sizi şaşırtmamalıdır.

Şarkiyatçılık'ı Doğu'ya ilişkin bir *temsiller* sistemi olarak görüyorsanız, onun işlevlerinden birisinin niçin yazından uzak durma olduğu konusunda net olmalısınız, bu tarz sistemler, inceleme konusu olan insanı, tarihten *saklamaktadır* –Burjuva toplumlarında kadının başına gelenler konusunda Sheila Rowbatham'ın tespiti, Doğulu için de geçerlidir. (Şüphesiz, Doğulular, siyahlar ve kadınlar arasındaki paralellikler etkileyici.) Burada, Louis Napolyon'un, *Onsekizinci Brumière*'de, gelişmemiş küçük arazi sahibi köylülerin temsil edilmesi gerektiği iddiasına karşı Marks'ın alay yollu şu cümlesini hatırlamamız faydalı gözükmektedir: “Onlar kendi ken-

dilerini temsil edemezler; bunun için temsil edilmelidirler.” Bu sözler, Doğu’ya yönelik oryantalist yaklaşımı tam olarak ifade etmektedir; tek fark şu ki, o Doğulu, tam bir politik, kültürel ve de askerî müsadere kurbanıydı. Dolayısıyla yazının bu işlerden uzak tutulması kaçınılmazdır.

– *Şayet (bir şekilde) politika devamlılıksa, mevcut eleştiri ekollerinin dengesizliği hakkında ne diyorsunuz? Onlar genellikle ciddi bir politik ilgi ve sempati izhar ederler; fakat ömürleri kısadır ve umumiyetle de eleştirel çaba içinde tükenir gider; bu durum, politik hareketin kaçınılmaz süresiyle nasıl bağdaşır?*

– Şüphesiz, politik hareket ile eleştiri ekolleri âdeta farklı takvimlere göre varlıklarını sürdürmektedir. Bir politik grup ya da gruplaşma (bir parti gibi), bir davaya bağlılığını, belirtik biçimde ifade eder; oysa bu, günümüz yazın ekollerinin yapmadığı bir şey. Kendilerini müttefik gören eleştirmenler arasında, bir parti veya politik hareket grubu üyeleri arasındakinden çok daha güçsüz aidiyetler var; dolayısıyla sizin bahsettiğiniz zaman aralığı farklılığı, bir politik davanın süresinden ziyade ilkelilikle ilgili bir husustur. Bir eleştirmen, kendisini herhangi bir yazınsal ekol veya eğilimin üyesi görse bile, yine de yaptığı etkinliği, işbirliğine dayalı değil de bireysel ve bireyselleştirilmiş bir şey olarak düşünmektedir. Şüphesiz bu, eleştirmen açısından bir açmaz; yani kendisinin de bir parçası olduğu daha geniş bir çevre ile kendinin yorumlama, sezgi ve her ne ise yeteneklerine dayalı bu nispeten yalıtık teşebbüsü arasındaki çatışma: buna bir çıkış yolu bulmak zor ve kolayca da bulunacağını sanmıyorum.

Bu konuyla ilgili diğer bir problem de eleştirinin ne derece sistematikleştirilebileceğidir; göstergebilimcilerin hayran olunacak katkılarından birisi, analiz kurallarının, bir bireye bağlı olmasından ziyade bir yorumcu cemaatine bağlı olarak ele alınmasıdır. Barthes’ın bir yerde, ideal göstergebilimsel araştırmanın, bir şekilde işbirliğine dayalı ve gayrişahsi olduğundan bahsettiğini hatırlıyorum. Sistemik eleştirinin diğer bir boyutu da, eleştirmenin analizini tamamen kestirilebilir bir yolla yapıp yapmaması problemidir.

Northrop Frye'nin Dickens'le ilgili denemesini, konuyla ilgili bir örnek olarak ele alabilir ve onu tipik şekilde Fryeci bir deneme olarak rahatlıkla niteleyebiliriz. Fakat önümüzde sallanıp duran sistematiklik gibi tutkuların üzerinde ve ötesinde kesinlikle her eleştirel edimde tortusal bir hedonizm vardır; bu da, eleştirmenin kendisine veya sistemine karşı çıkmasını ya da belki tamamen kastî olarak kendini, geçmişin bağlılıkları ve alışkanlıklarından azâde kılmasını içerebilir. Diğer eleştirmenlerin, son derece sınırlı çerçevede olsa da kendilerini bu ayrıcalıktan kurtarmak isteyecekleri konusunda şüpheliyim. Ekoller ve sistemler genellikle bu olasılıkları savuşturmak için vardılar, bu yüzden ben mizaç olarak sistem karşıtı (antisistemik) ve ekol karşıtıyım. Bence eleştiri, temel olarak, derin düşünce veya katı kuramsal bir telkin eylemi değil; bir keşif ve bilîş edimidir. Birincisinde daima dağınık tarihsel kanıt parçalarını gözden kaçırma veya asla bulamama tehlikesi vardır; fakat bu, muhtemelen, arşivleri âdeta didik didik etmeyi son derece öğretici buluyorum demenin diğer bir biçimidir. Bunun verdiği hazzın ötesinde, teori üzerinde maddi (ya da en azından arşivsel) gerçekliğin etkilerini hissetmenin temel faydası söz konusudur. Bu da kuramsal etkinlikte ek düzenlemeleri gündeme getirir.

– Lévi-Strauss, birkaç yıl önce Antropoloji disiplininin yapısını tartışırken (*Anthropology: its achievements and future*), bu ilim dalının, şiddet döneminin bir ürünü olduğunu açıklamıştı: “Onun, insanî durumla ilgili olguları daha objektif olarak değerlendirme kapasitesi, epistemolojik düzeyde, insanlığın bir parçasının, diğerini nesne olarak ele aldığı bir durumu yansıtmaktadır... Bu, Batı dünyasının sadece akli yetenekleri dolayısıyla değil, bilakis bizim sırf bir nesne olarak değerlendirdiğimiz egzotik kültürlerin, buna göre bir nesne olarak incelenebileceği gerçeğinin bir sonucu olarak antropolojiyi icat ettiği anlamına gelir.” Sizin Şarkiyatçılık'la (ya da daha doğrusu Şarkiyatçılık mitiyle) ilgili olarak çıkmak üzere olan kitabınız da, Lévi-Strauss'un analiz ettiği türden “antropolojik bir emperyalizmi” eleştirmeye yönelik bir çaba değil mi? Öyleyse, Şarkiyatçılık mitini (ideolojisini, mantalitesini vs.) nasıl tanımlı-

yorsunuz? Bu miti, nasıl demistifiye etmeye çalışıyorsunuz? Edward Said olarak siz, nereden / hangi konumdan hareketle konuşuyorsunuz (ya da daha doğrusu yazıyorsunuz)?

– Şarkiyatçılık bir mit değil, kendi mito-lojisi, retoriği ve kurumlarıyla bir mit sistemidir. O, Doğuyla ilgili yorumlar üreten bir makinedir ve tarihsel ve kurumsal açıdan bir antropolojik emperyalizm biçimi olarak incelenebilir. Şarkiyatçılık hakkında belirtilmesi gereken temel nokta, onun oryantalistler dışında hiç kimse açısından özel bir önemi olmayan tamamen bilimsel veya imgelemsel bir yazı türü olmadığıdır: kesinlikle hayır. O, bilimsel nesnellik iddiasındadır; o bugün bilgi ve yazmanın, nasıl, âdeta metinden çıkarılıp güçle ve gerçek politik sonuçlarıyla dünyaya taşınabileceğinin tam bir örneğidir. Bugün Doğu, Lévi-Strauss'un incelediği türden kaybolmuş bir yazıöncesi kabileye benzememektedir; Doğu, Batı dünyası ve özellikle ABD açısından büyük politik imaları olan bir bölgedir.

Dolayısıyla yapılan incelemeler, metinsel bilginin, kimi durumlarda doğrudan acı dolu politik amaçlar için icrâsı ve yönlendirilmesidir. İncelemenin sınırlarına gelince, bir yandan modern-öncesi (19. yüzyıl öncesi) bir imgesel coğrafya sistemi olarak Şarkiyatçılık, öte yandan, çağdaş bağlantısı Harold Laswel'in politika bilimleri dediği şeye yönelik olan modern bir söylem olarak Şarkiyatçılık'dır. Ben, daha çok birincinin ikinciye dönüşme süreciyle ilgiliyim.

Çalışmam, üç temel bölümden oluşuyor. Birinci bölüm olan "Şarkiyatçılık'ın Kapsamı"nda, Şarkiyatçılık'ı, Heredot'tan bu yana Batı'da var olan ve Cromer, Balfour, Kissinger ve diğer devlet adamlarında zirveye ulaşan bir fikir ailesi olarak tanımlamaya çalışıyorum. Zira, Doğu despotizmi, Doğu duygusallığı, Doğu tipi üretim tarzı ve Doğu'nun ihtişamı gibi düşüncelerde birtakım ortak unsurlar var. Ben, Doğu'nun oryantalist aşama dediğim ve 18. yüzyıla kadar İslâm'ı temel Doğulu tip olarak ele alan temsil diyalektiğinde yoğunlaşıyorum. Bu dönem boyunca Doğu'ya ilişkin bilgi, İslâm ve Muhammed'e ilişkin problemleri ele almak için, D'Herbelot'nun *Bibliothèque Orientale*, *İlahî Komedya*, bazı ortaçağ kro-

nikleri ve çeşitli ruhanîlerin girişimleri (Soylu Peter, Nogent’li Guibert, Luther) gibi eserlerde bulunmaktadır. Özünde dinsel olan bu kitaplar, Jones ve Anquetil’in dinsel keşiflerinden sonrasına âit olan ilk modern ve ırkçı oryantalist projelerle son derece tezat teşkil etmektedir. Bu konuda benim üzerinde durduğum iki proje, Napolyon’un Mısır seferi (ve onun eğitilmiş ordusu, *Institut d’Egypte ve Description de l’Egypte*) ve Lesseps’in Süveyş Kanalı’dır. İkinci bölüm olan “Oryantalist Yapılar ve Yeni Yapılar”da 19. yüzyıl boyunca Yakın Doğu’yla ilgilenen temel dilciler, tarihçiler ve hayal gücüne dayanan yazarları ele alıyorum. Kalkış noktam, Baron Dacier’nin *Tableau de l’érudition française*’idir; sonra diğerlerinin yanı sıra Hugo, Goethe, Renay, Sacy, Chateaubriand, Nerval, Lamartine, Lane, Burton, Flaubert ve Doughty’e geçiyorum. Tüm bu yazarlarda ortak çarpıcı nokta, sürekli kullandıkları bilgi hazinesi, imgeler, motifler ve her birinin kendi tarzıyla, tablo, antoloji, kütüphane, sınıf vs. icatlarla Doğu’yu kontrol etmeye çalışma biçimleridir. Bu icatlar da Doğu için, Doğu’daki bazı dinsel, eğitimsel ve diplomatik kurumlarla, eş zamanlı olarak harekete geçmektedir. Bu açıdan oryantalist imgeler doğrudan, Doğu’daki Doğulular üzerine konan kurallar, dışlamalar ve yasaklamalara dönüşen kolonyal bir yönetime yansıtılmaktadır: Bu üçü, kendi kendini teyit eden bir süreç içinde birbirini beslemektedir. Son olarak üçüncü bölüm olan “Modern Şarkiyatçılık”, İngiliz ve Fransız Şarkiyatçılık ekollerinin ilmî miraslarını ve etkili tekniklerini Amerikan ekolüne nasıl aktardıklarının ve bunun dogmalarının da hem bugün ABD’deki hükümet ve akademik öğretim ve ödüllendirme yapısına, hem de ABD’deki karar mekanizması ve dış politikanın sevkine nasıl yansıdığının anlatısıdır.

Ben, tüm eser boyunca, Şarkiyatçılık’ın, Pozitivizm, Marksizm, Darwinizm, Psikanaliz, Spenglerizm vb. “güçlü” felsefelerin etkilerini, aslında kendini hiç değiştirmeden özümleyen eklektik bir sistem olduğunu göstermeye çalıştım. Tartışmadaki amacım, Şarkiyatçılık’ın bir dünyada olma yolu, otoriter değerlendirmede bulunma yolu ve en önemlisi disiplinli bir ideolojik medeniyet bi-

çimi olduğunu –geçmişte ve şimdi– göstermekti. Bu husus, bana, bilgi ve imgelem, politika ve yazı, özgürlük ve baskı ile ilgili problemleri, gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ile bağlantılı olarak ele alma imkânı verdi.

Tüm bunlar, demistifiye etme veya sizin tabirinizle demistifiye etme süreçlerini oldukça açıkça tanımlamaktadır. Kendimin oldukça enteresan bir konumdan hareketle yazdığımı düşünüyorum. Ben, uzun süre sessizliğimizin parçasını toplayan oryantalistlere cevap veriyorum. Keza ben onlara, âdeta ilim dallarının yapısı üzerindeki örtüyü kaldırıp onun tarihüstü, kurumsal, deneysel olmayan ve ideolojik ön yargılarını göstererek yazıyorum. Son olarak ben, genel ilgi konusu hususlarda vatandaşlar ve meslektaşlar için yazdığımı düşünüyorum.

Diacritics'le Röportaj
Cornell University
Ithaca, New York, 1976

II BATI'NIN GÖLGESİNDE

*1981-1982 yılları arasında, İngiltere'de Kanal-4 için on bölümlük bir belgesel film yapımına katılmıştım. Bu serideki yedinci film olan **Batı'nın Gölgesinde** için senaryo yazmıştım. Batı'nın gölgesinde, **Şarkiyatçılık** ve **Filistin Sorunu** kitaplarının konularını sinematik olarak ortaya koymaktadır. 1982 ocağında güney Lübnan'daki başlıca iki Filistin mülteci kampında çekilen bu film, ürkütücü şekilde Haziran'daki İsrail işgalini önceden tahmin etmişti: Kendisiyle konuşup film çektiğimiz mültecilerin çoğu, tekrar mülteci yapılmıştı.*

E.W.S.

*– Biz başlangıç olarak, bir dizi problemi gündeme getirmesi dolayısıyla altmışların başlarına geri dönmek istedik. O zamanlar, eseri, sizinkiyle belirli ortak ilgilere sahip yazarların iki kitabı yayımlanmıştı. Fanon'un **Yeryüzünün Lanetlileri** ve Foucault'nun **Delilik ve Medeniyet**'i. Bu şekilde biri Fransa'dan, diğeri Fransa'nın kolonilerinden olan ve Rönesans'tan bu yana Avrupa kurumlarında yerleşik olan dışlama mekanizmasını anlatan iki metne sahip olmuştuk. Bu metinlerin aynı zamana tesadüf etmesine sizce hangi güçler neden olmuştu?*

– Foucault'nun eserini üreten koşulların neler olabileceği hakkında bazı spekülasyonlar yapabilmeme rağmen onlar hakkında gerçekten çok şey bilmiyorum. Fakat aşikâr şekilde Fanon'un kitabı –bence ikisinin en önemlisi– devam eden politik bir mücadele-

den, yani Cezayir devriminden neşet etmiştir. Fanon'un kitabının, Foucault'un kine mukabil kolektif bir çabanın sonucu olması önemlidir; oysa Foucault'nunki, bir ilim adamı araştırmacının, bilgisi, zekâsı ve sairesi dolayısıyla ün kazanması anlamında farklı bir gelenekten çıkmıştır. Her ikisi, kökenlerinin ötesinde de kesinlikle zıt kitaplardı. Onlar hem dışlama hem de sınırlama sistemlerinden bahsetmektedirler. Fanon'un kitabındaki en etkileyici imge, sömürge şehridir: yerli *casbah*, zorla yerli bir toplumun içine yerleştirilmiş olan kolonyalist bir kasabanın, bir Avrupa kasabasının temiz ve ışıklı caddeleri tarafından kuşatılmıştır.

Tüm bunların ötesinde her iki kitapta da ortak motif, tebaaya şiddet tarzında ne yapılsa yapılsın, akıl veya rasyonalite –uygarlık– adına haklı görülmesiydi. Yine de şurasını kaydetmek önemlidir ki, ben Fanon'un kitabını, kökleri diyalektik mücadele içinde olması dolayısıyla daha güçlü buluyorum.

Yani belirli bir tarih yazımı pratiğinden neşet etmek yerine. Evet, kesinlikle, fakat daha önemlisi, Fanon'un kitabında olup da erken dönem Foucault'sunda olmayan şey, aktif bağlılık duygusudur. Foucault, 1972'de Amsterdam'da, *Delilik ve Medeniyet*'ten on yıl sonra, Noam Chomsky'le tv'de bir tartışma programına katılmıştı. Chomsky, özgürlükçü ideallerinden, adaletle ilgili yaklaşımlardan vs.'den bahsederken, Foucault ürkerek geri çekilmiş ve özünde kendisinin hiçbir kesin hakikate, düşünceye veya ideale inanmadığını kabul etmişti. Bu durum, benim gibi devrimci değişime, dayanışmaya ve kurtuluşa bağlılığı çok güçlü olan Fanon hakkında doğru değildir. Oysa Foucault'nun eseri, daha çok felsefi kavrayışın oldukça bariz yaratıcılığı ve keskinliğinin bir ürünüydü. Şunu da belirteceğim ki, Foucault'nun eserinin siyasi gücü, diğer yazarların eserinden önce değil de (örn. Jacques Donzelot) çok sonralara kadar, –*Şeylerin Düzeni* gibi– daha fazla eser ürettikten sonrasına kadar tam olarak bir netlik kazanmamıştır. Fanon'un eseri, elliler boyunca kendisinin yazdığı serinin sonuncusu iken; Foucault'nunki, serisinin daha başlangıcıydı.

– *Şimdilik şiddet, özne ve uygarlığa dönelim. Siz Şarkiyatçılık'da, araçsallaşmış bilgiye yönelik bir eleştiriye temsil*

kavramını uygulayarak Batılı akademik ilim adamlığı ile kolonyalist proje arasındaki geniş çaplı ittifakı betimliyorsunuz. Özellikle temsili ve onun politik ekonomisini nasıl tanımlıyorsunuz?

– Onu ekonomik olarak ya da uygun şekilde tanımlayabildiğimden emin değilim; fakat kesinlikle temsil ya da özellikle de ötekilerini temsil etme (ve dolayısıyla indirgeme) edimi, neredeyse daima hem temsil *konusu* kişi açısından kimi şiddeti barındırmakta hem de bir şeyi temsil etme ediminin şiddeti ile temsilin kendisinin sessiz dış yüzeyi, yani öznenin –sözlü, görsel vs.– *imgesi* arasındaki tezat gündeme gelmektedir. Buna ister görsel ya da egzotik imge isterse ilmî temsil deyin, kontrol altında gözüken bu dış yüzey ile onu üreten ve kaçınılmaz olarak belirli oranda şiddet, bağlam-sızlaştırma ve minyatürleştirme gerektiren süreç arasında bu paradoksal tezat daima ortadadır. Temsil etme edimi veya süreci, temsil eden açısından kontrol, biriktirme, sınırlama ve bir tür yabancılaşma ve zihin kargaşası içermektedir. Ernest Renan’ın Sami dillerle ilgili denemesini örnek olarak ele alabiliriz: Renan topladığı malzemeyi kataloglarken aklındaki düşünce, onların bir müzede sergilenen olacak olmasıdır; siz bir şeyi sergilemek istediğinizde, onu canlı yaşam bağlamından koparıp bir izleyici kitlesi önüne (bizim örneğimizde bu, Avrupalıdır) koyarsınız. Hepsinin ötesinde temsil, tüketimle ilişkilidir: temsiller, emperyal bir toplumun iç piyasasında kullanıma sokulurlar. Biz *Şarkiyatçılık* örneğinde ise, kolonilerin manipülasyon ve kontrollerinin devamını sağlayacak bir ekonomiden bahsediyorduk. Açıktır ki, başka birçok temsil türü var; fakat benim ilgilendiğim, yaşam koşullarım dolayısıyla kendileri için baskın bir emperyal kültür tarafından üretilen temsillerdir, zira ben onların otoritesine maruz kalmıştım. Sömürge okullarına gönderildim –herhangi bir zorlama olmadan tamamen ebeveynlerimin isteğiyle– bir yetişkin olduğumda kendi tarihim olan Arap tarihi hakkında hiçbir şey bilmezken İngiliz tarihi hakkında çok şey biliyordum. Bana öğretilen şuydu: Dikkate alınan yegâne temsiller, eğitim yoluyla bana kabul ettirilen İngiliz tarihi ve kültürünün temsilleri-

dir. Keza bana öğretilen diğer bir şey, kendimi, o ekonomide değeri, bir İngilizinkinden, yani aslında yöneteninkinden son derece düşük olan biri olarak görmem gerektiği idi. Bu bağlamdan hareketle temsillerin, şu ya da bu şekilde politik tercih, güç ve otorite bağlantılı bir gidimli düşünce sistemi olduğu sonucunu çıkarabilirdim.

– *Yazınızda da gösterdiğimiz gibi tahakküm –politik, sosyo ekonomik, kültürel– ile temsil sistemi arasında doğrudan ve aktif bir ilişki var: Biri diğerini üretir/devamını sağlar, ya da tersi. Tahakküm yapısında etkin bir değişiklik anlamında acaba, nihai amaç, temsilleri değiştirmek mi yoksa bu sistemleri tamamen yok etmek mi? Her iki durumda da, benzer şekilde dışlayıcı ve gidimli bir pratiğe dayalı diğer bir temsil inşasını ne engelleyecektir?*

– Temsiller, bir bakıma insan ekonomisinin bir formudur ve toplum yaşamı için ve bir açıdan da toplumlar arası yaşam açısından kaçınılmazdır. Dolayısıyla onlardan tamamen kurtulmanın bir yolu olduğunu sanmıyorum –onlar dil kadar temel bir unsurdur. Buna göre bizim yok etmemiz gereken şey, kendinde bir tür otorite taşıyan temsil sistemleridir; bunlar, bana göre, temsil edenin araya girmesine izin vermediği veya buna olanak sağlamadığı için baskıcıdırlar. Bu husus, Antropolojinin çözölemeyen problemlerinden birisidir; zira bu, *epistemolojik olarak köklü şekilde alt tabaka biri sayılan Ötekiye ilişkin (ister ilkel, ister geri kalmış isterse sadece Öteki denilsin) bir temsil söylemi oluşturmaktadır. Tüm bilim ya da Antropolojinin söylemi, bu Öteki'nin sessizliğine dayanmaktadır. Bunun alternatifi, telkinci/buyurgan bir sistemden ziyade katılımcı, işbirlikçi ve zorlayıcı olmayan bir temsil sistemidir; fakat takdir edeceğiniz gibi bu, kolay değildir. Belki de bu, bilginin daha az sömürge alanları vasıtasıyla mümkün olacaktır. Fakat öncelikle, temsil üretiminde otoriteyi kısıtlayarak artan bir katılıma imkân sağlayacak sosyo-kültürel ve politik oluşumları teşhis etmeli ve oradan harekete geçmeliyiz.*

– *Siz, **Haberlerin Ağında İslâm** kitabınızda, alternatif sistemler kurulması sorununu, Batı medyasının dışlayıcı mekanizması çerçevesinde ele aldınız. Acaba sizce haber üretip yayan hızlı, global yeni bir elektronik ağ oluşturulması, Batı'da insanların, içinde Batı-*

lı olmayan kesime ilişkin temsilleri tükettiği yapıyı köklü şekilde değiştirebilir mi? Yoksa iktidar daha da güçleniyor mu?

– Kriz, birçok nedenden dolayı derinleşiyor. Öncelikle imgelelerin elektronik transferindeki gelişmelerle, metropol toplumlarda, dev uluslararası şirketler topluluğunun üretim araçları konusunda çok daha fazla yoğunlaşmaları söz konusu. İkinci olarak bağımlı toplumlar –Üçüncü Dünya’daki çevresel toplumlar ve merkezî metropol bölgeler dışındaki toplumlar– kendileri hakkındaki bilgi konusunda, inanılmaz derecede bu sisteme dayanıyorlar. Düşünün, burada sadece diğer toplumlara ilişkin bilgiden değil, *kendine ilişkin bilgiden* bahsediyoruz.

– Öyleyse bu “bağımlı” toplumların kendilerine ilişkin bilgiye ulaşacakları yegâne kategoriler, o sistem içinde içkin.

– Kesinlikle öyle. Onlar son derece sinsî; zira onlar eleştirilmesi gerçekten imkânsız öyle doğal ve gerçek bir şekilde sunuluyor ki. Bizler hâlâ bir televizyon veya film imgesini ya da bir gizli imgeyi ele almada ve bu imgenin sunulduğu çerçeveyi eleştirmede kullanılacak araçlar üretmedik; çünkü bu imge gerçeklik olarak *verilmekte*, çok güçlü şekilde yansıtılmakta ve tamamen bilinçaltı yoluyla alımlanmaktadır. Son olarak, belki de en önemlisi, gittikçe büyüyen bu medya tahakkümüne karşı cevap ve Sosyalist ve Üçüncü Dünya ülkelerinin bu konuda sunduğu çözümler o kadar ilkel ve kaba ki, onların bu problemle baş etme şansları bile yok. Örneğin üretim araçlarını sınırlamak, hükümetin sansür koyması ve müdahalesi gibi şeyler. Bunlar tahakkümü frenlemekten çok, muhtemelen artırır. Yeni Enformasyon Düzeni’nin bileşkelerinin söylediği şey şudur: Batı ya onlara kendi haber üretimlerini kontrol etmelerine ve kendi çalışmasının onlarınkiyle katışmasına izin verecek ya da onlar kendilerini bu sistemden uzaklaştıracak ve Batıyı çıkarıp atacaklar. Peki o zaman kendi vatandaşlarına ne sunacaklar? Bu bir tür cehalet ve darkafalı bir izolasyondur ve kendilerini, egemen teknoloji ve onun metropol kökenlerinin tüketimci ideolojisine yaltaklanma konusunda, bırakın bunu azaltmayı çok daha fazla zor durumda bırakmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

– Öyleyse bugün gözlemlediğimiz şey, veri ağlarına ve bilimsel/teknolojik enformasyona ulaşmaya dayalı, gittikçe artan jeopolitik bir tabakalaşma?

– Evet, kesinlikle, sonraki nesillere doğru aktaracak bir psikolojik zihin grubunu besleme konusunda bu gibi veritabanına tam bir bağlılık.

– Daha önceden temsil üretiminin, daima, otoriteye sahip olma ve onu sürdürme lehinde yapılmış politik tercihleri gündeme getirdiğini söylemiştiniz. Oysa örneğimizde sosyolojik enformasyonun bir veri tabanına doğru programlama yolu olduğu konusunda nötr hiçbir şey yok.

– Hayır, gerçekten onun hakkında nötr hiçbir şey yok: Tüm süreç tercih ve seçmecilik, dışlama ve dahil etme ve son derece genişletilmiş bu tür şeyler içermektedir. Fakat bilgi üretiminin tekele alınması konusunda, enformasyonun kendisine ulaşmak gerçekten o kadar büyük bir problem değil; bilakis esas sorun bu enformasyonun *eleştirilmesine* yönelik araçlara ulaşabilmektir. Diğer bir deyişle bu sistem dışında, sistemi doğal bir süreç olmaktan ziyade üretken bir şekilde ele almamızı sağlayacak neler yapabiliriz? Ve hangi aygıtla? Tüm süreçle ilgili tutarlık ve kaçınılmazlık miti, âdeta her girişim düşüncesini daha kaynakta iptal etmektedir.

Sonuç olarak da hiçbir seçenek veya alternatif gözükmemekte, direniş daha da zorlaşmakta ve de metropol entelektüellerinin sorumlulukları daha da artmaktadır.

– *Eleştirel etkinlik şeklinde direniş.*

– Evet sanırım. Öyle olmalı: Potansiyel olarak siz bu tür bir çalışmayı, ancak bu imgelerin ve temsillerin üretildiği, ulaşılabilir olduğu ve depolandığı New York gibi bir yer bağlamında yapabilirsiniz. Başka bir çıkar yol görmüyorum ve kesinlikle –Batılı, Üçüncü Dünya, Sosyalist veya başka türlü– hükümetlerden gelen hararetli muhalif çalışmalara güvenilebileceğimizi sanmıyorum.

Benim Washington'daki Amerikan-Arap Ayrımcılık karşıtı komitenin bir toplantısındaki tecrübem bir bakıma, bu konunun karmaşıklığını göstermektedir; zira o tecrübe, medya sistemi içinde

çalışanların problemi nasıl gördüklerini oldukça açık olarak ortaya koymuştur. Konferans, özel olarak zarar vermeden karikatür formunda temsil edilebilecek son etnik ya da ulusal grup olan Araplara ilişkin olarak medyadaki klişelerle mücadele amacıyla düzenlenmişti. Benimle, medyadaki temsil problemleri hakkında “söyleşi” yapmak üzere Ted Koppel davet edilmişti. Evet, Koppel, oldukça çekici biri; tarafsız olmaya çalışan *Nightline*’ı yönetiyor vs. Fakat gerçek şu ki, Koppel, medyanın bir üretimi ve de bir star. O, bir meşhur, bu demektir ki, felsefî bir konu olarak temsil konusu aslında onun açısından, bu tartışma kapsamına girmemeli. Tersine merkezi konu ve de çözüm kabul edilen şey, düpedüz medyada daha fazla zaman işgal etmektir. Diğer bir deyişle Koppel bizi, şovuna dahil edeceği potansiyel bir konuk, hikâye ve konu olarak görmektedir; biz bu bağlamda yayına girme imkânı vererek bu sisteme girmemiz konusunda ondan izin vermesini istiyor görüntüsündeyiz. Koppel’in cevabı ise, o bizi fark ettiği için, orada olduğumuz, röportajın ayarlandığı vb. şekilde. Bu şekilde –biz, *nasıl* temsil ediyoruz– hayati sorusu, kim yayında ve ne kadar süreyle gibi tamamen teknik ve ticari bir problemle yer değiştirmektedir. Koppel bir yandan bağımsız gözükmek istiyorken diğer yandan o, ABC gibi bir sistemin parçasıdır. ABC de daha büyük bir sistem olan network organizasyonunun bir parçasıdır. Son derece tuhaf şekilde, üçüncü olarak Koppel, hükümetin menfaatlerini temsil etmektedir. Tüm bu gazeteciler, özellikle de ulusal düzeyde olanlar –Brokaw, Jennings, Koppel, Rother– bize sadece haberleri sunmamaktadır, bilakis (genellikle bilinçsizce) olayları ABD çıkarları vizyonundan aktarmaktadırlar. Gazeteciler, hükümetlerin normlarını, korkutucu boyutlarda içselleştirmektedirler. Sorun, sansür veya otosansür olsa, ele alınabilir ve işte şurada denebilirdi, fakat burada söz konusu olan şey, etkili bir dahil etme ideolojisi vasıtasıyla bir içeri alma ve kuşatmadır; öyle ki *her şey*, nesnel olarak maddeleştirilebilir, çerçevelenebilir ve şekillendirilebilir. Bu yüzden haber medyası her şeyi, tüm bakış açılarını dahil edebilir. Örneğin bazı NBC çalışanlarının benimle yaptığı bir radyo tartışmasında bana, son birkaç ay

boyunca Lübnan'daki krize medyada ayrılan yer hakkındaki düşüncem soruldu. Doğal olarak ben, onların durumu asla politik boyutlarıyla ele almadıklarını, bunun yerine Lübnan krizinin sadece bir ayrıntısı olan, Beyrut havalimanı yakınındaki denizcilerde yoğunlaştıklarını söyledim. Bunun üzerine bana şu söylendi: 4 Ocak'ta özel bir yayın yaptık ve Dürziler, Şiiler ve ilgili her grubu davet ettik. Yani onlar, tamamen benzer bir haklılıkla konuyla ilgili her şeyi *işlediklerini* söyleyebiliyorlar. Oysa gerçekte olan şey, Raymond Williams'ın da söylediği gibi, bir sınır belirleme ve baskı uygulama sürecidir, öyleki sonunda, yoğunlaşılan nokta, bizim çocuklar Lübnan'da ne yapıyorsa dönüşür. Aynen gece hikâyesinin, 250 denizcinin öldürülmesi veya havalimanındaki 2000 denizci etrafında dönmesi gibi; bunun dışındaki her şey kaybolup gider.

– *Görünüşe bakılırsa gazeteciler, bir hikâyenin daha duygusal noktalarını aydınlatarak aslında diğer boyutları gölgede bırakan toplu bir çaba sergiliyorlar.*

– Fakat hikâyeler her zaman duygusal olmuyor, gazetecilerin onlarda yoğunlaşması dolayısıyla duygusal hale geliyorlar. Hikâyeler bizatihi duygusal değildir ve diğer şeyler gibi tarafsız olarak ele alınamazlar. Hava limanındaki denizcileri Fransız ya da İngiliz televizyonunda görürsen, her şeye rağmen onlar sadece havalimanındaki denizcilerdir.

– *Fakat sunucular, Amerikalıların çocuklarıyla bir olacaklarını bilirler. Dolayısıyla belirli bir olayın bu tür boyutlarında yoğunlaşmak, gerçekleri es geçme konusunda daha programlı bir çaba gözükecektir.*

– Bunun programlı olduğunu sanmıyorum, bilakis, daha önce söylediğim gibi, içselleştirilmiş normların bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Gazeteciler bu Amerikalıların çıkarlarının, kesinlikle diğer Amerikalıların da kaderi olacağını varsayıyorlar.

Burada iki hususun belirtilmesi gerekmektedir: Öncelikle bu Amerikalı gazetecilerin hiçbiri, bir vatandaş olarak, örneğin bir Asyalı veya Avrupalının tersine, süren bir savaş-işgal sürecine asla katılmamışlardır. Onlar açısından savaş, ziyaret edilmesi gereken

bir şeydir. Görüntüye ilişkin bakış açısı, bu süreçte çok fazla işin içindedir. Her şey Washington ve New York'un perspektifinden ele alınmaktadır. İkincisi, bu süreç, parçalara ayırmayı gerektirmektedir: hiçbir şey uzunca bir süre görülmez; farazi bir kolektif hafıza yoktur ve günden güne devam eden etki çok azdır. Hiçbir gece yayınında, iç sorunları ele aldıklarındaki durum hariç, tarih birikiminin esâmesi yoktur. Fakat iş, dünyanın diğer kısmına gelince sana şunu diyeceklerdir: Biz dün oradaydık, yarın döneceğiz, dolayısıyla o zaman ile şimdi arasında olanlar konusunda endişelenmene gerek yok, çünkü kriz devam ederse, biz olanları sana yarın otuz iki kuşağında/açılıştaki aktaracağız. Tüm süreç, tuhaf bir şekilde ahlak kurallarına aykırıdır: varsayımları açısından son derece ilkel; fakat teknik zaviyeden son derece sofistike. Size haberleri aktarmak, uydu yayını, dışarıda bir büronun masrafları vs. ister. Basit bir süreç değil, bilakis, ilkel derecede basit ve kendi kendini idame ettiricidir. Daha önce söylediğim gibi bence tüm operasyonun en çarpıcı özelliği, her haber muhabirinin, kendisini, bir dışişleri bakanı olarak görmesidir. Onlar hemencecik şunu sorarlar: orada hangi ABD çıkarları tehlikede? Oysa onlar profesyonel bir bakış açısıyla ABD çıkarlarının değil başka bir ülke ve başka bir toplumdaki bir haber hikâyesinin peşindeler. Bu apaçık bir ideolojidir. Çoğu zaman, değinilen kişilerin çıkarları asla kabul edilmez, daima, sizin de hikâyede varsayılan sözünüzle belirttiğiniz gibi es geçilir. Bu yüzden, sizin de bildiğiniz gibi İran'da, Nikaragua'da, Lübnan'da vb. yerlerde gerçekten olan olayları kaçırdık.

– *New York Times Magazine*'de (Mart, 25, 1984) *İsrail* hakkında çıkan yakınlardaki bir makale, bizim çıkarlarımız zaviyesinden, röportaj geleneğinin, medyanın *İsrail*'i işlemesi açısından da geçerli olduğunu göstermektedir. Yazının başlığı bir fikir veriyor: “*Lübnan*'dan sonra *İsrail*” –aynen “*Vietnam*'dan sonra ABD” gibi –Her iki örnekte de vurgu, bizim/*İsrail*'in moral travması, bizim/*İsrail*'in yeniden inşaya yönelik potansiyeli üzerindedir; *İsrail* ve ABD'nin saldırgan ve işgalci olduğunu tamamen es geçmekte ve bir kurbanın varlığını inkâr etmektedir. Bu tarz bir haber yapımı,

bu iki ülke arasında, ABD bağımlısı diğer devletlere –örneğin El Salvador– yapılan (en kötü durumda) ahlâkî muamelenin epeyce ötesine taşan bir bağlantıyı imâ etmektedir.

– Aşağı yukarı tam bir özdeşlik. Moşe Arens, bu konuda tam bir örnek: O Amerikalı bir mühendis. O makalenin yazarı, Kongre’nin, silahlar için 200 milyon dolar daha verilmesini onayladığını, zira sabah üçte Arens’le yapılan özel bir telefon görüşmesinde George Shultz’un, Moşe’nin bölgesel güvenlik konusundaki endişelerini anladığını belirtmektedir. İsrail’le özdeşlik birçok düzlemde cereyan etmektedir ve bu iki toplumun, bir anlamda, kendi tarihlerini tamamen yok ettikleri daha da netleşmektedir. Mevcut Amerikan toplumunun mantıksal oyununda yerli Amerikan Kızılderileri için nasıl çok az yer varsa, İsrail’de de Filistinliler için aynı durum söz konusudur: Onlar oraya âit değil.

– *İsrail’in, Güney Afrika ve Arjantin gibi, yerli bir nüfusu kısmen sosyal homojenleştirme yoluyla zorla müsadere ve yok etme gibi, 19. yüzyılı şekillendiren tecrübelerle ABD gibi sahip ülkelerle askeri ve siyasi bağlantılarına da işaret edilebilir.*

– Evet, homojenleştirme; fakat yeryüzünde tam bir sıfır haline gelen yerliyi tamamen yok etme işi de sürmektedir.

Otuzların Siyonist filmlerindeki imgelere bakın: Toprak parçası, daima boş gösterilir. Araplar görüldüğünde, onlar, sahneye egzotik bir yerel renk katmak amacıyla zaman zaman sahnede gezinen ya deve ya da çoban şeklinde takdim edilir: Bu, Ukrayna’da bir yer değil, egzotik Doğu’dur. Bir deve ve bir Bedevi geçer –Barthes’ın “gerçeğin ağırlığı/çarpışı” dediği şey: Bu, izlenim yaratır, yeterlidir. Fakat toprak parçasının kalan kısmı boştur. Aynı fikir Amerika’da da görülür: Öncü ruh, vahşi dünyaya doğru macera, diğer toplumu yok etme, daimi bir teşebbüs ruhu, bu teşebbüs, kendi adına iyidir, özellikle bir Kitap’ın öyle demesi dolayısıyla. Bu teşebbüsün, insanların öldürmek, apartmanları bombalamak ve köyleri boşaltmak anlamına gelmesi önemli değildir. Fakat bu, yeni tür bir teşebbüstür, yeni bir yerleşimci toplumla bağlantılı bir teşebbüstür. Onunla birlikte, geri kalmış, ilkel, tepkisel vb. olarak belirtilen geleneksel toplumlara –örneğin İslâm’a– karşı muazzam bir düşmanlık başlar.

– *Dolayısıyla bu yok etme süreci, temel olarak bir dizi teknik probleme dönüşür.*

– Kesinlikle bir düzlemde, bir dizi teknik problem; ve sonra onlar medyaya taşınır. Bence, İsrail gibi bütün bir toplumun dev bir gerçeği gizleme aygıtıyla Amerikan politik ve entelektüel sahnesinde takdim biçimi, tarihte benzeri görülmemiş bir olay. İnsanlar, işgal altındaki bölgelerde ve İsrail’de olanları bilseler, küçük dillerini yutarlar. Chomsky, yeni kitabı, *The Fateful Triangle*’da bundan bahsediyor. Fakat bu, sistematik şekilde öteleniyor; Amerikalılar bu gerçeği, 1982 yazında olduğu gibi Beyrut’un işgali ve Sabra-Satilla kamplarındaki katliamlar dolayısıyla gördüler; fakat kısa bir süre sonra o yine unutuluverdi, çünkü orası, gidilebilecek bir yere değil. Ayrıca her zaman İsrail’in ahlaki üstünlüğü, soyluluğu, demokrasi, uygarlık vs. konusunda övgü yağdıran korolar vardır.

Şarkiyatçılık’la ilgili röportajlarda beni hayal kırıklığına uğratan şeylerden birisi, Yahudi veya Siyonist dergilerin yayımladığı eleştirilerin çoğunun, benim, Avrupa anti-semitizmi ile *Şarkiyatçılık*’ın köklerinin gerçekten aynı olduğunu göstermeye çalıştığım hususunu gözden kaçırmalarıdır. Örneğin Ernest Renan, ciddi bir anti-semitist ve Müslüman karşıtıydı ve onun, ikisine yönelik görüşü temelde aynıydı: Müslüman olsun Yahudi olsun Samiler, Hristiyan ve Avrupalı değildi; bu yüzden derileri yüzülmeli ve sınırlanmalıydı. Bu durumda cereyan eden şeyler, Siyonistlerin, Filistinliler karşısında, oryantalistlerin bakış açısını benimsemeleridir; diğer bir deyişle nasıl Müslümanlar ve diğerleri sömürgeci veya emperyal oryantalistlerin inceleme konusu haline gelmişlerse, Filistinliler de İsrailli oryantalistlerin inceleme konusu haline gelmişti. İsrailli bir gazeteci olan Dani Rubinstein, Batı Şeria’nın yönetiminde *Şarkiyatçılık*’ın etkisini zikrettiği yakınlardaki bir makalesinde bunu itiraf etmiştir: Orada, sömürgeci-idarecilerin hepsi oryantalistti ve İslâmî ilim adamları da Hebrew Üniversitesi’nin İslâm İncelemeleri Bölümü’nde eğitim görmüşlerdi. Örneğin Batı Şeria’nın eski sivil valisi Menachem Milson, Arap Yazınıyla ilgili bir kitap yazmıştı.

– Merkez-çevre ilişkisinden bahsettiniz. Bu karşılığın bir değişiklik geçirdiğini düşünmüyor musunuz? Örneğin çoğu Batı şehri gittikçe büyük oranda batılı olmayan nüfus tarafından kuşatılmaktadır –Paul Virilio’nun infra-urbanismus dediği şey–, Buna göre bir zamanlar emperyal merkez olan şeyin bizzat kalbi, acaba çevresel unsurları kendisine mi çekiyor? Global üretim sürecinin sürekli başka yere taşınması dolayısıyla meydana gelen bu nüfus akışı acaba, Batılı toplumlardaki homojenlik ve farklılığa ilişkin kolektif hissiyatı değiştirebilir mi?

– Tarihsel olarak durum böyle değil. Aslında ben, örneğin İngiltere’de olan şeyin, çok güçlü bir ırkçı duygunun yoğunlaştırılması ve de intikam hareketleri olduğunu düşünüyorum. Brixton çetelerini düşünsenize. V.S. Naipul gibi bir romancının başarı olgusu, merkez toplum üzerine konuşlanan ve onu akılsızca talepleri ve ilkel tamtamlarıyla bozguna uğratmakla tehdit eden sömürge halkı problemiyle yakından alakalıdır. Tüm bunların ötesinde Naipul gibi insanların gerçek niyeti –burada temsil sorununa geri dönüyoruz–, söylenildiği üzere bu “renkli toplum”un, kendi sıkıntılarına dikkat çekmek için medyayı nasıl kullanacaklarını bildikleri iddiasıyla ilgilidir. Her zaman aynı konu; ister Amerika veya Londra’daki şehir çeteleri ve zenci hareketleri olsun isterse Üçüncü Dünyadakiler olsun tüm yerli direniş hareketleri, temel varlık sebepleri olarak, hissettikleri keskin bir adaletsizlik duygusuna asla sahip olmamışlardır; bilakis onların isteği, tuzaklarına düşecek kadar saf olan Batı medyasını kullanmaktır. Hatırlarsanız İran’daki rehineleri elinde tutanların aslında Amerikan medyasını kullandıkları söylenmişti; Viet Kong da aynı şeyi yaptı. Temsil ekonomisinin, bu Öteki tarafından bir şekilde suistimal edileceğine ilişkin her zaman yoğun bir korku olmuştur ve bence bu hiç değişmeyen bir motiftir. Öte yandan biz, sürekli açıklık ve basın özgürlüğüne ilişkin açıklamalar dinliyoruz.

– Naipul’un kardeşi Shira, Jonestown hakkında yazdığı kitabında Üçüncü Dünya’nın milliyetçi her liderinin kesinlikle ya dengersiz ya da psikopat bir egomanyak olduğu çıkarsamasını yapmaktadır. O, Batılı liberaller ve solcuları kastederek şunu söyler: “Ayak-

lanma ve kurtuluşa yönelik çılgınca rüyalarınızı beslemeyi daha iyi bilmesi gerekenler, deliliğimizin resmi olan çılgınlığımızın sınırları ötesinde olanlar.” Dışsal tahakküm güçleriyle bu özdeşleşmeyi nasıl açıklayacağız?

– Üçüncü Dünya’nın benim tanıdığım kısımlarında Naipul’un çizgisi, dünyanın merkezini Silikon Vadisi olarak gören yeni bir teknokrat sınıfının ortaya çıkışının göstergesidir. Dolayısıyla bu, o teknokratik özdeşleşmedir. İkinci olarak ilk post-kolonyal nesil, daha yeni geçip gitti. Burada, kabaca II. Dünya Savaşı’ndan yetmişlerin başlarına kadarki nesilden bahsediyorum: Sékou Touré, Abdunnâsir, Sukarno.

– *Kimlikleri, ulusal kurtuluş lügatçesiyle sınırlı bir nesil.*

– Evet, bir anlamda milliyetçi bir burjuvazi tarafından temsil edilir. Şimdilerde bu dönem kapandı ve bu toplumların şu an karşı karşıya olduğu husus, teknokrat problemidir; bu problem de sonuç itibarıyla, halkımızı doyurmalıyız, petrol hakkında endişe etmek gerek, keza ulusal güvenlik denilen problemi göz önüne almak gerek gibi tavsiyeler anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle bir taraftan teknik hizmetler, diğer taraftan ulusal güvenlik –bu aslında, iktidarda kalmayı sürdürmek anlamını taşır. Milliyetçi enerji bitti, onun yerine bir şeyler bulunmalı; o hâlde dış bir düşman yaratırsın. Her Arap ülkesi, Afrika ve Uzak Doğu ülkelerinin çoğu, bir muhafız taburu tarafından korunmaktadır. Kendisine karşı savunma yapmamız gereken dış bir düşman yani, emperyalizm kavramı vardır; dolayısıyla milliyetçiliğin tüm o eski sloganları burada aynen muhafaza edilmektedir. Aynı zamanda, eleştirilmeden içselleştirilmiş bir modernleşme projesine dayalı ileriye doğru büyük bir teknokratik sıçrayış –ya da sıçrama denemeleri– var. Dolayısıyla böyle bir bağlamda her şey sürekli bozulmaya eğilimlidir. Ayırıyeten ayaklanma sahnesi hâlâ kimi canlılık emareleri taşıyor –bunu bazen Tunus’ta, bazen Mısır’da ve Latin Amerika’da görüyoruz. El Salvador’da bir seçim yapmaya kalkışıyorsun, seçim sandıkları çalınıyor. Dolayısıyla bu istikrarsız teknokrasi ve ulusal güvenlik karışımından, kolonyalizme veya dine doğru gelişen bir nostalji elde edi-

yorsun –bence atavistik; yine de bazıları onların geri gelmesini isteyebilir. Sedat, bu konuda bariz bir örnek: O, Rusları ve milliyetçiliğin ahfadı Abdunnâsır'ın temsil ettiği her şeyi kovdu ve “Bırakın Amerikalılar gelsin” dedi. Dolayısıyla Arapça’da *infitah* denilen yeni bir dönem başladı– diğer bir deyişle ülkeyi yeni bir tür emperyalizme açmak: teknokrat bir yönetim, üretim yok, sadece turizm, oteller, bankacılık vb. hizmetler var. Şu anda tam bu noktadayız. Naipul, bu olgudan neşet etmiştir.

– *Şimdiye kadar, kimliği, Batı basını tarafından kurgulanan önemli bir kişiye iyi bir örnek Kaddafi’dir. Onun böyle vahşice çarpıtılmış bir imajının üretilmesinin ana nedeni, bağımsız bir lider olması, yani satın alınamayan veya soğuk bir savaşa ya da global yönetim için üçlü uyarlamalara dahil edilemeyen birisi olmasıdır.*

– Satın alınamayacağından çok emin değilim (gerçi kendisi çok zengin.). Terörizmle, Libyalı vurucu timlerle vs. ile ilgili tüm o retorik Kaddafi’yle alakası yok; bilakis bunlar, politik bir şeyden ziyade kendi adına ve estetik bir eylem şekli olarak terörizm kavramlarını tasarlayan Dostoyevski ve Conrad’a râcidir. Fakat Kaddafi’nin tüm o görünüşteki çılgınlığı çerçevesinde belli belirsiz olarak algılanan şey, onun üçüncü bir dönemin eşiğini temsil etmesidir. Diğer bir deyişle, önce milliyetçilik ve yerlilik, sonra teknokrasiye sahip oluyorsunuz; sonra sistem bu noktada bir taraftan kolonyalizme doğru ‘gel de bizi kurtar’, diğer yandan dini ihyaya doğru –Humeyni, Kaddafi– çatallanmaktadır. Yani “Amerikalılara ya da Ruslara inanmalısın” diyenler, şimdi “dış güçlere dayanmak iğrenç bir başarısızlıktı; bizim insanımız daha önce olduğu gibi yine fakir; biz hâlâ IMF veya ABD’ye borçluyuz”u kabul etmek zorunda kalmışlardır, dolayısıyla buna tek cevap, İslâm’dır. Bu, Kaddafi’nin, ne anlama geldiğini tanımlıyor ve aslında bu, gerçekten ürkütücü. Zira Arap dünyasını ve genel olarak İslâm dünyasını gezdiğinizde İslâm’la ilgili, her Ulusal Güvenlik Devleti’ni (NSS) tehdit eden ciddi bir popüler hissiyatla karşılaşıyorsunuz. NSS’nin ironisi, en azından Arap dünyası söz konusu olduğunda, her birinin tümüyle başa-

rısız olmasıdır. Bırakın ülke güvenliğini, hiçbiri sınırları bile koruyamamıştır. Şah'ın idaresi altındaki İran, bir NSS idi ve açıkça Amerikan yanlısı bir rejimdi. Arap rejimlerinin yaklaşık hepsi İsrail'in işgaline uğradı, kendilerine saldırıldı, dolayısıyla çözüm, İslâm'dır. Tüm bu kargaşada kaybedilen şey, seküler/çağcıl bir alternatiftir.

– *Teknokrasiye karşı Ulusal Güvenlik Devleti; bu bugün Üçüncü Dünya devletleri açısından çatışma demektir. Alternatifler ve kurulabilecek muhtemel modeller nelerdir?*

– Fanon'a geri dönersek orada bulacağımız şey, ayaklanma ve ütöpik boyut diyebileceğimiz bir şeyin olmayışıdır; zira şiddetin etiği, aslında, gerçek eleştirel düşünceyi engellemektedir. İdeal olarak sizin istediğiniz şey, Fanon ile Adorno arası bir şey, bu ise tamamen kaybolmuş durumda.

Diğer bir deyişle, bir yanda eylemcilik, milliyetçilik, devrim ve ayaklanma, diğer yanda Frankfurt Okulu'yla bağlantılandırılacak türden aşırı kuramsal düşünme ve spekülasyon; bu, hatırlayacağınız gibi sonunda teslimiyetçiliğe dönüşüyor. Üçüncü Dünya açısından ise milliyetçilik vs. sonunda NSS'ye dönüşüyor. Bizim bir şekilde, sadece isyancı veya tepkisel olmayacak şekilde, gelecek hakkında düşünme gerektiren başka bir boyuta ihtiyacımız var.

– *Alternatif gelecekler figürasyonu gerektirecek bir eleştirel süreç.*

– Kesinlikle. Ben ütopya ve ütopyacılık icadından bahsetmiyorum. Chomsky, C. S. Pierce'nin *abduction* (çıkarım) kavramına referansla bundan bahsetmektedir: yani bilinen olgulara dayalı bir hipotezler formülasyonu. Siz bir şeyi, olabildiğince şimdiki zamandan alarak, ondan çıkararak ve ona güvenerek –bilinen olguları kavrayışımız kusurlu olabilse de– olası bir gelecek hipotezi çıkarabilirsiniz. Bu süreç ve boyut, şimdiki durumda mevcut değil. Ben özellikle temsil ve emperyalizmle bağlantılı olarak yapılmış türden eleştirel çalışmalarda, bu husus gelişmeye başlamış durumda.

Şarkiyatçılık kimi açılardan negatif bir kitap; fakat kitabın sonunda ben zorlayıcı ve müdahaleci olmayan bir toplum görüşünden bahsetmeye çalışıyorum. Problemlerin oldukça ciddi olarak ortaya konulduğu feminist incelemelerde bu alternatifin takip edildiğini

görebilirsiniz. Dolayısıyla, belirli kavrayışlara dayalı bir hipotezi ileri sürmenin yolları nelerdir?

Keza hem dahil edici olan hem de geleceği gerçekten alternatif bir tarzda ele alan bir yön belirlerken yapıbozumculuk ve demistifiye etme çalışmalarını nerede kotaracaksınız? Genel olarak bu, günümüzde yapılan türden bir eleştirel çalışma değil; Üçüncü Dünya-da ise bunun gelişmesi olası değil, zira bu, bir kişi tarafından değil ortaklaşa yapılmalıdır. Tüm mevzu bu. Sonra Foucault'ya dönersek, o gerçekte kendi çalışmasını yapmakla ilgileniyor, bence gelecek, ortaklaşa çalışmada yatıyor.

– ABD'deki belirli sektörlerle siz ve diğerlerinin antisistemik hareketler dediği unsurlar arasında somut özdeşleştirmelerin yapılabileceği herhangi bir muhtemel koşullar dizisi var mı? Bu özdeşleştirmenin ortak temeli ne olacaktır?

– Eminim ki bunun temeli, tahakkümün veya tahakküm olarak emperyalizmin eleştirisi olacaktır.

– Fakat bu eleştiri, altmışlardakinden oldukça farklı bir şekil alacaktır.

– Kesinlikle. Altmışlar çöküşü ve ütöpikti. Onlar ilkel veya acil deneyimler türünden belirli tecrübelerden kurtulma girişimini temsil ediyorlardı. Benim demeye çalıştığım şey sadece kapitalist ekonomiyi değil, emperyalizmi de kültürel formları içinde eleştirmeyi içeren daha çok düşünümsel bir şey.

Röportajı yapanlar:
Jonathan Crary ve Phil Mariani
Wedge, New York, 1985

III

ÖRTÜŞEN TOPRAKLAR

DÜNYA, METİN VE ELEŞTİRMEN

– *Bir keresinde, sizin daima ilgilendiğiniz konular olan dışlama, sınırlama ve tahakkümün kültürel politikalarını deşelemeye çalışsan Foucault ile Fanon’u kıyaslamanız istenmişti. Foucault’nun zeki ve isyancı müdahalesine rağmen yine de bireysel olan ve akademik gelenek içinde kalan eserinin (Delilik ve Medeniyet) aksine Fanon’un eserine (Yeryüzünün Lanetlileri) Cezayir devriminin kolektif mücadelesinden neşet etmesi dolayısıyla daha büyük önem ve güç atfetmiştiniz. Fanon’da oldukça hayran olduğunuz kritik mesele ile bağlılığın ve dayanışmanın kültürel politikaları arasındaki diyalogu, Kitabınız bağlamında da ele alabilir misiniz?*

– Foucault ve Fanon hakkında daha fazla şey söyleyerek başlamak istiyorum. İkisi arasındaki farklılığı belirleyen şeylerden birisi şudur: Foucault’nun; politik yoğunluğun merkezlerine karşı –akıl hastanesi, hastane, hapisane, akademia, ordu vs.– ilgisiyle meşhur bir ilim adamı ve araştırmacı olarak yürümesi, isyankâr gibi görünen ilim adamlığından ziyade iktidar problemini disiplinler veya hapisaneci/cezalandırıcı bir toplumun kontrollerine karşı sonuç olarak çok az bir direniş sergilenebileceğine inanan bir kişinin zaviyesinden hareketle ele alan bir ilim adamlığını takip etmektedir. Foucault’nun kariyerinin değişik noktalarında ortaya çıkıveren bir tür dingincilik vardır: Yani her şeyin tarihsel olarak belirlenmiş olduğu, adalet, iyi-kötü vb. duyguların dahili bir anlamı olmadığı, zira bunların kullanıcıları tarafından belirlendiği hissiyatı. Oysa Fa-

non'un eserinin tamamı, ezilen sınıfların kendilerini ezenlerden kurtarabilecekleri gerçek bir tarihsel değişim nosyonuna dayalıdır. Bu önemli bir farklılıktır ve öncelikle Fanon'da hâlâ değerli bulduğum şeylerden birisidir. O, hem tarihsel değişimden bahsetmiş hem de baskının doğasını tarihsel, psikolojik ve kültürel olarak teşhis edip sonra da onu yok etmenin yollarını belirtebilmişti.

Belirtmek istediğim ikinci nokta da şudur: Fanon'un eserinde örtülü şekilde var olan dayanışma, zaten var olan bir sınıfla ilgili olmaktan çok yeni ortaya çıkan bir sınıf ve hareketle ilgilidir. Bu konudaki hissiyatım şu ki, Fanon Cezayir devletinin ilk yıllarında yaşamış olsaydı pozisyonu çok farklı olurdu, orada kalmaya devam edeceğini sanmıyorum; o belki de başka bir yere giderdi. Çünkü *FLN* militanlarının çoğu, kritik mesafeyi muhafaza eden bir entelektüeller sınıfı oluşturmamış ve devlet sistemi içinde işlevsel olan kişilere dönüşmüştür. Dayanışmayla ilgili olarak en fazla rahatsız edici olan şey, dayanışma retoriğinin kolayca tutsağı olmanız ve iktidar söyleminin parçası olup ona eklemlenmenizdir. Bu kaçınılmaz bir şey. Fanon, sonradan idareci ve devlet iktidarının araçları olan bir militan sınıftan gelmektedir.

Öte yandan kritik mesafeyle ilgili olarak dikkat edilmesi gereken son derece önemli bir şey daha var; şu ya da bu tür bir suistimal konusunda ayrıcalıklı bir pozisyondan hareketle eleştiri yapma imkânı veren yazınsal mesafe. Örneğin Kolakawski gibi Doğu bloku muhaliflerini düşünüyorum da; onlar bu ülkeye gelip komünizmi lanetlemekle birlikte, anti-komünistlerin kendilerine verdiği her akademik ve sosyal ödülü de ceplerine indirmişlerdir. Bunun bizim bahsettiğimiz türden bir mesafeyle uzaktan yakından alakası yoktur. Bunun dışında Üçüncü Dünya'da bulabileceğin başka türler de var. Örneğin Suriye'de bulunabilecek Iraklı muhalifler. Bu tip durumlarda sorun, başka bir devlete saldırmak için seni kullanmakla ilgilenen devlete, kendini bir sopa olarak kullanma imkânı vermenedir. En çok görülen şey bu. Fakat bunun bir devlet olması gerekmez, kullanan bir grup da olabilir. Benim açımdan ise gerçek problem, bu etkinlikleri gerçekleştirdiğin yer problemidir; zira bu, et-

kinlik alanı sorunu ve önlerindeki problemlere karşı duyarlı olacak şekilde birkaç etkinlik alanına gerçekten hitap edip edememen sorununu gündeme getirmektedir.

Evet bu kategorilere dahil olmayan durumlar da var ve bu bakımdan mevzu, tamamen doğru bir konum seçme mevzuu. Ben şahsen dayanışma problemini asla bu şekilde ele almak zorunda kalmadım, zira ilişkilendirildiğim mevzular –örneğin Filistin hareketi– kaybeden ya da en azından başarı şansı olmayan davalardır. Bunlar, elliler ve altmışlardan kalma kurtuluş hareketlerinin bakiyeleridir, onlar başarılı olmayan ve her ne kadar ben –aptalca belki– ümidimi hiç kaybetmesem de yakın bir başarı ümidi vadetmeyen hareketlerdir.

– *Yani siz eklemlenme tehlikeleriyle yüzleşmediniz.*

– Bazı Üçüncü Dünya grupları ve devletleri beni parçaları yapmaya çalıştı. Karşı çıkılması zor kişiler değillerdi. Ben Filistin hareketinde bile asla resmi bir görev kabul etmeyeceğimi açıkça belirttim; ben bağımsızlığımı daima muhafaza ettim. Zaman zaman bunun, Columbia’da bir profesör olmanın sağladığı özgürlük dolaşısıyla baş edebildiğim bir sorumsuzluk türü olup olmadığını düşünmüşümdür. Sanırım bu doğru.

– *Entelektüelin yeri ve etkinlik alanıyla ilgili sözleriniz, öncele-ri politik mücadeleye iyice karışmasına rağmen şimdilerde Mitterrand’ın danışmanı olan Régis Debray gibilerini düşündüğümde bana önemli gibi geldi.*

– Benim açımdan daima kullanışlı olmuş olan model, aslında, daima Fransız sistemi çerçevesinde çalışmış olan Debray’dan çok daha sürgün soyludur. Onun Bolivyalılar ve Kübalılarla yaptıkları –bu belki haksız bir geriye dönüş gözükebilir– yoğun bir turizm şekliydi.

Bu tarz bir aktivitenin modeli, Wigan Pier’e gidip onun hakkın- da yazı yazan ve sonra Londra’ya dönüp BBC için çalışan George Orwell’dır. Oysa benim asla geri dönecek bir yerim olmadı ve yaptıklarımı asla bu şekilde değerlendirmedim. Benim duygusal ve politik köklerim başka bir yerde, bunun için bir dizi şeye bağlanmak

zorunda kaldım. Bu aynı zamanda mizaci bir şey: eğitimim ve ilgilerim, karşılaştırmalı çalışma denilebilecek şeylerle ilgili. Ben daha çok sınırlarda gezinmekle ilgiliyim –diğer bir deyişle tek bir kültür içinde dikey olarak gezinmek değil de, yatay olarak (kültürler arasında, çev.) gezinmekle. Örneğin beni karşılaştırmalı edebiyat konusunda ilgilendiren şeyler, tam olarak çapraz-gidiş türünden şeylerdir ve de uzmanlaşma ve bölgesellik karşıtlığıdır. Bence tüm bunların, insanın geçmişinde ve tarihinde, kimi varoluşsal şekillerde bir kökeni olmalı; fakat sanırım bu tarz bir çalışmada beni daima çekmiş olan entelektüel bir tutku da söz konusudur. Bu kültürel ve bölgesel sınırları aşan ve bu tarz bir trafikte kariyer yapan yazar ve entelektüellere daima ilgi duymuşumdur.

– *Sürgün imgesini, sizin açınızdan örnek entelektüel imgesine dönüştüren şey nedir?*

– Matthew Arnold, eleştirmeni tarif etmek için *yabancı* kelimesini kullanır: yani bir sınıfa demir atmamış olan, az ya da çok sürüklenen biri. Sürgün figürü, benim açımdan son derece önemli; zira sürgünün geriye döndürülemez olduğu bir noktaya ulaşıyorsun. Sürgünü bu şekilde düşündüğünde gerçekten güçlü bir imgeye dönüşmektedir; fakat sürgünle, tekrar memleketine gönderilebilecek –bir yurt bulacak– bir şeyi kastediyorsan, benim kastettiğim bu değil. Sürgünü hem lafzen hem de entelektüel anlamda daimi bir durum olarak düşündüğünde, zor da olsa, çok daha ümit verici olmaktadır. Bu bakımdan siz aslında, Lukács’ın *Roman Kuramı*’nda ele aldığı “aşkın yurtsuzluk”tan bahsediyorsunuz –bu kavram, eleştiriyle bağlantılandırıdığım belirli bir entelektüel misyon üstlenebilir. Sürgün ve yurtsuzluğun yanı sıra benim için önemli üçüncü bir kavram da sekülerizm/çağcılıktır– bu kavram şimdilerde birçok sol entelektüelin eğilim duyduğu teolojik veya sistematik ya da “Thomistik” yüksek teori dünyası anlamında değil; yüzyılların dünyasında, zaman ve tarih içinde olmak anlamındadır.

– *“Dünyevîlik” dediğiniz şeyin önemi buradan kaynaklanıyor.*

– Evet, dünyevîlik, yine dinsel olana karşıt olarak sekülerizmi ifade eden diğer bir terim –sırası gelmişken, dinsel yaklaşımın, *Dün-*

ya, *Metin ve Eleştirmen*'i yazmamdan bu yana çok daha sık görülen bir tutum haline geldiğini söylemeliyim. Örneğin yakınlarda *The Nation*'da çıkan bir makalede, şu anda Amerika'daki sadece solun dinsel olduğu belirtilmektedir. Keza *Montly Review*'ün geçen yılki yaz sayısı, Marks'ın dinin afyon olduğu şeklindeki çizgisini yeniden gözden geçiren "dinsel sol" konusu üzerineydi. Bu dergiye göre Marks aslında bu sözünü eleştiri olarak ortaya koymamıştır; tam tersine din, güçtür. Daha da devam edebilirim. Eski solcu olup da şimdilerde dinsel alternatifin (bu, "kurtuluş teolojisi" olarak da biliniyor) en önemli alternatif olduğuna inanan birçok örnek var.

Vurgulamak istediğim dördüncü husus, aslında benim de vurgulamaya çalıştığım şey olan *sol bir alternatiftir*. Bu, sosyal değişime ilişkin belirli bir vizyonla derinden alakalıdır. Şu an elimizdeki şekliyle çoğu yazın eleştirisinin genellikle bana ilgi çekici gelmemesinin diğer bir nedeni de budur. Şüphesiz benim alanım olduğu için bunları okuyorum; o birçok açıdan bağılı olduğum bir şey; fakat onun çoğu kısmı benim için hemen hemen hiçbir şey ifade etmiyor. Gramsci'nin bir terimini kullanırsak o, işlemenin işlemesidir. Jameson gibi birkaç kişiyi hariç tutarsanız (Jameson özünde çok zeki, fakat onun çalışması da işleme modunda ve kimi zaman anti-politik ve bence tamamen dinsel yaklaşımlara yol açacak derecede kuramsal), gerçekten ilgi çekici eser olarak, örneğin Bloom, Poirier, Bersani veya Jameson gibi yapıbozumculuk veya Marksizm gibi kimi ekol veya sistemler içinde eritilemeyecek kişilerin eserleri var. Ben bazen tarihçi ve sosyologlarda yazınsal eleştiri dairesi içinde kalan kişilerin eserlerinden daha fazla işe yarar şey buluyorum, zira yazınsal eleştiri içinde kalanlar özünde hem dinsel –onlar kanon ve ilgili şeyleri revize etmekten bahsettiklerinde bile model, kutsal metinlere yapılan yorumdur– hem de o kadar yüksekten ve jargon dolu ki, ilgi bile çekmiyor.

– *Jameson'daki içtepi bir bakıma politika serabı...*

– Jameson'da çok fazla serap olduğunu sanmıyorum. Onun açısından politika, aşkınlığını kaybetmiş bir dünyada yaşamamız gerçeği dolayısıyla bize empoze edilmiş olan şartlardır. Diğer bir deyiş-

le onun dünyaya bakışı özünde nostaljiktir. O, aşkın öznesiz bir Heideggerci ve Thomist'tir; bunu tanır ve o modda faaliyet gösterir –yani bir şeyi kaybetmiş ve onu büyük “T” ile Tarih’te aramaya çalışan birisidir o– Fakat bu, gerçekte, Gramsci, Vico ve diğerlerinin bahsettiği tarihsel ve seküler bir dünya değildir. O, geç dönem Hegelci vizyonun belirli bir türü olup bence özünde politik değildir. O, ilahinin kaybının tazmini anlamında politikadır. Burada, tarihsel ve ya politik süreçle doğrudan ilgilenme yokken tüm Frankfurt sosyal eleştiri düşüncesiyle muazzam bir bağlantı söz konusudur.

– *Tarih konseptinizi bu dinsel veya teolojik vizyonla nasıl karşılaştırıyorsunuz? Marksizm’in sunduğu türden bir tarih felsefesi olmadan tarihsel sorunlar hakkında nasıl düşünülebilir ya da tarihsel çalışma yapılabilir?*

– Açıkçası çabucak ya da uzunca bir tarih tanımı yapamam; fakat burada demek istediğim şey, Marksist geleneğin içi de dahil zamansaldan ziyade özünde *coğrafi* olana yönelik belirli bir tarihsel bağlılık. Hegelci gelenekteki çoğu kuramcının tarihe bağlılığı, tarihin, her şeyin mümkün olduğu uzak geçmişteki bir noktada ortaya çıkması anlamında *zamansal*dır. Bu Hegel örneğinde kesinlikle doğrudur; keza ilk dönem Marksı ve Lukácsı için de kesinlikle doğrudur. Üstelik bu çok güçlü. Bu tecrübeyi, devrimci şekilde olsun bilimsel olarak olsun büyük bir tarihsel proje çerçevesinde yeniden yakalamaya yönelik açık bir arzu var. Yalnız, benim demeye çalıştığım şey aslında Gramsci’nin tarih konseptine çok daha yakın.

Tarih birkaç örtüşen bölgeden oluşmakta, öyleki toplum, içinde birçok hareketin ortaya çıktığı bir bölge olarak görülüyor. Örtüşen ve çekişmeli olan topraklar vizyonu, benim açımdan, mucizevî ve kökensel bir noktaya (*fons et origo*) geri dönen zamansal tarih anlayışından çok daha ilgi çekicidir. Bu husus göz önüne alındığında, tarihsel süreçteki angajmanı, aslında kolektif bir mücadele olarak görmek mümkün olmaktadır –yani Dilthey’in yapmaya çalıştığı gibi karmaşıklığıyla birlikte tüm tarihi kavramaya çalışan bir birey tarafından kazanılması gereken bir mücadele değil, değişik çıkarların belirli yoğunluğa sahip ve tartışmalı bölgeler üzerinde etkileşim

içinde olduğu kolektif bir mücadele olarak. Beni en çok ilgilendiren örneklerden birisi emperyalizmdir, zira orada dünyanın metro-pol ve çevresel bölgeleri arasında bir etkileşim gözlemleriz. Diğer bir örnek de, açıktır ki, belirli bir toplumdaki değişik kesimler –yeni baş gösteren, egemen olan vb.– arasındaki sınıf mücadelesidir. Yine diğer bir örnek de, otorite üzerine genel mücadeledir; bunun eski anlamda tarihsel bir mücadele olduğunu sanmıyorum; yani bir kimsenin o zamanlar ne dediğini belirlemeye çalışmaktan ziyade bir sınıf veya çıkar grubunun otorite mekanizmasını incelemeye çalışmak. Bu açıdan bölgesel veya coğrafi tarihsel süreç konseptinin, ilahîde bir başlangıç noktası belirleyen görüşe oranla teolojikleşme olasılığı çok daha azdır.

– *Yine de geçmişi incelemek isteyen bireysel bir araştırmacı, birbiriyle eklemlenmesi gereken bir dizi metinle karşılaşır. Bu durumda şayet teolojik veya bütünselci bir tarih görüşünü kullanmayacaksan, projeni organize edebileceğin başka perspektifler var mıdır, ya da o, sırf diğer bir çıkar grubuna göre (örneğin senin mevcut politik endişelerin) mi belirleniyor?*

– Bir kimsenin incelemesini, hâlihazırdaki endişelerinden hareketle düzenlediği konusunda bence pek şüphe yok. Bunu inkâr etmek, düpedüz kötü inançtır. Siz, tüm çağdaş nedenler dolayısıyla, olaylarla ilgilenirsiniz. Bu, kariyerinizde ilerlemeniz olabilir (en alttan başlarsak); fakat sizi, Foucault’nun söylediği gibi soykütüğünüz, yani belirli bir alana yönelik aidiyet duygunuz da düşündürülebilir. Ya da çoğu feminist çalışmada olduğu gibi, toplumsal cinsiyetin inşası problemiyle ilgilenebilirsiniz, bu üçüncü bir örnek. Dördüncü örnek –bence en enteresanlarından birisi– genellikle tarihten saklanan aidiyetlerin ortaya çıkarılmasıdır. Burada söz konusu olan, sadece, normalde birbiriyle bağlantılı olan metinler arasındaki ilişkiler değildir. (Örneğin, araştırmacının projesinin, alternatif bir kanon arayışına döndüğü İngiliz yazınının kanonu). Bu, benim şu sorum kadar ilgi çekici değil: Bu metinlerin varolmasını sağlayan bağlantılar nelerdi acaba? “Evet, bizim gerçekten ihtiyacımız olan şey, alternatif bir kanondur” demenin anlamı yok. Biz,

“İngiliz Yazını” denen şeyi üreten sosyal ve tarihsel süreçler içinde *bu* kanona sebebiyet veren şeyleri ortaya çıkarmalıyız. Benim *Şarkiyatçılık*’da yapmaya çalıştığım şey tam olarak budur.

Bir projenin normalde, iki bağlantısız şeyden neşet ettiğini söyleyeceğinizi biliyorum: Çağdaş dünyadaki cârî politik çıkarlar ve bu durumun ürettiği şeylere yönelik gerçek bir tarihsel merak. Ve siz o projeyi, bilinçli ve rasyonel bir tarzda, mevcudu dönüştürmek üzere geçmişten çıkıp gelen güç bağlarıyla birlikte kotarmak zorundasınız.

– *Siz muhtemelen kendi aidiyet konseptinizle geleneksel Marksist ideoloji kuramları arasında kesin bir ayrım yapıyorsunuz; buna göre de bir nevi iki katlı bir yapı ortaya koyuyorsunuz: bir düzlemde metinler grubu var, ki, o da, dolaylı olarak bir şekilde daha “gerçek” veya “maddi” olan diğer düzlem tarafından belirlenmektedir.*

– Bu iki katlı fikrini sevmedim. Burada bahsettiğimiz şey, metinlerin değişik şekillerde ifade ettiği veya içerdiği, ya da somutlaştırdığı tarihsel kanıttır; tüm bu fiiller, metinlerin, sırf burada olduğunu ve gerçekliğin de şurada olduğunu söylemekten çok daha karmaşık olduğunu düşündüğüm bir süreç içinde birbirleriyle etkileşiyorlar. Siz, metinlerden, sanki müstakil bir varlıkları varmış gibi bahsedemezsiniz. Müstakil bir varlık veya (hatta) tarihsel müstakillik ile tamamen kendi-kendine yeterli bir unsur (kimi yapıbozuncuların belirtmeye çalıştıkları şey) arasında fark vardır. Bence bir nevi ticaret, –istersen kambiyo de– söz konusu. (Son zamanlarda moda bir terim olan “diyalojik” kelimesinden nefret ediyorum.) Dolayısıyla biz birçok kattan bahsediyoruz: Bu, tam olarak mezkûr coğrafî benzetmeyi yaptığım noktadır. Yani, kimi metinlerin kendilerine âit bir düzlemde yaşadığı, kimilerinin de bir nevi süprüntü edebiyatı kabul edildiği bir alışveriş olgusu. Bu olgu, iki katlı olmaktan ziyade, çok katlıdır. Bunu bir kez teşhis ettiniz mi, metin ile dünya arasındaki tüm o haksız ayrımlar artık ilgi çekici olmaktan çıkar ve provokatif olma gücünü kaybeder.

– *Yani o, epistemolojik veya ontolojik olmaktan ziyade pratik bir ayrımdır.*

– Aslında o, tahmini bir ayrımdır. Fakat bana göre daha önemli olan soru, metnin nerede meydana geldiğidir. Burada yine vurgu, bölge üzerinedir. Amaç, açıktır ki, analiz, tartışma ve mücadele için olabildiğince çok bölge kurtarmaktır. Bu entelektüel olduğu kadar politik bir metafordur da. Bunun, bir bölgeyi sahiplenip insanları kovmakla alakası yoktur. Kapatma ve sınırlamayla ilgili her şey ve tüm bu fikirler (bence bunlar rahiplerin, öğretmenlerin vd.’nin profesyonel söylemlerinde içkindir), eleştiri faaliyeti açısından uygunsuzdur.

– *Bu, son derece özel bir şekilde bir bölgedişlik gerçeği tarafından tanımlanmış olan feminizmde iyice önplana çıkan bir dizi sorun gündeme getirmektedir. Kadınlar, kendilerini toplumun başat kültüründen dışlamak için “alt” bir kast sayan bir dünyada yaşamaktadır; bu açıdan feminizmin görevinin bir parçası da kadının tarihini ortaya çıkarmak olmuştur; gözden kaybolan insanlar, metinler ve eylemler. Öte yandan daima bu başkaldırma aşamasının ötesinde, olumlu anlamda, yeni sosyal normlar oluşturma konusunda aktif sorumluluk alma gibi, daha zor olan bir başka aşama daha vardır.*

– Kesinlikle bir hareketin ilk aşamalarında her zaman olan şey şudur: –Örneğin altmışların siyahî hareketinde ve de feminizmde– Geçmişte gizli/bilinmeyen ya da gözden düşmüş bir bölgeyi azad etmek ve ona ilmî ve eleştirel bir çalışmayla ve de politik organizasyon ile, o bölgenin daha önceden sahip olmadığı belirli bir görünürlük ve bir tür statü vermeye çalışmak. Bir sonraki aşama, ikilidir. Bir yandan şimdiye kadar bastırılmış olan ve senin keşfettiğin kimliğin değerini belirtmek istersin. Bir kez bunu yaptın mı, Üçüncü Dünya’daki yerlililik gibi bir olguyla karşı karşıya kalırsın. Çoğu feminist çalışmada da aynı şey olmaktadır; bir feminist kanondaki değer bir kesinlik içinde ortaya konması, tüm gündemi belirlemektedir. Fakat benim açımdan bu husus, o deneyimi topluluğun ortak tecrübesine dahil etmeye oranla pek önemli değildir. *Özerklikçilik* ilk aşamadır; sonraki aşama, departmanlarla dolu bir dünyada bu yeni değerleri imgesel bir topluluğa nasıl dahil edeceğimizdir. Bu, halihazırda başı dertte gözüken belirli bir kimliğe ilişkin düşünümsel problemlerden daha evrensel problemlerle ilgilidir.

Birçok feminist yazı, feminist perspektifin, size kendisiyle tarihe bakabileceğiniz bir tür Arşimed noktası verdiği öncülüne dayalıdır. Ne var ki, böyle bir Arşimed noktası yoktur; siz daima bir politika-nın içindesinizdir. Bu bakımdan örneğin çoğu feminizm örneğinin, ırk problemlerini ve onun toplumsal cinsiyet üzerindeki önceliği sorununu ele alamaması buradan kaynaklanmaktadır. Irk mı daha önemli yoksa belirli durumlarda toplumsal cinsiyet mi? Bunlar, sırf değer ve öncelik iddiasından çok farklı mevzu ve önceliklerdir.

– *Sizin değindiğiniz feminizm türünün çok güçlü olduğu ve şu anda üniversite çevrelerinde yıldızının parladığı doğru, fakat tek tür o değil.*

– Hayır, kesinlikle tek tür değil. Politikayla derinden ilgilenen –örneğin Michele Barret– oldukça ilerlemeci bir feminizm var.

– *Kesinlikle Michele Barret ve birçok İngiliz feminist.*

– Doğru. Fakat çoğu Amerikan feministi öyle değil; en azından benim bildiğim kadarıyla. Açıkçası bazıları var; fakat onlar da çok az aktif bir grup.

– *Fransız-Amerikan mihverine burada muazzam bir akademik önem verilmiştir...*

– Evet, fakat sadece o değil; toplumsal cinsiyet sorunu, bir şekilde metafizik ve psikolojik hale geldi; bu bakımdan bu ülkede politik ve tarihsel boyuta –bunlar, İngiltere’de gerçekten olağanüstü ilmî çalışmalar üretilmesine neden olmuştur– daha az önem atfediliyor. Fransız etkisinin bunda payı olabilir. Bilmiyorum; bu kesinlikle mümkün.

– *Sanırım başka bir alana geçebiliriz. Dünya, Metin ve Eleştirmen’de siz, eleştirmenin temel kaygısının, metinleri mümkün kılan iktidar ve otorite gerçeklerine dikkat çekmesi olduğunu söylüyorsunuz. Bana göre bizler geriye dönülemeyecek şekilde kültürel otoritenin –ve de doğrudan politik iktidarın– kitle iletişim araçları teknokrasisinin elinde olduğu bir dünyaya geçmiş bulunuyoruz. Bu doğruysa, eleştirmenin rolünün önemli ve hayati bir parçasının, medya kültürünün oluşmasına yol açan otorite ve iktidar gerçeklerini ortaya çıkarması olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu aynı zaman-*

da sınıf içi politikayla da ilgili bir soru –Biz acaba medya okur-yazarlığını öğretmeli miyiz, en azından ne derece öğretmemeliyiz?

– Ben, son yedi ya da sekiz yıldır, sizin sınıf içi politikası dediğiniz alanda, müthiş bir problem olduğunun farkındayım, diğer bir deyişle bizzat öğretim içinde yapılan şeyde (genel olarak öğretimle ilgili teori üretmeye mukabil). Benim açımdan son derece önemli şeylerden birisi, hakkında yazdığım şeylerin çok azının öğrettiğim şeylerle alakalı şeyler içermesidir; bu yüzden kendimi çoğunlukla standart dersler öğretir olarak görürüm –İngilizce, karşılaştırmalı edebiyat ve edebiyat kuramı gibi müfredattaki zorunlu dersler.

Ben bundan on yedi yıl önce altmışların sonunda öğretim teorisine başladığımda onu kimse öğretmiyordu, fakat o pratik olarak müfredatın yarısını kaplamıştı; şöyleki şimdi o da standart bir şey oldu. Üzerinde çalıştığım iki kitaptan biri, entelektüelin rolüyle, değişik geleneklerdeki entelektüelleri önceden bahsettiğim türden bir perspektiften hareketle tarihsel ve politik olarak incelemeye ilgili iken diğeri, kültür ve emperyalizm arasındaki ilişkiyle ilgili. Evet bunları müfredata sokmak çok zor.

Evet gelelim popüler kültür sorununa. Sanki popüler kültürden hiç bahsedilmemiş gibi, popüler kültürle ilgili birkaç ders var. Medyanın ve politik temsilin çok önemli olduğu konusunda sizinle hemfikirim, zaten medya da bundan ibaret. Medya, son derece güçlü olan bir nevi meşrulaştırma söylemini temsil eder –o tamamen güçlendirme, belirli bir tür meşruluk ve otoriteyle ilgilidir. Onunla kafa kafaya uğraşmaya çalışmanın çok kötü olduğunu düşünüyorum; çünkü siz, orada olaylara özümlemesi ve yapıbozuma uğratılması kolay şeyler gibi bakılan bir jargon ve anlık inceleme yaklaşımına karışırırsınız. Kanaatim şudur ki, mümkünse müfredatın mevcut yapısı –İngiliz romanı veya 17. yüzyıl şiiriyle ilgili dersler– içinde yaşadığımız medya çevresine daha sonra hitap edebileceğimiz şekilde kullanılmaya çalışılmalıdır.

Raymond Williams'ın *The Country and the City*'si gibi bir kitabın önemi buradan kaynaklanmaktadır. Zira o, İngiliz Edebiyatının standart müfredatını alarak onu, kırsal ve kentsel sınıflar arasında

çatışma veya diyalektik gibi sosyal bir bağlam içine yerleştirmektedir. Bence bu, popüler kültürle her zaman doğrudan uğraşmaktan daha önemli bir yaklaşımdır. Aksi taktirde öğrencilerimizi belirli bir medya okur yazarlığı ve eleştirisine doğru sürersiniz –ki, ancak birkaç öğrenci gerçekten gelişecektir; zira çoğu öğrenci aslında sistemi değiştirmekten ziyade ona adapte olmakla ilgilenir. Gidip dünyayı değiştirecek öğrenciler yetiştirmeye çalışma konusunda oldukça şüpheliyim. Bu noktada son derece otorite karşıtıyım: Ben tilmiz yetiştirmekle ilgilenmiyorum; insanların benim gibi olmasını istemiyorum, tersine farklı olanlarıyla ilgileniyorum. İnsanlara gidip uygulayacakları klişe ve yöntem kutucukları vermekle ilgili değilim. Tüm bunlar göz önüne alındığında medya problemini sınıfta nasıl ele alacağımızla ilgili olarak oldukça muhafazakâr bir bakış açısına yaklaştım oluyorum, bunun yerine onu yazılarımla ve tabii ki medyada olmakla –öyleyim de– ifade etmeye çalışıyorum.

– *Popüler kültürün klişeleri karşısındaki gönülsüzlüğünüzü anlıyorum. Bana göre problem, klişelerle, politik olarak ilgi çekici bir şekilde nasıl konuşulacağıdır. Muhtemelen esas sorun, Dallas ve Hanedan dizilerini ödün vermeden karşımıza almak yerine onları, kültürdeki diğer yazın ve tarih metinlerinin karşısına koymak ve onları mümkün kılan iktidar gerçeklerini keşfetmeye çalışmaktır.*

– Evet, fakat dikkate almadığınız şey, kanon örneğinde siz bir TV dizisinin kolay tüketim maddesi modundan farklı olan bir tür otorite, kültürel meşruluğa ilişkin bir tür algı ve bir tür rıza ile uğraşıyorsunuz. Onları birbirine karıştırmak çok tehlikelidir. Onlar, gerçekte tamamen farklı işlevler icrâ ederler; onların işlevlerini kavrayana dek onları karıştırmanız gerektiğini düşünmüyorum. *Hanedan* veya *Dallas*’ı, *Rüzgârlı Ev*’de yapacağınıza benzer bir “yapıbozuma” –kelimenin taşıdığı anlamla– uğratabileceğinizi sanmıyorum. Öyleyse onları ne yapacaksınız? Bana öyle geliyor ki, bu konuda daha enteresan bir yaklaşım, formun kendisinin sosyolojisine, medya şirketler topluluğunun yapısına, endüstriye ve kullanılan formel araçlara bakmak olacaktır; bildiğiniz gibi bu sayılan şeyler, oldukça basit şu amaçlara indirgenmiş son derece sofistike ay-

gıtlardır: gündelik yaşamın pasifleştirilmesi ve depolitizasyonu ve de tüketici arzularının kamçılanması ve genişletilmesi. Komünizm'in kötü olduğunu, Amerika'nın harika bir yer olduğunu ve her kadının Joan Collins olabileceğini söyleyen değerler sisteminde örtük olarak var olan çekici kılmanın yanı sıra, medyanın tüm numarası budur. Bu şekilde medyanın ima yollu pekâlâ ele alınıp alınmadığı, bu tarz bir şeye bakma çabasının, daha geniş bir politik ve sosyal bağlam içinde, oldukça ciddi tarih incelemesi ve yazın sosyolojisinden kaynaklanması gerekip gerekmediği konusunda endişeliyim. Bunu nasıl yapacağınız başka bir konu. Şahsen bu problemi benim de çözemediğimi söylemeliyim.

Daha sinsice ve enterasan bulduğum şey, medyada haberlerin sunulması ve sözde haberler veya belgesel programlar üzerindeki gerçekliğin algılanmasıdır. Sporların sunulduğu daha az ilgi çekici değil. Christopher Lasch, sporun görselliğiyle ilgili olarak enteresan bir yazı yazmıştı; fakat bu konuda yapılacak daha fazla şey var; bence diğer kültürlerin, gerçekliğin ve sosyal değişimin temsillerine ve terörizm fenomenine oranla –bu son derece güçlüdür ve analitik bir bakış açısıyla neredeyse hiç incelenmemiştir– bu diziler ve pembe dizilerde çok fazla yoğunlaşmıştır. Medya ile devlet yardımlaşması tamamen zamanımıza özgü bir şey. Sanırım, bu gelecekte politikayı belirleyecek.

– *Buna yakınlardaki bir örnek, Güney Afrika'nın ele alınışıdır. Haber, her yerde olan ve uzun zamandır sistemlice devam etmekte olan devlet vahşetini nispeten hariçte tutan muhbirlerin yakılması ve dövülmesini vurgulamaktaydı.*

– Evet, bu gerçekten önemli bir nokta.

– *Medya sorununu Üçüncü Dünya entelektüelinin problemleriyle ilişkilendirerek global ölçekte dilsel bir devrimin olduğunu gözlemleyebiliriz, öyle ki şu anda Batı endüstri dünyası bilgi konusunda tam bir tekele sahip...*

– Tam tekel değil. Bu gerçekten abartı. Tehlikelerden birisi de bu: “O, orada, biz de ona katılabiliriz.” Bu doğru değil; fakat ortak bir tepki ve Üçüncü Dünya'daki politik entelektüellerin bu abartıya

ciddi ciddi ortak olmaları oldukça enteresan. Üçüncü Dünyadaki çoğu insanın bir medya tekeli olduğunu düşündürtmekte –genellikle (fakat her zaman değil) onunla ortaklaşabilmek için– parmağı vardır; çünkü onlar medya tekeline severler. Tüm Üçüncü Dünya'yı kastedemem, ama onun çok iyi tanıdığım bölgeleri var; oralara iyi bakarsanız dünyadaki durumları ve kimliklerini anlama problemiyle yoğun şekilde ilgili olan ve aynı zamanda kendilerine hâkim olan metropol ülkelerde bulunabilecek eleştirel aygıtları da tamamen benimseyebilen son derece önemli ve etkileyici bir grup insan görebilirsiniz. Bu çok nadir bir şey değil. Örneğin, Hintli olmasına rağmen İngiltere'de yaşayan Salman Rüşdi. Onun durumu, göçmenlikle ve sürgünle ilgili; fakat o, aslında sırf bir birey olmanın ötesinde daha büyük bir şeyin bir parçası. O, bir dünya dilinde yazabiliyor ve o dili, otorite ve tahkim kaynaklarına karşı kullanabiliyor. Dolayısıyla bu, gerçekten üzerinde durmaya değer bir şey; savaşın bittiği sanılmamalı, hepimiz Mary Tyler Moore'un eline düşeceğiz.

– *Kanımca bu husus, yine feminizm açısından, oldukça kuşatıcı ve kapsayıcı olan Lacancı ortodoks simgesel düzen kavramı karşısında, oldukça önemli bir uyarı niteliği taşıyor. Amaç olmasa bile sonuç şudur: Kadınların kültürde oynadıkları oldukça azimli rol (hiç durmadan bastırılrsa da) artık görünmez olmuştur ve bu yüzden küçümsenmiştir. Bu, tarih boyunca değişik gruplarda ve dünyanın değişik bölgelerinde başat kültüre karşı kadınların sürekli direniş sergilemelerini görmezden gelmektedir.*

– Kesinlikle, bir bakıma, aidiyet problemiyle ilgili olarak yapılacak en çekici çalışma, daima patlak veren direniş enerjisini (doğru çev.) konuşlandırmaktır. Ben daima, entelektüelin rolünün muhalif olma şeklinde olduğunu söyledim –fakat bu, sırf her şeye muhalefet etme demek değildir, bilakis tüm bu bütünselci politik hareketlere, kurumlara ve düşünce sistemlerine (bence bu, Lacancı sistem de olabilir) yönelik direniş incelemesine (ve biraz da geliştirilmesine) iştirak etmenizdir. Bence insanın baktığı herhangi bir toprak parçasının engebeli oluşu ve heterojenliği, tüm bunlarda ana iddia noktası olmalıdır. Şayet tüm gerçekliği takdir etmenin bir yolu

olduğunu kabul edeceksen o zaman bu bütünselci süreci sadece geliştiriyorsun demektir. Örneğin Fish, sürekli “profesyonelizm”den bahsederken tam da bunu yapmaktadır. Nasıl her şey Foucault açısından hapisaneci/cezalandırıcı toplum süreçlerinin bir boyutuysa, burada da her şey profesyonelizmin bir boyutu haline gelmektedir. Bu sistemler sürekli kendilerini teyid etmektedir. Öyleki sonunda her kanıt parçası, bir bütün olarak sistemin bir numunesi haline gelmektedir –bu sistemler gerçekten düşmanlar.

– *Onlar bir nevi dinginciliği besleyebilir.*

– Hem dinginciliği besler hem de –Fish’in eleştirmenlerinde olduğu gibi– son derece basmakalıp birçok tartışmaya da neden olur. Örneğin Adorno’nun, “tümüyle yönetilen toplum” nosyonu, kendisi bir direniş şekli olan içsel bir tür dinginciliği beslemektedir. O, dingincilik ve teslimiyet olarak son derece dikkatlice formüle edilmiştir; fakat taarruza karşı direniş olarak dingincilik ve teslimiyet. Yine de diğer örneklerde esas mevzu şu: “Sistemi benim lehime nasıl çalıştırabilirim?” Bu tamamen farklı.

– *Sanırım Evrensellik politikasını gündeme getirmemin tam sırası. Bir eleştirmenin, bir akademisyen olarak akademideki mevcudiyetiyle alakası konusundaki fikirleriniz neler? Amerikan üniversitesi kampüslerinde geçen yılki ani yeniden-politize olma gelişmelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Üniversite son derece çelişkili bir mekan. Şüphe yok ki üniversite içinde son derece güçlü ve kemikleşmiş bir hiyerarşi, otorite ve çalışma biçimleri var. Amerika’da üniversiteler ile şirketler arasındaki ilişkiler, gerektiği şekilde incelenmemektedir ve üniversite ile devlet arasındaki ilişki de öyle. Şüphesiz bunun nedenlerinden birisi, herkesin bu tarz işlerle uğraşamayacak kadar meşgul olması; bir süre sonra, çelişkileri, çevrenin bir parçası saymaya başlıyorsunuz. Ben de öyle. Ben de bana önemli gelen başka şeylerle uğraştım. Dürüst olmak gerekirse benim açımdan üniversite bir ayrıcalık mekanı.

Üniversitenin politizasyonuna ve Güney Afrika’daki ayrımcılığın mahkûm edilmesine gelince, bana göre bunlar belirli oranda şa-

ibelidir. Şüphesiz o bende de önemli ve iyi olduğu şeklinde bir izlenim uyandırıyor. Kim karşı çıkabilir ki? Reagan bile itiraz etmiyor! Bunda bir yanlışlık olmalı. Fakat burada söz konusu olan diğer bir şey de –bu husus, bu toplumda oldukça yaygındır– uzmanlaşma politikasının kontrolü ele geçirmesidir. Bu bakımdan mevzu sadece Güney Afrika değilse, bilakis Güney Afrika sistemi ile diğer dışlayıcı sistemler, dışlama ve Güney Afrika’nın temsil ettiği türden ırksal baskı tarihi arasındaki ilişkiler ve Güney Afrika’da iş yapan üniversite ile şirketler arasındaki ilişkilerden farklı bir suç ortaklığı grubu ise, –evet bunların hiçbirisi göz önüne alınmamaktadır. Benim açımdan esas örnek (tahmin edeceğiniz gibi) Güney Afrika ile İsrail arasındaki ilişkidir. Hiç kimse, Güney Afrika ile diğer bir ülke arasındaki en geniş ve güçlü organik bağın, İsraille olan bağ olduğundan bahsetmemektedir. Bu bir tesadüf değil; üniversitede bu husus, politikanın ve entelektüelin rolünün ne olduğu ve “tartışmasız” politik konuların neler olduğu konusunda son derece profesyonel bir konseptin parçasıdır. Benim politizasyondan anladığım bu değil. Bence politika, normalde bağlantısız olan şeylerle çok daha ilgilidir, tartışmasız konular diye kolayca tartışmasız kabul edilmeyen ve genellikle kapalı yerlerde bulunan tabulara bakmakla ilgilidir.

– *İrkçilik ve nükleer savaş gibi konuların, bir bakıma “kolay” konular olduğu doğru; zira nispeten çok az kişi gerçekte, ayrımcılığı veya bir nükleer holocaustu destekler; fakat geçen yıl Amerikan kampüslerinde gördüğümüz (yine görülebilir) türden bir protestonun, başka birçok hususu, en azından lokal düzlemde incelemeye açabileceği de doğrudur; üniversite senatosunun işlevi ve mutemetlerin gücü gibi. Siz, altmışların politik hareketlerini şu an ihtiyaç duyulan bir aksiyon türüyle kıyasladığınızda geçen yılki eylemlerin, organizasyon, planlama ve medya ilişkisi olarak altmışlardaki kampüs protestolarından farklı gözükmesi, özellikle ilgi çekici.*

– Altmışların protestolarıyla, bahsettiğimiz son hareketlerin dış görünüşleri arasındaki farklılıkların son derece ilgi çekici olması normal, bunlara işaret edilmeli. Fakat ben hâlâ diyorum ki, politik bir protesto üzerinde hâkim tarihsel bağlantının etkilerine bakılma-

lıdır. Üniversite de bunu görebileceğin yerlerden birisi, uzmanlaşma diyebileceğin şeyin belirli bir biçimidir. Üniversiteye bakmak, bir şey ve de çok önemli –bilgi organizasyonunda, diğerleriyle tezat içinde belirli bir sosyal amaç türünün teşvikinde üniversitenin rolünü incelemek ve üniversite ile şirketler arasındaki bağlantıları ele almak. Ben bunları asla küçümsemeye çalışmıyorum. Fakat çok daha geniş bir çerçevede toplumdaki değişimlerle ve politik sistemlerin birbirleriyle bağlantılarıyla ilgili olan tüm politik bağlantı sorunundan bahsediyorum; bu konuların üniversitenin sağladığı bağlamda gerçekten gündeme getirilebileceğini sanmıyorum. Üniversitenin son derece çelişkili bir yer olduğunu söylemiştim, buranın önemli sosyal hareketlerin başlatılabileceği bir yer olduğuna hâlâ inanmıyorum. Üniversitede kimi düşünce ve inceleme türleri gibi belirli şeyler mümkün; fakat bunun ötesinde, bu toplumdaki üniversiteler devlet aygıtının parçası olmadıkları için –Avrupa’daki çoğu ülkede, keza İkinci ve Üçüncü Dünyada olduğu gibi politik sistemin parçası değildir– farklı bir üniversite türü gündeme gelmektedir. Bana göre bu oldukça çekici; Şam Üniversitesi’nde olmayı isterdim, demek istemiyorum. Kesinlikle istemezdim. Demem o ki, burada bazı şeyler mümkünken diğer bazı şeyler değil.

Esas demeye çalıştığım şey şu: Bu protestolar bana, daha geniş konulardaki gibi bir tür dışlamacılığı çağırıştırıyor; yani örneğin ırk ayrımcılığını, benzer türden diğer ilişkilerin temsilcisi veya onunla bağlantılı bir şey olarak değil de sırf Güney Afrika’yla ilgili tekil bir fenomen olarak görmek gibi.

Columbia’daki ablukaya geri dönersek, çok az politik deneyimi olan birçok genç insanın, daha tartışmalı konulara (örneğin Amerika’nın Nikaragua’daki politikalarına karşı çıkmak gibi) karışmış olan eylemcilerle karşılaşabilmeleri ve üniversite dışına doğru yönelmeleri önemli gözükmektedir.

Şüphesiz. Durumun böyle olduğundan eminim. Fakat ben çok daha genel ve belki kaba saba bir tarzda konuşuyorum.

– *Altmışlardaki öğrenci isyanları bile geç kalmıştı; zira onlar sivil haklar hareketinden epey sonra ortaya çıkmışlardı.*

– Üniversite geç kalmış bir yerdir. Belki de böyle olmalı. –olayların ta başında değil de, yolun sonuna doğru işe yarayan bir tür filtre.

Röportajı yapanlar: Gary Hentzi ve Anne McClintock,
Critical Text, NewYork, 1986

IV

KAMUSAL YAŞAM

KAVŞAĞINDA YAZIN KAVRAMI

“Kültürler arasında olma duygusu, benim açımdan oldukça güçlü bir duyguydu. Bunun hayatımı baştan başa kateden tek ve en güçlü çizgi olduğunu söylemeliyim. Olayların daima hem içinde hem dışında olmam ve hiçbir şeyin asla çok uzun sürmemesi.”

E.W.S.

Edward Said’ in çalışması, yeni, güçlü ve hepsinden önemlisi muhalif bir modda “pratik eleştiri” yi temsil etmektedir. Said’ in eleştirisi, yazın kuramının aşına stratejilerinin ne kadar gerçekdışı olduğunu sürekli hatırlatarak yazın kuramı içinde şüpheli bir çığlık olmuştur; zira yazın kuramının aşına stratejileri (I. A. Richards ile ilişkilendirilen eski “pratik eleştiri” gibi) yazın ve eleştiriye, daha geniş sosyal pratiklerden koparmaktadır. Eleştirmenler, “yazınsallık” veya “estetiği”, formel kuram üretimine açık yalıtılabilir hisler olarak görerek, hem yazını hem de kendilerini marjinalleştirmişlerdir; yazın –ve eleştiriye– daha geniş bir iktidar ve eylem alanına sokmanın yolunu göremeyerek, bilerek veya bilmeyerek hâkim sınıf iktidarının çıkarlarına hizmet etmişlerdir. Said, yazılarını yapıbozumu gibi, eleştirel veya muhalif bir bilinç yerine pür bir kuramsal bilinci önelemeye eğilimli eleştiri modlarına karşı yazmaktadır.

İmre Salusinzky

– Yale’de bir sınıfta sizinle ilk kez karşılaştığımızda, sizin de benim gibi renkli bir aksanla konuşacağınızı tahmin etmiştim.

– Ben de öyle.

– Ne var ki bu New Yorklu şahsiyet beni şaşırtmıştı: Kibar ve oldukça kaynaşmış. Yine de sizin yaşam hikâyeniz kulağa tuhaf gelmeli. Filistinli bir mültecinin Columbia’da bir İngilizce Profesörü olmasını duymak hoş bir şey: Sanırım bunun için çok şey gerekmiş olmalı.

– Mülteci olarak tanımlanmam muhtemelen biraz abartılı. Kudüs’te doğdum. Ailemin işi dolayısıyla hem Kudüs’de hem de Kahire’de yaşadık, gerçi 1948’den sonra tam olarak Mısır’a yerleştik. Bu taşınmalar dolayısıyla birçok okula gittim –keza ailemin yazlık evinin bulunduğu Lübnan’da da zaman geçirdik. 1950’lerin başlarında utanç içinde Mısır’ı terk edene kadar yaklaşık dokuz okula gittim. Kolonyal İngiliz halkı okulundaydım ve sorun çıkaran biri olduğum için ciddi ciddi geri dönmemem istenmişti.

Sonra on beşindeyken Amerika’ya geldim. Orada birkaç yıl yatılı okula devam ettim ve sonra Princeton’a gittim. Ailem Orta Doğu’da kaldığı için yazları oraya geri dönüyordum, zaten ailemin burada yaşayan yegâne ferdiyim.

Bu bakımdan geçmişim oldukça düzensiz ve tuhaflıklarla dolu. Ben her zaman bunun farkındaydım. Filistinli olmamıza rağmen Anglikan’dık; bu açıdan İslâmî bir çoğunluk muhitindeki Hıristiyan azınlık içinde bir azınlıktık. Babamın ABD’deki ilk yılları dolayısıyla (O, 1911’de Amerika’ya yaklaşık dokuz yıllığına gelmişti) daima Amerika’ya, dinsel ve kültürel nedenlerle de İngiltere’ye doğru bir tür kaçış imkânına sahiptik. İngiltere ve ABD, alternatif yerlerim olduğu için İngilizce, Arapça’nın yanı sıra çocukluğumdan bu yana konuştuğum bir dildi. Bir yabancı oluşumun daima anomalileri ve tuhaflıkları olmuştur, keza sonraki yıllarda olacağı gibi, dönecek bir yerimin olmayışının da. Çoğu politik olan birçok aşikâr nedenden dolayı Filistin’e dönemezdim; yetiştiğim Mısır’a da dönemezdim; şimdi, annemin yaşadığı ve eşimin memleketi Lübnan’a da dönemem. Geçmişim, asla izleri silinemeyecek olan

yerinden etmeler ve göçmenliklerle dolu. Bu bakımdan kültürler arasında olma duygusu benim açımdan çok, çok güçlü bir duygu. Yaşamımı boydan boya kateden tek ve en güçlü çizginin bu olduğunu söyleyeceğim. Olayların daima hem içinde hem dışında olmam ve hiçbir şeyin asla çok uzun sürmemesi.

Daima ilgilendiğim için yazını incelemeye başladım, çünkü bana göre, yazın etrafındaki şeyler, âdeta, –felsefe, müzik, tarih, politika bilimi ve sosyoloji– birçok insanî aktiviteyle ilgilenme imkânını veriyordu. O benim için oldukça iyi bir yaşamdı ve bundan bir an bile nefret etmedim. Bunun alternatifi geçmişimi teşkil eden iş hayatına girmektir; fakat Orta Doğu iş dünyasının gerçek ve politik arkaplanı –benim aşağı yukarı koptuğum hâkim sınıf tipi– dolayısıyla bu bana asla gerçek bir alternatif olarak görünmemiştir.

– *Filistin Ulusal Konseyi’ndeki üyeliğiniz neleri içeriyor?*

– Aslında o, bir sembolden başka bir şey değil. 1977’de konseyin kendi tarafından bağımsız üye olarak seçildim –hiçbir resmî grupla herhangi bir aidiyet ilişkim yok. 1977’de Kahire’de bir toplantıya gittim ve yaklaşık dört gün orada kaldım. 1984’de Amman toplantısı hariç diğerlerini kaçırdım. Amman toplantısı, Filistin hareketindeki gediği kapatan can alıcı toplantıdır. Aslında çoğunluğu sağlamak üzere iki günlüğüne oradaydım. Tüm amaç ve niyetler açısından aktif olmayan bir üyeydim.

– *Yerinden etme konusu gelmişken; şayet Filistin halkı, bağımsızlık ve bir yurda ilişkin ulusal özlemlerinde başarılı olsaydı, ABD’de mi kalırdınız Filistin’e mi dönerdiniz?*

– Bunun hakkında çok düşünmüşümdür. Geri dönmeyi deneyeceğimi düşünürdüm. Aslında Filistin’in benim âit olduğum tarafı, Kudüs’ün batı kısmı: Orası daima 1948 sonrası İsrail’in payı olmuştur, orası şehrin benim kolaylıkla dönemeyeceğim bir bölümü. Sürgün fikri ve duygusunun bende, o tarz bir geri dönmeyele yatıştırılacağından şüphe duyacağım kadar güçlü olduğunu düşünüyorum.

Yine de başlangıçta olması gerekenin parçalanmış bir Filistin olduğundan emin değilim. Politik problemlerin çözümünün, bölgeyi küçük küçük parçalara ayırmak olduğunu düşünmeyi bıraktım.

Hem politik ve demografik düzlemde hem de entelektüel ve ruhsal düzlemlerdeki parçalanmalara inanmıyorum. Toplumlari parçalara ayırmak düşüncesi, tamamen yanlış. Her katıksızlık mefhumu, –falanca bölge, *aslında* Filistinlilerin veya İsraililerin yurdu dur gibi– benim açımdan tamamen asılsız bir fikir. Ben de kendi kendinin kaderini tayin etme hakkına kesinlikle inanıyorum, insanlar istiyorlarsa bunu yapmalılar, fakat şahsen ben ona katılma ihtiyacı hissetmiyorum.

– *Filistin Sorunu’nu okurken dikkatimi çeken şeylerden birisi, cesur bir duruştu: Siz tüm bu tartışmalarda Filistinliler ile Yahudilerin geleceklerinin birbirine bağlı olduğunda ısrar eden –gerçi Siyonizm tanımınızın Filistinliler açısından ifade ettiğı anlam konusunda uzlaşmazsınız– birkaç yorumcudan birisiniz. Şu anda gerçekçi neticeler neler?*

– Şu anda daha da kötüleşmiş bir çatışma beklentisi dışında gerçekten çok fazla iyi bir şey yok. Arap ve Filistin dünyası hakkında çok şey biliyorum ve oradaki sürüklenme ve ümitsizlik duygusunun çok güçlü olduğunu düşünüyorum. Sokaktaki insanın kendini tamamen bıraktığını sanmıyorum –halkta büyük bir toparlanma var– fakat aslında olan şey, talihsiz ve adaletsiz bir konjonktürel krizin yanı sıra bir lider krizi: tüm koşullar aleyhimize. ABD’nin ve Sovyetlerin rolü, diğer Araplar ve İsraililer: Hepsi yakın bir gelecekteki her anlamlı çözüme karşı durmakta.

Fakat uzak gelecekteki şeyler açısından çoğu İsraili ve Filistinlinin, tam olarak daha önceden belirttiğim şekilde paralel düşünmeleri enteresandır: Parçalanma *karşıtı* olan ve bunun yerine demokratik bir Yahudi/Filistin devletini savunan. Paradoks şekilde bu yaklaşımın epey kısmı, demokratik bir Yahudi devletine sahip olmayacağımızı söylemiş olan Kahane gibi birine âittir: bu fikir korkutuyor ve insanlar gerçekten onunla nasıl baş edeceklerini bilemiyorlar. Kudüs’ün eski belediye başkan yardımcısı olan ve benimle aynı kanaate ulaşmış Meron Benvenisti’nin yakınlardaki sözlerini oldukça ilgi çekici buldum: Biz gerçekten farklı halklardan bahsedemeyiz, zira yaşamlarımız birçok açıdan iç içe girmiş durumda, şu

anda bir grubun diğerine baskın çıkması dolayısıyla da. Oysa tüm ayrı ve farklı hükümet fikirleri, adaletin ve liberalizm ve büyük sosyal deneyim olduğuna inanılan şeyin kötü bir taklididir.

Gelecek, diğerini ve gerçeğin yarısını yok etmekte değil, gerçek karşılıklı bağımlı deneyimlere dayalı bir topluluk mefhumunun sürekli olarak geliştirilmesinde yatmaktadır. Hem Arap hem de Yahudi milliyetçiliğinde oldukça güçlü olan askerî düşünüş ilkesi, zaman içerisinde miadını doldurmuş olmalı ve her şeyi yoketmeden ondan tamamen kurtulunmalıdır. Askeri yolların iflas ettiği iyice netleşene kadar –İsrailliler, Lübnanlılar ve Filistinliler açısından Lübnan deneyiminin ortaya koyduğu üzere– insanların yaşamında bu korkunç etkiler varlığını devam ettirecektir. Fakat ben, en azından oğlumun nesli için son derece iyimserim.

– *Sizin bir Filistinli olarak aktiviteniz eleştirmen olarak ABD’deki çalışmalarınızı kimi şekillerde zorlaştırmış olmalı. Bu konuda hemen akla gelen şeylerden birisi, başka şeyler arasında Siyonist propagandanın bir sonucu olarak Filistinli ile terörist kelimelerinin halkın zihninde eş anlamlı hale gelmesidir. İkincisi de sizin ele aldığınız ve yakın olduğunuz çoğu kişinin –Geoffrey Hartman ve Harold Bloom gibiler de dahil– Siyonist olması. Bu konudaki her hissiyat, sonunda şiddetli, kişisel ve tutkulu olmaya doğru yükselme eğilimi gösterir. Dolayısıyla bu durum yazın eleştirmeni olarak sizin yaşamınızı daha da zorlaştırdı mı?*

– Bir bakıma ancak kısmen öyle oldu diyebiliriz. İki halk arasındaki oldukça kanlı çatışmaların perspektifinden baktığımızda benim yaşadığım şeyler nispeten hafif kalıyor. Açıktır ki, insan kimi yönlerini korku veya düşmanlık dolayısıyla saklı tuttuğunda bu yönleri fark edilmiyor. Harold’a ve düşüncelerine gelince, onlar kendisinin de yıllar önce bana söylediği gibi, uzun vadeli bir Jabotinsky/Herut insanı olmanın sonucudurlar. O, sağın sağındadır, fakat bundan bahsetmemi asla yasaklamamıştır. Bunu Geoffrey’le asla tartışmadık. 1982 yazında *School of Criticism*’de onunla birlikte iken biraz gücendiğimi hatırlıyorum. Tüm ailem ve karımın ailesi Beyrut’ta kuşatma altındaydı. En ufak bir merhamet sözcüğü

telafluz edilmedi. Açıkçası ben hiçbir şey diyemedim; fakat o da bir şey demedi. Bu tür hususlar kişisel olarak sıkıntı yaratan şeylerdir. Aynı şeyi çok yakın bir arkadaşım ve son derece sevecen bir meslektaşım olan Trilling'le de yaşadım: yaşamlarımızın belirli yönleri kapalıydı ve tartışılmazdı. Dolayısıyla daima bir şeylerin eksik olduğunu hissedersiniz.

Daha kamusal düzlemde ise hem Filistinli hem de yazın eleştirmeni olmam, kimileri açısından, bir zıtlılaştırma niteliği taşımaktadır. Başkalarının oldukça uygar bir şekilde yürüyen sözde bir teröristi seyretmekten korkutucu ve gayet tuhaf bir haz aldıklarını sanıyorum. Şu, oldukça etkileyici bir örnek: kimi politik toplantılarda karşılaştığım Yahudi bir psikiyatrist, New York'a gelmişti ve ısrarla benim evimi ziyaret etmek istemişti. O bayan, evime geldi –mesafesi metroyla bir saatti– ve beş dakikadan fazla kalmadı. Sonra “gitmeliyim, başka bir toplantım var” dedi. “Öyleyse niye geldiniz? demem üzerine o, “sırf yaşama şeklini görmek istedim” cevabını verdi. Yani o bir Filistinlinin, New York gibi bir kentte yaşamasının –bu, onun için tuhaf bir önermeydi– nasıl bir şey olduğunu görmek istemişti.

Bunun daha da kötüsü çok iyi bildiğin gibi, insanlar siyonizmin ne olduğuna ilişkin anlayışlarına paralel gözüken fikirler dolayısıyla sizi eleştirebiliyorlar. En dehşetli ve acımasız ironi, benim sık sık, Cynthia Ozick ve *New Republic* avanesi gibi bir tür Nazi olarak görülmem. Bu son derece çirkin bir parodi.

– Aleks Odeh'in başına gelenler ABD'de bu davaya ilişkin konuşmaların ne kadar tehlikeli olabileceğini göstermektedir.¹

Ölüm tehditleri aldım, ofisime saldırdılar, evime girmeye çalışanlar oldu vs. Bunların hepsi orada kaldı. Fakat yaşadığım dünyada bile –politika dışı ve yazın çevresi– bu, yavaş yavaş yayılmaya

¹ Odeh, Amerikan-Arap Ayrımcılık Karşıtı Komite'nin Kaliforniya yöneticisiydi. 11 Kasım 1985'te, bürosunun kapısına yerleştirilen bubi tuzaklı bombayla öldürülmüştü. Öldürülmeden bir önceki gece yerel bir TV talkshowunda, Arafat'ın Achille Lauro olayıyla bağlantısını reddetmişti.

başlıyor. Amerikan Yahudi Komitesi, benim *Dünya, Metin ve Eleştirir* kitabımın eleştirisini yapmıştı; onda “seküler” kelimesi, aslında Yaser Arafat’ın “seküler demokratik devleti” anlamında olduğu şeklinde ele alınmıştı, yani (öyle diyorlar) Yahudilere ölüm; öyleyse Said de terörist vs.

– *Geçen sene size Frye ve Derrida’yla ilgili röportajları gösterdiğimde cevabınızın şöyle olduğunu anımsıyorum: “Şayet onların sorunu, dünyaya yönelmek ve fikirlerini, kendilerini karşılamak üzere zaten orada var şekilde bulmaksa, benim problemim de dünyaya yönelmek ve politik konumumun çarpıtılmış bir resmini beni karşılamak üzere orada bulmaktır.”*

– Son derece rahatsız edici. Genellikle bir yere bir konuşma yapmak üzere gittiğimde muazzam bir kalabalık katılır ve daima bir güvenlik sorunu olur. Kimi yazınsal ve açıkça politik olmayan konularda konuşmak üzere gittiğimde bile, dinleyicilerden birinin ayağa kalkıp bir şeyler atması veya bana ateş etmesi gibi şiddet tehlikesi söz konusudur.

Bu, problem. İçine kapanamazsın. Ben sık sık medyada gözükiyorum ve o dünyada gayet iyi tanınıyorum, öyle ki insanın özel yaşamı ve fikirleri tamamen kendi kontrolü dışında gözükiyor. Diğer bir deyişle orada sadece onları buluyorsun; senin fikirlerin denen şeyleri –sempatik açıdan olsun, antipatik açıdan olsun– çoktan almış ve işleme tâbi tutmuş bir kurumla karşılaşıyorsunuz. Bu muazzam bir kendini kontrol etme çabası, umutsuzca çekip gitme değil, çünkü insanlarla fikir teatisine benzer bir şeye doğru gitmek çok zor. İster Arap izleyiciye isterse Amerikalı izleyiciye hitap edin, durum aynı. Fakat enteresandır Amerikalı veya hatta Avrupalı Yahudilerle değil de, İsrailiilerle konuştuğunuzda bir tür neşelilik var. Enteresan; çünkü düşmanca bir deneyim olsa da İsraili Yahudilerde bizimle ortak bir tecrübe söz konusu. Yine de bu üzerinde konuşmaya değer bir şey.

Soğuk politik bir bakış açısından –keza felsefî bir yorumlayıcı bakış açıdan da– politik olmayan şeyler konuşulurken Filistin sorununun araya girmesini görmek çok enteresan bir şey. Bu ülkedeki

belirli bir düşünür türü açısından, tüm kendi kaderini tayin, insan hakları ve benzer savlar, –kimi zaman açıkça– İsrail’in talihindeki değişikliklere göre şekillendirilmektedir. Bunu seyretmek harika; büyük sorunlardan birisi de –bundan ben de tam olarak kurtulamadım– bu tarz konularda ve ilkesel sorunlarda, dinleyici dostça ve başka bir şeyler yapmanı bekliyor diye onları yumuşatmak yerine daimi bir tavrı sürdürmenin zorluğu.

Örneğin şu ya da bu bir tür dinsel çılgınlığa karşıysan bu sadece Hristiyan, Yahudi, hatta İslâm fundamantalizmini içermeyecektir. Ben, açıkça belirtilmiş karşı çıkışlarıma rağmen büyük bir İslâm savunucusu kabul edildim ki, şüphesiz bu saçmalık. Ben aslında oldukça Allahsızım.

– *Sizin Conrad’la ilgili önceki eseriniz hakkında bir soru var: acaba kolonyalizm deneyiminin sizi, çalışma ve kariyeri tamamen kolonyalizm sorununa dalmış olan bir yazar haline getirmekle ilgisi var mıdır?*

– Kesinlikle. Ben gençken Conrad’la ilk karşılaştığımda şunu hissettim ki, ben bir anlamda kendi hikâyemi değil de yaşamımın parçalarından çıkarılmış ve etkileyici şekilde ve fantastik bir tutkusallıkla birleştirilmiş bir hikâye okuyordum. O zamandan beri ona bağlandım. Bence Conrad hem büyük bir hikâye yazarı hem de büyük bir mesel/kıssa yazarı. Onda, kendisini her okuduğumda yoğunluğu artan bir tür vizyon var; öyle ki şimdilerde onu okumak neredeyse katlanılmaz bir şey.

– *Filistin Sorunu ve Haberlerin Ağında İslâm gibi projeler, sizin daha belirgin yazın-eleştiri faaliyetlerinizde –zihninizde– ayrı tutulan bir tür çabayı temsil ediyor mu?*

– Giderek daha az. *Filistin Sorunu ve Haberlerin Ağında İslâm* gibi çalışmalar neredeyse münhasıran, yazın konularıyla ilgili olmayan bir okuyucu kitlesine hitap ettiğim bir zaman dilimine denk düşmektedir. Fakat bildiğiniz gibi onları okuduğunuzda göreceğiniz gibi, düşüncelerin aktarıldığı, şekillendirildiği ve kurumsallaştırıldığı yollar hakkında bana çok şey öğreten belirli yazın metinleri, yazın teknikleri ve yorum konularından faydalandım.

Şüphesiz beş yıl öncesine kadar oldukça şizofrenik bir hayat yaşıyordum. İngilizce'nin akademik incelenmesine o kadar kapılmıştım ya da kendimi kaptırmıştım ki, gerçek entelektüel kaygılarımla çok alakalı şekilde, rutin olarak İngiliz romanı veya 18. yüzyıl üzerine dersler veriyordum. Kanaatime göre son üç ya da dört yılda, açıkça politik şeyler yapmasam da, öyle dersler oluşturdum ki, örneğin karşılaştırmalı edebiyat bana, gerçek ilgilerime daha yakın konularla uğraşma imkânı vermiştir: örneğin entelektüel sorunuyla, kültür ve emperyalizm arasındaki ilişkiyle; dünya edebiyatıyla ve tarih, toplum ve yazın arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgili. Bu açılardan yaptığım işlerin daha bütünsel olduğu kanaatindeyim.

– *Bunların bazısını ele almak istiyorum. Fakat **Haberlerin Ağında İslâm** gibi bir proje, Chomsky'den etkilenen yönünüzü açığa çıkarıyor. Bu eserinizin Chomsky'yle bağlantısını biraz açar mısınız?*

– Chomsky'yi yaklaşık yirmi yıldır tanıyorum. Çok hayran olduğum birisi. Aramızda birçok farklılık var; fakat onunki gibi bir entelektüel sadakat, yorulmak bilmez bir vukuf ve hiçbir profesyonallizm türüyle oyalanmama konusundaki başarısı –felsefî, matematiksel veya gazetecilik ile ilgili– bana ve çoğu insana, disiplinler bariyerlerle pasifize olmama konusunda cesaret vermiştir. Keza onun oldukça ahlaki birisi olduğu kanaatindeyim. Çoğu açıdan onun, kendini doğrudan ilgilendiren konularda –bir Amerikalı, Yahudi vb. oluşu– konuşmaya yönelik cesareti ve şevki, benim açımdan oldukça önemliydi.

Aramızda farklılıklar var; fakat bunlar ne ilgi çekici ne de önemli. Bunlar genellikle, bir halk veya dava anlamında eleştirel bir kitlikle belirli bir tür ilişki ihtiyacıyla ilgilidir. Chomsky daima yalnız çalışan birisidir. O, ezilen halklarla dayanışma duygusundan hareketle yazar, fakat onun bir grup, halk veya topluluğun sürgit politik aktivitesiyle doğrudan bağlantısı –kısmen zamanın ilgileri ve talepleri dolayısıyla– benimkinden farklıydı. İkincisi ve muhtemelen en önemli olan farklılık, o, yaptığı ne olursa olsun onu kuramsallaştırmayla gerçekten ilgili değildir; oysa ben bununla ilgiliyim.

– *Bu anlamda Foucault ve Chomsky, zihniniz ve pratiğinizdeki iki kutbu temsil ediyor.*

– Bence de kısmen öyle. Son tahlilde sanırım aralarında bir tercih yapılmalı; fakat ben daima ikisinin birden kuşatılabileceğini düşünmüşümdür. Sonuçta Chomsky’nin, en öykünülebilir bir pozisyonda olmasa da daha saygı duyulabilir ve hayran olunabilir bir pozisyonda olduğunu düşünüyorum. O, kesinlikle Foucault’dan daha az olumsuz bir pozisyonadadır. Sanırım Foucault yaşamının sonlarında herhangi bir politik hareketle doğrudan ilişkiye girme konusuna tamamen ilgisizdi.

– Etki uyandıran ilk kitabınız **Başlangıçlar**’dı. Önce bu, peşinden de **Şarkiyatçılık** okunsa, **Başlangıçlar**’da kendinizi, **Şarkiyatçılık**’daki gibi bulmadığınız hissi uyanmaktadır. Yani **Şarkiyatçılık**’da daha güçlü, daha bireysel ve kuramsal olarak daha yoğunlaşmış bir düşünce/görüş var.

– Aslında ben **Başlangıçlar**’ın kuramsal olarak daha yoğun olduğunu düşünüyorum. Fakat yine de karnından konuşuyormuş gibi gelebilir insana: Orada birçok farklı tür, eleştirmen ve görüşle çalışmanın önemli olduğunu hissettim. Ben her zaman çok sesli yazı ve şarkıdan hoşlanmışımdır. **Başlangıçlar**’ın başından sonuna kadar, **Şarkiyatçılık**’daki gibi insafsızca belirli bir demistifiyede yoğunlaşmayan bir tür tutarlılık var. **Şarkiyatçılık** bir anlamda oldukça programlı bir kitap; fakat diğer bir açıdan muazzam miktarda bir serbestiyete de imkân sağlamıştır. O, önemli bir konuydu ve daha büyük bir etki uyandırabileceğini hissetmiştim; fakat **Başlangıçlar** hâlâ çok yakınlık duyduğum bir kitap. Onda hâlâ tam olarak halletmediğim ve benim açımdan oldukça zengin –Vico, bunlardan biri– birçok şey var.

– **Başlangıçlar**’ın başında formüle ettiğiniz bir soru var: “Yazınsal bir incelemenin tarihsel, psikolojik veya kültürel bir incelemeden tamamen farklı ayrıcalıklı bir başlangıcı –özellikle uygun veya önemli bir başlangıç– olabilir mi?” Sonraki çalışmalarınızın –ve özellikle de **Şarkiyatçılık**– bu soruya olumsuz bir cevap verdiğini söylemek doğru mu?

– Muhtemelen doğru. **Başlangıçlar**’dan **Şarkiyatçılık**’a doğru kaymanın yazınsal bakış açısından çok, metinsel bakış açısıyla ilgili olduğunu söylemeliyim. **Şarkiyatçılık**’dan öyle etkilenmiştim

ki, insanların sırf onu okumakla gidip onun peşinde koşabileceklerini düşünüyordum. Bu benim, “metne yönelik yaklaşımlar” dediğim şeydir ve *Başlangıçlar*’da çerçevesini oluşturduğum sorunla ilgilidir. Şimdi artık zihnimi biraz değiştirmenin zamanı. Birkaç yıldan bu yana azimle ve oldukça saf şekilde, belirli bir tür sosyal ve de tarihsel yazıda söz konusu olan muazzam miktardaki kötü inanç ve ideolojik şaşırtmaca göz önüne alınınca, tümüyle yazınla ilgili olarak yazmada –Stevens’in naklettiğiniz şiiri gibi– kısmen rahatlatıcı ve son derece çekici bir şey olduğunu düşünüyorum. Yazınsal incelik –isterseniz böyle diyebilirsiniz– farklıdır. Bunun sosyal bilim yazımında kesinlikle bulunabileceği kanaatindeyim: Kesinlikle *Şarkiyatçılık*’da, Massignon gibi kişilerin hem büyük bir ilim adamı hem de büyük bir yazar olduklarını gördüm; onların tavırları tamamen kendilerine özgüyse de bu her şeyi değiştirmektedir. Yazın ile diğer yazım türleri arasındaki ilişki konusunda gittikçe daha ılımlı bir görüşe yaklaşıyorum.

– *Başlangıçlar*’da var olan ve sonra daha da güçlenen oldukça şaşırtıcı bir husus, Vico unsurudur. O kadar insan arasından Vico, sizi nasıl sardı?

– Lisansüstü eğitimi alırken onun *Yeni Bilim*’ini ilk okuduğumda bende oluşturduğu muazzam etki muhtemelen onun başlangıça ilişkin olarak tasarladığı sahne dolayısıyla: vahşi ve Gentile (insanî, ç.) adam; devler; tufandan hemen sonraki dönem, insanlar tüm yeryüzünde geziniyorlar ve kısmen korkudan kısmen Tanrı kayrasından dolayı kendi kendilerini terbiye ediyorlar. Bu tarz bir kendi kendini yaratma bende, tüm güçlü ve ilgi çekici tarihsel görüşlerin (bunu Marks’ta ve açıkça İbn Haldun’da görüyoruz) gerçekten özünde olan bir şey izlenimi uyandırdı: bedenin kendini önce bir akıl ve bedene, sonra da bir topluma dönüştürme biçimi. Bu o kadar ikna edici ve güçlü ki. Keza Vico, yazınsal anlamda süslü veya felsefî olduğu için tartışılan metinleri, bu olağanüstü gelişme ve eğitim vizyonunu ortaya koymak için kullanıyor. Bu bende son derece güçlü ve şiirsel bir izlenim bıraktı.

İkincisi Vico, bunu daima yaratma vb. dinsel mefhumlar etrafında dolanarak yapıyordu. Onun çalışmasına karşı ortaya konan muhalefet –anti-Kartezyen, anti-rasyonalist ve anti-Katolik olması– son derece güçlüydü. Onu, o zamandan beri birçok kez okumuşumdur ve daima zenginleştirici, eğlendirici ve öğretici bulmuşumdur.

– *Başlangıçlar*’da önemli olan bir husus, Gentile (insanî, ç.) başlangıçlar ile teolojik köken fikri arasındaki Vico’cu tezattır. Bu Amerikan Yahudi Komite’sinin ortaya koyduğu soruna benziyor; fakat bu karşıtlığın, sizin açınızdan, İsrail’in muhtemelen biricik şekilde teolojik kökenler üzerine kurulu bir toplum olduğu gerçeğiyle herhangi bir ilgisi var mıydı?

– İsrail’in bu açıdan tek olduğunu sanmıyorum. Unutmayalım ki, benim büyüdüğüm dünya, yerel üretimin tamamen dinlerin ürettiği olduğu bir dünyaydı. Bu kesinlikle İslâm açısından da, Hristiyanlık açısından da Yahudilik açısından da doğrudur: Bunların hepsi tek tanrıcıdır; aynı İbrahimi (Massignon’un dediği üzere) vad veya taahhütten neşet etmektedir. Vico’nun vurguladığı ve benim *Başlangıçlar*’da yaptığım ayırım, bana tamamen doğru geliyor. Eğer herhangi bir tür tarih olacaksa bu kökenlerden hareket etmelidir. Vico bu bağlamda oldukça Lucretiuscu’dur: Lucretius ilk kitabı *De Rerum Natura*’da, hastalıkların en kötüsünün, aslında dinlerin kandırmacalarından kaynaklandığını söyler. Bence de bu kesinlikle doğru ve ben bunu olabildiğince dışa vurmaya çalışıyordum. Fakat dediğim gibi bunu İsrail’le sınırlayamam. Geçmişim, annemin Lübnanlı ailesinde Kahane kadar aksi olan sağ kanat Hristiyanları da içermektedir. Tüm bunlar asla işime yaramayan mevzulardır ve benim yapmaya çalıştığım şey de kendimi ondan koparmaktı.

– *Başlangıçlar*’dan *Şarkiyatçılık*’a geçişin büyük bir kısmı, Foucault’nun ikinci kitabının daha güçlü etkisi dolayısıyladır. Foucault’yu tanıdınız mı?

– Tam olarak değil. Onu, *Şarkiyatçılık*’ı yazdıktan sonraları tanıdım. Biz bir nevi denk düştük. Foucault’da beni her zaman etkileyen şey metottu. Kanaatime göre ben, Foucault ve Chomsky gibi –gerçekten kendimi onlarla karşılaştırmak istemiyorum– büyük

oranda enformasyon ve bilgi toplamıştım ve bilgilerin konuşlandırılma biçimleriyle de ilgiliydim. Bence her ikisi de bir tür stratejik bilgi hissiyatına sahip: Hegelci ve daha sonradan yapıbozumcu modları karakterize eden *zamansal* hissiyata karşıt stratejik ve coğrafi bir hissiyat. Foucault ve Chomsky daha uzaysal/mekansal; bence Gramsci bu ikisi açısından bir arabulucu olarak son derece önemliydi. Bunu etkin bir biçimde ve retorik olarak yapmanın ve bu konuda yaklaşık yirmi yıllık okumayla biriktirdiğim büyük enformasyon kitlesini organize etmenin bir yolunu arıyordum.

Bu bağlamda Foucault öne çıkmıştı. Fakat onun her şeyin daima asimile edildiği ve yozlaştığı determinizminin ve Spinozacı yapısının problemlerinin de tamamen farkındaydım. Bunu *Hapishanenin Doğuşu*'nun sonunda görebilirsiniz. *Şarkiyatçılık* kuramsal olarak tutarsızdır, onu ben böyle tasarladım: Çünkü ortaya koymaya çalıştığım şeyi Foucault'nun veya bir başkasının yönteminin istilâ etmesini istemiyordum. Zorlayıcı olmayan bir tür bilgi mefhumu, bilinçli olarak Foucault karşıtıydı.

– *Kitapta Şarkiyatçılık olgusunun, “politik olamayan ilim adamlığının imkânı” nı sorguladığını söylüyorsunuz. Bu, sıkı şekilde kendi kültürel alanı veya geleneği içinde kalan ilim adamlığına da tam olarak uymuyor mu? Yani, Şarkiyatçılık'ın aksine diğer bir kültürü değerlendirmeye çalışmayan bir ilim adamlığı.*

– Bu, tamamen Fryeci bir düşünce olan yerinden etme, yer değiştirme mevzularıyla ilgili: Her şey başka bir şeyin yerinden edilmesidir. Tüm bilginin başka bir şeyin yerinden edilmesi olduğu bence de muhtemelen doğru; fakat bunun dereceleri olduğunu düşünüyorum. Bence bunun en habisi, onu en çok inkar ederken çokça yapılan yer değiştirme türüdür. Bunu açıkça emperyal olan toplum, kültür ve dönemlerde görürsünüz. Onu kesinlikle Amerika'da ve 19. yüzyıl İngilteresi ve Fransasında görürsünüz. Diğer yandan bir kültür ve disiplin içinde dahili olarak görülen nispeten zararsız yer değiştirmelerin de olabileceği kanaatindeyim. İnsan bir şekilde bu noktada onlar hakkında endişelenmez. Daima üzerimde diğer türü betimleme konusunda bir baskı hissetmişimdir.

– *Şarkiyatçılık*’da öğrenim ve sanat alanlarının, sosyokültürel koşullarla, dünya koşullarıyla ve okul, kütüphane ve hükümet gibi dengeleyici etkilerle sınırlandığını söylüyorsunuz. Bilimsel ve imgesel yazıların asla özgür olmadığını bilakis onların imgeselleri, varsayımları ve amaçlarıyla sınırlı olduğunu söylüyorsunuz. Burada, yazının söylem içinde özel bir yerinin olup olmadığı şeklindeki en son düşünceniz hakkında, önceden söylemiş olduğunuz şeye geri dönelim. Yazın da örneğin *Şarkiyatçılık* türünden öğrenim alanları gibi kaçınılmaz şekilde sınırlı mıdır?

– Aslında “evet” denmesi gerektiği kanaatindeyim. Günümüz yazın eleştirisinin çoğunun problemi, kısmen de Man –kendisine oldukça hayrandım ve çok usta ve son derece keskin olduğunu düşünmüşümdür–, Bloom, Frye ve diğerlerinin etkisi dolayısıyla, çoğu çabanın gereksiz yere pür/katışksız yazının ne olduğunu tanımlamaya gitmesidir. Bu bir şeye Amerikan demek gibi bir şey, karşıtı da Amerikan değil diyor: Tüm saha bana oldukça sıkıcı geliyor. Yazın ve başka her şey için önemli olan şey, katışksızlığı değil diğer şeylerle ne derece karıştığıdır. Benimki sadece mizacî bir şey.

Yapılan her şey fiziksel koşullarla sınırlıdır. Vico’da her zaman çok etkilenmiş olduğum şeylerden birisi, bedenin daima orada oluşudur. Bahsettiğim eleştirmenlerin çoğunu okursan orada bedenin hiç de olmadığını görürsün. Oysa aslında bu çok önemli: Bizler beyin veya şiir makineleri olarak soyutlanamayız. Bizler fiziksel koşullara karışmış durumdayız ve bu benim açımdan çok önemli. (Ben tenis, duvar tenisi ve diğer birçok fiziksel şeyi severim.) Bu bakımdan bence gidilecek daha verimli yol, katışksızdan dışarıya, karışık olana ve saf olmayana doğru gidişlerdir. Sınırlayıcılar orada; fakat ben onların “özgür olmadığını” söylerken kesinlikle ideolojik bir anlamda “özgür”ü kastediyorum. İnsanlar “o özgür bir ülkedir” diyorlar: evet hiç şüphesiz o özgür bir ülke değil. Sağduyu, bu –ben önemli bazı ideolojik mesajlar göndermiyorum. Aslında kulede olduğumuzu boş yere bağırmanın anlamı yok, zira biz dünyadayız.

– *Dünya, Metin ve Eleştirmen*’in *Başlangıçlar*’dan farklı olduğu konulardan birisi de Derrida eleştirisinin dozudur. Siz, Derrida’nın eleştirisinin bizi “metnin içine Foucault’nunkinin ise hem

içeriye hem dışarıya götürdüğünü” söylüyorsunuz. Acaba hukuki metinlere yönelik son zamanların yapıbozumcu ilgisi gibi şeyler bu niteliğe sahip kabul edilebilir mi? Hukukî yargılarda bu törel hukukta metnin dışına çıkararak topluma dönmekten bahsedemeyeceğimiz bir alandayızdır; zira metin ve sosyal iktidar burada aynı şeydir.

– Bu, yapıbozumcu düşüncede, sonraki bir gelişme. Christopher Norris yapıbozumculukla ilgili ilk kitabında Foucault’yu bir yapıbozumcu kabul ediyor. Şayet etkin bir şekilde demistifiye edici veya büyülerden arındırıcı olan her şeyin –belirli ideolojik gözlüklerin çıkarılıp belirli ilişkiler ve suç ortaklıklarının ifşâ edildiği yerler– yapıbozumculuk olduğunu söylüyorsanız ben de onu destekliyorum. Fakat bir nevi katışıksızlığa iten ve benim “dogmatik” veya “kuramsal” yapıbozumculuk dediğim başka bir tür daha var. Bundan Derrida’nın sorumlu olduğunu sanmıyorum. O, çok becerikli. Ne var ki onun birçok öğrencisi bu şekilde münakaşa yoluna gidiyor. Hatırlıyorum, Derrida’dan da bahsettiğim bir konuşmamda onun tilmizlerinden birisi ayağa kalkarak şunu söylemişti: “Hata ediyorsunuz. Derrida’dan bahsederken ‘gerçeklik’ kelimesini kullanamazsınız.” Her halükârda, metin ile metin olmayan arasında yapılan türden ayrımların çocukça ve anlamsız olduğunu düşünüyorum.

– *Başlangıçta Derrida’dan çok etkilenmiş miydiniz?*

– Onunla bu ülkeye ilk geldiği yıl olan 1966’da karşılaştım. Onu her zaman cana yakın ve oldukça hakiki birisi bulmuşumdur. Zaman zaman onun eseri beni etkilemiştir. Fakat *Glas* (onun ve benim Genet’yle ortak bir dostluğumuz olsa da) ve *La Carte postale* gibi şeyleri o kadar da ilgi çekici bulmadım. Onun sistematik bir felsefeci olmaktan çok, iyi bir denemeci olduğu kanaatindeyim; her zaman oldukça harika bulduğum yönü, çalışmasının gösterişli yapısıdır. –*Dissemination*’daki çoğu denemede bunu yakalayabilirsiniz. *Grammatology*’yi asla dikkate almadım. Husserl’in *The Origin of Geometry*’siyle ilgili olan en eski eserinin oldukça başarılı olduğunu düşünmüşümdür.

– *Fakat sonuç itibarıyla onun eserinin etkisinin, metinselliği çevresel bağlamlarından ayıracak kadar aşırı olduğunu düşünüyorsunuz.*

– O, bir tür zamanın ruhunu ortaya koydu, yani; biz metinler hakkında Yeni Eleştiri yanlılarının konuştuğundan daha felsefî şekilde konuşabilmeliyiz; fakat temelde aynı şekilde; onu aptalca ve alakasız şekilde yapmamız gerekmiyor: Aslında biz burada sözmerkezcilikle ve apokalipsle, fallo bu ve fallo şu’yla uğraşıyoruz. Ne demeye çalıştığımı anlıyorsunuz. Şayet onun, (Derrida’nın düşüncesi, çev.) ciddi ve temel sorunları ele aldığı düşünülüyorsa, ben ona, Amerikan Akademiası çerçevesinde önemli bir silah verdim.

– *Fakat yine de onun temel önyargıları içinde kalarak.*

– Açıkçası öyle. Yapıbozumculuğu Marksizm ve diğer tüm şeylerle bağlantılandırma girişimleri ilgi çekici; fakat bunlar, belirli bir tür düşünüş biçimini geliştirme yolundaki ana etaplar olmaktan çok laboratuvar deneylerine benziyor.

– *Bu çizgiye âit olup da kitabınızda kendisine birçok referansın yapıldığı diğer bir kişi de Harold Bloom. Sürpriz şekilde bu referansların çoğu zararsız. Bloom’dan aldığınız olumlu şeyler neler?*

Mücadele/çatışma kavramı. En önemlisi buydu: Herkesin top-rak parçası üzerine çekişmesi ve koşuşturmasına ilişkin vizyonu son derece etkileyici. Bu konuda bir şüphe olduğunu sanmıyorum: herkes, şiir olsun ya da olmasın hem diğer insanlara karşı hem de onlarla birlikte konuşur. Onda bulduğum ve şimdilerde “metinlerarasılık” denilenle ve etkilenme sorunuyla ilişki kurma biçimi, bu. Onun “clinamen” gibi terimleri geliştirmesi, gnostik boyutları ve gizemli ve kehanetimsi unsur gibi diğer mevzularını –Bloom’un büyük fiyaka sahibi olması dolayısıyla– eğlendirici ve gözalıcı buluyorum; fakat bunu bir doktrin olarak kabul etmem çok zor.

– *Röportajında eleştiriyle ilgili malzeme tümüyle kişisel ve sosyal bağlamsız...*

– Bu ustaca ve zekice geliyor ama açık saçmalık. O, tamamen haklı olarak Oscar Wilde’ı model olarak almış, artık onu çıkarabilirsen çıkar. Fakat açıkçası o, tüm kurumsal desteklere büyük bir gereksinim içinde: bir ofis, çalışanlar ve bağışlar...

– *Mc Arthur Ödülü’nü alana dek...*

– Evet, aynen! Reddetmedi. “Bunu kendi başıma yazıyorum!” demedi. Parayı memnuniyetle aldı ve çıktı gitti. O, başlı başına bir kurum oldu. Açıkçası abartı, Harold’ın mühimmatının çok önemli bir kısmı; fakat etki uyandırmak için yapılan abartı ile –tüm eleştirinin kişisel olduğunu söylemek gibi– bir doktrin olarak abartı arasında fark var. Bunun bir açıdan doğru olduğunu varsayıyorum: Biz kendimiziz, başkalarının bize söylediklerini değil düşündüğümüzü yazıyoruz. Bu, “Bugün Cuma” demek gibi bir şey: yani bir tür apaçıklık.

– *Dünya, Metin ve Eleştirmen*’de “Seküler/çağcıl eleştiriyle” ilgili bir münakaşayla başlayıp “dinsel eleştiriyle” bitiriyorsunuz. Siz, eleştiride yeni bir dinselliğe doğru kaymayı örnekleyen bir başlıklar listesi verdiğinizi söylüyorsunuz. Başlıkların çoğu bu röportajlar serisinde sizden önceki eleştirmenlere âit.

Yine de ne Bloom, ne Frye ne de Frank Kermode –bu tarz başlıklı eserler yazsalar da– yazını, kurumsallaşmış bir tür dini ibadetin objesi yapmayı önermiyorlar. Biz burada gerçekten, “dînî”nin karşıtı anlamda “seküler”den mi bahsediyoruz; yoksa tarihüstü estetik etkiye inanma konusunda ısrarlılık karşısında “tarihselciden” mi bahsediyoruz?

– İstedığınız şekilde ifade edebilirsiniz; fakat zikrettiğiniz üç eleştirmenin de İncil’le ilgi yazı yazmalarının tesadüf olmadığını düşünüyorum.

– *Fakat bunun istisnası olamaz ki.*

– Hayır, katılmıyorum. Bence İncil’in kimi –diyelim– teolojik düşünce tiplerinde, veya bir tür Tanrı’ya, ilahî olana dayandırılabilen bir düşünce tipinde ortaya çıkması gerektiği tam olarak istisnadır. Tamamen hatalı olduğunuzu düşünüyorum –bence bu, onların düşüncesinin merkezi. Gnostisizm, dilin süslülüğü, müphemliği– şimdilerde İncil’le ilgili çalışmalarda belirginleşen ve modernizm kaynaklı her şey, yorumun mahremiyeti/kişiselliği, ayrıcalıklı veya kahinsel dil: tüm bunlar Kiliseci yaklaşımın parçasıdır.

– *Hartman, yazının içerdği büyü unsurundan kaçamayacağımızı söylüyordu ve onu saflaştırma girişiminin...*

– Onu saflaştırmayla ilgilenen kim? Bu yapmayı isteyeceğim son şey. Tam olarak onların yapmaya çalıştığı şey saflaştırmak. Ben yazını aydınlatmayla ya da onu diğer şeylerle bağlantılandırmayla ilgileniyorum. Benim ilgilendiğim şey kesinlikle saflaştırmanın tersi: Frye’de olduğu gibi müstakil ve total bir sistem olarak yazın değil; birçok başka şeyle –sihirli şekilde diyebilirsiniz– ilişkili olarak yazın.

Örneğin Frye’nin daima yapmayı istediği fakat geliştirmedeği şeylerden birisi, *Anatomi* şeması ile tónal müzik arasındaki ilişkidir. Müzik, yaşamımın büyük tutkusu. Yazın ile belirli müzik tipleri arasındaki ilişki, büyüleyici. Benim ilgilendiğim şeyler bunlar; yoksa yazını başka her şeyden ne kadar koparabileceğim değil. Vurgu meselesi bu. Örneğin Keats’ın bir odesi veya Stevens’in bir şiirinin yüksek bir yazınsal niteliğe sahip olduğunu hiçkimse inkar etmez; fakat onun büyüğü ve zevkinden sonra o, bizâtihi önemli mi? Belki sırf zevk almak için yeterli; fakat birisi onun hakkında konuşmak istediğinde, onu başka şeylerle bağlantılandırarak zevkini daha da artıracaklarını düşünüyorum. Tüm mevzumuz bence bu.

– *Yazın eleştirisi söz konusu olduğunda tarihselcilikle ilgili kanaatlerinizi hâlâ tam olarak bilmiyorum. Yazını bir tür tarihselciliğin içine düşürür düşürmez bir şeyler kaybetmez miyiz?*

– Niye düşünüyor? Sürekli yaptığınız şey, onun oldukça yoksullaştırıcı ve indirgemeci bir metod olduğunu düşünme konusunda cesaret verici kelimeler eklemek. Ben tam tersini düşünürdüm. Örnek olarak *The Country and the City*’de, gerçekten saygı duyduğum ve hoşlandığım bir eleştirmen olan Raymond Williams’ı ele alalım. Sanıyorum orada tartıştığı kır evi şiirlerinin birisini okusanız –Johnson veya Marvell’inkiler– o şiiri, tarihsel koşullarına indirgiyor diyebilirsiniz, fakat bu sözü temellendirebileceğimizi sanmıyorum. Aslında nasıl Keats “Odeon a Grecian Urn”de bir köyün, kül kabı şeklinde gözükmesi için boşaltılması gerektiğinden bahsediyorsa, Williams da içinde bir kır evi şiirini gördüğümüz alanı genişletmektedir. Bu bana asla bir indirgemecilik gibi gelmiyor. “The Wife of Bath’s Tale” da veya “Penshurst”daki bir sınıf analizinin –buralarda tüm yaptığın bu şiirlerde görülen sınıf bilincinin düze-

yini göstermeye çalışmak– indirgemeci olduğunu söylüyorsan, tamam, o indirgemecedir; fakat bu bana kelimenin Vico’cu veya Auerbach’cı anlamında bir tarihselci okuma gibi gözükmemektedir.

– *Sizin Foucault’cu bir tarihselcilikle daha fazla ilgilendikçe yazınla ilgili daha az yazarken kültürel tarihle ilgili olarak –Şarkiyatçılık gibi sahiplenici yapılar hakkında– daha çok yazdığınız doğru değil mi?*

– Buna cevap vermek zor. Şimdilerde yazını, müfredattaki anlamı hariç, diğer unsurlardan ayırmam çok zor. Şayet yazınla ilgili daha az yazmamla, İngilizce bölümü listesindeki konuları kastediyorsanız bu doğru olabilir. Dickens hakkında örneğin Renan’dan daha az yazmış olabilirim. Muhtemelen daha geniş çerçeveli bir yazın hakkında ve kelimenin İngilizce anlamıyla müfredata dahil olmayan Üçüncü Dünyalı birçok yazar hakkında yazdım. Sanıyorum hakkında yazı yazdığım eserler kanonik olmayan eserler. Fakat benden sürekli olarak yazın ile diğer hususları ayırmamın istenmesini oldukça sıkıcı buluyorum. Demem şu ki, –Kermode de bunu belirtir– ben kesinlikle bazı eserlerin diğerlerinden daha büyük olduğuna inanıyorum. Dickens’ın bir romanının Harold Robbins’ın bir romanından daha iyi olduğu hakkında tartışmak aptalca. Fakat Dickens’ın bir romanını okuyup da sonra onunla ilgili birtakım değerlendirmeler yazmanın, ilgilendiğim şeyler anlamında beni tatmin edecek bir eylem olduğu söylenemez.

– *Yazın ve eleştiriye uyguladığınız şekliyle “dünyevîlik” kavramının çağrışımlarından biraz bahseder misiniz?*

– Bir anlamda o, açıkçası belirli bir hüner anlamı taşıyor: Ben, Proust’taki Charles örneğinde olduğu gibi büyük yapıtların, bu dünyada *kendi yollarını açma* biçimleriyle ilgiliyim –Charles, bu anlamda dünyevî. Bu benim açımdan son derece yankılı ve derin anlam ifade ediyor. İkinci olarak yapıtların, kurumlarda, tarihsel dönemlerde ve toplumda, diğer yapıtlara ne kadar ulaşıp tutunduğuyla ilgili bir mevzudur bu. Üçüncü olarak ise, ister siz yazın yapıtları deyin ister ben Yeni Gazetecilik veya deneme yazarlığı diyeyim çok büyük ilgi uyandıran yazılı yapıtlarda gördüğüm son derece metafi-

zik karşısı bir niteliktir bu. Gerçekten belli bir angajman biçimiyle ilişkili olmaları anlamında onlarla ilgiliyim. Bunu örneğin Hopkins'ın şiirlerinde bile görüyorsunuz: O, mevzulara neredeyse elle tutulur bir biçimde uzanmaya ve onları yakalamaya çalışmaktadır.

– *Bunu söylerken sanırım şimdi, Stevens'in şiirine de bir göz atabiliriz. Onun son derece kişisel gözüken şiiri, hangi anlamda dünyevî?*

– Size hemen cevabım, “cılız”, “cılız çılgılık” olacak. Röportaj yaptığınız diğer tüm kişilerin aksine ben Stevens'tan asla önemli bir şey çıkaramadım. Ben onu daima kelime oyunları ile dolu olan bir tür eğlendirici ve çın çın çınlayan bir şair olarak görmüşümdür. Bir açıdan o başarısız bir metafiziksel şairdir; son derece yerli üretim ve Amerikan.

– *Peki “cılız” ne anlama geliyor?*

– “Cılız çılgılığın” uyumsuzluğunu ve “Şeyler hakkındaki Fikirleri Değil de Şeylerin Kendisi”ni kastediyorum. Bu tarz Platonik veya Helenik anlamda metafiziksel bir ifade; sonra, yavaşça açılan ve sonunda, açıkça doğrudan Haydn'ın *The Creation*'ındaki ilk kornaldan alınmış bir bağlamda o “cılız çılgılığı” size sunan bu şiir. “Işıklar Lütfen!” ve sonra büyük bir C-major akor yerine bu küçük korna sesini elde ediyorsun. Bu son derece eğlenceli bir şiir ve ben Stevens'ın tüm şiirleri bu tarz etkiler bırakıyor. O bir karnaval şiiri; onda metafiziksel meseller görmek imkânsız; zira şiiri gerçekten okumam, *duyarım*; Stevens'ta daima çınlayan bir “Asides on the Oboe” niteliği vardır. O bir orkestra akorduna benziyor, asla gerçekten bir parça çalamaz.

Kermode'nin dediği gibi –ben de katılıyorum– bu, “Of Mere Being” gibi güçlü ve sürükleyici bir şiir değil. Stevens, “benzerler” “neredeyseler”, “sankiler” ve buna benzer yaklaşık özellikli şeylerle dolu.

“Bu *sanki* yeni bir gerçeklik bilgisiydi.” Bunu kendi kendine çevreyi aydınlatmış hissedeceğiniz bir nevi muazzam ve metafiziksel ışık şeklinde görmek benim açımdan zor. “Kar üzerinde harap olmuş bir sorguç”u biliyorsunuz; bu son derece kaba bir Fran-

kofonik nitelik; “cılız”ın bitmek bilmeyen tekrarı. Bir bakıma Hardyci. O, Hardy’nin bazı son liriklerindeki görkemli niteliğe de sahip değil; fakat güneş ile kışın bitişinin gücü arasındaki karşılaştırma ve cılız çığlık ve sırası gelmeden çalınan bir enstrüman gibi Do minörü, korodan önce çıkan koro sanatçısı gibi hususlar, Hardy’yi anımsatıyor.

– *Eserinizde lirik şiirle ilgili olarak çok konuşmuyorsunuz.*

– Hayır, ben olay örgüsü ve anlatıda yoğunlaşan biri olmaya eğilimliyim.

– *Her şey, lirikin tarihselci bir analize karşı en fazla direnen bir yapı olması ve kendinin, özgünlüğü, gizemi, yalıtılması ve katışksızlığında en çok ısrar eden olması gerçeğiyle mi ilgili?*

– Sanmıyorum. O, sadece, belirli bir mahremiyetin olduğu anlamındadır ve bana her zaman çok şey ifade eden de bu. Örneğin Eliot’un “Ariel” şiirleri, G. M. Hopkins ve benzeri lirikler, benim açımdan daima büyük önem ifade etmiştir. Onlarda belirli bir mahremiyet var ve bu şey benim onlar hakkında yazmamı zorlaştırmıştır. Hakkında yazdıklarımın çoğu, öyle derin açıklamalar değil, tam tersine yüzeysel açıklamalar türünden şeyler. Şu ana kadar lirikler ve lirisizmle ilgili olarak okuduğum en etkili parçalardan biri Adorno’nun lirik ve toplumla ilgili yazısıdır. Onu, özellikle geç dönem Schoenberg’in bir parçasını analiz etme tarzı açısından bir tür monad/birim olarak okumak tamamen olası gibi geliyor; öyle ki karşı koymaya yönelik tüm çabalar, yine de karşı konulan türden bir şeyi teyid ediyor. Bunu her zaman doğru bulmuşumdur: O kesinlikle beceri dolu bir açıklama istiyor.

– *Sizin hayran olduğunuz ve Foucault ve Chomsky’nin tarzı gibi, sizde bence bir karşıtlık görüntüsü uyandıran iki eleştirmen daha var. Gramsci ve Benda’yı kastediyorum; gerçi Gramsci açıkçası sizin açınızdan Benda’dan çok daha önemli. Gramsci’nin ezilen bir sınıftan çıkıp onunla özdeşliğe devam eden organik entelektüeller ile, Platonik ve geriçekinik olan ve iktidardaki hangisi ise onu sırf temellendirmeye sonlanan geleneksel entelektüel diye bir ayrımı var. Bence siz bir bakıma ikisi olarak gözükiyorsunuz...*

– Büyük kompliman.

– *Yani siz bir Filistinli olarak Filistin hakkında yazıyorsunuz; bu anlamda organik bir entelektüelsiniz. Sizi geleneksel entelektüel olarak adlandırmamın yegâne anlamı, üniversitede çalışıyor olmanız. Benda, gerçekten geleneksel ya da soyut entelektüelin savunucusu.*

– Benim Benda’da hayran olduğum şey, ne onun geleneksel durumu ne de mesafenin önemine ilişkin kabulleri. Bilakis onun neredeyse beceriksizce ifade şekli: “Bak, gerçeği söylemelisin.” Bu, olası en itici şekilde ifade edilmiştir: tutumları özünde muhafazakârdır; dil, bilinçli olarak ortodoksi ve mesafe dilidir. Fakat tüm bunlarda hâlâ “Gerçeği söylemelisin” diyen birisi hissediliyor –yani hepimizin babalarımızdan işittiği türden bir ebeveyn azarı. Tam olarak bundan dolayı Benda’yı okumayı son derece zindeleştirici ve güçlendirici buluyorum. Gramsci konusunda ise organik ile geleneksel entelektüel zıtlığından ziyade, onun her şeyle ilgilenmesinden etkilieniyorum. O, sakat bedeni ve sonra da hapis dolayısıyla oldukça kuşatılmış ise de, inanılmaz sayıda mevzuyla ilgilenebilmiş gözük-mektedir. Karısı ve baldızıyla yazışmaları, hapiste kendi başına tüm o yoğun okuma ve yazmalar, gerçekten bu, insan tecrübesinin büyük maceralarından birisi. Üstelik tüm bunlar onun yaşadığı dünyaya yönelik oldukça eğitilmiş bir bağlılığı içinde gerçekleşmişti.

– *Söylediğiniz her şey bana Nelson Mandela’yı hatırlatıyor.*

– Böyle insanlar var. Gramsci’de bulduğum şey, bu. Ayrıca onun son derece gelişmiş bir zihni vardı. Kafanıza vurulmuş gibi bir hisse kapılmazsınız onu okuduğunuzda. Bu kısmen onun, sırf kendisi için ve sansür altında yazması dolayısıyladır. Bir kimsenin baş edebileceği kadarı, benim daima öykünmeye çalıştığım bir şeydir. Olabildiğince çok şeyle ilgilenmek: Sanırım gerçekten en iyi olduğum şey bu.

– *Acaba üniversite, Gramsci’nin geleneksel entelektüeller hakkında bahsettiği kurumsallaşmadan kaçabilir mi?*

– Evet. Amerikan üniversitesinin gerçekten emsalsiz olduğunu düşünüyorum. Amerikan üniversitesi gibi garip, uyumsuz ve tü-

müyle çelişkili bir kurumun bir benzeri veya selefinin bulunması zordur. Diğer yandan o, tüm kurumlar için söz konusu olduğu gibi son derece zararsız. Tabii zorlayıcı yönleri de var.

– *Fakat siz defalarca üniversitedeki sosyal bilimcilerin ve diğerlerinin sosyal iktidarı nasıl meşrulaştırmaya çalıştıklarını gösterdiniz.*

– Evet, fakat gerçek şu ki, ben, Chomsky ve diğerleri gibi insanlar da üniversitelerde varlıklarını sürdürüyorlar.

– *Uzlaşmadan.*

– Bizim korkunç derecede uzlaştığımızı söyleyemeyeceğim. Kanaatime göre herkes, aidiyet yoluyla uzlaşıyor. Harvard'ın görüşünde yaptığı gibi bir üniversite gizlice CIA'nın parasını alıyorsa, sanırım herkes bundan bir şekilde etkilenir. Fakat üniversite ortamı olmasaydı ne Chomsky ne de ben şu anki izleyici/dinleyici kitlemize sahip olmazdık.

Konuştüğümüzda bizi dinleyen çoğu kişi –bu onun için de doğru– üniversite öğrencileri. Üniversite insana belirli şeyleri yapma konusunda bir forum veriyor...

– *Fakat siz ve Chomsky, o forumu kullanma yönteminiz açısından inanılmaz istisnalar değil misiniz?*

– İstisnalar kesinlikle yoktan değil bir yerlerden çıkar. Bu bakımdan üniversitenin zararsız olduğunu düşünüyorum. Açıkçası üniversite (sizi) parçası yapabilir veya evcilleştirebilir: hangi kurum yapmaz ki? Üniversitenin esas tehlikeli yönleri bunlar değil. Üniversitenin en zararlı yönleri –hâlâ bu konuda net değiliz– onun belirli sosyal süreçlerle ilişki biçimidir. Etnografi, nükleer bilimler vs. vs. bunlar tamam; fakat üniversite ile şirketler, üniversite ile medya arasındaki ilişki; evet tüm bunlar karmaşık ve şaibeli konulardır. Bunlar sırf sizi parçası yapmaktan çok daha baş edilmez şeylerdir. Onun parçası olmak zorunda değilsiniz. Bu, mümkün; bazı durumlarda üniversitenin belirli bir doktrinin parçası olmasının önemi olmayabiliyor. Örneğin yapıbozumculuk, tamamen bir üniversite doktrini olmasına rağmen o, üniversite açısından herhangi bir farklılık ifade etmiyor.

– *Pedagojik işlev hakkında ne diyorsunuz? Bloom'un söylediği bir şey beni çok etkiledi: Üniversitede yapmayı umabileceğiniz en büyük şey; kendileri gibi olabilen bireyler yetiştirmektir. Ben bunu şöyle yorumluyorum: Sizin gibi hocalar üniversitede, ideolojik bir satranç tahtasında bir piyon gibi oynatılmayacak kadar entelektüel olarak güçlü ve bağımsız –bundan dolayı da örneğin Şarkiyatçılık veya Filistinli terörist eşanlamlılığına karşı koyan– insanlar yetiştirme konusunda iyi bir imkâna sahip. Bu hususu tam olarak hissediyor musunuz?*

– Evet, hem de çok. Fakat yinelemeliyim ki, insan İngiliz Edebiyatı metinleri üzerine çalışıyorsa, büyük bir sınırlama hisseder. Burada problem sizin maddi olana, gerçek olana karşı hissettiğiniz sorumluluk; fakat temel hedef, öğrencilerinizde eleştirel bir bilinç yaratmanızdır. İlgilendiğim en son şey, tilmizlerdir. Bir mesaj veya metodu herhangi bir şekilde yaymak, yapmayı istediğim en son şey. Bu bakımdan bir hoca olmak çok zor, zira bir anlamda siz daima kendi kendinizi baltalamak zorundasınız. Siz öğrencilerin öğrenebilecekleri tür şeyleri öğretip yapmakta ve icrâ etmektesiniz; fakat aynı zamanda da onları (çevreden, ç.) koparıyorsunuz ve “Bunu yapmayın” diyorsunuz. Onlara böylelikle, yapma değil aslında yap diyorsunuz.

– *“Eleştirel bilinç”, “sınıf bilincine” de karşıt olan bir bireycilik etiğine kolayca dönüşmez mi?*

– Evet kesinlikle haklısınız ve bence Amerikan üniversiteleri bir anlamda bu tarz bir bireyciliğin –en iyi durumda– beslenme yeridir. Yapabileceğimizin en iyisinin bir öğrencide bireyciliği teşvik etmek olması büyük paradoks.

– *Sistemin istediği de bu.*

– Sistemin istediği bu; fakat sistem bir anlamda bunu istemiyor; o istediğinin bu olduğunu söylüyor; ama esas istediği “bireycilik” denilen ticari bir meta. İşte bulunduğumuz nokta bu; eşitliğin iki tarafına da eksik para vermek. Siz ideolojik bir şey olarak bireyciliğin kontrol dışı çok uzağa gitmesine izin veremezsiniz; keza meta ideolojisinin her şeyi kaplamasına da izin veremezsiniz. Yaşlandık-

ça –25 yıldır öğretimle uğraşıyorum– şunu anladım ki, öğretim, eğlenceli bir şekilde, gerçekten imkânsız. En iyi durumda, öğrencilerle birlikte okuyabilirsiniz. Genellikle tam olarak hayran olduğun, fakat yine de sınırlarını iyice anlayamadığın bir kitabı sınıfa getirmek önemlidir. Öğrencilerine sadece, “bakın burada bir şey var” veya “bu harika bir şiir” diyebilir ya da onu sırf okuyup olabilecekleri bekleyebilirsiniz.

– *Yakınlarda, İngilizce öğretiminin politizasyonu ile ilgili tüm bu malzemenin anlamsız/yersiz olduğunu ve yapmamız gereken şeyin, politik olmak ve her grup gibi politik praksise angaje olmak ve sonra profesyonel işlerimizi normal olarak yapmaya devam etmek olduğunu savunan birisini okuyordum. Bunu zikretmemin nedeni, onların bu bağlamda Edward Said’in bir örnek teşkil ettiğini, zira onun İngilizce incelemelerinin politizasyonu ile ilgili sonu gelmez şeylerle uğraşmak yerine praksise angaje olduğunu söylemişlerdi. Bu bana oldukça iyi bir pozisyon gibi geldi. Onu benimsemeyi bile düşünüyorum.*

– Neden olmasın? 1960 sonlarının, pedagojik söylemin politizasyonu kavramı gerçekten kendini tüketti. Bir kişi olarak onu yapabilirsin ya da yapamazsın. Politik olmak istiyorsan seni engelleyecek bir şey yok: kendinle bağlantılandırabileceğin milyonlarca konu var, sürekli bunun vaazını vermenin bir anlamı yok. “Dünyevî” gibi terimleri bu yüzden seviyorum: Bu terimler basit ve mevzuu kısırabiliyor: Sizi işin içine karıştırıyor, yoksa, meramınızı anlatmada yardımcı olmak üzere büyük ve karmaşık bir aygıt oluşturmak zorunda değilsiniz. Bence önemli hususlar, rekabet, ilgi ve en önemlisi eleştirel bir bilinç.

– *Marksist meslektaşların muhtemelen yapacağı gibi buna itiraz etmek, bir kişinin mesleki yaşamını politik görüşlerinden ayırtılabilmeyi düşünmek gibi son derece saf/bön bir şeydir.*

– Fakat ayırmıyorsunuz: sadece onu farklı şekillerde sürdürüyorsunuz. Bu bir nakaratın seslerine benziyor: bir nakarat, iki, üç, dört ya da beş ses içerir. Hepsi aynı kompozisyonun parçalarıdır; fakat her biri farklıdır. Hepsi birlikte çalışır, yani o, birlikteliği na-

sıl algıladığınız sorunu: Şayet onun şöyle veya böyle olması gerektiğini düşünürseniz felç olursunuz, sonra da absürd bir pozisyon olan ya Mallarmé ya da Bakunin olursunuz.

– *Bir kimsenin mesleki çalışmasını politik bağlılığından koparma yalanının karşıt versiyonu, devrimci görevlerin Finnegan's Wake'i köklü olarak yeniden okumayla sonlandığını düşünen –sanki Marksizm bir yazın teorisiymiş gibi– Marksistlere âit.*

– İngiltere'den yeni döndüm; orada Raymond Williams'la bir günlük konferans verdik ve içinde çalışmalarımızı gerçekleştirdiğimiz değişik sosyal bağlamlar hakkında birlikte konuşuyorduk. İngilizce bir bağlamda onların, gerçek varlığı olan bir gelenek olarak Marksizm hakkında ya da en azından Sosyalizm hakkında konuşabilmesi çok etkileyici. Amerika'da bunu yapamazsınız; Amerika'da kayda değer bir Sosyalist gelenek yok. Dolayısıyla Jameson –kendisine tamamen hayranım– gibi insanlardaki son derece rafine ve ilmî türden kuramsal Marksizmlerin ani belirişi olağanüstü şekilde bir anomali. Bu, Harold Bloom'un eserindeki türden kişisel entelektüel bir görkemi –sosyal ve politik görüşlerine zıt olarak– andırıyor.

Evet o, –eğer Marksizm'se– Marksizm'in konuştuğumuzdan tamamen farklı bir gezgin çeşitliliğine bir örnektir.

– *Onlar Lukács ve Gramsci'yi okuyarak hâlâ burjuvaziden, sürekli savunmacı pozisyonda ve proleteryanın gönülsüz teslimiyetine neden olan bir yapı olarak bahsediyorlar. Onların en büyük kör noktası Amerika. Amerikan kapitalizmini gerçekten önceden seze-memişlerdi. Onlar, burjuvazinin proleterya içinde teslimiyet değil, kendi çıkarlarıyla tam bir özdeşleşme yaratmasını sağlayacak bir sosyal kontrol biçiminin sökün edeceğini önceden görememişlerdir. Bunun nedenlerinin öncelikle teknolojik olduğunu düşünüyorum.*

– Fakat aynı bağlantıları imparatorluk açısından 19. yüzyıl sonları İngilteresinde de görebilirsiniz. Daima aracı bir mekanizma vardır. O örnekte bu aracı, imparatorluk; imparatorluk burada da câri. İster bir Wall Street finansörü veya orta-Batıdaki bir ev kadını olsun ister Kaliforniyalı bir sörfçü olsun elektronik medya herkese, dev bir sistemin parçaları olduğu –öyle ki, hepsi birkaç gün önce ölen za-

vallı astronotların cenazesine katılıyor²— duygusunu vermektedir. Bu aslında 19. yüzyıl milliyetçiliği kaynaklı bir genelleştirme, fakat bu tuhaf şekilde senin tüm imgelemini oluşturan bir imgelemdir. Gramsci ve Lukács'ın bu konuda herhangi bir fikirleri olduğunu sanmıyorum. Ayrıca Lukács'ın burjuvaya ilişkin fikri, onun tarihteki son sınıf olduğu şeklindeydi: Bu, Avusturya-Macaristan tarzıydı, bu yaklaşım trajedi ve lirik gibi estetik formları anlamıştır ve o artık sahneden çekilmektedir. Onun burjuvaziden tüm anladığı buydu; proleterya ise büyük bir boşluktu. Bence Gramsci bundan daha eklektik. Fakat hiçbiri devam eden ve son derece kârlı bir girişim olarak Amerikan imparatorluğunun anormal ve ani büyümesini önceden görememişti. Hatırlıyorum birkaç yıl önce Birleşmiş Milletler'in sivil hizmetlerindeki bir kıdemli şöyle diyordu: “Üçüncü dünyanın liderleri Moskova'dan bahsediyor; ama kalben hepsi Kaliforniya'ya gitmek istiyor.” İmajlar, çok güçlü.

İmre Salusinszky ile *Cristicism in Society*, London, 1987'de yapılan röportaj

² Bu röportaj yapılmadan iki gün önce ABD'de Challenger uzay mekiğinin patlamasına göndermede bulunuluyor.

V

ELEŞTİRİ, KÜLTÜR VE PERFORMANS/İCRÂ

Aşağıdaki sayfalar, Wedge'in yayın kuruluşuyla yapılan yuvarlak masa tartışmasının kayıdıdır.

E.W.S

Bonnie Marranca: Müzik icrâsıyla ilgili olarak da yazı yazdığınız için sormak istiyorum, acaba yaşamınızdaki bu aktivitenin yeri nedir ve bu, yazın dünyasındakiler tarafından nasıl karşılanıyor?

E. Said: Müzik kültürünü yazın kültürü denen şeyden yalıtmanın neredeyse genel bir eğilim olduğu kanaatindeyim. Yazınla uğraşanlarda, müzikle ilgili olarak öylesine bir bilgi veya sırf okur-yazarlık kabilinden şeyler olduğu varsayımı, artık mevcut değil. Yazın entelektüellerinde, rock kültürüne, pop müziğe ve tüm kitle kültürü olgusuna ilgi duyacak birkaç öylesine çabanın varolduğu kanaatindeyim. Fakat benim ilgilendiğim dünya, yani klasik icrâ müziği, opera ve 19. yüzyıldan bu yana varlığını sürdüren yüksek kültür dramaları, yazın dünyasının neredeyse tamamen meçhulüdür. Benim yaptıklarımı da sanırım bir tür muziplik olarak görüyorlar. Ben de normalde çok ağır yazın kuramı konuşmaları olan, Irvine California üniversitesinde Welles konferansları çerçevesinde geçen bahar bir dizi konferans vererek ciddiyetimi ortaya koymaya çalıştım. Bunları *musical elaboration* adını verdiğim bir çerçevede işledim; üç konudan ilki performans/icra üzerineydi. Adı, “Ekstrem bir münasebet olarak performans”dı. Sosyal alan yaratmada müziğin rolüyle ilgili-

niyordum. Üçüncü konuşmada ise beni son derece ilgilendiren konular olan müzik, yalnızlık ve melodiden bahsettim. Fakat müzik yaşamına aktif olarak katılmadan müzikle ilgili ciddi bir endişe duyulabileceğini sanmıyorum. Benim geçmişimde bir piyanist olma tecrübesi var. Princeton'da üniversite öğrencisiyken ve Julliard'da hocalarla ciddi şekilde piyano incelemelerinde bulundum. Dolayısıyla tüm (müzik) fenomeninde beni ilgilendiren şeyin, sırf tenkidten ibaret olmadığı kanaatindeyim. Besteci ve icrâ problemini, ayrı fakat birbiriyle bağlantılı konular olarak ele almayı tercih ederim.

Marranca: Müzik eleştiriniz, yazın eleştirinizden farklı görünüyor. Farklı olan sadece konu değil, o, –bakalım doğru kelimeyi bulabilecek miyim, zira pejoratif bir kelime kullanmak istemiyorum– daha hafiftir ve , o kadar yoğun ve politik olarak dolu değil. Öte yandan sizin, Verdi'nin Aida'sı üzerine yazdığınız inceleme, yeni bir tiyatro tarihi türü için model niteliğinde. Fakat bana göre sizin müzik eleştirinizde bir şey var ki, bu yazın eleştirinizde yok.

Said: Müzik eleştirisinde beni etkileyen şeyler, genel olarak ilgilendiğim şeylerdir. Aslında öncelikle hazdan etkilendim. O uzunca bir süre devam etmeli. Tenkit yazmanın, icrâ hakkında öylesine bir şey, öğleden sonra etkinliği gibi bir şeyler karalamanın, değeri düşmüş bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu bakımdan, yazmaktan daha fazla icrâyâ gitmeyi tercih ederim; belirli bir zaman sonra, onları düşünürken zihninde birtakım şeyler belirginleşir ve tabi çalacağın müzik de. Sonuçta sabit şeyler, aslında ilgilendiğim hususlardır. Bu yazın eleştirisinde yaptığımdan farklı bir münasebetle yazma tipidir, zira yazın eleştirisinde uzun süredir tartışma türü şeylerle ilgileniyorum. Oysa müzik eleştirisinde aslında o tarz çok şeyle ilgilenmem, zira onların çoğu bana tamamen önemsiz gelmektedir. Birkaç ilgi çekici müzik eleştirmeni var. Gazeteci türünden değil; *New Yorker*'daki Andrew Porter'in kimi zaman insanı kamçılayıcı türden ve son derece zeki biri olduğunu düşünüyorum. Sonra aşırı sağ kanattan yazan oldukça zeki müzik eleştirmenleri var: *The New Criterion* için yazan Samuel Lipman, *New Republic* için yazan Edward Wasserstein vs. hepsi bu. Kalanlar ise gerçekten

hiçbir özelliği olmayan kişiler –yani müzik hakkında müzikolog olmayan bir tarzda yazarlar.

Diğer yandan bana yeni ortaya çıkan kimi konularda yazan genç müzikologlardan onlarca mektup aldım. Örneğin müzikte feminizm ve bunun problemi hakkında bir şeyler yazdım. Keza yıllarca *The Nation* için yazdığımı benzer şekilde politik iktidarın ve temsilin problemleriyle ilgili yazılar yazdım. Fakat benim temel ilgim, bir güç gösterisi şekline dönüştürmeksizin yazınsal bir forma aktarılabilecek bir tür haz duyulan uğraşının kaydıdır. Bu konuda sizin kullandığımız kelime ‘daha hafif’ti, ben ona, aşırı rahat ve yüzey-sel diyeceğim.

Una Chaudhuri: Sizce, bir kategori olarak icrânın farklılıkla ilgisi var mı?

Said: Oldukça. Benim asıl ilgilendiğim de bu. Beni bu konuyla ilgilenmeye iten sanırım Glenn Gould’du. Yazdığım ilk uzun yazı, onun öldüğü yıl veya o öldükten sonra –82 veya 83– *Vanity Fair*’de çıkan yazıydı. Uzun zamandır ona hayrandım. Keza Toscanini olgusuyla da oldukça ilgiliydim. Çünkü her ikisi de, eserleri bir bakıma icrâyla ilgili olan müzisyenler gibi geliyordu bana. Başka bir şey yaptıklarını göstermeye çalışmıyorlardı; aksine icrâ mefhumu üzerine bir nevi kilitlenmişlerdi ve bunu, bizzat dikkati icrânın yüzeyselliğine çeken bir noktaya kadar götürmüşlerdi.

Keza icrânın geleneklerine ve –Toscanini’de olduğu gibi– garipliğine; evet Bonnie sen, şarkı söylemeye karşı icrâ ile ilgili denemende bundan bahsediyorsun –evet bu olguyu abartan icrâcılar ile onu saray kabul dönemi ya da sosyal bir münasebet türünden bir uzama dönüştüren icrâcılar arasındaki farklılığa.

Dolayısıyla icrâ oldukça önemli, çünkü şöyle bir problem var:

Siz tiyatroda, ne görsel ne de yazın sanatlarına sahip olursunuz; şöyle ki müzik icrâsı çok anlıktır –bitti!– yani ona bir daha asla geri dönemezsin. Bu bakımdan yakalamaya çalıştığım şey bir tür eğlendirici unsur. Bunun hakkında bir keresinde Arthur Danto’yla konuşmuştuk. Örneğin o kendi yazıları okunursa onların, sanatla ilgili kendi sözleri, yaklaşımları ve fikirleri bir yana bırakılarak bir ser-

giye geri dönülmesiyle ilgili olduğunun görüleceğini söylemişti. Ben bunu yapamam. Bu bakımdan geriye, aslında belleğime dönmeliyim. Zihnimde onu yeniden ifade etme veya tecrübe etme girişimleri başka bir konu.

Marc Robinson: İcra düşüncesiyle ilgili olarak ben de sizi opera gösterisine, özellikle de sahnelemesine götüreyim. Tiyatrodaki çoğu insan için tüm opera dünyası, öyle sisli ve ölü bir bölge ki, teatrallığı çok muhafazakâr olduğu için çoğumuz oraya gitmeyiz bile. Fakat şimdilerde çoğu yenilikçi direktör, operaya geri dönüyor—Robert Wilson, Peter Sellars, Andre Serban—ve onu teatral bir arkaplanla yeniden ele almaya çalışıyor. Opera gösterisi, sizce nereye gidiyor?

Said: Evet, bu beni çok değişik şekillerde etkileyen oldukça enteresan bir konu. Bence, büyük oranda Met gibi kurumlar dolayısıyla —şu ya da bu şekilde benim İtalyan *verismo* operası dediğim şey buna hâkim olmuştur— opera icrâsının özünde bir durgunluk ve altmışlarda *bel canto* geleneği gibi komik bir canlandırma dolayısıyla güçlenme söz konusudur. Sonuçta, Met gibi pahalı opera ile bu repertuar arasında bir tür hegemonya oluşmuştu ve büyük miktarda gerçekten olağanüstü müzik donmuştu. Bu, icrâ stilini, şu anda norm olan komik bir gelenekçiliğe doğu âdeta zorlamıştır. Bu herkesi, hatta en büyük şarkıcıları bile etkilemektedir. Bu bir nevi sağda olan Pavarotti ve solda olan Jessye Norman hakkında doğrudur. Ne demek istediğimi anlıyorsunuz değil mi? Bu dinleyicileri uyuşturmuştur. Hiç anlayamadığım şey, insanların Met'deki operaları oturup nasıl izleyebildikleridir.

Robinson: Sizin Schoenberg'in opera Erwartung'unu tenkidinizde hayal kırıklığına uğradığınızı hatırlıyorum. Orada evde oturup onu zihninizde sahnelemenin çok daha iyi olacağını söylememiş miydiniz?

Said: Kesinlikle. Ya da onu Jessye Norman'ın konser icrâsı olarak seyretmek. O, çıldıran bir kadının hikâyesi, nişanlısını arıyor. Metin —opera metinleri genellikle çok ilginçtir.— Viyanalı bir tıp öğ-

rencisi tarafından yazılmış. Metnin büyük bir yazınsal değeri yok, fakat histeri hakkında ve Adorno'nun ifade ettiği gibi, Freud'un örnek durum incelemeleriyle ilginç bir bağı var. O, anlık sismografik bir bilinç dağılması. Oysa şimdi burada onun hakkında en ufak bir fikri olmayan harika bir şarkıcı ve nevrasteni ve histeriyi vs. temsil edemeyecek kadar hacim olarak büyük bir metin var. Opera ilerledikçe bu bayan da, içinde zihnini kaybettiği ve nişanlısını aradığı ormana iyice dalıyor. Sonra nişanlısının, kaçtığı bir akıl hastanesinde gerçekten bir hasta olabileceği ihtimali ortaya çıkıyor. Sahnenin tam ortasında devasa bir piyano var. Ormanın ortasında büyük bir piyanonun işi ne? Ben o kadının bu piyanoyla ne yapacağını bilemediğinden çıldırmış olduğu açıklamasını getirdim. Bu bir tür ters opera versiyonu üretmektedir. Bu hedeflenen bir şey değil; tersine son derece ciddi bir şey olması düşünülmüştü; fakat işler yolunda gitmedi. Met'in yaptığı bu; bunu yapmaya nasıl devam ettiğimi anlamıyorum.

Robinson: Belki bundan çıkacak sonuç, sahneye konulması gereken belirli müzik-tiyatro eserlerinin olduğudur. Drama literatürüyle ilgili olarak sahneye konulamaz bazı metinlerin bahsini duyuyorsunuz. Shakespeare'in çoğu eseri gibi...

Said: Evet, bu kesinlikle doğru; fakat bunların çoğunun sahneye konulamazlığı geç bir İbsen oyunu olan "When We Dead Awaken" örneğinde olduğu gibi icrâdan kaynaklanıyor. Bu hem müzik icrâsıyla hem de operayla ilgili... Yani –Gramscici bir ifadeyle– bu hegemonik kanonlar nasıl oluşmuştur? Örneğin Fransız operasının dışarılığı son derece olağanüstü. Amerikan sahnelerine ulaşamayan harika bir Fransız müzik ve drama –müzik-drama– geleneği var. Rameau'yu, Berlioz'u, *Sevil Berberi* dışında Rossini'nin çoğu eserini düşünün. Rossini büyük bir Fransız opera yazarıydı. Berlioz: onu asla göremezsin. Bizet'in on operası var, sadece *Carmen*, o da arasıra, icrâ edilmektedir. *Carmen* şaheserlerden birisi, fakat bunun nedeni, onun bir bakıma anti-Fransız, anti-Alman bir opera olmasıdır. Sonra Massenet ve Fauré var. Niçin tüm bu *verismolar* ve sonra bir nevi İtalyanlaşmış olan Wagner'e ilişkin bu küçücük malumat...

Marranca: En son konuştuğumuzda Philip Glass operalarından ve Einstein on the Beach, Akhnaten ya da Satyagraha'yı görüp görmediğinizden bahsetmiştik. Çağdaş repertuarla ilgileniyor musunuz?

Said: Evet. Onları dinledim ve videolarını izledim –Glass'ın bir iki yapıtını. O, beni çok fazla etkileyen bir müzik estetiği değil. Oradakiler çokça istifade edilebilecek gibi gözüküyor.

Marranca: Peki Akhnaten operayı izleme ve hakkında yazı yazma anlamında eleştirel malzeme konusunda ne diyorsunuz?... Hatta politik temalar çerçevesinde bile sizin dikkatinizi çekeceğini düşünmüştüm.

Said: Bu doğru... Bilmiyorum. Bunu açıklayamam. Söylediğim gibi ben, oldukça güçlü şekilde sevdiğim, sevmediğim, haz aldığım vs. ile çalışıyorum. Ben, Glass'tan, Henze gibi diğer çağdaş bestecilerde bulduğum ilgi çekici şeyleri elde edemem. Bence Henze daha ilgi çekici bir opera yazarı.

Marranca: Yakınlarda okuduğum bir röportajda polifonik şey ile koro kavramlarının sizi nasıl ilgilendirdiğine –yazınızdan bahsederken belirttiğimiz şeylerden biri– bakmıştım. Sizin eleştirel yazınız çerçevesinde biraz açar mısınız.

Said: Bunlar, insanın ilgileri ve tutkuları arasında çıkarıp getirmesi zaman alan şeyler. Daima şu ya da bu tür polifoni olgusuyla ilgilenmişimdir. Müzik bağlamında kontrapuntal yazı ve formlarla oldukça ilgiliyim.

Uyumludan uyumsuzuza estetik olarak tüm mevcut karmaşıklık türü, çoklu sesleri disiplinize edilmiş bir bütünlük içinde bir araya getirmek gibi şeyler beni son derece cezbetmiştir.

Marranca: Bunu denemelerinize nasıl taşıyorsunuz?

Said: Örneğin sürgünle ilgili bir denememe, onu kişisel tecrübeyle dayandırarak taşıyorum. Eğer sürgünsen –birçok şekilde kendimi öyle hissetmişimdir– daima içinde geride bıraktıklarına ve hatırlayabildiklerine ilişkin bir bellek taşırsın ve bunu mevcut deneyimine karşı kullanırsın. Dolayısıyla, kaçınılmaz olarak o ahenk duygusu gündemdedir. Ahenk duygusuyla, ses benzerliğine indirgenemeyecek şeyleri kastediyorum. Bu basit bir uzlaşma indirgene-

mez. Karşılaştırmalı edebiyata ilgim de aynı kavrama dayanmaktadır. Benim açımdan en –tiksindirici demeyeceğim– düşmanca şey, sanırım kimliktir. *Tek kimliklilik* kavramı. Benim çalışmalarımın ana teması çok kimliklilik, uzlaştırma ihtiyacı olmadan sırf onları bir arada tutarak birbirine karşı mücadele eden çoğu sesin polifonisi. Tek kültürden, tek bilinçten daha fazlası, üstelik hem negatif hem de pozitif modlarıyla birlikte... Temel içgüdü bu.

Chaudhuri: Sizce polifoniye daha çok teşvik eden belirli kültürler ve kültürel pratikler var mı?

Said: Kesinlikle. Örneğin müzikte oldukça ilgilendiğim şeylerden birisi –bu önümüzdeki yıl çıkacak olan müzikle ilgili kitabımın üç bölümünün son kısmını teşkil ediyor– gelişme ile hâkim olmaya dayalı formlar arasındaki türden zıtlık mevzuu. Sonat gibi. Sonat formu, ifade, coşkulu gelişme ve özetlemeye dayalıdır. Çoğu şey bununla ilgili: Örneğin senfoni, ben Batılı, klasik dünya içinde kalıyorum, bazı opera türleri buna dayanır; oysa diğerleri, gelişen varyasyonlar diyeceğimiz bir şeye dayalı: bunda çatışma, hâkim olma ve zorunlu uzlaşma vasıtasıyla gerginliği halletme söz konusu değil. Burada, bir tema ve varyasyon şeklinde süreksiz formlarla sürdürme söz konusu.

Benim geleneğimdeki Ümmü Gülsüm'ün eseri gibi bir polifoni. O, yirminci yüzyılın en meşhur klasik Arap şarkıcısıydı. Onun formları, zamana hâkim olmaya çalışan değil; zamanda ikamet eden bir yapıya dayalıydı. Bu zamansallıkla özel bir ilişki türü. Ya da örneğin büyük Fransız öncü besteci Messiaen'in müziği; onun ilahi olduğunu düşünüyorum. Bunun ikiliğini görüyorsunuz. Bir yandan hâkim olma/gelişme, öte yandan varyasyon ve polifonik ilişki vasıtasıyla bir tür tomurcuklanma. Bunlar bence *diğer* kültür pratiklerinin tipolojisi olarak kullanılabilecek unsurlardır. Bunlar, topluluk ve örtüşme karşısında cebri tahakküm ve aydınlanma düşüncesine dayalıdır –yani romanlarda bulunabilecek aydınlanma ve başarı anlatıları.

Chaudhuri: Zamana hâkim olma yerine onda ikamet etme fikriniz çok hoşuma gitti.

Said: Zamana binmeyi denemek. Bu, şiirinde özellikle ilk büyük şiiri, *The Wreck of the Deutschland*'ın son kısmında zamanla çok tuhaf bir ilişki içine giren Gerard Manley Hopkins'den alınma bir söz. Tüm mevzu bu: Zamana karşı koyup yapı mı inşâ etmeye çalışacaksın yoksa zamana binip onun içinde mi yaşayacaksın.

Chaudhuri: Sanırım tiyatro, aslında zamanın bir şekilde yaşanmasını gerektiriyor. Yani o, kendisi üzerine tahakküm kurmaya çalışan –fakat başaramayabilir– tecrübeli bir icrâcıda bile kendi taleplerini dayatıyor.

Said: Evet, müzik icrâsında gerçekten, müziği etkililikle ve muazzam bir teknik yetenekle sırf salıveren kişiyle, müziği yeniden yapan ve adetâ onda yaşayan arasında fark var.

Robinson: Sürgünün doğasında da bu oldukça cârî. Yani sen ya geçmişte ya da ideal bir gelecekte yaşarsın; şimdiki zaman o kadar tehlikeli bir lastikli alandır ki, kendini oraya yerleştiremezsin, fakat yine de ona mecbursundur.

Said: Enteresan olanı bunun geçici olduğuna dair bir hissin vardır. Benim tüm mevzum bu. Bunu yapmanın doğal yolunun bu olduğunu iddia etmek için hiçbir girişim yok. O zamansal bir şekilde o ana teslim ediyor.

Robinson: Dengeleyici bir edimde. Hem zaman anlamında hem de sürgünün dünyayla ilişkisi bağlamında. Bir yandan muazzam bir dünyevîlik ya da birçok bölgeye iştirak etme yeteneğine sahipsiniz. Diğer yandan güçlü bir izolasyon. İnsan bu ikisini nasıl dengeler?

Said: Bilmiyorum. Bir formülü olduğunu sanmıyorum. Sanırım ona, bu iki durum arasında bir tür gidip gelme denebilir.

Rabinson: Özel alan düşüncesi, bununla ilgili ve incelemeye değer bir konu olabilir. Ben genellikle sizin, kamusal dünyaya gerçek ve güçlü şekilde katılan seküler/çağcıl entelektüel ve sanatçı fikrinizden çok hoşlanırım. Yalnız şimdilerde Doğu Avrupa'da olan şeyler, beni, bu düşüncenin alternatifleri konusunda düşünmeye sevketti. Doğu Alman oyun yazarı Heiner Müller'in –kendisi daima hükümetle ters düşmüştür– bir anekdotu vardı. Doğu Avrupalı birinin, ona “şimdi, zincirlerin kırılması dolayısıyla memnunsunuz değil mi? Gerçekten artık politik yapıyla, hükümetle ilgili oyunla-

rınızı yazabilirsiniz, sahip olduğunuz...” demesi üzerine o şöyle karşılık vermişti: “Asla, aslında şu anda özgürlük, Proust okumak, evde kütüphanemde kalmak demek.” Bu, özel alanın yeniden keşfinin ve güçlü bir sekülerlik olagelenden kaçışın işareti gözüktüyor.

Said: Benim açımdan özel yaşam son derece kıskanç şekilde korunmuştur, öyle, çünkü içinde yaşadığım dünyanın kamusal boyutu kontrolüm dışında ve bu Filistin sorununun uzlaşmazlığı ve tuhaf hassasiyetiyle alakalı.

Son onbeş veya yirmi yıldır onu düşünmek benim açımdan kaçması zor bir şeydi. Müzik de kısmen öyleydi, çünkü müzik sözlü olmayan bir stil. Ben, kim ne dedi, ne diyebilir ve benzeri konularla ilgili bu mücadelelerin tam ortasına düştüm. Halk benimle oldukça birlikte olduğu için özel yaşama kaçış imkânsızdı. Açıktır ki, hepimiz bir tür mahrem özel yaşama sahibiz. Fakat bunu benim için geri getirmek kolay değil. Son birkaç yılda –biraz da yaşlanmam dolayısıyla– kamu yaşamının iradem dışında benim ne kadar çok zamanımı ve çabamı gasbettiğini düşündükçe, iyice içerliyorum. Bununla sadece politikayı kastetmiyorum; öğretimi, yazmayı ve bir dinleyici kitlesine sahip olmakla ilgili her şeyi kastediyorum– kimi zaman tamamen beklenmedik şekilde ve irademe karşıt olarak. Bu bakımdan içsellik çok çok nadir bir meta. Benim durumumun özel bir örnek olduğundan emin değilim. Bu, umduğumuzdan daha fazla kişi için geçerli olabilir.

Chaudhuri: Angaje olmuş entelektüelin bir şekilde şimdiye darkinden daha fazla kültürel sorumluluk taşımak zorunda bırakıldığını düşünüyor musunuz?

Said: Evet. Başkaları adına konuşamam. Tuhaf bir konumda olduğum için başkaları adına konuşmam zor. Kastım şu ki, düşünmek için çok zamanım yok. Müzik tecrübesinin benim açımdan bu kadar önemli olması da bu yüzden. Çünkü müzik, uğraştığım diğer şeyler gibi yüklü/gergin ve eğilip bükülen bir şey değil. Bunun kamusal entelektüel açıdan yorucu/zayıflatıcı olduğunu düşünüyorum. Bu tam bir paranoya: Söylediğiniz bir şey, binlerce farklı forma dönüştürülebilir, çarpıtılabilir ya da bunlardan sadece bir tanesi

akla gelmeyecek sonuçlara neden olabilir. Benim tamamen farklı ve geçirimsiz bir dinleyici kitlem var. Arap dünyasındaki en büyük haftalık gazeteye her ay Arapça bir köşe yazısı yazıyorum. Keza Avrupa dilleri dünyasındaki muhatap kitleniz ise kaçınılmaz olarak tamamen farklı. Bu bakımdan bırakın katkıda bulunmaya bunları sırf takip etmeye çalışmak bile insanı son derece tüketici bir şey.

Robinson: Merak ediyorum acaba, Doğu Avrupa'da da olduğu gibi, kamusal rolü sıkıntılı görüp de geri çekilen ve şimdilerde münzevi bir hermetizme doğru kayan çoğu kişide, kimi entelektüel sanatçı değişim modelleri görececek miyiz? Oradaki sanatçıların çoğu güzelliği yeniden keşfetmek istiyor.

Said: Demek istediğinizi anladım. İçinde yaşadığımız durum, bir bakıma Eliot'un aynalar yığını dediği şey: Ciddi bir önemi olmadan sırf kendi etrafında topaç gibi dönüp duran sonsuz çoğalma. Sadece, yeter demek istiyorsun. Bunu daha fazla açmak istemiyorum. Bu açıdan üzerinde düşündüğüm şeylerden birisi, hem önceden konuştuğumuz şekliyle özel yaşamın imkânsızlığı hem de performansa/icraya Gould gibi bakabilmek: Gould bu problemi anlamıştı ve bu bakımdan, yaptığı şeyleri bir topaç gibi sonsuz bir dönme olmayacak derecede kontrol edebilmiş ve onlarda yoğunlaşabilmişti. O, bir eser hakkında düşünmesinden itibaren onu deneme, hazırlama, sonra icrâ etme ve sonra da kaydetmeye yönelik muazzam bir çaba söz konusu oluyordu –bu Gould hakkında şimdiye kadar yazılmamış veya fark edilmemiş bir husustur. O, icrâ sanatını kontrol ederek zenginleştirmeye çalışmış olan kamusal icrâcılarının biricik örneklerinden birisiydi. Şüphesiz bunun oldukça soğuk ve güçten düşürücü tarafı vardı. Fakat diğer yandan üzerinde düşünülebilecek enteresan bir modeldi. Çoğu insan bunu yapmıyor. Çoğu insan utanmazlığa eğilimli ve daha fazla çoğaltım (multiplication) istiyor. Bu bir anlamda Gould'un da istediği; fakat o olabildiğince kontrol etmeyi de istiyordu. Muhtemelen o sahnede olması dolayısıyla sonunda olacak şeyi önceden görmüş ve korkmuştu: Kendisi bu kamusal alanın sırf bir karikatürü haline gelecekti.

Robinson: Genet, özel alanı daima korumuş olan kişiye diğer bir örnek.

Said: Kesinlikle.

Robinson: O, yabancı oluş tecrübesi dolayısıyla Orta Doğu'da olanları anlayabiliyordu.

Chaudhuri: Oyunlarda olanı da.

Marranca: Beckett de.

Said: Fakat Genet ve Gould'da hissettiğin şeyi Beckett'ta hissetmezsin; yani burada tehlikeyle flört söz konusu. Bunu Beckett'ta asla hissetmedim. Beckett'a kim hayran olmaz ki –fakat öte yandan Beckett'ın eserinde, Genet'de hissetmediğin bir tür güvenlik var. Genet'de, onun tüm dramalarında var olan inanılmaz bir risk hissediyorsun.

Chaudhuri: Bu aynı zamanda provokasyon, değil mi?

Marranca: Beckett'la ilgili olarak ilgi çeken şeylerden birisi şu: O kadar büyük bir yazar ve teatrallığı o kadar güçlü ki, onu icrâda hiç görmesiniz de olur. Oysa Genet, tiyatrodaki olması dolayısıyla kazanır. Biz burada aslında bu kadar yoğun kamusal bir yaşamdan sonra aranan yalnızlık ve inziva duygusundan, mahrem andan ve Doğu Avrupa'nın koşullarından bahsediyoruz.

*Beckett'ın ölümü, çoğunu, kendisinden sonra ne olacağı konusunda endişeye sevketti. Kimi açılardan onun ölümü, evrensel oyun yazarlığının ve uluslararası dram repertuarının sonu gibi gözüktü. Özel yaşam üzerine çok az vurgunun olduğu kültür, bu kadar çok kamusal olduğu ve gösterinin tam bir parçası haline geldiği için, ben-
ce, oldukça özel, düşünümsel ve mahrem bir form olan drama ciddi romanlar okuyan, operaya giden ve normalde tiyatroya gidecek olan ciddi insanların ilgi hiyerarşisinde gittikçe gerilere düşmekte. Havel ve Fugard gibi insanlar sadece büyük oyun yazarları oldukları için meşhur olmadılar. Politik ve sembolik değerleri dolayısıyla uluslararası repertuara yöneldiler. Bana drama, gittikçe yerel bir bilgi türü olacak gibi geliyor. Dramadan ziyade tiyatrodaki gösterinin ve icrânın üstünlüğünü gözlemliyoruz. Laurie Anderson veya Wilson gibi uluslararası icrâcılar, kültürde yolculuk edebilecek şeyler yapıyor.*

Said: Veya Peter Brook... Fakat Laurie Anderson ve özellikle Brook –bunların temelini oluşturan şeyler, paradokstur, bir tür araç-

ların tevazusu. Bu gezici opera gibi bir şey değil. Aslında o, ülke ülke dolaşıp aynı küçük repertuarı, aynı parçaları icrâ edebileceğin türden kolayca hazırlanan bir çanta türüne sahip. Fakat sanırım drama ya ilişkin olarak belirtmediğimiz bir husus –örneğin hakkında kesinlikle konuşabileceğim yegâne konu olan Filistin durumunda– drama nın, sembolikten farklı bir kanıtsal değeri olduğudur. Örneğin geçen yaz Joseph Papp'ın “*The Story of Kufur Shamma*” adlı Filistinli oyununun iptali. Bunun nedeni oyunun içeriği değil, Filistinlilerin deneyimleri hakkında olmasıydı. Tehdit oluşturan buydu. İptalinin nedeni de buydu. Bu bakımdan drama bu düzlemde yerel bilgidir; fakat sıklıkla yerel ötesi konularla ilgilenen yerel bir bilgi. Diğer bilgiler açısından da önemli şeyler bunlar. Oyun yazarı ve icrâcılarının üzerindeki sıkıntının, bir şekilde bu yerel durumu, olumsal olan ve diğer durumlara da değinen bir stile dönüştüreceklerini sanıyorum.

Marranca: Sanırım drama bu şekilde yolculuk edebilir. Ne var ki çoğu drama, son kırk, elli veya altmış yıllık tiyatrolarla kıyaslasak –yani uluslararası nitelikli olduğu ve uluslararası dinleyiciye hitap ettiği kabul edilegelenler– bugünlerde Broadway’de artık görülmüyor. Örneğin, Broadway’deki en son Alman, Macar ve Fransız oyunu ne zaman oynamıştı? Uluslararası repertuar bu anlamda gittikçe daralmakta.

Said: Yine de, Bonnie, diyeceğim şu ki, ben geçen yaz Delfi kentinde Yunan tragedyası üzerine uluslararası bir konferansta konuşmacıydım. Sanırım Wagner’den bahsettim. Delfi’deki tiyatroda her gece bir oyun gösterisi vardı. İki gösteriyi izledim; bunların ikincisi, olağanüstüydü ve Wajda’nın bir Polonya diliyle *Antigone*’u oynayan grubunun gösterisiydi...

Robinson: Onu Polonya’da izledim.

Said: Sen Polonya’da izlemişsin, ben Delfi’de. İzleyiciler tamamıyla Yunanlılardan oluşuyordu... tabii ki modern Yunanlılardan. Büyüleyiciydi. Enteresan bir karışım gibi geldi bana. O, “Makbul bir kültürel festival”di, mevcut iktidar açısından makbul olan benliğin antik bir temsiliydi, çünkü onun sponsoru, o zamanlar büyük bir krizde olan Yunan hükümetiydi. Bu, yerel halk açısından bir fır-

sattı. Hepsine evet. Fakat ayrıyeten benim açımdan o, güçlü bir tiyatro deneyimiydi. İzlediğin hangi gösteriydi bilmiyorum; çünkü birçok gösteri vardı. Onu nerede izlemiştiniz?

Robinson: 85'te Krakow'da. Polonya açısından politik olarak çok kötü bir dönemdi.

Said: Koro değişimleri var mıydı?

Robinson: Evet. Koro, oyun boyunca –muhtemelen Parlamento üyeleri olan– bürokratlardan, protestocu öğrencilere ve de son olarak, Gdansklı tersane işçilerine kadar sürekli değişti. Bu, bir Polonya tiyatrosunda oldukça etkili oluyor. Aslında, bu, Bonnie senin oyununun evrenselliği ve Beckett'in kaybına yönelik üzüntü fikrini sorgulama ya da en azından tartışma imkânı veriyor bana.

Said: Hayır, sanırım o –benim de ilgim o yönde– 19. yüzyıl repertuar tiyatrosunu yaratan, İbsen ve Strindberg'in son dönem sembolik trajedileriyle devam edip sonra Brecht ve Beckett'a yönelen türden –tekrarlamak zorundayım– bir şaheser üreten büyük bir usta yetenekten bahsediyor. Burada anıştırdığınız şecere var: Sahneye hâkim olanlar. Bu tahakküm modellerinden biri. Dürüst olmam gerekirse onunla ilgili birçok şey dolayısıyla onun amacından nefret etmiyorum. Aynı şeyi Haydn'la başlayan, Mozart, Beethoven, Schumann, Brahms, sanırım biraz Wagner, Mahler, Bruckner, Schoenberg'le devam eden büyük Avusturya-Alman senfonik geleneğiyle ilgili de söyleyebilirsiniz... ve sonra? Hiçbir şey. Bitiyor. Sonra biliyorsun, Bartók gibi yerli milliyetçileri görüyorsun. Kastım bunun gerçekleşmiş olması, fakat onsuz yaşayabiliriz. Buna değişik şekillerde saygı duyulabilir ve anılaştırılabilir; fakat gölgede bıraktığı ve üzerinde tahakküm kurduğu çevresel yığınlarla yönelik zararını göz önüne aldığımızda bundan emin olamıyorum. O, belirli bir kanon veya kanoniklik üretiyor.

Robinson: Biz kanonu çöpe atmamış mıydık?

Said: Hayır, benim söylediğim şey ya hep ya hiç mantığı değil.

Marranca: Evrenselliğe eleştiriyle ilgili bakış açınızı anladım, fakat mevzu şu ki, dramada neredeyse bunun dışında başka bir şey yok. Takip edilecek epeyce müzik geleneği var. Kalıpları kıran ve geniş gruplar ve uluslarca hoşlanırları epeyce büyük roman var.

Said: Evet, doğru.

Marranca: Fakat dramada hepsi çöküyor, çünkü uluslararası bir repertuarın yoksa formun kendisi de gittikçe kalitesizleşiyor. Geriye de bestsellerler, bir tür gezici olan konusal oyunlar ve sonra klasikler kalıyor. Belki İbsen'in iki eseri ya da Brecht'in birkaç eseri. Demeye çalıştığım şey şu ki, diğer gelenekler çok zengin ve repertuarlar çok geniş; fakat sanırım şayet tüm dünya izleyicilerinin ilgisini kaybeden –yenilik açısından– bir forma sahip olmaya başlarsanız, form problemi de ortaya çıkıyor; bu örneğin müzikteki durumdan farklı.

Robinson: Fakat bu, uluslararası sanat eseriyle ilgili Romantik bir fikir değil mi?

Marranca: Fakat sanatta bu hâlâ var; çoğu ülkenin listelerine bakarsanız çoğunun aynı gözüktüğünü fark edersiniz; iyi çalışma var kötü çalışma var. Dünyanın değişik kültürlerindeki büyük kitlelerin aynı eseri takdir etmesinde yanlış bir şey görmüyorum. Bu da-ima –örneğin– kurgu bağlamında görülen bir şeydir.

Said: Bunu betimleme biçiminiz kesinlikle özel ve dramaya özgü gözüküyor. Fakat neden o?

Marranca: Önceden ima ettiğim şeylerden birisi şudur: Şu an gözlemlediğimiz şey, birkaç kültürel festivaldeki uluslararası manzaralar ve en son eserleri Japonya'da, Batı Avrupa'da veya Brezilya'da ya da başka bir yerde aynı şekilde ulaşılabilir olan Brook veya Laurie Anderson gibi yazarların çalışmalarıdır. Genellikle performansın bir tür enternasyonalize edilmesini gözlemliyoruz. Performans derken tiyatrodakinden farklı bir şeyi kastediyorum. O metne bağımlı bir şey değil, bir oyunu ele almamaktadır. Performans çalışması, genellikle son derece teknolojik; o, belirli bir pop imgesi ve müziği yansıtıyor.

Said: Tanınmış ve ortaklaşa oluşturulmuş biçimler.

Marranca: Kesinlikle. Bunlar tüm dünyadaki insanlar tarafından, uluslararası gençlik kültürü dolayısıyla öğreniliyor. Bir bakıma düşük kaliteden bir dramaya sahip.

Said: Keza film, televizyon ve kültür endüstrisinin tüm aygıtları dolayısıyla.

Marranca: Öyle ki bugün büyük tiyatrolar, kendi ülkelerinde kalmaya, klasiklerle ilgili repertuarlarını oluşturmaya, onları yeniden oluşturmaya eğilimliler. Fakat tiyatroda, veya görsel sanatlarda, veya kurguda ya da bizi bir tür olarak “performans” da gördüğümüz şeyi; yani bu geziciliği tiyatroda görmüyoruz.

Said: Şüphesiz, siz bunu müzikte, gezgin maestro veya meşhur piyanist ya da önemli bir diva ve tenor vb. kültüründe bulabilirsiniz.

Robinson: Belki de tiyatro, bir oyunun insanlara ilişkin konuları izleyiciler önünde ifade etmesi gerektiği şeklindeki düşüncenin etkisi dolayısıyla bu tarz bir geziciliğe daha az uygun. Şüphesiz o, sanatların, sosyal açıdan en bağlantılısı. Tiyatronun, sanat, müzik ya da TV’den çok daha acil şekilde sağladığı angajman imkânını terk etme konusunda insanların gönülsüz olacaklarını düşünmek isterim.

Chaudhuri: Buna farklı şekilde de bakılabilir. Tiyatroda daima bu yerel boyut, belirli bir zaman ve mekana yönelik bu bağlantı unsuru olagelmıştır. Bu özellikle drama açısından daima geçerli olmuştur. Evet, Onun tüm güç teknolojisi, insanlarla doğrudan işbirliği konusunda tiyatrodan daha iyi bir araç oluşturmaya yardımcı olmayacaktır. Bu bakımdan bu “yerel bilgi” karakteristiği, belki tiyatroyu kurtarıp ona geleceğini sağlayacak şey olabilir.

Said: Marranca ona ağıt yakıyor. Sizin büyük kişilere yönelik gerçekten bir nostaljinizin olduğunu düşünüyorum. Ya da büyük formlara. Bu, bir tür erken dönem Lukács’ının –The Soul and its Forms’u biliyorsunuz– mutsuzluk ve melankolisi. Sanırım haklısınız. Hatalısınız demiyorum.

Marranca: Doğrusunu söylemek gerekirse, ben çok az istisnaıyla dramadan çok performans düşüncesiyle ilgileniyorum. Şüphesiz dünya ölçeğinde nelerin satacağını bilen bir yayınevi olarak çok pratik nedenlerle dramaya yönelik bir ilgi kaybı görüyorum.

Said: Bu ne demek? Dramaya ilgini kaybettin ve performans/gösteri seyrediyorsun. Diğer bir deyişle senin açıdan oyunun örneğin Macbeth vb. olmasından ziyade, oyunda Vanessa Redgrave’in oynaması mı önemli? Performansla kastın bu mu?

Marranca: Hayır, kastım başka. Ben dramanın gelenekselleşmiş sahneleme biçimine ilgimi kaybettim. Bu durumda onu görmeyi değil evde oturup seyretmeyi tercih ederim. Yine de Wilsons' un çalışması ve bazı avangard performanslara daha büyük bir ilğim var.

Chaudhuri: Bu kalite meselesi değil mi?

Marranca: Evet.

Said: Öte yandan bence bu tür konu ve sorunlarla ilgili bizim gibi insanlar açısından çok önemli olan şey şudur: Bir taraftan avangardı kutlarken –yani Peter Sellars'da veya Wilson'da ortaya çıkıveren yeni veya ilgi çekici ve sıra dışı bir şey– diğer taraftan da, şaheserlerin sıkıcı röprodüksiyonları karşısında koyun gibi oturan izleyicilerde daha büyük bir hoşnutsuzluk ve öfke oluşturmak. Tüm mevzunun en şaşırtıcı kısmı bence burası. Eleştirel hassasiyet düzeyi neden bu kadar düştü? Sorun o kadar büyük ki, insanlar çağdaş bir eserle ilgili yeni bir şey veya klasik bir eserin cesurca veya yenilikçi bir şekilde yeniden sahneye konmasını izlemek yerine, tiyatrodan, operada veya müzikte klasik şaheserlerin berbat “geleneksel” röprodüksiyonlarını izleyebiliyorlar. Bunu anlamıyorum. Ya siz?

Marranca: Bunun tamamının değil de bir kısmının nedeni, yorumun not kâğıtları üzerinde çok kötü olması, bu, önemli bir konu.

Said: Burada konuşulması önemli bir şey ortaya çıkıyor. Gramsci'nin kültür analizinin önemi burada ortaya çıkıyor. Yani not kâğıtlarına ve yorum yazan insanlara, tiyatronun çıkarlarına yönelik bir tür organik entelektüel olarak bakabilirsiniz. Diğer bir deyişle, onlar, askerî anlamda, öncü kol –yani rolleri tiyatronun önemli çıkarları uğruna, izleyiciyi belirli gelenekleri norm olarak kabul ettirme için onları kolonize etmek ve uyuşturmak olan düşünce yönlendiricileri ve rıza imalatçılarıdır. Bunun bir çalışmanın önemli bir yönü olduğunu düşünüyorum: İçinde yaşanan zamanda hoşnutsuzluk oluşturmak.

Marranca: Biliyorsun diğer bir husus, sürekli yeni bir şey isteyen örneğin sanat izleyicisinin tersine tiyatro ve müzik izleyicisinin, temelde, âşına dekorlar içinde greatest-hits' leri görmek istemesidir. Yani izleyiciler, aynı kişiler olabilse de, temel olarak farklıdır.

Robinson: Bu greatest hits'lerle mücadele bazen verimli olabiliyor; yazarlar bunu sürekli yapıyor. Hofmannsthal, bize geldiği şekliyle Electra anlatısını ele alıp kendine özgü bir yaratıya dönüştürecek. Heiner Müller, Hamlet'i öldürmek amacıyla Hamletmachine'yi yazacak.

Said: Kimi durumlarda da bir performansın değişen koşullara adapte olmaya devam etmesi, patronlar tarafından isteniyor.

Robinson: Görünüşe göre çağdaş sanatçıların, klasik gelenek ve kanonun bu sıkıntısı veya bunaltıcılığıyla uğraşmasının iki yolu var. Birincisi, onu bir kenara itip yeni bir eser yazmak veya kompoze etmek. Diğeri ise –Hofmannsthal, Heiner Müller– onu özümsemeye, bir nevi nötralize edecek şekilde yeniden üretmeye ve yokedici şekilde onu yeniden yüklemeye çalışmak.

Said: Ben ikinci görüşten yanayım. Kanonla ve tüm Batı geleneğiyle ilgili yazınsal incelemelerde devam edegelen tartışmalarda ben- ce büyük yanıltılardan birisi, kanonun, örneğin Hawthorne'ü Amerikan yazınının büyük kült figürlerinden birine dönüştürüp zamanın daha popüler kadın yazarları veya bölgesel yazarlarından oluşan kahir ekseriyeti engelleyen insanların bir komplosu –beyaz adam entrikaları türünden– olduğunu öncelikle göstermek olduğudur. Dolayısıyla bu görüşü savunanların yapmak istediği şey, Hawthorne'ü bir kenara itip diğerlerini okumaya başlamak. Fakat bir kanonu diğernin yerine geçirmek bana öyle geliyor ki, aslında tüm kanon düşüncesini ve de onunla ilgili otorite fikrini pekiştirmektedir. Bu bir, ikincisi, –bunun yarısı benim eğitimim, yarısı da yaşım ve tutkum– ben kanonla ciddi ciddi ilgileniyorum. Ben, varlığını sürdürüp nefretten saygıya muazzam bir yorum kütlesi edinen eserler hakkında, en azından öncelik ve haz düzleminde bir şeylerin söylenmesi gerektiği anlamında oldukça tutucuyum. Bu bence bir bilgi parçası olarak zenginleştirici bir şey. Bu yüzden onu yerin dibine batırma konusunda çoğu insan gibi istekli değilim. Benim bakış açım, kanonları bu diğer kontrapuntal çizgilere benzetmek şeklindedir.

Örneğin Benjamin'in çok aşırı şu görüşünü ele alalım: Uygarlığın her dokümanı, aynı zamanda bir barbarlık belgesidir. Kültürün

büyük abidelerinin (ben bunu *Aida* örneğinde yaptım), aşırı versiyonlarında, dünyanın oldukça sefil yönleriyle bir suç ortaklığına girmekten hiç de geri kalmadıklarını gösterebilirsiniz –ben kültür emperyalizmine ilişkin on yıldır yazdığım kitapta bunu göstermeyi denedim– Ya da daha az aşırı durumda onların sosyal ve tarihsel süreçlere katılımları ve bağlantıları konusunda. Bence bu, ilgi çekiçi. Onları fırlatıp atıp “hadi yenisine bakalım” demeye pek hevesli değilim. Yani bizatihi yenilik fikrini, bana yeterince malzeme sağlayacak bir şey olarak görmüyorum.

Robinson: Tüm kanon mevzuu Batılı-olmayan bir yazar için inanılmayacak şekilde keskin bir silaha dönüşmektedir. Örneğin Soyinka, The Balcony, The Bacchae veya Threepenny Opera’yı alıp onu kolonyalizmin hikâyeleri olarak yeniden yazabilmektedir.

Said: Sadece o değil, sanırım daha enteresanı, Sudanlı romancı Tayib Salih’in eseri. O, birçok roman yazmıştır; fakat şaheseri, tamamen bilinçli olarak Conrad’ın *Karanlığın Yüreği*’ne karşı bir reaksiyon olarak yazdığı “*Göç Mevsimi*” adlı –altmışların sonunda çıktı– romanıdır.

Bu, Afrika’ya gelen beyaz bir adamın değil; Avrupa’ya giden siyah birinin hikâyesidir. Yani bir açıdan Conrad’a bir tepki bu. Diğer bir deyişle bu, siyah bir erkek Londra’ya gelip bir dizi İngiliz kadına zarar verdiğinde olacakların post-kolonyal anlatısıdır. Bir tür cinsel anlatı söz konusu. Fakat ona daha yakından baktığınızda göreceksiniz ki, o hem sömürgeleştirme tarihinden bahsedip Batı emperyalizmine reaksiyon içeriyor hem de Üçüncü Dünyada, Arap ve Afrika Dünyasındaki çoğu okuyucu için sadece bir kin olan, bu adamın reaksiyoner kinini göstererek trajediyi derinleştirmektedir. Fakat Salih onu yeniliyor; çünkü o, beyhude, acıklı ve son derece trajik; çünkü bu, kimlik politikasının yetersizliği anlamında izolasyon döngüsünü güçlendirmektedir. Bir beyaza sadece zarar vermek yeterli değil; yaşamanız gereken bir dünya var. Bu anlamda o, zengin ve ikna edici bir eser; çünkü Conrad’ın sınırlarını dramatize etmektedir. En çok Conrad’a hayranım; fakat bu, Conrad’ın romanına da-

yanmasına rağmen ondan bağımsız olan ve bizatihi çok güçlü –o İngilizce değil Arapça– ve etkileyici bir şey. Tamamen büyüleyici.

Robinson: Belki de bir sanat eserinin yerelliği problemine çözüm olabilir bu. Çünkü tanımladığınız şey hem yerel bir bağlamda çok güçlü bir eser olabilir hem de kültürlerarası olabilir.

Said: Kesinlikle. Bonnie'nin fikriyle çeliştığım yer de burası. Yerel ile evrensel arasındaki örtük zıtlıkta bence yerel, evrenselden daha ilgi çekici. Nereden baktığına bağlı. Fanon'un dediği gibi kolonize edilmiş dünyanın bakış açısından bakarsanız, evrensele daimi yerli pahasına ulaşılır. İyi bir örnek vereceğim. Camus, modern Fransız kültüründe evrenselliği herkesten çok temsil eden bir yazar. Onun çalışmasını daha dikkatli okuduğumuzda görülecektir ki, onun ana kurgusunun her olayı –hatta hikâye derlemelerinde bile– Cezayir'de geçiyor. Yine de onlar aslında Cezayir hakkında değil. Onlar her zaman Almanya'nın Fransa'yı işgalinin anlatıları olarak okunmuşlardır. Ona daha dikkatle bakarsanız ve Camus'nün 1962'de ölümünden sonra elde edilen Cezayir bağımsızlığına ilişkin bakış açısını ararsanız; Genet buna cevap verir; çünkü Genet, *The Screens*'de aynı konuya müdahil olmuştu.

Buna baktığınızda Camus'nün eseri boyunca ne yaptığını görürsünüz; o, bağımsız bir Cezayir'in ortaya çıkışını engellemenin bir yolu olarak Fransız Lisesi kültürel söylemini kullanmaktaydı –bu söylem, evrenselciliğin, insanî durumun, Nazizm, Faşizm ve diğer şeylere direnişin ortaya çıkmasına neden olmuştur... Bana göre burada, bu metne atfedebileceğiniz şekilde yerel bilginin önemi söz konusudur. Onu kendi konumu ve mekanına geri koymak. Orada da daha az önemli olmaz, aksine tam da onun evrensel erimi, kapsamı ve ünü ile onun oldukça yerel koşulları arasındaki çelişki dolayısıyla daha ilgi çekici hâle gelmektedir. Fakat belki de ona biz çok önem veriyoruz.

Marranca: Bence bir bakıma farklı şeylerden bahsediyoruz. Yazın ve genel seküler/çağcıl entelektüel yaşam, tartışma ve iç politika bağlamında, dramınunkinden daha devamlı bir yaşam sürer. Sadece şunu demek istiyorum: Şayet drama bir anlamda uluslararası

repertuara artık bir şey eklemiyorsa ve artık ancak yerel bir dramamız –buna da önem veriyorum– olacaksa, o zaman bu tamamen farklı bir şey anlamına gelir. Örneğin aslında dramada, yazının sahip olduğu gibi seküler tiyatro entelektüellerine sahip olmayız. Tiyatroyla ilgili tüm söylem, diyalog ve tartışmalar, ya dahili olarak devam eden hiçbir önemli tartışmayla ilgisi olmayan popüler gazetelerin tenkit bölümlerinde yer alır, ya da bizimkiler ya da akademik dünyadakiler gibi marjinalleşmiş dergilerdedir. Bu bakımdan tiyatro konuları, bugün bilim veya yazında, diğer konuların ele alındığı tarzda genel kültürel-politik konularla bağlantılandırılmamaktadır. Dolayısıyla bence bu tarz bir kayıp, tiyatro açısından, romandakinden daha ciddi boyutlardadır.

Said: Bence tamamen haklısınız, evet demek istediğinizi anlıyorum. Bu, o mevzuyu çok daha geniş olarak ortaya koyma şekli.

Chaudhuri: Kanon konusunda –birini atıp yerine bir diğerini koyma düşüncesi değil– görünen o ki, o yaklaşımda noksan olan şey, çoğu insanın bu şeylerin nasıl öğretildiği ve nasıl sunulduklarına bakmamasıdır. Onlar gerçekte sadece ne öğretildiğine bakıyorlar.

Said: Kesinlikle öyle, her ne kadar bu “ne” de önemli olsa da. Belirli “ne-ler”in ihmali, çok önemlidir.

Chaudhuri: Fakat sanki, belirli metin değerlendirme modelleri olan daha derindeki şeyler bırakılmak istenmiyor...

Said: Ben onlara “Göklere çıkarma modelleri” diyorum ve öyleler.

Chaudhuri: Bu göklere çıkarma başka bir şeye transfer edilmiş ve insanı, metin, sanat eseri vb. karşısında aynı bayağı pozisyonda bırakıyor.

Said: Bu, genel olarak akademik tartışmanın kurucu problemlerinden birisidir; fakat aslında gerçek dünyayla gerçek bir angajmana girmemiştir. Büyük oranda kuramsaldır. Bu bakımdan bu “ne”, bir açıdan önemlidir. Bu, bir tür otorite ve tarz vb. şey iddiasıdır. Fakat biliyorsun, bu “nasıl”, bir anlamda nispeten önemsizleşiyor, diğerleri arasında bir nokta oluyor. Ne demeye çalıştığımı ilişkin ola-

rak size bir örnek vereyim. Amerikan yazınının ve sanırım genel olarak kültür incelemelerinin, son otuz yılda “teori” kanalıyla dışarı olduğu tüm o muazzam kargaşanın sonuçlarına bakın: Yapısalcılık, postyapısalcılık, yapıbozumculuk, göstergebilim, Marksizm, feminizm ve diğerleri. Aslında onların hepsi önemsiz; yani, onların hepsi akademik tercihleri temsil ediyor ve çoğu, kendilerine neden olan koşullarla ilgili değil. Örneğin üniversitedeki Üçüncü Dünya incelemeleri, bir deneyim anlatısı yazma çabası olarak kendi acil post-kolonyal durumlarında Soyinka veya Salih’ten çok farklıdır. N’gugi gibi bir eleştirmenin kimi zaman bahsettiği, zihinleri sömürge olmaktan çıkarma mevzusu, biliyorsun, hapishanede yatan, İngilizce karşısında yerli dilin proplemlerini ve yeni emperyalizmin tüm problemlerini yaşamış olan birisine âit. Bunlar, birinin, ben sömürge olmaktan çıkarma veya kolonyalizm söylemi üzerine uzmanlaşacağım demesinden çok farklı şeylerdir. Büyük bir problem bu.

Chaudhuri: Üniversite de bunları önemsiz kabul ediyor...

Said: Bir bakıma bunu tamamen ortadan kaldıramazsınız; çünkü üniversite bir nevi ütöpik bir mekan. Belirli oranda bunlar olmalı. Kültürel bir metodun gerçekten güçlü ve acil oluşumsal koşulları ile, üniversitede kuramsal bir tercih olarak onun sonraki dönüşümleri çok önemli.

Chaudhuri: Gerçekten ütöpik kalması gerektiğini düşünüyor musunuz? Problemin bir parçası belki de bu; yani o, kullanışlılığını kaybetmiş bir model.

Said: Sanırım şu an bulunduğumuz nokta burası. Çok ilgi çekici dönüşümleri gözlemliyoruz. Öğrencilerin çoğu, bence iyi öğrenciler; benim öğrencilerim artık teoriyle gerçekten ilgilenmiyor –bunu onlarla doğrudan temasarımdan çıkarıyorum– Aslında onlar, yirminci yüzyıl sonlarının tarihini karakterize eden bu tarihsel ve kültürel tartışmalarla ilgililer.

İrkçılık ile emperyalizm arasındaki şeyler, kolonyalizm, değişik otorite biçimleri, kültüre, estetik biçimlere, söyleme vs. ye yansıdığı şekliyle değişik kurtuluş ve bağımsızlık tipleri. Gittiğim yer, burası. Problem, her şeyin şimdiye kadar yirminci yüzyıl tarihini be-

lirleyen tartışmalardan –sosyalizm ile kapitalizm arasındaki tartışmalar vs.– uzaklaşır gözüktüğü bir zamanda, bunların sosyal değişimle nasıl ilişkilendirileceğidir. Dolayısıyla oldukça endişe verici bir dönem bu. Bence önemli olan şey, araştırmacı olmak.

Marranca: The Guardian'da yazdığınız küçük bir yazıda, felsefe tarihinin, politikanın ve entelektüel yaşamdaki genel sürüklenişin, yeni durumlarla baş etme konusunda yetersiz olduğunu zikrediyorsunuz.

Said: Kesinlikle öyle olduğunu düşünüyorum.

Marranca: Bu yeni sanat-bilim görüşü yeni bir anlayışla birleşerek hangi yöne doğru gidebilir? Onu kendi dünyanızda nereye koymak isterdiniz?

Said: Çok fazla spesifik olmadan ve detaya girmeden diyebilirim ki, şayet kültürlerarasılıkla ilgilendiğimiz şeklinde genel bir kanaate sahipsiniz, sanırım, onun nereye doğru gittiğini de açıkça anlarsınız. Yani politika, tarih ve estetik gibi önceden ayrı veya farklı olan alanlar arasında değişik entegrasyon tipleri söz konusu. Fakat bunu sadece bu noktada bırakmaktan çok, bana öyle geliyor ki, yeni formasyon türleri oluşturmak özellikle ilgi çekici ve önemli gözüküyor. Bu, karşılıklı bağımlılık ve örtüşme türü bir ilişki olacaktır. Biliyorsun bizler tecrübeleri ulusal koşullarda düşünmeye eğilimliydik. Polonya, Fransız, Haiti, Brezilya tecrübesi var derdik. Bana öyle geliyor ki, bu artık miadını doldurdu; temel ulusal kimliklere belirli oranda sadakat ve dikkat atfedilebiliyordu. Şu anda önemli olan şey, ulusal kimliklerin aslında tarihsel olarak –mevcut dönem bunu kolaylaştırıyor– birbiriyle etkileşim içinde ve birbirine bağlı olma biçimidir. Brezilya ile Kuzey Amerika arasındaki ilişkinin şimdilerde yağmur ormanları dolayısıyla oldukça dramatikleşmesini kastediyorum. Kuzey Afrika ile Avrupa anakentleri arasındaki ilişki de şu anda, Fransa'daki çok sayıdaki Müslüman mülteci varlığı dolayısıyla oldukça dramatiktir.

Dolayısıyla artık anlamaya başladığımız şey, kültür incelemelerinde hâkim norm olagelen istikrar değil, göçlerin evrenselliğidir. Yani bir alandan diğerine doğru bu kitlesel karşıdan karşıya geçiş-

ler. Bu bana tamamen yeni bir konu gibi geliyor. Geçmişin sosyal bilimler ve insanî ilimlerinin paradigmalarını karakterize eden istikrarlı kültürel kurumlara yönelik incelemelere karşı, mülteci/göçmen incelemeleri. Bu temel bir mevzu olacak. Diğer biri de milliyetlerin ve milli geleneklerin hâkim olduğu incelemelere karşı, entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık dediğim konulara ilişkin incelemeler. Bir alt-kıta mevcudiyeti, bir Arap mevcudiyeti ve şimdi bir Avrupa mevcudiyeti olarak İslâm gibi yeni ortaya çıkan ulusötesi güçler arasındaki çatışma. Burada, bence sadece tarihsel olarak anlaşılabilir olan kültürel çevrenin tam bir yeniden tasarlanması söz konusu. Bunun elemanlarını, Avrupa ile, örneğin benim yirmi ya da otuz yıl önce bahsettiğim Doğu arasındaki çatışmada şimdiden görebilirsiniz.

Marranca: İcra/performansla veya çalışmanıza başlamak isteyebileceğiniz diğer şeylerle ilişkisi bağlamında kültürlerarasılık hakkında neler düşünüyorsunuz? Ayrıca Aida modeli tiyatro tarihi yapma konusunda da.

Said: Bu aşamada değil, hayır, zira ben kültürler arasındaki tartışmalı bölgelere zaten iyice saplandım kaldım. Korkarım iyice onun izini taşıyorum. Yani ben aslında mevcut ilgisi doğduğu kültür ile şu an yaşadığı kültür arasındaki çatışmayla iyice kontrol altına alınmış olan biriyim. Bu gerçekten tuhaf bir durum. Sorun sadece farklı olmaları değil, biliyorsun; aksine sürmekte olan bir savaş var ve ben iki tarafa da bulaştım. Dolayısıyla benim açımdan, bir nevi akli başındalık ve sakın düşüncüş çağrıştıracak olan kültürlerarasılıktan bahsetmek çok zor.

Marranca: Kültürlerarasılığı bir tür Şarkiyatçılık olarak görüyor musunuz?

Said: Olabilir. Evet, kesinlikle. Çünkü sanırım kabul edilebilir olanlar ve olmayanlara ilişkin büyük bir liste var. Bizim bir yerlere çekmeden, Kuzey ile Güney ya da Doğu ile Batı arasındaki çekişmelerin yara izini taşımayacak şekilde ondan bahsedebileceğimizi sanmıyorum. Yani dünyanın coğrafi düzeni bile, en azından benim bakış açım güçlü şekilde kazınmış durumda.

Robinson: Biraz önce söylenenlerden hareketle, görünüşe bakılırsa iyi kültürlerarasılık var kötü kültürlerarasılık var diyebiliriz. Fakat Şarkiyatçılık'ı okuduktan sonra büyük bir felç söz konusu oldu.

Said: Üzgünüm.

Robinson: Diğer bir kültür üzerine her düşündüğümde, "iktidar" kavramının somutlaştığını hissediyorum. Fakat bir iktidarın alternatifi sırf daha büyük bir mesafe veya münzevilik mi? Bunu istemiyorum.

Said: Hayır, hayır, hayır. Bunun mümkün olduğunu sanmıyorum. Biliyorsun bence Şarkiyatçılık'ın büyük kusurlarından birisi, bunun alternatifi olmadığı şeklinde bir nevi "dokunma çek elini" mantığını yaymış olabileceği hususudur. Demeye çalıştığım şey bu değil. Sanırım sonda da benzer bir şey söylüyorum. Yani bir tür "şimdiden hazır", her şeyin altını üstüne getirme, herkesi birbiriyle ilişkilendirme var. Düşünmek istediğim şey sadece şuydu: yerli bir alim ile beyaz bir etnografik göz arasındaki eşitsizlikler o kadar önemli değildi. Kendimi kutlar gözükmeden bunun hakkında nasıl konuşacağımı bilmiyorum; fakat enteresandır Şarkiyatçılık, kendisini aşan epeyce önemli çalışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. O, bu tarz bir analizden etkilenmez görüle gelmiş olan kültürel yapıtlar hakkında bir tür bilinç ortaya çıkarmıştır. İroni şu ki, Şarkiyatçılık, onları daha az önemli kılmamış, bilakis önemlerini artırmıştır. Bu bakımdan Şarkiyatçılık tarihinin –kitabı değil, problemi kastediyorum–, aslında insanın tarihi –nasıl diyelim?– olduğunu, onsuz yaşayamayacağımız insanî müdahalenin tarihi olduğunu düşünüyorum.

Örneğin ne zaman küreselleşirseniz, –diyelim Batı karşısında Doğu şeklinde– daima Batının zaferini çağrıştıran ikna edici formlerle karşılaşabilirsiniz. Naipul'un başarılı olmasının nedeni bu. Yani Naipul'un cazibiyetinin temeli bu. O, dünyanın, telefonu icad edenlerle kullananlardan oluştuğunu söyler. Telefonu kullananlar nerede? Bunu bilmiyoruz. Bu tuzağa daima düşebilirsiniz; C. L. R. James'in asla düşmeyeceği bir tuzak bu; çünkü James şöyle demişti: bir beyazsan bir Beethoven'in olduğunu söyleyebilirsiniz, siyahinin ise Beethoven değil Kalipso dinlemesi varsayılır. Asla düşeme-

yeceğiniz bir tuzak. Tüm insanlığın veya insanoğlunun sahip olduğu mirasın bir parçası olarak onun hakkında ne düşündüğün ve ne istediğin konusunda ayrımlar yapabilmeli ve onları kullanabilmelisin. Oldukça yerel ve sınırlı alanda bir mücadele başlatmaksızın bu noktaya nasıl gelineceğini de açıkçası bilmiyorum.

Bir açıdan değişik mücadelelere ilişkin tarihsel bir anlayışa ihtiyaç var gibi gözüküyor. “Edebiyat incelemeleri”ne inanmamamın sebebi bu. Bizatihi İngiliz edebiyatı meselesine inanmıyorum. Ona, Batı Hint edebiyatı, Amerikan edebiyatı, Fransız, Afrika, Hindistan edebiyatı vasıtasıyla bakılmalı; ne demek istediğimi anlıyorsunuz.

Kültür üretim koşullarına ilişkin derin bir tarihselleştirme ve bununla birlikte, her kültürel dökümanın içinde, ne derece yöneten-yönetilen, liderler ve peşlerinden gidenlere ilişkin mücadelenin tarihini içerdiğine ilişkin ciddi bir kavrayış gerekli. Üçüncüsü, ihtiyacımız olan şey, nereye varmak istediğimize ilişkin derin bir kavrayıştır.

Tartışmaya katılanlar: Bonnie Marranca, Marc Robinson ve Una Chaudhuri, *Performing Arts Journal*, New York, 1991

VI

ELEŞTİRİ VE POLİTİKA SANATI

Bu röportaj, oldukça gözde bir konuma ulaşmalarına rağmen benimle arkadaşlıklarını devam ettiren eski iki öğrencim tarafından yapılmıştır. Bunlar benim, Arap dünyasındaki bir genç olarak yaşamıma derinden bakmaya ve onu sonraki entelektüel ve politik gelişmelerle ilişkilendirmeye yönelik ilk girişimlerimdendir.

E.W.S.

– *Edward, senin çocukluğuna âit bir gelişme ve de senin metropol düşüncenin bir nevi eksenini olarak Kahire’den ve senin açıdan kültürel öneminden bize biraz bahseder misin?*

– Oradaki ilk yıllarımdan başlamak yerine, şöyle geriye doğru bakarsak, Kahire kesinlikle, New York, Londra ve Paris gibi büyük Batı şehirlerinde epeyce zaman geçirmiş olan benim gibiler için daima büyük bir alternatif gözükmüştür. Fakat bu fonun arkasında, Doğu Akdeniz’in dev bir figürü, en azından bana göre hazmedilmemiş metropol bir varlık gizlenmektedir ki, ben onu ilkinde, İskenderiye’nin bir nevi karşı kutbu olarak görmüştüm. Hem yazında hem de benim biyografimde İskenderiye, oradaki çok sayıda Yunanlı, Fransız, İtalyan, Ermeni ve Yahudi varlığı göz önüne alınırsa insanın Avrupa’ya açılan bir pencere bulabileceği bir yer olmuştur. İskenderiye’deki halklar bende öyle güçlü bir etki bırakmıştı ki, bugün bile Yunanistan’da Yunanlıların İtalya’da İtalyanların vs. olma-

sını son derece hoş bir şey olarak görüyorum. Şüphesiz İskenderiye, yazınsal anlamda Kahire'den çok daha fazla Batı kokan bir şehirdir. Yine de ben, İskenderiye'de kendimi asla çok rahat hissetmemişimdir. Orası bende Kahire gibi bir tür ruh, hoşluk ve düzensiz bir tutarlılığa sahip bir yer izlenimi uyandırmamıştır. Bu bakımdan Kahire'nin bu yönü benim için bir alternatifti, *benim* alternatifimdi.

Sonra Kahire, benim uzunca düşünce seyrim içinde iki parçaya ayrılmaktadır. Birincisi, antik kent, öncelikle Sedat'tan sonraki dönemde modern Batı'nın Mısır'a ilgisi sonucunda ortaya çıkarılan Piramitler, Sfenksler ve tüm firavunsal yönlerin şehri. Sedat bilerek bu husus üzerinde ısrar etmiştir: Kral Tut serisini ABD'ye ihraç ederek bu şekilde Antik Mısır'ı bir anlamda ayırmış ve Mısır'ı yeni bir tarzda Batı kitlesinin dikkatine yönelik bir metaya dönüştürmüş oluyordu. Tekrar kaydediyorum, orada diğer bir şehir daha vardı ki, o, yabancılar açısından bir bütün olarak hazmedilmemiş, tanımlanmayan ve tutarsız bir yapıydı; kimi parçalarına Batı tarafından asla ulaşılmamış olan İslâmî, Arap, Afrikalı ve anti-kolonyal tecrübelerin yurudur benim düşüncemde yer eden olgusal hâlini ayrı tutuyorum. Bu şehirde bile kolonyal şehri, onun ana gövdesinden ayırabilirdiniz, böylelikle daha küçük ve benim ailem gibilerinin yaşadığı özünde Avrupalı bir kuşatık bölge olan ve üzerinde büyüdüğüm ve âdeta bir ada olan Zemâlek gibi sitelerden oluşan daha özel bir bölge elde ederdiniz: Levanten, kolonyal azınlık ve ayrıcalıklı. Ayrıca büyükelçilerin bulunduğu, 1880'den 1952'ye kadar İngiliz işgal yılları boyunca Sarayın dengeleyicisi olarak görülegelen ve merkezî bir kontrol gücünün odağı olan İngilizler de vardı Kahire'de. İngiliz büyükelçisi bu bölgenin büyük şahsiyetiydi. –Lord Cromer'in temsil ettiği yüksek komiserlik ve Mısır milliyetçi hareketine muhalif diğer kişiler. Şüphesiz Cemaliye, Şubra, Bulak, Atebe, Babu'l-luk gibi bölgelerde günlük olarak her türlü kültürel zenginliğin âdeta kaynadığı Arap ve İslâmî bir Kahire daima vardı.

Son zamanlarda, yani son onbeş yılda farkına vardığım başka bir husus da, içinde, tarihsel olarak gelen Mısır kültür kimliğinin tüm sorunlarının formüle edildiği ve Kahire'de yerleşik oldukça

güçlü bir aktüel düşüncenin varlığıdır. Kısa zaman önce benim de fark ettiğim şekilde bu konuda müstakil bir edebiyat bile var. Bu söylemin önemli şahsiyetlerinden birisi, (sanırım) İskenderiye Üniversitesi'nin rektörü olup bir coğrafyacı olan Hüseyin Fevzi'dir. Enver Abdulmelik, *Egypt Military Society*'de Fevzi'yi oldukça yaratıcı bir bağlam içinde kullanıyor. Keza ben geçen gün Milad Hanna adlı Mısırlı parlamenterin bir kitabını aldım ki, onda, Batının tanıdığı Mısır'dan farklı bir Mısırlı kişilik mefhumu tamamen ayrı ve müstakil olarak, Mısır kültürünün ve bir olgu olarak Mısır'ın kendisinin kültürel bütünlüğü ve farklılığı üzerine muazzam vurgu vardır. Bu söylemin bir kısmı, Nâsır döneminin Arapçılığına karşı, yabancı düşmanı bir reaksiyondur; zira Nâsır, Mısır'ı Arap dünyasının ilgi odağı yapmış gözüken bir liderdir. Bu bakımdan bahsettiğim edebiyatta, bu olgudan kaçış vardır. Fakat tabii hepsi bundan ibaret değil.

Kahire'ye ilişkin bilincimin ilk yıllarına dönersek: Orada büyüdüm, gençliğimin epey kısmını orada geçirdim. Fakat tuhaftır bir Mısırlı değildim. Kendimi asla bir Mısırlı hissetmemişimdir ki, bu, şehirle ilgili ters hususlardan birisi olup size, bir yabancı olarak orada olmanıza imkân vermesine rağmen, yine de bir şekilde size karşı ayrımcılık yapıldığını hissettirmez ya da derinlerde olan ve kültürel olarak bir yabancı düşmanlığı gibi kin duygularına imkân vermez. Bunu asla hissetmedim, fakat aynı zamanda oralı olmadığımı da daima hissettim. Aslında bu orada olmadığımın dolayısıyla değildi, aksine insan Kahire'de, Kahire veya Mısır'a vereceğiniz isimlere bağlı olan oldukça karmaşık bir kent ve kültürel sistemin mevcudiyetini hissettiği içindi. Oraya yakın olmama ve yakın kalmama rağmen asla oraya âit olmadım. Bu son derece özel bir şey. Bu sistemin, dile, Mısır lehçesinin Kahire versiyonuna nasıl çakıldığını hep merak etmişimdir. Bu, filmlerde, sonradan tv dramalarında, radyoda, gazete yazısında ve hatta, yıllar boyu aşinası olduğum popüler edebiyatında bile görülmektedir.

Demeye çalıştığım şey şu: Hem büyük bir metropol merkez hem de büyük bir alternatif bölge olan bir şehrin tuhaf paradoksu:

(1) Doğu'daki metropol Batı'nın güçlü çıkarlarına bir alternatif (2) tamı tamına bir Levanten şehri olan İskenderiye'ye alternatif. Yine de en etkileyicisi, Kahire, size önceden mevcut olan bir tür bütünlük dayatmayan bir şehirdir. Diğer bir deyişle Kahire'nin düşüncesinde belirli bir serbestiyet vardır –en azından benim kavradığım şekilde– bu da tüm kimliklerin, telaşsızca, bu bütün içinde var olmasına imkân vermektedir. Bu belki belirsizdir; ama onu gerçekten hissedebilirsiniz. Tüm tarihler, anlatılar ve mevcudiyetler burada kesişir ve “doğal” diyebileceğim bir tarzda birlikte yaşarlar –benim açımdan– kenti tanımlayan şey bu, –ne emperyal bir merkez olarak iyice planlanmış olan Paris ne de oldukça aşikâr anıtsallığıyla Londra– yani, değişik noksan ve kısmen yok edilmiş ama yaşayan ve kısmen yok edilmemiş olan tarihler arasında gerçek bir karşılıklı rekabete ve alışverişe olanak sağlayan, fakat yine de bir şekilde oldukça büyüleyici tarzda varolmalarına imkân sağlayan bir şehir.

Kahire benim açımdan, içinde tarihe bakabileceğimiz oldukça çekici bir formu sembolize edegelmiştir: yani tarihe her zaman kategorilerle veya sistemlerin kuşatıcılığı ve bütünleyici süreçlerle uğraşılabilir bir şey olarak değil, yeniden inşa edilebilecek envanterler vasıtasıyla bakabilmek. Kahire'nin belli bir yeniden inşa çabasına ihtiyacı var. Size bir örnek vereceğim.

Yakınlarda Kahire'deyken, göbek dansözü meşhur Tahia Carioca'yla ilgili bir yazı yazıyordum.

Makaleyi yazmak için gerekli dokümanları elde etmek istiyordum. Resim çekmek istedim. Nerede çekecektim? Kadının kendisi yakınlarda boşanmıştı. Kendisinden otuz yaş küçük son kocası onu terk etmiş ve giderken de tüm malını almıştı. Küçük bir dairede tek başına yaşıyordu ve görünüşe göre kocası onun tüm filmlerini ve resimlerini almıştı. Hiçbir şeyi yoktu. Bu yüzden, belgesel hazırlayan Lübnanlı kadın bir film yapımcısı olan arkadaşımın Kahire şehir merkezindeki merkez sinema arşivlerine gittim. Bahsedeceğim gibi bir olay ancak Kahire'de olabilirdi. Beraberce oraya gittik, Kahire merkezindeki bir ofis binasındaki bu daireye yürüdük, orası babamın eskiden ofisinin bulunduğu yerden bir blok ötedeydi; ben

Tahia'nın filmleriyle ilgili dokümanları aradığımı söyledim. –Tahia 190 film yaptığını söylemişti– gerçekten çok film! Aslında o kayıtlara ilişkin hiçbir matbu kaynağın kalmadığını öğrendim. Önceden burayı telefonla aramış ve arşivde ne gibi bir malzeme bulunabileceğini sormuştum, benim için bir şeyler toparlayan kadın ise hastaneye bir arkadaşını ziyarete gitmişti, fakat film, çekmecesinde kilitli olduğu için alamadım. Sonra “Tüm bunların kaynağı olan daha büyük bir dosya mutlaka olmalı” dedim. Oradaki adam, buyrun kütüphaneye gidelim dedi ve oraya doğru gittik. Kabaca benim kütüphanem büyüklüğünde bir kütüphaneleri vardı ve kılavuzum “işte kitaplar” dedi. “Onun yaptığı filmleri nasıl bulabilirim?” dediğimde, “Nasıl yani, bir liste mi?” cevabını verdi. Ben de “yok, film bibliyografyalarıyla ilgili bir katalog” dedim. O, bilemeyeceğini söyleyip kütüphaneci gibi gözüken bir bayana sordu. O kadına, “Bir film listeniz var mı?” dedim, O ise “Neyin filmleri?” dedi. Ben örneğin Tahia'nın meşhur *Le'bet il sit*'i gibi filmler dedim. Kadın, “Hayır, hayır, biz böyle yapmayız” dedi. Ben “nasıl yaparsınız” dedim, O da “Mısır'da yapılan filmlerin listesi var” dedi. Ben de “iyi, onu alabilir miyim?” dedim. O, “ancak 1927'ye kadarki kısmı var” dedi ve o cildi verdi. Tamamen rastgele düzenlenmişti. Sonra benim kim olduğumu bilir gözüken (bana kılavuzluk eden) adama dönerek, “ne iş yapıyorsun?” dedim. O da “film eleştirmeniyim, burada çalışıyorum” dedi. “Elinde hiç film var mı?” soruma “evet, sanırım bende Tahia'nın bir filmi olacak” cevabını verdi. Mahfuz'un, filme çekilen romanları üzerine çalıştığını söyledi. Sonra ofisine giderek bir deste, yaklaşık atmış küsur film çıkardı ve başladık onları karıştırmaya, sonunda bir tane bulduk. Tahia, görünüşe göre Mahfuz'un orta dönem romanları üzerine konulu bir film yapmıştı, bu adam da Tahia'nın bu filmini çekmecesine koymuştu. O filmin adı ne? dediğimde tam olarak bilemedi. Filmin arkasını çevirdi, bazı notlar vardı –muhtemelen filmin ismini de içeren bir şey– fakat adam kendi el yazısını okuyamadı. Bunu benim için öğreneceğini söyledi. “Film ne zaman yapılmış?” dediğimde yine bilmiyordu.

Hissettiğim şey rutin karışıklıklar ve de aşikâr umursamazlık hissiydi. Bu adam, benim araştırdığım şey hakkında nasıl hiçbir şey bilemezdi? İnsanların içinde yaşadığı durum bu. Kahire tarihini gerçekten yeniden canlandırmak ve yeniden inşâ etmek istiyorsan yapabilirsin. Bunun kanıtı şu: Benimle birlikteki Lübnanlı kadın araştırdığımı bulamadığım için çok sinirlenmişti ve arşive geri dönerek son derece yüce gönüllülükle bana yardımcı olmak için orada bir gün geçirmişti. Seksen ya da doksan Tahia filminden oluşan bir liste derlemiş ve onu bana takdim etmişti. Üstelik bunların hepsi elle olmuştu. Bilgisayar yoktu. Fakat onun çoğu orada olmasa da orada, aslında hepsinin orada olduğunu hissediyorsun. Onu nasıl çözeceğin sorusu aşağı yukarı kişisel bir arayış; çünkü yakınlar kadar tüm Arap dünyasının merkezî sinema tecrübesi olagelen Mısır filminin, diyelim resmi tarihini toplamaya yönelik sosyal ve kolektif bir girişim, henüz yapılmamıştı. O organizasyon ve altyapı yok. Bunun yerine varolan şey, farklı nedenlerle yapılmasına rağmen ortak ilgilere sahip olan ve birbirine destek veren bu gibi bireysel çabalar.

– *Kaybetme duygusu olmaksızın bir tür entropi.*

– Evet, kaybetme duygusu yok. Ben buralı olduğum için, belirli bir sürem olduğu için vs. bir kayıp hissediyorum; fakat şehrin ekonomisinde işler böyle yürümüyor.

– *Örneğin politik kollektivite hakkında ne düşünüyorsunuz?*

– Tüm birbirine bağımlı, kilitli ve bazen de –varsaydığım– rakip kollektivite türleri var. Şüphesiz çoğu, sendikalara dayalı olanlar. Her şeye rağmen Mısır, moderndir ve Kahire birçok açıdan oldukça modern bir şehir. Arap dünyasındaki her yerden çok daha gelişmiş. Gelişmiş anlamda sendikal gruplar ve ilgilere ilişkin bir hissiyat var: sinema topluluğu, yazar grupları, avukatlar ve daha aşağıya doğru değişik mesleki ve sanatsal gruplar: Onların çoğunun arkasında bin yıllık bir tarih var. Onların ötesinde kendi altyapıları, ekonomileri, sosyo-politik organizasyonları ve eğitimleriyle yeni İslâmî gruplar var. Sonra devlet grupları, resmi kurum ve kuruluşlar, yani halk meclisi ve kongresiyle birlikte iktidar partisi var. Ve sanırım yerel düzeyde kimi durumda yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip bir kimlik

kazanmış olan Kahire'deki semtlerde varlığını sürdüren gruplar var. Örneğin Han el-Halili'nin yeri. Şu an Mısır'da iyi tanıdığım kişilerden birisi, Mahfuz'un genç bir öğrencisi olan romancı Cemal el-Gitani. O da Mahfuz gibi *Zeynî Bereket* gibi eserlerde Kahire'nin Cemaliye denilen bir bölgesi hakkında yazıyor. Kendisini bizatihi bir kollektivite ve meslekî, artistik bir topluluk olan –kahvehaneler, ayakkabıcılar ve pirinç eşya yapımcıları –bu bölgeye ilişkin tam bir edebiyat ve bilinç söz konusu. Tüm bunlar birlikte nasıl işliyor hiçbir fikrim yok, fakat işliyor ve siz bunu şehir ekonomisinde gözlemleyebiliyorsunuz. Şüphesiz hâkim unsur sadece Ezher ve Seyyidinâ Hüseyin Camii değil; devlet ile onun büyükelçilere, Batılı güçlere bağımlılığı arasındaki ilişkiden mütevellid olanlar gibi çok daha sert modeller de var. Örneğin emperyal bağlılık ilişkisi ve sonra Kahire'de yerel ve bölgesel düzlemde var olan bu muazzam ve arı kovanındaki gibi karmaşık ilişkiler var. Ayrıca onlarla kesişme noktasında İslâmî ve resmî muhalefet partileri ve de değişik Sufi gruplar var. Bunları düşünmek harika bir şey.

Benim açımdan biraz daha zor bir husus, dil, yani Arapça, özellikle de konuşma dili Arapçası.

Bir lehçe olan Kahire dili, benim açımdan –bu benim açımdan tuhaf olabilir; çünkü okuryazarlık anlamında onu önceden duymuştum, onu okuyabiliyorum– tamamen Kahire'ye özgü. Son derece akıcı, kısacık ve açık. Diğer Arap lehçelerinden tamamen farklı. Bir bakıma o, ortak bir dil (*lingua franca*) gibi; çünkü radyo, bir dereceye kadar çoğu radyo talkshowları, tv, hepsinden öte tüm Arap dünyasına yayılan filmler; hepsi bu lehçeyle. Bu, bana, bir zamanlar kendisi Kur'an'ın ve devletin dininin (İslâm) dinsel diline bağlı olan ortak parayı çağrıştırmaktadır. Kahire lehçesi klasik Arap edebiyatı tarihiyle ve özellikle de kendi yazın geleneği, büyük yazarları, kanonu –özellikle de modern çağda– olan Mısır'ın kendi geleneğiyle de ilişkilidir. Mahfuz'un Nobel edebiyat ödülünü kazanması, duygusal açıdan benim için çok önemliydi. Mahfuz, hem Arap dünyasında hem de benim modern kültüre yönelik incelemelerimde muazzam bir rol oynayan ve Kahire'nin bu karmaşık kent düzeninin zirvelerinden biriydi.

– Kahire konusuna devam ederken, gençliğinizle ilgili olarak yazmakta olduğunuz otobiyografik roman hakkında biraz bilgi verir misiniz?

– Onu anı olarak düşünüyordum; basım sözleşmesini yakınlar da imzaladık. Fakat onun aslında ne olduğu, şimdi üzerinde konuşamayacağım bir şey. Bence o kolayca betimlenebilecek bir şey değil, ancak icrâ hâlinde var olabilecek bir şey. Fakat size söylemeliyim ki kesinlikle o, imgesel ve kurgusal yankıları birleştirmeye yönelik bir girişim olacak. Ondaki çoğu şey şuna dayanıyor: çocukluğumun çoğu döneminde, bilinmeyen, okul yıllarımla, ailemle sınırlamalarla, âit olma duygusuyla ve beni kolonyal caddelere itip sonunda bu ülkeye getiren bir dizi kompartımanla ilgili birçok nedenden dolayı, hakkında çok şey bilmeden bir tür bilinçsiz katılım duygusu vardı. İngiliz sisteminden Batılı kültürel yörüngeye doğru sürekli bir daralma söz konusuydu. Şu an yaptığım şeyin bir kısmı, geriye gitmek ve o zamanlar bilmediğim şeyleri yapabiliyor muyum diye bakmaktır; çünkü bunu ancak düşünme, bellek ve imgelemlerle yapabilirim. Bu projenin önemli yönü, bu kitabı yazarken kendi kendime, onun o yıllara şu an sahip olduğum politik bilinç veya programı yansıtan bir kitap olmasını istemediğimi telkin etmemdir, anlıyorsunuz değil mi? Bunu istemiyorum. İçinde yetiştiğim Kahire-Kudüs-Beyrut mihverini tekrar denemek istemiyorum. Öyle ki zamanımızın tüm politik gerçekleri bile, bir şekilde, üstü kapalı olarak orada askıda tutulmakta.

– Gençliğinizdeki Nâsırcılıkla ilgili duygularınızdan bahsedermisiniz? Ne kadar keskindi?

– Aslında Nâsırcılık benim açımdan daha geç bir gelişme. Ben ABD’de okumak için Mısır’dan ayrıldıktan sonra Nâsır iktidara geldi, bu yüzden ben Nâsırcılığa daima toplumdan kopuk bir optikten bakmışımdır. Ailem 1952 sonrasına kadar Mısır’da kaldı; fakat örneğin 1952 devrimi bu ülkedeyken gerçekleşti, öyleki Nâsır, konuşmaları ve onun Batı medyasındaki maceralarını okuyarak daima takdir ettiğim birisiydi. O evrensel olarak mahkûm edilmişti. Benim Nâsırcılıkla ilişkim, bir anlamda Nâsır’ın getirdiği politik bir

ideoloji dolayısıylaydı ve ondan dolayı biraz mesafeliydi diyebilirsiniz. Nâsır'ın hem Orta Doğu'daki insanların hem de benim yaşamıma getirdiği şey budur. Şöyle geriye baktığımda Nâsırizm'in ilk yıllarıyla –1953-1960– ilişkimi düşünmek benim açımdan büyüleyici; o yıllar 1960 ile 1975 arasında Mısır'a hiç gitmediğim için Mısır'a geçici bir sâkin olarak gittiğim son yıllardı. Bu süre boyunca –onbeş yıl– bu ülkeye asla ayak basmadım.

1955 ile 1960 yılları esnasında Nâsır ulusallaştırma kanunlarını çıkardı –bunlar benim ailemin işlerini doğrudan etkilemişti. Nâsır'ın “Arap sosyalizmi”nin belirtilen hedeflerinden birisi, babamın da âit olduğu ve temel taşlarından birini teşkil ettiği yabancı ticaret sınıfıydı. Nâsır, sırf babamın etrafında dolaşmakla hissettiğim bir tür endişe ve korku oluşturmıştu. Babamın endişesi, kendisinin derinden ilgilendiği ticaret ve finansla ilgili başka yeni sınırlamaların da getirilmesiydi. Ve ben, gayritabii ve son derece hissi şekilde bunu bir tür toplum krizi haline getirmiştım. Fakat ciddi ciddi 1970'lerde ve daha belirgin şekilde Mısır'a döndüğüm son birkaç yıldan başlayarak son otuz yılda gerçekleşen enteresan şeylerden birisi, kriz halindeki bir topluma ilişkin o yapay duyguyu ne derece çözebildiğim ve Nâsır ve Mısır'ın başka enteresan şekillerde de birbirine kenetlendiğini görebilmemdir.

Mısır'da sırf Nâsır'ın gizli polisiyle ilgili müstakil bir edebiyat var ki, onu kendimi çaresiz hissetmeme neden olacak şekilde münhasıran beni tehdit eden bir şey olarak görmüştüm. Kendimi, oldukça pasif ve yalıtılmış bir kurban, Nâsır'ın baskısının bir nesnesi olarak görmüştüm. Ne kadar arkadaşımın hapiste olduğunu hâlâ öğrenememiştım.

Filistin Sorunu'nu kendilerine adadığım en yakın arkadaşlarımdan birisi 1960 ya da 1961'de öldürülmüştü. O Komünist Partisi'nin üyesiydi. Ve Nâsır'ın gizli polisi tarafından ölesiye dövülmüştü. Dolayısıyla benim ile Kahire –ya da Nâsır dönemi Mısır'ı da diyebilirsiniz– arasında böyle birçok şeyin bulunduğu oldukça karmaşık bir ilişki var. Gerçekte neler olup bittiğinin pek farkında değildim. Nâsır'ı –büyük bir Arap lideri olarak kendisine hayran

olsam da— o zamanlar ailemin çıkarları vizyonundan görmüştüm; şimdi ise orada benim baş edemeyeceğim bir tür nevroz olduğunu görüyorum. Ya ailemin talihıyla ilgili endişelerim vardı ya da, Arap milliyetçiliğinin bir şahsiyeti ve onun Batıya ve emperyalizme meydan okuması gibi bir tür insanüstü şahsiyet yaratmışım ki, ikisinin de kesinliği tartışılır. Gerçek şuydu ki, Nâsır kendi toplumuyla sürekli bir gerginlik içindeydi.

– *Bu, sizin tarihinize çakılmış.*

– Evet. Fakat, şu an uğraşmam gerekmez.

– *Benzer ilgilere sahip fakat oldukça farklı bir konuya geçerseniz biraz önce Arap dünyasında oldukça tuhaf bir pozisyonda büyüdüğünüzden bahsediyordunuz.*

– Evet, bir kozada.

– *Sonra ABD'ye geldiniz ve yaşamınızın çoğunu burada geçirdiniz. Princeton'a, Harvard'a gittiniz ve Batı literatüründe bence olağanüstü şekilde uzmanlaşarak tam bir Batılı oldunuz. Uygun bir ifade verilecekse Batı hümanizmi, entelektüel olarak sizin açınızdan son derece önemli olmuştur. Çalışmalarınızda ve özellikle son on yıl içindeki eserlerinizde Şarkiyatçılık ve etnografiye karşı son derece eleştirel olmanıza rağmen örneğin Auerbach, Lukács, Blackmur ve Adorno'ya karşı aynı şekilde eleştirel değildiniz. Tüm bu kişiler, oryantalist projeye doğrudan karışmış olmasalar da yine de, aynı projenin parçası sayılan Batı hümanizmi söyleminin parçalarıydılar.*

– Zikrettiğiniz kişilerin hepsinin –muhtemelen Lukács hariç, çünkü onun Batılı-olmayan dünyayla ilgili görüşlerini pek bilmiyorum– metinlerinde, sizin için, son derece etnosantrik oldukları bir yer bulabilirim. Blackmur'la ilgili olarak yazdığım yazıda, Üçüncü Dünya'yla ilgili, bence oldukça yavan/anlamsız fikirlerini teşhis ettim. Ne de olsa o, Rockefeller Foundation'un emriyle Üçüncü Dünya'ya görevli gidiyordu. Bunlar, John Foster Dulles ve soğuk savaş yıllarındaydı; dolayısıyla sakatlayıcı bağlamın etkisi her yerde görülüyordu.

Aynı şey Auerbach de için geçerli. Onun en son denemelerinden birisi olan “*Philology and Weltliteratur*” u çevirdim, çünkü çalışması üzerinde düşünmek oldukça enteresan gelmişti, fakat aynı zamanda, çoğu kendisini korkutmalarının ötesinde haklarında söyleyecek hiçbir şeyi olmayan, Avrupa dışı tüm bu “yeni” dil ve kültürlerle ilişkin kalkış noktası son derece pesimistikti. Yeni bir kültürel etkinliğin işareti olabilecek, diyelim Üçüncü Dünya hakkında daha önceden olmayan bir kültürel etkinliğin alameti olabilecek bir konsepti yoktu.

– *İkinci Dünya Savaşı’ nı İstanbul’ da geçirmesine rağmen.*

– Auerbach ile İstanbul arasında hiçbir belirgin bağlantı yoktu.

Onun oradayken sergilediği tek tavır, Batı’ ya yönelik bir nostalji olmuştur ki, bu da kendisine, Batı hümanizminin büyük kazanımı olan *Mimesis*’ i yazma ruhunu vermiştir. Bu bakımdan bunun tamamen farkındayım. Oysa benim şahsen yapmaya çalıştığım şey –belki oldukça duygusal şekilde; fakat son derece bilinçli olarak; ya da son yıllarda iyice bilincine vardım– bir bakıma, her şeyden önce hataları ve etnosantrik zayıf noktaları açığa vurmaktır. Fakat bir şekilde bu çabaya, yani çalışmalarını benim ilgilendiğim alanlara yansıtmalarına hayranım. Diğer bir deyişle ben tam olarak onlara cevap vermiyorum; bilakis onların çalışmalarını yansıtmaktan kaçındıkları alanlara, onların inceleme modellerinin, metinlere yönelik dikkatlerinin, ilgilerinin –bence bu, buradaki merkezi faktör– bazısını benimseyerek o alanlara yansıtmaya çalışıyorum. Bu, sanırım sizin hümanizm diyebileceğiniz bir tür dürüstlüktür. Bu etiketi kendisindeki istenmeyen muzafferâne safrasından kurtarırsanız, bence çok kazançlı bir şeyle karşı karşıya kalırsınız. Cehaletim dolayısıyla kendimde muazzam bir noksanlık duyduğum bir nokta, Batılı hümanistlerle Avrupa-dışı dünyadaki benzer şahsiyetler arasında istediğim kadar çok bağlantı kuramamamdır.

Yine de bunu, son yazdığım bir yazıda yapmaya başladım... Sizi göndermiş olabilirim: “*The Voyage in*” . Bu denemede ele alınan kişilerin hepsi, biliyorsun Batı geleneğinde yazan kişilerdi; fakat ilk ikisi; C. L. R. James ve George Antonious, Batıyla olumlu ilişki içinde olduklarını düşünebileceğim kişiler. Fakat bir sonraki ne-

sil açısından kaçınılmaz olarak bir düşmanlık ilişkisi söz konusu. Yine de bu daha erken dönem şahsiyetlerinde (bile) Batı'nın ne olduğuna ilişkin bir hissiyat var.

Bu anlamda ben, etnik geçmişimden ziyade Avrupalı-olmayan ve tuhaf geçmişimden hareketle birtakım modeller çıkarmaya çalışıyorum.

Bunu yapmaya çalışmanın nedenlerinden birisi, Auerbach, Adorno vb. leri tarafından başlatılan çalışmaları tamamlamaya yönelik bir arzuyla ilgi. Yani etnosantrizmleri ve dünyanın benim büyüdüğüm kısmına yönelik ilgisizlikleri dolayısıyla noksan olduğunu düşündüğüm kısımları tamamlamak. Bu bakımdan orada bu konulara dikkat talep etme girişimi var. Bu ayrıca, Şarkiyatçılık'la ilgili gelişmiş bir pozisyonla da biraz ilgili; çünkü ben, yaptığım çalışmaların ve özellikle *Şarkiyatçılık*'ın, hatta *Haberlerin Ağında İslâm*'ın, çok dikkatli olmayan okuyucuların bazısında, Doğu ile Batı, İslâm ile Hristiyanlık, Batı kültürü ile Üçüncü Dünya kültürü arasında gelişigüzel bir çatışma, tam bir karşıtlıklar dizgesi sunduğu şeklinde bir izlenim uyandırdığının farkına varmıştım. Ben daha bu tarz bir senaryo ortaya koyan biri olarak görülmüşümdür; karşıtım eleştirmenlerin çoğu, benim gerçekte demeye çalıştığım şeyin bu olduğu, benim aslında ıkelliğin yeniden diriltilmesini savunduğumu ve İslâmî fundamentalizmin yükselişinden bir dereceye kadar benim sorumlu olduğumu vs. ileri sürdüler.

– *Bu, sizin emperyalizm konferanslarında “Suçlama politikaları” dediğiniz şey. Siz de suçlama politikasına maruz kalıyorsunuz.*

– İnsan, sahip olduğu kimi duyguların zihinsel olarak ancak çok sonraları açıklığa kavuştuğunun farkında olmalı. Bunlar size ancak çok sonraları, takip edebileceğiniz zihinsel bir izlek verir. Örneğin Du Bois, beyaz Amerika'daki siyah bir kişinin, beyaz kültürün ve beyaz uygarlığın zararlı olan unsurları ile temas edebileceği ve olumlu şeyler elde edebileceği unsurları arasında kesinlikle adil bir ayırım yapmasının çok önemli olduğunu söylüyor. Bu, bir bakıma biraz önce bahsettiğimiz gibi kişilere/şahsiyetlere yönelik benim tavrımdır. Onların bir tarafta, bizim ayrı bir tarafta olduğumuzu

söylemek yerine, zihinsel ve kültürel ayrım düzeyinde işlev görebilecek ve tamamen karşıt ya da muhalif bir tavırdan farklı bir tavır tesis edebilecek başka bir mod olabilir.

– Buna, “Seküler/Çağcıl Yorum Politikası” diyorsunuz.

– Evet, kesinlikle.

– Bu kavramla neyi kastettiğinizi biraz açar mısınız?

– Emperyalizmle ilgili üçüncü yazıda tarihi hakkında bilgi vermeye çalıştığım daha erken bir oluşuma geri dönmek. Emperyalizmin karşıtı hiç şüphesiz milliyetçiliğin ortaya çıkmasıdır. Milliyetçilik çok şey demek. Açıkçası onun bir boyutu tepkiseldir. O, bir kimlik izharı; yani kimlik problematiğinin tüm kültür ve politik çalışma dalgasını taşıması düşünülen yer; Avrupa kolonyalizmine karşıt milli mücadelelerin ilk aşamalarında durum buydu. Bunu, Cezayir, Malezya ve Filipin örneğinde gözlemleyebilirsiniz. Keza Arap dünyasının değişik yerlerinde ve kesinlikle Karaibler’de de gözlemleyebilirsiniz. Burada, direnen fakat yine de kendi bütünselliğine sahip bir ulus veya halk anlamında bir öz-kimlik uydurulması üzerine vurgu var. (Césaire’in *négritude*’ünde (zencilik) olduğu gibi.) Fakat bana öyle geliyor ki, burada özsel değerlere rağmen zihinsel ve de politik olarak büyük sınırlamalar söz konusu. Sınırlamalar, ulusal kimliğin fetişleştirilmesiyle ilgili. Ulusal kimlik, hem bir fetiş hem de Baconcu bir anlamda bir tür idole dönüşmektedir; yani mağaranın ve kabilenin bir idolüne. Bu da bana göre bir tür umutsuz dinsel duygu diyebileceğim şeyin yükselmesine neden olmaktadır. Bu, örneğin İslâm, Hristiyan veya Yahudi dünyasında fundamentalizmin yükselmesinin hepsini açıklamıyor; fakat bu da önemli bir bileşen.

– Neye karşıt olarak?

– Sekülerizm/Çağcılık nosyonuna. Bu, insanoğlunun güncel yaşamıyla ilgili: Erkekler ve kadınlar kendi tarihlerini oluştururlar; bu yüzden bu tarihin, seküler anlamda yorumlanması mümkün olmalı, öyleki dinler bunun altında, kimlik, kabile dayanışması ve İbn Haldun’un ifadesiyle *asabiye* alt duygularının bir göstergesi olarak görülebilir. Fakat seküler dünyada din kimi sınırlara sahip. Olası-

lıklar, diğer toplulukların varlığı dolayısıyla son derece kısıtlanmış durumda. Örneğin bir kimlik ortaya koyduğunuzda, bu, daima aynı veya bitişik alandaki mevcut diğer kimlikleri ihlal edecektir. Benim açımdan bunun Arap dünyasındaki sembolü, nesilden nesile ertelenen ulusal azınlıklar problemi. Hem varlıklarının inkarı, siyonist hareketin temel başarısızlıklarından birisini teşkil eden Filistinliler, hem de Filistinlilerin ancak şimdilerde, daha geniş bir İslâmî bağlamda cevap aramaya başladıkları, bir topluluk olarak Yahudilerle ilgili problemler. Ayrıca Ermeniler, Kürtler, Hristiyanlar ve Mısırlı Kıptilerin durumuyla ilgili birçok aşikâr sorun var. Bundan dolayı bu gibi mevzuları ifade etmek için bence, ilahi müdahale sonucu değil de kimlik politikasının genellikle imkân verdiğinden çok daha yavaş bir süreç eksenli bir tarih fikrine dayalı seküler ve insanî bir vizyona ihtiyaç var. Ulusalcı, dinsel veya kültürel kimliğin sloganlarıyla mücadele etmek çok daha hızlı bir şey ve çevresinde bir oluşum imkânı çok daha kolay: Yani kendilerine Haçlılar, Finikeliler veya Helenistik dönemine dayanan gelenekler yaratan sorunlu/sıkıntılı kimlikler. Ben gerçekten, Arap dünyasında sosyal ve dinî azınlıklar mevzuundan bahsediyorum, orada son derece erken dönemlere giden (genellikle hayal ürünü) şecere retoriği, tarihsel ayrımı ve belirli bir tür dikkatli ilim adamlığını savunan seküler yorumun aksine aşırı şekilde ateşli ve gergin bir durum söz konusu. Bu belirli bir yorumsal gelişme ima etmektedir. Hepsinin ötesinde o, coğrafi ve homojen şekilde tanımlanmayan, bilakis politik, kültürel ve zihinsel olan bir topluma yönelik bir potansiyel ifade etmektedir –mevzu da bu zaten–.

Tüm bunların temelinde, insanî politika için coğrafi modelin hem olağanüstü gücü hem de olağanüstü başarısızlıkları vardır. O ne üretiyor? Coğrafi model örneğin Paul Carter'ın *The Road to Botany Bay*'ında tanımlanan türden bir şey üretiyor: Carter tüm varlıkların nasıl isimlendirilip coğrafi şema ile düzenlendiğini göstermektedir: onun örneği Kaptan Cook ve Avustralya –Kolonyalizm tarihinin gerçekten büyük kısmı böyle. Bu sorunlu ve yeni doğan direniş hareketlerine sebebiyet vermekte, keza bu hareketler de

–milliyetçiliğin felaketi burada– homojenleşmiş birimler ve hayali cemaatler tuzağına düşmektedir. Bunlar emperyalistlerin şematize ettiği coğrafi kimlikleri rahatlıkla tekrar yakalayabilir. Örneğin Arap dünyasında, 1916’daki Sykes-Picot anlaşması, bugünkü tüm ulusal devletlerin –Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin– ve onların tüm milliyetçiliklerinin temelidir. Bunlar daha sonra şeyleşip sabit varlıklar hâline gelmiş ve genellikle onlar üzerine ulusal güvenlik ve tek Partili sistemin baskıcı aygıtı kurulmuştur. Bunun için coğrafyanın ötesine geçerek seküler yorum ve çalışma idealine dayalı bir nevi ulus ötesi topluluklara yönelinmelidir. Açıktır ki, herkesin bir yazın eleştirmeni olması gerektiğini söylemiyorum, bu aptalca olurdu. Fakat ulusal kimlik açıklaması altında toplanamayacak veya “biz”i “onlar”dan ayıran paranoid sınıra ilişkin sahte fikrin bir parçası hâline getirilemeyecek seküler yaşamın oldukça yoğun yapısına belirli bir dikkat atfedilmelidir. –Bu biz-onlar fikri, tüm Doğuluların aynı olduğunu söyleyen eski oryantalist modelin bir tekrarıdır. Benzer şekilde bugün tepkisel bir Oksidentalizm’e şahit oluyoruz: Batı, yekpare şekilde aynı, bize karşıt, aşağılık, materyalist vs. Seküler yorum politikası, bu problemi ele almanın, “Doğulular” ile “Batılılar” arasında ayırım yapmak, onların ne kadar farklı olduklarını vs. belirtmek gibi milliyetçiliğin biraz önce belirttiğim tezatlarından kaçınmanın yolunu göstermektedir.

– Aynı minvalde, *Gayatri Spivak*’ın “*mâdun konuşabilir mi?*” sorusuna yönelik olumsuz cevabını nasıl buluyorsunuz?

– Bu konuyla ilgili çoğu sözünden haberdarım. O (bayan) “mâdunun konuşturulabilir ve böylece başat söylemler repertuarında bir tür yeni bir işaret/gösterge olacağı” fikrine tepki göstermektedir.

– *Bu kesinlikle oluyor.*

– Şüphesiz. Gerçek bir olasılık. Ne var ki onun (Spivak, çev.) pozisyonu, *Mâdunluk Çalışmalarından (Subaltern Studies)* Orta Doğu, Latin Amerika, Afrika ve Karayipler’deki politik yorumlama cemaatlerine kadar değişik ve birçok açıdan birbirinden oldukça kopuk grupları ihmal etmiş ya da pek ciddiye almamışa benziyor. Örneğin Mısır muhalefetinin belirli kanatları bana oldukça enteresan geliyor;

onlar Marksizm'i yerlilikle, bir tür uluslararası Marksist anlayışla veya Batı'daki post-Marksist söylemle karma yapıyorlar. Ya da Karayiplerdeki benzer çabaları düşünün. Bana öyle geliyor ki, C. L. R. James tam da, mâdunların, konuşmalarını Batı gibi gerçekleştiren daimi kuklalar olduğu anlayışını eleştirmektedir.

Öte yandan James, oldukça enteresan ve bağımsız Karayip yazınının epey kısmının gerçekten kurucusudur. Aynı şey, bu ülkedeki Afro-Amerikan muhalefet hareketi ya da feminist hareket için de geçerli. Şüphesiz her ikisi de taklitçiler, papağanlar vs. üretmiştir; fakat ister istemez başat söylemlerle örtüşen oldukça önemli alternatif söylemler de üretmiştir. Bu asla onların gücünü ve bağımsızlıklarını geçersiz kılmamaktadır. Aynı şey Afrika'da, değişik entelektüel, şair ve romancının çalışması açısından da doğrudur. Tabi, "Kimliğini korumak için yerli bir dilde konuşmalısın" ve Batılı bir dilde konuşmamakla ilgili devam edegelen türden bir şey kastetmiyorum. Biraz da felsefecileri, Afrikalı değişik etnologist ve etnografları ve hiç şüphesiz, büyük oranda Batı'nın oluşturduğu bir idolü basitçe baş tacı eden değil, kimi yeni düzenlemeler ve politik süreçler peşinde koşan değişik politik hareketleri kastediyorum.

Bunu Hindistan'da ve kesinlikle Japonya'da bulabilirsiniz. Bana öyle geliyor ki, mâdunun farklı bir emperyalizm biçimi olabileceğine ilişkin yeteri kadar gerçek olan korku, sonucu gerçek şekilde etkileyici bu alternatifin mevcudiyetini yeteri kadar hesaba katmamaktadır ki, son iki üç yıldır intifada bunun bir sembolü olmuştur.

– *Gerçekten savunduğunuz şey bir tür uluslararasılık mı?*

– Bu çok gelişigüzel bir kelime. Bu yeni süreçler, genel olarak uluslararası bir bağlamda gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle insan, hakkında konuştuğu şeyi sadece bir bağlama veya tamamen yeni ve bir katışıksız bir mekana oturtamaz. Bahsettiğim olgunun gücü, değişik yerlerde gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır ve sanırım o mekanlar bir araya getirildiğinde uluslararası olarak kabul edilebilir. Fakat sanırım o hâlâ yereldir ve ulusal bir durumda oldukça derin köklere sahiptir.

– *Yani sizin tavsiye ettiğiniz politika, evrensel değerlerin beşiği değil?*

– Hayır, kesinlikle. “Evrensel değerler”den bahsetmek bence, bizi tekrar karşılaştırmalı edebiyatın ilk günlerine geri götürecek bir duygusallık üretmeye teşnedir. Örneğin bu ülkede, Columbia Üniversitesi’nde (1892) ilk karşılaştırmalı edebiyat profesörü olan Woodberry, bir tür üstel kopuklukla, tüm insanlığa yönelik genel ve kuşatıcı bir sevgiyle araştırma yapan centilmen ilim adamları ve hukukçular topluluğundan bahsedip durmakta. Tam bir saçmalık. Bahsettiğim bu değil.

– *İsterseniz soruyu karşılaştırmalı edebiyat bağlamından çıkaralım ve uluslararasılığa iki örnek verelim: Birincisi, 19. yüzyılın sonundan Markstan itibaren Lenin’de belirli bir noktaya doğru ve diyelim 20. yüzyılın ortalarına kadar uluslararası sosyalizm dönemi. İkincisi gerçek bir uluslararası dönem ve bahsettiğimiz her şeyin belirlendiği veya onun tarafından belirlendiği dönem. Bu gerçek anlamda uluslararası olan ve şu ana kadar da öyle kalan sömürgeleştirme dönemidir. Tüm bu olanlardan sonra kendinizi, yaptığınız ve takip etmeye değer bulduğunuz çalışma türünü, bu politik projeye ilişkili olarak nasıl konumlandırıyorsunuz?*

– Mevzu şu ki, size bahsettiğim sömürgeleştirme aslında iki dönemden oluşuyor. Birincisine, II. Dünya Savaşı sonrasında klasik imparatorlukların bitmesi diyebilirsiniz.

Açıkçası bu dönem bundan daha erkendir. I. Dünya Savaşı’ndan az bir zaman sonraki döneme denk düşmektedir ve devam ederek benim veda ve bağımsızlık dediğim seremonilerde zirveye ulaşır. Şüphesiz bunun en meşhuru, 15 Ağustos 1947 gece yarısı olanıdır. Bu, insanın büyük nostalji duyabileceği büyük bir dönemdir. Fakat diğer dönem çok daha problemlidir. O aslında bitmedi, çünkü imparatorlukla ilgili çekişmeler dünyanın diğer bölgelerinde şu ana kadar sürmektedir. İrlanda, Güney Afrika, Filistin. Yani sömürgeleştirme dramasının bağımsızlıkta finale ulaşması umuluyordu ve gerçekten de bu bazı bölgelerde böyle oldu. Fakat diğer bölgelerde böyle olmadı, mücadele devam etti. Cezayir, özgürlük mücadelesi devam eden –şimdilerde gittikçe kötüleşiyor– örneklerden birisi. Altmışların başında da Vietnam, Filistin, Küba ve Portekiz’in tüm

Afrika kolonileri böyleydi; sonra Amerikan imparatorluğunun parçalarında veya Şili ve Nikaragua gibi Amerika'ya komşu yerlerde bir tür isyancı kolonyal mücadelenin yeniden patlak verişİ söz konusuydu. Oralarda bu süreç, sürpriz şekillerde devam eder gözükmektedir: hem güncel kolonyal çatışmalar şeklinde hem de yeni kolonyalizm ve bağımlılık manzarası, IMF, borç tuzağı vs. şeklinde. Problem bu. Bu, sömürgeleştirme hareketinin kuşatamadığı kolonizasyon sürecinin devamıdır. Beni ilgilendiren bu; bu bir.

Öte yandan sömürgeleştirilmiş bölgelerde ve hatta kurtuluşa doğru çabalarını sürdüren yerlerde bile, bağımsızlık ve kurtuluş diyalektiğı dediğim olgu, varlığını sürdürmektedir. Yani gerçek bir kurtuluşa ulaşamayan milliyetçilik dinamiğı; açık amacı, yeni bir iktidar patolojisiyle birlikte geleneksel veya yarı-geleneksel bir devlet biçiminde ulusal bir bağımsızlık olan bir dinamik. İran gibi bir ülkedeki iktidar patolojisi, Irak'takinden, Malezya'dakinden farklıdır, Filipinler'dekinden çok daha farklıdır. Bu konuyu sistematik bir şekilde ele almaya çalışan birkaç kişiden birisi de İkbâl Ahmed'dir. Fakat buna karşın, devam eden bu projenin, Fanon'da ima yollu olarak, Cabral veya James'in çalışmalarında ise sistematik olarak değil de dağınık olarak varolduğı kanaatindeyim. Sorunun, bağımsızlık değil de bundan tamamen farklı bir şey olan kurtuluş olduğı değişik politik ve entelektüel grupların yorumlarını daha fazla netleştirmek için, insan daha önceden konuştuğumuz şeyler hakkında daha ilgi çekici şekilde konuşabilmelidir.

Fanon'un, ulusal bilincin, politik ve sosyal bir bilince doğru biçim değişikliğı geçirmesi dediğı şey henüz gerçekleşmemiştir. Bu tamamlanmamış bir proje ve bence, benim çalışmamın başladığı yer de burası.

Bence bu problematiğın en acil kısmı, Filistin sorunu. Benim doğrudan politik katılım tarihim boyunca biz seküler demokratik bir devlet amacından, 1988 Kasım'ında Cezayir'de gerçekleşen ve benim de katıldığım yoğun dönüşüme doğru gittik. Biz kendimizi bir kurtuluş hareketinden bir bağımsızlık hareketine doğru yönelttik. Biz iki devletten bahsettik. Bir İsrail ve bir Filistin devleti. Şu

anda temel politik mücadele, kendimizi gönüllü olarak, ulusal bağımsızlığa adamanın bedeliyle ilgili. Bağımsızlığın, geçilmesi gereken bir aşama olması, tüm anti-emperyal ya da sömürgesizleştirici çabaların trajedisi, ironisi ve paradoksundan kaynaklanmaktadır: Bizim açımızdan bağımsızlık, temel amacı bir Filistinli ulusal kimliğini yok etmek olan İsrail işgalinin devam eden dehşetine karşı tek alternatiftir. Dolayısıyla benim açımdan sorun, bu bağımsızlık için –eğer onu bir yakalayabilirsek– ne kadar bedel ödeyeceğimiz ve kurtuluş hedeflerinden ne kadarını feda edeceğimizdir. Kesinlikle İsrail’in ya da tüm Filistin’nin kurtuluşundan bahsetmiyorum, bir hareket ve insan topluluğu olarak kendimizden bahsediyorum. Gecikmiş kurtuluş için ne kadar bedel ödeyeceğiz? Bu çok somut problemlerle ilgili bir şey. Örneğin diasporada Batı Şeritali olmayan yaklaşık üç milyon Filistinli’yi ne yapacaksınız? Bunun için hangi formüllerimiz var? Komşularımız Ürdün, İsrail, Suriye, Mısır ile politik uzlaşmalar için hangi bedeli ödeyeceğiz? Ve tabi en büyük ortak ABD’yle uzlaşmalar için de? Aslında bu dönem, özellikle USSR’nin uluslararası arenadan çekilmesiyle birlikte ABD’nin hâkim unsur olduğu bir dönem. Çoğumuz Gorbaçov’u Sedat’la kıyaslıyor. Yeri gelmişken, bu sadece Alexandır Cockburn’un bir yaklaşımı değil; bilakis Sovyetler Birliği’nin çekilişle (o asla iyi, hatta yardımcı bir müttefik olmamıştır) işlerin daha da kötüleştiği Arap bağlamından hareketle çıkardığı bir fikirdir.

– *Daha önceden göndermede bulunduğunuz için intifadadan biraz daha detaylı bahseder misiniz?*

– *İntifadanın metalaştırılma ve Amerikan televizyonunda takdim edilme biçimiyle başlayalım isterseniz. Thomas Friedman’ın, intifadanın, taş atma veya molotof kokteyli atmak gibi özünde bir dizi birbirinden kopuk eylem olduğuna ilişkin son açıklamasına bakın. Aslında intifada bir dizi birbirinden kopuk eylem değil. Bu şekilde anlaşılamaz. Taşlar, politik bir varlık yaratmanın bir sembolüdür. İstedikçe gibi açıp kapayamayacağınız alternatif bir güç yaratmak. Şamir, “şiddet hareketleri durursa seçimlere izin vereceğiz” diyor. İntifadanın –modeli kastediyorum–, yaptığı eylem en-*

gellenebilecek taş atıcısından ibaret olduğunu öne sürmek, ya mücadelenin gerisinde bir takım manipulatörlerin var olduğunu ya da bunun, bu eylemleri doğuran sosyal gerçeklikle hiçbir bağlantısı olmayan bir dizi körükörüne eylem olduğunu imâ etmektir. Bundan dolaydır ki Şamir ve diğerleri, buna bir son vermelisiniz, çünkü biz size bu tür sakinleştirici, yani işgal dolayısıyla kontrolü muhafaza ettiğimiz sürece size seçim imkânı vereceğiz diyor. Ben bunu şöyle yorumluyorum: Biz *intifadayı*, en basit düzlemde işgal altındaki Filistinlilerin işgalden bağımsızlıklarını, kendileri için kendilerinin idare edip geliştirdiği ve aslında farklı yaşam biçimleri sağlayarak deklare etmeye karar verdikleri alternatif ve yeni ortaya çıkan bir oluşum olarak takdim etmeliyiz.

– *Yani tamamen kültürel bir hareket.*

– Kesinlikle. Biz her istenileni yapmayacağız, işgal altında daha fazla yaşayamayız ve bundan dolayı kendi gereksinimlerimizi kendimiz sağlamalıyız anlamına gelen kültürel bir harekettir intifada. Onlar okulları kapattığı için biz kendi okullarımızı açacağız. Onlar hastanelere vergi koyma yoluyla tedaviyi zorlaştırdılar, biz de kendi sağlık hizmetlerimizi oluşturacağız. İsrail'in Filistin ekonomisini küçük düşürmek ve cezalandırmaya yönelik hukuk sisteminin özelliklerinden birisi, zirâî düzenlemeler olmuştur; öyleki izinsiz ağaç dikemez, meyve ağacı dikemez ve kuyu eşemezsiniz; izni de İsrail yönetimi ya hiç vermez ya da alınmasını zorlaştırır. Bu yüzden şimdi arazinin kamulaştırılmasıyla, İsrail ordusunun koruduğu yerleşim ağlarına hâkim olarak, Filistinlilerin buna ziraî bir alternatif bulma olasılığı söz konusu. Yani örneğin özel bahçeleri ve evleri kullanmak ve fırıncıların ortaklaşalığı vasıtasıyla bir yiyecek dağıtım servisi oluşturmak ve kolayca İsrail askerinin hâkim olamayacağı yeni bir modelle yiyecek dağıtımında çocukları kullanmak. Fakat bu hâlâ çok sınırlı.

– *Bu yeni ağ sistemi, kontrolden kaçıp kurtuluyor.*

– Evet. Aynı şey Batı Şeria'daki yerlerde de olmuştur, oralar gerçekten kurtarılmış bölgeler hâline gelmişlerdir. İsrail ordusu şimdi buralara ciddi kayıplar vermeden girmenin imkânsız olduğunu

anlamıştır. Sınır polisi konusunda yaptıkları şey, bir şiddet kasırgasıyla devriye gezecek insanları devreye sokmak olmuştur. Sınır polisi, bir tür yoketme orjisi içinde olabildiğince çok insan öldürmektedir. Fakat bu bile, benim yorumuma göre, bir süre İsrail işgalinden âzade olan bu kurtarılmış bölgelerin varlığını ispatlamaktadır. Dolayısıyla sonuç gerçekten oldukça manidar. Bunu Filistinlilerin uzmanlaşmaya çalıştığı telekomünikasyon ve anlık/şipşak iletişim tesisi kurma becerileri çerçevesinde gözlemleyebiliriz. Kesinlikle tam bir Filistin kırsal dünyası var; fakat bununla birlikte Amerikan şirketleri tarafından kontrol edilmesine rağmen tamamına hâkim olunmayan faks makineleri ve telefonlardan oluşan tam bir sistem mevcut. Filistin devriminin büyük başarılarından birisi, bu iletişim ağında uzmanlaşmış olmalarıdır. Bu kaydadeğer. Bunlar Beyrut işgalinde işe yaradı. İsrail işgalinin hâkim olduğu varsayılan tüm bu durumlar tamamen parçalanmıştır. Bu emsalsiz bir iletişim ağı.

Bunların tümünü gerçekten gözlemleyebiliriz. Yeni ortaya çıkan bu durumu, somut bir şekilde görebiliriz. Biz Filistinlilerin demeye çalıştığı şey, kurtuluşumuzun ve kendi kaderimizi tayin olgusunun şimdiden provasını yaptığımızdır. Diğer sekiz veya dokuz devlet tarafından tanınsak da başkalarının tanımasını istemiyoruz ve buna ihtiyacımız yok. Dolayısıyla şu anda sorun, bizim gördüğümüz şekliyle, *intifada*nın durdurulup durdurulmayacağıdır, çünkü bu geri çevrilemez. Bu bize şimdiden, öz-bilinç, bağımsızlık ve ulusal kurtuluş yönünde epey mesafe aldırان bir süreç. Sorun, olacak olsun ya da olmasın diğerlerinin bize ne zaman yetişeceğidir. Körfez krizinin bizi epeyce geriye götürmesi çok kötü. Kötü bir liderlik ve inanılmaz bir kabiliyetsizlik söz konusuydu. Şimdiki durum ise gerçekten çok karanlık.

– *Siz konuşurken aklıma iki şey geldi. Öncelikle daha yerel olanla başlayalım. Telekomünikasyondan bahsettiniz. Siz Üçüncü Dünya'daki bağımsızlık mücadelelerinin, özellikle İran devrimi ve Filistinlilerin Amerikan medyaşında veya "kültür endüstri" sinde temsil edilme biçimlerinin kontrolü hakkında oldukça belîğ şeyler yazdınız. Oysa biraz önce söylediğiniz her şey onların yarı doğru olduğu-*

nu gösteriyor. Adorno'nun tümüyle kontrol altında ve kontrol edici olan kitle kültürü üretim sistemi kavramı, medyanın yegâne aygıtıdır ve olayları tamamen farklı bir yönde harekete geçirebilir.

– Medyada ve aslında İsrail propaganda aygıtının ürettiği büyük nakaratlardan birisi, gerçekleşen çoğu şeyin televizyon dolayısıyla olduğudur. Yani televizyonu suçluyorlar. Kissinger'ın, intifadayı durdurma yollarından birisinin medyanın işin içine girmesinin engellenmesi tavsiyesinin nedeni anlaşılıyor; bu, tam bir saçmalık.

– *Bu gidiş çerçevesinde sizin, kültür endüstrisi demeyelim de, sadece kitle iletişim olanakları karşısındaki tavrınız ne olurdu? Müdahale edilecek yerler neresi? Bir karşı-anlatı, başka bir hikâye ve olayların başka bir yönünü nasıl ortaya koyuyorsunuz?*

– Medyadaki sol yazıların başarısızlıklarından birisi –bu hem Adorno ve Horkheimer açısından hem de Althusser ve Fred Jameson'un Marksizmleri de dahil tüm temel hegemonya eleştirileri için de geçerli– hegemonya tekniklerine ilişkin bir tür büyülenmenin söz konusu olmasıdır. Foucault, sonunda hegemonya muharriri hâline gelmiştir. Diğer bir deyişle Arap halkının imgelemi aslında kendileri üzerinde hegemonya kuran iktidarın zaferlerinin anlatımıdır. Direniş mevkii yok edilmiştir. Buna mukabil diyebilirim ki, Gramsci ve Raymond Williams gibi kişiler daha az sistematik bir yaklaşım sergiliyorlar. Kendimi onlara daha yakın hissediyorum.

Öncelikle kültür endüstrisi veya hegemonya aygıtının başarılarına ilişkin kırılğan bir hissiyat söz konusu. Ne de olsa o parçalanabilir, savuşturulabilir ya da farklı amaçlar için kullanılabilir. Bu konuda kaçınılmaz veya karşı konulmaz hiçbir şey yok; o orada ve ayrılabilir. İkinci olarak bir aygıt ne kadar hegemonik olursa olsun her şeye hâkim olamaz. Bana öyle geliyor ki, sosyal sürecin merkezî tanımı bu. Yani Chomsky'nin söylediği şey kısmen yanlış. O, medyanın kontrol ettiği tüm enformasyonu hem şirketlerle, hem de asker-endüstri kompleksi ve aslında bu ülkedeki hükümet ve suç ortağı entelektüellerle bağlantılı görmektedir. Bu analiz yeterli değil. Bu ülkede müdahaleler (kendi muazzam çabası da dahil) ve dönüşümler için sonsuz fırsatlar var. Her zaman başlangıçtan başlama

ihtiyacı hissetmezsiniz, mevzu bu. Bu kontrol edilmiş aygıtın aşırı gelişmişliğinin avantajlarını kullanabilir ve belirli anlarda stratejik olarak ona müdahale edebilirsiniz. Örneğin, ortaya konan resmin tam olmadığı Filistin örneğinde araya girip o resmi tamamlamaya çalışabilirsiniz ya da toplumdaki derin çelişkileri kullanabilirsiniz.

Böyle bir süreç örneğin benim gibilerini üretecektir: bir yandan sadık bir Filistin milliyetçisi, diğer taraftan eğitim ve belirli bir tür entelektüel aidiyet dolayısıyla bir elit. Bu iki yönün kesişmesi, televizyonda yapmaya çalıştığım şeyler için müdahale imkânı vermektedir. Tüm hikâyenin bundan ibaret olduğunu ve bunun çok önemli değişikliklere neden olacağını söylemiyorum; fakat en azından hegemonya ile savaşabildiğini, durumu değiştirebildiğini ve kendine ve başkalarına ümit verebildiğini hissediyorsun.

Bana göre en önemli şey, bu konuda bir master/anateorinin olmayışydı. Marksizm veya proleteriacı uluslararasııcılığın bence büyük sorunu buydu. Bana öyle geliyor ki, medyanın yeni güçleri veya Avrupa dışı yeni sosyal güçler karşısında evrensel dış hatları ve detaylı gücüyle yeterli olacak bir söylem icat etme veya uydurma girişimi, büyük bir başarı kaydedemedi. Bana göre, birçoğu, Marks'ın aslında söyleyecek hiçbir şeyi olmayan, dönemin milliyetçilik kaynaklı, çokça çelişki ve inişli çıkışlı durumu ihmal edilmişti. Kirpi ile tilki arasındaki mücadelede bir bakıma tilki daha ilgi çekicidir. Nisbeten daha çözülmemiş, daha belirsiz ve hareketli bir işleyişe olan ihtiyaç –Deleuze'un göçebe fikri bu yüzden çok önemli– bana göre çok daha kullanışlı ve daha kurtarıcı bir araç. Aslında bahsettiğimiz şeylerin çoğu, yerleşik olanla ilgili. Gerçek mücadelenin yerleşik olanla yerleşik olmayan arasında olduğunu söyleyebilirsiniz. Ana bir söylem oluşturulması veya tüm olanların teorize edilmesi gerektiğini düşünmüyorum.

– *Keşke size bu konuyu biraz daha deşeleştirebilsem. Marksist teorinin ilk dönemi hakkında kesinlikle haklısınız. O, çok erken gelmişti ve aradaki sürede çok şey değişmişti. Diğer yandan uluslararasııcılık nosyonunu vurgulamamın nedeni, bu; zira muhalifin, yani global kapitalizmin gücü karşısında –Grenada bir örnekti, fakat*

Küba, Nikaragua ve Vietnam da var– bu bireysel yerel mücadeleler, kendi başlarına varlıklarını sürdüremezler ya da en azından söz verdikleri çoğu şeyi gerçekleştirememişlerdir. Tüm bu ülkeler ekonomik bir harabe durumunda. Sebebi de, onların Avro-Amerikan imparatorluğuna karşı bir tür karşı federasyon oluşturamamış olmaları. Açıktır ki, herhangi bir Filistin devleti de, kendisini âdeta daha beşikteyken boğmayı deneyecek aynı türden muazzam bir muhalefetle karşılaşacaktır.

– Fark şu ki, Filistin konusu, hem Filistinliler hem de Yahudilerin önemli diaspora topluluklarının varlığı sayesinde şimdiden onun değişmez bir parçası olmuş durumda, çünkü bunlar Güney Afrika'yla, Nikaragua'yla vs. ilişkilendiren uluslararası boyutlardır.

Son on yılın en önemli çalışması bu bağlantı ağının, örneğin Filistin'in Nikaragua'yla bağının haritasını çıkarmak olmuştur. Bu bakımdan, başkalarıyla bağlantı ağlarına ortam hazırlayabilecek olan bir nevi ayrıntılı bağlantı planı şimdiden hazır.

Hiç şüphesiz, belirli konularda uzmanlaşan ve bundan dolayı paradoks şekilde kendi karşı stratejilerinde iş bölümüne ilişkin basat bir söylemi yansıtan yerelleşmiş ilgilerin mevcudiyeti (sadece ABD'den bahsediliyor) hesaba katılmalıdır. Nikaragua veya Sandinista taraftarı, Kontra-karşıtı yardım bir şeyde, Salvadorlularınki başka bir şeyde, Güney Afrikalılarınki ise diğer bir konuda uzmanlaşmıştır. Bu politik grupları birbirleriyle bağlantılandırarak yollar bulmalıyız: Bu ertelenemez. Filistin, kısmen, değişik nedenlerle hep inkar edildikleri için, bu bağlamda çok önemli. İnsanların Nikaragua ve Güney Afrika'dan konuştuğunu görüyoruz; Filistin mevzuunu ileri sürdüğüm anda onun, sınırları aşan ve biraz belalı bir olay olduğu anlaşılıyor. Öncelikle entelektüel bir çabanın çok önemli olduğunu düşünmem, bundan dolayıdır.

Kontralar, Suudi Arabistan ve İsrailliler arasında, silah ticareti ve karşı-ayaklanmacılık teorileri anlamında bağlantı söz konusu; üzerinde iyice durulmayan tüm bağlantı konuları ve İran-Kontra mevzuu. Söz konusu olan hem bu muazzam güncellik hem de, benim metinlerin incelenmesinde bir tür küresellik dediğim şey vası-

tasıyla ayrıntılandırmamız gereken önemli kuramsal ve entelektüel perspektif. Örneğin benim ulusal yazın, İngiliz yazını, Fransız yazını vs. ile, tortusal olan hariç çok az ilgilenmenin sebebi bu. Sevelim ya da sevmeyelim profesyonel olarak uğraştığımız tüm bu özel alanlar, artık beni çok ilgilendirmiyor, tarih, antropoloji vs. ile bugün daha ilgiliyim, ilgim daha çok aralarındaki bağlantılara yöneliktir. Öyleki entelektüel çaba –yalnız kendi adıma konuşuyorum– biz Filistinlilerin, içinde emperyalizmin empoze ettiği bölgeciliğin ve izolasyonun cezasını çektiğimiz varoluşsal ve tarihsel deneyimin doğrudan sonucudur; fakat senin uzmanlaştığını söyleyen biz-zat bu toplum dolayısıyla “bir alan uzmanı” olmalısın. Diğer ayrılık, dışlama ve farklılık vs. ile ilgili tüm ideoloji konusunda görevin, onunla savaşmak. Fakat siz bir düzlemde savaşıp diğerlerinde çekingen veya incelikli olamazsınız. Tüm cephelerde savaşılmalı. Bugün bence tam bu noktadayız.

– *Şu an söylediğin ve başka bir yerde açılmış olan şey şu görünüyor: Emperyalizm, bildiğimiz kadarıyla dünyanın o kadar çok kısmını inşâ edip üretmiştir ki, aslında yegâne mümkün zihinsel, politik veya kişisel karşılık, bir tür dünyevîlik olacaktır.*

– Fakat cari bir politik hareketle kısmi hayati bağlantılara sahip olmanın çok önemli olduğunu düşündüğüm yer de burası. Ben dünyevîlikten bahsederken sadece bir tür kozmopolitlik ya da entelektüel bir gezinti kastetmiyorum. Bilakis, gerçek bir mücadele ve sosyal bir harekette âdeta demir atmış olan ve çoğumuzun sahip olduğu bir tür her şeyde yarışmadan bahsediyorum. Biz birçok farklı şeyle ilgiliyiz. Biz, 19. yüzyılda diyelim İngiliz yazını profesyonel hocaları olmak gibi kimliklerimizle sınırlanamayız. Hiç kimse bundan mutlu değil; fakat bunun alternatifi sırf daha çok şeyle ilgilenmek değil.

– *Meslektaşlarımızın çoğu gerçekten bu dar mesleki kimlikle mutlu.*

– Geçici olduğunu sanıyorum. Yani *The Nation*’da ve *New York Review of Books*’da şöyle bir gezinebilir, sonra biraz Mozart dinleyebilir ve daha sonra Cage’ın notalarıyla ilgili bir cildi karıştırabi-

lirsiniz. Bahsettiğimiz bu değil. Bir ilim dalının sağlayacağı ve benim için çok önemli olan şey, benim bağlı olduğum ve içine karıştığım bir topluluk ve gelişen bir harekete ilişkin duygu. Sizi bir suçlu olarak damgalayan –benim durumumda terörist veya bir tür mükerrer suçlu– bir sürü eleştiri alırsınız. Diğer bir deyişle bir bedel ödersiniz. Fakat bu aynı zamanda bize, uzmanlaşmış bir grup olmayan bir topluluğa karşı bazı sorumluluk duyguları da empoze eder.

Kendi adıma en büyük ve hayran olunacak dünyevîlik, büyük karşılaştırmacıların, Auerbach'ın ve bir önceki nesilden Spitzers'in ya da Horkheimer ve Adorno gibi Frankfurt eleştiri kuramcılarının dünyevîliğidir. Özellikle Adorno, gerçekten her şey hakkında konuşabilir. Yüksek kültüre, kitle kültürüne vs. yönelik bu tarz bir dikkat lügatçesi vardı. Şüphesiz bu, daha önce söylediğim gibi, etnosantrizmle kuşatılmıştı: fakat onlar genel olarak disipliner sınırlamaları aşmışlardır. Yine de onlar bence politik bir topluluk –insanî de diyebilirsin– olarak dinleyici/izleyici problemiyle asla ciddi olarak karşılaşmamışlardır.

İdeal veya idealize edilmiş bir topluluk değil. Adorno'nun kesin varsaydığı kimi topluluklar şimdi artık düpedüz yok olmuştur ve artık var olması mümkün değildir.

– *Açıkçası Adorno, herhangi bir politik mücadele olasılığından umudunu kesmişti. Bunu bir kez yaptınız mı, gerçek oyunu da terk edersiniz; sanırım bunu söylüyorsunuz.*

– Gerçek insan ve topluluklarla iletişim anlamına gelen gerçek oyunu da terk edersiniz. Bu, eserlerinden çok şey öğrendiğim ve bizimle her türlü dostluklarını devam ettiren Jameson ve Chomsky hakkında da kısmen doğru. Chomsky'nin yalnızlığı ve kendinin belirlediği marjinalleşme, bir toplulukla bir ileri bir geri hareketin kirli politik detaylarına, ne sebeple olursa olsun karışmamaya yönelik isteksizliğinden kaynaklanmaktadır. Jameson ise temelde felsefî kuramcılar veya kurtuluşçu kuramcılardan oluşan bir topluluğun içindeydi ki, bu topluluk oldukça sınırlı bir bakış açısı izhar etmektedir. Şüphesiz hem Chomsky hem de Jameson politik dünyanın taleplerine son derece açıklar ve oldukça yüce gönüllü kişiler; ne var

ki onların temel bağlantıları cari bir politik harekete yönelik değildir. Ya da onları belki ben, çok eleştiriyorum.

– *İlgili bir soruya geçerse. 1975’te Başlangıçlar çıktığında Diacritics’in tam bir sayısının, sizinle röportaj da dahil, ona ayrıldığını hatırlayacaksınız. O zamanlar, siz, Başlangıçlar ve Conrad’la ilgili kitabınızın temsil ettiği akademik entelektüel yaşamınızla, bununla eşzamanlı götürdüğünüz politik yaşamınız arasında ayırım yapıyordunuz. “Sanki iki ayrı halk gibiyim” gibi bir şeyleri bizzat siz söylemiştiniz. Görünüşe bakılırsa son on yılda bu durum son derece değişmiş. Yani siz bu ayrı kimlikleri daha çok sıkı ve ivedi bir şekilde birleştirmeye başladınız. Birinci olarak politik yaşamınızla veya aktivizminizle bağlantılı olarak üniversitedeki kariyeriniz hakkında, ikinci olarak da, zaman, enerji ve genellikle belirli kişisel riskler isteyen politik bağlılıklara sahip diğer üniversite entelektüellerinin bu ilişkiyi nasıl götürebileceği ya da götürmesi gerektiği hakkında şu anki yaklaşımınız ne?*

– Bir kimsenin tüm bunları aynı anda götürebileceğinden emin değilim. 1976’da yaptığım gibi bir ayırmadan şimdi söz etmeyeceğim. O zamanlar bana sadece etki etmeyen, bilakis benden bazı şeyler ister gözüken bir bölümde profesyonel bir hoca olmanın daha çok bilincindeydim. Artık öyle hissetmiyorum.

Şarkiyatçılık’dan bu yana yazdıklarımda, benim gerçekten bir akademisyen mi yoksa gerçek bir politik taraftar mı olduğum konusunda endişe etmeksizin var olduğum bir bölge –böyle diyebilirsiniz– imkânı yaratan ve beni açıkça politik çalışma ile kültürel, entelektüel ve uzman çalışmaları arasında bırakan bir tür trafik sezinlemişimdir. Bu ayrımlar artık hiç ilgi çekici gelmiyor. O zamandan beri, biraz da zamanın baskısıyla –yaşlanıyorum, o zamanlarki gibi çok enerjim yok ve zamanımı dolduracak daha fazla şey var– kendime izin verdiğim şey, bana çekici gözüken bazı şeylerin beni yönlendirmesi ve onlara takılmam oldu. Örneğin yakınlarda müziğe yönelik ilgim; geçmiş beş, altı yılda müzikle ilgili epeyce yazmıştım.

Bu sizin elit kültür karşısında kitle kültürüyle ilgili sorunuzu hatırlatmaktadır. Anladığım kadarıyla Adorno’nun başarısızlıkların-

dan birisi elit kültürün kitle kültürü içinde eriyeceğini sanmış olmasıdır; oysa aslında bugün çağdaş yaşamda elit bir kurum olarak oldukça güçlü bir toplumsal varlığı olan ve tamamen klasik müziğe dayalı oldukça canlı bir konser hayatı gözlemlenebilmektedir. Üstelik bu, yeni bir müziğe değil, geçmişe yönelik müze müdürlüğü türünden bir ilgiye dayalı. Bunun göz önüne alınması gerekir. İster sen buna bir kalıntı diyebilirsin; fakat o, orada ve Adorno'nun *The Philosophy of New Music*'in sonunda bu müzik türünün ilerde esamesinin bile kalmayacağı şeklindeki tahminine rağmen bir varlığa sahip. Aslında biz, hem kayıt olarak hem de konser ve birçok ilginç performans türü olarak klasik müzikte daha büyük bir çoğalışa da asla şahit olmadık.

Tam olarak söylemeye çalıştığım şey şu: insan büyük oranda New York dolayısıyla, müdahale etme/araya girebilme için bir entelektüel fırsatlar panoromasına sahip olmaktadır. Ben kendi müdahaleci eğilimimi “Evet, Conrad’la ilgili kitabımı yazdım, şimdi Marks’la ilgili kitabımı yazacağım, sonra da Husserl’la ilgili kitabımı yazmalıyım” gibi sözlerle kuramsallaştırma veya öngörmeye çalışmaksızın sürdürdüm. Ben, devam eden Filistin yükümlülüğü ve politik bağlılığımın hayatımdaki daimi varlığını göz önüne alarak düz bir yörünge yerine bunların hepsini, kontrapuntal olarak yapmaya çalışma fikrine bağlı kaldım. Yaptıklarımın artılarını eksilerini hesaplamayı bıraktım. Çünkü artık o kadar zamanım yok. Belki bu bir tür özensizlik olabilir.

– *Müziğin öneminden biraz bahsedebilir misiniz? Bir müzisyen ve müziği ciddiye alan birisi olarak sizin için onun büyük bir an olduğunu biliyorum. Fakat hakkında yazdığınız ve icrâ ettiğiniz klasik geleneği nasıl konumlandıracağınızı da merak ediyorum. Bu, bir anlamda ideoloji ve politikaya çakılma sıkıntısını çekmeyen otonom bir sanatsal üretim alanı teşkil ediyor mu?*

– Öyle. Ben bu problemlerin tam orta yerindeyim ve belki de, daha geniş bir perspektiften konuşmak için iyi bir konumda değilim. Bir aydır Irvine’de verdiğim Wellesley konferanslarını yazıyorum. Onlar da –*Musical Elaborations* adını aldılar– benim açımdan özel bir

önemi olan şeyleri araştırıyorum. Onlar yine kamusal ve özel alan üzerinde çakışmaktadır– tüm iktidar, yetki, otorite ve ordoksi süreçleriyle birlikte Adornocu anlamda kamusal; müzik dinleyicisi veya amatörü ya da benim gibi öznel müzik tüketicisi anlamında da özel alan. Buna otonom bir alan demeyeceğim, fakat ondan kesinlikle nispeten otonom bir kimlik sahibi olarak bahsedilebilir, sanırım.

Orada analiz amacıyla topladığım şeyler, öncelikle, olağanüstü bir durum olarak; fakat özellikle geç dönem Kapitalist Batı'nın sosyal yaşamında oldukça belirgin olan bir zamansallık ve yere sahip bir durum olarak hakkında konuştuğum performans durumuydu. İkinci konuşmada, müzikte söz konusu olan tüm boyutları açıklama girişimi söz konusu: Yani müzikte şeytanın (*diabolus in musica*) teknik ihlallerinden, örneğin yasak müdahalelerden, Wagner ve Strauss'un çalışmalarında zirveye çıkan ve belki Paul de Man'ın sorusuyla da –yani müzik, ideoloji ve sosyal alan arasındaki suç ortaklığı– ilgili olan ahlak ve estetikle ilgili büyük sorunlara kadar tüm olup bitenler. Üçüncü konuşma klasik müzikte kimliğin önemli bir boyutu ve bireysel melodinin dış hatları olarak melodinin incelenmesiyle ilgili. Burada kalkış noktam, Proust'un, her yazarın şarkısının havasını söyleyebileceğini ifade ettiği Saint-Beuve'e karşıt olandır. O, melodiyi, her sanatçının biçemi ve kişisel imzasını teşhis amacıyla kullanır. Sonra ben diyorum ki, peki, buna besteciler açısından bakmaya ne dersiniz? Bestecinin melodisi. “*Bach and the Dance of God*” ile “*Beethoven and the Song of God*” adlı iki eseri olan İngiliz müzikolog Wilfred Mellers'den oldukça etkilenmiştim– her iki eserde de yapıda ve eserlerinin melodisinde çok güçlü şekilde mevcut olan temanın bir tür müzikolog analizi yapılmaya çalışılmakta. Ben melodiyle, öncelikle bestecinin kimliğinden etkilenen dinleyici düzeyinde, sonra da bunun yalnızlık sorununda, bestecinin kamusal profilinin sorgulanmasında ne kadar ileri gidebileceğiyle ilgileniyorum. Çünkü, beste yapımı bir yalnızlık edimidir. Müziğin tüm yönleriyle ilgilenmek yerine, sahip olduğum bu uzun ve oldukça sessiz müzik bilimi deneyimini ortaya çıkarmaya ve bana sosyal, politik ve en önemlisi estetik anlamda mü-

zikten bahsetme imkânı verebilecek enteresan konular ortaya çıkar-maya çalıştım.

Benim cevabını bulamadığım temel bir problemim, tuhaftır kendi Arap ve İslâm geleneği müziğimin bu kitabı yazarken benim için nispeten az şey ifade etmesidir. Onu iyi tanımama ve daima dinlememe rağmen bir inceleme konusu olarak onunla asla ilgilenmemiştim veya bu gerekmemişti. Aynı şey kabaca, pop müzik için de geçerli. Popüler kültür, çevremde olmasının dışında benim için kesinlikle hiçbir şey ifade etmiyor. Açıkçası Adorno'nun onun hakkında yaptığı tüm o son derece dar açılı ve aptalca değerlendirmeleri kabul etmiyorum; fakat onun, size veya benim çocuklarıma hitap ettiği şekilde bana hitap etmediğini de söylemeliyim. Bu konuda son derece muhafazakârim.

– *Kısacası bu bir tür blok. Bu biraz haksızca olabilir, fakat Batının büyük klasik müzik geleneğinin sizin açınızdan problemlili olmayan bir büyüklük sığınağı olduğu söylenebilir. Şüphesiz siz bunların büyük şahsiyetler olduğunu söyleyebilirsiniz; fakat sizin önceki değerlendirmelerinizin izinde, örneğin Afrika halk müziğinin, tüm çizgileri bir araya getirdiğinden dolayı çok daha fazla global olduğu söylenebilir. O, kimilerine hitap eder gözükebilir; fakat buradaki duyarsız kulakları tırmalamaktadır.*

– Duyarsız kulakları tanımıyorum.

– *Siz reggi ve rock müzik dinlemiyorsunuz; fakat onlar Batı'da zamanımızın en popüler politik müziği.*

– İkisi hakkında da çok şey okudum; fakat müzik dinlemek istediğimde dinleyeceğim ilk tür bunlar değil. Belki de benim hakkında yazdığım şey, bu Batı geleneğinin sürmesidir veya sonunda başarısız olmasıdır. Aslında yaptığım şey konusunda son derece gerginim. İnsanın dinlediği bir konser veya gittiği bir opera hakkında bir makale yazması çok normal; fakat bunu, “musical elaboration” dediğim nispeten soyut çerçeveye aktarmak farklı bir şeydir.

Fakat ben tüm bunları, Gramsci'nin “sivil toplumun işlenmesi” dediği şeyin bir parçası olarak görüyorum. Sosyal olan belirli işlev ve sahip. Rock kültürünün kontrolü ele geçirdiğini ve bir açıdan,

benim perspektifimden bazı kişilere entelektüel olarak çok daha enteresan geldiğini hiç kimse inkâr edemez.

Fakat yine de bana öyle geliyor ki, eserleri bir taraftan bu geleneğin mevcudiyetini ortaya koyarken diğer açılardan da kitle toplumu, teknoloji, iletişim, radyo programları sorunlarına ulaşan Glenn Gould ve Toscanini gibi büyük şahsiyetlerin içinde yer aldığı ve benim klasik müzik dediğim bu tuhaf ve belki neolitik gelenek söz konusu.

– *Konuyu biraz değiştirelim. Genel kültür eleştirisi ve yazın eleştirisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce bunlar nereye gidiyor? Yapılan önemli çabalar sizce neler? Yapılması gerekip de yapılmayan şeyler neler? Siz bunları bana yeterince sormuştunuz, ben de size soruyorum.*

– Gerçekten size sorma nedenim bilinmeli, çünkü ben, onu ikinizin her biri gibi sistematik olarak takip etmedim. On yıl önce düpedüz, edebiyat kuramına ilgiyi kaybettim. O artık gündelik olarak takip etmem gereken ya da her gün yaptığım şeyler türünden önemli bir şey gibi gelmiyor bana.

– *Fakat kendinizi o alana, çok güçlü şekilde müdahale eden birisi olarak görüyorsunuz. Bunlardan etkilenen sadece biz değiliz. Eleştiri etkinliğinizde tavsiye ettiğiniz türden çalışma yapan tam anlamıyla yüzlerce insan var.*

– Bu belki, arizi şeylerle kişisel ilişki konusuyla alakalı bir şey. Örneğin ben de Man ve Yale okulunun (şu an işlevsiz) diğer üyelerinin yaptığı gibi, bir ekolün parçası olacak, yaptıklarımı öğretilir şekilde vs. formalize edecek öğrencilere sahip olmama konusunda kendime sürekli telkinde bulunduğumun oldukça farkındayım. Daima büyük bir coşku ve gerginlikle yaptığım öğretim faaliyetimi öğrencilere çıkıp uygulayabilecekleri metodolojiler sağlamak yerine, her zaman analiz, yorum ya da okuma icrâsı olarak görmüşümdür. Diğer bir deyişle, kendimin sonradan kullanışlı hale getirilebilecek fikirler kodlamaktan ziyade, öğrencilere ve arkadaşlara fırsat sağladığımı düşünüyorum. Sorun şu ki, böyle gözüküyorum.

Eleştiriyle ilgili sorunuza geri dönersek, –sebebini bilmiyorum ama– ben geçici heves ve dalga gözüken şeylerden etkilenmişimdir.

Örneğin yapıbozumu şimdilerde tamamen tükenmiş gözüküyor. Bir yapıbozumcu olarak enteresan bir şey yapan hiçkimse görmüyorum. Yeni Tarihselcilik denen şeyin ortaya çıkışını, zirveye ulaşmasını ve şimdilerde bir nevi ortodoksiye doğru aşikâr kayışını biraz ilgi ve sabırla izledim: Artık insanlar “Yeni Tarihselcilik” gibi kelimeleri tekrarlama ihtiyacını hissetmiyorlar. Onun ne olduğunu hâlâ tam olarak bilmiyorum. *Diacritics*, *MLN*, *Cultural Critique*, *the Minnesota review* vs. yerlerde cereyan eden tartışmaları düşünüyorum da dikkatim onlar tarafından yönlendirilmemiştir. Gerçekten bilmiyorum ama görüyorum ki, ben, bitiş tarihine yetişmek, bağlılıkları ifâ etmek için çoğunlukla o kadar büyük bir telaş içindeyim ki, üst-eleştiri niteliği taşıyan her şeye karşı ilgiyi düpedüz kaybettim.

Dikkatimi, artık okumadığım “Yazın eleştirisi”nin doktrinal sınırları dışına çıkaran şey aslında, tarihsel bir bakış açısıyla, diğer müdahalelerle politik ve entelektüel olarak bağlantı kuracak yollarla, çoğunlukla sınırları aşan yollarla gidimli düşünce çizgileri boyunca enteresan, yeni bir şeyler yapma arzusudur. Her ne kadar hakkında yazmamış olsam da son birkaç yıldır, bu gibi şeylerin gerçekleştiği yerlerden birisi olarak feminizmle oldukça ilgiliyim; çünkü hâlâ üniter bir feminist söylem yok. Feminizm hâlâ bağımsızlık ve ayrılıkçılık gibi değişik aşamalar geçirmekte ve üst-tarihsel ve üst-kuramsal maceralara girmektedir. Örneğin Joan Scott’un eseri benim açımdan çok önemli. İlgi çekici ve canlılık kazandırıcı bulduğum bir tartışma şekline sahip. Fakat ondan belirli bir tutum çıkarılabileceğini söylemek bana tamamen yanlış geliyor.

Bana öyle geliyor ki, bundan on yıl önce ben, Cornell’deki birinin yazın kuramının göstergebilimle ilgili yeni bir kitabını dört gözle bekleyebilirken bugün Afrika tarihiyle ilgiden mütevellit bir kitapla ya da örneğin, Helen Callaway’ın yakınlarda okuduğum ve Avrupalı kadının Nijerya’daki rolünü ele alan ve emperyalizm ve feminizm sorularını gündeme getiren “*Gender, Culture and Empire*” adlı kitabıyla çok daha ilgili olabilirim. Ya da Jean Franco’nun Latin Amerikalı kadınlarla ilgili kitabı “*Plotting Women*” la. Bu tip şeyler programlanamaz.

– Serisiz kuramcılar türünden.

– Kuram kelimesinin kendisi bile bana çağrıştırıyor ki...

– Kuramı terk etmek mi istersiniz?

– Evet, isterdim. Bugün onun, son derece yorucu bulduğum jargon üreten bir lonca tanımını olduğunu düşünüyorum.

– Daha biraz önce yazının ve dolayısıyla yazın eleştirisinin ufkunun, yazın metni, analizi ve formel şiir vs. olmadığını, kültür, tarih ve toplum gibi daha geniş bir çerçeveye olduğunu söylüyordunuz. Sanırım “Ben bir tutum sahibi olmak istemiyorum” dediniz. Fakat bu sizin tutumunuz ve onun da imaları var.

– Bu tam olarak benim tutumum değil. O tuhaf bir paradoks ya da en azından benim açımdan çözülmez bir bilmece şeklinde beliyor. Yani ben ciddi ciddi tüm metinlerin –beni en çok ilgilendiren metinler çoğunlukla bu şekilde– bir bakıma karışık olduğuna kaniyim. Garcia Marquez ve Salman Rüşdi gibi yazarların örneğinde, tüm melez metin mefhumu, sürgün ve göç konuları, sınırları aşmak– tüm bunlar aşikâr varoluşsal ve politik nedenlerden dolayı beni son derece ilgilendiriyor; bu, yirminci yüzyıl sonunun büyük katkılarından biri gibi geliyor bana. Benim açımdan önemli bazı figürler var, dönek figürler, Genet gibi: Kendi toplumunda dışlanmış ve yasadışı biri, fakat bu marjinalliği –bir mesleğe demeyeceğim, çünkü o, bundan çok daha dikkatliydi– birlikte yaşadığı ve sonra da tamamen bilinçli olarak ihanet edeceği diğer halklara yönelik bir tür tutkulu bağlılığa dönüştürmüştür. Onun oyunu *Les Paravents*’da politik şiirinin kanıtı var. Yakınlarda İngilizce’ye tercüme edilen *Le Captif amoureux* adlı kitabı için de aynı şey söz konusu. Ben *Grand Street*’in son sayısında, Genet’ nin bu yönü üzerinde durdum. Bunlar beni derinden ilgilendiren şeyler: Bir yerden diğerine geçip sonra geri dönebilen kişiler.

Öte yandan ben, ilerlemenin yolunun, büyük edebiyat şaheserlerine alternatif bir kanon bulmak olduğuna inananlardan değilim. Ben sessiz şekilde “büyük sanat” kabul ettiğim şeylere yönelik olarak –yine tortusal ya da kalıntısalsal bir bilinç– bu tuhaf bağlılığa sahibim. Bence *Moby-Dick*, *Mansfield Park*/ *Umut Parkı* veya *Güllü-*

ver' in Seyahatleri gibi eserler, otonom eserlerdir ve bu şekilde anlaşılıp incelenmeleri gerekir. Bu düşünceyi asla terk etmedim. Benim açımdan bu eserler, öncelikle okuma ve düşünmeyle ilgili bir tür kişisel haz tecrübesini temsil ediyor. Sonunda keşfettiğim şey gerçekten bu. Diğer bir deyişle onlar entelektüel ve estetik ilgimin uzun bir süre yoldaşları olagelen kişisel zevk saatlerimi temsil etmektedir: Tek kelime ile onlar benim favorilerim.

– *Biraz bunun peşine takılalım ve bakalım nereye gidiyor? Sizin kültür ve emperyalizmle ilgili şu anki büyük projenizde çoğu yorum ve analiziniz, 19. yüzyılın büyük romanı ve onun İngilizce'deki yüksek modernist geleneğe geçişi üzerinde yoğunlaşıyor...*

– Ve Fransızca'da. Sizin fark etmediğiniz ve Fransız romanını ele alan, sonra Gide'in ilk eserlerinde ve Camus'nun tüm eserlerinde zirveye ulaşan kısımlar var. Onları, Kuzey Afrika'nın ve Levant'ın kolonyal geçmişi, macera romanları, egzotik araştırmalar vs. grubu çerçevesinde yorumladım. Sonra 19. yüzyılın Cezayir'li büyük savaşçısı Abdülkadir'in şiirindeki direniş edebiyatında bunların izini sürdüm. Abdülkadir'e söz arasında değindim; fakat Mağrib tarihini yeniden inşaya yönelik girişimler ve Cezayirli ilk tarihçilerin eserleriyle bunu sürdürdüm. Kitabımın bu bölümleri notlardan ibaret; fakat onlar, müziğin genişletilmiş analizleri gibi bir resmin parçalarıdır. Düşüncem, imparatorlukla ilişkisi bağlamında 19. yüzyıl kültürünün, yapabildiğimce tam bir portresini sunmaktı.

– *Özellikle yazın sorunuyla ilgili olarak sorulacak sorulardan birisi şu: Siz emperyalizmi, hem metinleri yorumlamaya hem de onların önemlilerini, kültürel güçlerini, erimlerini vs. ölçmeye yönelik çok önemli bir optik olarak kullanıyorsunuz. Acaba bu, büyük metinlerin varlığı, dehaları ve dilsel mükemmellikleri –ya da her ne derseniz– dolayısıyla mı oldu?*

– Enteresan bir soru. Bu kesinlikle kimi durumlarda istemeden oluyor. *Mansfield*'deki Antigua'ya yapılan göndermeler, kitabın en önemli kısmı. Batı Hind adalarıyla ilgili İngilizce yazılara bakarsanız –Batı Hind adalarının İngiltere'yle ilgilerini temsil eden sekizinci yüzyılın sonları ve dokuzuncu yüzyılın başlarında büyük bir

edebiyat vardır– eminim ki, Mansfield’dekinden çok daha belirgin bir emperyal ilginin var olduğunu görürsünüz. Sizin şaheserler sorunuzu geri dönersek, onlar, bu çalışmanın öncelikle atfedildiği insanların –edebiyat ve kültürün diğer öğrencileri– tecrübe ve incelemelerinin ortak alanı olacak eserlerdir. Bu bakımdan, bir ulaşılabilirlik mevzuu söz konusu. Bu gruptaki hiçkimse Dickens’in *Rüzgârlı Ev*’ini veya *Umut Parkı*’nı okumamıştır.

İkincisi, onların kaynağı. Bu da, onların bir kanon parçası olmalarıyla ilgili bir nokta. Ben büyük oranda onların Batı Avrupa ve Amerikan metropol kültüründeki otoriter yeri arasındaki bağlantıları göstermeye çalıştım.

Onların metropoldeki otoriteleri ile emperyal tutumun sürdürülmesine yönelik katkıları arasında bağlantı kurmaktan amaç, onları suçlamak değil, bilakis, neredeyse pasif bir şekilde, onların yargıçça metropolit başarıları dolayısıyla, bölgelerin himayesine ve bağımlı halklara, şaibeli bir tâbilik ayrıcalığı verdiğini göstermektir.

Üçüncüsü onlar, belirtisel eserlerdir. Onlar bende, ileri sürdüğüm kanıtı destekleyecek şekilde Lenin ve Hobson’un bahsettiği gibi “yüksek” düşünceleri ve değerleri temsil ettiği varsayılan kanda bile, emperyalizm mevzuundaki oldukça temel tutumlardan farklı bir şeylerin olduğu izlenimi uyandırmıştır. O, benim ilgilenmediğim bir tür sürekliliktir. Diğer bir deyişle siz emperyalizmin kolonilerdeki aksiyonlarından, kârlarından ve menfur eylemlerinden, romanın bizzat yapısına, bir tür görselliğe veya bir tür etnografik, tarihsel ve bilimsel yazılara kadar birçok şeyde bir çizginin izini sürebilirsiniz. Dolayısıyla belirtilmesi gereken nokta, bu eserlerin, emperyal tutumun dünyevîliğinden kaçılabilen bir sığınak sağlamadığı, aslında onu teyid ettiği olacaktır.

Dördüncüsü bana öyle geliyor ki, benim okuduğum ve Batı yazını ve kültürünün bir öğrencisi olarak estetik, entelektüel ve meslekî bilincimin oluşmasında çok önemli bir rol oynayan bu eserlere karşı burada bir isyan eylemi söz konusudur. Şu anda onları daha önce asla okumadığım bir şekilde okuyorum. Fakat daha önemlisi onları, şu anda, Üçüncü Dünya’da varolan tüm direniş süreciyle ke-

sişmeleri çerçevesinde okuyorum; emperyalizmle ilgili yazılarımın üçüncüsünde bundan bahsediyordum ve *Kültür ve Emperyalizm*'in üçüncü bölümünün konusu da budur. Ben o eserleri, kontrapuntal olarak, emperyalizmi ta başından itibaren gerçekleşen bu muhalefet hareketi ve direniş çerçevesinde yorumlamaya çalışıyorum. Şüphesiz, Barbara Harlow'un da belirttiği gibi bu bağlantılarla ilgili yeterli çalışma yapılmadığı için aslında tam olarak bilemeyeceğimiz bir şey bu.

– *İşte şeytanın avukatının sorusu. Böyle bir stratejinin, Camus'ü Fanon'la yorumlamanın, Fanon'un yeniden yorumunun sonraki sömürgeleştirme tarihlerinin meşruluğuna ve gücüne sahip olacağı anlamında tamamen şematik olması mümkün müdür? Bunu, "Gelin bu eserleri kurtaralım" anlamında değil, "O, bu eserleri bitirmiş midir?" anlamında söylüyorum.*

– Hayır o, bu eserleri bitirmemiştir.

– *Dickens bir nevi boşaltılmadı mı? Zira onun metinlerini emperyalist projenin aktif konuşmacısı olarak yorumlayabiliriz. Dolaşısıyla başka her şey yok olmuyor mu?*

– Hayır, hayır kesinlikle. Demeye çalıştığım da bu. Belki yeterince net belirtemiyorum. Kesinlikle böyle değil. "Şaheser" olan bu metinlere yönelik ilgim kesinlikle, kendilerinden kaynaklanıyor. Onlarda özsel bir şey, bir tür zenginlik var. Onlar büyük yazarların eserleri, bu gerçekten dolayı da, muhalif bir bakışın analizleri açısından bile kendilerini ilgi çekici kılacak kadar kuşatıcı olabiliyorlar. Bu eserler yine de ilgi çekiciliğini muhafaza etmektedir. Bir anlamda onlar, bu analize konu oldukları için değil, bizatihi kendileri ilgi çekici ve güçlü eserler oldukları için ilgi çekici ve güçlüler. Fakat gerçek şu ki, bu analiz daha önceden de asla yapılmamıştı.

Kültür ve Emperyalizm adlı kitabımda önemli kültür eleştirisine ilişkin oldukça tuhaf tarihi, Raymond Williams da dahil ele aldım; Williams, bu bağlantılar, ortada mevcut olmasına rağmen onlara asla dönüp bakmamıştır. Fakat acaba bu, sonuç itibarıyla, "ancak" emperyalizmi gibi, arşivi de mahkûm edip suçlu gösterir mi? İnsanların *Şarkiyatçılık*'la ilgili tüm söyledikleri bu. Ben oryantalistlerin

her yaptığından dolayı onlara gerçekten saldırıyormuşum. Bu benim argümanımın tamamen çarpıtılmasıdır. Ben şunu diyorum: Daha az önemli oryantalistlerin dar politik anlamda yaptıklarını yapabilmelerinin nedenlerinden birisi, onların arkalarında hem bir gelenek ve büyük bir sosyal iktidar olması hem de bu eserlerin bizatihi kendisinin ilgi çekici olmasıydı. Örneğin James veya Massignon ya da Lane, ya da ilk ilim adamlarından her biri bizatihi önemlidir. Onlar büyük bir bilgi/ilim yüzeyinin altında gizlenen ideolojik karikatürlerden ibaret değiller. Tabi onların görüntüsünün ve estetik başarılarının altta saklanan Albay Blimp ve kimi komik Fransız generalleri için bir tür kamuflej teşkil ettiğini söylemiyorum. Bence bu ikisinin bir açıdan birlikte çalıştığını görebilmek önemli; açıkçası Bernard Lewis bunu görememiştir ve asla da göremeyecek.

– *Peki bir keresinde bana, Proust'un romanı hakkında, onun kendisine ve kültürel oluşumuna hitap etmeyen sadece bir tür dekadanların örneği ve özel bir deneyim olduğunu söyleyen Batı Hindistanlı bir dostuma ne dersiniz?*

Bu, Achebe'nin Conrad'a tepkisi hakkında da geçerli. O, insanların Conrad'ı incelediğini, fakat Conrad'ın tam bir ırkçı olduğunu söylemişti: Bir yazar ne kadar yetenekli olursa olsun, lokal bir konuyu tasvirde ne kadar başarılı olursa olsun sonuçta onun politik tavırları, bir siyahi olarak benim için adice. Aynı argümanın diğer bir versiyonu da bu. Bunlar benim için bir şey ifade etmiyor. Sırf Üçüncü Dünya'dan Nijeryalı siyahi bir romancı Achebe ya da senin Batı Hindistanlı arkadaşın gibi birisi, benim Proust veya Conrad'ımı, ancak adi olan birine dönüştürebilir diye kendimi entelektüel, ruhsal veya estetik olarak yaralamam gerekmez. Yabancılaşma duygularını ve son derece sert eleştiriyi ben de paylaşabilirim; fakat bu yazarların ihmalini tam olarak kabul edemem; çünkü onlar benim için çok şey ifade etmektedirler ve aslında içinde yaşadığımız dünyanın kültürel yaşamında entelektüel ve estetik bir rol oynamaktadır.

– *Evet, fakat yalnızca belirli sektörlerde.*

– Bu doğru.

– Sizin projeniz Batı geleneğinin yeni bir şekilde anlaşılmasını değil, bilakis, içinde bulunduğumuz bu kısmen tuhaf konjonktürde, ilke olarak benzer şekilde zengin ve benzer şekilde değerli başka birçok kültürün de varolduğunu akla getirmektedir. Geçen çarşamba New York Times’de sitar öğretimiyle ilgili bir yazı vardı ve yeni muhafazakârlara ilişkin tüm o berbat dedikodular...

– Onlar beni o yazı için üç dört kez röportaja çağırdılar; asla cevap vermedim.

– Tüm söylenilen şey onların –sen, Achebe, Sol– bize Batı kano-nu yerine geçecek herhangi bir şey göstermedikleridir. Bunun saçma olduğunu düşünüyorum!

– Evet, aynen Saul Bellow’un (öyle düşünüyorum) “Afrika’nın Tolstoy’u nerede?” diye sorması gibi. Mevzunun diğer yönü de bu ki, bu da aynı şekilde berbat. İncelenmesi gereken başka bir kano-nun bulunmaya çalışılması gerektiğinden emin değilim. O kadar da zengin olmayan başka kültürel tecrübeler var –konuştuğumuz şeyin kabul etmemiz gereken trajik veya ironik diğer yönü burası. Proust 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında Paris’te görüldükten sonra gerçekten bir daha görülmeyebilir. Keza tekrar dev bir hafıza ve nostalji romanını aramak gerekemeyebilir. Bu bize, o şekilde kodlanmamış ve kodlanamaz olan başka tecrübe kaynakları arama yükümlüğünü verebilir. Tüm söylediğim şey bu. Bu beni rahatsız etmez. Bir öğrenci bana, “Gide’in Ahlaksız’ını okuyorsunuz, onun yerine neden o zamana âit bir Cezayir romanı okumuyoruz” derse cevabım, “o zamanlar hiçbir Cezayir romanı yoktu, üstelik Mahler o zamanlar senfonilerini yazarken bir Trinidad senfoni geleneği vardı” olacaktır. Tüm girişimi tamamen kemikleştiren şey bu komik tarzda düşmanca karşı karşıya koymadır; benim reddettiğim şey bu.

– Bir Proust’un ortaya çıkması yanında, şu anda ortaya çıkan başka şeylerin de aslında varolduğu ve bunların da benzer aciliyete sahip olduğu, bu yüzden Proust veya Conrad’ı okumak istemeyebilmemiz de mümkündür ve söylenebilir.

– Bu başka bir şey. Eşdeğer aciliyet konusunda size katılmayabilirim. Siz, cevabı olduğunu sanmadığım kuramsal bir soru ortaya

atıyorsunuz. Kendi kişisel ilgi ve projemi –sizi temin ederim son derece sınırlı– göz önüne aldığım da, söylemeliyim ki, pratik olarak Proust ya da, bu kitapta kendisinden bahsettiğim ve belirli bir dönemde Batı kültürü içinde varolan herhangi birini okumak, benim için acil olan şeydir. Bu asla aynı şeyi başkasının da yapmasını gerektirmez. Başkası belki de şu soruyu ciddiye almak isteyebilir: Proust’u okumak gerekli mi? –gerekli olmayabilir. Ben olduğunu söylemiyorum. Bence acil olan ve anti-kolonyalizm ve anti-emperyalizmi de içeren belirli bir kamusal ve tarihsel gerçekliği göz önüne aldığımızda onu okumak benim kişisel bir kararımdır. Bunun genel bir entelektüel bağlılık programına nasıl dönüştürüleceğini gerçekten bilmiyorum. Bu benim sorunum. Belki bu bendeki perspektif noksanlığındandır. Belki de inceleme ve araştırma için kuramsal modeller oluşturma konusunda benim kapasitemin noksanlığından kaynaklanan bir şeydir.

– Aynı problematikte başka bir alan seçersek, feminizmin belirli bir kanadındaki –Amerikan feminizmi– kusurbuluculuk, “Bunların hepsi kanondaki cinsiyetçiliktir, niye okusun ki?” diyebilecekler. Bu imha eylemini icrâ etmek komik ve anlamsız; üstelik Üçüncü Dünya’yla ilgili mevzulara geçersek Garcia Marquez gibi bir şahsiyet, “Tüm bu kanonik şahsiyetleri, Üçüncü Dünya yazarlarıyla değiştirelim” in acısını çekmemiştir. O düpedüz Marquez’in yazın üretimi moduna girmemektedir. Bu tuhaf bir liberal birebir karşılık ve tekabüliyet fikridir. Bana göre bu, gerçek politik ve kuramsal sonuçlar gerektirmektedir.

– Üçüncü Dünya yazınıyla yakından ilgiliyim. Bu yazarların çoğu tavrında –hepsinde değil– kanonu, bir şekilde yeniden icad ve özümsemeye yönelik tamamen bilinçli bir çaba vardır. Conrad, Christopher Miller’in bahsettiği Afrikacı söylemlerin başat figürlerinden birisidir. Bu bana çok enteresan geliyor; çünkü burada biri atılıp diğeri onun yerine konulmuyor; bilakis onunla gerçekten bir angajman edimi söz konusu. Birçok cevap yazma/karşılık verme, gözden geçirme, yeniden değerlendirme projesi var.

– N’gugi gibi birisi, Yale’de yakınlarda dediği gibi, “Bence, yeni romanım, anlatı yapısını... –e daha benzer yapmaya çalıştığım

için oldukça enteresandır” demektedir. O, sonra, okuduğu bir sürü yazar adı saydı.

– Belirli bir metodolojik bakışın adet haline gelmiş ve programlı emirleri, bazen bana, bir insanın yaptığı ve aslında yapabileceklerinin tüm olasılıklarını yok eden bir şey gibi gelmemektedir. Bu gibi haşın ve bence sonuçta yerlici duygulardan rahatsız olmamın nedeni bu. Proust’daki hiçbir şeyin sana cevap teşkil etmemesi dolayısıyla onu okumaman gerektiği fikri, Proust’tan ziyade senin yanlış bir karakterizasyonun olabilir. Belki de üçümüz çok kozmopolitiz.

– *Sanırım aslında bu, onun bir parçası. Senin defaatle söylediğin şey, bir kültürel gelenek...*

– *Şu ana kadar kendimi içinde bulduğum gelenek.*

– *Şu an olduğumdan başkası olamam diyebilirsiniz. Fakat mevzu şu ki, dünyada bizim gibi olmayan bir sürü insan var. Şu an onların çoğu ABD’ye okumak için gelmiş Afrikalı, alt-kıtalı öğrenciler. Onlar oldukça geleneksel İngiliz edebiyatı veya karşılaştırmalı edebiyat yapmak zorunda kaldılar; sonra onlar, “postkolonyal kurgu üzerine çalışmak istiyorum” diyorlar. Muhtemelen sen, buna “evet” dersin, ya da der misin?*

– Bilmiyorum: Emin değilim. Benzer kaygı, geçmiş ve zorunluluklarla gelen öğrenciler konusunda ilgilendiğim şey, onlara, Columbia veya Stony Brook ya da Yale’de vs. sunulan akademik konunun ne anlama geldiğini söylemektir. Şayet size sunulan şey aslında bir kanonik veya geleneksel yöntem ise ve sizin onların tümünü kabul etmeniz varsayılmışsa, ilk yapacağınız şey bunun nasıl işlediğinden çok, nereden geldiğini anlamaktır. Müfredatı, sırf yükümlülükleri yerine getirmek için tüm yazarları okuyarak değil, bilakis eleştirel olarak inceleyerek, tüm bunların ilmi yorum prosedürlerindeki yerini ve kendisini daha geniş çerçeveli toplumdaki değişik politik ve ideolojik oluşumlarla nasıl ilişkilendirdiğini anlayarak incelemektir. Benim Hindistanlı bir öğrencim olan Gauri Viswanathan’ın tezi, bundan dolayı son derece muhteşemdi. O (bayan) kalkış noktası olarak Hint okullarındaki bir İngilizce müfreda-

tını seçti ve sonra onun arkeolojisini keşfetmeye çalıştı. Bu, buraya gelen Üçüncü Dünyalı bir öğrencinin karşılaştığı bir konu gibi gözüküyor. Öte yandan, buradaki işini başarır ve Ph.D kazanırsan ve zor bir prosedürü geçersen, Mısır, Batı Hint Adaları veya Hindistan gibi bir yere bir Amerikan veya İngiliz Üniversitesinden İngilizceyle ilgili profesyonel bir ünvanla dönersin. Tüm bunların en yaygını ve acınası olanı, burada kendi yazın inceleme yollarını arayan aynı öğrenci, kendi ülkesindeki sistem tarafından, Amerika'daki bir İngilizce profesörünün aynısı olmaya zorlanmasını gözlemlemektir.

– *Hakkında konuştuğumuz ve öğretmek istediğimiz ders türleri, bu ülkelerin çoğunda olanaksızdır.*

– Mısır'da Kahire Üniversitesi'nin müfredatını gördüm, o, Müslüman ve Arap milliyetçilerin, sol kanadın ve yarı-kolonyalist yaklaşımların büyüleyici bir karışımıydı ve hepsine Saintsbury başkanlık ediyordu. Konuştuğum birçok profesör bunun farkında olmasına ve birtakım değişiklikler yapmakla ilgilenmesine rağmen bu oldukça cesaret kırıcı bir şey.

– *Ranajit Guha'yla geçen gün yaptığımız bir konuşmada bana sorduğu şeylerden birisi "kaç yaşındasın?" oldu. Ben "Otuz dokuz" deyince "Aah!" karşılığını verdi. Ona, kendisinin büyük bir hayranı olduğum için ona yazdığımı söyleyince, "on yaş daha büyük olsam bunu söyleyemezdim" dedi. O nesilden hiçkimse onu okumuyor; o kendi neslinin insanına hitap edemiyor.*

– Evet, bu bir nesil meselesi.

– *Fakat o müfredat ve onu sürdüren insanlar hâlâ iyice yerli yerinde.*

– Onlar tamamen metalaşmış; insan Üçüncü Dünya'dan buraya gelip de bir çıkış yolu arayan öğrencilerdeki hoşnutsuzluğu görünce onlara sempati duyabiliyor. Fakat çıkış yolunun post-kolonyal kurguyu 19. yüzyıl kurgusuyla sırf mekanik olarak değiştirmek olduğunu sanmıyorum.

– *Yine de bu romantik bir yaklaşım değil mi? Sonra onlar bir şekilde kendi yazınlarını da kapsama alıyorlar. Bu sadece kurumu karalamaktadır.*

– Tamamen. Bu, onu sırf bir espri mevzuu yapıyor.

– *Beni, sizin çoğu yazın eleştirisi çalışmanız konusunda oldukça etkileyen şey –bunun böyle olmadığını düşünüyorsanız katılabilirsiniz– anlatı sorunu ve onun, düşüncenin tüm yapısı üzerinde ne kadar etkili olduğudur. Şiiri dışlamıyor, fakat daha çok anlatıda yoğunlaşıyorsunuz. Anlatının kaybının kuramsal bir paradigmaya dönüştürüldüğü Lyotard gibilerinin yaklaşımlarını sorguladınız. Ben düşüncenizdeki bu kategorinin şöhreti hakkında ne diyeceğinizi merak ediyorum.*

– Bu doğrudan Filistin deneyiminin ve benim kendi geçmişime yönelik hissiyatımın bir ürünü –eminim ki, bu çoğu Filistinli için de doğru, her ne kadar çoğu Arap ve diğer Üçüncü Dünya halkları, tarihsel olarak ana anlatılara boyun eğmeye zorlanmışlarsa da–; yani Avrupalı uzun yolculuk destanları olan ana anlatıların, olağanüstü şekilde her şeye hâkim olduğuna ilişkin hissiyatımdan. Bu belki benim durumumda abartılıdır; zira ben büyük oranda kolonyal sistemin bir ürünüydüm; fakat bu, yaşamlarımızda öyle fantastik bir kültürel rol oynadı ki, yapmaya çalıştığım şeylerden birisi, tüm gücü ve direnci ile bu anlatı problemini yeniden inşa etmek ve onun sosyo-politik yaygınlığını göstermek olmuştur. Bunu yaptıktan sonra alternatiflerini düşünmeye çalışmak. Örneğin daima ilgilendiğim bir konu olan, 1948 sonrasında Filistin’in kimliğinin yeniden inşası ve anlatı için izin alma anlamına gelen Filistin’in politik pozisyonunun başlangıcı örneğinde olduğu gibi karşı-anlatılara, hem de şu ya da bu şekilde anlatı-karşıtı stratejilere yönelik ilgim –bunda erken bir aşamadayım–

Örneğin şu an benim Arap dünyasındaki –onunla ilgilendiğim için– popüler kültüre yönelik ilgim. Önceden bahsettiğim Mısır sinemasına yönelik kazı faaliyeti bunun bir parçası. Daha çok kataloglama ve sonuçların kaydı olan faaliyetle çok meşgul olduğum için bunda çok ilerleyemedim. Meseleyi ortaya koyma şeklinde kesinlikle haklısın. O diğer tüm ilgileri neredeyse dışladı. Bence Lyotard, *Post-modern Durum*’u ilk yayınladığında bir noktada oldukça önemli bir tesbit yapmıştı: Zira her şey, kendisinin “yeterlilik/beceri” ve “icra

edilebilirlik” dediği şey lehine bertaraf edilmiş gözüküyordu. Durumun sırf bundan ibaret olduğunu sanmıyorum. Ben, anlatı-karşıtı, çizgisellik karşıtı ve ardından gelen çabalarla ve buna karşın belirli deneyim alanlarıyla oyalanmak mevzuyla oldukça ilgilenmiştim. O dönemde John Berger’in “Görünümler, O Ana Adanmış” adlı çalışmasıyla, ana anlatılara ve onların oluşturduğu yönetsel yeterlik havasına karşı tüm o savunusuyla inanılmaz derecede ilgilenmeye başlamıştım. Bu oldukça yaygın şekilde diğer ilgileri bastırmış olabilir. Fakat bunları geliştirecek zamanım olmadı. Şiir mesela.

– *Ortada bir dengesizliğin olduğunu söylemek istemedim, sizin anlatıya yönelik ilginiz, büyük harfle Anlatıyı merkezî insanî deneyim olarak gören ve anlatının kaybolması olarak gördüğü şeye inanılmaz bir nostaljiyle bakan Fred Jameson’la aynı çizgide değil. Bana öyle geliyor ki, siz kesişme yerleri ve yeniden anlatılaştırma peşindesiniz.*

– Doğru. Aslında inanmadığım, büyük anlatıdan ziyade bu gibi bir şey. Bence Üçüncü Dünya entelektüellerinin, anlatıya, Batı Marksizm’inin sunduğu anlatı örneğinde olduğu gibi genel olarak anlatı sorununa yönelik kuşkularını, Birinci Dünya entelektüellerinin anlaması çok zor. Batı Marksizm’inin kendisiyle ilgili anlayışlarda bile ben, Perry Anderson’un şu örtük öncülünü eleştiriyorum: Batı Marksizm’i, bir bütün olarak tüm Marksizm’in gelişimi ya da başarısızlığının ölçülebileceği bir normdur. Durumun böyle olduğundan emin değilim. Üçüncü Dünya’da da Marksizm var ve o Batı’nın ana caddelerinden oldukça uzak ve ilgi çekici bir hikâye. Paul Buhle, C. L. R. James kitabında gerçekten bu mevzuyu ortaya koyuyor. Perry’nin anladığı tarzdaki Batı Marksizm’i, bizatihi ilgi çekici ve politik-teorik olarak üretken olan Karayiplerdeki Marksizm’i dışlıyor. Perry’nin anlatısında ne Fanon ne de Walter Rodney bulunamaz. Afrika ve Asya’daki büyük şahsiyetler ve Bengal’in komünist hareketi öylesine ihmal edilmiştir. Perry’nin Batı Marksist yörüngesine verdiği büyük tarihsel önemi benim de vereceğimden emin değilim, her ne kadar meşhur harekete hayransam ve Perry Anderson’a çokça hayransam da.

– *Buna sempati duyuyorum. Ben de bu bağlamda değil de, özel olarak Marksizm’le ilgili bir soru soracaktım.*

– *En zor soru için sona kadar bekliyorsun.*

– *Bahsettiğimiz şeylerin hepsi bir bakıma, çalışmanızdaki çelişkili ya da en azından gergin noktalarda yoğunlaşmaktadır. Onların hepsi, ister aynı zamanda olsun ya da olmasın ve etkili olsun ya da olmasın varlığını sürdüren diğer tüm şeylere karşılık “Batı geleneği” denilen şeyle ilgili sorulardı. Örneğin Marks’la ilgili olarak, onun Avrupa dışı şeylere, Hindistan’la ilgili denemelere ve Asya tipi üretim tarzına vs. yönelik muazzam körlüğüne dikkat çektiniz.*

– *Evet. Milliyetçilik de öyle. Marks bunu hiç anlamamıştır.*

– *Keza Şarkiyatçılık’ın epigrafi, 18. Brumaire’den alınma. Siz sadece bugün değil başka münasebetlerle de “Ben asla bir Marksist olduğumu söylemedim” dediniz. Siz, “Ben Marksist değilim” demediniz, bilakis oldukça doğru şekilde “Ben asla bir Marksist olduğumu söylemedim” dediniz. Özellikle Marksizmle ilgili politik ve kuramsal çekinceleriniz neler? Biraz önce söylediğiniz şeylerden birisi, “Marksizm’in açıkça sadece bir Batı olgusu olmadığı” idi; o, tüm dünyadaki devrimci hareketler açısından son derece zengin ve üretken bir kaynak. Yine de bana öyle geliyor ki, Siz, Marksizm’e o tarz bir politik ve kuramsal bağlılık izharından daima kaçınıyorsunuz. Merak ediyorum bu problemi nasıl ele alıyorsunuz?*

– *Öncelikle bir ortodoksi, ontoloji hatta bir epistemoloji olarak Marksizm bana son derece yetersiz geliyor. Marksist bir geleneğe âit olma ya da olmama protestoları veya kabulleri, benim açımdan politik bir hareketle bağlantılılık anlamına gelen bir pratikle ilişkili olduğunda ancak ilgi çekici gözüküyor. Benim ABD’de Marksizm’le etkileşimlerimin çoğu akademik düzeyde. Onu, şu ya da bu tür bir akademik ilgi dışında ciddiye almam çok zor. Fakat asla Marksizm karşıtlığına da bulaşmadım. Marks’ın bazı ifadelerini eleştirmiş olabilirim; fakat asla bir antikomünist olmadım; aslında bir retorik ve ideolojik hile olarak antikomünizmi yermişimdir. Fakat Marksizm yine de, bende cari entelektüel, kültürel ve politik konjonktüre imkân sağlayıcı bir şey olmaktan ziyade, daha çok sınırlayıcı bir yapı izlenimi uyandırmıştır.*

– *Bunun Filistin hareketi için de doğru olduğunu düşünüyor musunuz?*

– Bunun özellikle Filistin hareketi için doğru olduğunu düşünüyorum.

– *Bunu biraz açar mısınız?*

– Örneğin kendisini Marksist bir hareket olarak deklare eden Halkçı Cephe’yi ele alım. Onun retoriği, analizleri hatta organizasyonla ilgili pratikleri Marksist bir parti tanımı dışında her şekilde tanımlanabilir. Her şekilde tanımlanabilirler, ama Marksist bir parti olarak asla. Onun analizleri Marksist değil. Onlar temelde asi ve kendi teşkilatının ve hitap eder gözüktükleri “kitlelerin” keyfini kaçırıyorlar. Halkta bir temelleri yok, asla da olmadı. Ne Umman’da ne Lübnan’da ne de –en iyi bildiğim– Batı Şeria ve Gazze’de. Onların belirli bir muhatap kitleleri var, fakat Filistin hareketi içindeki kitle partisi, yani çiftçilerin çoğunluğunun içinde bulunduğu kitle partisi, Marksist bir parti olmayan Fetih’tir. O, milliyetçi bir parti. Bu bakımdan Üçüncü Dünya’nın devrimci sahnesinde genellikle azınlığın partisi, Marksist partidir ve o, hareketin sıradan insanlarından; yani hareket temeli olan ve onu devrimci bir yapıya dönüştürecek olan önemli kitleden belirli bir uzaklıktadır.

– *Bu, üzerinde konuşmak isteyeceğim önemli bir konu; çünkü sizin açıkça söylediğiniz şey, örneğin El Salvador için doğru değil. Orada bir gerilla hareketi var ve başından beri Marksist’ ti.*

– Arap dünyasında yok –ben bunu 15 veya 16 yıl önce incelerken nedenini oldukça çok merak ediyordum– Orta Doğu’daki Marksist organizasyonun, teorinin, söylemin hatta pratiğin tüm tarihinde –burada kişisel sınırlılıkların tümünü başlangıçta kabul etmeliyim– yirmilerin ve otuzların Rus Marksizmi’nin ötesine geçmiş olan bir Marksizm’e ilişkin ikna edici bir kanıt gözükmemektedir. Orada Batıdaki bizlerin ilgimizi çeken bazı Marksist eğilimler vardır; ilk ve orta dönem Lukács’ının, Gramsci’nin, geç dönem Althusser’in Marksizm’i –gerçi Althusser özel bir örnek, zira altmışlarda bir dönem, Arap dünyasında belirli bir Althusserci unsur vardı, Arap dünyası Althusserciliği, bir üstyapı eklentisi olarak,

Arap Marksizm'i retoriğinde dikkate alınması gereken bir olgu olarak ithal etmişti. Fakat genellikle Batı Marksizm'inin gelişimi, Arap Marksizm'ine yansımamıştır. Burada daha çok, Stalinizm ve Troçkizm'i de içerecek şekilde yirmilerin ve otuzların ortodoks ve ortodoks olmayan Rus Marksizm'inin deneyimleri, fikirleri ve hareketlerine doğru bir yönelim söz konusudur. Marksist partiler temelde Moskova eksenliydi. Arap dünyasında kuramsal bir Marksizm'in gelişimi, birikimlerime dayanarak söylüyorum, emperyalizmin tehlikelerini, ulusalcı bir elitin oluşumunu, ulusalcı devrimin, dinin başarısızlığını vs. yeterince karşılayacak durumda gözükmemektedir— yani Siyonizm de dahil şu anda karşı karşıya olduğumuz tüm problemler. Önemli ve etkili çabalar, Marksist geleneğin içinden gelmeyen diğer problemlerin çözümüyle uğraşmakla sınırlı kalmıştır. Bu benim enerjimde önemli bir rol oynamıştır.

Ben, Marksist gelenekteki geçmişim dolayısıyla —tüm sınırlamalar, engeller, başarısızlıklarla birlikte— çok daha bilinçli olmuştumdur. Yine de bu, ilgilenmesi gereken epeyce bir şeyi dışarıda bırakmaktadır; örneğin tüm sınıf bilinci nosyonu, emek değer kuramı, ırka yönelik tutumlar ve hegemonya analizleri vs. gibi Marksist gelenek kaynaklı şeyleri. Fakat o, benim açımdan senin için olduğundan daha az tutarlı bir doktrin. Benim açımdan o, partiler tarafından kimi zaman sağlığına kavuşturulan bazen de kavuşturulamayan bir dizi tavrı. Bazen tecrübeyle bazen değil, bazen teoriyle bazen değil. Kısacası Marksizm'le özdeşleşmek benim açımdan çok zor. O zaman neyle özdeşleşiyorsun diyeceksin. Burada Marksist bir partiyle, Marksist bir retorikle veya bir söylemle özdeşleşmem; aynı şey Arap dünyasında da geçerli. Bu bakımdan benim tecrübemde böyle tuhaf kopukluklar var. Dolayısıyla benim, Lukács'ın ya da Adorno'nun Marksizm'iyle özdeşleşiyorum demem biraz farazi olacak. Onların hepsi bana muhtemelen tarihsel olarak önemli geliyor, fakat bundan daha fazla değil.

Sona doğru, yine ben Marksizm'in oldukça bilincindeyim ve onunla oldukça titiz şekilde uğraşmak için elimden geleni yaptım. Foucault gibi, kendisiyle ilgilendiğim ve bazen histerik şekilde anti

Marksist olan kimi felsefeci ve teorisyenlerin de bilincindeydim. Keza Amerikan entelijansiyasının çoğunun anti Marksist ve anti kömünist olduğunun da farkındayım. Fakat temelde kendimi Chomsky'nin pozisyonuna, büyük çekiciliği olan bir tür anarşist sendikalist pozisyona belirli oranda yakın hissediyorum. Onun gibi ben de Bolşevizm konusunda şüpheliyim ve dogmatik ve ortodoks konsensusa ilişkin genel bir korkum var. Belki ben, Marksizm'in baştan kapattığı –bana öyle geliyor– alternatiflerle çok ilgilendim. Demeye çalıştığım şey şu: Marksizm'deki retorik ve gidimli anlatılar, yani Marksistlerin konuştuğumuz sahnede yaptığı anlatılar, bu ifadelerin kapsamadığı diğer teorik ve politik olasılıklardan daha az ilgi çekici gibi geliyor genellikle. Bence bizler bu ülkede, Marksizm'in ne olduğunu ya da olabileceğine ilişkin fikirleri fetişize etmeye çalışmadan da entelektüel ve politik olarak daha aktif ve etkin bir rol oynayabiliriz. Bana öyle geliyor ki, –kendisini şaşırtıcı ekonomik ve sosyal dengesizlikler ve çarpıtmalarla bir hegemonya, sınıf veya ayrıcalık toplumuna asla dönüştürmemiş olan böyle tuhaf yapıları bir göçmen toplumunu göz önüne alırsak– bu toplumda, çok sınırlanmamış olan entelektüel bir proje için daha fazla alan var.

– *İntifadanın ve sanırım daha önceki hareketin, hatta FKÖ'nün bile Marksist bir partiye dönüşmediğini; Filistin ulusal hareketinin sınıf-temelli bir hareket olduğunu mu söylüyorsunuz?*

– Evet bir derece. Ben şu anda uluslararası bölgesel temaslar düzeninin ve en azından işgal edilmiş bölge dışında hareketin, hiç de ilerlemeci olmayan sınıf çıkarlarının hâkimiyeti altında oluşu dolayısıyla sıkıntı çekiyorum. FKÖ'de yüksek Filistin burjuvasının muazzam bir kesişmesi söz konusu ve bundan dolayı, ABD'ye ideolojik bağımlılık, hangi yönetim iktidara gelirse gelsin, özel bir arpalık olarak görülüyor. Detayına girebileceğimiz başka olumsuz şeyler de var: Bunlar bana acı veriyor. Diğer yandan Fetih'in en güçlü hareket olduğu gerçeğini öylece geçemezsiniz. Şüphesiz o, entelektüel ve liderlik olarak muhtemelen o kadar güçlü değil –buna, Komünist Parti, Demokratik Cephe, Halkçı Cephe ve İslâmî hareketlerin hepsi dahil. Yine de bence birleşik bir liderlik fikri, esas

çözüm. İsyan amaçlı bir tür koalisyon. Fakat son tahlilde bir kez harekete geçtiniz mi rol oynayacak başka hususlar, taklitler söz konusu oluyor.

Gramsci'nin "*The Revolution against Capital*" adlı, Ekim Devrimi'nin yorumu olan denemesi, bu devrimin, Marks'ın öngördüğü çizgiyi takip etmediğini, bilakis bazı açılardan, Marks'ın sınıf mücadelesiyle ilgili söylediği tüm hususları takip ederek, onlara reaksiyon olarak, onlardan esinlenen yaratıcı bir hareket olduğunu öne sürmektedir. Sanırım bu tarz ihlaller her zaman geçerli; bu, Gramsci'nin sadece Batı Marksizm'i konusunda değil İtalyan Marksizm'inde de niye bu kadar problem teşkil ettiğinin nedenlerinden birisi.

– *Yeni bir yazınızda, şehir hareketleri, öğrenci gecekonduları gibi şeylerden neşet eden ve Deleuze ve Guattari'nin muhalefet politikası kavramını çok sık kullanmanızı görmek benim açımdan sürpriz oldu. Bunu sizin gönüllü dikkat kavramınız denilebilecek hususla –bu sizin yazın eleştirisinde ayrıcalıklı olarak sahip olduğunuz bir kelime ve onu politik alana aktarmayı düşünüyorum– birlikte ele aldığınızda şu anda kendinizi nasıl konumlandırıyorsunuz?*

– Evet o formülasyondan memnunum. Sadece sonuca çabucak varma konusunda endişeliydim; aslında çok daha açık bir sonuca ulaşmayı tercih ederdim. O, gerçekten ittifak olasılıklarının bulunabileceği yerlere ilişkin bir ifade. O belirli ümitsizliklerden, aslında genellikle geleneksel yerlerde benim yeteneğimle ilgilenen müttefikler bulma konusundaki ümitsizlikten mütevellit.

Benim biçimsel, geleneksel ve yerleşik olmayan üzerindeki vurgum, metropol entelektüellerinin ritüelleri ve performanslarından başka her yere bakılması gerektiğini söylemenin kısa yoludur.

– *Bu bir tür mikropolitikaya yönelik tavsiye değil mi?*

– Asla. Bu tarz bir şeye ne kadar bakmışsam, o, bana o kadar çok aynı yerde dönüp durma gibi gelmiştir. Bir tür öz eleştiri notu olarak ben, kendimi değişik eleştirel ve politik projeler hakkında, onlar bunu doğru yapıyor, şu kısmı doğru yapmıyor der bir pozisyonda görmüyorum. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirten bir konumda gözükmek istemem. Ben sadece, sizin sorduğunuz

şeylere yönelik tepkileri kaydediyorum. Ben *Kültür ve Emperyalizm*'de ve müzikle ilgili bu çalışmada yaptığım şeyler ve tüm girişimim hakkında bırakın kesin olmayı, aslında belki izlenim uyandırmadan da daha basit bir şey yapıyorum. Ben genellikle belirli formasyonlara, kültürün ve politik tecrübenin belirli dönemlerine doğru öylesine dalışlar yapmakla ilgiliyim ve yaptığım şeyi aslında başkalarına oralarda yardım etmek veya kendime gidebileceğim yollar açmak girişimi olarak görüyorum. Karşı çıkmak istediğim tek şey, bitmiş bir proje fikri, ya da tutarlı şekilde yeni bir dile veya yeni bir kuramsal moda aktarılabilir bir şey fikridir. Bundan son derece rahatsızlık duyuyorum, bu ilgilendiğim bir şey değil, tersine kaçmak istediğim bir şey.

Şayet fırsat bulabilirsem, birkaç yıl içinde belki yapacağım çalışma, entelektüellerle ilgili bir kitap olacak. Bu, bir entelektüel uzmanın, politika oluşturucusunun yaptığından veya yeni ilim dalları oluşturulmasından ziyade, bu konuda farklı bir şekilde konuşma denemesi olacak. Pierce'in kullandığı kelime neydi? Bilinen gerçeklerden genellemeler çıkarma anlamında *abduction* mefhumu. Yeni duruma ilişkin, ileriye doğru yansıtılmış bir hipotez üretmek. Sanırım bu –Filistin hareketi bağlamında bile ve kesinlikle, kendimi bulduğum Amerika bağlamında da– bir nevi hâlâ yanlış konumlandırılmış hissettiğim gerçeğin kabulü anlamına geliyor. Aslında çalışmak için sağlam ve değişmeyen bir mod bulduğumu veya bulabileceğimi sanmıyorum.

Edward Said: *A Critical Reader*'da (Oxford, 1992)
Jennifer Wicke ve Michael Sprinker'in yaptığı röportaj

VII

VAHŞİ ORKİDE VE TROÇKİ

– *Başlangıçlar* adlı kitabınızla başlayabilir miyiz?

– Evet. Sanırım bu kitabın, 67 sonrasıyla ilgili özyaşamöyküsel bir kökeni var. 1967 benim hayatımda bir dönüm noktasıydı, zira o ana kadar ben iki insandım: Bir yandan Columbia Üniversitesi’nde teorik yaklaşımlarla İngilizce ve karşılaştırmalı edebiyat okutuyordum, diğer yandan ailemin yaşadığı Orta Doğu’ya zaman zaman giden birisiyim.

Ben Amerika’dayken savaş patlak verdi. Kısmen uzaklık kısmen de muazzam kargaşa dolayısıyla –ikisinin de sonuçlarını hâlâ yaşıyorum– benim için üzücü bir deneyimdi o. Demek istediğim, Filistin’in kalan kısmı elden çıkmıştı: Arap orduları yok edilmişti. Abdünnâsır rejimi 9 Haziran’da istifa etmiş, birkaç gün sonra halkın alkışıyla iktidara yeniden gelmişti. Kendimi bu olaylara adapte etmeye çalışıyordum. Kökenlerin aksine kendimi dizayn edebileceğim bir şey olan başlangıçların önemini keşfettiğim yer burasıdır.

Yakınlarda Frank Kermode’nin *Sense of an Ending* adlı eserini tenkidli olarak ele almıştım. O piyasaya çıktığında onu sevmiş ve eski *Herald Tribune*’de onun hakkında yazmıştım. Kitabın çoğu malzemesini sevmiştim. Fakat orada fark etmişim ki, bence insan yaşamında, sonuçlardan çok başlangıçlarla ilgilenmek daha önemli. Başlangıçların durumsal bir şey olduğunu söylemişim. O ise, mevzuları evrenselleştirmeye çalıştı ve sonuçların daima en önemli şey olduğunu ileri sürdü.

Hayır demiştim; başlangıçlar kimi zaman daha önemli; ve örnekler vermeye çalışmışım: Örneğin zihnin ve genel bilincin yaşamımızdaki devrimci dönemleri, belirli dönemler. Ana mevzu o belirli dönemlerdi; bu açıkçası, kendi konumuna ilişkin bir tanım gerektiren dönemlerden birisiydi. İnsan nereye doğru gideceğini görmesi için hareket noktası olarak bir başlangıç hissiyatına ihtiyaç duyar.

Kitabın ana konusu, gerekli irade edimiydi: “Bu benim başlangıcım ve ben bu yöne doğru gideceğim” demek zorundaydın. Burada Vico’nun büyük etkisi vardı.

Kitapta bunu yazın ve eleştiriyle bağlantılandırmaya çalıştım. O zamanlar yeni Kıta Avrupası teorisinin büyük kısmını özümsemiştim ve orada, yeni bir şey yapmak için aynı türden yeniden tanımlamalara ve yeniden düzenlemelere yönelik bir ilgi fark etmişim. Diğer bir deyişle tüm düşünce, yenilik, devrim, yeni bir durumun başlatılması vs. ile bağlantılandırılmıştı.

Tüm bunlar bir araya geldiğinde bu yeni düşüncenin, yazın incelemelerinde epeyce yenilik getirdiğini gördüm –örneğin roman; gerçekten önyak olmakla ilgilidir. Bu, kendisine sürekli geri dönmeye devam ettiğim için o zamandan beri hiç terk etmediğim bir düşüncedir –Daniel Defoe; biliyorsun tüm Robinson Crusoe projesi, roman tarihi açısından merkezidir.

Keza bir metnin ne olduğu, metinler hakkında nasıl düşünüleceği ve metinlerin genellikle belirli gelenek ve güç türleriyle nasıl bağlantılandırıldığı gibi mevzuların bazıları, başlangıçlarla ve kalkış noktalarıyla ilişkilendirilmek zorundadır.

Ayrıca o zamanlar ortaya çıkan eleştiriye, özellikle Derrida ve Foucault’yu ele aldım.

– *Siz genellikle başlangıçların olasılıkları/vaat ettikleri konusunda onlardan çok daha fazla iyimlersiniz değil mi?*

– Evet kesinlikle, kesinlikle. Onlar dahil hepimiz 1968’in çok fazla etkisi altındaydık. Yani 1968’in ürkütücü olaylarının. Benim açımdan ironi şuydu ki, ben, aynen Waterloo Savaşındaki Fabrizio gibiydim. Columbia fakültesinin bir üyesiydim ve onun yaşamındaki en büyük isyan döneminde burada değildim. Gidiyordum.

1967-1968’de yeni kurulmuş olan Center for Advanced Studies’da burs elde ettiğim Illinois Üniversitesindeydim.

Burada devrimin patlak verdiği 68 baharının ortalarında, sanırım Grayson Kirk imzalı bir telgraf aldım: Orada önemli bir fakülte toplantısı olacağını belirtip beni davet ediyordu.

Böylece New York’a geçtim. Toplantı Hukuk Fakültesi’nde yapılıyordu, Hukuk Fakültesinin girişinin bulunduğu 116. sokak. Amsterdam’a yöneldim; orada polis barikatının olduğunu gördüm. Geçerli bir kimliğim olmadığı için geçemedim. New York’a kadar gelmeme rağmen toplantıya katılamamış ve oldukça üzüntülü şekilde geri dönmüştüm.

Fakat mevzu şu ki, bu altüst olma döneminin bir parçasıydı. Keza o, derinden üzücü olan Arap tarafımdaki bir altüst olma dönemi. Ayrıca oldukça iyimser olan bir öğrenci isyanı vardı. Her halükârda bu kuramsal olarak yeni bir şafaktı.

Hepsinin ötesinde bu, entelektüel olarak önemliydi; çünkü kendimi içinde bulduğum bu katı ikili yapıdan kurtulmama ve yeni koşullarda ve en önemlisi *entelektüel* özelliklerde düşünme fırsatı vermişti bana –tabii geniş bir anlamda entelektüel. Yoksa profesyoneli kastetmiyorum. Profesyonelle asla ilgilenmemişimdir. Bir Arap olarak yaşamımdaki alabora türü ve bir Amerikan olarak diğer yaşamımdaki çalkantılar göz önüne alındığında, entelektüelde, değişik bir tür yaşam biçimlendirme ve kendimi üretme konusunda bir potansiyel görmüştüm. Beni harekete geçiren şey buydu.

Bazı Fransız kuramcıların problemi bence burada: Öncelikle tüm yapılar, ortodoksiler, sözmerkezcilik, fallusmerkezcilik vs. den kaçır gözüken Derrida gibi kuramcılar bile bende, kendi kuramlarına hapis oldukları şeklinde bir izlenim uyandırmışlardır. Bu, benim *Başlangıçlar*’da ve o zamandan bu yana yaptığım şey açısından son derece merkezî bir şey; buna “sistem” değil, kesinlikle kendi “tarzları” diyeceğim.

Foucault konusunda daha fazla hayal kırıklığına uğradım, çünkü en azından Derrida’yla ilgili kısımlarda bunun hissi var: kimi zaman neredeyse tam bir yavanlık söz konusu; bolca kendi etrafın-

da daire çizmeler, kıvrılarak gitmeler ve son olarak da özellikle daha erken eserlerindeki bazı enteresan fikirler içeren malzemeyi bolca gözardı etmek.

Foucault'nun, şimdilerde onun biyografik yörüngesiyle epey ilgisi olduğunu anladığımız sınırlama mefhumuna –sınırlama ve sınırlamaya karşı koyma; serbest bırakma– dayalı bu gibi bir başlangıçsal fikre sahip olduğunu düşünmüşümdür. Miller adlı bir araştırmacı, yeni bir açıdan Foucault'nun biyografisini yazmaktadır. Ona göre Foucault daima, erken dönemdeki intihar girişimi de dahil sadomazoşist içtepilerle uğraşmaktaydı. Bu bakımdan sınırlama fikri bir tür yorup sonra serbest bırakma açısından çok önemliydi; keza Sade gibi şahsiyetlerin ilk zamanlar onun açısından önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

Fakat zamanla, Derrida, Foucault ve benzerlerinin –bu kesinlikle Lacan ve Althusser için de doğrudu– başına geldiğini düşündüğüm şeyin, kendi dillerine hapsolmaları olduğunu ve aslında tüm yaptıklarının, önceden yaptıkları çalışmalara sadık olarak daha fazla çalışma üretmek olduğunu fark ettim. Onlar çalışmalarının bütünselliğini ve hepsinden önemlisi de okuyucularına bir tür bağıllığı sürdürüyorlardı.

Diğer bir deyişle bence Derrida, öğrencileri ve takipçileri olmasıyla çok ilgiliydi.

– *Bir okul kurdu.*

– Okulların en eliti. Ben böyle bir şeyle asla ilgilenmedim; çünkü bana insanın elini kolunu bağlayıcı ve sonuç itibarıyla itici gelmiştir. Benim açımdan önemli olan şey, bir keşif süreci, öz eleştiri ve kendimi ve okuyucularımı şaşırtma çabası içinde sürekli değişim olgusudur.

Bu bakımdan onların kitaplarındaki bu yönü oldukça problematik buldum. Her şeyden önemlisi –son nokta– yetmişlerin başında ve sonraları, onların olağanüstü şekilde Avrupa-merkezci olduklarını gördüm. Onlar sadece Avrupayla ilgileniyorlardı –aslında Avrupa bile değil. Onlar franko-merkezciydiler.

İster Afrika-merkezci, ister Avrupa-merkezci isterse Amerika-merkezci vs. olsun ben her türlü merkezciliğe daima karşı olmuştumdur –egzantriklik hariç–. Merkezcilik bana, mizaci nedenlerle hatta ideolojik nedenlerle, yapmak istediğimin tam tersi bir şey gibi gelmiştir.

Başlangıç nosyonunun benim açımdan, 1967'den sonra Filistin hareketinin yeniden güç kazanmasına yönelik oldukça derin bir politik ve ahlaki yakınlık başlangıcı anlamına da gelmesi, altmışların sonu ve yetmişlerin başında bu noktada olmuştur. Biliyorum o, 67 ile 71 ve 72 arasında birlikte gerçekleşti ve 1975'te *Başlangıçlar*'ın basılmasına neden oldu.

İlk kez yaşamımın bu iki boyutunu birleştirmenin mümkün olduğunu hissetmiştim; öyleki yazları ve yıl boyunca Orta Doğu'ya geri dönüşlerim sadece ailemi ziyaret değil; aynı zamanda aktif bir politik yaşamın da bir parçasıydı. Aile üyeleri, okul arkadaşlarım, tanıdıklar, dostların hepsi bu hareketin parçası olmaya başlamıştı. Ben de katıldım.

1972-1973'de hayatımda ilk kez, çocukken öğrenmiş olduğum Arapça'yı yeniden incelemeye başlamıştım. O benim ilk dilimdi. Okul dönemi hariç asla Arapça'da inceleme yapmamıştım. Okulum bir İngiliz okuluydu ve Arapça aldığımız dersler çok azdı. Ana mevzu İngiliz tarihini, edebiyatını, vb. şeyleri öğrenmekti.

1972-73'te yıllık iznimde Beyrut'a gittim. Amerikan Üniversitesi'ndeki seçkin bir dilciden Arapça günlük özel dersler aldım. Ciddi şekilde Arap ve İslâm kültürünün farkına varmaya başlamıştım.

Gördüğünüz gibi bu kuramsal yaklaşımlar konusunda beni eleştirel kılmaya başlayan şey o deneyimdi, çünkü o yaklaşımların, dünyanın büyük kısmının tecrübe ettiği emperyalizmin kötü sonuçlarına, neokolonyalizmin problemlerine ve bence en önemlisi Filistinle ilgili problemlere bir cevabı yok gözüküyordu.

– 1978'de yayınladığınız ve onun vasıtasıyla muhtemelen iyice meşhur olduğunuz *Şarkiyatçılık hakkında düşünmenin yollarından birisi, onun dramatik şekilde Foucault'yla ve onun, entelektüel söylemlerin karşı konulması imkânsız insanî zulüm modları yaratmak üzere iktidarla birleştiği görüşüyle hem aynı çizgide hem de değil-*

di. Foucault'ya göre yapacak fazla bir şey yok. Sizin görüşünüzse sınırlayıcı yapının daha fazla farkında olunmasının nisbi bir özgürlüğe götürebileceği şeklinde. Sizi doğru anlamışsam Şarkiyatçılık, yaygın, etkileyici ve sınırlayıcı bir şeydir; fakat sonuç itibarıyla fırlatıp atılabilir.

* – Evet. Şarkiyatçılık'ın son bölümleri üzerinde çalışırken (onu gerçekte muhtemelen 73 Savaşı'nın akabinde yazmaya başladım) kesinlikle kısa ömürlü de olsa gerçek bir ümidin varolduğu kanaatindeydim.

Suriyelilerin ve Mısırlıların girişimlerini ve daha düşük düzeyde Filistinlilerin işgal altındaki bölgelerdeki İsrail kontrolünü kırmaya yönelik çabalarını bu çerçevede düşünüyorum.

Mısırlıların Süveyş Kanalı'nın kontrolünü yardıkları unutulmamalı. Suriyeliler hiçbir şey yapmayacakları açıkken Golan Tepelerindeki İsrail Cephesi'ni yarmışlardı; aynen yirmi yıl sonra herkesin Filistinlilerin bittiğini söylediği bir anda, *intifada*nın patlak vermesi gibi.

Benim daima en çok ilgimi çeken şey bu olmuştur. Kastım, bir insanın nasıl yarıp çıktığı –sosyal, ekonomik ya da politik olsun şu ya da bu güçlü sistemin tahakkümü göz önüne alınırsa. İnsan davranışlarıyla ilgili en ilginç şey, bence bu– insanların muhalif yapıyı kurmaya çalışması.

Bu bakımdan Şarkiyatçılık hakkındaki kanaatim bu –inceleyebilir ve karşı çıkabilirsiniz.

– Kitabın girişinde Şarkiyatçılık'ın yapısal özelliğini ortaya koyuyorsunuz.

Onsekizinci yüzyılın sonlarını oldukça kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası kabul edersek, Şarkiyatçılık, Doğu'yla uğraşan bütünsel bir kurum olarak tartışılıp analiz edilebilir –yani o Doğu'yla ilgili yargıda bulunarak, Doğu'ya ilişkin görüşleri kontrol ederek, onu betimleyerek, öğreterek, çözerek ve yöneterek onunla uğraşır: Kısacası Şarkiyatçılık Doğu'ya hâkim olma, onu yeniden yapılandırma ve üzerinde otorite kurmanın Batılı bir yoludur. Şarkiyatçılık'ı teşhis etmek için Michel Foucault'nun *Bilginin Arkeolojisi* ve *Hapishanenin Doğuşu*'nda

tasvir ettiği nosyonunu burada kullanmayı faydalı gördüm. Benim savım şu: Şarkiyatçılık bir söylem olarak ele alınmadan, Avrupa kültürünün Aydınlanma dönemi sonrasında Doğu'yu politik, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve imgesel olarak idare edebilmek –ve hatta üretmek– için kullandığı inanılmaz derecede sistematik bir disiplinin anlaşılması muhtemelen imkânsızdır.

– Evet doğru. Sadece şunu ekleyeceğim ki, kitapta beni en çok ilgilendiren modern versiyonda Şarkiyatçılık, emperyalizmle ilişkilendirilmiştir. Diğer bir deyişle o, gerçek coğrafi bölge ve insanların gerçek anlamda kontrolü ve tahakkümüyle el ele giden veya bunun ürettiği ya da bundan üretilen bir bilgi türüdür.

Dolayısıyla Şarkiyatçılık sadece, Doğu'nun harikalarına ilişkin dolaylı bir tecrübe değildir; keza o, Doğu'nun ne olduğuna ilişkin belli belirsiz bir hayal kurma edimi de değildir –her ne kadar bununla ilgili bazı şeyler varsa da– bilakis Şarkiyatçılık aslında gerçek insan topluluklarının nasıl kontrol edileceğiyle ilgili bir şeydir, O, Napolyon'dan başlayarak Doğu'nun gerçek anlamda tahakküm altına alınışıyla ilgili bir olgudur.

– *Evet. Fakat bu pasajda bile söylemin tahakkümü başlatabileceği şeklinde Foucaultcu bir anlayış var.*

– Evet. Ben onu bir anlamda, öylesine bir olgudan ziyade tamamen gizemli bir şey olarak, görüyorum. Biliyorsun bir tahakküm var. Şurada veya burada. Keza söylem var ve sonra, biliyorsun işgal var.

Fakat fark şu ki, Foucault daima iktidarla işbirliği yapar bir görüntü içindedir. O sanki bir tür karşı konulamaz, başa çıkılamaz olan iktidarın muharriri/sözcüsü gibidir. Oysa ben o iktidara karşı çıkmak için yazıyordum, dolayısıyla o politik bir pozisyondan hareketle yazılmıştı. Sonuçta ben, oldukça karma karışık olsa da bir tür karşı-Şarkiyatçılık'ın ayırt edici özelliklerini göstermeye çalıştım.

– *Foucault'dan daha iyimser bir görüşe nasıl ulaştınız? Bu ikiniz arasındaki mizaci bir farklılık mı?*

– Hayır, bence gerçek farklılık... Sanırım mizacı, fakat eğer belirli bir şey ve belirli bir düşünce biçimi arıyorsanız sanırım o Gramsci'nin etkisiyle oldu.

1970'lerin başında piyasaya çıkmasının hemen ardından Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nin İngilizce çevirisini okudum ve onu oldukça ilgi çekici buldum, fakat tatmin edici değildi. Kitapta çok fazla çıkarma vardı; Gramsci'nin gerçekten ne dediğini anlama açısından çok fazla zorluk vardı. Onun gerçekte ne dediğini görmek için İtalyancasını okumak gerekti. *Şarkiyatçılık*'da, Gramsci'nin şu gözlemini zikrettiğim oldukça önemli bir pasaj var: “Eleştirel işlemenin başlangıç noktası, insanın gerçekten kendinin ne olduğu bilincidir ve o ana kadarki tarihsel sürecin bir ürünü olarak “kendini bilmektir”, ki bu da, insana bir envanter bırakmaksızın sonsuz izler yerleştirir.”

İngilizce çevirinin söylediği bu. Oysa orjinaline baktığımda gördüm ki Gramsci, “Dolayısıyla başlangıçta böyle bir envanter derlemek zorunludur” demektedir. Anlıyorsunuz değil mi? Farklılık buydu. O, sadece “İşte orada!” demiyor, bilakis sonrasında “senin bir envanter yapmanla” diyor. –Vico'nun etkisinin oldukça önemli olduğu yer burası– “Sen ona, sonradan onu karşılayan ve sökmen için sana imkân verecek bir tür yapı kazandırırısın.” *Şarkiyatçılık*'da benim için son derece önemli olan şey buydu.

Fakat *Şarkiyatçılık*'ı yazarken, kitabın sonraki inanılmaz dönüşümlerini muhtemelen öngöremedim –aslında bu kitap beni hep şaşırtmıştır–; çünkü o onyediyedi veya onsekiz dile çevrilmiştir. Onüç yıl baskı yapmaya devam etti ve çevrildiği tüm dillerde satıyor. Hafta sonunda, bana, tamamlanmış fakat henüz basılmamış bir Çince çevirisinin olduğu söylendi, fakat tamamlanmış. Keza O, Japonca'da da ulaşılabilir durumda.

– *Şarkiyatçılık* ile sonraki kitabınız *Filistin Sorunu* arasında ilişki var mı?

– *Şarkiyatçılık* 78'te basılmıştı ve ben politikayla daha doğrudan ilgiliydim. Göçmenlerin politikayla ilgisi biraz aşağıdandır.

Yani siz daima uzaktasınızdır. Ben çok genç olduğum günlerde de çok seyahat edebilirdim, fakat hâlâ öğretimle uğraşıyordum.

Yine de, 1977’de Filistin Ulusal Konseyi’nin üyesi olmuştum ve genel bir kitap olan *Şarkiyatçılık*’ı devam ettirmenin ve tikel örneklere bakmanın oldukça önemli olacağı fikri aklıma gelmişti –Buna, diğer yön diyebilirsiniz, çünkü *Şarkiyatçılık* kitabı, “Doğu”nun gerçekten ne olduğu hakkında hiçbir şey söylememiştir.

Tümüyle angaje olan politik bir deneme yazmak istedim, –onun “ancak” olduğunu söyler gibi asla davranmadığını kastediyorum– Hatırlarsanız girişte, bu kez Filistin’e özel bir referansta bulunulsa da burada da *Şarkiyatçılık*’da ele aldığım konuların çoğunu ele aldım. Bu kez Filistini, kurbanların bakış açısından ortaya koymak istedim.

Sanırım bir örneğini *Filistin Sorunu*’nda verdiğim alternatif tarih fikrini icadettim. Bu bakımdan *Filistin Sorunu*, doğrudan *Şarkiyatçılık*’la ilgili.

Aslında bu üç kitabı –*Şarkiyatçılık*, *Filistin Sorunu* ve *Haberlerin Ağında İslâm*– aşağı yukarı peş peşe yazdım. Hepsi birer yıl arayla piyasaya çıktı. Sanırım ikisi aynı yıl piyasaya çıktı.

Filistin Sorunu’nun amacı Filistin davasını Amerikan okuyucusunun önüne koymaktı. Batı, Filistin’in oluşumunda çok önemli bir rol oynadığı için bu kitap da Arap okuyucusuna değil Batılı okuyucuya yönelik olarak yazılmıştı. Örneğin Siyonist hareket büyük oranda Batı’dan neşet etmiştir. O Batı tarafından desteklenmiştir.

Amerika’lılara Filistin’in müsaderesinin ve yabancılaşmasının bir Filistinli bakış açısından ne anlama geldiğine ilişkin bir hissiyat kazandırmak istemiştım. İlk defa kendi deneyimimden hareketle yazabiliyordum ve daha geniş bir kitleye ulaşmayı deniyordum. Aslında kitabı bastırırken epeyce sıkıntıyla karşılaşmışım.

– *Ne olmuştu?*

– Birçok yapımcı yetmişlerin ortasından sonlarına kadar Filistin’le ilgili bir kitap yazmam konusunda bana tekliflerde bulunmuşlardı. Onlar bana yaklaştıktan sonra ilki çekindi. Fakat sonra ikincisi veya üçüncüsü ya da dördüncüsü benimle kontrat yaptı.

Kitabı 1978 yazında Beacon Press’e teslim ettiğimde –bunu iyi hatırlıyorum; o yaz zatürre olmuşum– bana bu görevi veren kadının imzasını taşıyan çok uzun bir mektup almıştım. Gerçekte o kadın başka bir kitap yazmamı istiyordu. Gerçekten çok sinirlenmiştim.

Ben de “Öyleyse kontratı iptal ediyorsunuz!” dedim.

“Hayır” dedi. Bunun ya başka bir kitap yazmama ya da kendisine avansı iade etmeme ilişkin bir yol olduğunu anlamıştım. Avansı iade ettim.

Sonra biraz daha gezindim. Şarkiyatçılık’ın sonradan yayıncısı olan Pantheon’a gittim ve André Schiffrin’e onu gösterdim; fakat o, yeteri kadar tarihsel olmadığını söyleyerek yayınlamayı reddetti. “Nasıl yani?” demem üzerine, “Petrolde bahsetmiyorsun” dedi. Ben de cevaben “İsrailliler veya Yahudiler ile Araplar arasındaki Filistinle ilgili çatışmanın merkezinde Petrol pek yok” demiştim. Onun ideolojik bir münakaşa yaptığını anlamıştım. Sonra başka iki ya da üç yayıncıya daha gittim. Sonunda 1978 sonbaharında kaderin bir cilvesi New York Times Books onu kabul etti ve yayınlandı. Sonra Schiffrin kitabı karton kapaklı cep kitabı haliyle satın aldı. Bu ironikti. Onlar bu kitabı aslında basmamışlardı; fakat başarılı olduğunda onu istemişlerdi.

– *Kitabın basımına yönelik direniş, muhtemelen Şarkiyatçılık’ın tezlerini teyit etmekte, öyle değil mi?*

– Kesinlikle –tüm mevzu buydu zaten– Onlar bu Öteki’nin konuşmasını istememişlerdi. Bunları söylememi istememişlerdi. Söylemekte olduğum şeyler, İngilizce’deki hiçbir temel yayında önceden kesinlikle söylenmemişti. Yetmişlerin sonlarında neredeyse hemen hemen her şey vardı. Filistinliler çoktan oldukça aşikâr teröristlerdi ve bunlar onu bu şekilde devam ettirmek istiyordu.

Filistin Sorunu’nun mevzusu buydu. Acaba diyebilir miyim bilmiyorum ama bu kitap, İngilizce’de ilk kez bir Filistinlinin “Biz İsrailli Yahudilerle birlikte yaşamalıyız” dediği bir kitaptı. Askeri seçeneğin söz konusu olmadığı birlikte yaşama mevzusunu kitabın sonunda dile getirdim. Şimdi bu sözler –çoğu– hem Filistin hem de İsrail düşünce dünyasında yankılanmaktadır. Fakat sanırım ben, bunu, Filistinli bir bakış açısından açıkça söyleyen ilk kişilerden biriydim.

– Bir yazın ilim adamı olmanız ile politik konulara karışmanız arasında gerginlik oluyor mu? Yoksa ikisi birlikte mi çalışıyor?

– Bence genel olarak birlikte çalışıyorlar. Gerginlik benim, politikanın aciliyetlerine karşı koymaya eğilimli olmam gerçeğinde yatmaktadır –o aciliyetler otoriteyle, iktidarla, karşılaşmayla ve hızlı cevaplarla ilgili– çünkü ben daima kendi düşüncelerimin mahremiyetini muhafaza etmek istemişimdir. Ben, daha fazla zaman alan ve daha fazla yalnızlık gerektiren bir yazınsal yolla düşünebilmek için şu ya da bu tür doğrudan politik dairenin dışında kalmaya çalışmışımdır.

Politika bir bakıma sokulganlık sanatı. Diğer birçok insanla birlikte olma sanatı. Ben, her ne kadar hoş görünen birisi olabilsem ve insanlarla uğraşabilsem de, o şekilde yaratılmamışım.

– Politik yazılarınızda söylediğiniz şeylerin hiç size gölge düşürdüğünü düşündüğünüz oldu mu?

– Yetmişlerin sonlarından bu yana bu problemle epeyce uğraşmak zorunda kaldım; çünkü insanın birçok etkinlik alanı olabiliyor. Ben bir yandan, politikayla ilgili olup akademik olmayan yakın bir okuyucu kitlesi için yazıyorum. Amerika’da beni, ne Arap ne de Yahudi olmamasına rağmen Orta Doğu’yla ilgilenen –diyelim liberaler– insanlardan sayan kişilerden müteşekkil bir muhatap kitlem var.

Sonra politika oluşturucular var, onlara hitap etmek benim için çok önemli. Resmi görevliler vs.yi dikkate alıyorum. Sonra etnik ve politik muhatap kitleler var. Örneğin ben *Filistin Sorunu*’nu yazarken, bu ülkedeki tamamen değil de, büyük oranda monolitik olan Yahudi cemaatiyle uğraşıyordum, onların ilgisini çekmek ve bunları gündeme taşımak –kitap bunu kısmen başarmıştır– benim için önemliydi. Tabi sadece kitap değil. Peşini bırakmayacaksın, konuşacaksın. Ben anormal miktarda konuşma yaptım.

Yazınsal ve kültürel malzemelerimle politik çalışmalarım arasında daima denge sağlamaya çalışırım.

Sonra Filistinliler topluluğu vardı. Yani ben çokça Araplara ve Filistinlilere yönelik yazıyordum. Fakat biz o kadar parçalanmışız ki, bu bakımdan birçok eleştiri de aldım. Örneğin Halkçı Cephe, *Filistin Sorunu* piyasaya çıktığında bana karşı muazzam bir salvo atış tarzı şeyler yayınladı ve beni uzlaşma ve –kelime neydi?– ka-

pitülasyonculuk vs. ile suçladı. Başkaları bunu övdü, biliyorsun. Bu bakımdan kendisiyle çalıştığım muhatap kitlelerin tamamen farkındayım.

– *Bana açıkça görünen şu ki, metodunuz bazı yönlerden, Arnold ve Trilling’ in hümanistik geleneğinden neşet etmekte, oysa insanlardan yapmalarını istediğiniz şey, hümanistik değerleri Arnold ve ya Trilling’ in sürdürdüğünden çok daha geniş bir çerçevede uygulamaları.*

– Ya da daha tutarlı. Daha tutarlı. Çünkü geniş hümanistik gelenekte itiraz ettiğim hiçbir şey yok. Hayatımın son yedi ya da sekiz yılını harcadığım şeylerden birisi, *Şarkiyatçılık*’a bir tür ek yazmak. Üzerinde çalıştığım ve *Kültür ve Emperyalizm* adlı büyük bir kitap var: Bu kitap, eğitimini aldığım ve kendimi oldukça evimde hissettiğim Batılı ve geniş hümanistik ilkelerin, ulusal sınırlarda nasıl durduğunu ele alıyor.

Size bir örnek vereyim: De Tocqueville, tamam? Onun “*Democracy in America*”da Amerikayla ilgili fikirleri, Amerikalıların Kızılderililere, zencilere ve Güney’deki kölelere yönelik muamelelerine karşı son derece eleştirel. Fakat hemen akabinde De Tocqueville –Fransız Meclisi’nin bir üyesiydi– Kuzey Afrika’daki Fransız kolonyal politikasına iyice bulaşmıştı. O, Fransızların Ceza-yir’deki en çirkin suistimallerini, katliamlarını vs. haklı görmüştü. Sonra anlıyorsun ki, onu tutarlı olmaktan uzaklaştıran şey, bir tür milliyetçilik: Kendin dışındakileri eleştirebilirsin; fakat iş bize gelince, hayır, biz daima haklıyız. Bundan daima nefret etmişimdir. Entelektüel olarak, ahlakî olarak ve politik olarak daima karşı çıktığım, kabilenin bir numaralı idolü, budur. Yani insanların birbirleriyle ilişkisi konusunda farklı farklı standartlar olması gerektiği şeklindeki bir düşünce, bana bertaraf edilmesi en zor düşüncelerden birisi gibi gelmiştir.

Aynı şeyi, kendisinden hepimizin birçok şey öğrendiği büyük özgürlük, demokrasi ve serbestiyet havarisi John Stuart Mill’de de görebilirsiniz. O, Hint Ofisi’nde çalışırken Hintlilerin bağımlılıkları ve boyun eğmeleri dışında asla hiçbir şeye destek vermemiştir.

Yeni kitabımda bunları gündeme getirmeye ve bu mekanizmanın nasıl işlediğini göstermeye çalışıyorum.

Sonra, *Şarkiyatçılık*'da bahsetmediğim sömürgeleştirilmeyi ele alıyorum. Burada bu kavramı yalnızca Avrupalı tarafıyla tartışıyorum. Kitabımın tam bir bölümü, direniş ve muhalefet dediğim şeyi ve beyaz adamın dünyanın neresine ayağını atarsa atsın ilk andan itibaren bir direnişle karşılaştığını ele almaktadır. Bu gittikçe büyüyor. Bu, bir tür direniş ve kurtuluş kültürü yaratmak için, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ortaya çıkan büyük sömürgeleştirme olgusunda zirveye çıkana kadar büyüyor; bunlardan bahsediyorum. Görüyorsunuz, bu, *Şarkiyatçılık*'da ele almadığım bir şey. Şimdi diğer boyutu ele almaya çalışacağım.

Yeni kitapta milliyetçiliğe yönelik bir eleştiri getiriyorum –onun hem gerekliliği hem de kusurları–; çünkü ben de savaş sonrası Üçüncü Dünya milliyetçiliği dünyasında büyüdüm. Görüyorsunuz ki bunlar benim iki dünyam: Batı'nın dünyası ve Üçüncü Dünya'nın dünyası. Emperyalizmle mücadelede kaçınılmaz olan milliyetçilik, yerli özün ve kimliğinin bir tür fetişleştirilmesine dönüşüyor. Bunu Mısır gibi ülkelerde görebilirsiniz, keza Suriye'de, Zaire'de, İran'da, Filipinler'de. Şüphesiz bu olgu, geçen bahar Irak ile ABD arasındaki savaşta zirveye ulaştı –bence o, bir tür çürümüş milliyetçilik savaşıydı. Kimlik, öz, İngilizlik, Amerikalılık, Afrika-lılık, Araplık vs. gibi mefhumlar bunun eşliğinde ilerliyor. Düşünebileceğiniz her kültür aşağı yukarı aynı şeyi yapıyor.

– *Evet. Sizin milliyetçilik veya ırkçılık eleştirinizde, dinden ve aşkın felsefelerden epeyce şüphe söz konusu gibi.*

– Din, benim açımdan iki şey ifade ediyor. Ben dinin iliklerine işlediği bir toprakta büyüdüm. Filistin'in yegâne doğal işi, din üretimidir. Yani bunu bir an şöyle bir düşünürsen, yaptığımız budur, tamam? Ben, dedemin büyük bir katkıda bulunduğu Arap kilisesinde büyüdüm. Dedem İncil'i Arapça'ya çevirmişti ve yerli ilk Protestandı. Ben, Protestan bir soydan, Yunan Ortodoks kilisesinin ahfadından biriyim. Dünyanın bizim yaşadığımız bölgesinde misyonerler hiçbir Yahudi veya Müslümanı dininden pek döndüremez. Din değiştiren yegâne halk, diğer Hristiyanlardı.

Ailem bir tarafıyla, Yunan Ortodoksluğundan Episkopalizm'e veya Anglikan Protestanlığına geçmişti. Annemin tarafı ise Baptistizm'e ve Evangelizm'e geçmişti.

Dedem, Babtist bir rahipti. Bu bakımdan ben bu tarz bir dini çevrede ve İngilizce ve Arapça şeklinde iki dilli büyüdüm. İki ritüel türünü de biliyorum, onlar benim açımdan çok şey ifade ediyor: Ortak Dua Merasimi, Arapça İncil, ilahiler vb.

Kişisel özyaşamöyküsel bir deneyim olarak din hakkında hiçbir önyargım/endişem yok. Dünyanın o bölgesindeki az sayıdaki Hristiyan arasında bir cemaat duygusu var. Biz küçük bir azınlıyız.

Hoşlanmadığım şey, dinin politik amaçlar için kullanılmasıdır; bu da ikinci olgu. Fundamentalizm –sinsice yalnızca İslâmcılara iliştirilen bir terim– kesinlikle dünyanın bizim olduğumuz tarafındaki Yahudilikte de Hristiyanlıkta da var ve Amerika'da da.

– *Dünyevîlik sizin için merkezi bir kavram.*

– Dünyevîlik, sekülerlik/çağcılık vs. benim için anahtar kavramlar. Keza bu, benim son zamanlarda jargonlarla ve karışık ifadelerle oldukça –nasıl desem?– problemlili olmam, dine yönelik eleştirim ve ondan huzursuzluk duymamın bir parçasıdır. Özel ve kişisel eleştiri dillerini ve profesyonelizmi vs. kastediyorum: bunun için zamanım yok. İnsanların anlaşılmasını için yazmaktan ziyade anlaşılma için yazması benim için daha önemli.

Dolayısıyla bu eleştiri, dine yönelik sistematik bir eleştiri değildir. O, aslında dinsel fanatizmle ilgili –yani kimi kitaplara geri dönen ve mevcut yapıyı etkilemeye çalışan yaklaşım. Bu olgu yerliliğe benzetilebilir; yani öyle korkutucu şekilde poroblemli bir şimdiki zaman durumu vardır ki, ondan kaçmalı ve geçmiş zamandaki saf özde teselli bulmalısın. Ayrıca olayın her tür lonca, cemiyet ve özel arpalıkla ilgili bir de organizasyon boyutu var ki, bu da bence otomatikman, tespit edilip dışlanan Öteki'ler açısından tiranlık ve ızdırıp anlamı taşıyor.

– *Politik eleştiri şu anda akademi dünyasında oldukça yaygınlaştı ve yakınlarda sizin, yeni gelişmelere muhtemelen bazı ışıklar tutacak bir konuşmaya katıldığınızı biliyorum.*

– Evet sanırım o, çağımızın karşılaştığı türden eğlenceli bir deneyimdi. Princeton’da, Davis Center’de oldu, emperyalizmle ilgili yeni kitabıma ilişkin otuz kırk sayfalık bir giriş göndermiştim. Önceden yazıyı gönderiyorsun, sonra tartışma oluyor. Epey insan vardı. Çoğunluğu yüksek lisans öğrencileri ve fakülte üyelerinden oluşan epeyce kalabalık beni etkilemişti.

Yazının özeti başkan tarafından yapılmıştı ve sonra ben bazı yorumlar yaptım ve tartışma zemini açıldı. Yapılan ilk yorum, el yazmalarımın ilk on üç on dört sayfasında yaşayan hiçbir Afrikalı-Amerikalı kadından bahsetmediğim şeklindeydi. İddiaya göre alıntıladığım çoğu kişi, şu an yaşamayan Avrupalı beyaz erkeklerdi.

Ben 19. yüzyıl sonlarında Avrupa ve Amerika’da coğrafya ve karşılaştırmalı edebiyat gibi son derece farklı alanlardaki belirli bir tür küresel düşüncenin kökenlerinden bahsederken şu an yaşayan ve beyaz olmayan bayanlardan bahsetmemin uygun olmayacağını söyledim. Sonra bir kadın “Evet, fakat C. L. R. James’den bahsediyorsun” dedi. Ben de “Evet, işte buyrun, O Avrupalı değil” dedim. Buna mukabil aldığım yegâne cevap, benim için çok önemli olan C. L. R. James’in bir nevi ihmali oldu. Onun hakkında epeyce yazmıştım. Bana söylendiğine göre problem onun ölü olmasıymış. Bunların hepsi bana yönelik bir tür düşmanlığın bir parçasıydı.

– *O, düşmanca bir soru muydu?*

– Evet, oldukça. Sanırım önceden başlamış olsa da o düşmanca dile getirilmişti. Daha sonra öğle yemeğinde o (kadın) beni birtakım şeylerle suçlayarak bana daha da sert bir muamelede bulundu. Sonra ben ona “Sanırım sen benim kim olduğumu bilmiyorsun, yazdığım hiçbir şeyi okuduğunu sanmıyorum; Çünkü benim suçlanabileceğim en son şey bu tür konular.” dedim. Bunun üzerine o bana “Geri dönme zamanı geldi” dedi ve ekledi: “Seni şimdi beyaz insanlarına geri gönderiyorum”. Ayağa kalktı ve bana şöyle bir el işareti yaptı. Bunun gerçekten çok çirkin olduğunu düşünmüştüm.

Seminerdeki diğer bir konuşmacı ise hayatımın çoğu kısmında kendisini tanıdığım (o da bir Arap), şarkiyatçılık’ı savunan ve onun bizim açımızdan çok iyi bir şey olduğunu söyleyen emekli bir pro-

fesördü. Onun bizden bahsettiğini sanmıyorum. O orada olmayan insanlardan bahsetti. Çünkü Şarkiyatçılık'ı üreten emperyalizm olmadan biz hiçbir şey yapamazdık vs. vs. ve Avrupalılar bize, asla tek başına yapamayacağımız, çivi yazısı ve hiyeroglif okumayı ve kendi geleneğimizi anlamayı öğretmiştir vs. vs.

Kültürlerarası ve değişik gruplar arası ilişkilere değgin akademik söylemin daima ya açıkça çatışmacı bir şekilde –sen diğerine karşı bir taraf olmalısın– olması ya da benzer bir karikatürel şekilde tamamen indirgemeci olması zorunluluğu bana hep saçma gelmiştir. Biliyorsun, biri “bunlar hep emperyalizm” derken, diğeri ise “emperyalizm olmasızın biz hiçbir şey yapamazdık” der. Ben bunu son derece rahatsız edici buluyorum.

Büyük problemlerden birisi de, kanon, kültür, üniversite vb. şeyler hakkındaki bu gibi aptalca tartışmalarda her iki taraftaki polemiklerin de aslında yanlış bilgiye dayalı olmasıdır. Özellikle onlar ne Batının ne de Batı-olmayanın tarihsel deneyimi hakkında daha fazla şey öğrenmeye çalışmıyorlar. İkincisi o kadar zayıf okuyucular ki, koskoca geleneklerin, “o tamamen ırkçı” veya “o, şu veya bu” gibi karikatürlere indirgenebileceğini düşünüyorlar. Bana öyle geliyor ki bu, örneğin anti-emperyalizm ya da feminizm kaynaklı muhalif geleneklere de tamamen ters düşmektedir. Bu bana hem Amerikan üniversiteleri hakkında –bunun hakkında oldukça pozitif duygulara sahibim; çünkü oradaki yaşamımı başka hiçbir şeyle değiştirmek istemem– hem de bir bakıma kariyerlerini üniversiteden sağlayan ve tüccarlara dönüşmüş akademi manipölatörleri hakkında çok basit düşünmek gibi geliyor.

– Sizce üniversitelerle ilgili tartışmalar niçin şimdi ortaya çıktı?

– Gerçekten bilmiyorum. Söylemek zor. Belki... sadece spekülasyon yapabilirim. Bana göre sebeplerden birisi, üniversite ile dış dünyanın birbirinden tamamen ayrılması. Amerikalı akademisyenler özellikle, akademi ve kariyer ilerlemesi hariç hiçbir sosyal veya politik kuruma bağlanmaksızın bu gibi genel konularda konuşabileceklerine dair kendilerine özgü bir tür kibre ve varsayıma sahipler. Sanırım nedenlerden biri bu.

Ayrıca biz özellikle dokunulmaz olduğumuz için çoğumuzun o şekilde davranmasına imkân verilen Amerika'nın dünyadaki pozisyonu da bunda etkili. Irak'taki savaşa bir bakın. Hayatımın en korkunç deneyimlerinden biriydi; çok sayıda röportaj ve konuşmaya katıldım ve bu konuda çok şey yazdım. Oysa biz Amerikalıların çoğu için bu savaş, televizyonda uzaktan seyredilen bir savaştan çok da farklı bir şey değildi. O, üniversite camiası tarafından unutulmuştu. Buna yönelik bir muhalefet yoktu.

Dolayısıyla büyük bir emperyal gücün bu gibi şeyler konusunda dokunulmaz olması büyük bir lüks; yani onlar hakkında Oscar Wilde'ın bir oyunu olan Ernest ve Algernon'daki gibi kendilerine Ernest demek ya da dememek konusunda sadece ağızda bir şeyler geveleyerek konuşmak. Bu böyle bir şey.

Bence üçüncüsü de akademik uzmanlaşma düşüncesidir. Akademisyenler gerçek insanî yaşamın varoluşsal yoğunluğuyla teması kaybetmişlerdir, onlar bu tip jargonlarla konuşuyorlar. Bilmiyorum, bunlar sadece spekülasyon. Bu tartışmaların niye şimdi çıktığını bilmiyorum.

– *Sizin çalışmanızı da ilgilendiren daha zorlayıcı bir spekülasyonda bulunalım.*

– Tamam.

– *Akademik yazın tarihine bakarsanız aslında hep olan şey, alanlarında son derece yaratıcı olan birtakım insanların varlığı –Cleanth Brooks ve Yeni Eleştiri bağluları arasında W. K. Wimsatt gibi– ve gelecek birkaç on yılda olacak olan da bunların öğrencilerinin ve sonra onların da öğrencilerinin tüm nedenlerle bu başarıyı rutinleştirmeleri.*

– Evet.

– *Keza Amerikan üniversite dünyasında siz ve oldukça az sayıda başka birkaç kişinin politik yönelimli güçlü ve yaratıcı eserleri ortaya çıkmıştır. Fakat üniversite camiasında hangi tür eleştiri ortaya çıkarsa çıksın o kaçınılmaz olarak literalize edilecektir.*

– Evet.

– *Ve indirgenecek. Hatta icatçılara karşı dönebilecektir.*

– Ve yetersizleştirilecek.

– Evet. Ve tezlerinin yazılmasını sağlamak için gerekli şartlara sahip olması gereken tez yazıcıları vasıtasıyla.

– Sanırım bu doğru.

– Bu ona karşı bir kanıt mı? En zor kısım burada başlıyor. Bu politize olmuş bir eleştiri biçimine karşı bir kanıt mı? Ne demek istediğimi anlıyorsunuz değil mi? O şayet bu tez fabrikasını baştan başa katedecek ve haline gelecekse...

– Hayır. Çünkü bu bir şekilde oluyor. Sanırım buna doğrudan cevap vermekten ziyade dikkatinizi öncelikle şu gerçeğe çekmek isterim: Şu an bir Conrad endüstrisi, Joyce, Yeats ve bir Dickens endüstrisi var. Bunun politikayla hiçbir alakası yok. Bir tür alt söylem –böyle diyebilirsiniz– var.

– Kesinlikle.

– Fakat Dickens’la, Conrad’la ve konuştuğumuz tüm diğer yazarlarla ilgili rutinize çalışmalar yapan insanlar var. Aslında bu tüm ilim dalları için geçerli. Bahsettiğimiz şey söylemin profesyonelleştirilmesidir.

– Fakat bana öyle geliyor ki Joyce’un bir endüstriye dönüşmesi ve bazı eleştirmenler açısından rutinize olmasında büyük bir problem yok. Keza Afrikalı-Amerikalıların kötü durumunun sonradan iyileşerek bir endüstriye dönüşmesi, rutinize olması ve kimi insanların ayağa kalkarak seni falanca falancayı zikretmedin diye ırkçılıkla suçlaması pek problem teşkil etmez.

– Evet sanırım. Ne demek istediğinizi anlıyorum. Öyleyse ırk, savaş, diğer kültürlerle ilişkin problemler ve kültürlerarası ilişkiler gibi konuları akademik inceleme alanından uzaklaştırmak gerekli mi? Bunun bir çözüm olduğunu sanmıyorum. Sanırım ihtiyacımız olan üniversitenin ne demek olduğuna ilişkin bir hissiyat. Bence burada Aimé Césaire’den şu cümleyi ödünç alan C. L. R. James’e sürekli atıfta bulunarak belirttiğim imgenin ruhunu kaybettik. “Hiçbir ırk güzelliğin, zekânın ve gücün tekeline sahip değildir; zafer randevusunda yer almak isteyen herkese bir yer var.”

Diğer bir deyişle, sanırım, akademik dünyanın, seninle aynı fikirde olmayan herkesi hırpalayarak kendini zirveye oturtmaya çalıştığı bir mücadele alanı olduğu, günümüzdeki çoğu politik eleştiride örtük olarak varolan bir etik. Bence özünde tüm bu mücadeleleri, diğerlerini bastıran biri lehine çözmeye çalışmak olmayıp, benim “entelektüel çalışma” dediğim araştırma, tartışma vs. sürecine adapte olma ve güçsüzleştirme ve rutinizasyona karşı uyanık olmak olan akademik araştırmanın sakatlığı, sal üstündeki herkesi itip sadece kendini üzerinde bırakma çabalarıdır.

Bence entelektüel olarak yapılabilecek şey bu. Sosyal ya da kolluk gücü çalışmasından bahsetmiyorum. Üniversitenin, sosyopolitik gerginliklerin çözüleceği bir yer olmadığını –demeye çalıştığım bu– akla getiren entelektüel çalışmadan bahsediyorum. Şunu söylemek belki bir klişe, ama üniversite, onları *anlama*, onları köklerinde, icraat içinde, entelektüel süreçle bağlantı içinde anlama yeridir. Bu bakımdan çözümün, politize olmuş tartışmaları yok etmek değil; onu daha geniş ve daha açık bir ruh içinde ele almak olduğunu düşünüyorum.

– *Yeni Eleştiri rutinize edildiğinde “bu, bir metodun iyi bir kullanımı” diyen yeni Eleştiri taraftarları vardı. Ayrıca “bu o kadar iyi değil” diyenler. Burada bir eleştirmenin zekâsı, performansı ve ustalığı söz konusuydu. Bunu sanırım politik eleştiride de yapmak mümkün.*

– Fakat yazın ve insanî ilimler alanında bizlerin çoğu, yazınsal bir metni okuma ile ulusal ya da uluslararası anlamda politika arasında ortaya çıkabilecek sınırlar ve muhtemel eşzamanlılık türlerine ilişkin gelişkin bir hissiyata sahip değil. Bunlar çok farklı şeyler. Çoğu insan yazınsal veya entelektüel bir kanıttan, dile gelmeyecek politik bir yargıya çabucak varmaktadır. Yani yazınsal yorumdan uluslararası politikaya nasıl geçiyorsunuz? Bunu yapmak çok zor.

Bunu deneyen çoğu insan o kadar cahil ki, örneğin C. L. R. James’le ilgili olarak bana “fakat o öldü” diyen akademisyenin argümanında bu son derece açıktı. Bu bir argüman değil; ifşa edilmesi ve atılması gereken bir aptallık.

– *Fakat sizin tam olarak tasvir ettiğiniz insanlardan bazısının, en çok etkilendikleri kişilerden birisinin Edward Said olduğunu söyleyeceği kanaatindeyim.*

– Evet, ne demek istediğinizi anlıyorum. O zaman ben de onların kitaplarımı bir aptal gibi yanlış anladıklarını söylerim. Örneğin büyük Yahudi organizasyonlarının birisi olan ve arasıra çıkan bir dergi, *Dünya, Metin ve Eleştirmen* yazımın bir tenkidini yayınlayarak benim “Seküler/Çağcıl Eleştiri”den bahsederken tüm Yahudilerin öldürülmesiyle ulaşılabilecek seküler demokratik bir devlet hedefini gündeme getirmek için ezoterik bir yöntem kullandığımı iddia etti. Gerçekten benim söylediğim buymuş.

– *Yaratıcı bir yanlış anlamaymış.*

– Kesinlikle! Haince yaratıcı bir yanlış yorum. Bu bakımdan bir kimse muhtemelen belirli oranlarda suçlanabilse de başkalarının yanlış anlaması dolayısıyla sürekli suçlanamaz. Yani daha açık yazmalı ve daha fazla açıklama yapmalısın. Kendisine çok hayran olduğum Noam Chomsky’nin aksine ben mektuplara ya da yanlış anlamalara hiç durmadan cevap veren birisi değilim, yine de bunu belirli oranlarda yapmaya çalışıyorum. Fakat yeterli zamanım asla olmuyor. Ben daima yapmak istediğim başka şeylerle ilgileniyorum.

Röportajı yapan Mark Edmundson,
*Wild Orchids and Trotsky: Messages from
American Universities*, New York, 1993

VIII

KÜLTÜR VE EMPERYALİZM

– *Yeni kitabınız Kültür ve Emperyalizm ile önceki eserleriniz ve özellikle Başlangıçlar, Şarkiyatçılık ve Dünya, Metin ve Eleştir-men gibi temel eserleriniz arasındaki genel ilişkiden biraz bahse-der misiniz? Başlangıçlar’da, eleştirel entelektüelin görevinin ikti-dar-karşıtı olduğu şeklindeki tanımlama biçimimizi kalkış noktası olarak alabilir misiniz?*

– Sanırım *Kültür ve Emperyalizm’e* en yakın eser *Şarkiyatçılık*; zira ben aslında bunu *Şarkiyatçılık’a* bir ek olarak düşünmüştüm. Bu kitabı, *Şarkiyatçılık* basıldıktan neredeyse hemen sonra ve tenkitler ve ilk tepkiler gelmeye başladıktan sonra yazmaya başladım. O za-manlar yapmak istediğim şeyin *Şarkiyatçılık’daki* kimi problemleri ele alan bir şeyler yazmak olduğunu düşünmüştüm. Aslında *Şarkiy-atçılık’a* yeniden bakış adlı bir deneme yazmıştım ki o, bu kitaba bir tür ilave olarak yayınlamayı düşündüğüm, eleştirmenlere bir cevap niteliği taşıyan ve *Şarkiyatçılık’daki* iyi açıklanmamış bazı düşünce-leri daha fazla açıklayıp geliştirmeye yönelik bir girişimdi.

Ayrıca yapmam gerektiğini düşündüğüm iki önemli şey daha vardı. Bunlar zamanla *Kültür ve Emperyalizm’e* önceki kitaplarım-la iktidarcı-olmayan bir ilişki kazandırdı. Bunlardan birisi, bu iliş-kinin *Şarkiyatçılık’daki* tanımladığım şey ile daha genel emperyal de-neyim arasında geçtiği, dünyanın diğer bölgelerinden bahsetmekti. Hindistan gibi yerleri kastediyorum; zira *Şarkiyatçılık’ı* okuyanla-rın çoğu, Hindologlar veya Hindistanla ilgili incelemelerle ilgili-

nenlerdi. Şarkiyatçılık, aslında tüm Asya'yı kapsamamıştı. Bu bakımdan bu analizi Arap ve İslâmî yakın doğunun dışındaki yerleri de kapsayacak şekilde genişletmek istedim. Yapmayı istediğim ikinci şey, emperyalizme karşı tepkileri; yani Avrupalı ve Amerikalı entelektüellerin ve *Şarkiyatçılık* gibi yapıların bir parçası olarak düşünölmeyecek ilim adamlarının muhtelif çalışmalarını daha yoğun şekilde ele almaktı. Keza bana göre *Şarkiyatçılık*'ın tenkitler veya tanıtımlarında en çok yanlış yorumlanan, yanlış sunulan ve çarpıtılan şey, (bu arada bence *Şarkiyatçılık*'ın birçok yanlış yorumu ve bunların muzipçe olanları var), benim Batı tasvirimdi. Birçok kişi benim, Batı adlı monolitik bir yapı iddiasında bulunur gözüktüğümü ve oldukça indirgemeci olduğumu söylemişti. Suçlama buydu. Şüphesiz bunun büyük istisnaları olduğunu kabul ediyorum; çünkü durum öyle olmuş olsaydı, niçin böyle bir kitap yazıp çok farklı analizlere muhatap olayım ve *Şarkiyatçılık*'daki gibi çok farklı insanları ele alayım ki? Benim Batı'ya ilişkin tüm düşüncem, onun monolitik değil, son derece farklı farklı yapılardan oluştuğudur. Hem bu kitapta hem de geçmişte *Şarkiyatçılık*'da, bu malzemenin değişimini ve sürekli şekil değişikliğine uğradığı konusunu vurgulamanın önemli olduğunu düşünmüştüm. Sanırım yapmaya çalıştığım önemli şeylerden birisi buydu.

Şarkiyatçılık ile bu kitap arasındaki yıllarda, müzikle ilgili yazı yazmaya da başlamıştım; müzikle ilgili yazılarımanın çoğu, gerçekten kontrapuntal parçalarda yoğunlaşmıştır. Yani beni en çok ilgilendiren şey budur; opera gibi formlar bile sanırım bu nedenle ilgimi çekiyordu: Birçok şeyin eş zamanlı olarak işlediği formlar. Bu türde benim favori eserlerim, gelişimsel ya da sonat formunda eserler değil, Goldberg Varyasyonları veya Bäch'in Kanonik Varyasyonları gibi varyasyon yapıllı çalışmalardır; *Kültür ve Emperyalizm*'i yazarken son derece faydalı bulduğum şey bu yapıydı. Bu benim uzun süreli bir tutkum olagelmıştır; benim en çok ilgilendiğim müzik türü budur ve bu kitapla doğrudan alakalı olduğunu düşündüğüm Glenn Gould'a niye bu kadar çok saygı duyduğumun nedenlerinden birisidir. Bu yüzden bu kitabı güçlü bir ilmi formdan ziyade bir sanat üze-

rine modellemeye çalışmak istedim –yani varyasyonun bir tür yaprak yaprak dökülmesi düşüncesi ki, bence bu kitap aslında bu tarzda düzenlenmişti. Tüm karşılıklı bağımlı tarihler, örtüşen yapılar ve benzeri şeyler, bu girişim açısından çok önemliydi.

Bu kitabın benim önceki kimi yayınlarımla bağlantı olan üçüncü boyutu, mücadele fikridir: kullandığım gerçek kelime *contestation*. *Şarkiyatçılık*’da, sanırım Foucault’nun olumsuz etkilerinden birisi dolayısıyla, *Şarkiyatçılık*’ın sırf gittikçe büyüdüğü ve daha fazla güçlendiği izlenimi ediniyorsunuz. Bu yanıltıcı. *Kültür ve Emperyalizm*’in eksenini, aslında kitabı yazma amacım olan coğrafî mücadeleler üzerine temellendirmekle daha fazla ilgilenmiştim. Dördüncü konu, şüphesiz, entelektüelin rolüdür. Entelektüel, aslında nötr bir kişi değildir, (kadın ya da erkek) o aslında tüm bunların üzerinde ve ayin icrâ eder gibi dışarıda duran birisi değil, bilakis bunların içine giren birisidir.

Orada zikrettiğim kişilerden birisi Thomas Hodgkin’dir: O *işbirliği* kelimesinden ve, “onu tanımlamaya” çalışan emperyalizm teorileriyle “onu sonlandırmaya” çalışan emperyalizm teorileri arasındaki farktan bahsetmektedir. –Ben de gerçekten bundan bahsediyorum. Diğer bir deyişle bu kitap her ne kadar bir tür imkânsız bir hedef olduğunu anlamışsam da emperyal yapının sonunu hızlandırmada bir etkisi olabilecek şeylerle uğraşmak için yazılmıştı. Yapmaya çalıştığım şeylerden bazıları bunlar.

– *Başlangıçlar*’la başladığında bile eserinizin her tarafında tek hâkim bir motif var: *Dünyevî*.

– Evet, dünyevî.

– Bu kavram *Şarkiyatçılığı*’ın daha giriş kısmında, sonra *Dünya, Metin ve Eleştirmen*’de ve keza estetiğin değerlendirilmesine ilişkin tartışmaların, ister tarih diyelim ister başka bir şey dünyevîyle ilişkilendirildiği *Musical Elaborations*’da göze çarpmaktadır. Şimdi *Kültür ve Emperyalizm*’de bu motif hem dünyevîlik anlamında hem de sizin seküler/çağcıl terimini kullanış biçiminizde ya da sizin tarihsel hususiyet üzerindeki ısrarınız bağlamında her tarafta gözükmektedir.

– Bu benim için çok önemli. Çünkü çağrıştırmak istediğim şeylerden birisi tartıştığım tüm şeylerin bir nevi kamusal bir alanda gerçekleştiğidir. Kitabın son bölümünde Amerika'dan ve kamusal alandan bahsederken gerçekten aklımda olan buydu. Fakat tüm dünyevîlik fikri, kelimenin geniş anlamıyla temelde politik olmakla meşhur olan –öte dünyacı değilse bile çok müşkülpesent olan– Jane Austen gibi yazarların bile bunun tam tersi olduğunu gösterecektir. Onların çalışmalarında kamusal alanın izini aramak istersen bulabilirsin. Bu açıdan ben bir bakıma bir tür kamusal yön, genellikle ihmal edilen bu kanonik metinlerin dünyevî yönünden bahsediyorum. –Bunlar unutulması kolay olduğu için değil, bir bakıma onlara dikkat kesilmek zahmetli olduğu için ihmal edilmişlerdir. Yani Thackeray'dan bahsederken niye Hindistan'dan bahsetmek zorundayız diyebilirsin. Ya da başkalarının dediği gibi Jane Austen'den bahsederken niçin Batı Hint Adalarından veya Akdeniz'den hatta Hindistan'dan bahsetmek zorundayız. Keza Dickens'den bahsetmek istiyorsak Hindistan, Mısır ya da Avustralya'dan neden bahsetmek zorundayız? Bunlar alakasız gibi görünüyor. Benim savım şu ki bunlar öncelikle, oldukça kamusal yazarların eserleridir. Hiç kimse Dickens'dan daha fazla kamusal olamaz. İkinci olarak açıktır ki tüm bu yazarlar –Jane Austen de aynısı– bir okuyucu kitlesi peşindeler; dolayısıyla ilgilerini bu referanslarla çekiyorlar. Bu bakımdan kitabı yazarken aklımda olan buydu.

Belirtmeyi unuttuğum ve geri dönmek istediğim bir husus daha var: İktidar-karşıtı entelektüel fikri benim için çok önemli. Size doğruyu söylemek gerekirse bu benim için özel olarak önemli; çünkü tüm öğrencilik sorunu –çünkü birinin öğrencisi olmak ve sonra birinin hocası olmak harika bir şey– sadece üniversitedeki yaşamımızda değil biz öğrenci olmadan önceki hayatımızda da izlerini bırakmaktadır. Bu konuda her zaman oldukça karmaşık duygulara sahip olmuşumdur. Çünkü ben öncelikle başka birinin adamı olarak düşünülmem istemem. İkinci olarak da kimsenin benim adamım olmasını istemem. Diğer bir deyişle bir şeyi bizatihi kendisi için yapma mevzuuna çok önem veriyorum. Sanırım bu bir bağımsızlık

şekli, a) çok saygı duyduğum, b) yazdığım eser türlerinin –bu kitap veya *Şarkiyatçılık* ya da yazdığım herhangi bir kitap– elden ele aktarılabilir formüllerden ve kavramlardan çıkarılmadığını düşünüyorum. Onlar gerçekten kişisel deneyim kaynaklıdır ve bu benim için son derece önemli.

Stanford’da geçen yaz verdiğim bir dizi konferansta (Camp lectures; bunlar önümüzdeki yıl basılacak) bundan bahsettim. Bu konferans serisine verdiğim isim “Tarihsel Yazın İncelemesi ve Entelektüel Meslek’ti. “Tarihsel Deneyim” adlı ilk konferansta, çağdaş eleştirinin (tabii kimi istisnalarıyla) başına gelen şeylerden birinin, deneyim kavramının biçim, aracılık ve güçsüzleştirmeye dönüşmesi olduğunu ileri sürdüm. Buna birçok örnek verdim. Bu konuda akla ilk gelen örnek Hayden White’ın *Metahistory*’sidir: Burada, bahsettiği tarihçilerin deneyimlerinden oluşan tarihsel içeriklerden, onların biçimine, dillerine, retoriklerine doğru bir kayma vardır. Bu tamamen karakteristik bir şeydir. Bunu örneğin Jameson’ın eserinde ve genel olarak Yeni Tarihselciler’de görebilirsin. Bu bakımdan ben tarihsel deneyime geri dönmek istedim. Bu kitap benim açımdan büyük önemi olan bir dizi tarihsel deneyime dayalıdır. Yine de onlar hazır bir şeymiş gibi düşünülemez. Diğer bir deyişle siz bu deneyimleri eserinizde yeniden inşa etmeye çalışmalısınız. Kitabın hane-dan-karşıtı anlamı buradan kaynaklanıyor. Öte yandan bunlar insanların anlamayacağı kadar özel ve nadir deneyimler değil. Çoğu insan onları tecrübe ettiğinden anlayabileceklerini düşünüyorum.

– *Endişesini duyduğumuz sorulardan bir tanesi de irade kategorisiyle ilgili. Sanırım biraz önce söylediklerinizin ışığında bundan bahsetmek istersiniz. Epey zaman önce Hayden White’ın **Başlangıçlar**’a ilişkin bir tenkit yazısını hatırlıyorum. O yazı, iradeyi tam olarak sizin eleştirel pratiğinizin merkezî kategorisi olarak belirlemişti. **Kültür ve Emperyalizm**’de irade hâlâ merkezî bir analiz nesnesi ve biraz önce söylediğiniz gibi bu kitap mücadele problemiyle oldukça alakadar. Yine de bu kitabı okuduğumda gördüm ki, irade kategorisi burada, bu kitabın büyük hümanistik vizyonu diyeceğim bir hususla gerginlik içindedir: Bu vizyon, ulusları, topluluk-*

ları ve grupları, kitabın sonunda sizin de söylediğiniz gibi Öteki'ni anlamak yerine, onları kimlik arayışı içinde birbirine düşüren mücadele, çekişme vb. irade etkinlikleri kaynaklı bir korkuyla oluşmuştur. –Bu, şimdilerde ilim adamlığı, eleştiri ve kimlik politikası gibi şeylerdeki indirgemecilik olarak, hem de savaflara neden olduğu dünyada korkutucu bir unsur olarak kendini göstermektedir.–

– Şarkiyatçılık'ın sonunda beşeri bilimler açısından bir tür zorlayıcı olmayan modele yönelik ümittten bahsediyorum. Çünkü bence Şarkiyatçılık tüm zorlayıcı ve Öteki üzerinde oldukça kötü niyetli (ve tamamen gizli) bir irade şeklini barındırmaktadır. Şüphesiz *Kültür ve Emperyalizm*, azaltılamaz olduğunu düşündüğüm Öteki üzerine tahakküm kurma iradesi üzerinde epeyce durmaktadır; çokça ilgilendiğim imparatorluklar konusunda ise biraz esneklik ilavesiyle onlar epeyce uzak coğrafî bir mesafedeki Öteki olmak zorundadır. Bu gerçek beni şaşırtmıştı; gerçekten onu anlamak için çaba sarfetmedim. Çünkü o oradaydı ve benim şahsen sahip olduğum ya da sahip olmayı isteyebileceğim hiçbir tecrübeye karşılık gelmiyordu. Diğer bir deyişle uzak bir mesafede bir toprak sahibi olmak. Bence bu çok özel bir tarihsel deneyim ve bu kitapta da belirtmeye çalıştığım gibi belirli bir dönemde, Almanya, Portekiz, İspanya vb. gibi diğer imparatorluklarla rekabet ve onları taklit dolaşısıyla tamamen İngiltere ve Fransa'ya özgü bir şey.

Fakat iradeyle ilgili olup da bu bağlamda beni ilgilendiren diğer bir husus da, onun, 16. ve 17. yüzyıl İspanya İmparatorluğunda olduğu gibi sadece fatihlerle ilgili bir mevzu olmayıp çoğu insanın iştirak ettiği organize bir mevcudiyet olmasıdır. Burada gelişebilecek olan tahakküm iradesi üzerinde bir tür konsensüs olmasaydı ki, bunda tahakküm iradesi gerçekten, bir anlamda gözlerden kaybolmasına rağmen yine de oradaydı. Sonra alıntıladığım ilim adamı, D. C. Platt “bölgesel bakış açısından” bahsetmektedir. –bu görüşe hayranım, yani Hindistan “bizimkilerin” şeklinde bölgesel bir bakış oluşmaya başlayabilmiş ve Sol'da, Sağ'da veya Merkez'deki insanları etkilemiştir. John Stuart Mill bunu, John Seeley kadar derinden hissetmiştir. –İmparatorluğun aşikâr savunucularından, liberal-

lere ve çoğu açıdan bizim kahramanlarımız diyebileceklerimize kadar birçok kişi bu kapsama girmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda irade kategorisi, bu kitapta negatif, sağlıklı olmayan ve yıkıcı –böyle diyelim– bir şey olarak kullanılmıştır genellikle.

Ben, *Karanlığın Yüreği*'ndeki Kurtz figüründen, bir irade tim-sâli olması dolayısıyla çok etkilenmiştim. Lugard, Rhodes, Lyautey ve benzeri büyük kolonyal kişilikler diyebileceğim başka imgeler de olmasına rağmen Kurtz bana yine de, yazında bulabileceğimiz türden olağanüstü ve yoğun türün en güçlü bir örneği gibi gelmektedir. Fakat yine de Kurtz, Conrad'ın muazzam yeteneği dolayısıyla bu özelliğe sahiptir. O hikâye gerçekten Kurtz'un planları projeleri vs. hakkındadır. Ayrıca daha sonradan Marlow gibi birisinin bile bu hikâyenin ne hakkında olduğunu anlama konusundaki başarısızlığı da (o daima geçmişe dönümlüdür) beni büyülemiştir.

Diğer yandan bu kitapta benim önceki çalışmamla ilgili olarak yeni olan bir şey var: Tabii ki karşı-irade. Yani emperyalizmin iradesine karşı koymak üzere diğer insanların iradesi. Bunu kişisel tecrübeyle kendi topluluğumdaki (Filistin topluluğu gibi) ve Üçüncü Dünya'daki başka yerlerde, İran'da vs.deki insanlar arasında görmüşümdür. *Kültür ve Emperyalizm*, oldukça ivedi bir şekilde bir karşı-iradenin varlığının başından beri câri olduğunu aklıma getirecek birçok yolculuk ve deneyimle ikide bir kesilmektedir, ihtiyacımız olan hem tahakküm ve iradeyi hem de karşı-iradeyi temsil edecek bir araç veya yöntemdi. Bunun trajik tarafı, mücadelenin, genel olarak irade probleminin çözümünü sunmamış olmasıdır. Diğer bir deyişle ufukta özellikle milliyetçilik dünyasında, bir sonraki aşamaya geçmek (zorunlu) gözükmektedir. İrade, bir kimlik sahibi olma iradesine ve kimlik politikasına dönüşmüştür. Dolayısıyla sorun, karşı-iradeden çıktığını söylemekte haklı olduğumuzu düşündüğüm milliyetçi bilincin bu problemi çözme yolunun ne olduğudur; bu sorunda aslında mutlak bir pasiflik söz konusudur; yani Schopenhaurcı bir açmaz: Ya uzletçi bir Budist'e dönüşeceksiniz veya bir sanatçı olacak ya da intiharı deneyeceksiniz. Bence yukarıdaki problemi, entelektüel, ilmi veya tarihsel bir üçüncü irade tü-

rüyle ele alabiliriz, bunlara belirli oranda düşünümsel olan, zorlayıcı olmayan ve tefekküre dayalı bir alternatif düşünülebilir –*Kültür ve Emperyalizm*’de tüm bunları yapmaya çalışıyordum.

– *Mücadeleci olmayan bir irade?*

– Hayır, buna katılamayacağım; bu bir tür pasifliğe dönüşür, bunun bir tür törensel matemi var.

– *Yanlış ifade ettim. İrade nasıl düşünümsel ve tefekküre dayalı oluyor?*

– Evet, anlıyorum. Onu, aslında üniversitedeki yaşamla ilgili olarak düşünüyorum. Bunun üzerinde epeyce düşünmüştüm; geçen yıl Güney Afrika’ya gittim ve Güney Afrika gibi oldukça provakatif ve son derece gergin bir atmosferde üniversitenin ne demek olduğuyla ilgili tüm sorunsalı ele alan ve Akademik Özgürlük adlı bir konuşma yaptım. Üniversite nedir?

O bağlamda üniversitenin, muzaffer bir partinin programını genişleteceği bir yer olmaması gerektiğini ve olamayacağını söyleyebilirsiniz. Üstelik ben ırk ayrımının yatışmaya başladığı bir zamanda Güney Afrika’daydım. Politik sürecin ileri geri oyalanıp birtakım kötü denemeler yapmasına rağmen kısmen önem kazandığı bir zamandı; fakat yine de bu, Mandela’nın serbest bırakılması ve Klerk’in 1990 Şubatındaki konuşmasıyla başlamış ve sonra tüm diğer şeyler peşinden gelmişti. Bu bana çok ümit verici geldi. Ben bir anlamda ayrımcılık karşıtı güçlerin geri döndüğü, diğer yerlerin dışında üniversitede de bir yer talebinde bulunmaya başladığı yeni bir durumdan bahsediyordum. Oradaki açmaz bana şöyle geliyordu: tüm o yıllara rağmen şayet biz dışlanmış ve sonra geri gelmiş olsaydık yapmayı istediğimiz şey ne olacaktı? Sanırım orada demeye çalıştığım buydu. Ben astığı astık, kestiği kestik bir yer olması yerine bunu aşp geçen bir gezgin figürünü tercih ettiğim üniversitede bilgiye yönelik farklı bir yaklaşımı savundum. Diğer bir deyişle bu politik aygıtların veya politik çekişmeler de diyebilirsiniz, ayrılıkçı olmaktan ziyade oldukça bütünleşmeci bir girişim lehine askıya alınması söz konusuydu. Bu, *Kültür ve Emperyalizm*’in mesajıydı aslında: Yani şu ya da bu tür her ayrılıkçılığa karşı çıkmak. Ben

kendi tecrübemde ve siz kendi tecrübenizde ayrılıkçılığı açıkça her tarafta görüyoruz. Nereye bakarsak bakalım uzmanlaşmaya, kırılmaya, parçalanmaya, ayrı ayrı küçük devletlere vs. vs. yönelik bu eğilimi görüyoruz. Bu bakımdan bana öyle geliyor ki, üniversite (belki de ben üniversiteye fazla önem atfediyorum) bir tür ütöpik devlet, fakat benim bu tür bir çalışmama olanak sağlayan da budur bence. Bu oldukça abartılı bir fikir; çünkü çoğumuz üniversiteyi kariyer sahibi olunabilecek –bu kesinlikle doğru, bunda yanlış bir şey yok– bir yer olarak düşünmeye eğilimliyiz. Fakat eğer isterse-niz üniversitenin ne olduğuna ilişkin biraz daha geniş kapsamlı bir fikre sahip olabilirsiniz. Örneğin Newman’ın *The Idea of a University*’de bahsettiği gibi bir yaklaşım. Emperyalizmin yayılması göz önüne alındığında (ne de olsa o artık küresel) yirminci yüzyılın sonlarında bu tarz şeyler en azından tartışmayı başlatması açısından işe yarardır. Bu tek tek bireyler tarafından da yapılabilir. Bir komitenin yapması beklenecek türden bir şey değil bu. Bu iş daha önce bahsedilen arpalıkların, uzmanlaşmaların ve hepsinden önemlisi bu parçalanmış deneyimlerin, daha geniş ve daha birleşik bir bütün lehine, üstesinden gelme iradesiyle bağlantılıdır.

Keza bu kitabın sonu ve tamamlanması yine de oldukça tuhaf bir şekilde gerçekleşti. Çünkü bir ya da birbuçuk yıl önce kan kanseri olduğumu öğrendim ve bu kitabı bitirecek kadar yaşamayacağımdan endişelenmeye başladım. Bitirmek benim için çok önemliydi, çünkü birkaç ay (mantıksız şekilde), çok yakında öleceğimi düşünmüştüm. Hemen öleceğime dair hiçbir nesnel kanıt yoktu; fakat yine de ben günlerimin sayılı olduğunu düşünüyordum; gerçekten de öyle. Sonra birden aklıma *Şarkiyatçılık*’da olduğu gibi kitabın sonunda her şeyi açıklama amacıyla değil de bütünleşme ile ayrılık arasında net bir tercih yaparak bitirmeye mecbur olduğum fikri geldi. Bütünleşmeyi önceliyorum; ikincisi son bir ya da birbuçuk yılda bir bakıma politikaya tamamen doymuştum. Yani onunla epeyce ilgilenmişim ve artık şu anda bitmiş olan bir döneme âit olduğumu düşünüyorum. Doğum yerim ve yaşamımın ilk yılları dolayısıyla başlayan ve 1967’de ciddi ciddi tekrar nükseden Filistin

sorunuyla politik ilişkim bence Madrid barış görüşmeleriyle gerçekten sonuna gelmişti; ben bir bakıma, müzakereleri desteklemiş olsam da geçmişime yönelik bir feragat olarak düşünmüştüm bunu. Bana göre bizim ve halkımızın mücadelesinin aslında alakasız olduğunu deklare etmemiz istenmişti. Hayatlarını feda eden binlerce Filistinli şimdi birden, cereyan etmekte olan olayın karşısında, yani İsrail ile Batı Şeria ve Gazze sakinleri arasındaki anlaşma karşısında marjinal bir pozisyonda kalmışlardı. Politik atmosferde bir değişiklik olduğunu hissettim; çünkü biz güncel olayların dışında kalmıştık. Bizler yirminci yüzyılda kolonyal ya da emperyal bağlamda dış bir hamisi olmayan yegâne ulusal harekettik. ANC (Afrika Ulusal Kongresi)'nin ve Vietnamlıların Sovyetler Birliği vardı. Yani Amerika'nın daima bir alternatifi vardı. Dünya değişmişti ve Amerika yegâne süper güç haline gelmişti. Aslında bu benim mezkûr kitabımı yazarken gerçekleşmişti; son derece dramatikti. Bunu son bölümde fark edebilirsiniz. Bu yüzden bu deneyimin bir şekilde özetlenmesi gerektiğini düşündüm. Bunun tamamen önsezi eksenli olduğunu söyleyemeyeceğim. Fakat bir şekilde sonraki aşamaya yönelik düzenlemelerinin oldukça tahmini olacağını ve Orta Doğu barış görüşmelerine yönelik muhtemel düzenlemelerin, şu anda Yugoslavya'da, Körfez Savaşı'nda vs. gördüğümüz şeylere yol açacağını hissetmiştim. Bu bir "emperyalizm sonrası" değildi; bilakis onun bir yirminci-yüzyıl-sonları yeniden dirilmesi durumuydu. Bunu bir çalışmamda ele almanın iyi olacağını düşünmüştüm. Kitabın sonunda belki çok özet şekilde yapmaya çalıştığım buydu.

– Biraz önce üniversite hakkında dile getirdiğiniz düşüncelere geri dönersek, bu kitapta bu fikir ve analizleri genel olarak kültürü ya da sivil toplum dediğimiz şeyi de kapsayacak şekilde genişletiyorsunuz. Bu, sizde Fanon'un etkisinin büyüklüğünden mi kaynaklanıyor? Belirli bir partinin üniversiteyi işgal etmesi durumunda olacaklardan endişeleniyorsunuz. Fakat siz belli bir parti tüm sivil toplumu işgal ettiğinde olacaklar gibi daha geniş bir sorunla da ilgilendiniz. Dolayısıyla siz genişletiyorsunuz...

– Evet, çünkü ben sivil toplumun son yirmi ya da yirmibeş yıl içinde tamamen kaybolduğu Arap dünyasına ilişkin oldukça önemli bir kişisel tecrübeye sahiptim. Irak ve Suriye gibi yerlerde sivil toplumun esamesi yok. Üniversite de dahil her şey politize olmuş ve politik toplumun bir parçası haline gelmiş. Bu benim için çok önemli.

Fanon’a gelince altı ya da yedi yıl önce bu kitabı yazarken örneğin onun oldukça geç bir çalışması olan özellikle *Yeryüzünün Lanetlileri* adlı kitabını tekrar okuyup onun çoğu okuyucunun ihmal ettiği ve görmezden geldiği ileri görüşlü bir niteliğe ne kadar çok sahip olduğunu gördüğümde oldukça etkilenmiştim. Keza bu kitabı yazarken (özellikle 1988’de veya 1988 ile 1989 arasında ya da bu civarlarda) Sidney Hook’un Fanon’a yönelik eleştirileri de dahil muazzam heyecanlı bir eleştiri malzemesi vardı. Fanon’u tekrar okumaya; fakat aynı zamanda onu budamaya ilişkin epeyce malzeme. Fanon’u bu tarz tarafgir bir şekilde okumanın onu aslında yanlış anlamak, ya da ona ihanet olduğunu düşünüyordum; o yanlış anlaşılan bir kişi olarak benim için önemli bir hâle gelmişti; bu konuda yapabileceğim bir şeyler olduğunu düşünüyordum. Bundan o bağlamda bahsettim ve zamanla Fanon, şahsının dışında başka birçok şeyin de sembolü haline geldi. Nitekim kurtuluş ya da bağımsızlıktan sonraki sivil topluma ilişkin fikirlerinin oldukça sınırlı ve kısaltılmış yapısı, son yazdığı eser olan *Yeryüzünün Lanetlileri*’nde aslında o kadar da açık değildi.

– *İsterseniz tarihsel deneyime geri dönelim. Açıkçası Şarkiyatçılık’ın bazı boyutları üzerinde somut ve önemli bir gelişme olduğu kanaatindeyim. Size, yazınsal tarih analiziyle ilgili bir kitap olan Kültür ve Emperyalizm’in, tarihsel deneyimin karmaşıklığını nasıl kavrayabildiğini sormak istiyorum: Bunu sormak istiyorum, çünkü çoğu eleştirel yazının indirgemeci, yüzleşmeci ve parçalı olduğu hususu kitabınızın ana temalarından biriydi. Muhtemelen bu tür bir emperyal yapıda, yazınsal tarihsel analizin değerinin ne olduğunu ve ne olabileceğini de bize söylersiniz. Bu konuyu ilerde, zaman olursa tekrar ele alabiliriz, yani ABD içinde daha eleştirel seküler bir söylem üretme konusunda neler yapılabileceğini size sorduğumuzda.*

– Bundan daha sonra bahsedelim. Bu konuya ilişkin yaklaşımım şu: Bu kitapta yazdığım tüm yazınsal analizleri, şerhleri ve yorumları, benim için iki önemli şey ifade eden büyük tarihsel gerçekliklerin altında –buradaki “altında”, biri tarafından yönlendirilen veya onun koruması altında anlamında kullanıyorum– bir yapı olarak görüyorum: Onlar bir yandan sömürgecinin, diğer taraftan da sömürülenin gerçekliğidir. Benim yapmaya çalıştığım şey, bu deneyimleri gözden kaybetmemekti ki, bu deneyimler, daima kendilerinden uzaklaştıran veya kendilerini karmaşıklaştıran bir şey olduğu için aslında hiçbir zaman en katışıksız halleriyle doğrudan deneyime konu olmamışlardır. Örneğin Mısır’ın İngilizler tarafından işgal edildiği 1882’den sonra, Mısır’daki bir çiftçinin sefaleti, işgalden sonra da önemli oranlarda değişmeyecekti. Fakat, İngiliz ile o kişi (köylü, çev.) arasında aracılık yapan ve burjuvaziden, arazi sahipleri sınıfından, şehirden, hatta kırsal kesimden gelen nispeten yeni bir sınıf ortaya çıkacaktı.

Bu bakımdan ben, herkesin doğrudan, emperyal dünyadaki beyaz veya kolonyal efendinin “altında” olduğunu söylemeye çalışmıyorum. Bu örneğin Cezayir gibi yerlerde açıkçası daha fazla geçerli. Tüm bu farklı farklı durumlar ortada. Fakat diyeceğim şu ki, bu hâkim olma ve hâkim olunma deneyimleri birtakım ufuklar ve deneyimlerdir. Onlar, muhittir ve coğrafyadan bahsederken kastettiğim şey, bu –yani bunlar o deneyimin coğrafyası ve toprak parçasıdır.

Bu bakımdan benim açımdan yazınsal analizin işlevi, öncelikle, o coğrafyanın izlerini yani, yazın eserinde buna yönelik referansları bulmaktır. Bunun çok kolayca bulunabilmesi dolayısıyla şaşırmıştım. Yaklaşık nereye bakarsanız bakın –diyelim romana, gerçi bu şiir için de geçerli; ama biz sadece romana bakalım– coğrafya, toprak parçası ve muhit muazzamdır. Bir muhit/sahne olmadan bir roman olmaz ve bu sahne, oradadır; son derece açıktır. Dolayısıyla bir yazın eserinin analizinin ikinci işlevi, eseri, bahsettiğimiz hâkim olma ve hâkim olunma konusunda daha geniş bu tarihsel deneyimle ilişkilendirecek husus olan, bu sahneyi aydınlatmaktır. Bu şekilde bu ikisini kontrapuntal olarak (eşzamanlı demeyeceğim) işletmek daha da ilgi çekici ve girift hale gelmektedir. Yazınsal analiz disiplini, aynen

Yeni Eleştiri bağlılarında gördüğümüz gibi sırf metaforlar ve ironiler gibi sanatlar ortaya çıkarmak değil, (gerçi yazınsal bir metnin bu boyutlarına kesinlikle dikkat edilmelidir), bilakis bu şeyleri daima âdeta zirvedeki bir mevkide ve mevzide, çalışırken gözlemlemektir. Bu tarz bir yazınsal analizin değerinin bu olduğunu düşünüyorum.

Yazınsal analizle ilgili sorduğunuz ikinci bir nokta da şu: Benim Kipling’te ilgi çekici ve hayat verici bulduğum şey, kolonyal ilişkinin oldukça itici veya diyelim nispeten daha az çekici/hoş gerçekliği orada olsa bile daima belirli tür hazların mevcut olmasıdır. Sanırım bugüne kadar çoğu sömürge sakininin Forster yerine Kipling okumayı tercih etmesinin nedenlerinden birisi budur. Bana göre, *Hindistan’da Bir Geçit*’te, uzunca bir hayaldan ibaret olan *Kim*’e oranla çok daha fazla, ivedi bir politik gündem vardır. Fakat emperyal sahnenin takdim ettiği hazlar erimi bir hayli fazladır ve ben bizatihi bununla ilgileniyordum.

– *Bu coğrafya sorunu, sömürülenin eğitilme biçimi bağlamında son derece ilgi çekici. Yani sizin kitabınızı okurken kendi kendime “şayet bu, sizin Dickens tartışmanızı okurken görülecek kadar açıksa, kolonide bir öğrenci olarak ben onu nasıl fark etmedim?” diye kendi kendime sormuştum. Belki de bunun nedeni, ben kolonideki sınıfta İngiliz Edebiyatı öğrenen bir öğrenciyken (burada İngilizcenin Arap ülkeleri ve diğer yerlerde nasıl öğretildiğine ilişkin sizin tartışmanızın gerçekten büyüleyici olduğunu zikretmeliyim) onların bana sanki zaten biliyormuşum gibi öğretilmesidir.*

– Kesinlikle...

– *Dolayısıyla sömürge okullarında hedef, okuma tekniklerinde senin İngiltere’ye gitmek için burs kazanan seçme birkaç kişiden biri olmanı ve bir İngiliz kadar iyi olmanı sağlayacak kadar uzmanlaştırmaktır. Sanki coğrafya burada önemini kaybediyor –yani sen Kahire’de, Malta’da veya başka bir yerde olabilirsin, fakat aslında İngiltere’de bir sınıfta gibisindir. Zira İngiltere’de olabilir ve tam olarak aynı şeyi yapabilirsin.*

– Coğrafyanın bu şekilde önemini kaybettiği kanaatinde değilim. Bence bunun farkına a) yer değiştirmeye başladığında ve b) son ola-

rak İngilizler –ya da Cezayir örneğinde Fransızlar– ülkeyi terk ettiğinde farkına varmaya başlıyorsun. Yani kolonyalizm döneminde bahsettiğimiz coğrafî mekan, sahne, doğallaştırılmıştır, biliyorsun. Şunu defalarca belirtmeye çalıştım: Onlar senin inanmanı istedikleri için sen gerçekten inanıyorsun ki, bu ikinci sınıf halkın kaderi, İngilizler veya Fransızlar tarafından kontrol edilmektedir. Bu, şahsen benim de âit olduğum belirli bir sınıfa yönelik eğitimin bir parçasıdır. Biliyorsun Hodgkin onlara işbirlikçi demekte; bunlar, kendileriyle nüfusun kalan kısmı arasındaki sınıfsal farklılıklar dolayısıyla araya giren insanlardır. Onlar İngiliz’e en yakın olanlardır. Emperyalizm bunu daima yapmıştır. Fransız kolonilerinde de. Senghor’un yaşamına bakın: O bir Fransız gibi eğitim almış ve sonra Paris’e gönderilmişti; Ancak Paris’e vardığında derisinin siyah olduğunu ve kendisinin, siyah yüzlü bir Fransız olduğunu anlamıştı. Fakat o çok sonralara kadar kendisini bir Senegalli olarak görmemişti. Bu husus kolonilere göre farklı farklıdır; fakat diyeceğim şu ki, biz onu, bu koşullar altında “doğal” coğrafya olduğu için doğal kabul ediyoruz. Buradaki *doğalı*, onların orada olmaları dolayısıyla kullanıyorum.

Bizim neslimiz onların gelişini görmedi, çünkü zaten oradalar. Biz doğduğumuzda oradalar ve bu toprağın bir parçasıyla. Sen de dünyanın, İngiliz veya beyaz adam ya da Batı tarafından yönetildiğini düşünüyorsun doğal olarak; yer değiştirene, yolculuğa başlayana kadar, görmeye başladığımız sömürgeleştirme ve milliyetçilik (bunların hepsini, neslimden bazıları gerçekten yaşamıştır) ortaya çıkana kadar böyle düşünüyorsunuz.

Sonra tüm bu konularda bence esas etkilendiğim kişi, Gramsci’dir. Onun hegemonya düşüncesi ve organik entelektüeller düşüncesi vs. değildi beni çarpan, bilakis –bunun Gramsci’den aldığım yegâne en önemli şey olduğunu söylemeliyim– her şeyin ve öncelikle sivil toplumun, aslında tüm dünyanın coğrafyaya göre düzenlenmiş olduğu fikriydi. O, coğrafî olarak düşünüyordu; bu bağlamda *Hapishane Defterleri*, modernitenin bir tür haritasıdır. Onlar, modernitenin tarihi değildir, bilakis onun notları aslında her şeyi bir

askeri harita gibi konumlandırmaya/yerleştirmeye çalışıyordu; yani coğrafyayla ilgili olarak daima devam eden birtakım mücadeleler vardır. Bence bu, Gramsci'nin en geçerli düşüncesidir. Şüphesiz biz tüm bu fikirlere sahibiz; fakat tuhaf şekilde düşünmekte olduğum tüm bu şeyler Gramsci'de bütünleşmekte ve o, bu düşüncelere, özellikle de o zamanlar Avrupadaki Lukács ve benzerleri gibi çağdaşlarıyla kıyasladığımızda, oldukça şaşırtıcı bir formülasyon kazandırmaktadır. Oysa Lukács ve benzerleri zamansal bir şema etrafında düzenlenmiş olan Hegelci gelenek içindedirler. Coğrafi veya uzaysal şema ise tamamen farklı bir şeydir; uzaysal çok daha maddidir. Joe, senin herkesten iyi tanıdığın Gramsci, Hegelci gelenekte çatışmaları bir şekilde çözen aracılık etme, şeklini değiştirme, üstesinden gelme vb. tüm süreçlerle aslında ilgilenmemiştir; bilakis o gerçekte, onları gerçekleştirdiğimiz yer olan toprak üzerinde, fiziki anlamda farklı farklı gerçeklikler olarak çözümlemeyle ilgilenmiştir. Bu benim açımdan son derece önemliydi.

– *Bu şekilde siz, kitabınızda uzayın zamana önceliğiyle ilgili olarak sormak istediğimiz sorulardan birini cevaplamış oldunuz. Fakat eğer izin verirsiniz, yazınsal analizin statüsü sorununa veya problemine biraz dönebilir miyiz? Bu konudan, kitabın oldukça önemli konuları çerçevesinde –sanırım bir anlamda Gramscici de olan bu kitabın– biraz bahseder misiniz? Yani uzay/mekan işgali dolayısıyla toplumda bu değişiklikler olurken, kültürdeki uzun ve kısa vadeli hareketlerden biraz bahseder misiniz? Siz bundan genellikle, sınır problemi çerçevesinde bahsettiniz: örneğin Basil Davidson'un Afrika'yla ilgili çalışmasına referansta bulundunuz... Yazınsal eleştiri gibi, bahsettiğiniz geniş imparatorluk ufku içinde bunların oldukça önemli bir yer tuttuğunu göz önüne alarak kısa ve uzun vadeli kültürel değişim mefhumundan biraz bahseder misiniz? Keza bu kitabın ve benzeri kitapların imparatorlukların uzun tarihindeki yeri hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz? Özellikle dilimizdeki bu unsurları düşünüyorum: örneğin siz bir yerde bu kitabın, caydırıcı ve aydınlatıcı bir amaca sahip olduğu konusunda ümitvâr olduğunuzdan bahsediyorsunuz.*

– Öncelikle bence, imparatorluk deneyimi, özünde, tekrara dayalı olmasına rağmen asla bu şekilde anlaşılmamıştır. Biliyorsun, Coetzee'nin *Barbarları Beklerken* adlı eserinden alıntıladığım hoş bir satır var: İmparatorluğun yeni adamları gelir ve eskilerin yaptığının aynısını yaparlar. Bu satırlar, bu ülkede yaşayan insanlar açısından son derece önemli gibi geliyor bana: zira bizler burada farklı şeyler yapacağımız düşüncesine ya da Laurence Sterne'nin sözcükleriyle ifade edersek, onlar Washington'nda "bu mevzuyu daha iyi organize ediyorlar" düşüncesine sahibiz. Gerçek şu ki, emperyal içtepi tamamen aynı. Dolayısıyla birisi bunu tüm dramasıyla ve detaylarıyla okuyucunun önüne getirse, muhtemelen hitabettiğimiz genel okuyucuda da benzer bir bilincin uyanmasına neden olabilir –yani Amerikalılar olarak bizim kültürümüzün birçok açıdan 19. yüzyıl İngilteresine ve Fransasına benzediği anlaşılır. Kitap bu anlamda caydırıcı; yani sizi, kendi emperyalizminizin farklı olduğunu düşünmekten uzaklaştırıyor. O izleği takip etmenin bir anlamı yok; çünkü o yola zaten girildi; şayet ille de bunu yapacaksın, en azından, ne yaptığının tam olarak farkında olacağın şekilde bazı şüphecilikler izhar et, bunun peşinde koş. Çoğu Amerikalının ilkel yaklaşımı benimsemelerini tercih ederim.

Bu konudaki ikinci nokta olan, kitabın bağımsızlık, milliyetçilik, özerklik vs. ile kurtuluş arasındaki ayrım hususunda aydınlatıcı oluşuna gelince açıktır ki, bu, üçüncü bölümün son kısmının motifidir. Yani insan sırf emperyal deneyimden azade olabilmek için genellikle, şu ya da bu şekilde soluğa onu tekrarlamada alır. Diğer bir deyişle bu bir taklit politikasıdır –Yani Naipul'un çok güzel bahsettiği mimik hareketleri.

Buna göre bu, daima oradadır; fakat bu tasvirlerin çoğunda bence çokça ihmal edilen şey, (kısmen, büyüünden arındırılmış politik bilimcilerin, politikacıların vs. politik dili veya söylemin tahakkümü dolayısıyla) vizyondur –vizyon eksikliği. Sonuç itibarıyla kurtuluş ne bir devlet ne de bir bürokrasidir. C. L. R. James, Césaire'ı ve T. S. Eliot'u ele alıp ikisini birlikte işlettiğinde bulabileceğimiz türden bir enerjidir bu. Bunu anlamak için epeyce zahmete

girmek gerekse de gerçekten demeye çalıştığım şey budur. Çünkü ne de olsa bu tarihsel bir şey. Ütopik bir hareket değil, çok güçlü türden belirli bir tarihsel deneyime dalındığında ortaya çıkan bir şeydir bu. Bence kurtuluş ve kendini geçmişti tekrarlama ihtiyacından kurtarmak, tam olarak demeye çalıştığım şey. 18. Brumaire'e geri döndük. Biliyorsun geçmişti tekrarlama konusunda daima kınanmamışızdır. Oxford'da Şubat'ta verdiğim konferansta keşfettiğim bir şeyi ifade etmeye çalışıyorum: Bir evrenselcilik mefhumuna varmaya çalışıyorum, yani belirli demokratik özgürlüklerin, şu ya da bu tür tahakkümden kurtuluşların, değişik tür sömürülerden kurtulmanın vs. her insanoğlunun hakkı olduğu evrensel olarak kabul edilmelidir –içinde yaşadığımız emperyal dünyanın çerçevesi bu şekilde değil. Bu kitapta ve bunu bitirdikten sonra yaptığım çalışmalarda bunu yakalamaya çalışıyorum.

Yazınsal analize gelince, ben alanımdaki çoğu insanın aksine gerçekten okuduğum kitapları, şiirleri ve yazarları sevdiğim için, o bana ilgi çekici geliyor. Sanırım bu konuda söylenecek şeyler var; fakat bunun nedenlerinden birisi de, bunu çoğu insanın yaptığına kani olmamdır. (İkinizle de bir noktada bence ters düştüğüm yer burası). Diğer bir deyişle bence yavaş yavaş güçlenme, bizatihi caydırıcı bir şey. Neden? Çünkü çoğumuz, okuma tecrübesini yavaş yavaş geliştirdik, “yani bizler, ister okulda, ister ailede isterse okul ve üniversiteden sonra olsun okuma tecrübesini tatmış ve yazından haz almış bir nesile âitiz. Bu, imparatorluk iradesine karşı-modeldir; yani insanların bir ömür boyu yazın ve kültür eserlerini, müzik ve resimi, okuma, analiz etme, düşünme ve tartışmayla geçirmeleri şeklinde bir yatırım; insanın yatırım yaptığını, kendisine yatırım yapıldığını hissettiği bir durum. Bence bu akılda tutulması gereken çok önemli bir şey. Bunu açıkça *Mimesis*'te görebilirsin –aslında tüm kitap bununla ilgili. Biliyorsun benim tecrübelerim Auerbach'inkinden farklı, ben farklı biriyim; aynı kategoride değerlendirilmeyi bile istemem. (O, benim fevkimde bir dünya) Fakat birikmiş bir okur-yazarlık, üzerinde durulması gereken bir şey gibi gözüküyor.

Şunu söylemeliyim ki, son yirmi yıldır mesleğimizin ve alanımızın tartışmalarında genel olarak, bunun izini tamamen kaybettim. Bir çıkış yolu yok. Teknik mevzularla epeyce enerji kaybettik. Bu aynen araba tamiri gibi –bunu tamamen sıkıcı bulmam ve böyle bir şeyin niye olduğunu merak etmem gibi. Sanırım belirli oranlarda Amerikan üniversiteleri ve İngiliz üniversite dünyası daha iyi gözüküyor. Fakat bana öyle geliyor ki, bu kitap belirli bir şekilde okunursa, Jane Austen’i, hem bir sanat eseri olarak bir duyarlılıkla okumanın hem de onu bahsettiğimiz bu diğer dünyada konumlandırmanın mümkün olduğunu göstererek yeni bir ilgi canlanmasına yol açabilir. Bu bir ilişki değil, çünkü Austen’in yaptığının bu olduğunu düşünüyorum. *Kültür ve Emperyalizm*’de ele aldığım eserler, okuyarak yetiştiğim kitaplardı; fakat onlar benim kitaplarım değildi. Onları, İngiliz okullarında tahsil gördüğüm için okudum ve şu anda politik olarak İngilizce’nin hâkimiyetinden kurtuldum diye onları kaldırıp atmak veya unutmak istemem. İlk bölümde bunlardan bahsederken bu gerçeklerin bizim deneyimlerimizin parçaları olduğunu söylüyorum. Onları atmanın bir anlamı yok. Bunun için, “Biliyorsunuz bunlar imparatorluk dünyasıyla ilgili şeyler, şu anda yeni bir döneme doğru gidiyoruz vs.” diyenlere –tüm açık kalpliliğimle söylüyorum– karşı bundan dolayı tahammülüm yok. Buna bir örnek vereceğim.

Bu yaz Batı Şeria’daydım. Daha önce bir Filistin üniversitesinde hiç konuşma yapmamıştım. Fakat sonunda ancak şöyle yapabildim. Oradayken yaptığım yegâne konuşmaydı. O konuşma temel olarak bir tartışmaydı ve Arapça olarak gerçekleştirildi. “Son zamanlarda yaptığın çalışmalardan bahset” dedikleri için önce bu kitabı, on onbeş dakika İngilizce olarak özetledim ve “gelin tartışalım” dedim. Döndük Arapça’ya. Mekân tamamen doluydu ve bilirsün çoğunlukla politik sorular gündeme getirilmişti. Barış süreci ile ilgili, Irak’taki savaşla ilgili, Amerika ile vs. ilgili fikirlerimi sordular. Bu ileri geri sorular gerçekten benim ilgimi çekiyordu. Fakat adamın biri ayağa kalkıp Batı’dan ve “bizim dışımızdakiler”den bahsetmeye başlayınca kendimi kaybettim. Yani “onların hepsi Batılı... İslâm ve bizler farklıyız” gibi şeyler. Bunun üzerine şunu

söyledim. “Bunu duymak istemiyorum. Bu tür konuşmaları dinlemek için gelmedim buraya. Hiç kimsenin kendisini geçmişinden ve deneyiminden koparabileceğini sanmıyorum. Çünkü insanın kendi tecrübesi kesinlikle ayrıdır. Monolitik tecrübe diye bir şey kesinlikle yoktur. Şayet sonradan Batı veya imparatorluk ya da Siyonizm tarafından kirletilmiş ve bozulmuş olan ilkel, katışıksız bir öze ulaşmaya çalışıyorsan vaktini boşa harcıyorsun. Bunun için onu ayırmaya çalışmaktan ziyade kabul etmek ve bu karışımla çalışmak çok daha iyidir.” Bundan son derece rahatsız olmuştum.

– *Bunun hakkında söylemek isteyeceğim çok şey var ama sadece birkaçını zikredeceğim. Sen araştırmaya değmez gördüğünü es geçebilirsin. Sanırım akademianın neden kendi kendini onaran bir yapı hâline geldiğine ilişkin senin soruna insanların vereceği cevaplardan bir tanesi bence bunun en azından İngilizce konuşan dünyanın ABD kısmında yazının kültürel bir değer olarak hiçbir anlam taşımamasından kaynaklandığıdır.*

– Bunun doğru olduğundan emin değilim.
– *İnsanların bunu söyleyeceğini dile getiriyorum.*
– Evet, insanlar böyle söyleyecek diyorsun ama onu sen de söylüyorsun...

– *Her zaman değil, bazen söylüyorum.*
– Fakat hâlâ kitap okuyan insanlar var değil mi?
– *Üniversite içindeki insanların okumadığı sanırım daha doğru.*
– Kesinlikle. Tamamen haklı olduğunu düşünüyorum. Yaklaşık otuz beş yıldır yakın olduğum bir arkadaşım var; üniversitede beraberdik ve beraber mezun olduk. O şu anda Renaissance metinlerinin seçkin bir editörü. Çok okuyan birisi. Yani çok iyi bir üniversiteye gitti, Latince okudu vs. vs. Birçok kez ona örneğin Robert Stone veya Garcia Marquez’in yeni bir romanını kastederek “falanca romanı okudun mu?” diye sorduğumda o, “biliyorsun editörlük işleriyle uğraştıktan sonra okumaya vaktim olmuyor. Bunun için okumadım” demiştir. Bu, yaşamında üniversitede profesyonel bir edebiyat hocası olarak yaptığın şeyin bir şekilde yazın olasılığını devre dışı bırakması şeklinde bir tecrübe. Toscanini, “Müzikolog-

lar müzik dışında her şeyi bilirler” derdi, bu tam bir parodi ya da karikatür, fakat ben de buna benzer bir şey kastediyorum. Üzücü bir şey ama sanırım doğru, fakat insanların hiç okumadığı anlamına gelmiyor bu.

– Yine de bu meslekte öyle örnekler var ki edebiyatın dışlanması neredeyse programlı. Kanon tartışmasının ters mantığı şu anda öyle bir noktaya ulaştı ki, örneğin sizin kitabınızla bir derse gitsem (muhtemelen önümüzdeki yıl yapacağım), sanırım öğrencinin bana soracağı sorulardan ilki, “bu kitabın muhalif bir metin olduğunu da nereden çıkarıyorsun? Bak işte T. S. Eliot’la başlıyor” olacaktır. Eleştiri dersleri okutmak kendilerine göre bir zaman kaybı olan bazı meslektaşlarımı, bunu Plato, Aristo, Dryden ve Kant’la sürdürmenin önemli olduğu konusunda ikna edemiyorum. Zira onlar “Neden Derrida gibi çok daha acil bir şeyle başlamıyoruz?” diyorlar. Seninle yazının önemi konusunda uyuşamadığım için değil bu. Fakat oldukça tuhaf bir durum gözlemliyorum: Senin kitabın yazınsal okuma konusunda oldukça büyük potansiyeller ortaya koyuyor, fakat öte yandan bu kitap muhalif eleştirmenler tarafından okunacaktır: Bunlar genel olarak senin politik pozisyonuna sempati duyabilir, fakat öyle bir mantık ağına yakalanmışlar ki bu, senin değer verdiğin belirli metinlere onların da değer vermesine imkân vermemektedir. Abartmak pahasına da olsa diyeceğim ki bu meslekte öyle insanlar var ki metinleri senin okuduğun tarzda okuma konusunda bile eğitilmiş değiller.

– Ben bundan daha yüce gönüllü ya da en azından seninki kadar karamsar olmayan bir bakış sergileyeceğim. Fakat haklı olabilirsin; bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki insanları a) tamamen çok aptalca ve olumsuz gördüğüm kanon tartışmasından ve serpintilerinden, b) birçok yüksek lisans öğrencisinin gerçekten Derrida, Foucault ve benzerleri üzerine çalışmaları gerekiyormuşçasına yönelindikleri kuramsal aciliyetten ya da daha doğrusu kuramın aciliyetinden kurtarabilirsiniz. Onları bu konulardan uzaklaştırabilir ya da en azından ilgilerini biraz askıya alıp sonra onları T. S. Eliot gibi onların da bizim de tecrübe, tarih, tutku ve haz vs. olarak ortak oldu-

ğumuz yaklaşık her şeye karşı olan yazarlarla karşı karşıya getirebilirsiniz. Sonra genellikle çelişkilere karşı oldukça şaşırtıcı cevapların verildiğini göreceksiniz. Diğer bir deyişle onlar, T. S. Eliot’la ilgili tüm bu değerlendirmeleri alıp kabul edecek –o bir kraliyetçi, muhafazakâr vs. vs.– ve “Evet, tüm bunları göz önüne alarak, onu okumayalım” diyecekler. Dolayısıyla –bunu ben kendi öğrencilerimde de şahsen gözlemledim– çelişkinin peşinden gelen oldukça etkileyici bir arzu ve dilin zekice kullanımlarında, imgesel kavramlarda ve Eliot’un şiirinin bazısındaki oldukça parlak formel anlamlardan alınan hazzı gözlemlemek bence mümkün. Bence bu denemeye değer, çünkü aksi taktirde bir çıkmaza gireriz. Bize öğretilen ve eğitimini aldığımız teorinin ötesine ne kadar gidebiliriz? Çok az. Aslında insan, aynı malzemeyi tekrar tekrar kullandığımız şeklinde bir izlenime kapılıyor (belki de bana katılırsınız). Yani bazı yeni kuramsal bilgiler piyasaya çıkıyor ve biz hemen onları okuyoruz; fakat bu bir yandan temelde aynı şey, diğer yandan ise sözde muhafazakârlar ile, ancak doğru derili ve doğru politik görüşlere sahip insanların yazdığı çağdaş yazını okumak isteyen insanlar arasındaki ayırım konusundaki yakınmayı devam ettiriyor. Bu bakımdan sınırlar çizilmiş. Peki sonra? Hiçbir şey. Ben şahsen diğer yolu; yani ilginin askıya alınması yolunu tercih ederim. Bana öyle geliyor ki bunu ancak üniversitede yapabilirsin.

– *Kitabınızın ayrıca pedagojik bir hedefinin olduğunu da düşünmüştüm. Onun bir inceleme, proje ve düşünme moduna ilişkin bir program imkânı sunan bir şey olarak görülebileceğine dair bir his var.*

– Belki. Onu tam olarak bu şekilde düşünmemiştim. O bana göre ev yapımı bir şekilde birçok konuyu gözden geçirme tarzı bir şey. Bu kitap bir teori ya da onun gibi bütünsel bir şey olması amacıyla yazılmamıştır.

– *Yazın sorunuyla ilgili başka bir soru daha. Biraz önce belirttiğiniz noktayı düşünerek bu üç şeyi –yazın, vizyon ve evrensel– bir araya getirmeye çalışmak isterim; Çünkü yazın incelemesi ve içselleştirilmesi üzerinde uzunca bir düşünüş, insana vizyon imkânı veriyor.*

– Kesinlikle.

– *Dolayısıyla bu, bağlantılı...*

– Müzik ya da ilgilendiğim başka herhangi bir sanatla.

– *Bu hem ulusal bir kurtuluş arzusuyla, hem de evrenselin üretim imkânıyla bağlantılı.*

– Evet.

– *Bu kitabın başından itibaren okurken büyük oranda bende bıraktığı izlenime geri dönmek istiyorum; Bu kitap birçok açıdan her okuyucuda hem ileri görüşlü hem de vizyon sahibi bir eser izlenimi uyandıracaktır. Onun sahip olduğu bu vizyon biraz önce bu meslekten bahsederken kullandığınız bir kelimedenden koparılamaz: yüce gönüllülük kelimesi. Ben notlarımda bu yüce gönüllülük terimini kitabınızın belirli bir boyutunu belirtmek için defalarca yazmıştım. Oldukça sık kullandığınız diğer bir kelime olan peşinden koşmak/yalvarmak kelimesi de epeyce dikkatimi çekmişti. Yazın hakkında söylediklerinizi dinlediğim ve de tarih ve tarihsel deneyimle ilgili genel bir kültürel pratik olarak bunun hakkında söylediklerinizi de hatırladığım için sizi entelektüel sorununa geri döndürmeyi ve buradaki mevzunun, entelektüelin bir bakıma hafızayla ve incelemeyele tarihsel deneyimin peşinde koşmaya cevap verebilecek bir insan olması anlamına gelip gelmeyeceğini sormak istiyorum.*

– Evet. Sanırım entelektüelin işlevlerinden bir tanesi de kesinlikle bu. Stanford'da verdiğim konferanslarda (önümüzdeki yıl BBC'de vereceğim Reith Konferanslarında konu entelektüel ve kamusal dünya olacak) entelektüelin belirli işlevlerini tartışıyorum; bunlardan bir tanesi de benim hatırlatıcı işlev dediğim şey. Diğer bir deyişle entelektüellerin rollerinin bir parçası da ortada olmasına rağmen âdeta gündelik hayatın içinde unutulmuş şeyleri hatırlatmaktır. Biliyorsun bunlar genellikle insanın karşıtları ve kendi tarihiyle ilgilidir. Evet böyle; dahası kullanmadığım fakat siz konuşurken aklıma gelen *uzlaştırma* kelimesi var.

– *Bu aynen bütünleşme vs. kelimesi gibi.*

– **Bütünleşme**; fakat *yüce gönüllülük* muhtemelen daha doğru. Fakat ben *uzlaştırmayı* kastediyorum. Ben yıllarca kesinlikle

Şarkiyatçılık'da, *Filistin Sorunu*'nda ve belirli derecede *Dünya, Metin ve Eleştirmen*'de kendimi muazzam bir savaşın ortasında-ymış gibi hissettim. Sadece yazınsal veya tarihsel bir savaş kastetmiyorum; Bilakis birçok cephede verilen bir savaş. Şu ya da bu şekildeki savaşçılarla etrafım sarılmıştı. Bu kısmen özellikle Filistin'le ilgili Amerika'daki politikalara karışmam ve Filistin'e yönelik bağlılığım ile ilgiliydi. Bunu genel olarak İngiltere ya da Avrupa'da pek hissetmedim. Sonsuz bir savaşın içinde olmaya ilişkin bu duygu her yerde idi. Bundan kurtulamadım. Çünkü amansızdı. Fakat birçok şeyi anladım. Öncelikle (bu, kısmen, bana hem bir arkadaş hem de okuduğum bir kişi olarak her zaman ilginç gelmiş olan Chomsky örneğinden dolayıdır) bunun bir sonunun olmadığını anladım. Diğer bir deyişle hakikat savaşını bir polemik ve tamamen entelektüel bir şekilde yapacaksanız bilin ki bu sonsuz bir savaş. Kesin bir askeri çözüm yok, demeye çalıştığım da bu. Açıkçası diğerlerini yok etmeyi deneyebilirsiniz. (Savaş) alanını tamamen silip süpürmeyi deneyebilirsiniz. Fakat entelektüel konularda bu asla olmaz, bu bir. İkincisi politik arenada benim İsrail'le uzun vadeli savaşta-ki politik deneyimim göz önüne alınırsa, İsrailiilerle özünde askeri ya da askeri temelli bu savaş-ı kazanacağımıza ilişkin hiçbir ümit yok. Çünkü bırakın kazananını, bu savaş bir defa kartlarla oynanmıyor. Onlar gitmeyecekler; biz de gitmeyeceğiz. Bunu anlamak benim için çok önemliydi. Dolayısıyla size de söylediğim gibi benim değişik nedenlerle –kişisel, politik vs.– karıştığım bu politik mevzu-yu bitirmeye çalışıyordum. Fakat bu sırada gördüğüm şeylerden bir tanesi, İsrailiilerle bu çatışmayı, onları mağlup ederek değil; hem onlar ve tarihleri açısından hem de biz ve tarihimiz açısından bir uzlaşma modeli bulmaya çalışarak bitirebileceğimizdi. Bu uzlaşmanın toprak üzerine mücadelelerin hepsi için gerçekten bir model olduğunu düşünüyorum. Bu bir kez toprak sahibi olduğunda ortaya çıkan bir sorundur: Bağımsızlığını diğer insanları aynen onların yaptığı gibi kovarak kullanabilirsin. Çünkü onlar da tüm kolonyal ve emperyal şemaların tam anlamıyla kurbanıydılar. Fakat sonuçta onlar da tam da kendi içlerinde başka bir emperyal savaşa ya

da kolonyal bir savaşa başladılar. Şimdi biz eğer Suriye ve Irak'ın vs. kanatları altında şu an gittiğimiz yönün aynısına gitmeye devam edersek, –yani savaşılmaya ve büyük bir savaşı kazanmaya doğru– bir de kaybedersek ne yapacağız? Soykırım ile karşı karşıya kalırız. Daha fazla kaybı göze almış oluruz. Çünkü başından beri olan bu: Biz sürekli kaybediyoruz.

Gramsci tam da burada önem kazanmaya başlıyor. Gramsci karşılıklı bir kuşatmadan bahsediyor. Sen de başka bir cephe açmadığın yerde bunu başka şekillerde yapabilirsin. Ben bunu yapmaya çalışmıyordum. Bilakis daha çok kendini ve Öteki'ni savaşıla ilgili olmayan ve kelimenin kaba ve indirgemeci anlamıyla, polemikle ve muhalefet politikasıyla ilgili olmayan bir bölge ya da mekana konuşlandırabileceğin uzlaşma modelleri sağlamaya çalışıyordum. Çok eskimiş/gerilmiş problemler var. Bu kitabın son bölümünde onlardan bahsediyorum. Örneğin kuzey-güney problemi, çevreyle ilgili problemler ve kimlik politikasının parçalı yapısıyla ilgili problemler var. Tüm bunlar geçmişin polemikçi ve muhalif modelleriyle çözülemeyecek ve ilerleme sağlanamayacak yeni düşünüş biçimleri gerektirmektedir. En çok ilgilendiğim konu buydu. Yani uzlaşma. Diğer bir deyişle tarihleri (indirgemedi) uzlaştıracabileceğin yerlerde uzlaştırma şekilleri. Örneğin kontrapuntal yaklaşımın benim için büyük önemi buradan kaynaklanmaktadır. Sömürgeci ve sömürülenin tarihini “tarafsız olmaya” çalışmadan uzlaştıracabilirsin; Çünkü daima bir adalet sorunu vardır. Sömürgecilerin yaptıkları tamamen haksızlıktır. –Kesinlikle bunun gücünü kaybetmek istemem– Fakat diğer yandan bu, sömürülene, tüm adaletsizliklerin hincını yeni kurbanlardan alma hakkını verdiği anlamına gelmez. Bunu örneğin Arap dünyası çerçevesinde düşünüyorum. O zaman bunu bilmiyordum, fakat şimdi 1948'de İsrail'in kurulmasından sonra –kısmen İsraililerin tahrikiyle; şimdi bunu bir gerçek olarak biliyoruz; fakat onların provokasyonlarını bir yana bıraksak bile– Irak ve Yemen gibi ve 1956'dan sonra da Mısır gibi çoğu Arap ülkesinin Yahudi vatandaşlarını kovmalarından daha aptalca ve daha az ileri görüşlü bir şey olabileceğini sanmıyorum. Şüphesiz İsrail-

liler bunu bir nüfus mübadelesi olarak ifade ediyorlar: “Biz Filistinlileri sürüyoruz, onlar da Yahudileri”. Fakat bu mantıklı bir şey değildi. Kesinlikle ne akıllıca ne de insanî bir şeydi. Şüphesiz İsraililer Irak’a gidip orada ajitasyon yapmışlardı; oradaki Yahudilerin tehdit altında olduğu hissini uyandırmak için sinagoglara bomba atmışlardı vs. vs. Sonra da Yahudi karşıtı bir hissiyat hâkim olmaya başlamıştı. Bu hoş olmayan bir şey, böyle diyelim. Fakat söylemeye çalıştığım şey, misilleme politikalarının –ben ona suçlama retoriği diyorum– hoş olmadığıdır. Bunun da bir sınırı var.

– Genel bir soru sorabilir miyim?

– Tabii ki.

– Size sormadığımız, ne de bir şeyler söylemeye fırsatınızın olmadığı ve bu noktada ifade etmek istediğiniz bir şey var mı?

– Söylemek istediğim tek şey, bu kitapta okuyuculara iletilebilecek bir tür entelektüel enerji olduğu ve bunu keşfetmenin enteresan olacağıdır. Sanırım şu anda örneğin benim öğretim hayatım açısından en büyük tehlike gördüğüm şey bu. Bu öğrencilere Eliot ya da Conrad’dan bahsetmek gibi bir şey değil kesinlikle, fakat herkesin kendisi için yapabileceği yeni araştırma çizgileri oluşturmak için onlara, hepimizin sahip olduğu paketlenmiş makbul fikirleri kabul etmemelerini iletebilerseniz –evet, gerçekten yapmayı istediğim şey, işte bu.

– Kitabın sonunda medya dünyası, fakirlik ve seküler eleştirel söylemdeki duraksamalar konularını tartışırken okuyucudan bu tarz seküler/çağcıl eleştiri olasılığını artırmak için çalışmalarını istirham eder gözüktüyorsunuz.

– Fakat bu, kimi kişisel ve entelektüel yatırımlar olmaksızın gerçekleşemez. Bence entelektüeller, Benda’nın bahsettiği adalet duygusuyla hareket etmelidir; sanırım olmayan şey bu. Diğer bir deyişle insanlar falanca ve filanca bir şeyi organize şekilde yaptıkları için şu ya da bu olayın olduğunu anlamadıkça... tabii sadece bireyleri kastetmiyorum. Ben ceza hukuku ya da adaletsizlikten bahsetmiyorum, sosyal sorumluluktan bahsediyorum... Biliyorsun Conrad, birkaç basit fikirden etkilendiğini söyler. Ben de aynı şey-

leri düşünüyorum. Entelektüel söylem ve entelektüel aktivite için insanın Habermascı anlamda bir ciddiyet içinde öyle şatafatlı düşüncelerle harekete geçmesi gerekmez. –kamusal alan ve modernite söylemini biliyorsun, bunlar benim açımdan oldukça hararetli konular– Çünkü Habermas’ın etkinliklerinin ahlakî bir merkezi yok. Bence Chomsky, Bertrand Russel ve benzerlerinde gördüğümüz gibi bir tür ahlakî bakış açısı olmalıdır. Bunun bu ülkedeki yegâne ümit olduğunu düşünüyorum.

İronik şekilde bu ülkenin problemi –başladığımız yere geri döndük– Coğrafya. Dağılımı. Bir merkez yok. Biliyorsun, Pittsburg, Indiana, Illinois, New York veya Kaliforniya’daki insanlar için belirli bir yerellik hissiyatı var, fakat topluluk duygusu yok ve şu ya da bu şekilde ulusal bir proje duygusu/hissiyatı yok (özellikle Sol’da). Keza kamusal alanın, ortak alanın medya ve şirketler tarafından gaspedilmesi son derece cesaret kırıcı bir şey. Bunlar konuşulması gereken bazı sorunlar. Lacan’ın beşinci seminerinin daha fazla geliştirilmesi vb. şeyler değil mevzu; bunun son derece dikkat dağıtıcı ve insanların gözlerini kapamaya yönelik bir hareket olduğunu düşünüyorum.

– *Bir yandan dağılımı ve merkezsizlikten bahsediyorsunuz, diğer taraftan, siz ve diğerlerinin –siz ve özellikle Chomsky bu konuda yazı yazmıştır– rıza imalatı dediği ve aslında son derece merkezci olan bir mekanizmadan bahsediyorsunuz. Dolayısıyla biz kendimizi oldukça tuhaf bir pozisyonda buluyoruz. Biz, birçok kültür ve açıkça iyice parçalanmış alt kültürlerden müteşekkil olan; fakat aynı zamanda homojen veya yarı homojen bir rıza imalatı mekanizmasına sahip olan bir ülkede yaşıyoruz. Bu ülke, bütünlüğü sağlayan bir metropole sahip değil; bilakis onun metropolü, genel olarak radyo dalgaları ya da kitle iletişim araçlarıdır.*

– Sanırım doğru. Ben bu hususu şöyle ifade ediyorum: Bilincin belirli bir düzeyinin medya tarafından ve bence ilk ve orta eğitim sistemi tarafından homojenleştirilmesi. Bence çoğu şeyin gerçekleştiği yer burası. Bir vatansever olması öğretiliyor, bu ülkenin tarihinin özenle seçilmiş bazı kısımlarını anlaması vs. Bu çok güçlü.

Buna telkin sistemi demeyeceğim; onu bu şekilde tanımlayan Chomsky kadar ileri gitmeyeceğim. Fakat o, bunun bazı unsurlarına sahip. Keza o, bence, eleştirel duygunun bir tür uyutulması. Diğer bir deyişle, siz “bu konuda yapılacak bir şey yok”, “onlar yapıyor”, “Ne de olsa onlar daima haklı” ve “biz özgürlük savunucularıyız” vs. şeyleri elde bir sayıyorsunuz.

Körfez Savaşı mekanizması temelde buydu. Sonra araba toplama veya onarımı ya da bira kutusu toplamak gibi şeylere yönelik yerel ilgiler var. Aslında Chomsky, arabayla giderken radyoyu açtığımızda yayımlanan şeylerin, ya önceden kaydedilmiş haberlerle ya da şu ya da bu tür bir pop müzik olduğu, tartışmanın da sadece sporlarla ilgili olduğu şeklinde meramını anlatmaktadır. Amerika’nın, skorları, tarihi, tekniği ve tüm ilgili yönleriyle spora yönelik bilinci, tamamen korkutucu olan bir uzmanlaşma düzeyindedir, özellikle de bunu, dünyada olup bitenlere yönelik bilinç eksikliğiyle karşılaştırırsanız. Sizi, çok karmaşık olan gerçeklerden uzaklaştıran bu şeylere yatırım yapıldığını hissettiğiniz yer tam da burası. Sonra tabi ki, ister Perot olsun ister Bush ya da başkası, ülkenin yönetimini ele alacak bir kurtarıcıya ya da büyük bir şahsiyete ihtiyaç duyuyorsunuz.

– *Muhtemelen şunu hatırlarsınız. Siz bir kelime kullandığınızda çoğu kez, o bana ilgi çekici gelmiştir. İşte eğitimsiz kelimesi. Bugünün başlarında eğitimsiz kelimesinin ağırlığını tartışıyorduk. İster seniz size bir örnek bulabilirim; Acaba bu kelimenin kullanımını hatırlıyor musunuz? Onun anlamlarından biraz bahseder misiniz? Çünkü...*

– Evet, ben temelde güncelliği kastediyorum.

Boundary 2: An International Journal of Literature and Culture’de (Durham, North Carolina, 1993) Joseph A. Buttigieg ve Paul A. Bove’nin yaptığı röportaj.

IX ORYANTALİZM VE SONRASI

– *Sanırım 1950’lerin sonları ile 60’lardaki entelektüel ve politik geçmişinizden söz etmenizi isteyerek başlayabiliriz. Siz Columbia Üniversitesinin genç bir üyesi iken, Amerika’daki sivil haklar ve öğrenci hareketleriyle ilişkiniz nasıldı? Sonraki çalışmalarınızda, yaşamınızın o dönemindeki hangi unsurların önemli etkisi oldu?*

– 1950’lerde öğrenciydim, 1957 yılında da lisans eğitimimi tamamladım. Sonra bir yıllığına, aslında piyano çalmak için Orta Doğu’ya döndüm. 1958’de Harvard’da lisansüstü eğitim almak için ABD’ye geri döndüm ve kendimi tamamen bu işe verdim. Beş yıl boyunca gerçekten çalışmaktan başka bir şey yapmadım. O yıllarda Kahire’de gördüğüm yakınlarımdan birisi bir Filistinli olarak Arap siyasetinde çok etkin bir durumdaydı. Nâsır’ın dönemi idi. Bu yakınım da oradaydı –zira Nâsır, Arap dünyesindeki birçok devrimci tipi Mısır’a topluyordu. Adı Kemal Nâsır’dı, o zamanlar resmen bir Baas partisi üyesi olmasına rağmen aynı zamanda bir Nâsırî’ydi.

Daha sonraları o, 60’ların sonlarında Amman’daki Filistin hareketinin sözcüsü oldu. Kara Eylül’ün akabinde Beyrut’a taşındı; 1973’ün Nisan ayında İsrail’in suikast düzenlediği üç liderden birisi de oydu. Onu daha o akşam görmüştüm. Evet, bunlar oluyordu o zaman. Fakat ben bunlardan büyük oranda uzaktım; zira kendimi tamamen kendi çalışmalarına vermiştim. 1963’de doktoramı vererek New York’a geçtim; orada Columbia Üniversitesinde İngilizce olarak verilecek bir ders görevi üstlendim. Sonra yine işime ve ilk kitabım olan Conrad incelemesini yazmaya yöneldim iyice.

Altmışların ortalarında –özellikle 66-67’de– patlak veren sivil haklar hareketiyle birlikte, kendini daima büyük bir siyonist olarak gösterip özellikle savaş sonrasında 1967’de daima İsrail’i destekleyici konuşmalar yapan Martin Luther King yüzünden kısa zamanda heyecanım söndü. 1968’de Columbia devrimi oldu; fakat ben eğitim yılında orada değildim! Devrimi kaçırmıştım.

1968 sonbaharında Columbia’ya geri döndüğümde Vietnam karşıtı kampüs etkinliklerine epeyce katıldım. Devrime katılmış olan öğrencilerin çoğu benim öğrencilerimdi. Fakat Filistin hareketleri de bu dönemde başladı. Hayatımda ilk defa aynen ailemden ve okul arkadaşlarımdan bazılarının yaptığı gibi ben de Filistin siyasetine katılmıştım. Örneğin Harvard’daki çağdaşlarımdan birisi Washington Üniversitesindeki görevini bırakarak tam gün görevlisi olmak üzere Amman’a gitmişti. O, 1976’da Lübnan savaşı sırasında oldukça kanlı bir cinayetin kurbanı olarak ölmüştü. Bu hareketin önemli adamlarından birisiydi ve onu kimin ve neden öldürdüğü hâlâ bir muamma. 1972’de beni, o zaman Beyrut’ta bulunan Jean Genet’yle tanıştıran oydu. O, Genet’ye çevreyi gezdiriyordu. Genet’nin son kitabı *Sevdalı Tutsak*’da ona Ebu Ömer adıyla atıfta bulunulmuştur.

Her neyse, 1969’da Amman’a giderek bu harekete katıldım –orada kalmak üzere değil; bir göçmen olarak. Hayatımda ilk defa Amerika’da yayınlanmak üzere, politikayla ilgili olarak yazmaya ve radyo ve televizyona çıkmaya başlamıştım. Tüm bunlar politik yaşamımın en büyük olayı olan 67 savaşının sonrasında oldu. Savaş patlak verene kadar 1970 yazı boyunca Amman’daydım. Ne var ki işime geri dönmek zorundaydım. Ulusal Konsey toplantısı için oradaydım (o zaman üye değildim; 1977’de üye oldum). Arafat’ı ilk kez o zaman, 1970’de görmüştüm. Sonra Kara Eylül’ün ardından hareket Beyrut’a kaydı. Annem Beyrut’ta yaşadığı için sık sık oraya gidiyordum. O yıl Lübnan’lı bir kadınla evlendim ve sonraki 12 yıl boyunca (1970-1982) bir göçmen olarak Beyrut’ta Filistin politikasıyla oldukça içli dışlı oldum. Ben daima parti içi mücadeleden tamamen uzak durmaya çalışmışımdır. İnsanlar bir süre benim Demokratik Cephe’ye yakınlık duyduğumu –ilk zamanlar gerçekten öyleydin– düşünmüşlerdi. Fakat asla ne üye oldum ne

de aralarındaki çekişmelere karıştım. Arafat bir bakıma beni kullandı. Çünkü ben Amerika’da yaşıyordum. 1974 yılında Birleşmiş Milletler’e geldiklerinde konuşmada onlara yardımcı oldum: Konuşmayı İngilizceye çevirdim.

Sonra tabii ki Carter’in başkanlığı boyunca, bazı sınıf arkadaşlarımla hükümet üyesi olmaları dolayısıyla bu hareketin işine yaradım. Bunlar birlikte okuduğum kişilerdi. Amerika’da kendini kabul ettirmiş bir şahsiyet olarak yetiştiğim hatırlanmalıdır. Yatılı okula, sonra Princeton’a ve Harvard’a gitmiştim. Bunlar Amerika’yı “temsil ettiğim”i düşünen bazı Filistinlilerin bu gibi yanlış yorumlarına rağmen faydalanabileceğim şeylerdi. Örneğin *Filistin Sorunu* adlı kitabım piyasaya çıktığında haftalık bir dergi olan Halkçı Cephe, benim tüm burjuva değerlerinin bir temsilcisi olduğum varsayımıyla bana yönelik çok ciddi bir saldırı başlattı. Her halükârda akademik çalışmalarım eşzamanlı olarak politikaya da atılmıştı. 1970’lerin ortalarında *Şarkiyatçılık*’ı yazdığım da bu ikisi bir bakıma birleşmişti. Bu kitap en çok ilgilendiğim iki şeyi bir araya getirmişti. Kültür ile iktidar araştırmaları ve analizleri. Bu tarihten itibaren 1991 sonbaharında Ulusal Konsey’den istifa edene dek bu birliktelik oldukça iyi gitmişti.

– Belki *Şarkiyatçılık*’daki bu ilgi birlikteliğinin yapısı hakkında bir şeyler sorabiliriz. *Şarkiyatçılık* genellikle Avrupa yazın geleneğine yönelik bir tür karşı tarih ve yüksek yazın hümanizminin politik hayaletinin kovulması olarak yorumlanmaktadır. Diğer yandan politik olarak eleştirilen metinlerin yazınsal niteliği de vurgulanıp teyid edilmektedir. Bu husus bazı insanları bu kitapta yazınsal hümanizme yönelik ikircikli bir yaklaşım hissiyatına sevketti. Ne de olsa bu hem yazınsal değerleri onaylayan hem de bunları insanî değerlerle özleştirecek kadar ileri giden bir gelenek. *Şarkiyatçılık*’da gerçekten yazınsal hümanizme karşı ikircikli bir yaklaşım var mı?

– Evet. Kitabın kahramanları –eğer kahramanlar varsa, özellikle kadın kahraman olduğunu sanmıyorum– temelde romancılar. Flaubert ve Nerval gibi, aynı zamanda şair olanlar da var. Yine de bir ikircik söz konusu. Orwell’in Salvador Dali hakkında dediği gibi hem iğrenç bir insan hem de büyük bir sanatçı olunabilir, Dali öyleydi. Dolayısıyla hem bir emperyalist, hem bir oryantalist hem

de büyük bir yazar olunabilir. Benim gerçekten ilgilendiğim de bu: bu ikisinin birlikteliği. Bu durumda ne yapılır? Meslekî yaşamım bu noktada oldukça istikrarlıydı. Oysa gelenek bu ilişkinin tamamen ayrılması istikametindeydi. Bu birliktelikten bahsetmem dolayısıyla giderek aykırı bir ses olarak görülmeye başladım.

– *Yaygın eğilim, insanî yön adına politikanın iyice bastırılması yönünde değil mi? Tam olarak bir ayırım değil ama bir tür önceleme.*

– Evet. Fakat yine de, şu anda önemli olduğu için bundan söz etmemeniz anlamında bir tür ayırımdır. Örneğin –kendisini sevip saygı duyduğum– Raymond Williams’ın, *Kültür ve Toplum*’unda Carlyle ile ilgili uzun bölümü ele alalım. Carlyle’i nasıl Williams gibi okuyabilirsiniz? 1950’lerde ya da başka bir zamanda olsa bile. Carlyle, *The Nigger Question*’ı 1840’larda yazmıştı ve bu ırkçılık korkusunun dehşetengiz bir yapıtıydı. Yapıtı iyice incelerseniz bunun her yerde olduğunu görürsünüz. Aynı şey Ruskin için de geçerli. Zira o, Gandhi, Tolstoy gibi yazarlar üzerindeki büyük etkisine rağmen ciddi ciddi bir emperyalistti. O gerçekten İngilterenin dünyayı sömürgeleştirmesi gerektiğini düşünüyordu –ve bunu söylemişti de! Dolayısıyla sorun, bunu arama sorunu değil. O zaten orada. Yapman gereken sadece okumak. Bu yüzden haklısınız. Mevzu bir söylemin diğerine öncelenmesi/baskın çıkması. Ben hem bu ikisinin birliktelik şekliyle hem de, zihnimizde bu kaygıları taşıyarak ve, bu eserleri sömürgesizleştirici bir eleştirinin koşullarını mümkün kılan şeylere dönüştürecek kontrapuntal okuma dediğim süreçle okumayla onları nasıl okuyabileceğimizle ilgileniyorum.

Yeni kitabım *Kültür ve Emperyalizm*’de daha açık şekilde yapmaya çalıştığım şey bu. Örneğin (bu şekilde) *Mansfield Park*’ı münhasıran *Mansfield Park*’ın bakış açısı yerine, Bertrams’ın Antigua plantasyonunun bakış açısıyla okumak olanaklı hâle geliyor. Bu okuma şeklinde, hem Santo Domingo’daki köle isyanının hem de ondan neşet eden tüm Karayip yazı geleneğinin kökenlerini gözlemleyebiliriz: Yani C. L. R. James, Lamming ve Eric Williams’ın eserleri. Bu noktada bence, *Mansfield Park* çok daha ilginç bir romana dönüşmektedir; başka bir şeye, başka bir tür okumaya ve farklı bir ilgiye yeniden uyarlanma imkânını içinde taşıması dolayısıyla daha da büyük bir yapıt olur. O, bu şekilde, İngiliz romanının dışında bir yörüngenin parçası olur; Karayib kültürünün bir parçası olur.

– Yine de *Mansfield Park* okunacak bir roman olmaya da devam eder. Diğer bir deyişle söz konusu eserlere sıkıca bağlısınız.

– Evet, şüphesiz, çünkü ben kültürel olarak son derece muhafazakârim. İyi kitaplar var, bir de daha az iyi kitaplar var.

– Fakat bunun birçok nedeni olabilir. Mesela bu kitapların, belirli tarihsel deneyimlerin çok belirgin biçimde dipte bırakıldığı ve bunların tamamen stratejik bir savunmasının öne sürüldüğü eserler olduğu söylenebilir. Bu kültürde kanon olan eserler bunlar; dolayısıyla çözümlemeye başlamamız gereken yer de burasıdır. Ama sizin söylemek istediğiniz bunun stratejik bir başlangıç noktası olmasından daha önemli bir şey galiba?

– Evet. *Mansfield Park*, Austen’in en sevdiğim romanı olmasa da bizatihi kayda değer bir çalışma. Nitelikle ilgili tartışmada bahislerin en yüksek olduğu yer burası. Çünkü Austin, toplumuyla ya da onun bir kesimiyle o kadar işteşti ki, –bu oldukça dar bakış açısı yüzünden– bir imparatorluğun kaçınılmazlığına inanmıştı. Feministlerin Jane Austen’i aklamalarına rağmen bu değişmez bir durumdur. *Mansfield Park*’taki Fanny Price’in feminizmi ne köleliği ne de şeker plantasyonlarını inceleme zahmetine girer. Bence bu kaydedilmesi gereken bir husus.

– Fakat bir kitabın niteliği, onun özünde kontrapuntal okunma imkânına mı bağlı?

– Bence öyle, fakat bu tarz bir şeyi kanıtlamak için yalnızca ileri sürmenin yetmeyeceği açık. İnsanın her şeye zamanı olmuyor. Diğer bir örnek olarak *Karanlığın Yüreği*’ni ele alalım. Onu politik olarak nasıl değerlendirirseniz değerlendirin o, Afrika hakkında yazılmış bir roman. Onu eleştiren Chinua Achebe de dahil çoğu Afrikalı romancı, yine de onunla meşgul olma ihtiyacını hissetmiştir. Irkçı bir metin olmasından dolayı değil, bilakis Afrikayla ilgili olarak bir Avrupalının imgelemine ürün olan en karşı konulmaz yapıt olmasından dolayı. O bu niteliğe sahip; bundan dolayı da stratejik olarak merkezi bir eser. Aynı şey *Fırtına* hakkında da geçerli. Bu noktada zikredilmesi gereken ilgili bir kavram da “haz”dır. Sadece strateji ya da nitelik açısından değil, estetik haz da alınabilecek bir eser o. Belki bu nedenlerden dolayı, fakat aynı zamanda harika bir eser olma-

sından dolayı da okunması gereken bir kitap o. Ben asla yapının keyif tarafını küçümsemeye ya da aşağılamaya çalışmıyorum. *Kim* gibi eserleri ele aldığımı yeni kitabımda öne sürdüğüm argümanlardan birisi, –19. yüzyılın sonlarında neden bu kadar önemsendikleri noktasında– romanın karakteri olan *Kim*’in, Kipling’in Hindistan’da olmaktan keyif alabilmesinin bir vasıtası olduğudur. Yine de ondaki emperyal yönü görmezden gelemezsiniz: O orada, İngiliz İmparatorluğunun hizmetindedir. Sonunda bu büyük oyunun sadık bir hizmetkârı olur. Fakat o noktaya gelinceye kadar bence, *Kim*’in Kipling açısından temel niteliği keyiftir– bir tür emperyal haz.

– *Emperyal haz, sınırlar boyunca hareket edebilmektir. Dolayısıyla bu haz, özünde politik imâları olan bir haz değil mi?*

– Doğru, fakat başka insanlar da sınırlar boyunca hareket edebilir. Şaşarsınız buna. Enteresan olan şey, Kipling’in o zamanlar olup bitenlere karşı tamamen ilgisiz kalacak kadar İmparatorluk hazlarına sahip olmasıdır: Yeni bir Hint ulusal hareketinin ortaya çıkışına karşı. Yeni oluşan, ortaya çıkan ve nihayetinde imparatorluğa hâkim olan bu diğer faktöre, bu diğer unsura karşı ilgisizdir.

– *Metnin ince ayrıntılarının tam da bu ulusal hareketin ortaya çıkışına karşı ilgisiz kalınmadığı yerler olduğu söylenebilir.*

– Romanda, Kipling’in Hindistan’daki değişikliklerden bahsettiği iki yer var, bunun dışında o çoğu zaman değişmez bir Hindistan betimler... Birincisi Büyük Ayaklanma konusunda yaşlı bir askerle konuşma bölümü. Kipling bunu, Hintlilere hâkim olmuş geçici bir çılgınlık olarak betimler. Bu bakımdan o, bunu görür, başka bir şeye dönüştürür ve çeker gider. O, bunu görmüş fakat –olduğu gibi– aktaramamıştır. İkinci yer ise daha sonra kadınlardan birinin, Shamlegh’in dul karısının, “biz bu yeni gelen İngilizleri istemiyoruz” (bu, 25 yıl sonra Forster’in Ronnie Heaslop’u gibi eğitilmiş ve genç sömürgecilere yönelik bir göndermedir) dediği yerdir: Biz eski stili yeğleriz. Kipling’e göre, Hintliler bir anlamda Colonel Creighton gibi geleneksel oryantalistleri tercih etmektedir. Bu bakımdan o, Hintlilerin ne isteyebileceğini kaydetmekle birlikte onun üzerinde durmaz, onu başka bir şeye dönüştürür ve geçer gider. Orada bu tarzdan açıkça politik duruma işaret eden başka bir ayrıntı olduğunu sanmıyorum.

– *Bu Mansfield Park’a karşıt bir örnek gibi. Orada siz metinde yeniden okuyabileceğimiz bir yer olduğunu söylüyordunuz, oysa burada başka bir yer yok.*

– Hayır, (böyle bir) başka yer var: Ulusal bir hareket. Örneğin (önemli bir ayrıntı değil) Kim ve Llama’nın ziyaret ettiği ve İngiliz Ordusundaki yaşlı askeri Kipling, köyünde saygın olan birisi olarak betimlemiştir. Oysa bana göre, geçmişim gözönüne alındığında, onun gibi işbirlikçi birinin saygın biri olmaması daha büyük ihtimal taşımaktadır. Dışlanmış biri olması daha muhtemel. Bu önemli.

– *Şarkiyatçılık’da Foucaultçu bir perspektiften istifade ettiniz. Fakat yine de kitap, Gramscici hegemonya kuramıyla çerçevelenmişti. Bu iki iktidar kuramı arasında büyük fark ve gerilim yok mu?*

– Oldukça.

– *Bu ikili perspektifi savunmayı sürdürdünüz mü?*

– Hayır. Foucault’yu terkettiğimi söyleyemem ama 1970’lerin ortasında *Hapishanenin Doğuşu* çıktığı tarihlerde Foucault’dan alacağım ne varsa aldığımı söyleyebilirim. Foucault konusunda keşfettiğim şey –bu konuda “Foucault ve iktidar imgelemi” adlı küçük bir deneme yazdım– o, bir iktidar kuramcısı gözükmesine ve açıkça sürekli direnişe atıfta bulunmasına rağmen aslında kendisi iktidarın bir muharririydi. O, aslında iktidarın zaferi hakkında yazıyordu. Bence, kitabının birinci yarısında iyice betimlediği yönetsel ve disipliner baskı türlerine karşı koyma konusunda yardımcı olacak öğeler, kitabın özellikle ikinci yarısından sonra çok azdır. Bu bakımdan onun eserine yönelik ilgimi tamamen kaybettim. Konuyla ilgili diğer malzemeleri ise, bana göre çok zayıf ve sıkıcı.

Amerika’da Gramsci’yi ilk okutan kişilerdendim –fakat Gramsci’yi okutmak, ondan bahsetmekle ilgili bazı problemler var.

Öncelikle *Hapishane Defterleri*’nin İngilizce çevirisi, bozuk bir metne dayalıydı ve çok yanlış bir izlenim veriyordu. *Şarkiyatçılık* üzerine çalışırken bile onda bazı hatalar bulmuştum. İkincisi ve daha önemlisi –çünkü şu anda çok güzel bir metin okumak mümkün (Gerratana’nın dev bir ekle yayınladığı dört ciltlik *Hapishane Defterleri* eleştiri basımı) Gramsci’nin bir not tutma müptelası olmasıydı. O, yeni kitabımda epeyce istifade ettiğim *Güney Sorunu* adlı kitabı hariç asla istikrarlı bir kitap yazmamıştır.

Gramsci'nin bir eserinden tutarlı bir politik ve felsefî yaklaşım çıkarmak çok zordur. Biraz ondan biraz şundan var ve bence genellikle Vico ve Leopardi'nin geleneğinde bir tür İtalyan kozmopolit kötümserliği var; bunun yanısıra kendisinin, İtalyan işçi sınıfına yönelik muazzam katkıları. Bunun dışında ondan metodolojik olarak "İstifade etmek" çok zor.

– *Belki hegemonya kavramından istifade edilebilir.*

– Evet, o kavram hâlâ kendisinden istifade ettiğim muhteşem bir kullanışlılığa ve büyüleyiciliğe sahip. Fakat o tam olarak ne ifade ediyor?... Onun en ilgi çekici özelliği, karşılıklı kuşatma fikri. Hegemonya ve bize karşı-hegemonya hareketine girişmek için gereken şeyler. Fakat bu, kuramsal olarak yapılamaz; bilakis bu, kendisinin bütünlüklü, uyumlu dediği türden geniş bir politik hareketin parçası olmalıdır. Son derece kullanışlı bulduğum şey bu. Fakat bunun ötesinde onu malzeme olarak kullanmak çok zor.

– *Sol politik kültürde en azından iki tamamen farklı Gramsci yaklaşımı olagelmıştır. Birincisi onu kültürel olarak yeniden okumaya dayalıyken diğeri, **Turin Gramsci** de denilebilecek ve organik entelektüeller, işçi sınıfı örgütleriyle vs. ilgili şeylere dayanmaktadır. Siz her ikisinden de mi yararlanıyorsunuz?*

– Bence böyle yapılmalı. Örneğin o, *Güney Sorunu*'nda, bir kuzey entelektüeli olmasına rağmen sonradan güneyli bir eylemci oluveren Gobetti diye birinin rolüne dikkat çekiyor. Denmeye çalışılan şey, devletler ve coğrafî gerçeklikler arasındaki politik ve coğrafî bölünmelerin üstesinden gelinmesidir. Gramsci'nin yaptığı şeyde, aynı türden bir karşı-hegemonya hareketi ortaya koyabilmek için son derece tikelleşmiş bir yerel durumda (1920'lerin başlarındaki İtalyan politikası) anlık çözümler üretmektir. Onda beni en çok ilgilendiren yön buydu. Bence, şu ana kadar Gramsci'nin düşüncesi konusunda, üzerinde yeterince durulmamış olan merkezi husus, düşüncesinin temelde coğrafî bir eksene sahip olmasıdır. O, benim açımdan son derece önemli olan, coğrafya ve yerel şartlar çerçevesinde düşünmektedir. İtalya'daki kötümser materyalist gelenek, tamamen yer/mekanla ilgilidir. O son derece dogmatik dışı ve soyut dışıdır.

İtalya'daki durum konusunda daima bir takım çözümler bulabilirsin. Oysa bugün sol dergilerde okuduğumuz kuramsal malzemelerin çoğu –son on yılda belki daha da fazla olarak– o kadar müphem ve herhangi bir sonucu olan politik bir hareketten o kadar kopuk ki.

– *Burada Gramsci'ye ilişkin olarak söylediğiniz şeyler, daha önceden Austen bağlamında hümanist yazın geleneğine ilişkin söylediklerinizle bir tür gerilim içinde gözüküyor.*

– Neden? Gramsci bir yazın hümanisti. Eğitimi, filoloji üzerineydi ve tutkulu şekilde İtalyan yazını ve diğer yazın biçimleriyle ilgiliydi. O her şeyi okurdu. Bence hümanistik olan ile politik, radikal vb. olan şeyleri karşı karşıya koymak hata olur. Bu ilişkinin birbirini beslediği çok uzun süreli bir gelenek var. Örneğin Thompson'un "*İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*" nu incelediğinizde her tarafta Blake gibi kişilerin, şairlerin, yazarların ve radikal hareketlerin Shakespeare'i kullanmalarının bir sürü örneğini görürsünüz. Bence sözde ya da yapay bir Althusserci karşıtlığa dayanan bu tezat kaçınılmaz bir durum değil. Mandarin olmayan, ruhunu bedeninden ayırmamış ya da politikayla alay etmeyen bir yazın hümanizmi düşünülebilir. Bunun politikayla aslında tamamen içli dışlı olduğu görülebilir. Örneğin, C. L. R. James'in de dediği gibi asla bir öncesi olmayan bütün bir Karayip yazı geleneği var. Biz Afrika'dan değil, taşıma bir halk olan Karayiplerden bahsediyoruz. Onun geçmişi/öncesi bu; Batının hümanistik –ve politik– düşünceleri. Dolayısıyla sizin gerginlik dediğiniz şey beni rahatsız etmiyor.

– *Foucault ve Gramsci, size, yazın nesneleri konusunda metne yönelik daracık yaklaşımların ötesine geçen alternatif kuramsal yaklaşımlar sağlamıştır. Onlar, metinler ile bağlamlar arasında, okuma ile pratikleri arasında farklı türden kuramsal köprüler kurmuşlardır. Yine de Foucaultcu yaklaşımı, problemli yapısı, iktidar konusundaki o kuşatıcılığı yüzünden reddedip Gramsci'nin de kuramsal bir çerçeveye vermemesi dolayısıyla ancak taktiksel olarak okunması gerektiğini söylemeniz, bir tür metodolojik boşluğa yol açar gözükmektedir. Bu sizi kaygılandırıyor mu? Ya da diğer insanların da, doğru kuramsal çerçeveye sahip olmak konusunda çokça kaygılandıklarını düşünüyor musunuz?*

– Evet, bence öyle. Kuram (birçok şeyin) yerine geçer hâle geldi. Bana göre kuram, aslında bizatihi önemli bir konu değildir –yani şu ya da bu kuramın hiç durmadan gelişmiş anlatılarını yazmak.

(İstisnalar var. Adorno, kendisiyle ilgili hiçbir kitapta değinilmeyen müziksel temeli dolayısıyla bana bizatihi ilginç geliyor. Adorno'nun büyük tarafı aslında, idare edilen toplum ya da doğunun fethiyle ilgili sözleri değil, müziktir) Fakat yetmişlerin başında **Başlangıçlar**'ı yazdığım yıllardan bu yana kuram bizatihi bir konuya dönüşmüştür. O bizatihi bir akademik ilgi konusu hâline gelmiştir. Buna asla tahammül edemem. Neden? Çünkü bu süreçte ihmal edilen şey, benim için çok daha önemli olan metinlerin tarihsel etüdü mevzuudur. Öncelikle gerçek bir keşif için çok daha fazla fırsat var; ikinci olarak politik ve kültürel mevzular, zamanımızdaki benzer konular çerçevesinde çok daha net olarak ifade edilebilir. Baskı sorunu, ırksal baskı sorunu, savaş sorunu, insan hakları sorunu –tüm bunlar kuramsal tartışmanın müdahaleci, kurumsallaşmış ve kitlesel tartışmalarına karşın yazın ve diğer metin biçimlerine ilişkin incelemeler grubuna dahildir.

– **Şarkiyatçılık** bağlamında, Jane Miller adlı eleştirmen *The Seductions of Theory*'de, *feminen çağırışımı tüm o terimleri Şarkiyatçılık tartışmasında kullandığınızı ve bunların eleştirel terimler olduğunu söylemektedir. Kitabınızda feminizmin gerçekten oldukça müphem bir durumu var.*

– Evet öyle, bunda kuşku yok. Yirmi yıl önce **Şarkiyatçılık**'ı yazarken yapmaya çalıştığım şey iki şeye işaret etmektir: Doğu'nun Avrupalı erkek yazarlarca olağanüstü şekilde feminize edilmiş olması ve Batı'daki kadın hareketinin emperyalizmle temas içinde olmasıydı. Bu caydırıcı değildi. Irk ve toplumsal cinsiyet sorunlarının tarihsel ve kuramsal bir şekilde birleşmeleri –sadece toplumsal kimliğe karşıt olarak– daha yakınlarda –son dört veya beş yılda– gerçekleşmiştir. Bu devam eden bir tartışmadır, **Şarkiyatçılık**'ı yazdığım dönemde, bunun, araştırdığım konunun bir parçası olduğunu düşünmemiştim. Bence Miller tamamen haklı; fakat **Şarkiyatçılık**'a yönelik bu eleştirilerin o zamanlar yapılmamış olması da çok önemli! Müzik ya da antropoloji gibi bir alanın **Şarkiyatçılık**'da feminizmin işlevi nedir? Bu çok karmaşık, çok sorunlu bir şey; o, da-

ha yenilerde, Amerikan Antropoloji Derneği ve diğer birkaç yerdeki tartışmalarda, son üç dört yılda ortaya çıktı. Bu konuyla daha yenilerde ilgilenilmeye başlandı.

– *Doğrudan Şarkiyatçılık'la ilgili son dönem feminist bilimi ya kültürel ulusal bir yaklaşımı ya da kadın hakları yaklaşımını desteklemiştir. Bu konuda siz ne dersiniz?*

– Bence onlar özellikle geçen yıldan beri oldukça ilgi çekici olmaya başladılar. Orta Doğu'ya şöyle bir baktığımızda örneğin İslâm'da ve İslâm toplumunda kadının rolüyle ilgili tamamen karmaşık ve ilgi çekici eserlerde ani bir filizlenmeyle karşılaşyoruz. Üç ya da dört yıl önce Yale'de hazırlanan Leyla Ahmed'in yeni bir kitabı hâlâ ABD'de tek bir eleştiriye konu olmuş değil. Hiç kimse buna değinmek istemiyor, çünkü o çok karmaşık ve sorunlu bir bakış. Şu anda başka bir sürü malzeme daha piyasaya çıkıyor. Sonra tabii, dünyanın benim iyi tanıdığım tarafından, Arap ve İslâm dünyasından kadınların çeviri metinleri ve antolojiler –*Let Women Speak, Islamic Women Speaking*– var. Yine de benim için önemli olan, bu kuramsal sorunlar değil; bilakis değişik bölgelerdeki ciddi ve politik olarak etkin kadın hareketleridir. Sonuç itibarıyla önemli olan bu. Bugün Orta Doğu'da, Suudi Arabistan, Cezayir, Tunus, Lübnan ve bence özellikle Filistin'de statükoya karşı genel mücadelenin bir parçası olarak bir hareket ve yazının varlığı söz konusu. *İntifada*daki kadınların rolü son derece öncü. Yani durum değişiyor; on yıl öncesinden, kesinlikle yirmi yıl öncesinden çok farklı. Bu özellikle kadın hareketinin muhalif yapısı ve şariat, Kur'an vs. argümanlarını kullandığını söyleyen otoriteler tarafından inkâr edilen bir dişi kadın hakkını savunmaları dolayısıyla benim açımdan önemli.

– *Yeni kitabınızda bu tür tartışmalara yer verdiğinizizi düşünüyor musunuz?*

– Evet bunlarla epeyce ilgilenmiştim. Fakat bu literatür hâlâ sınırlı. Başka bir soruna giriyorsunuz: Kadın hareketi ile ulusalcılık arasındaki ilişki. Öncü kadın hareketlerinin görüldüğü Endonezya, Hindistan ve Mısır gibi yerlerdeki ulusal hareketlerin ilk günlerinde bunlar temelde ulusal hareketlerdi. Bunlar, beyaz adama karşı verilen genel mücadelenin bir parçası olarak düşünülmüşlerdi. Geçen yıl Güney Afrika'ya gittiğimde, bu hareketler ile günümü-

zün hareketi arasındaki farkın etkileyici bir örneğine şahit oldum. Akademik Özgürlük konulu bir konuşma yapmak üzere Cape Town Üniversitesi tarafından davet edildim. Boykot dolayısıyla ANC tarafından aranıp aklanmak zorunda kalmıştım ve ANC kargahlarında ve başka birçok yerde seminer vermiştim. Johannesburg’da yaptığım ilk konuşma çoğunluğu Müslüman olan bir Asya yerleşim bölgesi olan Linasia’daki İslâm merkezinde gerçekleşti. Onların da duymak istedikleri Filistin konulu bir konuşma yaptım. Sonra bana “Biz seni dinledik, şimdi sen de bizi dinle” dediler. Bunun bir şaka olduğunu sandım; zira genellikle misafirler konuşur ve giderler. Sonra biri eğitimden, yasal değişikliklerden, şiddetten, hapishane koşullarından vs. bahsetti.

Daha sonra, adını asla unutmayacağım bir kadın ayağa kalktı. Rohanna Adams. Bir Müslüman ismi ve Hristiyan bir soyad –fantastik. Müslümanların iman ifadesi olan *Bismillahirrahmanirrahim*’i kullanmayan yegâne kişiydi: Bu Güney Afrika ve tüm İslâm dünyasında, bazen devrimci bazen de reaksiyoner bir ifade şeklidir. Birinci durumda siz, “İslâm, siz baskıcılar ve ayrımcılar vs. karşısında benim rehberimdir” anlamına gelmektedir. Suudi Arabistan gibi yerlerde bu, mevcut sosyal nizamla bağlılık anlamını taşır. Cezayir’de o, Fransızlara karşı kullanılmıştır: Politik bir güç olarak İslâm. Bunu yapmayan sadece o mezkûr kadındı. Ayrımcılığa karşı mücadeleyle yine saplanmama konusunda onun yöntemi buydu. O, “Evet bizler ayrımcılığa karşı mücadele veriyoruz; fakat hâlâ kadın sorunu ortada. Hiçbiriniz bunu dile getirmediğiniz.” (Onlara, suçlama yollu işaret ederek) “bizi bir kenara itmeye çalışıyorsunuz” dedi; gerçekten de öyleydi. Salonu, kadınlar bir yerde erkekler bir yerde olacak şekilde düzenlemişlerdi –bir de ayrımcılığa karşı çıkarak. O kadın bu problemle uğraşmaları gerektiğini söylemişti.

Dolayısıyla ulusçuluktan yüz çeviren tamamen farklı bir kadın hareketi söz konusu. Ulusalcılığın, kadınlar, dinsel ve etnik gruplar vs. gibi yeni azınlık sınıfları vasıtasıyla, *baskının* bir tuzağı hâline geldiği konusunda genel bir uyanış söz konusu –kadın hareketi bu uyanışın tezahür ettiği yerlerden birisidir. Filistin’de işgal edilmiş

topraklardaki kadın hareketinin esas önemi, sadece İsrail'e karşı değil, kadınlara yönelik sözde İslâmi-Arap baskısına karşı da bir mücadele vermesinden kaynaklanmaktadır. Fakat daha işin başındalar. Yine de durum değişiyor.

– *Şarkiyatçılık*'la ilgili son sorumuz, kitabınızın neden olduğu ve “kolonyal söylem kavramı” başlığı altında devam eden kimi çalışmalarla bağınız hakkında. *Şarkiyatçılık* genellikle yeni bir kuramsal türün kurucu metni olarak tanımlanıyor. Fakat bu tür sık sık, kitabınızın kuramsal varsayımları ve pratiklerinden pek çok açıdan oldukça farklı olan postyapısalcılık kuramı çerçevesinde ifadeye aktarılıyor.

– Kesinlikle.

– O bazen de, oldukça şaşırtıcı şekilde, eleştirmenlerinizin sizi arasıra ilişkilendirdikleri politik eğilimle bağlantılandırıyor: “Tersine *Şarkiyatçılık*” ya da Batı ile onun *Öteki*'si arasındaki hiyerarşik ilişkinin basit bir ters yüz edilmesi. Bu iki şey arasındaki ortak nokta, Batı ile *Öteki*'si arasındaki ikili karşıtlık üzerinde sabitlenme ve her iki kategoriye de homojenleştirmeye yönelik bir eğilim, böylece tarihsel ya da jeopolitik her hususiyetin kaybedilmesi. Birincisinde yapıbozumcu duruşun tamamen olumsuzluğunun ötesine geçmeyi reddederek, ikincisinde her türden farklı kolonyal ilişkiyi politik olarak bir araya tıktırarak. Bu gelişmeler konusundaki görüşünüz nedir?

– Bence *Şarkiyatçılık*'ın etkisi, tahakküm biçimlerinin kültürel bileşenlerine, Afrikalı, Hintli, Japonyalı söylem biçimlerine sebebiyet vermesi, dar bir anlamda da bu yerler hakkındaki konuşmalarda önemli bir kurucu rol oynaması bakımından yaklaşan eserler üzerinde oldu. Artık, örneğin 19. yüzyıl Afrika kâşiflerinin tanımlamalarına, sanki gördüklerinin bir resmiymiş gibi bakılamaz. Bir bölgeye tahakkümle ilgili olarak ortaklaşa bir girişim mefhumu vardı. *Şarkiyatçılık*, faydalı olduğunu düşündüğüm bu tür çalışmalara sebep oldu. Yine de kasıtlı olmadığımı, hallettiğimi düşündüğüm, fakat açıkçası halledemediğim kötü bir şeye de sebebiyet verdi: Homojenleştirme problemi. Örneğin ben Arap dünyasındaki çoğu kişi tarafından tamamen saçma şekilde bir İslâm savunucusu olarak yorumlandım. Ben İslâm'ı savunmaya çalışmıyordum. Ben sadece, ol-

dukça özel bir etkinlik şeklinden bahsediyordum: Temsil. O zaman sorun şuna dönüştü. (bazılarının ileri sürdüğü gibi): Sen Gerçek Doğu'nun ne olduğunu söylemedin. Bir bakıma yeni kitabımda yapmaya çalıştığım şey (diğerlerinde yapmadığım), hem emperyalizmden, hem de, sömürgeleştirme ve Üçüncü Dünyada ortaya çıkan hareketlerden –her türlü muhalefet ve direniş– söz etmektir.

Ulusçu hareketler içinde bir tür muhalefet olarak değerlendirdiğim hususta bir yoğunlaşma var: Kurtuluşa karşı ulusçuluk. Ulusal burjuvaziye, ayrılıkçılığa, devletçiliğe, ulusal güvenliğe yol açan bir ulusçuluk var: Üçüncü Dünya Devleti olmanın patolojisi bu. Fakat daima benim “Kurtuluş” dediğim alternatif imkânları var. “Zafer randevusunda herkese yer var” (C. L. R. James'in Césaire'den alıntısı) cümlesi benim için çok önemli.

Oryantal ve Oksidental arasındaki muhalif taraflardan müstakil olarak bahsetmek olanaksızdır. Ben iç içe geçmiş ve örtüşen deneyim alanları dediğim husustan bahsediyorum. Tüm mevzu, emperyalizmin tek tarafa değil iki tarafa âit olmasıydı; ikisi daima birbiriyle iç içedir. Kontrapuntal metodun devreye girdiği yer burası. Mevzuya üstte bir melodi ve altında sadece bir dizi aptalca eşlik eden ya da susan unsurlar olarak bakmak yerine, gerçekten çok sesli bir çalışma olarak bakmak. Bunu anlamak için bu örtüşen topraklar kavramını kabul etmek zorundasınız –benim karşılıklı bağımlı tarihler dediğim şeyi. Ayrılıkçılık yerine bütünlükçü bakıştan, kurtuluştan sömürgeleştirmeden bahsedebilmek için yegâne yol budur. Ayrılıkçılığa tamamen karşıyım.

Tersine Şarkiyatçılık'a gelince tüm İslâm dünyasında bununla ilgili bir literatür var: “Oksidentalizm”: Dünyadaki tüm kötülükler Batı'dan gelir. Bu son derece sıkıcı ve yavan gördüğüm meşhur bir tür. Ben bundan ve yerlililik dediğim şeyden kendimi koparmışım. Bu konuda iyi bir örnek vereyim: 1962 ya da 1963'te Soyinka adlı ilerici bir entelektüel en büyük yerlici kavram olan *negritude*/zencilik hakkında utanç verici bir eleştiri yayımlar. O, Senghor'un düşüncesinin aslında ikinci sınıf siyah adam kavramını kabul ettiğini söyleyerek onu eleştirir. Bu, diyalektik muhalefetin di-

ğer yarısıdır. Mükemmel. O, Amerika’da Skip Gates’le yeniden kurduğu kendi dergisi *Transition*’da, Kenyalı bir Müslüman olan Ali Mazrui adlı Afrikalı politik bilimciye karşı sıkı bir eleştiri yazısı yazar. Ali Mazrui’ye yönelik eleştirisinin özü, onun katışıksız bir Afrikalı olmamasıdır. O, sonradan İslâmlaşmış, Araplaşmış bir Afrikalıdır. Yani bütünleşmeci, kurtuluşçu bir Afrikalı, yirmi yıl sonra Nijerya’da, birine yeterince siyah olmadığından dolayı saldıran bir yerlici olmuştur! –kendisi de zamanında zenciliğe saldırmış olan birisi. Bu dönüşler, politik durumun parçasıdır.

Aynı şey Salman Rüşdi olayında da cereyan etmektedir. Kitabın İslâm dünyasında yasaklanışına yönelik eleştiri konusunda en çok ses çıkaranlardanım. Öncelikle bu, insanları harekete geçirebilen, yaşamlarını bu yola koymuş insanların anlayabileceği herhangi bir seküler/çağcıl teorinin olmayışı, ikinci olarak da organizasyon eksikliği dolayısıyladır. Bu, başarısızlığın en çok yanıp yakıldığım kısmı. Bundan dolayı, otantiklikle ve etnik özgüllükle ilgili bu kadar şey mevcut. Problem, kimlik politikası: Deneyimin göç edici niteliğini, yani herkesin bir göçmen veya sürgün olduğunu dikkate alamamak ve kabul edememek. Örneğin İngiltere’de *Şeytan Ayetleri*’ne karşı en çok yaygara çıkaran kişiler, temelde kendilerine düşman olan bir çevrede otantikliklerini kabul ettirmeye çalışan göçmenlerdir. “Bizim tecrübelerimiz de aynen Filistinlilerin, Bangladeşlilerinki gibidir” demek ve bunu “onlara karşı biz” gibi ikili bir karşıtlığın ötesinde, farklı bir çerçevede görmek yerine, kendine (özüne) dönmek, yalnızca kendi topluluğuna, topluluğun daha katışıksız formuna dönmenin kurtuluş olduğuna yönelik bir tutku var ki bu, bence bir tür ruhsuzluktur. Uygarlığımızın en iyi yönlerinin sona ermesidir ve ben ona tamamen karşı çıkıyorum. Arap dünyasının Şarkiyatçılık ve diğer süreçlerle marjinalleştirilmesi, gettolaştırılması ve metalaştırılmasına, sırf etnik özgüllük iddiaları veya Arapların zafer günleri ya da İslâm’a geri dönüşlerle karşı çıkılamaz. Bunu yapmanın yegâne yolu, bu mevzuya iyice bağlanmak ve özünün özüne inmektir; bu geri adımlar değil.

– *Sekülerlik/çağcılık düşüncesi sizin çalışmanızda, özellikle de entelektüel etkinliği tanımlama yolu olarak önemli bir rol oynamak-*

tadır. Seküler entelektüel teriminin, mevcut durumda, yeteri kadar eleştirel bir güce sahip olduğunu düşünüyor musunuz? O, sanki, yalnızca teolojik ile seküler arasındaki ayrım anlamında entelektüel muhalefeti kurması dolayısıyla 19. yüzyıla âit bir kategori gibi. Sekülerlik, sizin işgal etmenizi istemeyen kişilere karşı muhalifce olan bir entelektüel alanı tanımlar gözükmektedir, fakat bu seküler alan içinde birçok farklı muhalif pozisyon mümkün gözükmektedir. Burada sekülerliğin ötesinde özel bir muhalif içerik var mı?

– Sizin de söylediğiniz gibi bu tanım, dinî karşıtı seküler tanımına râci. Bu açık. Mezkur alan da, kutsal ya da ilahinin alanı karşısında tarihin alanıdır. Gramsci'den aldığım ikinci huus bu. O, sanırım 1921'de yazdığı bir mektupta, kuşağının kısmen Croce'nin kanatları altında ulaştığı büyük başarısının, sivil toplumu şu ya da bu tür bir mitolojik fikirden uzaklaştırarak fethetmeyle uğraşmış olmaları olduğunu söyler: O, bunu, sivil toplumun seküler fethi olarak tanımlar. Beni ilgilendiren şeylerden birisi de onun, bu fethin asla bitmeyeceğini belirtmiş olması. Onu olabildiğince sürekli üstlenmelisiniz; yoksa elinizden kaçır gider. Bu, kamusal alanın daimi bir yeniden kazılması demektir. Bunun ötesinde, seküler entelektüelin görevlerini belirlemek zorundayız. (Foucault'nun icad ettiği bir dizi sözde kategori olan, özel karşısında genel sorunsalına girmek istemiyorum. Onu reddediyorum.)

Bunun yerine değişik görevleri yeğlerim: Örneğin bunlardan birisi, bibliyografik görev: Burada seküler entelektüelin görevi, kabul edilmiş kaynaklara ve belgelemelere muhalif olmasıdır. Seküler entelektüelin rolü, alternatifler oluşturmaktır: Alternatif kaynaklar, okumalar, alternatif kanıt takdimi. Sonra epistemolojik işlev dediğim husus var: Örneğin İslâm dünyasına ya da Japonlara karşı “biz”, muhalefetini yeniden düşünmek. “Biz” bu bağlamda ne ifade ediyor? Bu bağlamda ‘İslâm’ ne ifade ediyor? Bence bu işlevleri yalnızca muhalif pozisyonundaki, yani kabul edilmiş fikirleri ihlal etme pozisyonundaki entelektüeller yerine getirebilir. Sonra ahlakî işlev, dramatik işlev var: Muhalefetleri dramatize edebilen ve alternatif sesler vs. sunabilen bir tür entelektüelin belirli alanlardaki fa-

aliyetleri. Bu bakımdan bu, hiç de ucu açık bir kategori değildir. O, belirli şey ve aktivitelerin çoğunluğunu kapsar.

– *Yani seküler entelektüel özünde eleştirel ve muhalif? Sizin ki iyice Sartreci bir tutum...*

– Evet, kesinlikle.

– *... fakat, ayrımın “geleneksel” ile “organik” merkezli olduğu Gramsci’ye pek de yakın değil?*

– Hayır, bence yakın. Sorun bir ölçüde, Gramsci’deki organik ve geleneksel entelektüel kategorilerinin son derece belirsiz ve açıklığa kavuşturulması zor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kategoriler düpedüz istikrarlı olmayan kategorilerdir. Bir zamanlar Matthew Arnold’un organik bir entelektüel olduğu söylenebilir. *Kültür ve Anarşi*’yi yazdığında belirli bir sınıfla aidiyet bağı vardı. Fakat bu yüzyılın sonuna doğru geleneksel bir entelektüele dönüşmüştür. İnsanlar onun kitabını, kilise dışında hiçbir şeyle bağı kurmaksızın bir tür kültür savunusu/özrü olarak okudular.

– *Fakat Gramsci’de belirli bir kitleye hitap edildiği –hatta ideal bir kitleye– hissi var.*

– Evet, dramatik işlevden bahsederken söylediklerimin tümü, izleyici/dinleyici kitlesiyle ilgili. Bence farklı olan, hepimizin farklı etkinlik alanlarında farklı kitlelere sahip olmamız. Sırf rutin dayanışma edimleri veya mantıksız bağlılıklar sergilemek bana ilgi çekici ve önemli gelmiyor. Gerçi bunun da bir zamanı olabilir. Özünde idare edilmiş olan toplumlarda, yani Batı demokrasilerinde en büyük sorun, eleştirel hissin bastırılması ve boğulmasıdır. Seküler entelektüelin buna karşı çıkması ve eleştirel hissin değişik kitleler ve etkinlik alanları açısından yeniden gözden geçirilmesi gerekir.

– *Entelektüellerin ve onların etkinlik alanları sorunu, son zamanlarda Amerikan Üniversite çevrelerinde, daha önceden Şarkiyatçılık’ın anlaşılması bağlamında ele aldığınız kimi konularla doğrudan ilişkili şekilde son derece keskin şekilde ortaya konmaktadır: Yani siyasi dürüstlük ve kanon tartışmalarında. Bunlar dışlamayla, sınırlarla, neyin dışlanması ve neyin kapsanmasıyla ilgili tartışmalar. Sizin tarzınız, alan açarak, daha fazla metni kapsama olarak;*

fakat kanonu da savunarak oldukça geleneksel liberal hümanist bir yaklaşıma benziyor.

İki sorum var. İlki, şayet devlet kültürel planda (sizin ileri sürdüğünüz gibi) dışlama yoluyla çalışıyorsa, mevcut devletin kendisini tüm bunlara açmasını bekleyebilir miyiz?

Pür liberal devlet, bir politik kuram kurgusudur. İkinci soru, TLS'de yazdığınız bir yazıdan alınma; orada şunu soruyorsunuz: "Kanona eleştiri yöneltmekten kim istifade ediyor?" ve cevap da şuydu: "Kesinlikle dezavantajlı konumda olan kişi ya da sınıflar değil: Onların tarihini okuma zahmetine girerseniz görürsünüz ki, o, adaletsizliğe karşı halkın direnişinin daima yazından ve genel olarak kültürden çokça istifade ettiği; oysa hâkim sınıf ile alt kültürler arası haksız ayrımlardan çok az istifade ettiğinin örnekleriyle doludur." Bu "büyük metinlerin" muhalif politika imkânlarına yönelik güçlü bir savunudur. Fakat o tarz ayrımlar her zaman haksız mıdır?

– Ben hiçbir zaman kanonun bana bir dizi kısıtlamalar dayattığı duygusuna kapılmadım. Ne kanonu okurken ne de öğretirken bana bunu yaptıran güçlü bir hâkim sınıf figürünün elinde bir hizmetkâr gibi görmedim kendimi. Onu yalnızca belirli bir dikkat ve disiplin gerektiren bir iş olarak gördüm. Ben o kısıtlamayı hissetmediğim için tüm kanon sorunsalı –ister muhalifleri ister savunucuları tarafından ortaya konmuş olsun– bana çok sınırlı bir sorun gelmiştir. İkincisi o makalede ve sonraları söylediğim her şey, kanonun devletteki rolü, devlet bağlamındaki rolüyle ilgili değil, üniversitedeki rolüyle ilgilidir. Bence üniversite, modern toplumun en son yarı ütöpik mekanlarından birisidir. Şayet üniversite bir dizi kategorinin yerine bir diğerini getirdiğimiz bir yer olursa, şayet geçmişte yasak olmasına rağmen şimdi serbest olan bir dizi metni agresif şekilde okuyacaksak ve bu metinleri okumak için geçmişte okuduğumuz metinleri yasaklayacaksak, ben bu pratiğe karşıyım. Verilmesi gereken karşılık bu değil. Amerika'da moda, Avrupa merkeziliğin yerine Afrika merkezilik olmuş olabilir. Keza İslâm dünyasında, İslâmî metinleri okumak için Batılı metinleri okumamak moda olmuş olabilir. Ben böyle bir tercih yapmak zorunda değilim. Eğer mevzu buysa ben yokum.

Her ikisine de karşıyım. Ben nasıl William Bennett’e, Bernard Lewis’e ve bizim yalnızca Homeros ve Sophocles okumamız gerektiğini söyleyip duranlara karşıysam, sadece siyahilerin ya da kadınların yazdığı metinleri okuyacaksın diyenlere de karşıyım.

Soru şu: Açık kategoriler var mı? Sizin sorunuz aslında bu. Bence var. Fakat onlar öylece ortada değiller, onları siz yapacaksınız. Mevzu bu. “Tamam, Said, istediğini yapabilirsin” diyen biriyle ilgili değil bu. Bu ilginç değil. Siz bir öğretmen, bir yazar ve bir entelektüel olarak, bireysel olarak ne yapıyorsunuz? Tercihleriniz neler? Şayet tutumunuz bu konuda aşırı saygı ise, bu aptalca olur, buna karşıyım. Bunun kısıtlılığını gösterebilmek için uzun zaman harcadım. Öte yandan tutumunuz şayet eleştirelse –bence eğitim denen şey budur– önünüze konan her şeye yönelik bir tür hırs- lı, açıklama isteyen ve sorgulayıcı bir eleştirel hissiyat oluşturmak- sa. Fakat bu asla, sizi sonunda neyin kötü neyin iyi, neyin mükem- mel neyin yetersiz olduğu konusunda karar vermekten muaf tut- maz. Haz mevzuu çok önemlidir. Tabii ki büyük bir romancının bir romanı ile politik bir risaleyi okuduğumda aynı zevki almam. Bu farklı bir şey. Bu bakımdan sonuç itibarıyla açık olan, kategoriler değildir; şayet nasıl yararlanacağınızı bilerseniz kısmen açık olan, politik ve entelektüel çalışmanın olasılıklarıdır.

– ABD’de çalışan ve yaşayan bir Filistinli olarak konumuza ge- ri dönübelir miyiz? *After the Last Sky* adlı kitabınız üzerine *Sal- man Rüşdi*’yle ilgili tartışmanın girişinde “Kültürel bir yabancı” olmanın tehlikelerinden bahsetmiştiniz. Kendinizi böyle mi, yani kültürel bir yabancı olarak mı görüyorsunuz?

– Evet, öyle, tabii mutlaka yabancılaşmış hissetmeksizin, ne de- mek istediğimi anlıyorsunuz değil mi? Siz bir yabancı olabilirsiniz ve sonra daha fazla yabancı olur ve bunu daha derinleştirerek para- noyaya düşebilirsiniz vs. Ben asla böyle hissetmedim. Ayrımcılığa uğradığımı hissetmişimdir; fakat durumumun çaresiz olduğunu as- la hissetmedim; marjinallik duygumu hafifletmek için hiçbir şey yapamayacağım. Konuşma ve yazmaktan asla mahrum olmadım. Bazen bu pek iyi gitmiyordu. Birkaç yıl önce ölüm tehdidi almış- tım, bazıları beni öldürmeye çalışıyordu.

Yaşam şeklimi değiştirmek zorunda kaldım. Kamusal platformda, medyada hatta sosyal olarak, insanların bana bakıp “işte, FKÖ’lü terörist” dedikleri New York gibi bir yerde sürekli savunma pozisyonunda kalmak benim için çok zor olmuştur.

– *Körfez Savaşından bu yana bu daha da kötüleşti mi?*

– Hayır, büyük oranda aynı. Körfez Savaşından hemen önce “Terör Profesörü” başlığıyla *Commentary*’da yayınlanan –tamamen onur kırıcıydı– ve benim Yahudi çocuklarının ölümünü vs. planladığımı ispatlamaya çalışan korkunç bir saldırı vardı. Bunun on yıl boyunca elimi kolumu bağlayacak ve başka bir şey yapmamı engelleyecek bir karalama dalaşının içine beni çekmek için tasarlanmış bir pervasızlık olduğu açıktı. Bu yüzden cevap bile vermedim. Böyle şeyler her zaman olur. Önemli olan yoluna devam etmen. Arap dünyasında politik nedenlerle yabancılık hissediyorum. Tamamen politik nedenlerle on yılı aşkın süredir ne Ürdün’e ve de Lübnan’a gittim. Çoğu yer tarifsiz şekilde değişmişti. Bu yüzden benim geçmişim komik bir şekilde geri getirilemez hale geldi. Ben aslında hiçbir yere âit değilim. Onu bu şekilde halletmişimdir. Sorun yok, çok takmıyorum. İnsanın çok fazla seçeneği olmayabiliyor.

– *Sizi Ulusal Konsey’den istifaya iten şey Arap dünyasına yönelik bu tarz bir yabancılaştırma mı?*

– Filistin hareketinin ve özellikle birkaç yıl öncesine kadar her zaman genel bir politik otorite olarak bağlısı olduğum FKÖ’nün eğitimlerinden hoşnutsuzluk duymaya başladım. 1991 yazı boyunca Madrid Konferansına yönelik hazırlıklarla epeyce meşgul olmuştum. Batı Şeria’dan çok kişiyi tanıyordum ve Amerika merkezi bir nokta haline geldiği için, katkımın faydalı olacağı düşünülmüştü. Arap dünyasında ve hepsinden öte Filistin hareketinde, son süper güç olan ABD’ye ilişkin vurgu rezalet bir durumdu, kölemsi bir yaltaklanmaydı, neredeyse çaresizce ezik büzük bir tavidir. “Bize yardım et, biz sana güveniyoruz” vs. Hani ABD halkımızın düşmanıydı! Bence tam bir rezaletti. Körfez Savaşından sonra aniden ABD tarafına yakınlaşma insanlar açısından şaşırtıcıydı. FKÖ’nün Körfez savaşı boyunca yaptığı aptallıklar dolayısıyla birden ABD’nin kucağına oturma ve açıkça “Sadece Amerika bizi kurtarabilir!” diyerek

onun istediği her şeyi kabul etme söz konusuydu. Bu, insanları çok şaşırttı. Onlar birden “biz ne için mücadele ediyoruz?” sorusuyla karşı karşıya kaldılar. Madrid konferansından sonra Batı Şeria ve Gazze’deki durum daha da kötüleşti ve her geçen gün daha da kötüleşiyor. Ben FKÖ’nün mafyavari yapısından da memnun değildim ve her zaman bir bağılsı olduğum Arafat’ın –o, arkadaşım– miadının dolduğu kanaatindeydim. Bu bizler için iyi olmamıştı. Üç yıl önce 1985’de eleştirilerimi, Arapça olarak yazmaya başladım. Onlar nereye doğru gittiklerini bilmiyorlar. İyice içine doğru kapanmıştı.

– *Belki kaçınılmaz olarak?*

– Belki. Fakat benim gibi bağımsızlar için önemli olan, problemlerin neler olduğunu açıkça söylemeleridir. Söylemek istediğim son bir nokta da şu: Batı Şeria ve Gazze’yle ilgili müzakereler beni bir bakıma fazla etkilememiştir, zira ben oralardan değilim. Ben Batı Kudüs olarak bilinen yerdenim. Sürgün olan bizlerin bu konuda bir rolü yoktu. Dört milyon Filistinlinin (çoğu devletsiz) gidecek bir yeri yoktur. Lübnan, Suriye vb. yerlerde daha yüzbinlercesi var. Onlar bu müzakerelere dahil edilmediler; o sadece Batı Şeria ve Gazze’deki sakinlerle ilgiliydi. Dolayısıyla o da onların problemiydi. Aferin, büyük bir iş yapıyorlar –bırakın devam etsinler. Bırakmamın üçüncü nedeni de, –bu benim için çok önemliydi– sinsi ve kronik bir kan kanserine yakalandığımı öğrendikten sonra Filistin’i ziyaret etmeye karar vermemdi. 1988’de bir kez gitmeyi denemiştim ama Şamir, Ulusal Konsey üyesi olmam dolayısıyla girişime izin vermemişti. Bu bakımdan istifa etmem bunu yapmama imkân verecekti. Aslında bir sonraki gün oraya gidiyorum. Neredeyse kırkbeş yıldan sonra ilk kez oraya doğru yola çıkıyorum.

– *Arap dünyasına gittiğinde bunu bir tür eve dönüş olarak mı görürsün yoksa şu an senin evin Amerika mı?*

– Hayır ben her iki yerde de evimdeyim. Fakat bir açıdan farklıyım. Amerika’da hem bir Amerikan olarak konuşuyorum hem de bir Filistinli olarak konuşabilirim. Ama her iki durumda da, sahiplik ya da diyelim icrâ anlamında merkezî iktidar yapısına âit olduğumu hissetmiyorum. Her iki yerde de muhalefetteyim. Tabii bu tamamen farklı şeyler ifade etmektedir. Filistin’de muhalefetteysen

bu, ulusal bir konsensüsün oluşmasına desteğim ve yardımım anlamına gelir. 1988’de Cezayir’deki Ulusal Konsey toplantısında nispeten önemli bir rol oynadığımı düşünmüşümdür: Birtakım demeçlerin taslağını hazırlamaya yardımcı olmuş, birçok tartışmaya katılmış ve İsrail’in her iki devletçe tanınması (242 sayılı BM kararı) yönünde diretmiştim, vb –bunun taraftarıydım– çünkü bana mantıklı gelmişti, çünkü başka bir stratejik müttefikimiz yoktu ve çünkü ben bunun doğru olduğunu düşünmüştüm. Sovyet temsilcisinin kesinlikle söyleyecek hiçbir şeyi yoktu. Aslında tamamen cesaret kırıcıydı o. Bunu yapmamızı istemiyordu. “Biraz ortalıkta görünmeyin!” demişti; fakat ben bunun önemli olduğunu düşünüyordum. Diğer yandan ben kesinlikle bunun benim şahsen reddedebileceğim bir şey olduğunu hissetmedim. Şayet bu şeylerin yanlış olduğunu hissedersenem bunu söylemeliydim ve de öyle yaptım.

Örneğin yaklaşık onbeş onaltı, onyediyıldır ABD’deki Filistin politikalarının kötü organize edildiği kanaatindeyim. ABD bir Arap ülkesi gibi değil, Avrupalı bir ülke gibi bile değil. Onlar bununla uğraşmak için hiçbir adım atmamıştır. Dolayısıyla esas önemli husus, eleştirinizi nasıl sürdüreceğiniz konusuna dönüşmektedir. Mahal bu şekilde önem kazanmaktadır. Batılı basından hiç kimseyle asla konuşmam; çünkü bu bağlamda o, ulusal bir harekete yönelik bir eleştiri olarak yorumlanır ki, bunu asla yapmam. Fakat Arap basınında Arapça olarak bunu yapabilirim. Yine de önce Arafat’la konuşmaksızın da değil. Amerika’da tamamen muhalif bir durumdayım. Doğrudur, çoğu yorumcu açısından ben bir nevi Bay Filistin’e dönüşmüşümdür. Fakat Amerika’da her zaman savunmada ya da azınlık konumunda kalmaksızın hiçbir televizyon programında veya basında ya da herhangi bir forumda gözükmeyim.

Bir keresinde büyük bir sabah programına çıkmıştım –sanırım Brinkley’in şovuydu– ve *intifadanın* önemli dönemlerinden birinde idi. İnsanlar öldürülüyor, dövülüyordu vs.; programdakiler aslında bunun bantını yayınlamışlardı. Bant bittikten sonra bana sorulan ilk soru şuydu: “Filistinliler terörizme ne zaman bir son verecekler?” Fakat şu anda Körfez Savaşı’ndan beri hatta Körfez Savaşı sırasında yaptığım politik konuşmalarda pek nadiren böyle düşmanca so-

ricular alıyorum. Bu tamamen olağanüstü bir durumdu. Görüşler çok fazla değişmiş durumda. Standart ve resmi İsrail yaklaşımının bu konuda önerecek bir şeyi kalmamış durumda. Biz her şeyi denedik; onları tanıdık. Birlikte yaşamak istediğimizi, barış görüşmeleri istediğimizi ifade ettik. Peki o zaman bu işgal niye devam ediyor? Ve de Filistinliler hâlâ neden sistematik baskı ve işkenceye maruz kalıyor? Oysa bu muazzam bir değişiklikti.

– *Körfez Savaşı’nın bir dönüm noktası olduğunu düşünüyor musunuz?*

– Hayır, Körfez Savaşı süresince ben büyük oranda Saddam karşıtı bir tavır takındım; keza Amerikan güçlerine de muhaliftim. Kuveyt’e ilk kez 1965’te gitmiştim. Ve Saddam’ın ne kadar büyük bir adam olduğuna ilişkin saçma sapan konuşmalar yapan yerel bir aydınla büyük bir yarı kamusal tartışmaya giriştim. Bu olay İran-Irak Savaşı’nın ortalarında idi. “Saddam bir katil ve domuzdur, bir tiran ve faşisttir; sizler de suçlusunuz ve aptalsınız.” vb. şeyler demiştim. “Onlara milyarlar veriyoruz” demişlerdi –gerçekten de öyleydi; Saddam’a 15 milyar dolar vermişlerdi. Saddam’ın onların sonu olacağını söylemiştim kendilerine. Körfez krizinden sonraki ilk haftalar boyunca aynı aydın beni arayarak telefonda küfürler etti. Çünkü insanlar ona benim İngiliz televizyonuna çıktığımı ve Kuveyt’i yeterince savunmadığımı söylemişler. Ben de, “tabii ki Kuveyt’i savundum. İşgale karşı çıktım, Saddam’a her zaman karşı oldum; fakat Suudi Arabistan ve sizin ahlaken ve politik olarak iflas etmiş hükümetinizin ve de Amerikalıların Körfez’e asker gönderip bir savaş başlatması gerektiği şeklinde bir tavır takınamam. Bundan önce yapılabilecek birçok şey var. Aynı kişi iki hafta sonra Londra’da basılan önde gelen bir Suudi gazetesinin bir köşe yazısında şöyle diyordu. “Seçkin Arap entelektüellerini intihar etmeye çağırmamın nedeni.” Sonra benim adımla zikretti ve şunu söyledi? “Said Araplara ve Kuveyt’e ihanet etmiş olduğu için intihar etmeli.”

Körfez Savaşı sırasında benim yaklaşımım Filistin’in sözde resmi yaklaşımından oldukça farklıydı. Temelde ben Irak’ın Kuveyt rejimine yönelik tahribatlarına, Suudi politikasına ve Amerikalıların yaklaşımına karşı çıktım. Savaşa karşı çıktım, fakat Fred Halliday ve Hans-

Magnus Enzensberger gibilerinin yaklaşımları seviyesine düşmeye de karşı çıktım. Yani emperyalizm ile faşizm arasındaki savaşta, emperyalizmi desteklemelisin. Oysa ben ikisine de karşı idim ve bunun yegâne onurlu ve ciddi bir tavır olduğu düşüncesindeydim. Batıdaki çoğu entelektüel de bu tavrı takınabilirdi, fakat kısmen anti Arapçılık, anti İslâm ve benim *Şarkiyatçılık*'da bahsettiğim türden şeyler dolayısıyla utanç vericidir ki bunu yapmadılar. Bu bir skandal ve büyük bir engel. Savaş ne getirdi? Saddam hâlâ orada; hâlâ Kürtleri, Şiileri ve herkesi öldürüyor. Şu an Suudilerden yardım bile alıyor olabilir. Suudiler tüm Arap dünyasında yaptıkları gibi bir yandan onun alaşağı edilmesine destek verirken diğer yandan onu satın almaya çalışıyorlar.

– *O hâlde sizin tavrınız yaptırımların devam etmesi yönünde miydi?*

– Evet, hem BM yaptırımlarının devam etmesi hem de sadece Filistin'de değil her yerde, tavırlar konusunda bir birlik ve istikrarın sağlanması yönündeydi. Peki Kıbrıs'a ne demeli? Türk işgali* ve ülkenin parçalanması konusunda BM'nin bir sürü kararı var. Sözde barış süreci, yani Madrid etabı boyunca Amerika'nın takındığı tavır dolayısıyla iyice rahatsız olmamın nedenlerinden birisi, Filistinlilerin kendilerini temsil hakkından vazgeçmeleri gerektiği ifadesiydi. Tarihteki hiçbir kurtuluş hareketi asla böyle bir şey yapmamıştır. Onlar kendilerini buna aday göstermiştir; yani “insanları biz seçeriz, düşman olan sizler değil” diyorlar. İkinci olarak ABD'nin bunu Sovyetler Birliği ile kendi barış süreci haline getirmesi gerektiği şeklinde klasik ve tipik bir emperyal hata olduğu kanaatindeydim. Madrid Konferansının davet mektubuna iyice bakarsanız Birleşmiş Milletler'in özellikle dışlanmış olarak zikredildiğini farkedersiniz. ABD, BM'nin her türlü önayak oluşuna karşı çıkacaktır. Yani Körfez Savaşı'nda BM'i kullanan ABD birden BM'i barış sürecinden devre dışı bırakmıştı! Tüm bunlar dile getirilmeli.

– *Savaştan hemen sonra ya da savaş sırasında siz ve Chomsky ile yapılan bir televizyon röportajında siz oryantalist yaklaşımların sürdüğünden bahsediyorsunuz. O zamanlar bu yorum çerçevesi*

* Edward Said'in bu ve benzeri birçok politik görüşüne katılmadığımı belirtmeliyiz. (çev.)

Batı'nın ekonomik ve askerî motiflerinin kesinliğini gözden kaçırmış görünüyordu. Oryantalist söylemlere ilişkin bu referans bu tarz bir kesinlik karşısında neredeyse yersiz gözüküyordu.

– Belki ben bu konuda fazlasıyla duyarlı olabilirim; fakat Arapların Araplara karşı bedel ödediği ve tüm müzakere görüşmelerine ilişkin çabayla birlikte böylesi bir savaş, şarkiyatçılık olmaksızın bence gerçekleşemezdi. Bu hak ihlali ya da benzeri bir şeyle ilgili bir savaş değildi. Tam tersine bir ucuz petrol savaşıydı ve sadece Arapların ucuz petrolleri vardı: Bu kombinasyon belirli bir tür ırksal çeşniye de sahipti. Hiçkimse –kesinlikle Amerikalılar da değil– bunun sadece Kuveytli kraliyet ailesine değil tüm Araplara âit olan Arap petrolü olduğunu söylemedi. Bu ülkelerin –Suudi Arabistan ve Kuveyt– sahibi ailelerdir. Dünyadaki hiçbir ülke S. Arabistan gibi isimlendirilmemiştir. –O Suudların yurdudur– aslında onlar ülkenin sahibi. Tüm bu tuhaflıklar ancak onların Arap olması dolayısıyla gerçekleşmiş ve adalet ve hak ihlali ile ilgili çelişkili ve asılsız söylemler üretmiştir.

ABD asla Arap dünyasındaki insan haklarına destek vermemiştir. Ben bu konuda bir inceleme yaptım. ABD'nin Arap dünyasına yönelik politik, ekonomik ya da askeri her önemli tutumu daima insan haklarına karşı olagelmıştır. Onlar Filistinlilerin insan haklarına, Körfez'de insan haklarına ve Mısır gibi yerlerdeki insan haklarına karşı çıkmışlardır. Bu bakımdan kültürel yaklaşımlar diyebileceğimiz şeyden bahsedebileceğimizi sanmıyorum. Diğer söylem –ekonomik ve askeri dediğimiz şey– bu bileşen olmaksızın tam olarak mümkün değildir. ABD'deki medyada muazzam bir kampanya söz konusuydu: Anti-Arap, ırkçı ve Saddam'ı şeytan gösteren bir kampanya. Irak birçok açıdan Arap dünyasının kültürel merkezidir. Bunu sırf Bağdat üzerine gönderilen akıllı bombaları gösteren televizyon ekranından öğrenemezsiniz. Saddam demek Bağdat demek değildir. Ve bu güne kadar öldürülen insanlar hakkında bir kelime, tek bir söz edilmedi. Böyle bir şey ancak Arapların yardımıyla başarılabilirdi.

– *Amerikan savaş karşıtı hareketinin yeterince başarılı olduğunu düşünüyor musunuz?*

– Hangi savaş karşıtı hareket? Tabii ki hayır. Böyle bir şey bence zor değildi; fakat savaş konusunda epeyce tereddüt söz konusuydu. Solun tavrı belirsizdi. Irak'ı ve genel olarak körfezi vuran insanî fe-

laket konusunda yeterince şey yapılmadı. Ora hakkında yeterince şey bilinmiyordu, biliyorsun. ABD savaşa girişmek üzereyken *Foreign Affairs*'in Aralık sayısında bir baş makale şöyle diyordu: "Saddam ne düşünceyle, ne kitapla, ne de kültürle hiçbir alakası olmayan hissiz bir ülkeden gelen bir kişidir." Bu savaş açmaya gittikleri ülkeye yönelik bir tanım... "Deve çobanları" ve "Kefiyeliler"... İster bize karşı olsunlar, ister taraftar. Aynı türden aşağılamalar Suudilerle ilgili olarak da bolca yapılmıştı; üstelik onlar bu savaşta "iyi Araplar"dı. Bu savaş Irak'ın İsrail açısından en çok tehditkâr ülke görülmesi dolayısıyla İsrail'in lehine bir savaş olarak değerlendiriliyordu. Dolayısıyla aslında protesto yollu çok az şey vardı. Bunu bir hareket olarak adlandırmak yanlış olacaktır; fakat bir hareket olabilirdi.

– *Bu hareketin ihtiyacı olan neydi?*

– Organizasyon. Unutma ki bu, Sosyalizm'in, solun çöküşü sonrası dönemdir. Amerika'da, Avrupa ya da İngiliz solu gibi bir sol yok.

– *İngiliz solu da çokça karmaşa içindeydi.*

– Siz bile karmaşa içindeyseniz gerçek bir sol hareketin olmadığı Amerika'yı varın siz düşünün.

Belli belirsiz şekilde solda olan ve –örneğin Irving Howe veya Michael Walzer gibi kişilerde olduğu gibi– duygu ve ihtiyaten solcu olan solun büyük guruları vardı. Walzer savaş taraftarıydı; o bunun adil bir savaş olduğunu düşünüyordu. Medya tamamen hükümetle işbirliği içindeydi. Bu medya ile hükümetin en büyük şeytanî ortaklıklarından biriydi. Bununla başedemezsiniz. Yine de radyo savaş süresince çok önemliydi. Ulusal halk radyosu ve birkaç ulusal haber şebekesi epeyce malzeme yayınlamıştı. Fakat yine de televizyonun gücüne sahip değildiler; çünkü bu bir televizyon savaşıydı.

– *Baudrillard'ın terimleriyle mi?*

– Ne demiş ki? Pek sanmıyorum.

– *Baudrillard bunun hiper-gerçek bir olay-olmayan olduğunu söylemişti.*

– Bravo Baudrillard'a! Bence bundan dolayı, onu oraya göndermeli; bir diş fırçası ile bir kutu Evian'la ya da her ne içiyorsa.

Röportajı yapan: Anne Beezer ve Peter Osborne, *Radical Philosophy*, London, 1993

X

İKİ KÜLTÜR ARASINDA EDWARD SAİD

– *Siz geçmişinizin asla izleri silinmeyen bir dizi yer değiştirme ve sürgünle dolu olduğunu, kültürler arasında olma duygusunun yaşamınızı baştan başa kateden tek ve en güçlü çizgi olduğunu söylediniz. Bu yer değiştirmelerin muhtemelen en mantıksal olan, yani doğduğunuz yer olan Kudüs’teki –o zamanlar Filistindeydi– yer değiştirmenin izlerini sürmek isteriz. Bir çocukken bile kültürler arasında olduğunuz duygusuna kapıldınız mı?*

– Evet kapıldım. Babam, Kudüs’lüydü; fakat oldukça tuhaf ve karışık birisiydi. Osmanlının askere almasından kaçmak için 1911 veya 1912’de Amerika’ya gelmişti, evlenmeden önce ABD’de yaşamıştı. Sanırım Osmanlı onu, savaşmak üzere Bulgaristan’a gönderecekti. O zamanlar 16 veya 17’sindeydi, bu yüzden kaçıp buraya ABD’ye gelmişti. Sonra kaza eseri veya yanlış bilgiyle Amerikan ordusuna girmişti ki, onun kanaatine göre Amerikan ordusu da Osmanlı ordusuyla savaşmak üzere birlikler gönderecekti. Aslında babam Kanada ordusuna katılmıştı. Sonra, orada kalmadı, çünkü o, Orta Doğu’da Osmanlı’yla savaşmak üzere kendisini gönderemeyeceklerini anlamıştı; sonra Amerikan ordusuna katıldı ve Fransa’ya gitti; orada savaşıp yaralandı. Sonra ABD vatandaşı oldu ve 1919 civarında, savaştan bir küsur yıl sonra Filistin’e döndü ve kısa zaman sonra amcasının oğluyla işe girdi. Yirminin sonlarında, Mısır’da, kitap ve ofis malzemesi üzerine olan işlerinin bir şubesi ni açtılar. Bu bakımdan aslında 1935’te Kudüs’te doğduğumda ai-

lem Filistin ile Mısır arasında gidip geliyordu. Ne Filistin’de ne de hiçbir yerde aslında çok uzun zaman kalmamıştım; sürekli hareket halindeydik. Yılın bir bölümünü Mısır’da, bir bölümünü Filistin’de, yazı da Lübnan’da geçiriyorduk. Babamın Amerikan vatandaşlığına sahip olması ve benim, veraset yollu hem Amerikan hem de Filistin vatandaşı olmam gerçeğine ek olarak Mısır’da yaşamama rağmen Mısırlı değildim. Ben de bu tuhaf karma yapı içindeydim; ilk anılarım bunlar.

– *Siz azınlık içinde bir azınlık olmaktan bahsetmişsiniz.*

– Ebeveynim Filistinli protestanlardı. Yani onlar temelde Müslüman olan bir toplumda doğal olarak azınlık olan ezici Hristiyan çoğunluktan da ayrıydılar. Orta Doğu’daki çoğu Hristiyan –en azından Levantenler içindekiler– Yunan ortodoksudur; fakat benim ebeveynim Yunan Ortadoksluğundan dönmüş kişilerin çocuklarıydı. Babam, babası dolayısıyla Anglikan –Episkopal– olurken; annem de babası dolayısıyla Baptist olmuştu. Bu misyonerlikle ilgili hoş keşiflerden biridir. Onlar 1850’lerde Filistin, Lübnan, Ürdün ve Suriye’ye geldiklerinde geliş amaçları olan ne Müslümanları ne de Yahudileri, Hristiyanlığa döndürememişlerdi: sonunda çoğunluk Hristiyanlardan bazılarını bu yeni dinî gruplara sokmuşlardı.

– *Çocukken kültürlerarasında olma bilinci sizin için ne ifade ediyordu?*

Size doğruyu söyleyeyim: içler açısıydı. Bir çocuk olarak daima hatırladığım şey, uygunsuz bir kişi olduğumdu. Son derece utanıyordum. Diğerlerinin Müslüman/Mısırlı veya Müslüman/Filistinli olmalarını biraz kıskandığım için onlarla ilişkilerimde son derece gergin ve endişeliydim; tam olarak olmamaya ilişkin bu duyguyu hep taşıdım. Aslında bir sonraki kitabım, *Not Quite Right* (ismi sonradan *Yersiz Yurtsuz* oldu) adlı bir anı kitabı olacaktı. Bunun belinin, şu ya da bu şekilde bana ödetildiğini hep hissetmişimdir.

Tüm bunlara önemli bir bileşen eklemeyi unuttum: Ben daima İngiliz ve Fransız okullarına gittiğim için, problemlili Arap kimliğimin yanı sıra, eğitimimle ilgili de bir problemim vardı: Onüçünde veya o civarlardaydım ve yaşadığım yer hakkında hemen hemen

hiçbir şey bilmezken İngiliz tarihi veya Fransız tarihiyle ilgili olarak bilinmesi gereken her şeyi biliyordum. Eğitimin biçimi böyleydi. Bu bakımdan o daimi bir huzursuzluk kaynağıydı. Ailem bunu, çevremizde bir koza oluşturarak dengelemeye çalışmıştı. Biz alışılmadık şekilde farklıydık ve herbirimiz –dört kızkardeşim ve ben– değişik yeteneklere sahiptik. Bu yüzden de, yaşadığımız yerin a) gerçekliğiyle, b) tarihiyle ve güncelliğiyle alakası olmayan sahte bir dünyada yaşamıştık.

– *Devam ettirdiğiniz kimi arkadaşlıklardan dolayı niçin biraz cesaretinizin kırılmış olabileceğini anlayabiliyorum. Anladığım kadarıyla ailen 1947’de Kahire’ye geçtiğinde, “Orta Doğu’nun Eton’u” olarak bilinen ve geleceğin Ürdün kralı Hüseyin ve aktör Ömer Şerif’in de okudukları şık gençler okulunda birkaç ay geçirdiniz.*

– O zamanlar tabii ki onun aktör olacağını bilmiyordum. O, okuldaki öğrencilerin başkanıydı, benden dört ya da beş yaş daha büyüktü; benim gibi küçük çocuklara karşı gösterdiği şekilde oldukça gösterişli ve göz korkutucu birisiydi. Bu okullarda öğrenci temsilcisi olmak aslında hocaların ayrıcalıklarına ulaşma imkânı veriyordu. Epeyce sopa ve dayak vardı. Okuldaki ilk günümde, duada konuşmak ya da benzeri korkunçluktaki bir şeyden dolayı dayak yedim. Fakat aslında burası çoğunu en çok soy isimleriyle bildiğimiz her türden insanla dolu mozaik bir atmosferdi. Ömer Şerif’in gerçek ismi –bu onun sahne ismi– Mişel Şelbub’du, bu yüzden biz onu Şelbub diye çağırırdık, ben de Said olarak biliniyordum. Tüm hocalar İngiliz’di ve bize küçümser şekilde davranıyorlardı. Onlarla bizim aramızda sürekli bir savaş vardı. Sonuç itibarıyla çok hoş bir ortam değildi ve orada birkaç yıl kaldıktan sonra atıldım.

– *Neden?*

– Belirtilen neden, “davranış bozukluğu” idi; yani sınıfta gürültüye şamataya neden olmak ve öğretmenleri sürekli rahatsız etmek. Bugün şöyle bir geriye baktığımda anlıyorum ki biz son derece sadisttik ve onlar da kendilerine hâkim olamayıp titreme ve nöbete tutuluyorlardı. Onlar İngilizdi ve bizim Arapça ne dediğimizi anlamıyorlardı. Okula varır varmaz, sana uyulacak kuralların listesini

içeren ve el kitabı/kılavuz denilen bir kitap verilirdi: İlk kural okulun dilinin İngilizce olduğuydu ve eğer Arapça veya başka herhangi bir dil konuşurken yakalanacak olursan cezan ya sopa ya uyarı alman ya da haftasonu dışarı çıkmama cezasıydı. Biz de öğretmenlere saldıрма amacıyla Arapça konuşurduk, ta ki onlar bizi anlamazlardı. Atıldıktan sonra babam, beni tekrar verecek olsa da, İngiliz eğitim sisteminde benim geleceğimin pek parlak olmadığına karar verdi. Böylelikle New England'daki son derece itici ve pürütan bir yatılı okulda okumak üzere ABD'ye doğru gemiyle yola çıkarıldım. Hayatımda ilk kez orada, karın güzelliğini temaşa ediyordum. Karı daha önce hiç görmemiştim.

– *Bu okul da felaket bir şey miydi?*

– Korkunçtu. Bu arada belirtmeliyim ki, okulda son derece zeki idim ve iyi notlar alıyordum; bu yüzden beni tamamen yok sayamazlardı. Bu okulda –adını vermemeyi tercih ederim, çünkü çok meşhur bir okul– lanet bir saatte kalkman ve inekleri sağmak gibi şeyler yapman gerekiyordu.

Buna benzer epeyce evanjelik mevzu vardı. İngiliz eğitim sisteminde o kadar iyi eğitim almıştım ki, ABD'ye geldiğimde o bana kuramsal olarak tam bir komedi gelmişti. Bunların dışında her şey son derece kötüydü. Burada da sistemle ters düştüm. Buradaki izlenimime göre ben, karakterim veya bunun olmayışı vb. her şey dolayısıyla onaylanmıyordum. Bu yüzden iki yılın sonunda okuldaki en yüksek ortalama ile kıdemli bir öğrenci olarak mezun olmama rağmen, ne açılış ne de veda konuşmalarına seçilmemiştim. Bunun sebebini araştırdığımda bana, aranan ahlâkî standartlara sahip olmadığım söylenmişti. Başarıma yönelik bu özel ihlâl dolayısıyla onları asla bağışlamadım.

– *Kültür ve Emperyalizm kitabınızı bir sürgünün kitabı olarak tanımlıyorsunuz. Bu bakımdan siz aslında tamamen mevcut ilgisi, doğduğu yerdeki kültür ile şu an yaşadığı yerdeki kültür arasındaki çatışma tarafından belirlenen birisiniz. Bir anlamda hepimizin entelektüel sürgün olmamız gerektiğini düşünüyor musunuz? Siz sürgünü faydalı bir şey gibi görüyorsunuz sanki.*

– Gerçeği söylemek gerekirse başka bir koşul bilmiyorum. Elli yedi yaşındayım. Kırkbir yıl sonra, geçen sene Filistin’e gittim. Karımı ve çocuklarımı da götürdüm; dördümüz zar zor yürüdük, Batı Şeria, Gazze ve diğer yerleri ziyaret ettik; sonra doğduğum evi görmeye gittik. Açıkçası oraya geri dönemezdim. Tüm bu yıllardan sonra orayı ziyaret edebilmek harikaydı; fakat bana göre oranın geldiği durum o kadar harika değildi; çünkü bu değişiklik birçok açıdan telafi edilemez boyutlardaydı. Tamamen evde olmak nasıl bir şey olmalı? Gerçekten bilmiyorum. Şimdi bunun ortaya çıkarılması için gösterilecek çabaya değmeyebileceğini düşünmem, sanırım kedinin uzanamadığı ciğere pis demesi gibi bir şey.

– *Başlangıç olarak, sanırım siz, yazın ve politikayı nispeten ayrı tutmaya çalıştınız. Bir yanda İngiliz yazınına yönelik akademik inceleme, diğer yanda politik ilgileriniz olacaktı. Bence bahsettiğiniz türden “oldukça şizofrenik bir yaşam” sürdünüz. Bu iki ilgi alanını bağlantılandırmayı nasıl başardınız?*

– Gerçek şu ki, hepimiz bu dünyada yaşıyoruz. Sanırım bu tamamen bir zaman ve doğru olay mevzuu. Benim açımdan bu, 1967 savaşları sonrasında gerçekleşti. Terbiyeli bir akademisyen olagelmıştim; hep doğru şeyler yapmışım.

Üniversiteye gitmiş, mezun olmuş, bir Ph.D. kazanmış, iş bulmuş, dostlar edinmiş, kitaplar yazmışım. Sonra 1967’de benim tanıdığım dünya tamamen parçalandı gitti. Filistin’in çoğu, ya da kalan kısmı, İsraililer tarafından ele geçirilmişti. –Batı Şeria ve Gazze– ve ben birden kendimi bu bölgeye doğru çekilir hâlde buldum. Ben asla Orta Doğu yazını okutmamışım –sadece çevrilmiş birkaç Arapça kitap okutmuştum– bilakis benim tüm çalışmalarım temelde Batı yazını üzerineydi. Böylece kendi tarihimin biraz bastırılmış ya da gizli tutulmuş yanına, yani Arap yanına kendimi adapte etmeye başladım. Birçok şey yaptım: Orta Doğu’ya daha fazla gitmeye başladım; Orta Doğulu bir kadınla evlendim; 1972-73’te, izin yılımı Beyrut’ta geçirdim; ve hayatımda ilk kez, Arap dili ve Arap geleneğinin klasikleri üzerine sistematik bir inceleme gerçekleştirdim. O yıl Filistin hareketi, Ürdünlülerle çok kötü bir çatışma-

ya girmişti. Ailemin çoğu üyesi Ürdün'de olduğu için 1970'de akrabaları ziyaret için Amman'daydım. Oradayken buraya geri dönen ve bu harekete katılan üniversiteden arkadaşlarımın –Filistinli– bazılarını gördüm. Onları orada ve de bu işlere karışmış olarak görmek tam anlamıyla bir şoktu. Bu hareket Beyrut'a taşındıktan sonra –ailem o zamanlar, yetmişlerde Beyrut'ta yaşıyordu– yavaş yavaş Filistin mücadelesi politikasına daha fazla karışmaya başladım. Doğal olarak bu, benim, müsâdere, sürgün, insan haklarına yönelik politik mücadele, ifade edilebilecek şeyleri ifade etme mücadelesi gibi konulara yönelik ilgimi biletti ve başka bir dizi şey o zamandan beri çalışmalarımı biçimlendirdi. Aslında *Şarkiyatçılık* kitabım, bu tecrübeden neşet etmiştir.

– *Şarkiyatçılık*, sizin en etkili kitabınız; orada yaptığınız şey, Arap veya Doğulunun, Batı'da ve Batı tarafından nasıl temsil edildiğini incelemektir. Ve o temelde yanlış temsil edilmiştir.

– Tüm temsiller, şu ya da bu şekilde yanlış/çarpık temsildir; fakat ben *Şarkiyatçılık*'da Batı'nın Doğu'yu temsilde kullandığı ilginlerin, emperyal iktidarla ilgili şeyler olduğunu ve iktidarın imtiyazları olduğunu ileri sürdüm.

18. yüzyılın sonunda Napolyon'la başlayarak İngiltere ve Fransa'nın Doğu'ya yayılışıyla devam eden Doğu işgalinin, bu temsili etkilediği ve gerçekten biçimlendirdiğini göstermeye çalıştım.

19. yüzyılda Doğu incelemeleriyle uğraşan özellikle Alman –fakat İngiliz ve Fransızlar da dahil– profesörlerin çoğunun söyleye-geldiği gibi, bu, nesnel veya bilimsel olmak bir yana, aslında hâkim olmaya çalıştıkları halklar üzerinde devamlı bir kontrol ve bir iktidar sağlama işleviydi.

– *Fakat sonuç getiren imgelerin –anlaşılmaz Doğu, gizemli Doğu, Arap dünyası terörü ve şeytanı gibi karikatürler– niye daima yaratılmış olması gerekiyor?*

– Bence bunda cehalet büyük bir rol oynamıştır. Benim kültürler arası normal değişim dediğim şeyi engelleyen bir düşmanlık söz konusuydu. Oldukça şaşırtıcı şeylerden bir tanesi Avrupa'nın 12. yüzyılda İslâm'a ilişkin bakış açılarıyla, 18. 19. ve 20. yüzyıl-

lardaki bakış açıları arasında oldukça inatçı bir süreklilik olmasıdır: Bunlar kolayca değişmez. Ben öncelikle öyle pür ve basit/yalın İslâm gibi bir şeyin olmadığını ileri sürüyorum; çünkü birçok tür Müslüman ve farklı farklı İslâm yorumları var. *Haberlerin Ağında İslâm* adlı diğer bir kitabımın konusu buydu. Kısmen cehalet dolayısıyla ve de Arap ordularının Avrupa'ya girmesi ve 14. ve 15. yüzyıllarda mağlup olmalarıyla ilgili bir korku dolayısıyla Öteki'ni homojenleştirmeye ve monolitik bir yapıya dönüştürmeye yönelik daima bir eğilim olmuştur. Bu bakımdan bu müzmin hissin varlığı söz konusudur. Ayrıca bunlar tek tanrıcı üçlünün parçalarıdır. İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi diğer büyük tek tanrıcı iki dinin sonuncusudur. Keza; Arap ve İslâm dünyasının Avrupa'ya yakınlığı da büyük bir endişe kaynağıdır. Farklı olan bir şeyi tehlikeli ve korkutucu sunmaktan ve onu birkaç klişeye indirgemekten daha kolay hiçbir şey yoktur.

Gerçekten şoke edici olan bu: Batı'nın bu şekilde yaratılmasının tüm tarihi sürekli bir yok olmayı gerektirmektedir; öyle ki şimdilerde örneğin Batı medyasında İslâm ve Arap dünyası hakkında okuduğunuz şeyler aslında korkunç derecede basitleştirilmiş ve Avrupalılar ve bir oranda Amerikalılar ile Araplar ve Müslümanlar arasındaki iki ya da üç yüz yıllık yakın teması tamamen yanlışlamaktadır. Sanki onlar sürekli büyük bir çukurun iki tarafında duruyorlar ve tüm yaptıkları birbirlerine çamur atmak.

– *Bu değişmiyor mu?*

– Hayır, bence aslında daha da kötüye gidiyor. Körfez Savaşı ve Amerika'da medyada günlük olarak görülen şeyler gibi kriz anlarında bu klişeler daha az çekici, daha az bağışlayıcı ve daha az “doğru” oluyorlar. Klişeler anlaşılabilir herhangi bir insanî gerçekliğe daha az karşılık gelir. Batı'da İslâm herhangi bir kötü hareket endişesi taşımaksızın çamur atabileceğin makbul bir ırksal ve kültürel klişedir.

– *Niye böyle düşünüyorsunuz?*

– Bunun birçok nedeni var. Fakat bence temel neden bir caydırıcının olmaması. Hiçbir Batılı ya da Kuzey Amerika'lı, İslâm dünya-

sı hakkında çok şey bilmiyor. Bildikleri onun orada olması, büyük oranda çölden oluşması, çokça koyun, deve ve dişlerinin arasında bıçak bulunan insanlar, teröristler vs. vs. İngilizce’de yayınlanan kültürel mirasa, romanlara ve diğer kitaplara asla önem verilmiyor.

İnsanları istediğini söylemekten alıkoyacak bir şey yok. Öte yandan Araplar ve Müslümanlar da Batıdaki kültürel temsil politikasını tam olarak anlamış değiller. Arap dünyasındaki çoğu rejim temelde diktatör, son derece antipatik ve şu ya da bu şekilde azınlık rejimleridir. Onlar kendileri hakkında hiçbir şey söylemek istemiyorlar; çünkü bu onları haklı eleştirilerle karşı karşıya getirecektir. Arap dünyasında Amerika’ya ve Batıya yönelik mitler de benzer şekilde klişelerden ibarettir: Tüm Amerikalılar seks düşkünü, büyük ayakları var ve çok yiyorlar. Sonuçta da insanî bir varlığın olması gerektiği yerde boşluk var; karşılıklı alışveriş, diyalog ve iletişim olması gereken yerde seviyesiz türden bir diyalogsuzluk var.

– *Yaşamınızdaki aşikâr çelişki ya da karmaşıklıklardan birisi, sürgündeki Filistin hükümetinin bir üyesi olmanıza ve Filistin’in kurtuluşunun savunucusu olmamıza rağmen milliyetçilikle aranızın iyi olmamasıdır.*

– Milliyetçilik çok rahatlıkla şovenizme dönüşebilir. Size tüm taraflardan saldırıldığında –özellikle Filistinlilerinki gibi bir harekette, burada gerçekten çok fazla arkadaşımız yok– yuvaya geri çekilmek ve kendinize benzer erkek ya da bayan yoldaşlar oluşturmaya yönelik bir eğilim ortaya çıkar: sizinle aynı olmayan, sizi sevmeyen herkes, sizin düşmanınızdır. Arap dünyasında yaşayan özellikle Filistinlilerin durumu bu şekildedir. Bu tamamen anlaşılabilir bir şey. Filistinli olmanın büyük bir onur olduğu günler vardı. Fakat Arap dünyası bugün oldukça küçültülmüş bir mekan, fakirlik ve sosyo-ekonomik dağılmışlık var, bu açıdan Filistinliler en hafif ifadeyle problemlili bir statüye sahipler. Ayrıca insanlar, epeyce sürmüş olan mücadeleden yorgunlar. Batı Şeria’da ve Gazze’de işbirlikçilere, ajanlara ve İsraililerin Filistinlilere yönelik gizli manipülasyonlarına ilişkin çok şey söylenmektedir. İnsanların şüpheli olmaları anlaşılır bir şey; çünkü burada hayatını kaybetme riskinden

bahsediyoruz. Fakat genel olarak tüm milliyetçi hareketler, aslında bu modelle çalışmaktadır; onlar zamanla daha küçülmeye ve daha tikel ve homojen hâle gelmeye eğilimlidirler. Yugoslavya’da olanlara bakın; eskiden çok kültürlü ve çok dilli olan bir devlet, “etnik temizlik”e dönüştü. Aynı şey Lübnan’da oldu. Hıristiyanlarıyla Müslümanlarıyla çoğulcu olan bir toplum, sonunda, Lübnan’da söylenen bir deyme göre “kimlik kartına göre” birbirini öldüren insanların gündelik katliam mekanına dönüştü. Kimliğin sorulmuşsa ve yanlış isim ya da yanlış dine sahipsen ya derhal öldürülürsün ya da boğazın kesilir.

Milliyetçiliğin çirkin yönlerinin, ABD gibi ülkelerde de, hatta Kanada’da bile görüleceğinden korkuyorum. Zira, diğerlerinin müsadereğine karşı şimdilerde kendi kimliğini nasıl koruyacağını endişesini duymaya başlayan bir sürü farklı etnik topluluk var. Kimlikçi politikalar ayrılıkçı politikalar haline geliyor ve insanlar kendi kuşatık bölgelerine geri çekiliyorlar. Ben *kimisinin* hoşlanacağı bu tuhaf ve paranoid duyguya sahibim –genellikle bunlar, farklı toplulukları birbiriyle idare etmeyi seven zirvedekilerdir. Bu, emperyal idarenin bir klasiğiydi. Örneğin Hindistan’da Sihleri, Müslümanları ve Hinduları kendine bağımlı yapıyorsun ve kendi vatandaşından şüphelenir hâle getiriyorsun. Milliyetçilik sürecinin tüm rolü budur. O bakımdan şahsen ben kendimi milliyetçilikle pek barışık hissetmem.

– *Sizi müşkil bir duruma ya da son derece akrobatik davranmak gereken bir konuma sokan karmaşıklığı anlayabiliyorum; çünkü siz hem politik olarak hem de çok kültürlülük ve “yazınsal kanon” gibi sizin sorunsal oluşturan mevzularınız bağlamında iki tarafta da ilerlemek zorundasınız. Bir yandan kapsayıcılığın ve mevzulara açılım kazandırmanın savunucususunuz, diğer yandan yazınsal konunun bir müdafisiniz.*

– Ben iyi çalışma dediğim şeyin savunucusuyum. Bir romanı veya bir şiiri ya da bir oyunu değerlendirirken benim temel kriterim bunu yapan kişinin kimliği değildir. Bu önemli, fakat temel mevzu bu değil. O kişi “doğru” renk veya cinsiyet ya da milliyet-

ten olduğuunda bu, yazdığı her Şeyin kaçınlmaz olarak çok iyi bir çalışma olacağı anlamına gelmez. Siz muhtemelen Madrid'deki FKÖ delegasyonunun sözcüsü olan Filistinli Hannan Aşravi'yi duymuşsunuzdur. O benim bir öğrencimdi ve benim danışmanlığımda işgal altındaki Batı şeria'nın edebiyatı üzerine bir tez yaptı. Tezi hazırlarken onun farkettiği Şeylerden bir tanesi, Filistinli olmanın ve işgal altında olmanın sıkıntıları hakkında yazmanın, kaçınlmaz olarak iyi bir şiir ya da roman ortaya çıkarmayacağı hususuydu. Mevzu bu ve bunu belirtmek çok önemli.

Onun özel olmadığını söylemiyorum. İyi bir çalışmayı oluşturan Şeyin ne olduğunu belirlemek son derece özneldir. Bu aslında, örneğin haz gibi Şeylerle ilgilidir. Nesnellikten, özellikle de medyada bundan bahseden insanlarla uzun bir mücadele oldu; çünkü açıktır ki her Şey nispeten öznel bir yoruma dayalıdır. Biz aslında hepimizin şahsen yaptığı ayrımlardan bahsediyoruz. Nitelik bir bakıma son derece özneldir –O yukarıdan dayatılamaz, keza bir kimsenin size “bu büyük bir kitap ve buna inanmalısın” veya “bu büyük bir kitap; çünkü ben öyle olduğunu söylüyorum” demesi gibi bir Şey olamaz. Bence estetik anlamda o kadar da-büyük olmayan-eserlere karşıt olarak büyük eserler konusunda sahip olabileceğimiz en belirgin kural, büyük eserler çok okunmalarının ve yeniden okunmalarının karşılığını mutlaka verirler ve daha düşük bir eserin veremeyeceği, ister engin bilinç veya gelişmiş bir zevk duygusu ve duyarlık olsun belirli bir tür hoş veya tatlı bir duyum oluşturmaya devam ederler. Hepimiz bu deneyimi yaşadık. Sen Danielle Ste-el'in bir romanını okuduğunda –ben şahsen okumam– onu her zaman tekrar okumayı istemezsin; fakat Dickens'in bir romanını okuduğunda ona tekrar geri dönmek istersin.

– Siz Walter Benjamin'in, uygarlığın her dokümanının aynı zamanda bir barbarlık dökümanı olduğu sözünü, **Kültür ve Emperyalizm** kitabınızın demeye çalıştığı Şey bağlamında zikrediyorsunuz.

– Evet. Büyük bir eserin, kaçınlmaz olarak masum bir eser ya da bizim iğrenç dediğimiz herhangi bir Şeyle duygusal yakınlığı olmayan bir eser olması gerekmez.

Kültür ve Emperyalizm İngiltere’de piyasaya çıktığında, muazzam bir tenkit fırtınası vardı, bunların çoğunda, Jane Austen –kitabımda ondan uzunca bahsettim– gibi pîrupak birisinin imparatorluk ve kölelik gibi şeylerle alakası olmadığı düşüncesiyle kitaba hakaret edilmişti; buna ilişkin kanıt benim tarafımdan icat edilmemiş olsa bile onun kendisinin bahsettiği şeyler buydu. Bunu derken Jane Austen’in bu şey dolayısıyla daha düşük bir yazar olduğunu söylemiyorum. Demek istediğim şu ki aynen tüm insanlar gibi hemen hemen tüm sanat eserleri, kimi durumlarda çekici olmayan ve barbarca unsurlarla ilişkilidir. Avrupa’da 19. yüzyılın kanonik eserlerinde bu, özellikle farkedilmektedir. Bizler kölelik ve imparatorluk pratikleri ile büyük oranda onların bu konulardaki sözleri vasıtasıyla ilgiliyiz. Dolayısıyla bunun bir farketme problemi olduğunu sanmıyorum. Soru şu: onu farkettiğinde ne yapacaksın! Onu bastıracak ve “evet o gerçekten önemli değil” mi diyeceksin yoksa –benim söylediğim bu– bunu aklında tutmaya çalışıp “O işte burada” mı diyeceksin.

– *İndirgemeci olmak istemediğinizi söylüyorsunuz; fakat yazın klasiklerini kolonyal ya da emperyal propaganda olarak okumayı nasıl başaracaksınız?*

– Onları asla bu şekilde okumam. Nitekim ben bu kitapta bu klasikleri emperyalizm numûnelerinin uzunca bir listesine indirgemenin ya da onların tamamen emperyal olduklarını söylemenin yanlış olacağını belirttim. Böyle değiller; onlar imparatorluk kuramcılarının da söylediği gibi hem çok iğrenç pratikler içeren hem de toplumun en iyi yönlerinden bazısını içeren bir emperyal kültürün ve bir sürecin parçasıydılar. Parlak şahsiyetlerden bir çoğu, imparatorluğa bulaşmıştı: Delacroix gibi büyük sanatçılar, Flaubert gibi büyük yazarlar. Şüphesiz bu bulaşmanın yapısı ve derecesi her durumda farklı farklıdır; onların görüşleri de oldukça farklı farklıdır. Onların hepsi aynı değil; hem bu kitabımda hem de *Şarkiyatçılık*’da bu kadar çok analizin olmasının nedeni budur. Ben onların hepsinin emperyal olduğunu söylemeye çalışmıyorum, bilakis eserlerinde emperyal dünyaya ilişkin farklı farklı bakış açıları sergilediklerini söylemeye çalışıyorum. Onlar örneğin Kipling’in

Kim'de yaptığı gibi emperyal işlemiş, geliştirmiş ve ona belirli türden duyum ve hazlar katmışlardır.

– *Yine de çok geniş kapsamlı bir iddiada bulunuyorsunuz: roman ve imparatorluk inşâsının kopmaz şekilde birbiriyle bağlantılı olduğunu, romanın sadece cereyan etmekte olanı yansıtmadığını, bilakis emperyalizm ve romanın bir şekilde birbirini güçlendirdiğini söylüyorsunuz.*

– Bu olduka geniş kapsamlı bir iddia; fakat bence doğru.

– *Peki bu nasıl oluyor?*

– Şu şekilde: İlk İngiliz romanı *Robinson Crusoe*'dur ve *Robinson Crusoe* emperyal bir inceleme yapılmaksızın anlaşılamaz. O İngiltere'yi terkeder, gemisi parçalanır ve sonunda kendini bir ada da bulur. Birkaç gün içinde –bu romanda birkaç yüz sayfadır– o incelediği her şeyin uzmanı kesilir. Bu şekilde anlıyorsunuz ki bu ada, ona kendi dünyasını yaratma imkânı vermiştir. Diğer bir deyişle bu düzeydeki emperyalizm belirli bir tür yaratıcılıkla ilgilidir. Daha sonra 19. yüzyılın sonunda John Seeley, İngiltere'nin İngiliz kültürünün ve İngiliz kimliğinin temel gerçeğinin yayılma olduğunu söylemiştir. Bu her toplum için geçerli değil. Ben 19. ve 20. yüzyıllardaki İngiltere'nin tamamen kendine özgü bir sınıf yapısına sahip olduğunu düşünüyorum. Bu düşünce oldukça tuhaf: Londra'da oturuyorsunuz –diyelim Hampstead'de küçük bir daireniz var– ve sabah kalkıp “yüz insanın hayatını kontrol ediyorum” diyorsunuz; çünkü İngiltere halkı ile İngiltere'nin üç yüzyıldan fazla kontrolünü elinde bulundurduğu Hindistan halkı arasındaki bağlantıları koparırsanız, bu gerçekten her İngilizin yüz ya da yüzelli kişinin kontrolüyle ilgilendiği anlamına gelecektir. Bunun dikkate alınması gerekir. Ayrıca başka hiçbir Batı toplumunda, İngiltere'de ve roman yazımında olduğu gibi, emperyal gelenek konusunda bu tarz fasılasız süreklilikler yoktur. 1860 veya 1870'den önce hiçbir İtalyan romanı yoktur. 1870'lerin sonlarına kadar hiçbir Alman romanı yoktur. Birkaç istisnası ile birlikte 19. yüzyılda bir İspanyol romanı da yoktur. Tabii ben süreklilikten bahsediyorum. Çoğu yazın tarihçisine göre İngiliz romanı resmen 18. yüzyılın başlarında

Defoe gibi kişilerle başlar ve fasılasız bir şekilde 18, 19. ve 20. yüzyıllara doğru devam eder.

– *Fakat sadece eşzamanlılığın olduğu bir yerde bir nedensellik görüyor musun?*

– Hayır, nedensellik demiyorum, bilakis bir birlikteliğin ve uyumun varlığını belirtiyorum. 19. yüzyılın tüm büyük romancıları Avustralya veya Amerika ya da Afrika gibi yerlere göç anlamında kolonyal kontrol gerçeklerine göndermede bulunurlar. Aynı şey daha düşük bir derecede Fransa için de geçerli. İddiam şu ki emperyal kontrolün gerçekleri, onlar açısından kimlik yapısının bir parçası olan imgesel bir boyuta sahipti. Romanların çoğu aslında ben kimim? şeklinde kurgusal bir kimlik yaratımıyla ilgilidir. Örneğin *Büyük Umutlar*'da ben Pip'im, ya da sokağa terkedilmiş Tom Jones. Romanın başında o bir yatakta bulunuyor; onun kim olduğunu romanın sonunda öğreniyoruz. Gerçekten roman bir kültürel temas –yozlaşma ve bir benliği topluma adapte biçimidir. Bu sürecin bir parçası da kimliğin emperyal uzanımlarla sınırlı olmasıdır. Örneğin Jane Austen'in *Mansfield Park* örneğinde Sir Thomas Bertram'ın Antigua'da sahip olduğu köle plantasyonu, *Mansfield Park*'taki, İngiltere'deki malikaneyi finanse etmek için kullanılmaktadır. Bahsetmeye çalıştığım şey, bu tür bir şey; yani kurguda, anlatıda, İngiltere'nin denizaşırı kolonileri ile farklı şekillerde bir bağlantı içinde olduğunu çağrıştıran bir tür imgesel yansıtma vardır. Biz sürekli aynı şeyden bahsetmeyiz; her roman biraz farklıdır ve farklı ifade edilmiştir.

– *Onu bir olay örgüsü olarak görmek çok mu safça olur?*

– Kesinlikle olmaz; bu bir olay örgüsü. Fakat niçin diğerleri değil de bu olay örgüsü? Anlıyorsun. Tam romanlar yazar açısından kimi tercihler içerir. Ve gerçek şu ki bu elde mevcut bir konuydu, bu, İngilizlerin entelektüel, imgesel ve duygusal mülkünün bir parçasıydı. Bir Alman romanı okursanız onun tamamen farklı bir şey olduğunu görürsünüz. Orada toprak parçalarına ilişkin bir konuşma yoktur. Ve biz Hindistan'a gidemeyiz; burada farklı bir işlev söz konusudur: Egzotizm, ya da buna benzer bir şey. Oysa İngiltere'de aynen *Hindistan'a Bir Geçit* veya *Kim* ya da Conrad'ın bazı eser-

lerinde olduğu gibi bu, biz orada olduğumuz için gidebileceğimiz bir yerdir. Gerçek şu ki biraz düşünürseniz İngiltere hemen hemen her yerdeydi. 1918’lerde küçük bir Avrupalı güç grubu dünyanın yüzde seksen beşini kontrol ediyordu. Aslında tarihsel bir deneyim olan bu mülkiyetin, imgesel deneyimin de bir parçası hâline gelmesinden daha doğal ne olabilir? Bence böyledir. Ben şunu diyorum: O orada, peki sen onun hakkında ne düşünüyorsun?

– *Peki onun hakkında siz ne düşünüyorsunuz?*

– Ben onun kendisinden daha büyük bir şeyin parçası olarak görülmesi gerektiğini düşünüyorum. Benim kanaatime göre bu deneyim İngiliz romanını yorumlamanın bir parçasıdır. Bunun en önemlisi olmasa bile, önemli bir parça olduğunu düşünüyorum. Keza Austen’in ya da Kipling’in bahsettiğı yerler romanda bahsedilenin ötesinde bir tarihe sahiptirler. 1814’te *Mansfield Park* basıldığında Antigua, İngiltere’nin bir plantasyon kolonisi idi; oysa romanı okuyan çoğı insan “O, evet öyle” diyecektir. Oysa gerçek şu ki o deneyim, Antigua kurtulup bağımsız olduğu da devam ediyordu.

Öte yandan emperyal tecrübeyi, geçmiş i itibarıyla –köle kolonileri olarak– Jane Austen’dan tamamen farklı şekilde gören V.S. Naipul, George Lamming ve tüm Karayipli yazarlar ekolü tarafından yazılan ve Karayip tecrübesinden çıkan tam bir edebiyat var. Demeye çalıştığım şey şu: Hindistan konusunda yazan Jane Austen ve daha sonra Kipling gibi kişileri yorumlamanın en bütünsel ve ilgi çekici yolu, onları hem İngiliz romanları çerçevesinde, hem de ortaya çıkan bu gibi romanlar çerçevesinde değerlendirmeye çalışmaktır. Müzikteki bir terimi kullanırsak onları kontrapuntal olarak okuyabilirsiniz.

Onlar aynı tarihi, farklı bakış açılarıyla ele almaktadırlar. Onları bu şekilde okuduğunda normalde karantina altına alınmış bu edebiyatların karş ılıklı olarak birbiriyle bağımlı olduğu na dair bir his elde edersiniz. Bundan daha heyecan verici ve ilgi çekici bir şey olamaz; çünkü bu sizi büyük yazılarla ilişki içine sokuyor. Keza çoğı kültürün bir tür coğrafi mücadele gerektiren, hayal ya da gerçek olsun çekiş me mefhumuyla sizi ilişki içine sokuyor. Örneğ in

insanların kolonyalizmi çok uzun bir süre devam ettiremediğiyle; yani kurtuluş fikirleriyle sizi ilişkilendirmektedir. Eminim ki Jane Austen'i okuyan çoğu kişi Sir Thomas Bertram'ın gittiği o yerde olan şeyler hakkında çok az şey bilirler. Kendisi de zaten bunun hakkında çok şey söylemiyor; çünkü ne olduğunu o da bilmiyor; O para kazanmak ve İngiltere'ye geri dönmek için gidebileceği bir yerden ibaret. Gidersin; romanda olduğu gibi şayet bir köle isyanı varsa onu halledip geri dönersin. Onu bu şekilde bırakmak, orada ne olduğuna dair net bir fikre sahip olmak demek değildir. Bir anlamda şayet onu o şekilde bırakırsan, daha önceki romanın önyargısını devam ettiriyorsun demektir. Diğer büyük eserleri –C. L. R. James'in *The Black Jacobins*'i gibi– eğer istersen bu çerçevede yorumlayabilirsin.

– Öyle gözüküyor ki Victoria dönemi romancıların bazıları imparatorluğa, olay örgüsü bağlamında oldukça faydacı bir yaklaşım sergilemişlerdir.

– Kesinlikle. Fakat benim *Kültür ve Emperyalizm*'in hemen başında ileri sürdüğüm sav şu anda dünyanın değiştiğidir: O artık Hindistan'daki Hintlilerden, İngiltere'deki İngilizlerden ve çevrede gezinen insanlardan ibaret değil. Gerçek şu ki bugün çoğu Avrupa ülkesi tamamen beyaz insanlardan oluşan katışıksız ülkeler değil. İngiltere'de büyük oranda Hintli bir topluluk, Fransa'da büyük oranda Müslüman ve Kuzey Afrikalı topluluk var; aynı şey Almanya, İsviçre, İtalya vb. ülkeler için geçerli. Dünya artık büyük oranda karışık bir yapı haline geldi. Bu Kuzey Afrika'lı kişilerin Fransa'da işi ne? Bu büyük oranda Fransa'nın bir zamanlar emperyal-efendi olmasından ve bu insanların zulümden kaçarken Fransa'ya gelmesinden kaynaklanıyordu. –Onlar Frankofonik; yani onlar Fransızca konuşuyor. Dünya artık karışık bir dünya. Benim bundan anladığım, 19. yüzyılda faydacı olarak kullanılan şey artık geçerli değil; artık İngiliz olmamasına rağmen İngilizce yazan eleştirmenler var. Örneğin Conrad, *Karanlığın Yüreği*'ni yazdığında hiçbir Afrikalının yazılarını okuyamayacağını; kendisinin sadece İngiliz halkı için yazdığını varsaymıştı. –Açıkçası bu yanlıştı. Fakat bu o

zamanın önyargısıydı ve Conrad'ı bundan dolayı suçlayamam. Oysa gerçek şu ki bugün *Karanlığın Yüreği*'ni okuyan Afrikalılar var; onların *Karanlığın Yüreği*'nde gördüğü şey, Conrad'ın 1900'lerdeki çağdaşlarının gördüğünden oldukça farklıdır; dolayısıyla onların okuması/yorumu bu romanda önemli bir faktör hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu romanlar bir bakıma Conrad'ın, Dickens'in, Jane Austen'in ve diğerlerinin asla hayal bile etmediği yeni ufuklar açmıştır. Bu hoş karşılanmalı, çünkü bu, insana eserlerin yeni bir boyutunu göstermekte ve olayları daha önce görmediğin şekilde görme imkânı vermektedir.

– *Conrad neden sizin favori yazarlarınızdan birisi?*

– Ona karşı daima muazzam bir alaka duymuşumdur, çünkü o Polonyalıydı ve onaltı yaşlarında Polonya'yı terketmişti, bir süre İsviçre ve Fransa'da yaşamış, Fransızca öğrenmiş ve yirmi küsur yaşlarında İngilizce öğrenmeye ve yazmaya başlamış, İngiltere'de yaşamış ve British Merchant Navy'nin üyesi olmuş ve onbeş küsur yıl yelkenlilerde çalışmış ve sonra İngiltere'ye yerleşmiştir. Yazar olduğunda sanırım kırklarındadır. O bir Polonyalı olarak kalmıştır; o harika bir İngilizceyle yazmasına karşın bir anlamda İngiliz merkezinin dışındaydı. O, bu tuhaf sürgünsoylu bilince sahipti; hakkında yazdığı her durumun daima dışındaydı, bu yüzden ona karşı bu alakayı duyuyorum. Onun olaylarla ilgili bakış açısı, dönemindeki herkesten tamamen farklıdır. O, Henri James ve John Galsworthy gibi kişilerle oldukça sıkı fıkıydı; onlar da harika yazarlardı; fakat onlar, size, Conrad gibi o tuhaf prizmatik yerinden çıkarma duygusunu ve hepsinden önemlisi şüpheciliği, özellikle de kimlik ve yerleşik varlık/mevcudiyet konusundaki şüpheciliği veremez. Conrad, Endonezya, Malezya, Tayland, Afrika ve Latin Amerika hakkında, kimi örneklerde itiraz edilebilir olsa da ustaca yazan, İngilizcedeki birkaç romancıdan birisidir. O gerçekten, emperyal dönemin bir enternasyonalistiydi.

Conrad oldukça karmaşık bir şahsiyet; onunla ilgimin kabaca benzer bir ortak geçmişe sahip olmamızdan kaynaklandığını imâ etmeye çalışmayacağım. Hayır asla. O büyük bir romancı ve onun-

la ilgili o kadar şaşırtıcı ve ufuk açıcı şey var ki, bu beni sürekli ona dönmeye itiyor. Hiç kimse olayları tam olarak onun gördüğü şekilde görmüyor. Sanırım alakamın diğer bir nedeni, o İngilizce'yi doğuştan İngiliz olmayan birisi gibi yazıyor ki, bence bu son derece büyüleyici. Conrad'da sentaks kısmen devre dışı; sıfatlarda ısrarı oldukça ona özgü. Kişilik yapısıyla ilgili olup benim açımdan önemli olan başka birçok şey var.

– *Sizin geniş kapsamlı iddianızın diğer bir yönü de emperyalizmin, Marksizm, yapıbozumculuğu ya da Yeni Tarihselcilik gibi tüm yazın kuramları dışında, yazınsal kuram karşısındaki politik ufkun temel belirleyicisi olduğu şeklinde.*

– Yazındaki küresel sahne/çerçeve fikri, emperyal tecrübeden kaynaklanmaktadır. İnsanların küresel imparatorlukları var –İngiliz ve Fransızlar kesinlikle sahipti– ve şimdi, yirminci yüzyılda ABD, İngiliz ve Fransız hegemonyasının halefi durumunda. Dolayısıyla kültür incelemesinde bu geniş ufku, çerçeveyi dikkate almamak, bir ciddiyet noksanlığı olacaktır. Tüm yaptığım, bir bağlantı olduğunu söylemek. Bu bağlantının, basit veya doğrudan ya da nedensel olduğunu söylemiyorum; benim dediğim şey, bu iki alan arasında epeyce bağlantılılık ve içiçe geçme olduğudur –ben bunlara karşılıklı bağımlılık diyorum. Emperyalizm küresel bir menzile bir zamanlar ve şu anda sahip olduğuna göre, o, bu yazınsal ve kültürel yapıların ve pratiklerin bazısının arka perdesi ya da sahne dekorudur denilebilir.

Röportajı yapan: Elenor Wachtel,
More Writers Company, Toronto,
Kanada, 1996

XI

İNSAN HAKLARI VE YAZIN

– Siz, bir yerde Filistin tecrübesinin, klasik kavramlarla ele alınamayacak kadar parçalı bir yapıya sahip olduğunu yazmıştınız. “Haklar” kavramı hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Evet, bizler, düşmanlarının, varlığını bile inkar ettiği bir halk olmak gibi özel bir durumdayız. Bu bakımdan “haklar” kavramı bizim açımızdan, mülteciler, devletsiz insanlar ve diğer ülkenin vatandaşlarından oluşan bir bütünden ziyade bir halk ve kolektif ve bütün bir vücut olarak var olma anlamı taşımaktadır. Bir anlamda onun bizim açımızdan çok acil bir anlamı var; çünkü, Siyonist harekete ve daha sonra İsrail’e karşı mücadelemizin başından itibaren bizim temel hedefimiz, bir basamak ileri atlamaktır. Oysa hâlâ “ulusal haklar”dan epeyce uzaktayız. Barış görüşmelerinin, yani Amerikalıların bahsettiği sözde barış sürecinin mevcut atmosferinde, bizim “kendi kaderini tayin” ya da “ulusal haklar”a sahip olduğumuzu çağrıştıracak ne Amerikalıların ne de İsraillilerin çıtlattığı bir cümle yok ortada.

– “Ulusal haklardan” ve “Kendi kaderini tayin”den bahsediyorsunuz. Oysa bir ulus, aslında, tayin hakkı olması gereken bir “benlik” midir?

– Tuzak bir soru; fakat ben bunun, Filistinliler örneğinde doğru olduğunu düşünüyorum. Biz uzun zamandır Filistin topraklarındayız. Bizim dilimiz özel bir tür Arapça olsa bile biz, kolektif bir hafıza ve bir dile –tabii ki Arapça; bu Arap ülkelerindeki diğer Arapların dili gi-

bidir– sahip ahenkli bir toplumduk. 1870’lerde Osmanlı meclisinde bizi temsil etmek üzere üyeler göndermiştik; yirminci yüzyılın başından bu yana vermemiz gereken entelektüel ve kültürel savaşımın bir parçası, bizim bir “halk” olduğumuzu göstermek olmuştur. Bir “halk” olarak bizim için ortada olan iki alternatif vardır: Birincisi bağımlılık/köle gibi itaat etme ve sonunda sindirilme ve yok edilme; ikinci alternatif ise, bugün dünyada çoğu halklara verilen haklara sahip ulusal bir devlet olarak varolmak. Biz ikincisini seçtik.

– *Fakat bir “ulusal devlet” veya “devlet-ulus” ya da “ulus-devlet” fikri bile tüm tuzak türlerini içeren bir şey değil mi? Yani şöyle bir yaklaşım olabilir: Bir ulus fikri, değişik nüfuz bölgesinden olan hâkim elitlerin, kendilerine yönelik her saldırıyı, aslında kendi nüfuz bölgesindeki tüm insanlara yönelik bir saldırı gibi göstermekte kullanacağı bir tür hiledir; keza “ulusal kimlik” fikri ve “ulusal kimlik” hakkı, bu yanıltı amacına hizmet edecektir; öyleki uluslararası hukukta, bir ulus-devleti işgal etmenin, onun içindeki her bireyi ihlal etme mevzuu olduğu şeklinde bir düşünce görülmektedir. Bu bir yanıltı değil mi? Ya da bunun çok şüpheli bir yaklaşım olduğunu mu düşünüyorsunuz? Ya da bu yaklaşım nedir?*

– Bu yaklaşım kısmen şüpheli, kısmen de noksan. Bizim durumumuzda Filistin ulusalcılığının iki boyutu olduğu hatırlanmalıdır. Bir yandan ulusalcılık, bugün çoğunluğu tamamen ulusal kökenleri dolayısıyla hiçbir hakka sahip olmayan bir halk açısından acil bir zorunluluktur. Örneğin Lübnan’da dört yüzbinden fazla Filistinli var ki, bunların hepsi devletsiz insan ve üzerinde “Sen devletsizsin” yazan kâğıtları var. İkinci boyuta gelince, sizin de söylediğiniz gibi, ulusal bir kimlik inşa edip bir devlete sahip olmakla ilgili olarak ve insanların, hakkında karışık duygulara sahip olduğu ulusalcılığın tüm geleneksel –konvansiyonel de denilebilir– nitelikleri hakkında dile getirilebilir bu; çünkü bu her türden suistimallere yol açabilir. Fakat bence Filistinliler açısından daha önemli olan diğer boyut, Filistin mücadelesinin, Orta Doğu’da, özellikle Arap dünyasında ve İsrail bağlamında öncü bir mücadele olmasıdır; çünkü o, dinsel milliyetçiliğin çok çok güçlü olduğu, dünyanın bu bölgesin-

de seküler/çağcıl bir mücadeledir. İran'daki, şimdilerde de Cezayir ve Ürdün'deki İslâm milliyetçiliklerini kastediyorum. Bir sağ kanat yapılanması olarak İsraillilerin yaşamına yirmi yıldır hâkim olan Yahudi milliyetçiliği de ve Lübnan'daki Hristiyan fundamentalizmi de buna bir örnektir. Yani biz farklıyız. Biz, dinsel bir hareket değiliz. Biz demokratik haklar için mücadele veren ulusalcı bir hareketiz. İkinci özellik, Filistin mücadelesinin öncü bir mücadele olmasıdır; çünkü o, dünyanın demokrasinin olmadığı bir bölgesinde bir demokrasi mücadelesi vermektedir. 1988'deki ulusal bağımsızlık deklarasyonunda bizim, kadın, erkek tüm insanlar, dinler, inançlar ve dini gruplar için demokratik hakları savunan seküler bir mücadele olduğumuzu açıkça belirttik. Bu bakımdan biz küçük veya önemsiz bir ulusalcılıktan çok farklıyız ve bu bakımdan da önemli bir mücadele o.

– *Şüphesiz Yahudiler, bahsettiğiniz türden şeylerden dolayı kendilerini tehdit edilmiş hissedebilirler. Siz bir yerde, Siyonizm'in zamanımızın politik yargısının bir köşetaşı olduğunu yazmıştınız. Bunu biraz açıklayabilir misiniz?*

– Evet. Yahudiler, siyonist oldukları kadarıyla, Filistin'e, yani Yahudi halkının atalarının yurduna geri dönmeye inanan bir halktır. Onlar, Filistin'de, büyük oranda tek başlarına hak sahibi kılındıklarına inanan bir halk. Tabii burada ihmal edilen şey, burada önceden beri başka bir halkın daha olduğudur; evet burada şimdilerde, 1967'den bu yana Batı Şeria ve Gazze'de işgal altında yaşayan, 1948'den itibaren sürülmüş Filistinlilerin bakiyyeleri olan 800.000 civarında bir halk var ve onlar Yahudi halkının devleti olarak tanımlanan bir devletin, vatandaşları değil de (çok önemli bir farklılık) ikinci-veya-üçüncü-sınıf vatandaşları durumundalar. Evet, Siyonizm, Yahudilerin bakış açısına göre çok önemli şeyler başarmıştır; fakat kurbanlarının bakış açısına göre ise –Siyonizmin her zaman kurbanları olmuştur– İsrail devletinin kurulmuş olması bir felakettir. Bunun, bir trajediler çatışması olduğunu söyleyebilirsin. Öte yandan burada, Avrupa'da Batılı anti-semitistler tarafından katledilmiş olan Yahudi halkının Filistin'e gelen bakiyyeleri de vardı. Bun-

lar II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelmişti; fakat hayatta kalanların statüsü, durumu ve devletlerinin kurulması, bizim toplumumuzun harabeleri üzerinde gerçekleşmişti. Bu bir mecaz değil; çünkü bunu hatırlıyorum. Bir çocuktum, kısmen Filistin'de büyüdüm. Orayı terketmenin nasıl bir şey olduğunu hatırlıyorum. Tüm aile bireyleri birbirinden ayrılmıştı. Bu bakış açısına göre bu, kendisi kurban olarak gelmesine rağmen başka bir kurban yaratan –bizler– bir grupta bizim aramızdaki bir çatışmadır. Bizler kurbanların kurbanlarıyız; bu çok zor bir tercih, ama bence haklar temelinde gerekli bir tercih. Bir halkın hakları sorununu, diğerinin pahasına çözemezsiniz.

– *Bence siz Filistin davasının bir sözcüsü olarak kaygılarınızla oldukça derin ve ince şekilde bağlı olan bir eleştirmen olarak çalışıyorsunuz. Fakat özellikle eleştirinizin çoğundaki bir temanın, mekân ve coğrafya olduğunu düşünüyorum. Önceki eleştirinin çoğunda ana temanın zaman ve tarih olduğu söylenebilir; siz bunu değiştirmiş oldunuz ya da belki bunun başlıca sorumlusu Siz ve Raymond Williams' tır denilebilir.*

– Biliyorsun bu demek değil ki, coğrafyayla, mekanla ve toprak parçasıyla ilgileniyorsan, tarihle de ilgilenemezsin. Ben aslında bu ikisi arasındaki etkileşimle ilgileniyorum. Fakat benim coğrafyaya öncelik verdiğim doğru; çünkü bana öyle geliyor ki, geçen üçyüzyılın tarihi aslında dünya tarihidir, küreselleşmiş bir tarihtir. Bunu anlaşılır kılan şey ya da şeylerden başlıcası, toprak parçası mücadelesidir. 1918'de dünyanın %85'i, Avrupa'daki bir avuç devletin ve Amerika'nın hegemonyası altındaydı. O zamandan bu yana II. Dünya Savaşından sonraki dönem gibi kültürel ve tarihsel deneyim, sömürgeleştirilmiş dünyadaki renkli insanın elinden alınmış olan toprak parçasını geri alma mücadelesi olarak görülebilir. Bunun benim açımdan çok önemli olması bu yüzden. Ben kendi tarihimi ve halkımın tarihini, toprak parçası üzerine o mücadelenin bir uzantısı olarak görüyorum; O, daima bir toprak parçasıydı. Önemli olan şu ki, o asla, sırf toprak parçası uğruna alınmış bir toprak parçası değildi, çünkü oraya öylesine gidilip, sadece, "Bunu sevdim; ama alacağım" denilmemiştir.

Ben öncel temellendirmelerle ilgileniyorum. Örneğin Avustralya, çok uzak olduğu için İngiltere açısından mükemmeldir. O dünyanın öbür tarafıdır; tüm istenmeyen vatandaşlarımızı, kötülerini oraya yerleştirebiliriz. Amerika, vaadedilen topraklar, oraya gidip orasını sömürgeleştirirsiniz, çünkü orası yeni bir Cennet'tir. Filistin, yahudiler için ıslah edilmiş olan vaadedilmiş toprakların ülkesiydi. Fakat daima karşılaşılan durum, bu temellendirmelerin âdeta, oradaki insanların bedenleriyle, gerçeklikleriyle çatışmasıdır. Bu bakımdan bu, hem bir toprak parçası mücadelesi hem de toprağın kime âit olduğuna ilişkin temellendirme, felsefe ve epistemoloji mücadelesidir. Acaba o, orada yaşayan insanların mı hakkıdır? Örneğin Filistin mevzuunda, ilk siyonist yazılardaki temel argümanlardan birisi –hem ilk siyonist yazılar hem de 20. yüzyılda Filistin'le ilgili ilk yazılarda– orada kimsenin yaşamadığıydı; hiç kimsenin yaşamadığı bir yer olmasa bile tamamen ihmal edilmiş bir yer olduğuydu ki bu, Kuzey Afrika'daki Fransız yerleşimciler Cezayir'i işgal ettiklerinde kullanılan argümana benzer bir argümandır: Üzerinde vahşilerin yaşadığı tamamen boş bir arazi. Diğer bir deyişle araziyi kullanma ve ya onun en iyi şekilde kullanılmasını düşünme hakkı, Avrupalıya, beyaz adama verilmiş bir haktı. Bu bana öyle geliyor ki, hem güncel politik mücadelenin hem de kültürlerin yapısının temelidir.

Bu bakımdan Avrupa kültürünü, örneğin Hindistan veya Avustralya'nın İngiltere'de, Karayiplerin İngiliz ev yaşamında oynadığı role ilişkin bir hissiyat olmadan anlamak mümkün değildir. Tüm bunlar bende daima son derece ilgi çekici bir alan izlenimi uyandırmıştır ve Williams'ın *The Country and the City*'siyle, denizaşırı topraklarla vs. bağlantı ve ilişkiye sahiptir.

– *Epistemolojiden bahsettiniz, sizin emperyalizmin coğrafyasıyla ilgili eserinizde kesinlikle ana tema, Doğu'nun, Batı'nın haberdar olması gereken bir gizemden oluştuğu düşüncesidir. Bu konuyla ilgili kitabınız tuhaf bir şekilde bizzat kendisi belirlenmiş olan bir mantığa yakalanmaktadır. Yani insanlar sizi münhasıran Avrupa'nın Doğu'ya bakışıyla ilgili yazarken bizzat Doğu'da olan unsurları ihmal etmekle eleştirmektedirler. Bu nasıl oldu sizce?*

– Bence onlar belirli bir oranda haklılar. *Şarkiyatçılık*’ı yazarken, Avrupa’nın Doğu’ya ilişkin kavramlarının –bunlar bazı durumlarda, o coğrafyanın ne olabileceğine ilişkin olarak her yerel kavrayışın çok ötesindedirler– bizi bir alan ve konu teşkil ettiğinden bahsediyordum. Şimdi bile geçmişe doğru baktığımda bana öyle geliyor ki, böyle bir şeyden bahsetmek tamamen doğru; çünkü bu, o insanların düşündüğüyle çok az alakası olan bir konu teşkil etmektedir. Yine de o zamandan beri yapmaya çalıştığım şey, coğrafya ile ilgili rakip kuramların mücadelesini gözlemlemektir. Birkaç ay içinde çıkacak olan son kitabımda zamanımın yarısını Afrika’da, İrlanda gibi yerlerde, Karayiplerde ve Hindistan’daki ulusal mücadelelerin, topraklarını tekrar kazanmak için aslında önce epistemolojik bir mücadeleyle başlamak zorunda kaldıklarını incelemeye ayırdım. Diğer bir deyişle bunu örneğin Yeats’ın İrlanda tarihini periler, kahramanlar ve büyük savaşçılar vs. şeklinde zihninde yeniden canlandırması gibi zihinde yeniden canlandırarak. Bu olgu, mezkûr toprak parçasının bir nevi ıslahı olan, yeni bir coğrafya üretir –aynen Neruda’nın Latin Amerika hakkında yaptığı gibi. Burada gerçekten rakip kavramlarla karşılaşyoruz. Sanırım benim yapageldiğim şey de bu, fakat oldukça çarpıcı olan şu ki, Avrupa’da, Batı’da hâkim olan kavramların, kendilerine çok fazla yatırım yapılması dolayısıyla yerinden sökülmeleri çok zordur. Bu bir kimsenin sadece bir düşünce sahibi olması gibi bir şey değil, bilakis bu düşünceler etrafında, İngiltere’deki Royal Geographical Society gibi bilimsel kurumlar kurulmuştur.

Örneğin Rodney Murchison, bir jeolog, coğrafyacı ve kadastrucu olarak sadece Afrikayı keşfedeceğini söylemiyordu, bilakis aslında aynen askeri bir sefer gibi, onun Afrika’nın coğrafyası ve jeolojisi konusunda keşfetmeye çalıştığı şey, bir anlamda İngiltere’nin nüfuz bölgesine ilave yapmaktı. Muazzam bir kurum, Royal Geo. Society–bununla hareket etmişti. Bunlar, sadece Batılı kurgular olduğu söylenebilecek şeyler değil, ciddiye alınması gereken şeylerdir.

– *İngiltere ve Amerika dışında, insanların İngilizce konusundaki durumu hakkında ne diyorsunuz? Yani, Afrika’da Conrad’ı, Ka-*

rayipler’de Fırtına’yı, Hindistan da Kipling ve Forster’i okuyan kişiler. Bu okuma deneyimi ne anlama geliyor?

– Bu çok farklı bir şey. Diyelim Karayiqli bir yerli, İngiliz romancıları içinden muhtemelen belirli bir yerele –bu son derece İngilizce ve bu açıdan da son derece dar görüşlü– en çok bağılı olan Jane Austen’in bir romanını okusun. Bir Karayiqlinin ya da bir Hintlinin gözüyle *Mansfield Park* veya *İkna* ya da *Gurur ve Önyargı* gibi bir romanı okursanız, orada çoğu kontrol altında olan denizaşırı bölgelerle ilgili çok özenli göstergeler bulursunuz. Örneğin *Mansfield Park*’ta Sir Thomas Bertram’ın malikanesi, Antigua’daki Bertram tarafından idare edilmektedir. Bu bakımdan Antigua’nın *Mansfield Park*’ın ekonomisi açısından önemi son derece merkezidir. Fakat aynı zamanda bu konuda bir tür yanıltıya da sahip olunmaktadır: O adamın orada gidip orayla ilgilenmesi gerektiği söylenir söylenmez önemli oluşu sona ermektedir. O şeker üzerine çalışan bir köle plantasyonuydu. Onu bu gözlerle okursanız büyük bir biçim olan İngiliz romanının tarihinin, kesinlikle kendileri İngiltere’deyken hayalini canlı tuttıkları bu toprak parçalarıyla kurulmuş olduğunu görebilirsiniz. Örneğin *Hindistan’da Bir Geçit* romanı okunduğunda tamamen farklı bir deneyim elde edilmektedir. Dahası Conrad’ın *Karanlığın Yüreği*, sadece Marlow ve Kurtz’un kimi Afrika keşifleri değil, aslında Afrika ve onun köleleştirilmesi, parçalanması ve onun için çekişmenin sembolüne dönüşmektedir. Şüphesiz bu, sırf bir tez ya da İngilizce bir ders için gerekli bir okumadan çok farklı bir okuma gerektirir. Onu aynen N’gugi (wa Thiong’a) ve Chinua Achebe gibi kişilerin tarzında okursun. Onu sömürgeleştirici bir tarzda okumak zorundasınız.

Oradaki tüm varsayımları o kitaptan koparmak zorundasınız; kimi durumlarda Achebe ve N’gugi gibi kişilerin, nehir ve toprak parçası vs. ye ilişkin kendi algılayışları çerçevesinde onu reddetme, tarihini yeniden yazma gibi durumlarla karşılaşrsınız. Bana göre bu türden yazın eserlerini, kolonilerin ve en önemlisi sömürgeleştirici kolonilerin bakış açısıyla okumak ve yorumlamak çok daha coşkulu ve ciddi bir süreçtir.

– *N’gugi ve Achebe’den bahsetmeniz, İngiltere ve Amerika dışında bir İngiliz yazar olma sorununu ve Yeats’ın ya da (Derek) Walcott’un durumunu gündeme getiriyor. (Seamus) Heaney, bir yerde bu tip insanların İngilizce’ye yönelik sevgileri konusunda, âdeta çatallı bir sopa üzerinde gibi olduklarını ifade etmektedir.*

– Bu İngilizce’ye özgü bir şey değil; Fransız yazarların durumu da aynı. Fransızca yazmasına rağmen Cezayir’in Fransız sömürge-sine karşı direnişinin epeyce parçası olan Katib Yasin gibi Cezayir-li romancılar ve Fransızca yazan Fas’lı Abdulkadir Hâtibi gibi yazarlardan oluşan oldukça önemli bir grup var. Keza N’gugi’nin kendi dilinde yazmaya başlayarak bir bakıma ustalaşması da bence oldukça enteresan bir durum. O, oldukça seçkin birkaç roman yazdıktan sonra, kendi dilinde yazmayı istediğini söyleyerek İngilizce-yi reddetmiştir: Fakat problem ortada. Yani dil, insanın içinde çalışabileceği bir alan ve genellikle birtakım öncüllere dayanmaktadır. Bozulan şey dilin kendisi değil. Örneğin Achebe, Conrad’ın asla okunmaması gerektiğini, *Karanlığın Yüreği*’ni Afrikalılar tarafından okunulmaz kılacak kadar onun bir ırkçı olduğunu söylemekte; fakat sonra bunu bırakarak kendi romanını İngilizce yazmaktadır. Bence dilin içindeki değer, algı ve coğrafya mücadelesi kesinlikle devam etmektedir ve bir anlamda iç (ülke içi) şartlar çerçevesinde anlaşılacak zorundadır. İngiltere’deki herkes İngilizce’yi kullanırken o kolonyal ya da emperyal öncüllerle yazmamaktadır. Daima bunun bir alternatifi bulunabilir. Bence bugün roman yorumu konusunda eleştirinin büyük görevi, çalışmaya bukağı olan yeni dogmalar ve ortadoksiler oluşturmak değil, onları anlamak için okumak ve de onları, başka yerlere imkân tanımak için yerinden çıkarılmış şeyler olarak anlamaya çalışmaktır. Aimé Césaire’in dediği gibi “zafer randevusunda yer almak isteyen herkes için yer vardır.” Bu, C. L. R. James gibi birisi açısından büyük bir örnekti– Yani Fransız Devrimi’nin tarihini, Haiti’deki büyük bir köle isyanının vizyonundan yazabilmek. Bu, bana, enteresan bir alternatif gibi geliyor.

– *Bence burada Yeats özellikle enteresan bir örnek, zira çoğu insan onun, modernist enternasyonalizmin bir şairi olmaktan ziyade, anti-emperyalizmin bir şairi olarak görülmesine şaşıracaktır.*

– Kesinlikle! Bence özellikle enteresan bir örnek; çünkü o oldukça reaksiyonerdı, aynı zamanda büyük yurtlara, 18. yüzyılın asaletine inanan birisiydi ve Anglo-İrlandalıydı. Fakat yine de o milli bir şairdi; o, kesinlikle, İrlanda rönesansına neden olan bu sömürgeleştirici imgelemi ilerleten insanlardan biriydi ve bu işlevini bugün de devam ettiriyor. Sanırım Yeats'ı iki şekilde değerlendirmek mümkün: Bir taraftan yaşamının sonlarında, son derece reaksiyoner hatta geniş bir politikaya doğru kayan; fakat şiiri, özellikle “The Tower”a kadar olanları hatta ondan sonrakiler ve yirmilerdekiler, gerçekten milliyetçi bir şiir olan birisi; bence o İrlanda bağlamında reaksiyoner biri hâline gelmiştir. Fakat onu Aimé Césaire veya Neruda ya da Hint'teki Tagor'la karşılaştırırsanız, onun, uluslararası bir kültür olan sömürgeleştirici kültüre âit birisi olduğunu görebilirsiniz. Onlar birbirini tanımaktadır ve büyük oranda farklı olan yerel durumlarda benzer öncüllerden hareketle faaliyet göstermişlerdir. (Genel olarak) kabul edildiği üzere Yeats'ı sırf bir modernist enternasyonalci olarak görmek bence, onun şiirindeki canlılık ve asaletin büyük kısmını gözden kaybetmek demektir. Bir İrlandalının onun konuştuğu gibi konuşması, İrlanda tarihinden onun gibi bahsetmesi, gücü inkar edilemeyecek bir yöneticiye isyan gibi bir şeydir.

– İlk kitabınız *Joseph Conrad ve Otobiyografi Kurgusu*'nu, fenomenolojik eleştiriye yönelik bir girişim olarak tanımlamıştınız; Sartre ve Merleau-Ponty'nin, bu kitabın esin kaynakları olduğunu söylemiştiniz. O, hâlâ çalışmanızın esin kaynağı mı yoksa çalışmanızın rotası değişti mi?

– Muhtemelen, evet diyeceğim; fakat fenomenoloji kelimesini kullanmayacağım. Sartre, Merleau-Ponty ve Husserl gibi kişilerde o zamanlar benim ilgimi çeken şey, biçim incelemesini temellendirir gözökmeleriydi; ya da onlar vasıtasıyla biçim incelemesini bir bağlamda, tam bir çevrede gerçekleşen bir şey olarak yapabilmenin mümkün olmasıydı.

Ben öğrenciyken ve mezun olduktan sonra, yapıtın kendisinin tamamen başat bir unsur olduğu –Cleanth Brooks, Yeni Eleştiri–

yüksek bir biçimcilik döneminde yaşıyordum. Conrad gibi birinde –o zamanlar son derece kibar biçimci türden şeylerin yazarı olmanın dışında pek tanınmıyordu (bu 50’lerin sonunda, 60’ların başında)– bir şeylerin eksik olduğunu düşünmüştüm. Eksik olan şey, ona ilişkin kitapta cevap verdiğim üzere muazzam bir sürgün ve yer değiştirme vs. boyutuydu. Fenomonologların ve varoluşçuların eserlerinde hazır bir lügatçe vardı ki, ben Conrad’ı incelemek için onu arsızca kullandım. Aslında çalışmam, Conrad’ın eserindeki hayatıydı; fakat Afrika’ya veya Borneo’ye gitmiş olması ve bunu bir hikâyeye dönüştürmesi şeklinde değildi; bilakis o, tecrübesini içgörü ve araştırmacı analizlere cevap verecek bir bütün içinde ve biçimler olarak inşa etmeye çalışıyordu –genellikle başarısızca– (Conrad’ın mevzunun içyüzünü öğrenmeye yönelik başarısız denemelerini kastediyorum). Bunu bir bakıma çok ilginç bulmuştum; çünkü ben de, Sartre’ın dediği gibi eserleri bir “durum”da, bir bağlam içinde değerlendirerek aynı şeyi denemeye çalışmıştım. Fakat ondaki tüm o ağır jargon ve metafiziksel dil, şu anda bana bir açıdan alakasız geliyor.

– *Conrad kitabındaki temalardan birisi, onun tam olarak göçmenliği, ayrılığı, kendini yalnızca yapay şekilde İngilizce roman yazımı geleneğiyle ilişkilendirmeye çalışma biçimidir; Çünkü o çok gezen bir Polonyalıydı. Bana öyle geliyor ki, bu tema, sizin yetmişlerde **Başlangıçlar** üzerine çalışmalarınızda ele alınmıştı ve eğer onu doğru anladıysam modernizmin ne anlama geldiğini, kökenlerden ziyade başlangıçlara sahip olma ve kendini bir gelenekte temellendirirken sürekliliği değil de bitişikliği önceleme çerçevesinde tanımlamaktı. Gelenekle bağları koparma fikrinin, modernizmin temel özelliğini tanımlama konusunda yeterli olduğunu hâlâ düşünüyor musunuz?*

– Evet o, bir noktaya kadar gelenekle ilişkiyi kesmektir, bence bu, felaketimsi bir şeyin gerçekleşmesi anlamında onun net tanımı. Modernizm örneğinde o, muhtemelen, I. Dünya Savaşı, Avrupa’nın ekonomik ve politik topografyasındaki değişiklikler ve bir dizi başka şeydi. Daha sonraları, yani şu anki eserimde, kendimi

tam olarak buna uyarlayan yeni bir modernizm teorisi geliştirdim: Yani bizim Avrupa modernizmi dediğimiz şeyin yaratılmasında doğrudan etkili olan şeylerden bir tanesi (bu Joyce, Eliot, Thomas Mann, Proust ve tüm diğerlerini içerecektir), aslında emperyal dünyadaki krizdir. Çünkü bu yazarların eserlerinin ufkunda, gerilerinde olup etki uyandıran bir tür rahatsızlık söz konusudur. Örneğin Doğu'dan gelip Avrupa'da bir metafora dönüşen, öyleki artık tek başına varolamayan “*Venedik'te Ölüm*”deki veba. Bu bakımdan yazarın yaptığı şey bunu yeniden inşa etmek.

Bu, gelenekle ilişkiyi kesme; ama Eliot örneğinde olduğu gibi kimi zaman yeniden kurmaya yönelik beyhude bir girişim. Bu büyük metaforik figürü Vico'nun başlangıçlarla ilgili *Yeni Bilim*'inden devşirmem bu yüzden, orada Vico, kendi kendini yaratmanın büyük kuramcısı şeklindedir. Onun kullandığı figür, şöyledir: Büyük bir tufan olur, tufandan sonra insanlar büyük devler gibi avarelik etmekle karşı karşıya kalırlar. Bir insan olarak yaşamak için toplum kurmayı tercih ederler. Evlilik, din ve sivil kurumları inşa etmek zorunda kalırlar, bu *Yeni Bilim*'deki yeni dünyanın metaforu haline gelir. Ben bunu, Avrupa modernizminin başlangıcı açısından bir esin kaynağı olarak görmüştüm. Fakat benim açımdan temel sebep, hayatımın büyük bir krizi olan, 1967 Orta Doğu'suydu. Ailem Orta Doğu'daydı. Hayatımın çoğunu orada geçirmiştım. Tek başıma Amerika'ya öğrenci olarak gitmiştım ve bir öğrenci ve sonra da hoca olarak, arkada bıraktığım bu dünyaya yönelik ne meslekî olarak ne de duygusal olarak hiçbir referansda bulunmadan mümkün olduğunca bir hayat sürmüştüm –Bu, 1967'de parçalanıvermişti. Filistin'in kalan kısmı yok edilmiş ya da İsraillilerce işgal edilmişti. Tanıdığım, içinde büyüdüğüm Arap dünyası tamamen değişmişti. Yeniden başlamanın ne anlama geldiği sorununu yeniden düşünmem noktasında benim özyaşamöyküsel itkimdi o zaman. Bu, ilahi ilham gibi bir şey değil, tercih ve tanım edimi gerektirmektedir. Seküler üzerindeki büyük vurgum buradan kaynaklanmaktadır. Bu, aynı anda işleyen/çalışan bir dizi faktör gibi bir şeydir.

– *En son kitabınız müzikle ve sizin kişisel olarak müzikten aldığınız hazla ilgili. O, bir bakıma ilgi çekici bir kombinasyon; çünkü E. Said'in yazdığı bir kitapta insanların arayacağı türden epeyce tartışma içeriyor. Örneğin Klasik Batı müziğinin gelişimi ve kurumlarından, Doğu karşısında Klasik Batı müziğinin tanımı, solistler, meşhurlar ve tek başına dinleme kültü, röprodüksiyon teknolojisinin etkisi ve ilgili tüm şeylerden bahsedilmektedir. Fakat tüm bunların ortasında insanların hiç de beklemeyeceği bir anda hazla ilgili bir vurgu söz konusu. Bu yeni bir gelişme mi?*

– Böyle düşünülmesini istemezdim. Hayır. Onlar hep oradaydı. İtiraf etmeliyim ki bazen, bir Filistinli olmam veya şu ya da bu yazın, felsefe veya politik eleştiri ekolüne mensup olmam dolayısıyla kendimi içinde bulduğum bu tartışmalarla iyice kuşatıldığımı hissediyorum. Bana öyle geliyor ki, en azından ABD'de olan şeyler, tamamen profesyonel olan şeylerin –ya da profesyonelleştirilmiş ki, bu daha da kötü– bir ürünü haline gelmiş şeyler. Yaptığın her neyse onunla teması kaybediyorsun. O artık ya bir şöhret ya da para kazanma mevzuu haline geldi. Kendimi çoğu kez sevmediğim ya da zorlandığım şeylerle değil, sevdiğim ve yapmak istediğim şeylerle harekete geçen biri olarak görmekten hoşlanırım. Bu bakımdan müzikle ilgili yazı yazmanın, müziğin tamamen kişisel, oldukça sürekli bir tür haz veren boyutları üzerinde durmanın iyi bir şey olacağını düşündüm; bunlar kendimi bildim bileli yaşamımın içindeydiler.

– *Kudüs'te doğduğunuzu gözönüne alırsak Avrupa yazınına nasıl geçtiniz?*

– Aslında iki kültürlü olarak büyüdüm. Hep İngiliz okullarına gittim. Ailemin sırasıyla yaşamış olduğu yerler olan Filistin ve Mısır, İngiliz kolonileriydi. Sanırım ülkemizin elit grubuna dahil olduğum için İngiliz okullarına gönderilmiştik. Bu şekilde okulda İngilizce eğitim görerek, evde ve arkadaşlarımla Arapça konuşarak büyüdüm. Batılı kitaplara bakmamak şeklinde bir şey hatırlamıyorum. Gerçekten yaşamım boyunca oldukça ciddi bir eğitim aldım. Fakat, bir Arupalı olmadığımı da daima hissetmişimdir. Belki beni bu şekilde hissetmeye iten şey, okullar olmuş olabilir; çünkü okul-

larda çoğunluk Arap çocuklardı (Ben böyle bir mektebe gittim) ve hep İngiliz öğretmenler vardı. İnsan dışlandığını hissediyordu, çünkü dilde ve yazında eğitim almanız, çaresizce ona adapte olmaya çalışma süreciydi. Sürekli bir çaba içindeydiniz.

– *Acaba bu kadar çok modern, modernist Avrupa yazını sürgün ve yerinden etmelerle ilgili olduğu için bunun kolayca özümsemişini ki, siz de sürgündünüz ve yerinizden edilmişsiniz, dolayısıyla bu da sizin yazınınızdı demek kolaycılık mı olur?*

– Ben daima sürgün değildim ve yerimden edilmemiştim. Ben daima biraz parçalanmışlık hissediyordum; çünkü ben, Hristiyan bir azınlıktan geliyorum; Filistin’deki o azınlık içerisinde de biz –çoğunluğu Müslüman olan Arap nüfusun yüzde onu civarıyız.– Protestan azınlıktık; hatta daha da azınlık, bu bakımdan biraz farklılık ve merkezden uzaklık duygusu daima vardı.

Benim bu okullara gitmem ve İngilizce ve Fransızca konuşmada iyi bir duruma gelmem, bu tuhaflığı daha da artırmıştı. Bu açıdan ben kendimi tuhaf hissediyordum ve bu yazın, benim hislerimle uyumlu gözükmüştü. Sadece onlar değildi bu şekilde gözüken, çağdaş edebiyat da kesinlikle böyle gözüküyordu ve benim ilgimi çeken de buydu. Bir yazın hocası olarak mesleki kariyerimi yaparken, yazının ilk dönemlerinde kendimi asla evde/yurdumda hissetmedim. 18. yüzyılı seviyordum, fakat o da bana sanki yabancı bir kültürü inceliyordum gibi geliyordu, oysa 20. yüzyıl ve özellikle sürgünleri ve gezginleriyle birlikte –Joyce vb.– bana daha yakın geliyordu.

– *Dönem belirlemeyi sevenler hatta böyle bir hastalığı olanlar, modernizmin artık kapandığını ve şu anda yeni bir dönem olan post-modernizm döneminde olduğumuzu söylüyorlar. Ne diyorsunuz?*

– Sanırım bu, sadece Amerika, reklam kültürü, medya, pastiş vb. şeyler çerçevesinde düşünenler açısından doğru. Fakat Madison Avenue ve yüksek teknoloji ürünü mimarisindeki dünyayı dikkate alırsak görürüz ki, modern ve “modernite”deki modern için verilen mücadelenin, örneğin benim aşına olduğum ve âit olduğum Orta Doğu gibi yerler için çok önemli bir yeri vardır. O gerçekten bir mücadele. Unutmayalım ki, bizler geleneğin ne olduğu, Tanrı’nın ne

dediği, İsa'nın ne dediği gibi soruların, Salman Rüşdi olayında olduğu gibi insanları savaşa sürüklediği bir çağda yaşıyoruz: Rüşdi, yazdığından dolayı ölüme mahkûm edilmişti. Bu bizim için bir mücadele –modernin ne olduğu, geçmişin yorumunun ne olduğuna ilişkin bir mücadele. Bu, Arap ve İslâm dünyası açısından çok önemli. Modern olma hakkı için mücadele veren bir yazarlar, şairler denemeciler ve entelektüeller ekolü var; çünkü bizim tarihimiz, miras/*turâs* tarafından yönlendirilmektedir. Fakat sorun, bu mirası kimin tanımladığı/tayin ettiğidir. Sorun bu. Bizim açımızdan “modernizm” ve “modernite” krizi, otoriteyle, birey olma, yazar olma, düşünür olma hakkıyla, kendini ifade etme hakkıyla ve keza kadın haklarıyla ilgili bir kriz. Bu bakımdan bizim açımızdan tüm postmodernizm sorunu, Batıyla ilgili Candidci türden enteresan bir soru. Fakat bizim açımızdan modernitedeki modernizm, bu dönemin sorunu.

– *Son zamanlardaki birçok bağlamda kendinizi, bazı tartışmaların muhafazakâr kanadında olan birisi olarak tanımladığınızı farkettim. Sanırım ABD’de kanonun otoritesiyle ilgili bazı kültürel tartışmalardan bahsediyordunuz. Bunun ifadeye aktarıldığı yollar-dan birisi, çok fazla Amerikan tele-fenomeni olan siyasi dürüstlük çerçevesi olagelmıştır. Sizce siyasi dürüstlük sorunu, kampüslerde, görüşleriyle uyuşmayan herkesin ağzını tıkamaya çalışan insanlar olduğu düşüncesi, yani sırf diğer bir “kızıl komünist” mevzusu mu?*

– Hem evet hem hayır. Amerikan üniversitelerinde olayları yönlendiren ve nelerin okunup nelerin okunamayacağını belirten küçük bir sol çetenin olduğu fikri tamamen zırva ve saçmalık. Fakat diğer yandan önemli ve enteresan bir mevzu daha var: Biz mâdunlar veya ezilenler ya da geçmişte baskı görmüş olanlar ya da her neyse, renkli derililer vs. kanona karşı biz ne yapıyoruz? Bana göre alternatifler oldukça yoksullaştırıcı şekillerde oluşturulmaktadır, örneğin bunlardan biri şu: Eğer renkli derili isek, beyazların yazdığı hiçbir şeyi, kadınsak erkeklerin yazdığı hiçbir şeyi, gey isek böyle olmayanları vs. okumayacağız. Yani bir kanonu diğeriyle değiştirmek. Buna karşı hiç sempatim yok; çünkü bu bizi, sizi yeni bir marjinalliğe itmektedir. Siyasi dürüstlük boksörleri için –bugün

ABD’de kendilerini bir endüstriye dönüştürmüşlerdir– *Tenured Radicals* gibi ya da Dinesh D’Souza’nın “liberal olmayan eğitimi”yle ilgili gibi kitaplar yazmalarından daha kolay bir şey yoktur. Tam zırva... Acaba insanlar ne istiyor ona bakalım; Afro-Amerikan incelemeleri bölümlerini onlara verelim, gey incelemelerini onlara verelim; bu gibi şeyleri verelim; fakat bununla uğraşalım.

Diğer alternatif ise bir kanonu diğeriyle değiştirmek; önceden Avrupa-merkezci iken Afrika-merkezci, erkek-merkezci iken kadın-merkezci olmak değil; gel kanonun yapısını ve bu şeylerin neye hizmet ettiğini anlamaya çalışalım demektir. Bu bir. İkincisi ve bana göre en önemlisi, bunların birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olduğudur. Diğer bir deyişle, bana öyle geliyor ki, emperyalizm, kolonizasyon ve siyahilerin, Filistinlilerin, geylerin, kadınların tecrübe ettiği şekliyle baskının tarihi, ayrımcılık ve ayrılıkçılık, üzerine kurulmuştur. Etik ve politik olarak daha kötüsü, tersi olan bağlantılılığı anlamadan ayrılıkçılığın öylesine devam etmesine izin vermektir. Bu bakımdan ben oldukça muhafazakâрім. Ben her şeyin nasıl işlediğini görmek istiyorum.

Ben sadece Amerikan ya da Fransız yazınındaki Filistin’le ilgili temalarla ilgilenmiyorum; benim ilgilendiğim şey, tüm bunların hep birlikte nasıl çalıştıklarıdır. Bütünün parçalarından ziyade tüm bütünleri anlamak –hepsini birbiriyle bağlantılandırmak– bana en büyük görev gibi geliyor.

Röportajı yapan: Jonathan Rée,
Alif: Journal of Comparative Poetics,
The American University, Kahire, 1993

XII

DİL, TARİH VE BİLGİ ÜRETİMİ

Benim eski bir öğrencim olan Gauri Viswanathan, 1966'da University Colloquium Series'in bir parçası olarak kamu önünde bu mülakatı yaptığında Colgate Üniversitesi'nde misafir İngilizce profesörüydü.

E.W.S.

– Edward, sen genellikle gerçek dünyada ilim adamlığı konuları, imge, bildirişim ve lügatçe üzerine verilen bir savaş olduğu gibi konulardan bahsediyorsun. Senin çalışman, bilgi üretiminin asla yansız olmadığı, bilakis tarihin, çevrenin ve yerelin maddiliğinde derin olarak kök saldığı konusunda okuyucuların bilinçlenmesine yardımcı olmuştur. Bu, kültürel üretimin sonuçlarındaki kökleri ile birlikte senin genellikle dünyevîlik diye betimlediğin bir maddiliktir. Benim ilk soru grubum, alternatif bilgi geliştirilmesi ile ilgili. Şayet oryantalist bilgi gibi bir ilim adamlığı egemen ortodoksileri destekleyen bir bilgi yığını yaratmışsa sizin çalışmanıza göre ilim adamlığı aynı zamanda bu yapıları çözüp parçalayabilir de. Öncelikle resmi bilginin kutsadığı büyük anlatılara karşı verilen mücadelede size göre tarihi inkar edilen kişilerin kendi hikâyelerini söylemeleri konusunda başlangıç noktası neresidir? Bir kimsenin kendi hikâyesini söylemesi, medya, hükümet veya üniversiteler gibi kamusal kuruluşlara bulaşmayı gerektirir mi?

– Evet, belki daha sonra. Fakat ben ilim adamlığı konusunda oldukça çelişkili ve belki de bazı açılardan muhafazakâr olan bir görüşe sahibim. Öncelikle ben anlatının ne olduğu konusunda gerçekten ciddi bir kavrayış olmadan, egemen ortodoksiye ya da resmî türden büyük anlatıya bir karşı-alternatif bulunabileceğini sanmıyorum. Bence yıllar boyu kadın erkek herkesin katkıda bulunduğu bilgi yapıları gerçekten iyice anlaşılıp onlara saygı duyulması gerekir. Ben bunu epeyce önceleri Vico'dan; tarihin ilahi ya da kutsal değil kadın erkek insanlar tarafından üretildiğini bize belleten kişiden öğrendim. Bence insanın içinde yaşadığı dünyayı ve bu etkinlikleri gerçekleştirdiği ilim dünyasını anlaması için ilimle uğraşmanın ne demek olduğu konusunda çok ciddi bir kavrayışa sahip olması gerek. Bunu becerebildiğim oranda geleneksel ilim adamlığı tekniklerinde ustalaşmam uzun zaman aldı. Bu öylesine saçıp savrulabileceğin ve bunların hepsi ölmüş beyaz erkekler ya da emperyalist palavralar diyebileceğin bir şey değil. Ben insanların üretme süreçleri ile oldukça ilgiliyim. Bence bu birinci adım; ikincisi ise yavaş yavaş sadece bir araştırma amacıyla değil, bilakis kendini ilişkilendirebileceğin bir bakış açısı kazanmaktır. Benim durumumda bu bir tesadüftü; sizin gibi bir kolonide büyümenin *hoş* bir tesadüf olduğunu düşünmüyorum, gerçi siz *postkolonyal* dönemde büyümüşünüz değil mi?

– *Evet.*

– Evet. (Gülüşmeler) Sen o avantaja sahip değildin, tamam? Ben iki İngiliz kolonisinde büyüdüm. Ve Arap tarihinden daha çok İngiltere tarihini öğrenmek zorundaydım... İngiltere, İngiliz tarihi, kral Canute, kral Alfred, Shakespeare, Arazi Kapatma anlaşması ve benim geçmişime sahip birine tamamen budalaca gelen türden birçok şeyi öğrendim.

– *Bu postkolonide de hâlâ devam ediyor.*

– Evet, öyle ama tam da bizimki gibi değil: Bu ülkeye gelmeden önce Mısır'da gittiğim okulun adı Victoria kolejiydi; İngiliz halk okuluna göre düzenlenmişti. Okula kaydolduğunda, sana, “bu okulun dili İngilizcedir” şeklinde küçük bir cümle içeren bir kılavuz ve-

rirlerdi. Oranın dili olan Arapça konuşurken yakalanırsan cezalandırılırdın. Bu kadar etkiliydi. Bir anlamda onu kabullenmek zorundaydın. Sizin kitabınız *Masks of Conquest*, belirli oranda bundan bahsediyor: Birçok yerliye öğretmenlik yapan İngiliz öğretmenleriniz olduğunda onların size öğretmeye çalışacağı şeylerden bir tanesi, İngiltere, dili ve şiiri hakkında biraz bilgi edinmenizi sağlamaktır; fakat asla bir İngiliz olamazsınız; oysa Fransız emperyalizm sistemi bundan tamamen farklıdır: Onlar halkı Fransız kültürü içinde eriyip kaybolmaları yönünde eğitmişlerdir. Bu bakımdan senin efendin olan bu yerin dili, kültürü ve tarihini öğrenerek büyüyorsun; fakat aynı zamanda asla oranın bir parçası olamayacağını kabul etmeye mecbur kalıyorsun. Bu tuhaf ayrışıklık yıllar sonra bana bir tür perspektif kazandırdı –bunu o zamanlar bilmiyordum–: Onu özümseyebilirsin; fakat yine de ona karşı yabancılığını muhafaza ediyorsun.

– *Fakat kendinizi o kolonizasyon tecrübesinden ne derece ve hangi noktalarda ayırabiliyorsunuz?*

– Uzun bir süre ayıramadım. 1940’ların sonlarında ve 1950’lerin başlarında Mısır’daki İngiliz yönetimi ve devrimden hemen önce Mısır’ın yöneticisi olan kral Faruk’un son yıllarıydı. Bu bakımdan okulda muazzam bir sosyal kararsızlık ve tansiyon vardı. Bir tarafta İngiliz hocalar, öbür tarafta Araplar, Ermeniler, Yahudiler ve İtalyan gruplar vardı –hepsi yabancıydı. Devam eden bir mücadele vardı, tabii sonunda ona ben de karıştım ve okuldan atıldım. Sonra ABD’ye geldim ve akabinde geleneksel bir eğitim almaya başladım. Okuma ve incelemeye yönelik büyük bir isteğim vardı; kafam hep kitapların içinde gömülüydü. Hiçbir hareket hakkında politik ya da sosyal bir bilince sahip değildim. Ancak 60’ların ortalarında –o zamanlar Columbia Üniversitesindeydim– 1967 savaşı ile birlikte içinde büyüdüğüm dünyanın, geldiğim dünyaya ilişkin ikinci el ya da beşinci elden bilgilerinin hepsinin aniden büyük oranda değiştiğini anladım. Hayatımda ilk defa akademik disiplinin yüklemesi/empozesi –benim kendi kendime yüklemem– dolayısıyla bazı kayıplar duymaya başlamıştım. Sonra Filistin milliyetçiliğinin başlamasıyla birlikte ben de bir harekete katılmış oldum, sanırım böyle olmuştu.

– Şayet Mısır’da yaşamaya devam etmiş ve o bölgede büyümüş olsaydın düşünce yönelimin ve kariyerin tamamen farklı olur muydu?

ABD’ye gelmen ve farklı bir dizi akademik entelektüel deneyimler geçirmenin seni sonradan galeyana getirdiği şekilde ilgi çekici bir düşünce gündeme getirdin; fakat okullarda ve üniversitelerde –bu benim Hindistan’daki kişisel gözlemim– alanlara ve disiplinlere yönelik yeniden düşünme eylemlerini üreten eleştirel bilinç türü, zaman zaman da olsa yurt dışından gelmektedir– örneğin yurt dışına gidip geri dönen Hintlilerden. Öte yandan Hindistan’da çalışmaya devam edenler kendilerini biraz daha kuşatılmış hissediyorlar; belki de onların yabancılaşıma duyguları o kadar güçlü olmadığından.

– Bunu belirlemek zor; çünkü benim büyüdüğüm dünya –Filistin, Mısır ve Lübnan– çok değişmiş durumda: Filistin 1948’de İsrail’in kurulmasından dolayı, Mısır devrimden dolayı, Lübnan da yirmi yıllık iç savaş ve süren kargaşa dolayısıyla. Büyüdüğüm dünya artık mevcut değil. Fiziksel olarak değişmiş durumda. Dolayısıyla kanımca Orta Doğu’da kalmış olsaydım muhtemelen iki seçenekle karşı karşıya kalacaktım: Ya benim kuşağımdan birçoğunun yaptığı gibi doğrudan politikaya atılacaktım –özellikle eğitilmiş olup belirli sınıflara âit olurlarsa, ailemde bu konuda bazı gelenekler vardı– ya da bir o yana bir bu yana koşuşturup durmak zorunda kalacaktım; çünkü bir ülke yokedildiğinde veya yer değiştirmek zorunda kalındığında ya da bir insanın yaşamında felaketimsi değişiklikler olduğunda, bugün Orta Doğu’daki insanların yaptığı gibi çoğu zamanını yarın ne olacağının endişesiyle harcarsın. Bu bakımdan düşünme ve benzeri şeyler için o kadar çok vaktin olmaz. Bence, bu ülkeye gelmekle hem kurumlardan korunmuş oldum hem de muazzam bir şans olarak asla iyi hocalarım olmamasıyla (onların etkilerinden) korunmuş oldum. (Gülüşmeler) Onların hepsi iyiydi. Onlar iyi hocalardı; fakat büyük hocalar değillerdi. 1986’da, o zamanlar çok yaşlı olan Trinidadlı, tarihçi, yazar ve denemeci C. L. R. James’i ziyarete gittiğimi hatırlıyorum. Londra’da yaşıyordu ve yaşamının sonuna çok yaklaşmıştı; seksenin üzerinde olmalı. Tam bir kriket hastasıydı, ben de bir kriket oynama kültüründe yetiştim; dolayısıyla ko-

nuşulacak ortak bir konu vardı. Sonra görüşmenin tam ortasında birden bana dönerek “Gerçekten hiç büyük hocaların oldu mu?” dedi. Bu mevzuyu hiç bu şekilde düşünmemiştim. O, kendine özgü oldukça hevesli tarzıyla “Seni *gerçekten* tahrik eden birileri?” diye ekledi. Okul yıllarıma şöyle bir geri döndüm, hiç öyle hocalarımla olmadığımı söylemek zorundaydım. Ne kadar yazık diye düşünüyordum; oysa birkaç yıl sonra şöyle bir fikir beliriverdi: Şayet büyük bir hocam olsaydı o muazzam gücün altından sıyrılmak için epeyce zaman harcamak zorunda kalacaktım; oysa şu anki halimle, okuma konusunda bana epeyce bilgi ve fırsat sunan iyi hocalarım olmuştu; fakat asla hiçbir düşünce sistemine takılmamıştım. Fred Jameson gibi birinin öğrencisi olduğunuzu düşünsenize, onunla hem iyi hem de kötü anlamda uzun zaman boğuşmak zorunda kalırdınız. Böyle bir şeye sahip değildim; dolayısıyla benim yaptığım şey, kendim için keşifler yapmaktı; bu da bence, sonradan, benim çevremdeki diğer hususlara karşı açık olma imkânı vermişti bana.

– *Sizin yazılarınızda daima vurguladığınız şey, bağımsız yargıya ve egemen ortodoksiler veya hâkim doğmalardan uzak duran bir tür eleştirel bilince yönelik ihtiyaçtır. Bu hususun, sizin öyle etkileyici hocalarınız olmamasıyla ilgili olması dikkatimi çekti. Siz defalarca, entelektüelin toplumdaki rolü olarak gördüğünüz şeye tamamen ters olan rahipçe bir geleneği devam ettirmesi dolayısıyla, sizin gibi çalışan ve düşünen öğrenciler yetiştirmekle ilgilenmediğinizi söylediniz.*

– Evet, asla bir tilmiz olmadım, onlara sahip olmak da aslında benim açımdan ilgi çekici değil. Bazıları tilmiz üretir. Dünya hâlâ Paul de Mancilerle dolu ya da de Man’ın tilmizleriyle; tüm yapısalcıların taklitçileri var; oysa ben sonunda gerçekten bir şey öğrenemeyeceğin için bunun önemsiz olduğunu düşünmüşümdür. Sürekli yeni şeyler öğrenmeye yönelik çocukça bir hisse sahibim, bundan etkileniyorum. Keza yapmaya çalıştığım şeyi tekrar formüle etmeyi ve üzerinde düşünmeyi çok önemli addediyorum.

– *Sizin profesyonallizmle ilgili duruşunuz, entelektüelin toplumdaki rolü olan disiplin ötesi konuşma anlayışınızı aydınlatmaktadır.*

– Evet, fakat bunu gerçekte yapabileceğinizi sanmıyorum. Daha önce söylediğim gibi bu biraz çelişkili, çünkü bir bakıma profesyonelizmin ne olduğunu anlamadan profesyonelizm alanı ötesine geçebileceğinizi sanmıyorum. Benim açımdan beni okuyan ya da dinleyen öğrencileri veya halkı, bu şeyleri aptalca ve boş şeyler olarak öylesine gözardı etmek değil onlardaki yatırımı anlamanın gerektiği hususunda düşündürtmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Tüm sistem-kurma sorunsalının oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. “Gezginci Teori” adlı denememde de öne sürmeye çalıştığım gibi bir teori üretiminin kökü bile, tarihsel ve sosyal koşullarda, bazen de büyük krizlerde saklıdır; bu açıdan o teoriyi anlamak için onu soyut bir şey olarak değil varoluşsal bir ihtiyaçtan kaynaklanan bir şey olarak görmek önemlidir. Şüphesiz o sonra tekrar alışkanlığa dönüşür. O teori diğerleri tarafından takdir edilir edilmez o özel gücünü kaybeder; bu yüzden entelektüel ve tarihçinin görevi onu ilk başlangıcı *çerçevesinde* anlamaya çalışmaktır.

– *Fakat bu çözümdürmenin, orjinal motive yönelik bu zayıflaştırma girişiminin kaçınılmaz olduğunu düşünüyor musun?*

– Evet, çoğu zaman. Yani Hegelcilerle Hegel ya da Marksistlerle Marks arasındaki farklılıklara bakarsan, sistemler üzerinde çalışılıp geliştirildikçe onların aciliyetinin de kaybolduğunu görürsünüz. Şüphesiz, Lukács’ın Marks ve Marksizmle ilgili konuşmalarının sisteme büyük bir ivme ve çok güçlü bir dönüşüm kazandırması örneğinde olduğu gibi muazzam ve güçlü/sarsıcı dönüşüm dönemleri/anları, söz konusudur. Fakat bu nadirdir. İnsanların çoğu başkalarının fikirlerini sadece takdir etmektedir. Sanırım insan hayatı bu şekilde: Biz başkalarından takdir alıyoruz, kendimizi adapte ediyoruz; sonuçta da düşüncelerin gücü biraz kayboluyor. Son zamanlarda teorilerin ödünç alınma, tekrar kullanılma ve *daha* radikalleştirilme biçimleriyle ilgilenmeye başladım. Beni çokça etkileyen örneklerden birisi Lukács’ın özne-nesne konusunda sahip olduğu yaklaşımdır. *Tarih ve Sınıf Bilinci*’nde onlar arasındaki gerginlik, Lucien Goldmann ve Raymond Williams tarafından kullanılmış ve biraz yumuşatılmıştır. O, sosyal ve politik bir konu ol-

maktan çıkıp akademik –istersen tamamen entelektüel de– bir konu hâline gelmiştir. Oysa Fanon’a baktığımda tesadüfi olarak keşfediyorum ki, Lukács’ın Fransızca çevirisini okumuş olan Fanon, oldukça soyut ve Hegelci bir fikir olan özne-nesne dikotomisini kolonyal bağlama aktararak –burada çatışma ve zıtlık yerleşmeci ile yerli arasındadır– bu ikisini uzlaştırmanın hiçbir yolunun olmadığına anlaşılmaması gerektiğini gösterir. Dolayısıyla Lukács’ın başlangıçta, özne ile nesnenin birbiriyle uzlaştırılabileceğini söyleyen teorisi, çok daha radikal bir şeye dönüşmüştür. Fakat çoğu zaman bu olmaz.

– Özellikle *Şarkiyatçılık*’ı yazarken Foucault konusunda buna benzer bir şey yapmaya çalıştığınızı ve Foucault’yu gitmeyi önemsemediği bir yere götürmeye çalıştığınızı söyleyebilir misiniz?

– Ben teorilerden çok malzemeyle ilgilenmiştim. Aslında o zamanlar Foucault’ya ilgimi kaybetmeye başlamıştım.

– Fakat *Şarkiyatçılık* iyi ya da kötü kuramsal bir metin olarak kabul edilegelmiştir.

Bu noktada bu kitabın okunmasıyla ilgili olup da aslında sizin ötenize geçmiş olabilecek olan belirli bir okumaya karşılık vermek ister misiniz? Örneğin bir iktidar olarak söylem okumasını ele alalım. Giriş bölümünde Foucault’dan bahsediyorsunuz, fakat aynı zamanda onun özellikle emperyalizmle ya da Batılı olmayan kültürlerle ilgilenmediği gibi sınırlarına da işaret ediyorsunuz.

– Ya da Fransız olmayan kültürlerle.

– Evet kesinlikle.

– Onun ilgileri Avrupa’dan bile çok daha sınırlı.

– Biliyorsunuz yirmi küsur yıldır devam eden *Şarkiyatçılık*’a yönelik eleştirel okumalardan birisi, sizin, söylemi iktidar olarak yorumlamanızla ilgili: Siz iktidarın mâdun halklar üzerinde nasıl etki yaptığından ziyade aslında iktidarın nasıl kurulduğuyla ilgilenmektesiniz.

– Doğru.

– Bu okumaya nasıl cevap vermek istersiniz?

– Bence bu, *Şarkiyatçılık*’a yönelik adil bir eleştiri.

Çünkü ben Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlayan emperyalizm dönemi boyunca Doğu'yu boyunduruk altında tutmak için yaratılmış ya da belki kullanılmış olan Doğu'ya yönelik belirli bir bakış açısının oluşturulma biçimini incelerken oldukça kuşatılmış şekildeydim. Tüm yapmaya çalıştığım şey buydu. Doğu'nun gerçekten ne gibi bir şey olduğuna dair söyleyecek hiçbir şeyim yoktu. Buna karşı direniş imkânına ilişkin söyleyecek hiçbir şeyim de yoktu. Dolayısıyla yukarıdaki eleştiri adil bir eleştiri; çünkü bence Foucault'nun çok hatalı olduğu konulardan birisi, yazılarını daima iktidar bakış açısından hareketle yazmasıdır. Tuhaftır çoğu insan onu bir asi sanmaktadır; oysa James Miller'in Foucault'yla ilgili kitabında belirttiği üzere onun şöyle bir yönü de vardır: Miller, Foucault'nun tüm çalışmalarının aslında, onun tuhaf eşcinsellik biçiminin ve sodo-mazoşizme yönelik ilgisinin somutlaşmış biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Foucault'nun iktidardan, hem iktidarın daima kazandığı şeklindeki bir bakış açısıyla hem de o iktidara boyun eğme bakış açısıyla bahsetmektedir: o, iktidar kurbanlarından belirli miktarda hazla bahseder. Bu bana daima yanlış gelmiştir, benim *Şarkiyatçılık*'da ya da başka bir yerde iktidara yönelik tavrım daima derinden şüpheli ve düşmanca olmuştur. Bunu *Kültür ve Emperyalizm*'de daha belirgin hâle getirmem bir on yılımı almıştır. Orada hem emperyalizmin *oluşumundan* hem de ona karşı direnişten bahsetmeye çalıştım. Yani emperyalizmin yıkılabileceği fikrinden ve direniş, sömürsüzleştirme ve milliyetçiliğin bir sonucu olarak (gerçekten) yıkıldığından bahsetmiştim. Oysa *Şarkiyatçılık*'da ben söylem konusundan, Foucault'nun örneğin *Bilginin Arkeolojisi*'nde bahsettiği gibi asla bahsetmedim: Foucault'ya göre söylem, kendine özgü hayatı olan bir şeydir ve gerçek alandan ya da benim tarihsel alan dediğim şeyden kopuk olarak ele alınabilir. En çok gurur duyduğum şeylerden birisi belki de, söylemin, sadece teoride değil gerçek toprak parçalarında da kök salmış olan fetih anlatılarıyla, tahakküm araçlarının ve denetim tekniklerinin oluşturulmasıyla elele gittiğini göstermeye çalışmamdır.

– Bazı okuyucular “Biz sömürülenin sesini duymuyoruz” diyerek bu kitaptan uzaklaşabilirler.

– Onlar haklı; onun sesini duymuyorlar.

– *Peki bu kitabı yazan kişiden ne haber? Sizin bir yazar olarak sömürülenin pozisyonundan hareketle yazdığınıza ilişkin bir düşünce ileri sürülemez mi?*

– Evet, bu ironiyle yapıldı. Ben büyülerde arındırma ve demistifiye etme tekniklerine ağırlık vermiştim. İlim adamlarının yaptığı bu muazzam ve otoriter incelemelerin aslında tüm açılardan kusurlu olduğunu göstermeye çalışıyordum ve onlardan ironik şekilde hatta bazan alaycı şekilde bahsediyordum. Sömürülenin sesinin onlar vasıtasıyla tezahür etmesine imkân vermemiştim. Çünkü sadece onlarda yoğunlaşmak istemiştim. Benim kendi sesim aslında birtakım sorular sormaya başladığımda, yani sadece kitabın sonunda duyulmaktadır. Kim böyle bir şeyle başedebilir? diyorum. Sanırım bu hem oryantalist hem de oryantal için kötü; yani ikisi de karşılaşmada gözden kayboluyor; bu şekilde konuştuğum yegâne yer burası, fakat kalan kısımda tonum, oldukça düzgün/doğrusal; ona bir ek olarak kabul ettiğim *Kültür ve Emperyalizm*'de ise durum bu şekilde olmadı: *Kültür ve Emperyalizm*'de gerçekten sömürülenden bahsediyorum.

– *Biraz farklı da olsa ilgili bir konuya geçebilir miyiz? O yazılarınızın bir dizi tecrübe ve tarihten hareketle yazıldığı yaklaşımı ile ilgili. **After the Last Sky**'da Filisin'i özellikle fotoğraflar kanalıyla gözlemlediniz; fakat son birkaç yıl içinde doğduğunuz yere geri dönüp o bölgeye birkaç gezi yaptınız ve şu anda Batı Şeria'dan yeni döndünüz. O geziden bahsetmek ister misiniz?*

– Oslo anlaşmaları imzalandığından beri Filistin'de iki yıldır olan olaylar hakkında kendim için bilgi toplamaya başladım. İlk kez oldukça geniş bir Arap okuyucu kitlesine sahip olmaya başladım –yazılarımın çoğu İngilizce'dir, fakat Oslo'dan sonra 1993'ün sonlarından itibaren ileri gelen Arap gazetelerinde düzenli olarak Arapça yazmaya başladım. New York'da oturduğum ve iki üç yıldır kemoterapi gördüğüm için öfke ve siyasi münakaşa uğruna harcadığım enerjinin birçok şekilde canlılık verici olabileceğini ve oldukça geniş bu okuyucu kitlesini bana kazandırdığını düşünmüştüm.

Sonra oğlum 94-95'te Fullbright bursu kazandı ve o yılı Mısır'da geçirdi; sonra Batı Şeria'da gönüllü olarak çalıştı. Demokrasi ve İşçi Hakları Merkezi denilen yerde ayda yüz dolara gönüllü olarak çalıştığından bizden hiç para almadı. Sonra tabii baskı iyice arttı: Baba gelip ziyaret etmez misin? Bunu düşündüm ve sonunda oraya gittim. Benim için çok kötü bir tecrübe idi, çünkü Filistinlilerin sözde özerkliğinin korkunç derecede adaletsiz olduğunu gördüm, İsraililer bir harita oluşturmuşlardı: Emperyalizme ilişkin olarak malum şeylerden bir tanesi de, yerlilerin bir haritası yokken beyazların da imada bir haritalarının olmasıdır. İsrail'deki durum da kesinlikle budur. Tüm müzakere dönemi boyunca biliyordum ki Filistinlilerin hiçbir haritası yoktu: Onlar İsraililerin haritalarına mecburdular. Bu şekilde Filistin'e İsrail üzerinden ulaştım, şüphesiz Kudüs'e varmak için Tel Aviv'e gitmek zorundaydım. O ana kadar hiç hissetmediğim, hatta 1992'de ilk gittiğimde bile hissetmediğim müthiş bir huzursuzluk duygusuna kapıldım; çünkü burada açıkça Yasir Arafat'a ve Filistin otoritesine saldıran, İsrailileri ve Amerikalıları eleştiren birisi olmakla adım çıkmıştı. Bu şekilde oraya vardım ve ertesi sabah saat 9.30'da Arafat'ın özel radyo istasyonu olan "Filistin'in Sesi radyosu"nda tamamen bana küfür ve saldırı dolu yarım saatlik bir program yapılmıştı. Şüphesiz hepsinin en kötüsü, görüşlerimden dolayı sırf bir oryantalist ve Filistin halkının aleyhine çalışan bir CIA ajanı olarak tanımlanmamdı. Fakat birkaç dakikalık korkunç şoktan sonra bunu, orada olmamı dikkate almak zorunda kalmaları anlamında büyük bir kompliman kabul ettim. Sonraki birkaç haftayı oğlumla Filistin'i gezerek geçirdim; yeni bir Filistin'in olabileceğini gerçekten umuyorum! Çünkü bu oğlumu epeyce meşgul etmişti. Fakat benim bu olayların tümüne ilişkin genel kanaatim, Filistinlilerin şu anda çok çok kötü bir dönem geçirdikleridir. Kapatmalar dolayısıyla bir bölgeden diğerine gidemezsiniz. İsraililerin yol kontrolü dolayısıyla durdurulduğumuz için bu bölgede saatlerimiz gitti, pasaportlarımızı kontrol ettiler, bizi bir kenara ittiler vb.

– Sizce Filistin sorunu ile ilgili diyalog ve anlaşma imkânları nelerdir? Filistinlilerin geleceğine ilişkin düşünceniz yazın eleştirisi de dahil diğer çalışmalarınızı nasıl şekillendirmiştir?

– Diyalog sorunu örneğin çok kültürlülük ve kültürler arası ilişkiler hususuyla ilgili sorunlar için geçerlidir. Keza o ABD’de, ABD dışında, Avrupa’da vb. yerlerdeki farklı toplulukların üyeleri arasındaki ilişkilerle de alakalı bir mevzudur. Önümüzde kültür diyalogunun değil, kültür çatışmasının sonsuz örnekleri var ki, Samuel Huntington’un da ne yazık ki haklı olduğu üzere bunlar, zaman zaman çok kanlı olabilmektedir. Huntington gibi kişiler, bundan evrensel bir ilke çıkartarak bugün kültürler ya da uygarlıkların, çatışacağı, ancak zaman zaman yok edici/tahripkâr olan ilişkiler hariç iletişim kuramayacakları fikrini kabul etmemizi gerektirecek kadar farklı olduklarını söylemektedirler. Bunu tamamen reddediyorum. Bence kültürler tarihi iyice incelendiğinde görülecektir ki, aslında kültürler geçirimsiz değildir. Bilakis onlar diğer her kültüre açıktırlar. Daha yeni bir hareket olan Muhafazakâr hareket ve William Bennett ve Dinesh D’souza vb. kişilerin retoriği, tüm diğer kültürlerden farklı olarak bağımsız bir varlığı olan Batı kültürü diye bir şeyin varolduğunu ileri sürmektedir. Bu tam bir saçmalık. Tarihsel açıdan da yanlış. Kendime, olayların gerçek ya da gerçek değilliklerini söyleme imkânı vermeyecek kadar yapıbozumcu değilim. Üstelik bu örnekte insan deneyimi ve tarihine ilişkin tarihlerden bahsediyoruz. Dolayısıyla bana öyle geliyorki, *Şarkiyatçılık* olsun, *Filistin Sorunu* olsun çoğu kitabımın temel motivasyonlarından birisi, kültürlerarası diyalog imkânını teşvik için, kültürler arası çatışmaların tarihsel kökenlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Geldik sorunuzun ikinci kısmına: Niçin Filistin tecrübesinin, bununla alakası olmayan ilmi çalışma ve tartışmalarda benim için bu kadar önemli olduğu ve bana epeyce fikir kazandırdığı sorunu. Bence, hiçbir şey insanlar arası bağlamı dışında soyut bir şekilde anlaşılamaz. Bence anlama, daima tarihte ve devam eden bir ilişki içinde kök salmak zorundadır. Ben ilişkilerin asla eşit olmadığını, eşit diyalog diye bir şeyin kesinlikle olmadığını bilecek kadar bir

Gramsci tilmiziyim. Buna ilk işaret edenlerden birisi de Edward Thompson'dur: *Madalyonun Diğer Yüzü* adlı kitabında (1926) Thompson, İngiliz-Hint gerginliğinin iyice kızıştığı bir dönemde İngiliz halkı için yazan bir İngiliz'di; bu kitabında şunu demiştir: Hindistan'ın sömürgecileri olarak bilmelisiniz ki, bizler, hem Hintlilere verdiğimiz zarar konusunda hem de o ilişkiye ilişkin *temsil*lerimizin onlara verdiği zarar konusunda tamamen duyarsızdık. Yani eğer kontrol etme ve eğitime adına onları vahşi, barbar ve şiddet yanlısı olarak temsil etmeye devam edersek, onları iyice kızdıracağız; çünkü bizler, bırakın iktidarla ya da genel olarak anlamayla çözülmesini, gittikçe artacak olan bir psikolojik yara oluşturduk. Dolayısıyla, diyor Thompson, Hindistan'da Hintlilere yaptıklarımızın politik olarak yanlış olduğunu kabul etmeliyiz.

Ben Filistin'le ve İsrail'le ilgili sorunlar çerçevesinde bunu daima hissetmişimdir. Yani Filistinlilerin başına gelen şeylerin bunun berbat bir örneği olduğuna tüm kalbimle inanıyorum. Bugüne değin Filistin nüfusunun % 55'i Batı Şeria ve Gazze'de değil başka yerlerde yaşamaktadır. Lübnan'da 400.000, Suriye'de 800.000, Ürdün'de 1.000.000 ve Amerika ve Avrupa'da dağınık şekilde göçmenler ve devletsizler. Onlar bir düşmanla, İsrail'le karşılaşan Filistin'e karşı güçlü bir bağlılık duygusuna sahipler: a) Kendilerine bu muameleyi yapan İsrail, b) Tüm Yahudilere Filistin'e ya da İsrail'e geri dönme hakkı tanıyan bir İsrail onları geri dönüş yasası gereğince vatandaş sayarken, aynı şeyi, burada doğmuş olan Filistinliler konusunda reddediyor.

Polonya, Fransa ya da New York'da doğmuş olan birisi Yahudi bir annesi varsa bir İsrail vatandaşı olabilir ve Yahudi olarak nitelenebilir. Oysa Filistinliler onlarca kilometre uzaklıktaki kamplarda mülteci olarak yaşıyorlar, vatandaş olmalarına izin verilmiyor ve doğdukları ülkede ve köklerinin bulunduğu yerde ikinci sınıf vatandaş olmak zorundalar. Ailemin zengin olması dolayısıyla tüm bunlarda nispeten ayrıcalıklı bir yaşam sürmeme rağmen ve bir mülteci kampında yaşamamanın tahribatlarıyla karşılaşmamış olma rağmen, İsrail'in güvensizliğinin nedenlerinin bizler olduğunu ve *bizlerin* terörist olduğunu ileri süren bir retorikle yaşamak zo-

runda kaldım. Editörü olduğum ve kendimin de yazdığı kitaplardan birinin adı *Kurbanları Suçlamak*'tı. Thomson'un bahsettiği türden bir psikolojik yara türüdür bu. İsraililerin yaptıkları ve kendi toplumlarının diğer insanlara verdiği zarar İsraililer tarafından kabul edilene kadar bir uzlaşmanın olabileceğine inanmıyorum; örneğin ben ailemin evine geri dönmeyi kesinlikle istemem: Çünkü orası şimdilerde dünyadaki en fundamentalist, sağcı, siyonist, İsrail taraftarı bir Hristiyan organizasyon olan International Christian Embassy adlı oluşumun karargâhı durumunda. Ben de Hristiyan bir azınlığa âitim; fakat bu Hristiyan karargâhı gördükten sonra o eve giremedim bile. Kızım bana “bize doğduğu yeri, odaları, büyüdüğü yeri gösterebilir misin?” demişti, bunu yapamadım; çünkü bu çok zordu. Bence çoğu Filistinli orada başka birileri var olduğu için Filistin'e geri dönemeyiz diyecektir.

Bizler kesinlikle burada bir şeylerin olduğunun kabul edilmesini istiyoruz. Çoğu kişi Barış Süreci belgelerini a) ulaşamadıkları için, b) son dokümanın 450 sayfa olması dolayısıyla okumamıştır. Bu nasıl bir barış anlaşmasıdır ki, Filistinlilerin bu küçük toprak parçası içine hapsedileceğini ifade etmesi 450 sayfayı buluyor. Açıkçası o bir barış anlaşması değil. Fakat onun en sinsi özelliklerinden birisi Hindistan örneğine geri dönersek, İsrail'in, 1993 Eylülünden önce olanlar konusunda cümle cümle ve defalarca kendini herhangi bir sorumluluktan muaf tutmasıdır. Bu bir çatışmayı çözmeye çalışmanın yolu değildir; bu iki kültüre yönelik gerçek bir diyalogun, gerçek bir anlaşma çerçevesinin ve gerçek bir uzlaşmanın asla gerçekleşmeyecek olması bu yüzden. Gerçekleşecek uzlaş için kısmi bir eşitlik ya da en azından eşitliğe doğru yönelen bir hissiyat olmalı.

Belirtmek istediğim son nokta Amerika açısından önemli. 1970'lerdeki dış politikanın bir parçasının –bir amatör olarak konuşuyorum– çatışma çözümü diyebileceğimiz husus olduğuna ilişkin bir düşünce var; ben bundan açıkça iğrenip onu terkedene kadar ona bulaşmışım. Şimdi onun haksız bir şey olduğunu düşünüyorum. Fakat onda amaç savaşıyan tarafları bir araya getirebilme dü-

şüncesi idi. Bunu Kuzey İrlanda'daki gruplar, Güney Afrikalılar ve eski Yugoslavyalılar için kullanmışlardı; sanki çatışma, temelde bir yanlış anlama mevzusuymuş gibi onları bir araya getirip birbirleriyle konuşturmayı denemişlerdi. Lisansüstü eğitimden bir arkadaşım dışişlerinde açıkça psikolojik çatışma-çözümü konusunda çalıştı. "Freud'a Göre Dış Politika" adlı bir makale yazmıştı. Dolayısıyla bu insanların nevrotik olmaları, sırf bir araştırma konusuydu. En büyük psikolojik uyumu göstermek zorunda olan kişi her zaman en zayıf olan kişiydi. Bence bu tamamen saçmalık. Böyle bir çatışmadan kurtulmanın yolu bu değil. Aslında çatışmanın gerçek kaynağını ele almak zorundasınız. Bunun da ucu iktidara dayanmaktadır ve kurban, bu tartışmayı kurban yaratma işini yapan kişinin kalbine taşıyamadıkça bunun becerileceğini sanmıyorum. Çünkü bizi gerçekten bundan uzaklaştıran bir sürü şey var.

Bu, dinleyicilerin de soru sorması için iyi bir nokta olabilir.

– *Bir dinleyici: Ekonomik faktör, kaynakların global bir ölçekte dağıtımıyla ilgili sorununuza nerede müdahil olmaktadır?*

– Filistin/İsrail durumuyla başlayalım isterseniz. Yapılan ekonomik düzenlemeler –burada genel ifadeler kullanmalıyım, çünkü detaya girecek zaman yok– Filistinlilerin İsraillilere yönelik ekonomik bağımlılığını daha da artıracak şekilde. Bu da demektir ki İsrailliler, Şubat ve Mart'taki otobüs bombalamaları sonrasında, Filistinlileri cezalandırmak istiyorlar. Oysa bu ancak sınırları kapatabilir. Şu anda %70 bir işsizlik söz konusu. Sınırları geçerek –diyelim Gazze'den– İsrail'e gidip gününbirlik bir işçi olarak çalışan –aslında köle olarak; fakat en azından bir işleri vardı– 80.000 ilâ 100.000 kişi varken; şu anda 3000 yada 4000 kişi oraya gidebiliyor. Bunun nasıl bir şey olduğunu hayal edebilirsiniz. Bu da anlaşılmaya dahil edilmiştir. Ekonomik anlaşmanın nasıl işlediğine yönelik diğer bir basit örnek daha vereceğim. Bölgeler arasında bir süreklilik söz konusu değil; Yani Gazze'de yaşıyorsun ve Filistin özerk bölgelerinden bir diğeri olan Jericho'ya domates ihraç etmek istiyorsun; 60 ya da 65 millik İsrail bölgesini geçmek zorundasın. Dolayısıyla olan şu: Domatesleri sınıra getirdiğinde onları boşaltmak zorunda-

sın, çünkü bomba vb. şeyler dolayısıyla kontrol edilebilir; sonra İsrail sınırına gelinir, kamyon tekrar boşaltılır ve Jericho'ya girecek diğer bir kamyonu yüklenir. Evet, burada sadece bir kamyoncudan bahsediyorum. Fakat normal koşullarda Gazze'den Jericho'ya, Nablus'tan Ramallah'a giden bir ticaret partin varsa senin domates yüklü kamyonun sınırda İsraililerin kontrolü, boşaltılması, başka bir kamyonu aktarılmasını beklemek üzere sınırda çakılıp kalabilir; bu bazen üç küsur gün alabilmektedir. Tabii bu arada domatesler, özellikle yazın bozulmaktadır. Bu bakımdan Jericho'dan, Batıdan, diyelim Ürdün'den, deniz yoluyla İspanya'dan ithâlatta bulunmanın, Gazze'den ithalatta bulunmaktan daha ucuza geldiği farkedilmiştir. Dolayısıyla orada ekonomi, bir uzlaşının aslında olamayacağını, çünkü ekonomik avantaj ve güç düzeylerindeki farklılığın çok büyük olduğunu açıkça ortaya koyan bir işlev görmektedir. Bu bir yasa. Ben benzer modellerin örneğin Dünya Bankası ve IMF'nin çalışmaları dolayısıyla Mısır gibi ülkelerde de bulunabileceğine inanıyorum: Mısır'da hükümetin kamu sektöründen ivedi olarak uzaklaştırılması, özelleştirme kurumu ve piyasanın ardına kadar açılması, orayı uluslararası şirketlerin sömürmesini mümkün hâle getirmektedir. Örneğin orada üretilecek olan gömlek üretimine makinanın sokulması; çünkü bu şekilde daha ucuza maledilebilir ve sonra ABD'ye ya da Fransa'ya gemiyle gönderilir. Sonra diyelim Endonezya gibi başka bir yer bulunursa o ürün daha da ucuza maledilecektir, sonra da buradaki fabrikalar kapanmakta ve makineler Endonezya'ya gitmektedir. Piyasa gerçekten kontrol altında. Fakat aslında ürettiğin şey, bir dizi kesinlik; yani piyasa, sermaye ve iktidar, her zaman gelişmemiş, yerli ve çalışan sınıfın ve de köylülerin karşısında avantajlı olacaktır. Aslında bu kişilerin başvuracak bir yerleri de yoktur. Bence global ekonomik söylemin büyük bir kısmı bundan ibaret. Bana öyle geliyor ki bu gidebileceği yer açısından oldukça felaketimsi bir şey: Sonuç açlık, hastalık ve nüfus artışı olabilir. Dünyanın benim bulunduğum bölgesinde asla bu şekilde ele alınmayan en büyük problem, fundamentalizmin yükselişidir. Burada ondan sanki sadece İranlılar, Suriyeliler ve bu

çılgın teröristlerden ibaretmişçesine konuşuyoruz. Oysa diyebilirim ki örneğin Batı Şeria'da Hamas'ın ortaya çıkışı, Barış Sürecinin, intifadanın ve işgalin sonuçlarıyla çok daha ilgilidir. Hamas'ın yaptığı şeylerin yüzde doksanı aslında terör üretmek değil, bilakis hükümetin ya sağlayamadığı, ya da sağlamadığı eğitim, günlük bakım merkezleri, yiyecek arzı gibi şeyler konusunda ekonomik bir fırsat oluşturmaktır. Onlar böyle yükseliyor. İslâmî Fundemantalizm önce bir protesto olarak başlayıp sonra kendine özgü bir yaşam biçimine bürünmektedir. Onlar bir vatandaş olarak imkânlarınızın olmadığı ve ekonomik olumsuzluklar ve politik bir durgunluk yaşadığınız yerlerde fırsatlar üretir gözükmektedirler.

– *Bir dinleyici; Cezayir'deki durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? Çoğumuz İsrail/Filistin çatışmasıyla bir şekilde ilgiliyiz; fakat insanların daha az ilgili olduğu ya da daha az karıştığı Cezayir konusunda ne diyorsunuz? Diyalogdan söz ederken sizin böyle bir durumda aklınızdaki diyalog türü hangisi?*

– Bu noktada Cezayir'de bir diyalogun ihtimal dahilinde olmadığını düşünüyorum; bu neredeyse bir kader. Şüphesiz Cezayir'de kolayca anlaşılabilecek tarihsel bir diyalektik var. FLN'nin dumura uğramış olması, bürokrasinin genişlemesi –yine Avrupa'nın parmağının olduğu tipik bir Üçüncü Dünya modeli– ve oldukça sembiyotik olan (ortak yaşamsal) 1962 sonrası Fransa-Cezayir ilişkileri söz konusu. Şüphesiz petrole sahip olan ve bir noktada meyve, sebze ve buğday ihracatı ağına sahip olan Cezayir şu anda bunları ithal eder duruma gelmiştir. Bu bakımdan ekonominin kısmen Fransa ve Kuzey'in baskısıyla, kısmen de bürokrasinin ve tek partili devletin sistimleri dolayısıyla tam bir kısıpaca alınması söz konusu; bu da klasik Marksist ya da Hegelci tarzda muhalifi olan Fis, *el-Cebhetü'l-İnkaz*, Kurtuluş Cephesi, İslâmî Kurtuluş Cephesi denilen şeyleri üretmektedir. Onlar seçimleri kazandılar, hükümet onların aleyhine hareket ediyor; burada sadece kutuplaşmış bir durum söz konusu ve tabii olabildiğince çok insan öldürmenin gündelik bir olay olduğu devam eden bir savaşla karşı karşıyayız. Dolayısıyla burada nereye âit olduğu yine kesin olmayan üçüncü bir güç yaratımı söz

konusu. Bir tarafta İslâmcılar, diğer tarafta hükümet var; tüm bunların ortasında, Cezayir'deki iki tarafı da avlamak isteyen katillerin de dahil olduğu üçüncü bir güç söz konusu. Bir çatışmanın devamında çıkarı olan medyada, bundan çok bahsedilmedi. Sonuç olarak oldukça geniş çaplı bir sürgün topluluğuyla karşı karşıyayız. Keza burada savaşı gazetecilere kadar genişleten ve hem İslâmcılar ve hükümetten, hem de ordudaki düzenbaz unsurları provoke eden başka güçlerden ve de bunun devamından çıkarı olan İslâmî cephe- den olup terörist olmuş bir nüfus söz konusu. Öyle kutuplu ve gergin bir durum söz konusu ki aynen Filistin/İsrail durumu içinde düşündüğüm gibi, diasporanın rolü normalden daha önemli olabilir. Yani Cezayir içinde diyalog şu an imkânsız. Fakat Cezayirli sürgünlerin veya diaspora topluluklarının yaşadığı Fransa, Almanya ve İtalya gibi yerlerde, bu klikler arası bir diyalogun mümkün olabileceğini düşünüyorum. Birleşmiş Milletlerin barışı sürdürme düşüncesine geri dönerek, böyle bir yol mümkün olursa, bundan, olayları yatıştıracak ve başka bir tarihte Cezayir'de işletilecek bir diyalog imkânı oluşturacak kimi uluslararası gücün ortaya çıkarılması mümkün olabilir. Fakat bence bu koşullarda genel yapı o kadar sorunlu ve gergin ki, insan ancak kötümser olabilir.

– *Bir dinleyici: Anti-terörist yasa tasarısı hakkında ne diyorsunuz? Hem Demokratların hem de Cumhuriyetçilerin çoğunluğunun bunu ileri sürmesinin sizce sebebi ne?*

– Bence genel bir histeri söz konusu; yani “terörist” gibi bir kelime ya da kavramın kendine özgü bir hayatiyet kazanması ve tam Orwellci bir tarzda hayata hâkim olmaya başlamasının bir örneği. Eski- den onlara karşı biz çerçevesinde düşünmek mümkündü. Şimdi ise ‘teröristlere karşı biz’ var. ‘Komünistlere karşı biz’ de kullanılırdı.

– *Bir dinleyici: Bunun Filistin ve Lübnan’a etkisi nasıl olur?*

– Bunun ABD’deki sivil özgürlüklere etkisi ve her türden suis- timal tehlikesi gibi tüm pratik ayrıntıları hakkında basında epeyce konuşulduğu için ayrıntılarına girmek istemiyorum. Fakat İsrail’deki bombalamalardan sonra olan örneğin Şarm el-Şeyh Konfe- ransı’nın retoriği çerçevesinde bunun uluslararası ayrıntılarına ba-

kın. Korkum, şu anda ABD ve İsrail'in İran'a yönelik baskılarının zirveye çıkmış olması. İsrail Savunma Bakanı yardımcısının yakınlarda ortaya koyduğu ve ABD'de belirtilmeyen son derece tehditkâr ifadeler var: Buna göre, İsraililer ve Amerikalılar, İran bir Terörist Merkezi olarak tanımlandığı için, İran'a karşı bir protesto düşünebilirler. Şarm el-Şeyh'te basının belirttiği üzere, terörizmin bir posta kutusu, adresi, adı ve yüzü olsa –bu durumda o İran oluyor– onunla uğraşmak daha kolay olurdu. Bu bana korkutucu geliyor; çünkü bu, sizin herkese terörist deyip, yerel planda, peşinden koşabileceğinizi akla getirmektedir. Fakat bunu uluslararası alanda yaparsanız, özellikle de buna başlatacak gücünüz varsa, savaş ihtimali daha da büyür. Daha geçen günlerde C-Pan'de bakan Perry büyük bir Yahudi organizasyonuna konuştu; o konuşma tamamen bu çerçevede idi. O, cezalandırmak için başkalarından önce protesto yapma hakkına sahip olma gerekliliğinden ve kitle imha silahlarının özellikle “terörist devletler” tarafından kullanılma ihtimalinden bahsediyordu. O, öyle korkutucu bir senaryo ortaya koyuyordu ki, bence bu, çatışma ve gelecekte düşman yaratmayla ilgili çatışma imkânları konusunda yeni düşünce şekilleri vücuda getirecektir; bence bu konuda son derece uyanık olmalıyız.

– *Bir dinleyici: Kültürlerarası ilişkinin tarihsel olarak muhaliflik şeklinde olduğunu ileri sürdünüz.*

– Evet, muhalefetler var ama onlar sadece muhaliflik şeklinde. Ödünç alma ve paylaşım da söz konusu.

– *Bir dinleyici: Kültürlerarasında şayet ortak yaşam diye bir şey varsa, Filistinliler ile İsraililer arasındaki düşmanlığın doğasını nasıl yorumluyorsunuz?*

– Bence insanlar, bunun türsel olduğu veya kökünün bu iki kültürün geleneklerinde olduğu fikrine karşıt bir şey olarak, “bunun kökü çok eskilerde, tâ unutulmuş zamanlara gidiyor” gibi cümleler sarfetmeye başladığında –aynen Fransızlar ile İngilizlerin ve de Araplar ile Yahudilerin daima birbirlerine düşmanlık beslediklerini söylemek gibi –bilinmeli ki, bence bu tarihsel temeli olmayan bir yargıdır. Çoğu çatışma örneğinde, mevcut çatışmanın, daha önce-

den bu yoğunlukta yaşanmadığı tarihsel ve gerçek nedenlerinin olduğunu görebilirsiniz ve çatışmanın kökenleri ifade edilirse bu çatışmaların geçerli olmayacağı bir zaman öngörebilir ve tasarlayabilirsiniz. Bence burada da aynı şey söz konusu. Bence bundan Araplar ve Yahudiler diye bahsetmek yanlış; bu ifade biçimine daima karşı çıktım; çünkü bence doğrusu, Filistinliler ve Siyonistlerdir. Bence “bu bir Yahudi evi, baskı gördüğümüz için gidip orayı ele geçirmeli ve üzerine bina yapmalıyız” diyebilen başat bir vizyondan ve bunun belirli bir geçerliliğe sahip olduğundan bahsedebilirsiniz. Tek problem şu ki, orada daima birileri vardır. Enteresan olan şu ki, –bu, Yunanistan-Makedonya, Yunanistan-Türkiye, İrlanda’daki kuzey-güney arası bağlamlarda da görülebilir– bu, aslında kökleri belirli bir fetih tecrübesinde olan ya da diyelim iktidar eşitsizliğinde olan; yani kökü birinin ele geçirdiği ve diğerinin vazgeçmek zorunda kaldığı yerde olan bir çatışmadır.

Bu husus medyadaki imge çatışmasıyla şekil değiştirip daha da çözümsüz bir hâle getirilmiştir. Kanımca bunlara, en azından bu tarz imgelerin nerelerden geldiği, “Ötekini” hep daima nasıl dışladığı, değerini düşürdüğü, küçümsediği, şeytan saydığı ya da gayri-insanî saydığı analiz edilerek karşı konulabilir. Dikkat edin ben bunu İsrailîlilerin Filistinlilerden ya da Filistinlilerin İsrailîlilerden daha çok yapmasını söylemiyorum. Demeye çalıştığım şey, bunların, o olayın genel özellikleri olduğudur o kadar. Fakat karşı koymak istediğim husus, bu çatışmaların, ifadeye aktarılamayacak kadar köklü ve ilkesel/ilkel olduğu yaklaşımıdır. Bence bunlar her zaman söylediğim gibi tarihsel, varoluşsal tarzda ve kökleri birbirini tanımayı kısmen reddettikleri tarihlerde olacak şekilde ele alınmalıdır. Problemin bulunduğu yer de burası: Soyut bir şekilde değil de politik eylem ve formlarla bağlantılı olarak tanıma.

Röportajı yapan: Gauri Viswanathan,
Colgate University, Hamilton, New York, 1996

XIII

BEN DAİMA DERSTE ÖĞRENMİŞİMDİR

1997’de ilk defa Hindistan’ı ziyaret ettiğimde lösemi dolayısıyla yapılan kemoterapinin yan etkileri yüzünden oldukça hasta ve güçsüzdüm. Fakat her yerde, özellikle de öğrenciler, öğretmenler ve gazeteciler arasında açıkça görülen bitmek bilmeyen hoş karşılaşmalar dolayısıyla da neşeliydim. Böyle yüksek düzeyli bir etkileşim ve ciddi tartışma imkânını nadiren tecrübe etmişimdir.

E.W.S.

– Hep bir öğretmen olmuş olabilirsiniz; fakat siz aynı zamanda üretken bir yazar ve eylemcisiniz. Tüm bu kimlikleri, bir arada nasıl götürüyorsunuz? Bir öğretmen olmak sizin için ne ifade ediyor? Bunlardan hangisinde kendinizi daha rahat hissediyorsunuz?

– Sanırım öğretmenlikte. Kırk yıldır öğretmenlik yapıyorum. Ben daima sınıf içinde öğrenmişimdir. Öğrenciler olmadan düşünüp yazdığımda daima bir şeyleri kaçıyorum. Bu bakımdan ben derslerimi, yapılması gereken bir rutin olarak değil, daima bir araştırma ve keşif tecrübesi olarak görmüşümdür. Öğrencilerin tepkilerine çok fazla önem veririm. Öğretmenliğe başladığım ilk günlerde bir dersin her dakikasının planını yapardım. Sonraları Columbia’daki olağanüstü öğrencilerimin yorumlarının, daha önceden beklemediğim düşünce noktalarına ve tartışmalara neden olduğunu gördüm. Bunlar genellikle yazılarıma etki etmişlerdir.

– Siz genellikle Arap dünyasının, özellikle de Filistin’in problemleri üzerinde yoğunlaşıyorsunuz. Fakat bir sürgün olarak ABD’de hiç boşuna konuştuğunuz hissine kapıldınız mı? Örneğin öğrencileriniz, sizi çok meşgul eden konularla nasıl ilgileniyorlar?

– Başlangıçta kesinlikle sadece öğrencilerime hitap ettiğimi düşündüm. Sonraları politikayla ilgili olarak da yazmaya başlayınca daha geniş bir dinleyici kitlem olduğunu fark ettim. Öğrencilerim değil: Ben asla derslerimi, yaptığım türden politik aktiviteler hakkında konuşmak için kullanmadım. Ben sınıfın belirli oranda kutusal olduğu düşüncesine daima bağlı kalmışımdır.

Fakat daha fazla yazdıkça daha açık olarak gördüm ki, yazı yazmakla, özellikle de Filistin sorunuyla ilgili yazmakla bir dinleyici kitlesi edinebilirsin. (Farklı) sesler konusunda bir kıtlık söz konusu olduğu için bir bakıma, söylediklerim için bir tür muhatap kitle yaratabildim ve o şu an oldukça genişledi. Şu anda 90'ların başından beri bir Arapça gazete için ayda iki ayrı köşede yazıyorum. Şu anda ilk defa düzenli bir Arap okuyucum var ki, bu benim için çok önemliydi. Çalışmalarım o kadar çok dile aktarılıyor ve yazdıklarım ilişkin yorum ve anlayışlar o kadar farklı ki, gittiğim ülke ve yerlerde sürekli şaşıyorum. Fakat asla boşu boşuna konuştuğum hissine kapılmamışımdır. Bilakis üniversitelerde, akademik topluluklarda, profesyonel gruplarda ve eylemciler içindeki dinleyici kitlemin son derece teşvik edici olduğunu ve tartışmayı sevdiğimi düşünüyorum.

– *Şarkiyatçılık* adlı eseriniz *Hint Tarihinin yazımını derinden etkilemiştir. Fakat aynı eseriniz Arap dünyasındaki tarihçileri de etkiledi mi acaba?*

– Ne yazık ki, Arap dünyasında bu eserim aslında diğer yerlerde anlaşıldığı gibi iyice anlaşılmamıştır. Ben Arap dünyasında Batılı şeytanlara karşı bir tür İslâm savunucusu gibi anlaşıldım. Bu bir karikatür. Benim diyelim Hintli, Avrupalı ya da Japon entelektüellerle paylaştığım kuramsal yön, orada yok. Arap dünyasında kendileriyle doğrudan ilgili olmayan konulara pek ilgi gösterilmez.

Yine de yeni bir tarihsel bilinç oldukça yavaş olarak ortaya çıkmakta; bunların çoğu benim yaptığım türden eleştirilerden etkilenmiştir. Geçen Temmuz Beyrut'ta, benim çalışmalarım ile ilgili bir konferans vardı –sanırım Arap dünyasında türünün ilki– adı “Eleştirel Bir Kültüre Doğru” idi. Fakat bu küçük bir örnek. Arap entelektüel dünyası bir uyuşukluk, politik bir nabız durması ve entelektüel bir ilgisizlik içinde. Bu bakımdan ben değişikliğin diasporadaki genç Arap entelektüelleri arasında ortaya çıkacağını düşünüyorum.

– *Siz ortodoks ve elit kurumlarda eğitim aldınız. Böyle bir geçmişten, kurum-karşıtı entelektüele nasıl geçtiniz?*

– Biliyorsunuz geçmişim daima çatışma doludur. ABD’ye gelmeden önce kolonyal bir eğitim aldım; kendimi yabancı hissediyordum. Kendimi hissettiğim şey ile aldığım eğitimin türü arasında örtüşmeyen bir şeyler vardı. Bu bakımdan daima iki eğitim türünün cari olduğunu hissetmişimdir– Biri okuldaki geleneksel eğitim, diğeri dışlanan diğer benliğin tatmini için yapılan kendi kendine eğitim. Bu bende daima şu ya da bu tür bir isyan üretmiştir. Ben okulda daima, atılmayacak kadar akıllı ve ödüle layık görülemeyecek kadar da çizgi dışı bir öğrenci olarak bilinmişimdir. Sonunda politik ilişkilerim dolayısıyla onbeş yaşında okuldan atıldım. Sonra ABD’de oldukça elit okullara gittim. Sonra o tekrar başladı. Onbir yıllık öğrenciliğim boyunca asla yakın ilişki kuramadım.

– *Kim için yazıyorsunuz? Kendiniz, diğer entelektüeller, politika belirleyicileri, eylemciler için mi? Değilse kim?*

– Ben bir kişi için değil, çoğu zaman bir münasebetle yazarım. Bir defa kesinlikle politika belirleyicilere hitap etmiyorum. ABD’de ben aslında konsensus dışı görülürüm. Benim genellikle soldan insanlar olan okuyucularımın kendileri de konsensus dışı olup egemen dünya görüşlerine alternatif arayan kişilerdir. Arap okuyuculara gelince, olabildiğince geniş bir kitleye ulaşmaya çalışıyorum; çünkü orada görüşleri değiştirmeye çalıştığımı hissediyorum. Keza kendim için de yazıyorum. Örneğin şu an yazdığım anılarım, aslında kaybolmuş bir zamana ilişkin bir incelemedir ve müzikle ilgili şeyler benim bu konulara yönelik müzmin ilgimi tatmin etmektedir.

– *Bazıları sizin etkiniz dolayısıyla Hint tarih yazımının rayından çıktığını iddia etmektedir. Örneğin sosyal, politik ve ekonomik tahakkümden çok, yazına ve sömürge yönetiminin estetik temsillerine önem atfedilmiştir deniliyor. Ne diyorsunuz?*

– Umuyorum ki böyle değildir. Tarihsel olarak temelim yoksa ben hiçbir şeyim. Her zaman dediğim gibi yazın incelemesi temelde tarihsel bir disiplindir. Birini diğerinden ayırmanın anlamı yok. Estetik dünyası ile tarihsel eylem dünyası arasında daimi bir gerginlik vardır ki, açıklamaya çalıştığım şey de bu. Ben kuramsal ağ

etrafında dönmekten daima iğrenmişimdir. Fakat kuramsal ve estetik boyut da ihmal edilemez –bunlar insan deneyiminin önemli bileşenleridir. Benim bakış açım, dışlayıcı olmaktan çok kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Yazın ya da tarih incelemesinin müstakil ya da rakip olduğunu sanmıyorum; onlar birbirini destekler. Yazınla ilgili olsun ya da tarihle ilgili olsun tüm yazı süreci, kanıt vasıtasıyla gözden geçirme ve sonunda birtakım yorumlara ulaşma gerektirir. Tarih incelemesini rayından çıkaran biri olarak anlaşılmışım; ben-
ce bu çok şaşırtıcı hatta ters bir şey.

– *Eğitim hiç, politik gündeminizin bir parçası oldu mu?*

– Aktif olarak ona katıldığım bir dönem oldu. 1977 ile 1982 arasında Filistin’de açık bir üniversite kurma projesi vardı. Beşeri bilimler müfredatını hazırlamam istenmişti. Bir Filistinli olmanın tuhaf deneyimini yaşamış olan üniversite öğrencileri için muazzam ve kapsamlı bir sistem üretmek için çok uğraşmışım. Ezberden ziyade keşfe dayalı bir bilgi vermeye çalışmak, antiemperyalist ve kurtuluşçu olarak anlaşılmıştı. Önerim çok sert eleştirildiğinde tamamen şoke olmuştum. Bizim için eğitimin ulusal bir kendi kendini onaylama biçimi olması gerektiği şeklinde genel bir konsensus vardı ki, bu benim ilgilendiğim şeylere tamamen karşıt bir şeydi.

Ben genel olarak, zihinlerin duvardan duvara tv, önceden hazırlanmış haberler vs. ile işgal edilmesine direnişin bir formu olarak eğitim sorunundan ve eleştirel bilinç geliştirilmesinden bahsetmeye çalışıyorum. Yapmaya çalıştığım şey bu.

Ben daima yılın bir bölümünü herhangi bir Arap ülkesinde, üniversite öğrencileriyle etkileşim içinde, normalde sahip olmadıkları bir tür tartışma ortamı yaratmaya çalışarak geçiririm. Arap dünyasında gittiğim her yerde, çevrenin empoze ettiği –TV, hükümet, politik retorik– kolektif öz-kimliği bertaraf edip öğrencilerle bire bir iletişim kurulduğunda, yerinde duramayan muazzam bir merak, arayış ve ciddi entelektüel bir enerjiyle karşılaşıldığı gerçeğinden etkilendim. Bunu son derece değerli ve tatmin edici buluyorum.

Röportajı yapan: Damayanti Datta,
The Telegraph, Kalkuta, Hindistan, 1997

II. BÖLÜM

İLİM ADAMLIĞI VE EYLEM

XIV

BİR ARAP VE YAHUDİ DEVLETİ BİR ARADA YAŞAYABİLİR Mİ?

– *Sizin FKÖ tüm Orta Doğu'ya doğru dağıldı gitti, Lübnan'daki kamplar yine işgal altında ve İzak Şamir İsrail'in başbakanı. Durum Filistinliler açısından bundan daha kötü olmuş muydu hiç?*

– Bence onlar daha kötü durumdaydı. Filistinliler altmışların sonlarından önce yıkıntılar altına gömülüp unutulduklarında tam bir umutsuzluk duygusu hâkimdi.

– *Sizler dünyanın geri kalanından daha yalıtık durumdasınız.*

– Öyle, Arap devletleri hiç bu kadar açıkça düşman olmamışlardı ve üstelik ben sırf FKÖ'den bahsetmiyorum. Onların FKÖ'yü - Suriye'nin tutumu bu- sevmediklerini söylemek çok kolay, oysa Mısır'daki her Filistinli de her altı ayda bir oturumunu yenilemek zorunda ve ABD pasaportuna sahip oldukları halde Tunus'a girmelerine izin verilmiyor.

Bakın bölgesel bir temele sahip olmayan her örgüt şu ya da bu Arap hükümetiyle karşı karşıya gelecek sonunda. Filistin milliyetçiliği bölgedeki her rejim açısından sıkıntı kaynağı; bu rejimlerin temel endişesi ise Amerikalılar tarafından terkedilmek. Dolayısıyla Filistin'in bağımsızlığı tamamen kaba bir dizi saldırıyla karşılaşacak. Kollar sıvandı buna şüphe yok. Bu bizler suçsuzuz demek değil, ya da bizler harikayız, muhteşemiz demek değil. Bizler de problemliyiz. Zira bizler bir sıkıntıyı temsil ediyoruz.

– *Peki siz bir Arap ve Yahudi devletinin bir arada yaşayacağına inanıyor musunuz?*

– Kesinlikle inanıyorum.

– *Fakat İsraililer BM'nin 242 sayılı kararını (ki bu karar İsrail'in komşu Arap ülkelerle barış karşılığında 1967'de işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini öngörüyor) reddederlerse bir Filistin devletini nasıl kabul edebilirler?*

– Bu uzun bir zaman alacaktır. Hiçbir Filistinli ne ABD'nin ne de İsrail'in herhangi bir şeyden vazgeçmesini asla beklemez. Onlar bunu ancak, rehine bir halkı elde tutmanın bedelini artırarak yapacaklar...Biz burada tam anlamıyla acı ve baskı tarihine sahip bir halkla karşı karşıyayız, dolayısıyla ideolojik boyut çok önemli. Çoğu İsraili açısından mevzu, ya uzatılmış veya sonsuz bir çatışma mevzuu ya da bir tür yerleşmeye yönelik bir çabadır. Eğer böyle değilse her ikimiz birbirimize mahkûmuz demektir.

– *Neden bir kez olsun terörden vazgeçmiyorsunuz?*

– Bizler, bizi temelde terörist olarak tanımlayan bir şeyden vazgeçme konumunda değiliz ki, bu tanım İsrail'in 1970 ortalarından bu yana tüm dünyayı ikna etmeye çalıştığı şeydir; yani güya direniş sergileyen tüm Filistinliler aslında terör icra ediyorlar. Bu, bombacılarına 10.000 feet yüksekten mülteci kamplarını bombalama emri veren bir devletin düpedüz bir ikiyüzlülüğü ve yalanıdır.

– *Yine de....*

– Yine de ben size tablo hakkında konuşuyorum. Medya tarafından oluşturulan imge/tablo; sen de ben de iyi biliyoruz ki siz *El Fecr*'in (Kudüs'te basılan bir Arap gazetesi) haberiyle değil İsrail'deki bir otobüsü havaya uçurmaya çalışan nadir münferit girişimleri haber yapmakla ilgilisiniz. Oysa gerçekten hiç ceset saydınız mı siz? Gerçekten? Öldürülen Filistinliler ile öldürülen İsraililerin sayısı arasındaki uçurum hakkımda en ufak bir fikriniz var mı? Biz bire karşı yüzden bahsediyoruz. Dolayısıyla Orta Doğu'da kim ne zaman terörden vazgeçmiş ki?

– *Neden tüm bunlar konusunda herkesi ikna edecek böyle kötü zamanlar yaşadığınızı düşünüyorsunuz ki?*

– Çünkü bizler Batıyla *her zaman* çatışma halinde olmuş bir uygarlığın Batılı olmayan halkıyız. İslam dünyası Batıya her zaman tarihsel bir rakip olmuştur ve asla teslim olmamıştır. Dolayısıyla

insanlar Filistinlilerin (yaşadıkları karşısında ç.n.) neden bir türlü sızlanmadıklarını, neden geri çekilmediklerini asla anlamıyor. Boş-versenize, bizler asla sızlanıp geri çekilmeyiz.

– *Belki zaman tükeniyor, bitiyor...*

– Bize beş yıl önce de böyle söylediler –gece yarısı. Aslında her İsraili çok iyi biliyor ki bize karşı askeri seçenekleri söz konusu değil. Ne yapacaklar? Herkesi mi öldürecekler? Bizden bazılarının söylediği gibi mücadeleye devam edeceğiz biz. Ve şunu söylemeye devam edeceğiz: Biz sizlerle birlikte yaşayacağız. Onların ne yaptığının bir önemi yok, biz sadece bir gölgeyiz.

– *Ne yani terör de bunun aracı mı?*

– Ben teröre karşıyım –hedefsiz/rastgele ve korkunç bir şey. Bir uçağa bomba yerleştirmek gibi şeylere tamamen karşıyım. Ben işgal edilmiş topraklardaki (Batı Şeria ve Gazze) bir direnişten bahsediyorum. Dün İzak Şamir tekrar şunu söyledi: Bizlerin bunları bırakmak gibi bir derdimiz yok.

– *İsrail'in bunlardan vazgeçmeyeceği oldukça açık gözüküyor.*

– Bu husus Cezayir'de de çok açıktı. Ve onlar 130 yıl ne uğruna savaştılar? Ne oldu sonunda? (Fransızlar ç.n.) bıraktılar, vazgeçtiler.

– *Siz iki bağımsız devlet görmek istiyorsunuz.*

– Bağımsız ya da bağlı: Asla öyle sımsıkı bağlı bir şey düşünmedim.

–*Peki onları (egemenliği paylaşmaya) nasıl ikna edeceksiniz?*

– Bunu yapmak zorunda değilim; çünkü onlar bunun alternatifi/tersinin ne olduğunun tamamen farkındalar: Sürekli bir abluka durumu, kendilerini ve gelecek nesilleri sonsuz bir savaşa mahkûm etmek. Bu yüzden çözüm, oturmak, uzlaşmak ve paylaşımıdır. Üç yaşındaki çocuğa bile şurası açıktır ki, buradaki alternatif, bir neslin ya oduncu ya da sucu olmaya mahkûm olduğu sürekli bir savaş durumudur.

– *Çoğu İsrailinin topraklarından vazgeçmemek gibi bir kararlılığı var.*

– Vazgeçmek zorunda değiller zaten, kalabilirler. Batı Şeria'da 50.000 yahudi var ve İsrail'in içinde de vatandaş olan 700.000 Arap var. Dolayısıyla komşu devletlerde birbirinden halklar olan iki nüfus durumu söz konusu. Bu sorun değil, sorun egemenlik konusu.

– *Siz İsrail'in, kalan nüfus üzerindeki hâkimiyetini kabul ediyorsunuz.*

– Evet kabul ediyorum; çünkü bunu bir realite olarak görüyorum. Bunu ayrıca yahudi halkının özellikle trajik tarihinin bir sonucu olarak da görüyorum. Fakat insanların malını mülkünü müsadere etmeye katılmıyorum...Bir paylaşım modeli bulmalıydınız...

– *Siz söyleyin. Filistinlilerle ne zaman tartışılabilir veya karşılıklı görüşülebilir ki? Format neden daima düşmanca sizce?*

– Çünkü sürekli olarak bu uluslardan birisinin temel taktığının şiddet olduğu imgesi dayatılıyor.

– Ve sen de biliyorsun ki bu tamamen bir klişe, medya klişesi. Zaten bundan dolayı tartışmamızın yarısı terörizm, oysa şu anki mavzumuz o değil ki.

– 14 yaşındaki oğlumla TV seyrediyorduk iki hafta önce, bana dedi ki: 'İrk ayrımcılığı iyice moda oldu değil mi? Biz ne zaman moda olacağız? Sonra durdu ve şunu ekledi: Sanırım asla.' Bence herkes bunun farkında.

– *Çoğu Yahudi açısından konu şu: Bir daha asla.*

– Bu yüzden bizim işimizin bir kısmı da onlara II. Dünya Savaşının bir tekrarından bahsetmediğimizi iyice öğretmek.

– *Bu arada saat de çalışıyor.*

– O büyük bir saat ve birçok kadranı var. İşlerin gidişatı değişebilir. Arapça *sumud* direniş demek. Direnmek. 1982'de biten Filistin mücadelesi döneminde sürgünün rolü muazzamdı. Oysa şimdi biz dikkatimizi tamamen içeriye doğru çevirdik: Orada olanlara. Tamam külfet/yük bize. Ve Üçüncü Dünyanın tarihi, parçalara ayrılmış olan stratejik devletlerden birisi.

– *Dünyanın hiçbir yerinde insanlar onları parçalara ayırma konusunda daha az eğilime de sahip değil.*

– Onlar bunu Cezayir'de de söyledi, Kenya'daki İngilizler hakkında söylediler. Hindistan'daki 300 yıllık kolonizasyondan sonra kim düşünebilirdi ki onlar gidecekler? Oysa geldiler ve sonra gittiler.

Timothy Appleby

The Globe and Mail, Toronto, 1986

XV

İLİM ADAMLARI, MEDYA VE ORTADOĞU

Middle East Studies Association of North America'nun yirminci yıldönümü toplantısında bu tartışmaya ilişkin fikir, -tartışma benimle eski bir İngiliz oryantalist (iki gençten yardım alıyordu o) arasında biraz teke tek bir mücadele gibi oldu, Orta Doğu konusunda karşı pozisyonda kalan gazeteciler de vardı -Tufts üniversitesinden Leila Fawwaz'dan geldi. Bu tartışma doğrudan doğruya ironik şekilde benim taraf bile olmadığım bir alanda kutuplaşır gözüken Şarkiyatçılık (1978) kitabımdan neşet etti. E.W.S.

Bernard Lewis: Geçen haftalarda nasıl bu toplantıya ilişkin ilgi bir anda oluşuverdiyse, benim “Mesa korosundan bağırtnan” birisi olan bir meslektaşımın ondan sanki bir Roman sirki, İspanyol boğa güreşi ya da Amerikan boksı gibi bahsettiğini duydum. Fakat benim bugün buraya gelişimin ne bir gladyator, bir boğa güreşçisi, bir silahşör ne de bir düellocu şeklinde olmadığını düşünüyorum. Profesyonel ilim adamlarının bir organizasyonu olarak hepimizi ilgilendiren bir dizi hayati konuyu tartışacak bir ilim adamı olarak buradayım.

Konuyla ilgili bir nokta bu. Öte yandan ben bizim burada tartışmak için toplandığımız ciddi konuları da bugün Orta Doğu'yu –Irak-İran, Arap-İsrail, fundemantalist-sekülerist vs.- bilfiil kuşatan problemler olarak görmüyorum. Bu problemlerin tartışılacağı ve *inşallah* çözüleceği bir çok alan var çünkü. Belki daha da önem-

lisi hepimizin de bildiği gibi bence bugün burada söyleyeceğimiz ya da yapacağımız hiçbir şey, Orta Doğu üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayacaktır. Biz hiçbir şeyi değiştiremeyiz. Hatta birbirimizin fikirlerini bile. Burada tartışabileceğimiz ve tartışmamız gereken şey, bizleriz, yani bizlerin rolüdür, ilim adamları olarak bizlerin görevi, alanlarımıza, meslektaşlarımıza, medyaya, medyanın da ötesinde kamuoyuna, öğrencilerimize karşı sorumluluklarımız. Bizi ve tartıştığımız yeri ve neye karar vereceğimizi burada doğrudan ilgilendiren şey, kendi mesleğimiz ve alanımızda kendimizi nasıl yönlendirebileceğimiz ve de yönlendirmemiz gerektiğidir –yani anlaşılma ve anladığımızı başkalarına aktarma görevimiz.

Prensip olarak hiç şüphesiz bu problem ve bu görev, ilim adamı, medya ve Orta Doğu dizisinde üçüncü terim her ne olursa olsun aynı olacaktır. Prensip olarak bu görev, bizler ister Uzak Doğu'yu ister Orta Doğu'yu ister Uzak Batı'yı isterse Orta Batı'yı, Hindistan'ı ya da dünyanın başka bir yerini desteklersek destekleyelim, aynı kalabilirdi. Orta Doğu burada özellikle belirtilmesi gereken iki nedenden dolayı farklılık arz etmektedir. Öncelikle Orta Doğu bizim bölgemizdir/alanımızdır, bizim ilgilendiğimiz, hepimizin profesyonel/mesleki olarak, çoğumuzun kimi zaman kişisel olarak ilgilendiği bir yer. Diğer neden ise –bence bu neden daha önemli ve de daha zorlu- Orta Doğunun Batı'daki ilim adamları için bir inceleme alanı olarak diğer çoğu alandan farklı olarak kendine özgü problemler ortaya koymasıdır. O bizim toplumumuzun bir parçasını incelememiz gibi bir şey değil, farklı. Bu hususun açık olduğunu düşünüyorum. Orası ayrıca bize tamamen yabancı bir toplum olmaktan da uzak, en azından erken tarihinde ve eski uygarlık aşamasında öyle. Orta Doğu aynen Hindistan veya Çin gibi Batı şafağında oldukça geç sökün etmiş bir yer de değildir, özellikle de bizim önemli bir önyargımız, devralınmış bir geleneğimiz, tavrımız ya da klişelerimiz olmadığı, onların da bizim hakkımızda böyle şeyleri olmadığı düşünülürse. Batı dünyası –burada bu ifade Kaliforniya'dan Sovyetler Birliğine kadar uzanan bölgeyi ifade etmektedir- ile İslam dünyası arasındaki ilişki, İslam'ın ortaya çıktığı za-

mana kadar geri gider ve bir dizi ciddi olay tarafından şekillendirilmiştir, özellikle de her iki dünya arasındaki bir ileri bir geri giden çatışmalar tarafından.

Bu şekilde kimi açılardan benzer olmak ve kimi açılardan farklı olmak, bu ilişkiyi cazip yaptığı gibi kolaylıkla da tehlikeli şekilde yanlış yollara sevkedebilmektedir. Bizler birçok açıdan bizim toplumumuza benzeyen fakat hepimizin paylaştığı genel insanlıktan epeyce farklı bir toplumu ele almaktayız. Orta Doğu ile Batı toplumu arasında birtakım kültürel benzerlikler, gerçek benzerlikler, öyleki rahatlıkla yanlış benzetmelere yol açabilecek benzerlikler var. Basit bir örnek: İslam'ı tanımayan birisine biz Kuran'ın Müslüman İncil'i, Cuma'nın da Müslümanların Şabat'ı olduğunu söyleyebiliriz. Bu değerlendirmeleri çok duymuşsunuzdur. Belirli bir noktaya kadar ve oldukça yüzeysel bir söylem düzeyinde bu değerlendirmeler nettir ve öğreticidir. Oysa bunları biraz daha ileri götürdüğümüzde onlar son derece tehlikeli hale gelirler. Zira Müslümanların Kutsal Kitab'a yaklaşımları hristiyanların ve ya yahudilerin Kutsal Kitab'a yaklaşımlarından farklıdır; ve siz cümleyi hemen tersten kurarak kendinizi tatmin edebilirsiniz: Tevrat Yahudilerin Kuran'ı, İncil Hristiyanların Kuran'ı. Bir şey ifade etmiyor değil mi?

Aynı şekilde daha çağdaş ve daha karmaşık bir örnek verirsek, “devrim” gibi bir ifade İslam tarihi ve geleneği dolayısıyla Batı'dan farklı bir çağrışıma sahip olabilir. Batı dünyasında bu terimin çağrışımları modern tarihin büyük devrimleridir –Amerikan, Fransız veya Rus devrimi. Oysa İslam dünyasında tamamen farklı bir devrimsel gelenek vardır, farklı yapı ve klasiklerden beslenen ve farklı bir tarihe imada bulunan. Burada önemli husus şudur: Çağrışıma neden olan sembol, Bastil'in taşlanması değil, Kerbela savaşıdır. Diğer bir gelenekteki hareketleri anlamak ve anlamaya çalışmak için onu kendi koşullarında, kendi tarihi bağlamında, kendi gelenekleriyle bağlantılı olarak ve kendi özlemleri itibarıyla anlamaya çalışmak gerekir.

Bu durumun sonucu olarak bizler genel olarak her iki taraf da klişelere, klişesel imgelere ve açıklamalara sığınıyoruz. Geleneksel

tavırlar yüzyıllara dayanan karşıtlık içerisinde her iki tarafta da gelişmiştir. Orta Doğu'yu ziyaret eden çoğu Batılı arasında yüzyıllar boyunca iki klişe hâkim olmuştur: biri politik, yani keyfi despotizm, diğeri ise kişisel ya da diyelim kontrolsüz cinsel güç. Biri sultanın sarayıyla ilgili iken diğeri sarayın haremiyle ilgili. Orta Doğu hükümetlerini, İslami hükümetleri, Osmanlı hükümetini –hangisini seçersek seçelim- keyfi, sınırsız, sorumsuz otokrasi olarak sunan bir dizi tasvirimiz var. Aynı şekilde Batılı gezginler haremden olup bitenleri en ince detayına kadar incelemeyi pek sevmişlerdir, hakkında kesinlikle hiçbir şey bilmedikleri harem hakkında. Onları kendi geniş hayal güçleri karşısında açıkça salyaları akarken görebilirsiniz. Böyle bir şekilde Doğuyu gezen Batılılar cinsellikte sınır tanımayan erkekten bahsederken, Batıya giden Müslüman seyyahlar da cinsel arzuyla dolu kadından bahsederler genellikle. İnsan merak ediyor eğer Batı ile Doğunun bu buluşması gerçekten cinsellikte sınır tanımayan erkek ile gevşek kadının buluşması ise acaba neden daha iyi bir şekilde anlaşılmadılar ki!

Hiç şüphesiz bir klişenin cevabı onun karşıtı bir klişe değildir. Siz sınırsız otokrasiye, var olanın aslında tam bir demokrasi olduğu şeklinde karşı koyamazsınız. Kadının tamamen köle olduğu mitolojisine aslında o zamanki kadının bugünkünün ötesinde haklara sahip olduğu iddiasıyla karşı çıkamazsınız.

Öyleyse ne yapacağız? Bir dakikamın geçtiğini görüyorum. Burada önereceğim şeyler, bir ilim adamının nasıl davranması gerektiğiyle ilgili genel ilkelerdir. Sizler bu “evet kolay lokma/elmalı pasta” diyebilirsiniz belki. Buna benim cevabım da “belki” olacaktır. Fakat unutmayın ki, bizler kolay lokmanın da saldırı altında olduğu, mükemmel elmalı pasta imkânsız olduğu için bizlerin çiğ hamur ve ham elma yememiz gerektiğinin söylendiği bir zamanda yaşıyoruz. Bu görüşe katılmıyorum. Bence nezaket, tutkuları ateşlemektense sakinleştirmek için ahlaki bir düzeyi muhafaza etmek, bir karşıtı susturmaktansa onu ikna etmek, muhafaza etmeye değer değerlerdir ve bizler özellikle ilim adamları olarak bize görev veren eden topluma bunu borçluyuz.

Edward Said: Aslında Orta Doğu üzerine yapılmış olan oldukça geniş bir yelpazeye sahip epeyce çalışma var: MESA Toplantıları programı, bunun yeterli kanıtı. Yine de bunda ve tüm diğer alanlardaki ilmi çalışmalar, çağdaş, sosyal, politik ve ekonomik –yani bağlamsal- gerçekliklerle sınırlıdır. Hiçbir ilim adamı kendi çalışmasının yeterince tanındığını düşünmez, bizim neredeyse hepimize göre, kamusal zevkler ve bu zevklere kolayca ulaşan şeyler, belirli bir ilim dalının önemini kaçıırır/teğet geçer. Oysa soyut bir bilgi söz konusu değildir: Tüm bilgiler diğer ilim dallarına, dağıtım ve sirkülasyona, sosyal kurumlara, söylemsel geleneklere, alanın yöntemsel prosedürlerine ve de belirli zaman ve belirli toplumdaki iktidarın gerçeklerine ve politik çıkarlara bağlıdır.

İlim adamları, medya ve Orta Doğu hakkında şimdi burada konuşmak, öncelikle çağdaş ABD’den konuşmak demektir. Birinci olarak ABD’deki anaakım basım-yayım medya ile sağ ve sol kanat basım-yayım arasında ayrım yapılmalıdır. İkinci olarak değişik uzman yayınlarla sınırlı kalan Orta Doğu üzerine çalışmalar ile daha geniş kamusal sirkülasyona giren veya kabul gören ya da uzmanlar tarafından yeniden tanımlanıp reddedilen görüş ve imgeler arasında ayrım yapılmalıdır.

Kabaca söylersek günümüz medyasının Orta Doğu konusunda temel tematik bir dizi konu grubu vardır:

1. Genel olarak Orta Doğulu, daha çok Arap ve/veya İslami terörizm, Arap veya İslami terörist devlet ve gruplar; Sovyetler Birliği, Küba ve Nikaragua tarafından desteklenen Arap ve İslami grupları ve devletleri içeren “terörist ağ”a ilişkin yaygın bir kanı. Burada “terörizm” genellikle devam eden bir çatışma veya şiddetle alakası olmayacak şekilde tamamen yapısal bir durum olarak tasvir edilmektedir.

2. Genellikle fakat her zaman olmayacak şekilde Şii olan ve Humeyni, Kaddafi ve Hizbullah isimleriyle birlikte zikredilen İslami ve Müslüman köktencilikğin yükselişi, klişe ifadeyi kullanırsak “İslam’ın geri dönüşü”

3. Şiddet ve anlaşılmaz olayların daima tümüyle “ilkel” kabilevi, dinsel veya etnik öfkelerle dolu bir geçmişe dayandığı bir yer olarak Orta Doğu.

4. Tartışmalı bir alan olarak Orta Doğu, bizim taraf ise medeni, demokratik Batı, ABD ve İsrail tarafından temsil edilir. Bazen buna Türkiye de dahil edilir ama sıklıkla dahil edilmez.

5. Öfkeli ve yarı Avrupa-vari (yani Nazi-vari) bir antisemitizmin yeniden patlak verdiği bir mahal olarak Orta Doğu.

6. FKÖ'nün işe yaramaz şeytanlıklarının kaynağı/kökeni ve ürettiği alan olarak Orta Doğu. Medyadaki zavallı imgesinin düzeltilmesi muhtemelen mümkün olmayan birisi olarak Yasir Arafat, bu tarz çizginin başat figürüdür, bu çizginin temel mesajı Filistinlilerin hem marjinal hem de talihsizliklerinin bizatihi kendi suçları olduğudur.

Her nasılsa bu motif ve çizgiler, mükemmel bir şekilde ABD'nin mevcut dış politikasıyla uyushmaktadır. Bizler Orta Doğu'daki en büyük müdahaleci süper güç olarak ABD'nin politikalarının medya tarafından desteklendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Özgür, tarafgir olmayan basın iddialarının bu tabloyla ne kadar çeliştiğini artık sizlerin insafınıza bırakıyorum. Fakat çağdaş –hatta tarihsel- Orta Doğunun bilinçli bir şekilde yanlış temsil edilen resmi konusunu sizin insafınıza bırakmayacağım: Bunu bizzat açıklayacağım. Nelerin konu yapıp nelerin dışarıda bırakılacağını düzenleyen tamamen kusurlu ve düşmanca ve hiçbir şekilde bilgi mahsülü ve bilgi verici olmayan bir şey bu. Fakat bu yaklaşım –bu da işin utandırıcı yanı- oryantalistler, özel ilgili lobiler safından seçilen bir dizi ilim adamı, uzman ve işbirlikçinin yardımlaşması dolayısıyla epeyce kullanıldı ve işe yaradı; bu ilgili lobilerden birisi olan Siyonist lobi, Orta Doğu'da İsrail'in topu topu dört milyon insan barındırdığı göz önüne alındığında oldukça orantısız bir güç ve kuvvet toplamıştır.

Dolayısıyla burada tespit ettiğim altı grubun her birinde bir mesleğin üyeleri olup bu indirgemeci malzemenin formülasyonunda ve sirkülasyonunda rol oynamış kişiler vardır, bu mesleğin dostları kendileri daha iyi bilir fakat Orta Doğu'nun çoğu halkına yönelik olarak Amerikan düşmanlığını devam ettirme konusunda yaptıklarının tamamen bilincindedirler. Onlar bu düşmanlığı ideolojik fantaziler içerisinde teşvik ederler, daha fazla bilgi, sempati ve hep-

sinden öte daha çok anlamaya teşvikten ziyade, daha az bilgi, sempati ve anlamaya doğru iterler. Ayrıca burada eklenmelidir ki, medyada bu görüşlerden caydıracak ya da onları düzeltecek öyle belirgin bir ilmi yapı da yoktur; daha az tahrif edilmiş ve daha ilginç görüşler ileri sürmüş olabilecek uzman ve ilim adamları ya ön plana çıkamaz ya da yukarıdakiler/yükseklerdeki tarafından tercih edilip seçilmezler hiçbir zaman.

Daha somut örnekler verelim. Zikrettiğim altı gruba karşıt olarak, aşağıdaki yayınların sayfalarında öyle anlamlı ya da dik duran bir istisna bulunamayacaktır (burada sadece bazı haber yazıları ve görüş yazılarından bahsediyorum): *New York Times*, *Washington Post*, *New Yorker*, *New York Review of Books*, *New Republic*, *Commentary*, *Foreign Affairs*, *American Scholar*, *Partisan Review*, *Policy Review*, *Atlantic Monthly*, *Dissent*, *New Criterion*, *Midstream*, *Tikkun*, *Moment*, *American Spectator*, CBS, NBC, ABC, ve temelde aynı çerçevede iş çıkaran PBS. Taşradaki gazetelerin, dergilerin ve TV kuruluşlarının çoğu da büyük oranda anaakım kişilere bağlıdır. Benim bu genel tezimi test etmek için kendinize şunu sorun: Acaba hiçbiriniz Orta Doğu konusundaki rehber ilkeleri, İslam'ın asla eleştirilmemesi gerektiği, bir iki istisna dışında FKÖ'nün temelde demokratik ve sevimli olduğu, şu ya da bu Orta Doğu ülkesine İsrail dışında sınırsız ABD yardımının yapılabileceği, Hristiyanlık ve Yahudiliğin temelde şiddet dolu, iki yüzlü ve bozulmuş dinler olduğunu ifade eden bir medya kuruluşu hayal edebilir misiniz? Böyle yayınlar söz konusu bile değildir, oysa zikrettiğim tüm örnekler tamamen karşıt görüşlere kontrolsüz destek vermektedir.

Neden olmasın diye de sorabilirsiniz. Ne de olsa medya, ABD, medyası ve politikası için düzenli olarak Orta Doğu'yu temsil eden bir uzmanlar listesini pekala davet edebilir. Oysa şurası bilinmelidir ki bu listedekiler tamamen olmasa da Müslümanları ve Arapları dışlamaktadır, kaldı ki onların çoğu buradadır, bu liste politik sempatilerini yazılarında da pekala görebileceğiniz kişileri içermektedir, gerçi bu ilim adamlarından bazısı –bunlar da o listedeki zavallılar- yazdıklarını tarafsız veya müstakil ya da uzman işi ola-

rak tanımlamada ısrarlı. Mevzu bu ve bunların kendi mesleki ana konularına bu kadar düşmanca veya en azından karşıt ve temel olarak ihtiyatlı davranırken mesleklerini icraya nasıl devam ettiklerini merak ediyorum doğrusu. Aklımda olan bu listedekiler, Orta Doğu'ya ilişkin medya temsilinin tümünden sorumludurlar. Bu listede şunlar var: Bernard Lewis, Elie Kedourie, Walter Laqueur, Ernest Gellner, Conor Cruise O'Brien, Martin Peretz, Norman Podhoretz, J. B. Kelley, Daniel Pipes , daha devam edebilirim.

Sizlere bunlardan daha iyi ya da daha bilgi mahsulü iş çıkaran ya da bu işe ilişkin çabaları sistematik olarak reddedilen bir dizi liste verebilirdim. Bence Amerikan medyası, İslami eğilimler içinde değişik gruplar arasındaki ya da milliyetçiler ile İslamcılar arasındaki geniş çaplı ve devam eden tartışmalardan ziyade, Bernard Lewis'in TWA uçak kaçırma olayını tâ ortaçağlara kadar uzanan soyut ve genel Şii tarihiyle bağlantılandırarak anlatmasını dinlemeye eğilimlidir. Medya, Gellner'in müslümanların baş belası ve duygusal olarak antisemitik olduğu, kültür ve politakalarının insanlara, dönemlere ve olaylara hiç değinmeden bin küsur kelimeyle ele alınabileceği şeklindeki tezine yatkındır, aslında oldukça eğilimlidir buna. Medya, bir taraftan temelde klasik kaynaklara dayanan İslam'a ilişkin tezler arasında, diğer taraftan değişik ülkelerde, değişik sınıflara ve cinsel kimliklere mensup değişik sosyal sınıflar içerisindeki müslümanların gerçekten yaptıkları şeyleri keşfetme konusuna tamamen ilgisizdir. Araplar ya da müslümanlar tarafından yapılan araştırmalar asla zikredilmez, ne de İslam'ın politik bir din olduğu ve İslam ile İslami yaşam arasında bir fark olmadığı şeklindeki eski klişelerin asla tarih, gerçeklik, olaylar, insanlar veya yazılanlar tarafından hiç yanlışlanıp yanlışlanmadığına bakılmaz.

Karartmak/şaşırtmak bir şey, aktif şekilde kendi kanaatini ihsas ettirmek ise tamamen farklı bir şeydir. Zira oryantalistler eğer İslamı doğrudan terörle bağlantılandırmak için değilse, eğitilmiş oryantalistler neden İsrail'in BM elçisi tarafından editörlüğü yapılan terörizm konulu bir sempozyuma otoritelerini kullandırıyorlar o zaman? Evet neden 150 milyonluk Arap-İslam dünyasının ve tarihi-

nin tamamen karmaşık hatta acılı gerçeklikleri arasında klasik oryantalistler neden sırf İslam'ın Avrupa ve antisemitizme ilişkin belli belirsiz bilgisini tartışma konusu olarak seçiyorlar? Neden şiirler, oyunlar, romanlar ve denemeler hiç tartışılmaz? İslam'ın kabaca ve ayırım yapmaksızın bir öcü olduğunu acaba oryantalistler nasıl tespit ettiler/tescillediler?

Şu an *New York Review of Books*'un, *Times* ve *Commentary*'nin okuyucularının gözü önündeki bu tür uzman ilim adamlığının karşıtı bir durumdan yoksunluğu gerçeği bir yana, sosyal bilimler ve genel olarak beşeri bilimlerdeki entelektüel üretim dünyasına derc edilen rezillik, bu ilim adamlığının marifetidir. Değilse neden hiçbir afrikanist, sinolojist, hindolog veya japonolog bu tarz üstten ve aşalağıyıcı tarzda konuşmuyor? Sonuç olarak bu soruların cevabı şudur: Orta Doğu'ya ilişkin ilim adamlığı ve uzmanlığı, anaakım medyaya ve politika koridorlarına giriş yapmak için epeyce büyük bedel ödemiştir. O, bilgiyi, Orta Doğu'da –İsrail de dahil- bilfiil gerçekleşmekte olanlara neredeyse tamamen kurban etmiştir. O, anlama ve tutkuyu tamamen kurban etmiştir.

Leon Wieseltier: Muhtemelen bir ilim adamı olarak günahım dolayısıyla hayatımın dört beş yılını gazeteciler arasında yaşamaya mecbur kaldım. Bu bakımdan büyük oranda onlar hakkında konuşmak istiyorum. Değerlendirmelerime Amerikan medyasında İslam'ın iğrenç ve sistematik şekilde tahrif edilen bir imajı olduğu konusunda hiçbir şüphenin olmadığı tespitiyle başlamak istiyorum. Bu tarz tahrifler İslam politikalarından ziyade daha çok İslam kültürü, toplumu ve dini hakkında, oysa böyle ayrımlar yapılmalı. Bazen böyle tahrifler müslüman karşıtı, bazen değil. İnsan müslüman karşıtı, Kaddafi karşıtı veya Humeyni karşıtı olmak zorunda değil, her ne kadar eminim ki bu işe yarasa da. Daha geçen hafta, Sn. McFarlane'in İran'a ziyareti çerçevesinde Washington'da, İran'da ılımlıların olmadığı ve Humeyni'nin İran'ında yaşayan herkesin çılgın olmasının neredeyse tartışılmaz olduğu gibi geleneksel öngörüler ortaya kondu. Oysa bir dizi karmaşık ve bence önemli nok-

ta veya nitelik söz konusu ki, iki genel ve kaba taslak ifade edilen sonuca varmak için onları tartışmaya dahil etmek istiyorum.

Öncelikle İslami yaşam biçimiyle ilgili bu neredeyse başa çıkılmaz cehalet, müslüman karşıtı herhangi bir önyargıdan ziyade Amerikan medyasının iflah olmaz şekilde Amerika'ya yabancı her şey hakkındaki cehaletinden kaynaklanmaktadır. Gazetecilerin entelektüel sıgılığının bende bir belgeye ihtiyacı yok. Varşova'da beş yıl geçirip Salı günü Beyrut'ta olmalı ve hepinize malum olan hususlarda uzman olmalı diyen bir dış politika bu. Dilsel yeterlilik de işe yaramıyor, gerçi *New York Times*'in Arapça bilmeyen ve konuşamayan Thomas Friedman'ı gibi birisi açısından dilin ne gibi bir farklılık yarattığı yeterince açık şekilde görüldü. Hindistan'ın, Çin'in ve Afrika'nın Amerikan medyasında ele alınışı aynen Orta Doğu kadar rezil bir şekilde cahilce.

İkinci nokta. Öte yandan İsrail'in, yahudi bakış açısının, ona her ne dersin de kesinlikle Yahudiliğin ele alınışı ve aslında Amerikan yaşam biçiminin ele alınışı –Arap basınında tüm bunların ele alınışındaki tahrifler batı basınında İslami yaşam biçimiyle ilgili tahriflerden daha az seyirlik değil. Bu tahrifler acaba antisemitik mi? Bazıları öyle. Aslında onların benim açımdan ilginç yanı onların antisemitik olup olmaması değil, bilakis engin kültürel farklılıklar boyunca bir kültürün diğeri tarafından yorumunun ortak zorluğuna işaret etmeleridir.

Üç. Birçok esaslı klişe var ki, burada ancak kabataslak konuşacak zamanımız var. Klişeler bir nevi yalandır, kendilerinde her zaman bir gerçek payı olması dolayısıyla da başarılı olurlar. Yahudilere ilişkin antisemitik klişeleri de bu kategoriye dahil ediyorum. Örneğin devrimden, Humeyni'nin İran devriminden sonra meşhur müslüman köktencilğine ilişkin efsanevi klişe ortaya çıktı. Şimde oldukça açık ki müslüman köktenciliği hiç şüphesiz tamamen karmaşık bir olguya ilişkin cehalete dayalı bir abartıdan ibaret. İran devriminin tamamen entelektüel, teolojik, kültürel, politik ve sosyal anlamları ve mekanizmasının bizim ülkede tam olarak anlaşılmadığı açık. Çılgın ya da radikal İranlı Şii köktenci öğrenci klişesi ya da o öğrenciler ile liderleri ve batılı medya arasındaki bir nevi

kariştirme dolayısıyla bizim yarattığımız klişeler –en kötü Amerikan önyargılarına neden olan olaylar, Amerikalıların oturma odasına ulaşma amacıyla sahneye konmuştur.

Dört. İsrail'in ele alınışında da önyargılar var. Bunları hızlıca ele almaya çalışacağım, hiç şüphesiz biz onların bir çoğunu ele alacağız. Öncelikle Lübnan'daki savaş bana göre yanlış ve bazı açılardan felaketimsi ve onursuz bir savaştı. Fakat o savaş sırasında Amerikan medyasında İsrail'i yeren ifadeler benim görebildiğim kadarıyla gazetecilik ilkelerinin ve entelektüel onurun kötü bir ihlali idi. İkincisi Batı Şeria'yla ilgili olarak Amerikan medyasının İsrail'in Batı Şeria'nın tamamını ya da büyük kısmını hemen boşaltması gerektiği şeklindeki genel önyargısı. Buna bir ara ben de katıldım. Bunun hepimizin kabul edeceği üzere bir önyargı olduğu muhakkak. Özellikle saldırgan olmayan bir önyargıdır o. Fakat yine de bir önyargıdır. Üçüncüsü Filistinlilerin ele alınışı. Bu da oldukça karmaşık bir durum. Fakat sırf Amerikan medyasını okuyarak benim açımdan oldukça berrak gözüken şey şu ki, Filistin halkının böyle geç bir tarihte 1986 Kasım'ında yok edildiği ya da görülmez kılındığı şeklindeki bir mefhum bana tamamen saçma geliyor. Amerikan medyasının hangi zeki lideri Filistinlilerin devletsiz olduklarını, 1967'de topraklarının işgal edildiğini, işgal altında yaşadıklarını, nesillerdir kamplarda ve barakalarda yaşadıklarını, bırakın yahudi toplumunu Arap dünyasında da –gerçekten muhtemelen Arap dünyasında en fazla sevilmeyenler- sevilmediklerini, Arap-İsrail çatışmasına ilişkin çözümün muhtemelen Filistin sorununun çözümüne bağlı olduğunu vs. bilmiyordur ki? Tüm bunlar bana sadece bilinmeyen bir şey değil de, bilakis klişe durumuna ulaşmış gibi gözükmektedir.

Son olarak benim kabataslak ifade edilen iki sonucum (onların oldukça keskin olduğunu düşünüyorum). Öncelikle bence politik söylemin temel formu olarak medya eleştirisinin ve basın eleştirisinin aşağıda belirteceğim nedenlerden dolayı sınırlılığını kabul etme zamanı geldi. Birincisi: Şimdilerde basın eleştirisinin, önyargı probleminin bizzat kendisini sırf yeniden üretmek ve yoğunlaştır-

maktan başka bir etkisi olmamıştır. Arkadaşlarım Jonathan Randall'a işaret etti. Düşmanlarım ise başka muhabirlerden bahsediyor. Bilmiyorum da bunun tüm alanı kahramanlara karşı canavarlar şeklinde basitleştirmekten başka ne faydası olacak. İkincisi: medyayı takıntılı şekilde eleştirmek bir yana ona çok fazla güç atfetmek de aslında eleştirilen medyayı pohpohlamak demek. Medyada, Orta Doğu'ya ilişkin tüm önyargılara rağmen akıllı her erkek ya da kadın açısından hikâyeyi kendi içinde görebilmek hâlâ mümkün görünüyor bana. Muhabirler konu yapmayı başaramasa da gerçekleşen olaylar var. Muhabirler yanlış ele alsın da gerçeklikleri görülebilen olaylar var. Bizler haber ağlarının, büyük gazetelerin ve medya tröstlerinin akılsız kuklaları değiliz. Gazeteleri eleştirel okumak mümkün, televizyonu eleştirel seyretmek mümkün ve kendi gözlerimizin tanıklığı olarak sahip olduğumuz şeyleri eleştirel olarak değerlendirmek mümkün.

Son nokta olarak nesnellik sorununa değinmek istiyorum. Şöyle başlayayım. Nesnellik, aslında tüm politik, kurumsal ve kültürel çıkarları gizlemeye yarayan antika ve burjuva bir kavram gibi gözükabilir. Gerçekten öyle de olabilir. Fakat insanın alması gereken felsefi ve yöntemsel bir karar var gibi geliyor bana. Bu karar, hakikat elimizde olsun ya da olmasın, onurlu kadın ya da erkeklerin hakkında görüş ayrılıkları yaşayabilecekleri, kanıtlar ileri sürerek, metinler üzerinde tartışarak zor yorumlar gerektiren tarih olgularının üzerinde mücadele ettikleri hakikat diye bir şey olsun ya da olmasın farketmez. Hatta bence tamamen yayılmacı ve müdahaleci olan medya bile durumun hakikati mefhumunu yok etmede başarılı olamamıştır.

Son olarak basın ve medya eleştirisi, yahudilik örneğinde, Filistin konusunda ve de diğer konularda bana öyle geliyor ki, tartışmaya, entelektüel söyleme ya da politik eleştiriye katkı yapmaktan ziyade hareketi engellemeye bile başlayan bir ayakbağı gibi. Eğer yahudi davası ABD'da dinleyici bulmuşsa, yahudi davası burada diğer yerlerden daha iyi anlaşılmışsa, bunun sebebi yahudilerin kendilerine ve dinlerine temel düşmanlığıyla belirginleşen bir ülkeye gelmeleri dolayısıyla değildi. Yahudilerin bu ülkeye geldiklerinde

karşılaştıkları antisemitizm, önyargı ve düşmanlık, kesinlikle şu an var olan Müslüman karşıtı duygu kadar büyüktü. Fakat yahudilerin yaptıkları şey şuydu: Onlar entelektüel ve politik olarak organize oldular. Onlar *Anti-Defamation League/İftira-Karalama ile Mücadele Birliği* gibi kurumlar kurdular ve davalarının duyulup duyulmayacağını görmek için ileriye doğru bir adım attılar. Bence muhtemelen şunu söylemek tamamen mümkündür ki, tamamen açıkça ve doğru olarak bu ülkede Yahudi modeline göre Arap Anti-Defamation League gibi bir kurumun kurulması bir köşetaşı olurdu. Yahudiler dünyanın kendilerini tam olarak anlamadığını düşünmüşlerdi. Fakat yahudiler sıkıntıda iken dünyanın kendilerini doğru anlaması için beklemediler, kendilerini kurtarmak için kendileri harekete geçtiler. Savunmasız insanlar, azınlıklar ve zor durumda yaşayan insanlar için önemli olan son nokta –bence bu siyonizmin büyük dersidir- önemli olan dünyanın seni anlaması değildir: Gerçekten önemli olan şey, önce senin kendini anlaman ve kendini kurtarmaya çalışmandır. Teşekkür ederim.

Christopher Hitchens: Bugün buraya nakledilmiş bir İngiliz radikal olarak, İngiliz neşeliliği ve yumuşaklığı noktasında baskın çıkan Profesör Lewis ile radikal biçemi, ironisi ve tutkusuyla Profesör Said'in daha fazla puan toplaması arasında olmanın zor duygusuyla birlikte karşınızdayım. Bu yüzden karşınızda biraz çıplak gibi duruyorum ve günün yegâne tartışmasız değerlendirmesi olacağını umduğum bir konuyla başlamayı öneriyorum: İzleyicilerimiz arasında dikkatli hiç kimsenin Orta Doğu'nun herhangi bir bölgesindeki herhangi bir konuda en ufak bilgisiyle, konunun ister genel basında isterse ilmi dergilerdeki ele alınışından tatmin olmayacağını düşünüyorum. Benim konuyla ilgili uzmanlık alanım olan Kıbrıs adası alanında bu kendi kendine acımayı haklı göstermeyi görüyorum. Ona ilişkin çoğu ele alma ve tartışma en azından aşağıdaki üç husus etrafında dönmektedir: Tümüyle tarih-dışı, hiçbir tarihsel perspektife sahip olmayan, mevcut resmi ya da idari düşünce ne olursa olsun ona karşı az ama hissedilir bir saygı, doğrunun yenilerde ele alınmış iki önerinin arasında bir yerlerde olduğuna ilişkin

belli belirsiz bir duygu. Şunu ileri sürmek istiyorum ki, Orta Doğu özellikle de Filistin mücadelesi, öznel bir değerlendirmeye konu olmuş, belki yetersiz olacak ama, sıklıkla terkedilmiş ve kimi zaman da tamamen askıya alınmıştır.

Şimdi hangi örneği seçersem seçeyim o konuşmak için üç defa on dakikam olsa bile yine de seçme olacak. Fakat aşağıdaki seçimler, tüm alıntılar gibi doğal olarak bağlamından hareketle değerlendirildiğinde onlar bana öyle geliyor ki, alıntısız olmaktan ziyade semboliktir. Ben onları, gazetecilikten ziyade bugün bizlerin, gazeteciliğin ve ilim adamlığının bir araya geldiği o kanlı kavşaklardan seçtim.

Öncelikle Filistin sorunu ve Filistin halkı diye bir şeyin varlığının bile olmadığını göstermeye yönelik bir girişim olan Joan Peters'in *From Time Immemorial* kitabı. Bu kitabın bu ülkede algısı, saygı duymak ile hayranlık arasında gidip gelmektedir ve bu algı tüm akademi ve basın çevrelerinden gelmektedir. Bu çok önemli değil ve benim, bu kitabın tamamen bir tertip olduğuna ilişkin muazzam kanıtı açmaya ve açsak bile o kanıtın baskıya ulaşması için yaşayacağı olağanüstü zorlukların altını çizmeye yeterli vaktim yok. Bu kitaba ilişkin İsrail ve İngiliz basınındaki yoğun küçümsemeler sonrasında ancak bazı yumuşak değerlendirmeler yayımlandı bu ülkede. Bu değerlendirmelerde de çoğu kişinin her iki tarafta da olması enteresandı, fakat artık çok geç.

İkinci olarak Noam Chomsky'nin *Kader Üçgeni* adlı kitabı. Profesör Chomsky'ye maksatsız kimi komplimanlar göndermek istiyorum, çünkü o çok daha iyisini hakediyor. Fakat Lübnan savaşıyla ilgili bu kitabın basıldığı zamanlar rakipsiz olduğunu söylemek mümkündür. Yani karşısına çıkacak kimse yoktu. Lübnan savaşında ABD ve onun müttefiki İsrail arasındaki ilişkiyi ele alan başka bir kitap yoktu. Bu kitap eşsiz bir zamanlama olarak o savaşın olaylarının kavşağında basılmıştı. Uzun, yoğun ve bol dipnotlu idi, uluslararası üne sahip birkaç Amerikalı yahudiden biri olan bir kişi tarafından yazılmıştı. Sonuç ne oldu? *New York Times* tarafından kitap değerlendirilmesine bile alınmadı, aynı şekilde *Washington Post* tarafından da, *Los Angeles Times* tarafından da *New Republic* tara-

findan da, benim dergim tarafından da, *Nation*, *Commentary* tarafından da, listedeki tüm dergiler hatta hızı ve hemen edinmedeki atılganlığı ile Edward Said bile onun tamamını okuma fırsatı bulamamıştı. Bir skandal değil ama skandal durumu diyeceğim buna.

Üçüncüsü, Filistin sorunuyla ilgili olarak geçen Nisan ekranlarda gösterimi planlanmış olan üç filmlik bir kamu yayın paketi olan Flashpoint. Bu üç film, bu tarz üçleme paketlerde her zaman olduğu gibi iki İsrail taraftarı parçaya ayrılmıştı ve bunlardan birisi siyonizm karşıtı bir yahudi tarafından yapılmıştı. Diğerlerinin yanı sıra New York ve Washington DC'deki kamu yayın istasyonları paketin Filistin taraftarı olan üçüncüsünün gösterimini reddetmişlerdi. Akli selîm olarak kabul edilen ve cahil New York kentinin yegâne kayıtlı dergisi olan *New York Times*, filmin ekranda gösterilmediğini; çünkü onun, -aynen alıntılıyorum- “Üçüncü Reich tarafından yapılan filmlerden daha iyi olmadığını” söylemişti.

Evet, ben şüpheli bir meslek icra ediyorum ve meslektaşlarıma aşağıdaki bulmacayı ayarladım. Hepiniz biliyorsunuz onu, konunun ne olduğunu söyleyeceksiniz. PBS filmi New York sahnelerinden kaldırıldı. *New York Times* yasaklanma üzerine yorum yapmadı fakat yine de görülmeyen/seyredilmeyen bu filmi Nazi filmi olarak tanımlıyor. Benim meslektaşlarıma sorum şu: Film ne hakkında idi ve hangi görüşe/yaklaşımına sahipti? En muhafazakâr meslektaşlarım ve dostlarım bile cevabı yapıştırmakta tereddüt etmediler. Bu şüphelilik bana biraz keyif verdi. Onu çekici bulmadım. Zira benim mesleğimde oldukça yaygın olarak bilinen ve içselleştirilmiş olan bir husus şudur ki, İsrail eleştirmeni biri bu tarzdan bir eleştiriye kalkarsa eğer yahudi değil ise anti-semitik olduğu şeklinde iğrenç bir suçlamayla karşılaşır ya da eğer sıklıkla olduğu gibi bir Yahudi ise kendinden nefret eden bir Yahudi kurbandır o, şantaj ve otoriter imalarıyla birlikte Morgan's Fork'un son gün versiyonu, benim tanıdığım her gazetecinin aklının bir köşesinde durur. Hayatın gerçekten adil olmadığı bilinirken yukarıda bahsettiğim üç örneğin başka hiçbir konudaki tartışmada açıkça ortaya çıkmadığı, değişik kabullenme dereceleriyle kabul edilen bir husustur.

Bunun olabileceği noktasında size iki neden vereyim. Size bir diğer alıntı daha yapacağım. Aşağıda geliyor. Nereden geldiğini siz tahmin edin. Basitçe ifade edersek şöyle diyor: “Amerikalı gazeteciler Orta Doğu’da sadece iki konuyla ilgilenirler: İsrail ve ABD. Bu ülkelerle ilgili her ne olursa o alınır ve dünyaya yayılır. Böyle olmayanlar ise tamamen gözardı edilir.” Bu ifade Daniel Pipes’in *Commentary*’deki “Medya ve Orta Doğu” söyleşisinden, bağlam da oldukça tuhaf; tüm ABD basınının İsrail davasına karşı saf tutması –onun kasıtsız ironilerinden biri ki, Daniel Pipes okuyucularının uzun zamandır tadını çıkardıkları bir husustur bu.

İkincisi, daha kaba fakat daha az kaçınılabılır –düpedüz ırkçılık. Aşağıdaki husus nerede çıkmış? Bu kentteki American Repertory Theater’daki bir oyunun tasviri: “Kültürümüzün evrenselci önyargısı, bu oyunun Arabına bizi hazırlıyor, o kesinlikle çılgın biri, fakat kendi kültürü tarzında çıldırmış. Dil ile sarhoş olmuş ve fantazi ile gerçeklik arasını ayırt edemiyor, uzlaşmadan iğreniyor, kendi kaderi konusunda sürekli başkalarını suçluyor ve sonunda hayal kırıklıklarının acılı öfkesini, bir anlığına görkemli de olsa tamamen anlamsız bir kan şehvetine yansıtıyor.” Bu ifadeler New Republic’in sahibi ve editörünün imzasını taşıyan bir yorum. Üzgünüm Leon sana katılmıyorum, böyle sözlerin bu ülkedeki hiçbir dergide Hindistanlı ya da Afrikalı biri hakkında çıkacağına inanmıyorum. Bir zamanlar Walter Lippmann ve Edmund Wilson’un göklere çıkardığı bir dergide, herhangi bir etnik ya da ırksal grup hakkında böyle şeyler söylenip söylenemeyeceği hususu, “o bahçede ırgat olarak çalışan kişilerin sorunu.”

Bizler bu problemi sırf medya ve akademi dünyası çalışmalarına yerleştirirsek kendi kendine acıma suçlamalarına da hazır olacağız. İkisi doğal olarak tespit edildi (ve bunlardan bazısını benim delil çürütmem için rezerve etmem gerektiğini biliyorum): Oportünist nedenlerle İsrail’i tercih eden devlet politikası (sağ gidişin üzerine kurulu olduğu basit bir idari karar) ile Orta Doğu’nun daha esmerlerine karşı kaba bir önyargı besleyen kamuoyu arasındaki. İkincisi ise günümüzdeki her karikatürde neredeyse hep görülebilir bir şey; Arap ve İranlıları en azılı haydutlar olarak gösteren ve onları

Avrupalı antisemitiklerin yahudilere sapladıkları çatalla birlikte yansıtan affedilmez çifte klişelerin çıktığı Washington Post'un Herblock'u gibi liberal konformistler de istisna değil bundan.

Önceki doğal olarak İsraili terminolojiyi, aslında İsrail sağının kullandığı terminolojiyi kullanan yazılarla kanıtlanacaktır. Buna birazdan döneceğim.

Başkan: Şimdi ikinci tura ya da cevap veya değerlendirmelere devam etme zamanı.

Lewis: Öncelikle bizim iki medya temsilcimizin yaptığı değerlendirmeler hakkında kısa birkaç değerlendirme yapacağım. Evet, pek tabii doğrudan Orta Doğu'daki tüm gruplara yöneltilen birçok önyargı örneğini bulmak son derece kolay, fakat bu, medyanın tümüyle şu ya da bu şekilde önyargılı olduğu ve medyanın tarafsızlığı ilkesinin sırf tersi bir önyargı ile dengeleneceği anlamına gelmez. Şüphesiz bu da anlaşılır bir şey. Özellikle TV konusunda. Dengeli ve akli bir bakış açısı sunan bir TV ile çok daha iyi bir televizyonculuk yapılır. Ülkede daha yeni gerçekleşen seçimlerde –ki bu örnekte konu uzak yerler ve yabancı bir halk değildi, tamamen ülke içi bir durumdu- TV çevrelerinde ve az olarak da diğer medya organlarında ciddi ve dengeli bir tartışma bulmanın ne kadar zor olduğunu yeni gördük.

Bu gerçekten zor ve biz doğal olarak bize karşıt olan pasajları seçmeye odaklanacağız, bir nevi okuyucu mazoşizmi içinde, ki bu durum evrensel bir şey. Ben bunun belirli bir yöne doğru yönlendirildiği kanaatinde değilim. Cehalet evrensel bir durum.

Sayın başkan konuşmamı keserken ben anladığım şekliyle bir ilim adamının görevleri hakkında bir iki şey söyleyecektim. Profesör Said gayet lütufkâr şekilde benim belirteceğim noktaları şu ya da bu şekilde ortaya koydu. Benim size söyleyeceğim ve basit olanı ise, hakikat ve nesnelliğin çok yanlış anlaşılmış kelimeler olduğu ve günümüze de muhtemelen pek uygun olmadığıdır. Açıkçası hepimizin yargıları ve önyargıları var, hepimizin kendi görüşleri var ve bizlerin onları ileri sürme hakkımız var.

Öyleyse ne yapacağız? Eğer biz hakikat ve nesnellik yerine onur ve doğruluğu seçersek bence teorik konuşmaktan ziyade daha pratik

konuşmuş ve hepimizin anladığı bir şey söylemiş oluruz. Örneğin bir kimsenin bakış açısını onun söylediği sözlerle değil de çürütmemiz kolay olsun diye bizim ona attığımız motivasyonlardan hareketle çürütmeye çalışmak pek de onurlu ya da adil bir davranış olmayacaktır. Bu ülkede çabucak meşhur olmak için kirli taktikler kullanmak, son derece farklı yapı ve kökende yazarı, ilim adamını ve gazeteciyi bir araya getirerek böylece onların aynı olduğunu, onların homojen, merkezden yönetilen komplovari bir bütün olduklarını ileri sürmeye çalışmak asla bir hakikat veya doğruluk örneği olamaz.

Medya hakkında söylenilen şeylerin çoğuna katılıyorum, fakat biz nereye kadar medyayı konuşacağız? Orta Doğu'daki terörizmin irsi olduğunu iddia eden bir ilim adamı tanımıyorum ben. Böyle bir şey söylenseydi gerçekten şaşırırdım. Ne de terörün dahili olarak İslamî bir şey olduğunun söyleyen birisini tanıyorum. Dile getirdiğim toplantıda belirttiğim nokta şuydu –bundan şüphelenen herkes toplantının matbu versiyonuna bakabilir-: Terörizmin İslamî bir şey olduğunu söylemek, İslam'ın diğer dinler gibi ahlaki ve moral bir standarda sahip bir din olması, bu açıdan da aslında terörizme karşı olması dolayısıyla saçma bir şeydir. O ifade eğer İslam'ın politik yapısıyla özellikle de günümüzdeki durumuyla böyle olduğunu söylemek ise bir anlama sahip olacaktır. Günümüzde tüm politik hareketler politik bir karakter taşımaya eğilimlidir ve terörizm ne de olsa politik bir durumdur.

SAID: Tartışmanın birinci kısmında medyanın şöyle şöyle yaptığı şeylerin tahrif olduğu, ilim adamları olarak bizlerin farklı şeyler yapmamız gerektiği şeklinde genel bir konsensus oluştuğunu düşündüm. Zaman darlığını göz önüne alarak ben bir dizi ilim adamı, gazeteci, entelektüel dergi ve gazeteden bahsettim. Ben –dışarıdan bir kaynaktan gelmediklerini- medyada bir dizi konunun dönüp durduğunu ortaya koymak için mevzuyu konu konu ele almak isterdim. Daha önce bahsettiğim altı noktayı tekrarlamayacağım. Fakat Orta Doğu'yu daha çok bilen ilim adamlarının –sanırım bu noktada paneldeki tüm meslektaşlarımla hemfikirim- hakikat ve adalet, doğruluk ve onur için hareket etmesi ilim adamının görevidir. Orta Doğu konusundaki temelde değişik yanlış temsilleri en-

gelleyecek yeterince mekanizma olmadığını ve kimi örneklerde, tahriflerin daha da büyümesini engellemek bir yana onu daha da kötü hale getirmek için aktif şekilde yardımlaşıldığını, işbirliği yapıldığını gördüm. Verdiğim örnekler bunu destekler gözüküyor. Örneğin Profesör Lewis terörizm konulu sempozyumdan bahsetti. Kitabının giriş kısmında Büyükelçi Netanyahu bugünkü terörizmin iki temel kaynağının İslam dünyası/İslam ve KGB olduğunu söylüyor. Bu şekilde şekillendirilen tartışmaya göre Orta Doğu konusundaki ilim adamlarının tartışmasında ancak üç temsilcimiz var ki, Profesör Lewis'e göre onlar kendisini biraz da kelimesi kelimesine alıntılırsam, "İslam'ın terörizmi destekleyen bir din olduğunun söylemek aptallıktır, o Yahudilik gibi bir dindir vs." diyorlar temelde. Fakat bir sonraki paragrafta o, İslamı modern dünyadaki terörizmin adayı olarak ifade etmenin doğru olduğunu söylüyor.

Ayrıca kitabın bir de bağlamı var: Şöyleki o tartışma bağlamında İslam'ın terörizm ürettiği hususu hiç kimsenin hayal gücüne bırakılmamıştır. Buradaki ihsas bence yeterince açık. Bugün bizlerin İslam hakkında konuşurken İslam'ın ya da İslam dünyasının çok yönlülüğü üzerinde daha fazla anlamayı teşvik eden uzmanlara sahip olduğumuzu sanmıyorum ki, ben burada İslam hakkında daha az değil daha çok şey bilmek isteyen birisi olarak konuşuyorum. Aslında burada bir teşvikten ziyade, İslam'ın temelde politik bir din olduğu gibi birkaç nadir örnek üzerinde yoğunlaşma söz konusu. Buradaki bağlamda 'politik' ne anlama geliyor acaba? Her şey anlamına gelebilir. Fakat görünüşe bakılırsa, o, genel olarak, müslümanların başka hiçbir şey yapmadan sürekli politik hususlar peşinde koştuklarını çağırıştırıyor. Oysa biliyorsunuz onlar da gündelik hayat içinde yaşar, üretebilir, yazar, düşünür, hissedebilir ve ölür.

Bu bana Grouche Marx hikâyelerinin en iyilerinden birisini hatırlattı: O İtalya'da bir otelin asansöründe aşağıya doğru inerken bir grup rahip de asansöre biner. Biri ona dönerek şöyle der: O Sayın Marx biliyor musunuz benim annem sizin filmlerinizin gerçek bir hayranı." Grouche ona dönerek şöyle cevap verir: "Ha, ben sizin bir anneniz olmasına izin verildiğini bilmiyordum."

Bu bir. Bu bağlamda belirtilmesi gereken ikinci nokta, Orta Doğunun genel olarak bu tarz izin verilen yazılardakinden çok daha karmaşık bir yer olduğu bilgisinin bastırılmasıdır. Bu bakımdan eğer bir İslami terörizmden konuşacaksak aynı bağlamda bir Hristiyan ve Yahudi terörizminden de bahsetmeye ne dersiniz? Örneğin eğer Arap dünyasında bir antisemitizm olduğunu gösterecekseniz –eminim bu var, antisemitizm her yerde var- insan bir gazeteden, hareketten, kamu politikasından, inançlardan, etnik yapılardan yaptığı alıntılar arasında ayrım yapmalıdır. Oysa tam tersine tüm bu şeyler bir araya tıkıştırılmıştır ve Arap dünyasındaki ya da İslam dünyasındaki antisemitizm denilen şeyi üretmiştir. Dolayısıyla bu bir sorun, tahrif sorunu.

Diğer bir problem ise –bu belirtmek istediğim son husus- sürekli olarak bizim yaptığımız şeyin ilim adamlığı ve nesnel olduğunun vurgulanmasıdır. Ben tüm bunların arkasındayım. Fakat halkın bundan daha zeki olduğunu kabul etmemiz gerekir. Sırf teyit/vurgu yeterli değil. İnsan bunları doğrulukla, açık bir alanla, sadece bir kısmını değil tüm bağlamı alıntılararak, bizim sadece ilim adamlığı yaptığımız tavrını keserek göstermek zorundadır. Aslında buradaki herkesin bildiğinden eminim ki, bizler ortaya çıkan bir çatışma ile, bir lonca korumasının uzantılarıyla uğraşıyoruz, yani bir şey ya da diğeri hakkındaki ritüelistik bir formülasyonun teyit edilip durulması, hakikati bertaraf etmeyecektir. Leon'un da doğru şekilde alıntıladığı gibi hakikat burada ve insan bunu algılayabiliyor. O bakış açısı diğerlerinden çok daha fazla temsil edilmiştir, bu odadaki hiç kimse bunu inkar edemez. Vurgulanması gereken nokta bu.

Wieseltier: Burada söylenen bazı hususlar üzerine bir iki şey söyleyeceğim ve umarım benim yorumlarım tutarlı bir argüman oluşturur. Bana öyle geliyor ki, Edward Said bir karikatür çizdi, Yahudi ve İsrail'in aşırılarını aldı, onları bir araya getirdi ve Yahudi devletini, anaakım Yahudi kurumlarını ve Amerikan Yahudi topluluğunu, Amerikan Yahudi basınını ve Amerikalı yahudi olmayan basını belirleyen sözde bir tutum oluşturdu. Oysa bu kurumların hangisinde ve kim Filistinleri nazilerle eş tutmuş ki? Eş tutma yal-

nızca kimi iğrenç Yahudi topluluklarında yapılmış. Çoğu Likud cephesi grupları tarafından yapılmıştır. O, Americans for Safe Israel denilen grup tarafından yapılmıştır. O, İsrail'deki sefarat yahudileri demagojik politikacıları ve Aşkenazi demagojik politikacıları tarafından desteklenmiştir. Fakat Said'in zikrettiği o ve diğer iğrenç fikirler hangi anaakım yahudi topluluğunda, İşçi partisi içinde ve Likud partisinin çoğunda ve Amerikan Yahudi topluluğu içinde nerede tam olarak zikredilmiştir?

Edward Said'i Abu Nidal ile eşleştirmeyeceğim, ben de bunun yerine Meir Kahane ile anılmak istemem. Hepimizin büyük problemleri var. Fakat her ikimiz de bu problemleri çözmek için elimizden geleni yapıyoruz, bizler topluluklarımız içinde yalnız değiliz.

Yahudi terörizmiyle ilgili olarak söylemeliyim ki, onunla ilgili olarak Filistin terörizminden daha az yazılmasının nedenlerinden birisi, daha yakınlara kadar yani 1930'lardan, 1940'lardan 1970'lerin sonlarına kadar Yahudi terörizminin Filistin terörizminden daha az ortaya çıkmasıdır. Bu tamamen tarihsel bir gerçek.

Öte yandan İsrail ve Batı Şeria'da İsrail terörünün ortaya çıkmasından sonra Edward Said'in de çok iyi bildiği çoğu kişi ortaya çıktı ve bunu yapan insanların kullandığı sadece politik ve fiziksel altyapının değil o tarz bir aşırılığın entelektüel altyapısının da yok edilmesi ve sorumluların adalet karşısına çıkarılmalarını bağıra çağıra açıkça söylediler.

Burada kendine aşık bir yahudi suçlamasına maruz kalmadan farklı görüşte olabileceğimiz Noam Chomsky dışındaki kişileri de zikretmek istiyorum. Tüm sorunlarla ilgili olarak Chomsky, Shakak, Izzy Stone ve tüm bu türden insanlarla farklı düşünen büyük birçok entelektüele atıf yapmak istiyorum. Bence onlar düzgün insanlar ve Araplar, müslümanlar ve Filistinliler hakkında ırkçı değiller.

Arkadaşım Hitchens ile ne şaka yollu ne de kırıncı şekilde tartışmayacağım. O ve ben yakın arkadaşız, birbirimiz hakkında istediğimizi söyleyebiliriz.

Joan Peters'in kitabı cahil bir kadının yaptığı adi bir işti. Peters'in kitabı benim dergimde ve diğerlerinde reddedilmeliydi, fakat öyle ol-

madı. Görevlendirilmeden önce kitabı okumamıştım. Öte yandan yahudi topluluğu içinde ve dışında Peters'in kitabı birçok nedenden dolayı en ufak bir etki yapmadı: 1. Çünkü Amerikadaki çoğu yahudi, İsrail'in içinde olanlarla çok da ilgili değildir. 2. Çünkü o, çok kalın bir kitaptı. 3. Amerikan yahudilerinin çoğu Peters'in kitabının aşılama çalıştığı ve Filistinliler diye bir halkın olmadığı türden politik çıkarımlara pek açık değildir. Bu da kitabın sonu oldu ve bana göre –belki iyimser olabilir, fakat burada kimi deneyim ve bilgilerle konuşuyorum- o, yahudi topluluğunda genel olarak kabul edilen görüş değil artık.

İsrail'in politikalarıyla hemfikir olmayan herkesin rutin şekilde kim olduğunu bilmediğim –Amerikan medyası, Amerikalı yahudilerin medyası, yahudilerin kontrolündeki medya- birileri tarafından antisemitik ilan edileceği mefhumu ise, evet böyle eleştirmenlerin hep antisemitik ilan edilecekleri iddiası düpedüz saçmalık. Yahudi toplulukları içinde İsrail'in Batı Şeria'yı ele geçirdiği 1967'den bu yana çok daha çetin tartışmalar var, eğer fazla değilse de yahudi topluluğu ile Filistin topluluğu arasında süregiden tartışma kadar sert, aslında bir bakıma daha sert, çünkü her tarafı yıkan kardeşlik mücadeleleri her zaman daha sert olmuştur.

Ayrıca tüm İsrail eleştirmenlerinin antisemitik olduğunu da kabul etmiyorum. Bazıları öyle, ve onların böyle adlandırılmaları kaba sabalığının arkasına saklanmalarına izin verilmemelidir. Onların çoğu öyle değil. Bana göre onlar hatalı.

Hitchens: Profesör Lewis'in ikinci kez söz aldığı anda belirttiği iki nokta hakkında konuşmak istiyorum. Öncelikle Edward Said ve benim belirttiğimiz ve elimizden geldiği kadar taslağını çıkarmaya çalıştığımız şekilde yanlış temsil örnekleri olduğu fikrinin gözardı edilmesi hususu. İkinci olarak onun belirttiği üzere terörizm hakkında ırsi bir şey söz konusu değildir. Kendisi terörizme yönelik meylin ırsi olduğunu söyleyen hiçkimseyi, hiçbir ilim adamını tanımadığını söylüyor. Alıntıyı aktarayım: “Terörizmin kökleri acılarda değil, kontrolsüz şiddete doğru meyilde yatmaktadır.” Acaba bu ifade sizin ırsilik tezinizle uyuyor mu?

Evet, *Terörizm: Batı Nasıl Kazanabilir?*/ *Terrorism: How the West Can Win* adlı Benyamin Netanyahu'nun –onun ilim adamı ol-

madığını söyleyebilirsiniz ve ben de kabul ederim- kitabının girişı. O, -BM nezdinde İsrail elçisi olması ve aşırı sağın önde gelen üyele- rinden birisi olması ötesinde- ilim adamlarını toplantıya çağıran kişı- dir şu an. Onun enstitüsü olan Jonathan Institute geniş bir akademik ve dergi yayın ağının tanınmış bir kaynağıdır. O, sürekli olarak ha- berlerde terörizm uzmanlığının kaynağı olarak belirtilir. Sanırım Fletcher School of Law and Diplomacy tarafından videoya alınmak- tayım, ki, bu kurum *Katliam Belası/Hydra of Carnage* adlı tamamen Jonathan Institute'ün bulgularına dayalı bir terörizm üzerine bir kitap yayımladı. Aslında Benyamin Netanyahu ile tartışmayı takmıyorum, beni rahatsız eden şey, bir seminere geliyorum ve bakıyorum ki, mo- deratörü o. Terörist, aşırı, fundemantalist, rejeksiyonist gibi kelime- ler İsraili muhafazakârların onlara yüklediğı anlamı taşır oldular di- yeceğim. Bence bu bir model, bu bir tesadüf olamaz, sırf gülüp geçi- lecek bir şey değil. O, özümsemiş ve sindirilmemiş propaganda- nın zaferinin göstergesidir. O, zaferini Benyamin Netanyahu'nun ka- bul edilmesiyle, terörizmin kendine özgü konusu olan, kürsüsü ve ders kodu olan bir disiplin olarak kabul edilmesiyle kazanmaktadır. Bizler terörizmin temel/asli dava teorilerini tümüyle basitleştirici, ik- na edici olmayan ve propagandist bulabiliriz; fakat Büyükelçi Netan- yahu'nun kitabının 204. sayfasındaki bulgusu olan “terörizmin temel davası, teröristlerdir” ifadesi, hem gazetecilik ve ilim adamlığı hem de estetik ve gramatik açıdan eleştiriye açıktır.

Bağımsız dergiler ve akademi dünyasının görevi, kamuoyunda- ki tutuculuğı yansıtmak olmayacağı gibi özel enstitü ve seminer- lerle varlık nedeninin baskılarına boyun eğmek de değildir. Bunla- rın en asgarisi ise dünyanın propagandist ve kendi kendine hizmet eden görüşleriyle işbirliği yapmaktır. Teşekkür ederim.

Tartışmacılar: Bernard Lewis, Leon Wieseltier, ve Christopher Hitchens, Başkan: William H. McNeill, *The Journal of Palestine Studies*, Washington, D.C.,1987

XVI

BİR SÜRGÜNÜN SÜRGÜNÜ

– *Orta Doğu’da Filistin sorunu çözülmeden bir barış söz konusu olabilir mi?*

– Sanmıyorum. Çoğu Filistinli de böyle düşünmez. Dünyadaki birçok insan da öyle.

– *Sizin açınızdan çözüm nasıl bir şey?*

Bir çözüm, Filistin tarihinin gerçeklerini ve bugünün realitesini göz önüne almak zorundadır. Filistinli Araplar geleneksel olarak Filistin denilen ve şu anda İsrail denilen bölgenin, ayrıca 1967’de İsrail tarafından işgal edilen Gazze Şeridi ve Batı Şeria’nın aslî sakinleridir.

Filistinliler o anlaşma ile bir toplum ya da topluluk olarak kendilerini mülksüzleştirilmiş hissetmektedirler. O zamandan bu yana onlar, ya İsrail içinde ikinci sınıf vatandaş haline gelmişler veya tüm Arap dünyasına doğru kaldırılıp atılmış sürgün ve mülteciler olmuşlar ya da Batı Şeria’da ve Gazze Şeridi’nde işgal altında yaşayan bir halk haline gelmişlerdir.

Bizler devletsiz ve yersiz yurtsuz bir halkız; ve Filistinlilerin bulunduğu neredeyse tüm ülkelerde onların durumu yerli halktan farklı durumdadır. Onlara Arap ülkelerinde bile ayrımcılık yapılıyor. Bu bakımdan bu noktada bir sorun yok. Bu akut yurtsuzluk ve sürgün durumunun yegâne çözümünün bir devlet fikrinin olduğuna dair güçlü bir kanı var.

Bizlerin toprakla bağımızın yeniden kurulabileceği bir Filistin vatani veya devletine ihtiyacımız var.

– *Coğrafi olarak o neredede olmalı?*

– Sanırım mantıklı yer, işgal edilmiş topraklar ki, bugün en büyük Filistinli yoğunluğunun bulunduğu yer de orasıdır.

– *Orası Doğu Şeria'nın parçalarını da içerir mi?*

– Ürdünü mü kastediyorsun? Ürdün bağımsız bir devlet. Filistin nüfusunun çoğunluğu orada yaşasa da -1948'de oraya gelip kendilerine Ürdün vatandaşlığı verilenler- Ürdün'ün vekil bir vatan olabileceği hususu ne Filistinlileri ne de Ürdünlüleri tatmin etmemiştir. Fakat son üç ya da dört yıldır Ürdün ile Batı Şeria'da ve Gazze'deki Filistin devleti arasında bir konfederasyon durumu tartışılmakta.

– *Filistinlileri bir barış konferansında ya da müzakerelerde kimin temsil etmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?*

– Güvenilirliği olan yegâne temsil gücü FKÖ'dür. Kamuoyu araştırmaları bunu gösteriyor. Toplumun elindeki birçok gayriresmi ve uluslararası araçlar, ayrımlara ve görüş farklılıklarının rağmen FKÖ'nün hiç kimsenin aklında hiçbir şüphe olmadan Filistinlileri temsil ettiği hususunu ileri sürmektedir.

– *Batı'da ve Filistinliler arasında FKÖ'ye ilişkin algı farklılıkları neler?*

– Ben bu noktada Batı içinde bile ayırım yapmak isterim. Öncelikle Filistin dünyasında, Arap dünyasında, bağlantısızlar dünyasında, genel olarak Üçüncü Dünyada FKÖ'ye ilişkin görüş farklılıkları söz konusu: bu bir yana, ayrıca Batı'da ya da daha doğrusu ABD'de FKÖ'ye ilişkin bir algı var ki, bu, diğerlerinden yani Fransa ve İngiltere'dekinden tamamen farklıdır.

ABD'de resmi tutum FKÖ'nün bir terörist organizasyon olduğu şeklindedir. Şu andaki yeni kamuoyu araştırmaları, sorunun nasıl konumlandırıldığına bağlı olarak gerçek algının bu olmadığını gösteriyor; sevelim ya da sevmeyelim FKÖ'nün aslında ulusal bir kuruluş olduğu şeklinde halkta güçlü bir duygu var. FKÖ'yü sevmeyebiliriz. Onun iyi bir imajı yok. FKÖ'nün basın bölümü açıkça iyi değil. Fakat öyle olsa bile o temsili bir kuruluştur.

– *FKÖ'nün kendi içindeki barış ve sürekli çözüm için hissiyat hakkında ne düşünüyorsunuz? İnsanlar ne istiyor –Batı Şeria veya Ürdün'de bir vatan mı yoksa seküler bir devlet olarak Filistin fikri mi söz konusu hâlâ?*

– Uluslararası konsensüs, Araplar arasındaki konsensüs ve hat-ta Filistinliler arasındaki konsensüs, iki devletli bir yapı –yani bir parçası İsrail, diğer parçası Filistin. Çünkü İsrail vatandaşı olan İs-rail içindeki çoğu Filistinli -650.000- ve aslında İsrail taraflarında olan çoğu Filistinli hâlâ ülkenin o taraflarına karşı bağlılık hissediyorlar.

Fakat bir devlet fikri, bu tarz bağlar arasında ayırım yapacaktır; aynen Amerikadaki bir İrlandalının ülkesine bağlılık hissetmesine rağmen yine de bir Amerikalı olması gibi. Aynı şey Filistinlilere de uygulanabilir. Zamanla, birbirinden tamamen farklı olan iki devlet arasında sahip olunandan daha fazla yakınlaşacaktır ilişkiler. İnsan-lar arasında bağlantılar var.

– *Batı Şeria'da bir Filistin devleti olmuş olsaydı, ne dersiniz Fi-listinle ilişkilendirilen ve modern anlamda terör sona erer miydi?*

– Bunun terörle ilgisi olduğunu düşünmüyorum, o. popüler bir kavram.

– *Bir devlet olmuş olsaydı bölgede barış olur muydu?*

– Evet bence daha büyük oranda bir barış ve istikrar olurdu. Bölgeyi şimdiye kadar öldüren şey, üstesinden gelinemeyen hayal kırıklığı duygusudur. Bunun sebebi de bence bizim olağanüstü bir dini yeniden uyanış olgusuyla karşı karşıya olmamızdır. Bu sadece İslam'a özgü bir durum değil. Tüm bölgede İslami, Hristiyan ve Yahudi bir dini uyanış var. Bir güçsüzlük duygusu ve değişmezlik duygusu söz konusu. Hepsinden öte Orta Doğu'daki Arap topluluk-larının en belirgini olan Filistinliler arasında inanılmaz bir adalet-sizlik duygusu, sürekli olarak büyük güçler –yani temelde ABD ve onun müttefiki İsrail- tarafından atlatılıp oyalanma ve bir kenara atılma duygusu var.

–Siz, bir Filistin devleti âdeta sihirli bir değnek gibi bir dokunuş-uyla herşeyi değiştirir miydi, barışı getirir miydi diye sorarken sanı-

rım öyle. Fakat tüm problemlerin çözüleceği şeklinde polyannacılığı da oynamaya çalışmıyorum. Birçok başka problem var: Yoksulluk, eşitsizlik, ekonomik adaletsizlik ve sosyal bozulmalar, bunlar kalacak. Yine de sanırım bir çözümün, sırf problemlerimize bir çözümün kazanımının önemini küçümsemek de bir Filistinli için çok zor.

– *Filistinliler, Lübnan ve Ürdün ile nasıl bir ilişki kuracaklar? Bir Filistin devletinin Ürdün veya Lübnan içine uyması mümkün mü?*

– Hayır, siz ülkelerden birbirine o kadar yakın bahsediyorsunuz ki! Oysa oralarda kendi geçmişinizi gerçekten görebileceğiniz birçok yol ve şekil var. İnsanların söylediği gibi eğer Yahudiler sürgün yıllarından Sion’a dönmek için 2000 yıl bekleyebilmişlerse Filistinlilerin de kırk yılı kısa bir süre olarak görmeleri çok zor olmasa gerektir ve kırk yılda unutmayacaklardır. Ayrıca dünyadaki tüm Filistinlilerin yüzde 45’i Filistin’de yaşamaktadır, bu yüzden burada doğal bağlar söz konusu.

İkinci olarak bu bölgenin insanları II. Dünya Savaşından bu yana ulusal bir öz bilinç geliştirmişlerdir. Ürdünlü Lübnanlıdan farklıdır, Lübnanlı Suriyeliden farklıdır, Suriyeli Mısırlıdan farklıdır. Kendine özgü ulusal bir kimliği olan Filistinli ise tüm bunlardan daha farklıdır.

Ve çok önemli olan üçüncü etken ise Filistinlilerin bir tür anormali olarak görülmeleridir. Öyle görülseler de onlara dışlanmışlar, paryalar, sürgünler, kaçaklar, uygunsuzlar demeyeceğim ben. Onlar daima sınırlarda yaşayan bir halk olmuşlardır. Filistinli daima tam anlamıyla iyi bir eğitim ve büyük bir politik erişkinlikle temayüz etmiştir. Bunu sürgün üretmektedir. Tüm bu devletlerin huzursuzluk kaynağı Filistinlilerdir.

– *İsrail, Batı Şeria konusunda farklı görüşlere ayrıldı: Acaba orası ilhak mı edilmeli, yoksa Ürdün’e iade mi edilmeli ya da orada bir Filistin devleti mi oluşturulmalı? Görünüşe göre Kudüs konusunda onlarda tam bir görüş birliği var: O asla geri verilmeyecek ya da uluslararası bir kente dönüştürülmeyecek. Eğer durum böyleyse acaba bir çözüm olası mı?*

– Belki ben iflah olmaz bir iyimserim. Ben, donmuş, geri çevrilemez, her şeye direnen gözüken her durumun değişebileceği kana-

atindeyim. Bence bir irade var: değişik pazarlıklar için kullanılacak formüller söz konusu. Olgunlaşmamış olan şey, eğer mümkünse tabii, değişim iradesinin keşfidir.

Ne yazık ki şimdiye kadar iktidarın, askerin ve ekonomik gücün üstünlüğü büyük oranda İsrail'in tarafında ki, kendisi ABD tarafından neredeyse hiçbir ihtiraz kaydı olmadan desteklenmektedir. Ve İsrail'in kaybetme pozisyonunda olduğunu ona hissettirecek herhangi bir tür Arap caydırıcı gücü/yapılanması da söz konusu değil. İsraille sahip olduğunuz tek ilişki türü tartışma ki, o da aşağı yukarı akademik bir şey. Yapmalı mıyız yoksa yapmamalı mıyız? Az bir sayıda cesur insan var ki, onlar da inanılmaz önemli işler yapıyorlar –politik organizasyon, tanıklıklar, işgalin gerginliğini azaltma konusunda yardımcı olmak. Fakat genel olarak İsrail'in durumu bir sabitlik ve güç durumu.

Yıllar boyu birçok İsrailli tanıdım ve bu şaşırtıcıydı. İsrailliler açısından Filistinlilerde diğer Araplara uymayan psikolojik hatta ahlaki bir öge var. Onların Suriye ile sorunu devletler arası bir sorun, Mısır ile sorunları da devletler arası bir şey. Oysa İsrail ile Filistinliler arasındaki sorun çok daha yakın bir şey. Bence çoğu İsrailli Filistinlilere karşı gerçek bir askeri seçeneklerinin olmadığını farkında. Filistinlilerin tümü öldürülemeyeceği gibi bir yere gönderilmeleri de söz konusu olamaz. Oradalar.

– *Batı Şeria'daki İsrail yerleşim bölgeleri işgali neredeyse geri çevrilemez kılıyor mu?*

– Hayır, sanmam. Fransa'ya bakın, 130 yıl Cezayir'de kaldılar, Cezayir Fransa'nın bir parçası idi. Onlar çözümü buldu, Fransızlar gitti.

– Açıkçası bugün İsrail'deki yahudiler Cezayir'deki Fransızlardan farklı. Onlar gitmeyecek. Fakat onlar da durumun gerçekliğine ayak uydurmak durumunda. Şimdilerde birçok yahudi bunu açıkça söylüyor: Bizler üzerinde olduğumuz nüfus sayı olarak artarken ve kesinlikle katılım ve politik bilinç olarak büyürken sonsuza dek derbeyi gibi yaşayamayız. Bununla uğraşma zamanı gelmek zorunda. Fakat bunu savsaklamak da insanın bir tercihi tabii.

– *ABD Filistinlileri nasıl anlıyor ve bu neden böyle?*

– ABD’de özellikle de medyada Filistinlilere ilişkin genel algı birçok nedenden dolayı tamamen bir iftira niteliğinde. Filistinli ya arsız bir sürgün ya da bir terörist. Ben bu durumun sadece cehaletten değil bir insan olarak Filistinliden uzaklığı dolayısıyla da çok şaşırmışımdır. Filistinliler, onların yaşamı ve yaşam biçimleri, tutkuları ve başarıları, bakınız, kendilerini bir terörist olarak görmelelerine neden olan bir avuç olaya rağmen devam etmektedir. Bu bakımdan cehalet önemli bir faktör.

Son derece önemli olan bir diğer faktör de İsrail’in dış politika kurumunun 1970’ler boyunca, Filistinlilerle –çözümü kolay gözükmeyen bu sonsuz problemin- uğraşmanın tek yolunun onları aşmalı olarak terörist konumuna düşürmek olacağı şeklinde bir tür konsensüse varmasıdır. Bu husus yakınlarda bazı İsrailli gazeteciler tarafından da belgelendi. Bir halkın tutkularıyla uğraşmaktansa onu insansızlaştırmak daha kolaydır daima.

– *Eğer durum böyleyse Filistinin stratejisi ve taktikleri neden terörden uzaklaşmıyor? Öyleyse Batı 1972’deki Münih olaylarından on, on iki yıl sonra neden hâlâ Karaçi ve Paris’teki gibi olaylara şahit oluyor?*

Bu muhtemelen bir bakış açısı meselesi. Siz eğer terör oranına bakarken, Yahudilere nispet edilen ya da Filistinlilere yardım eden başkalarına nispet edilen terör oranından ziyade Filistinlilere nispet edilen büyük oranlara bakıyorsanız (durum böyle gözükebilir ç.n.)

– *Bunların örnekleri neler?*

– 1982’de Lübnan’a saldırı sırasında en azından 19 veya 20 bin insan öldürüldü ve o savaşta topu topu 600 İsrail askeri öldürüldü.

İstatistikleri sayabilirdim ama karşılaştırma yapmak söz konusu bile değil. Filistinliler İsrail işgali altında, insanlar öldürülmüş durumda, daha dün Gazze’de bir kişi öldürüldü. Bunlar gündelik olaylar. İsrail’in rakamları size Batı Şeria’daki kabaca 250.000 insanın işgalden bu yana İsrail hapishanelerinde olduğunu söylüyor ki, şimdi işgalin yirminci yılındayız biz. Evlerin yıkılması, malların müsaderesi, toplu cezalandırmalar, köylerde sokağa çıkma yasakları ve sınır dışı etmeler. Yani kıyas bile söz konusu değil.

Bunun yerine biz ne yapıyoruz? Filistinlilerin umutsuz eylemlerinde yoğunlaşıyoruz. Bence yukarıdakiler affedilir şeyler değil. Ben asla bunları da küçümsemiyorum, ben her zaman bu tür eylemlerin karşısında olmuşumdur. Fakat kendileri sonuç olan bu tip eylemlerde yoğunlaşıp onları konu yapmak yanlış. Tüm Arap dünyasında Filistinlilerin karşılaştığı şiddete oranla bunlar çok hafif kalır.

– *İsrailliler Holokaust'ta başlarına geleni şu an Filistin'de olandan ayırabilirler mi?*

– Bu bir İsrailliye sorulacak zor bir soru, fakat ben birçok kez sormuşumdur bunu. Onlara sıklıkla şunu dedim: “Size ne oldu: sizler yahudiler olarak gerçekten tüm zamanların kurbanısınız. Antisemitizmin tarihi, binyılın gerçeği. Oysa şimdi bizler de sizlerin kurbanıyız.. Mağduriyetten bu kadar çekmiş birileri olarak nasıl olur da benzer zulmü uygularsınız? Bu insanlar büyük oranda, size çok az zarar vermişlerdir, orada olmaları dışında.”

Bu bence cevap verilemez bir soru. Beni şaşırtan ve sorunuza cevap verememem de bundan dolayı.

Fakat kesinlikle biliyorum ki, İsrailliler Filistinlilere bir özür borçlular. Bizlerin bu şeyde bir günahımız yok. Hiç şüphesiz bizler tümüyle suç ve tümüyle masumiyet dünyasında yaşamıyoruz, fakat bu özel çatışmada bizler esas kabahatliden daha fazla suçlu olduk.

Bu husus barış açısından son derece önemli. Bizlerin sırf vatana geri dönmenin ötesinde kimi formülasyonlara, moral olarak yeniden düzelmeyi sağlayacak çözümlere ihtiyacımız var. İsrailliler hâlâ bir halk olarak bizlerin var olmadığımızı söylüyor ve ABD de ona kulak veriyor. Bizler sadece göçebeyiz. Onlar diyor ki, biz baktık toprak boştu. Onlar bizim insanlığımızı inkar etmeye çalışıyorlar.

İşte bir Filistinli olmanın gerçek parçası budur. Senin sadece politik bağımsızlığın ve hakların reddedilmez, tarihin de inkar edilir ve acı çeken bir insan olarak gerçekliğin de ya pohpohlanır ya da tümüyle görmezden gelinir.

Açıkçası bunun özü karşılıklı birbirini tanımadır. Onlar bizi tanımak zorunda. Ve bizler de her ne kadar bize yaptıklarının ahlaksız, gayrimeşru ve yasadışı olduğunu biliyor olsak da onları tanımamız

gerekli. Bu gerçekten çok zor, fakat yapılmak zorunda. Aksi takdirde gelecek yıllarda da ölümler olacak ve sonsuz istikrarsızlık.

– *Filistin dünyasında bir eğitim ve edebiyat dünyası var. Acaba onlar demokratik kurumlara, parlamentolara ve temsil düzeyine aktarılamaz mı?*

– Aslında mümkün olduğu kadar oldu. Benim gibi çoğu insan Arap dünyasının genel anlamda oldukça despotik ve şimdiye kadar politik olarak virane durumda olduğunu düşünmektedir. Filistin kurumları genel olarak son derece demokratiktir. Yani Filistin toplumu içinde sonsuz sayıda muhalefet partisi var ve her Filistinlinin pratikte kendi partisi var.

Fakat Arap dünyasındaki Filistin mevcudiyetinin gerçekliği hakkında unutulmaması gereken bir şey var ki, o da, ortada bir Filistin'in olmadığıdır. Bizler ev sahibi ülkelerde birer misafiriz ki, o ülkeler de bize kendi halkına uyguladıklarından daha fazla tiranca davranıyorlar. Öncelikle Filistinlilerin çoğu kendi bağımsız devletin tebeası değildir. İkinci husus da parçalanmışlık, dağılmışlık. Bizler her yere saçılıp gitmişiz, bir merkezden yoksunuz. Örneğin Lübnan akut bir anarşi içinde fakat hâlâ bir Beyrut var, somut bir başkent. Oysa Filistinlilerin böyle bir şeyleri de yok. İşte bizim yaşamlarımıza o tuhaf acısını, yalıtılmışlığını, hepsinden öte dağılmışlığını veren şey bu gerçek.

– *Burada ABD'de sadece Filistinlilere değil genel olarak Araplara karşı da bir önyargı var. Burada tüm bu görüşler nasıl değişecek de sonra oradakiler değişecek?*

– Bu işler tam olarak öyle olmuyor, ayrıca aralarında doğrudan bir bağlantı da yok.

– *Fakat Amerikalıların düşünme biçimlerini değiştirmeleri gerektiğini söylediniz?*

– Evet kesinlikle. Bu ülkede altı çizilmesi, söylenmesi ve tekrar tekrar söylenmesi gereken acı bir gerçek var. O da şu: Burada izin verilen en son ırkçılık –ben izin verilen derken medyada ve başka yerlerde kabul gören anlamında kullanıyorum onu- Araplara yönelik ırkçılıktır. Siz en saygın dergilerde ve gazetelerde, hatta TV ya-

yınlarında Araplar hakkında en ahlaksız şeyleri, başka hiçbir ırk ya da etnik grup hakkında söylemeye bile cesaret edemeyeceğiniz şeyleri söyleyebilirsiniz.

Arap karşıtı ırkçılık, makbul veya saygı duyulan en son ırkçılıktır. Bu artık böyle devam edemez. Son birkaç yılda sonu ölümlere varacak şekilde Araplara yönelik birçok saldırı oldu. Benim ofisim tarumar edildi bir yıl önce. FBI benim ofisime geldi, o baskın kamuoyunda da yer aldı. Bu yahudi savunma gruplarından birinin lideri bir röportajda “bizim açımızdan Said her şey olabilir” dedi. Onlar ve keza kimi Filistinliler ve Arap haklarının savunucuları da ölümle tehdit ettiler beni. Bunun devam etmesine izin verilemez. Bu sırf bir ırkçılık değil, cinayet.

Ne yazık ki birçok saygın insan da bu konuda işbirliği ve yardımlaşma yapıyor. *The New Republic* ve *Commentary*’nin sayfalarında ve onların sağındaki daha rezil dergilerde, Arapların yapısal ahlaki düşüklüğü, Arap kültürünün delice yöntemleri, İslam’ın yetersizliği gibi korkunç şeyler okuyorsunuz. Bunlar popüler kültürün ve kamusal söylemin klişeleridir. Bu tamamen zamanımızın bir Amerikan olgusudur ve son derece korkutucu bir şeydir.

– *Şu an sorunun iki tarafından da olan bir politikacı var mı sizce?*

– Sanırım Jesse Jackson öyle. Bu ülkedeki gruplardan hem yahudilerin çektikleri hem de bizlerin çektiği sıkıntılar konusunda bir merhamet duygusu olabilecek en muhtemel yer siyahiler, hispanik Latin gruplar ve kadın hareketleridir. Kongredeki bazı politikacılar –Kara Komitenin üyeleri, bunun üyesi iken Paul McCloskey ve Paul Findley- Filistinliler hakkında cesur ve olağan olmayan açıklamalar yaptılar. Fakat bu kişiler gitti. Kongre şu anda kadınıyla erkeğiyle neredeyse İsrail’e her türlü yardımı sorgusuz sualsiz onaylayacaktır. Onlar Orta Doğu ve İsrail hakkında realiteden uzak bir tutum takınacaklardır. Irk ayrımcılığını açıkça kınayan liberaller de buna dahil.

– *Amerika’nın Orta Doğu’ya ilişkin politikası nedir?*

– Onu iki basit cümleyle ifade edebilirsiniz: Terörizmle mücadele ve komünizmle savaşmak ki, bundan da kesinlikle bir politika çıkmaz. Acaba bu, Orta Doğunun karmaşıklığı, trajedileri, çatışma

yoğunluğu, tarihi ve geleneğine yönelik bir politika mıdır? Açıkçası hayır. Bu bir politika değil kesinlikle. Trajik bir şey.

– *Filistinliler ile Libya ve Muammer Kaddafi arasında bir bağlantı var mı? Onun Filistin dünyasında bir mevkisi, itibarı var mı?*

– Hayır. Bu tüm zamanların en aldatıcı haberlerinden birisi. 1982’de o Beyrut’taki Filistinlilere intihar edebileceklerini söylemişti. O, Arap dünyasında kesinlikle hiç seilmeyen figürlerden birisi. O savunmasız biri. Fakat bu demek değil ki, o, bu yönetim açısından bir tür yabancı düşman, bir günah keçisi yaratma konusunda başarısız.

– *Yasir Arafat’ın Filistinlilerin dünyadaki temsili açısından iyi bir aday olduğunu düşünüyor musunuz?*

– Batı’daki imajının çok kötü olduğuna şüphe yok. Filistinliler arasında bile son derece tartışmalı birisi. Filistinliler bunun yerine şunu mu yapmanın daha doğru olduğunu tartışmaya eğilimlidirler. Bence o, son derece karmaşık ve trajik bir figür. Çünkü o kazanamayacağı birçok şeyi yapmak zorunda kaldı. Örneğin Ürdün ile anlaşma imzalanması işi. Sanırım o bunu yapmak zorundaydı, gerçi ben o anlaşmanın da yanlış anlaşıldığını, ondan hiçbir şey çıkmayacağını, bu açıdan da bir paradoks olduğunu düşünüyorum.

Fakat yine de Arafat büyük bir başarı: Dağılımlılığına rağmen Filistin topluluğu fikrini somutlaştırdı. 1960’lar ve 70’lerde somut bir figür olarak o ortaya çıkana dek Filistinlilerin unutulmuş bir halk olduğunu unutmayın. Yani Filistinliler mülteci kamplarında ya da Tire ve Şam gibi perişan yerlerde âdeta gömülmüşlerdi. Hepimizin kimlikleri, tarihimiz kaybolmuştu. Sonra 1967 sonrasındaki yeniden doğuş, bir kimlik ve muhtemel bir geleceği olan bir Filistinli kavramının şekillendirilmesi, gerçekten onun yaptığı bir şey –pek tabii FKÖ ile ve diğer insanlarla birlikte. Bu açıdan o bir halk adamı.

– *Arafat’ın arkasındaki liderlik nasıl bir şey ve gelecek nesiller açısından anlamı nedir?*

– Bu büyük bir soru. Buna cevap veremem. Ben o kadar uzaktaım ki, bizler dağılıp gittik. Arafat muhtemelen en göz önünde biri, fakat tarihsel olarak onun etrafında olan birtakım insanlar da var, onun adamları, FKÖ’nün kurucu grubu.

Yine de kurumlar varlığını sürdürüyor, beni etkileyen de bu. Finansal kurumlar, hayır kuruluşları, tıbbi ve eğitim kuruluşları var ve hâlâ çalışıyor. Filistinliler Üçüncü Dünyanın en büyük kendi kendine yardım eden topluluğu. Mülksüzleştirmeye ve dağılımı-ğa rağmen bizler çocuklarımızın eğitiminden sorumluyuz. FKÖ günümüze kadar öldürülen insanların ailelerini, yetimleri özel ve resmi olarak destekliyor ve toplumu canlı tutuyor.

Ben elli iki yaşındayım. Benim neslim 1948'de çocuktu, fakat Filistin hakkında biraz tecrübemiz vardı. Şimdi ise tamamen işgal veya sürgünde yetişen bir nesil var ki, onların Filistinle hiçbir teması yok. Lübnan'da 400.000 Filistinli var.

– *Bu İsrail ve Filistin'dekiler için de geçerli. İsrail'de şu anda Filistin'de olduğu gibi gelecek neslin hepsi 1967 sonrası nesil. Acaba bu barıştan çok savaş için mi büyük şans?*

Gerçekten bilmiyorum. Son birkaç yıldır aslında 1982'den bu yana genç Filistinliler arasında büyük bir uyuşmazlık unsuru gördüm. Örneğin Batı Şeria'daki okul çocuklarını ele alalım: İşgalden başka bir şey bilmiyorlar. Onlara göre kendileri yapayalnız ve gidip savaşmaları gerekiyor. İsrail güçlerine karşı taşlarla, lastik yakarak ve benzeri şeylerle savaşım veren tamamen bunlardı. Şimdi bu durumda, bu insanların nasıl bir ufka sahip olabileceğini düşünmek bile istemiyorum.

Onlar toparlanabilir buna şüphem yok. Onlar öylece oturup ölmeyecekler, öyle kendimizi yok edeceğiz demeyeceklerdir. Bunu gerçekten biliyoruz. Fakat bunun işi hangi politik modellere götüreceği hususunu ise gerçekten bilmiyorum. Bu acı veren bir soru.

Matthew Stevenson

The Progressive, Madison, Wisconsin, 1987

XVII

AMERİKAN ENTELEKTÜELLERİ VE ORTADOĞU POLİTİKALARI

.

– *Gazetelerde her gün İsrail'in yaptığı baskılar ve Filistinlilerin direnişine ilişkin haberler gelirken Mağdurları Suçlamak: İkiyüzlü İlim Adamlığı ve Filistin Sorunu* adlı kitabınızın basımı özellikle tam zamanında yapılmış gözüküyor. İşgal edilmiş topraklardaki direnişin yapısında birtakım değişikliklerin olduğunu söyleyebilir misiniz?

– Özellikle etkileyici olan, direnişin boyutu; yeni bir durum bu. 1948'den bu yana son beş yılda kaydedilen olay sayısı 3.500 ile 4.000 arasında. Tüm bu zaman zarfında İsrail'in misillemeleri, cezalandırmaları ve baskılarının düzeyi kesinlikle son derece yüksekti. Örneğin Ekim'de Gazze'de beş ya da altı kişi öldürüldü. Aralık'ta başlaması gereken özel toplanmanın bir parçası olarak da kabul edilmedi bu. Fakat boyut etkileyici ve de Batı Şeria ile Gazze arasında temeldeki birlik de etkileyici. Yani bir nevi koordinasyon var açıkçası; 1967 öncesinin İsrail'indeki Filistinliler ile işgal edilmiş bu iki bölgedeki Filistinliler arasında. Mevzu şu ki, ne tür bir silahlı direniş olduğuna dair şu ana kadar herhangi bir haber gelmedi. O genelde silahsız bir direniş oldu –yani taş atma, lastik yakma ve barikat kurma gibi.

– *Birkaç hafta önce New York Times, İsrail'in Filistin halkını sürükleyip dışarı çıkararak kemiklerini kırma politikasına ilişkin açık bir istihzada bulundu. Bu ülkedeki mevcut kamuoyu ikliminde*

bu tarz bir cesaret girişimine ilişkin herhangi bir neden görüyor musunuz? Orta Doğu söz konusu olduğunda Amerikan solunun özel kayıtsızlığının değişmesi için herhangi bir fırsat görüyor musunuz? Sizin kitabınızda bahsettiğiniz sistematik sessizlik ve dezenformasyon kampanyalarında bir kırılma ihtimaline ilişkin herhangi bir alamet var mı?

– Kanımca şu anki duruma ilişkin en olumlu şey, birçok insanın Filistinlilerin kahramanlıklarını ve boyun eğmeye karşı direnişlerini kaydetmesidir. Açıkçası daha önceden bir örneği olmayacak şekilde şu an ortaya çıkan şey, onların uyumlu ve organize direnişleri. Ve bunun bir parçası olarak çoğu medya mecrasının –yazılı medya, elektronik medya ve pek tabii radyo- bu olayları kaydetmesi ki, bunların bizzatı kendisi etkileyici bir husus. Fakat çok değişmeden kalan tek şey, editöryel görüşler ki, bu da, İsrail’deki sağ kanat tutum ile iki yüzlü ve temelde sağ kanat olan Amerikan tutumu arasında gidip gelmektedir. Bu husus uzun ve karmaşık bir mevzu ve üzerinde biraz durulmayı hak ediyor. Buna ilişkin mükemmel örnek New York Times’ta bulunabilir: Orada John Kifner’in güzel haberciliğini bulabilirsiniz bence, kendisi aslında bir polis muhabiridir ve olayları sahadan aktarır, olayları göstericilerin bakış açılarından hareketle vermeye çalışır. Buna mukabil bir örnek olarak da Thomas Friedmann’ı gösterebiliriz, o da onların Kudüs’teki muhabiridir (bana söylendiğine göre kendisi şimdilerde oradan ayrılıyormuş). O, olayların şofistike bir oryantalist yorumunu verir ki, bu da her zaman tamamen yanlı bir haber ortaya çıkarmaktadır. Örneğin şunu ileri sürmektedir o: Filistin sorunu, İsraillilere herhangi bir gelecek vizyonu bırakmıyor; yani kendisi ima ediyor ki, onlar sopayı da hak ediyor. Onun mantığının kabaca durumu bu. Ya da Filistinli kadınlar gerçekten İsrailli askerler tarafından tecavüzü istiyorlar. Kendisi her ne kadar birtakım İsrailli kaynakların arkasına saklansa da gerçekten böyle şeyler söyledi. Bu bakımdan konuya ilişkin analizler genellikle Filistin ulusal hareketine karşı derinden düşmanca olan bir çerçevede cereyan ediyor.

Bunlara ek olarak bu ülkede İsrail ruhunun veya İsrail’i destekleyenlerin “acı”sına yönelik de muazzam bir ilgi ve dikkat söz ko-

nusu, yani buna göre Filistin sorunu Amerikalı yahudilerin de sorunudur, bu da sonuç olarak açıkçası bir imaj problemi yaratmaktadır. İşte birtakım resimler var ki, İsrail halkı açısından pek de övülecek bir durum değil onlar: Onlar da yaşlı kadınları ve çocukları topuzlarla dövüyorlar, tüfeklerin dipçığıyle onlara vuruyorlar. Dolayısıyla imaj ve ruh mevzuuna ilişkin epeyce şey ortada dolaşmakta. Sonra sözde politik çizgiye bakın ki o, işgal edilmiş topraklarda Filistinlilerin kesin olarak İsrail'e karşı direniş ve politik muhalefet olarak yeni kazanımlar elde etmeleri; fakat tüm bunlar bir bakıma FKÖ'den kaçıp kurtulma için bir bahane/yol, zira o ne de olsa itibarsızlaştırıldı, Tunus'ta ve söyleyecek bir şeyi yok vs. Bugün New York Times'ın diğer bir muhabiri olan Youssef İbrahim'in böyle bir yazısı var; onda kendisi FKÖ'nün devrimin uzağında olduğunu söylemeye çalışıyor. (Yedi hafta sonra kendisi bu görüşünün tamamen tersini yazmıştı). Bu görüşler, işgal edilmiş topraklardan gelen her ifadenin FKÖ'nün Filistin halkının temsilcisi olduğunu ve Batı Şeria ve Gazze'deki insanların kendilerini Arafat'ın çocukları olarak tanımlamaları gerçeğine rağmen dile getirilmektedir. Çoğu Amerikalı muhabir bu gerçekle baş edemiyor. Geçen hafta New Republic'in Kondracke'si ile Orbis'in Daniel Pipes'iyle birlikte TV'deydim; oradaki tartışmada tüm mevzu FKÖ'nün BM'nin 242 nolu kararını kabul etmediği ve İsrail'i tanımadığı etrafında dönüyordu. Sahne arkasında yanıma gelerek bana “Bu çok önemli bir dönem, bizler FKÖ ile birlikte bir kınama yapmaya çalışmalıyız, fakat FKÖ'den isteğimiz şey, İsrail'i tanıyan birkaç ifade” diyen yahudilerle karşılaştım. Buradaki ironi şu ki, hem mağdur olan bizleriz hem de bizi döven İsraililere güven vermek için her türlü ifadeyi üretmesi gerekenler de yine bizleriz.

Evet, son olarak Amerikan solunun tutumuna gelelim. Size Orta Doğu söz konusu olduğundaki mevcut duruma ilişkin mükemmel gözüken bir gösterge vereyim. İki buçuk ay önce Batı Şeria ve Gazze'de kitlesel bir ayaklanma vardı ki bu, Cezayir deneyimi günlerinden bu yana benzeri görülmemiş bir şeydi. Aslında Batı Şeria ve Gazze'de olan şeylerin bir çoğu bana Cezayir Savaşı'nı hatırlat-

makta. Oysa *Zeta* isimli Sol derginin son iki sayısına bakalım, orada bu ayaklanmadan tek bir kelime yok. Bunu ben Amerikan solunun genel yaklaşımının bir göstergesi olarak alıyorum: yani cehalet, İsrail'e eğilimli bir dindarlık, onun demokrasinin kalesi olması, Holokaust'tan sağ kalanların bir yeri olması gibi hususların karışımı, Amerikan solunun hem entelektüel hem de politik olarak tepkisini şaşırtıcı derecede sınırlamıştır. Örneğin onlar ne zaman bir şey söylemek için ortaya çıksalar, örneğin birkaç hafta önce New York Times'ta Irwing Howe'ün ve Michael Walzer ve Rabbi Hertzberg'in imzaladığı mektup örneğinde olduğu gibi, veya Batı Şeria ve Gazze'deki olaylardan endişelenir gözüken diğer seçkin kişilerin yaptığı yorumlar gibi bir yorum için ne zaman ortaya çıksalar, âdeta zorunlu bir formülasyon gibi Araplara politik olarak saldırarak ta her daim zorunlu sayılmaktadır. Örneğin kendisiyle birlikte çıktığım programda *Tikkun* dergisinin yazarı Michal Lerner'in şu sözü: Kırk yıllık Arap uyuşmazlığı, FKÖ'nün terörizminin vs.'nin sonucudur. Bunun skandal tarafı, iki yüzlülüğü, yorumlardaki şiddet, rezilliği de cabası.

Amerikan solundan birçok kimseyle konuştum, onlar bir şekilde bu konu üzerinde yoğunlaşamıyorlar. Amerikan solundaki tüm tartışmalar –ve de entelektüelin, Amerikan politikasındaki solun vs. rolü gibi ortaya çıkan meta-kuramsal konular- şu gerçekten daha iyi gösterilemez: Ne de olsa İsrail'e verdiği para, İsraillilere sağladığımız politik ve askeri destekle tüm bunları mümkün kılan şey, ABD'dir. Yine de birbiriyle uyumlu çok az şey ortaya çıkıyor onlardan. Bana öyle geliyor ki, -Nikaragua olayının yanı sıra- Amerikan entelektüellerinin doğrudan oynayacakları role ilişkin tek konudur bu. Fakat hâlâ bir kıpırdanma yok. Şaşırtıcı. Bunda da argümanları şu: Eğer bizlerden birileri İsraille ilişkili olacak şekilde savaş karşıtı, emperyalizm karşıtı ve müdahale karşıtı politikalara karşırırsa, Amerikalı yahudilerin çoğunun desteğini kaybederiz. Fakat ben bunun doğru olduğunu düşünmüyorum. Zira siz bir yandan Latin Amerika'da, Güney Afrika'da ve Doğu Asya'nın birçok bölgesindeki baskıcı rejimlere yardım edilmesine karşıyız diyorsanız,

aynı şeyi uluslararası bir perspektifle İsrail hakkında demeniz noktasında sorun ne olabilir ki? Üstelik Amerikan solunun bana söylediği şu hususları daha da tuhaf buluyorum: Evet İsrail'in Filistinlilere yaptığı şeyler çok kötü, doğru, fakat baksana Suriyeliler de Hama'da ne yaptılar, kenti yerle bir ettiler, ya da Ürdünlülerin 1970-71'de Filistinlilere yaptıklarına bir bak, bu şekilde âdeta İsrail yaptıkları konusunda mazur oluyor gibi. Bu argüman bana şöyle geliyor: Madem ki Filistinliler başkaları tarafından da kitle katliamına maruz kaldılar, neden İsrailliler de aynı şeyi yapma hakkına sahip olmasınlar ki? Dolayısıyla bunu anlamak çok zor, ilke olarak, çünkü Filistin sorunu solun şimdiye kadar yaygara kopardığı çoğu konuyla doğrudan ilgili bir mevzudur.

– *Bu hikâyeyi -yerel yahudi lobisinin “acı/sıkıntısı” anlamında- sadece bunları kaydeden Amerikan kamuoyuna, onların evine getirmeyi organize etmenin yolu olarak medya hakkında söylediklerinizi düşündüğümde, sizin bu materyali halka ve özellikle Amerikan soluna getirmeniz ile genel olarak Amerikan halkına getirişiniz arasında kimi bağlantılar olması beni etkiledi. Bu gibi olaylar bizlere çok uzaklardan geliyor gözüküyor. Amerikan entelektüellerinde bu kitabınızın yarattığı etkinin bir kısmı ve kitabınızın Amerikan entelektüellerinde neden bu kadar büyük bir etki uyandırdığının nedenlerinden birisi, ilim adamlığı gibi bir şeyin aslında bu gibi hususlarda önem arz ettiği, enformasyon, söz dağarcığı, imgelem vs. gibi alanlarda da bir savaşımın olduğu ve bu konuda ciddi ciddi bir mücadelenin verildiğine ilişkin iddialarıdır.*

– Bana göre bu görülmemiş bir şey: Batı'da ve özellikle ABD'deki sol arasında İsrail'e verilen destek. Unutmayın ki, 1948 sonrası dönemin ilk günlerinde İsrail davası İngiltere örneğinde özellikle İşçi partisinin bir davası olduğu gibi ABD'de de Demokrat Partinin ve bağımsız Amerikan solunun büyük bir kısmının davasıydı. İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Lig, Roger Baldwin, Reinhold Niebuhr, Norman Thomas, sonra da Martin Luther King, evet tüm bu insanlar bir yahudi devletinin en güçlü savunucusu idiler. Zamanla ilgili enformasyonun ve kaba malzemenin toplanma-

sıyla bir Filistin varlığını tamamen karartacak şekilde mevzunun inşası mümkün olabildi. Mülteciler örneğinde olduğu gibi mülksüzleştirilen ve baskı altında tutulan Filistinliler örneği ise düpedüz ortada kaldı. Hiç şüphesiz 1967’de bir çatlak ortaya çıkmaya başladı. İsrail artık kuşatılmış bir devlet olduğunu iddia edemiyordu. Ayrıca New University Politics içinde, sol entelektüeller arasında ve Afrikada olanlar ile Orta Doğu’da olanlar arasında kıyaslamalar yapan siyahiler arasında meşhur dalgalanmalar başladı. Bu durum şu ya da bu şekilde devam etti.

Fakat bence 1982’den sonra İsrail’de bir tür revizyonist bir ilim adamlığının başlangıcının bu ülkede gerçekten çok az ilgi çekmesi, esas ilginç olan şey: Yani Benny Morris, Tom Segev, Simha Flapan ve benzerlerinin çalışmaları. İsraillilerin bu eserleri ABD’de basılabilirdi. Örneğin Simha Flapan’ın *İsrail’in Doğuşu* kitabını ele alalım ya da Bennie Beit-Hallahmi’nin İsrail’in Üçüncü Dünyadaki değişik diktatörlüklerle askeri bağlantılarına ilişkin kitabını. Bu kitaplar üzerine nadiren yazı yazıldığı gibi kendilerine de pek dikkat çekilmemiştir. Oysa bana öyle geliyor ki bu kitaplar Üçüncü Dünya ve ordular networkü hakkında şimdilerde bildiğimiz bilgileri olağanüstü şekilde genişletme imkânı sağlamaktadır. Diğer bir örnek olarak İsrail’in rolünün tamamen senatör Inouye ve Michael Ledeen ve diğerlerinin suç ortaklığıyla bastırıldığı İran kontragate davasını ele alabiliriz. Şimdi ben artık daha da kaygılıyım, çünkü ortaya çıkan her enformasyon parçası, kaçınılmaz olarak öyle bir İsrail imajına katkı yapmaktadır ki, o, bile isteye -hatta insan programlı olarak da denebilir- 1948’den sonraki yıllarda İsrail tarafından ya da onun hakkında söylenen her şeye ters düşmektedir. Örneğin İsrail her zaman, bir Arap muhatap arayıp duran bir ülke olarak düşünülmüştür. Oysa şimdi İsrailli ilim adamlarının sağladığı kanıtlardan öğreniyoruz ki, İsrailliler 1948 sonrasında ana devletlerden –Mısır, Ürdün ve Suriye- kendisiyle bir barışı sonuçlandırmak istedikleri konusunda garanti almışlar, fakat bu barış Ben-Gurion tarafından sistematik olarak reddedilmiştir. Filistinlilerin ülkelerini terketmek zorunda bırakılmaları, kalmalarının istenmediği,

bölgede İsrail ile Filistinliler arasında bir tür ortak yaşam imkânını mümkün kılmaya yönelik tüm o çabaların reddi –evet tüm bunlar rutin şekilde İsrailliler tarafından takınılmış tutumlardır, fakat ABD’de üzerleri örtülmüştür. Benim burada söylemeye çalıştığım şey, bunların basit bir enformasyon parçası olmamaları ki, şu an bunlardan hem İsrail basınından hem de Noam Chomsky, Jane Hunter ve benzerleri gibi bu ülkedeki alternatif ilim adamlarından gelen epeyce örnek bulunmakta. Enteresan olan bu kadar çok bilgidenden nasıl oluyor da bu kadar azı sirkülasyona girmiş olabildiğidir. İnsan basını okurken sürekli olarak oradaki muhabir, gazeteci veya yorumculara niçin bunu başka yerdeki şu bilgiyle bağlantılandır mıyorsunuz deyip duruyor. Aradaki bağlantılar asla kurulmuyor.

– Sizin kitabınızda İsrail ile ABD arasındaki farklılık noktasında ortaya çıkan olağanüstü bir ironi var. Örneğin “yayınlar” (1948’de Filistinlileri evlerini terketmeye teşvik eden Arapça radyo yayınları) konusunu ele alalım: Kidron’un makalesine göre bu husus, İsrail’in terkettiği ve ABD’de hâlâ güçlü şekilde varlığını sürdüren bir mit! Ya da Joan Peters olayını ele alalım, o da bunun gibi. Bu noktada size sormak istediğim şey, böyle şeylerin İsrail’de terkedilirken ABD’de hâlâ güçlü şekilde varlığını sürdürmesi ironisi: Diğer nokta ise böyle bir durumun ABD’deki sorumlu ilim adamlığının standartları hakkında ne söylemekte olduğu, keza bu gibi durumlarda insanlar kanıta bakmazlar bile, ilim adamlığı denildiğinde temel olarak düşünülmesi gereken tavır ne?

– Bu noktada akla hemen gelen şey, insanların genelde ilk adımlarında değil de ikinci adımlarında durdurulmaları hususudur. Yani bizler örneğin keşfediyoruz ki, böyle yayınlar asla gerçekleşmemiş bile, veya İsrail sistematik olarak bölgede barışı hep reddetmiş, çünkü o temel olarak sınırlarını genişletmek istemiş –O, asla kendisinin uluslararası sınırlarının tanımlanması konusuyla hiç ilgili olmadığı için her türlü barış önerisinden de uzak durmuş, bunun yeterince kanıtı var. Eğer ortaya çıkarmaya çalışırsak buradaki problem her zaman ortadaydı; fakat önemli olan şey, acaba bunun politik sonuçları nelerdir? Çıkarılması gereken sonuçlar bir şekilde

kabul edilemez görülmüştür, çünkü bunun anlamı İsrail'e daha az yardım demek olacaktır ki, örneğin Amerikan solu içinde kazara yahudi olup kendilerini ona adanmış olarak gören kişiler olduğu gibi II. Dünya Savaşı sonrasında Yahudilere tazminat ödenmesi gerektiğini düşünen kişiler de var. Sonra şu soru var, tabii doğru olduğu varsayımıyla, bu konuda bizim ne yapmamız bekleniyor? Acaba gerçekten orada olan adaletsizlik ve yalanın birikmiş tarihiyle mi uğraşacağız? Bu kesinlikle çok zor olur, çünkü kazıyla sadece ortaya çıkarılması gereken değil aynı zamanda itiraf edilmesi gereken bu tür o kadar olay var ki! Sizin evet ben hatalıydım, ben yalan söyledim, suç ortaklığı yaptım, destek çıktım demeniz gerekir. Bu atılması o kadar zor bir adım ki, kitabımızda da gösterdiğimiz gibi yalanın ve dezenformasyonun hacmi o kadar muazzam ki, insanlar genellikle durduruluyor. Kendi adıma konuşursam bana öyle geliyor ki, bu noktada tüm geçmişi kınamak yerine çok daha basit ve somut jestler var, Filistinliler açısından acil olarak gerekli iade-i itibar gerekliliğinin itirafı da dahil.

– *Bu noktada sizin belki çıkarabileceğiniz bir sonuç, aynen birkaç yıl önce Hayden White'ın belirttiği gibi, Filistinlilerin daha iyi anlatılara ihtiyaçlarının olduğudur. Bunun sizin değerlendirmeniz mi yoksa Kurbanları Suçlamak'ı ortaya koyan bir değerlendirme mi bilmiyorum fakat, sizin daha yeni belirttiğiniz şekildeki deneysel kanıtın sırf genel anlatıya uygun düşmemesi dolayısıyla tamamen görmezden gelinmesini görünce insan şunu düşünüyor: Eğer eleştirmen entelektüel etkinliğin negatif modeli ise bu alternatifin pozitif modele de ihtiyaçları olabilirdi, insanların enformasyonu da içine dahil edebilecekleri anlatılar sağlayan bir model.*

– Aslında bu anlatılar orada ortadadır. Onlar farklı türden anlatılar. Ben öyle “büyük anlatı” türü olduğunu düşünmüyorum, o temel olarak Batılı bir anlatı değil. Avarenin ve bir sürgünün modeli ortada. I. F. Stone her zaman Filistinlilerin “Orta Doğunun Yahudileri” haline geldiğini söylemiştir. Fakat ödünç alınmış bir anlatı o. Ne de olsa tamamen yabancı bir kültür olduğu problemi var ortada, bu anlatı İngilizce değil, Batılı mitlerle uyumlu bir titreşime

sahip değil. Ben de yaşımla ilerledikçe bunun farkına vardım. Filistinlilerin öyle kolayca evlerin içine alınmasını engelleyen bir tür inatçı ve bir nevi bilgiden uzak bir ret söz konusu. Aynı durum Arap dünyasında da geçerli, bu husus Filistinliler için âdeta semptomatik bir durum oldu. Tanımı zor, Arafat ortaya çıktığında bu tamamen ortaya çıktı. Arafat, ulusal bir liderin benzemesi gereken türden bilindik hiçbir mefhumla karşılık gelmemektedir.

– *Bu reddedici olmaktan ziyade yaratıcı bir şey mi?*

– Yaratıcı olduğunu söyleyebilirsiniz. Ona ilişkin bir yaklaşım tarzı bu. Fakat en azından üstesinden kolayca gelinebilir bir anlatının yokluğunu açıklayan bir yaklaşım tarzı. Ne de olsa bu anlatı öyle bir anlatı ki, siyonizmle bağlantılandırılan türden cezalandırıcı tür bir ulusalcı bir uyanışa ilişkin çoktan ortada olan çok güçlü bir anlatıyla mücadele etmek zorundadır daima. Daha birçok biçimsel problem var ortada. Sonra bu anlatının nerede biçimlenmesi gerektiğine ilişkin taktiksel sorun var bir de. Çünkü Filistinliler (sözde) bir yandan genellikle petrolle bağlantılandırılan “Arap” anlatısı içine kilitlenmiş durumdadır, diğer yandan ise Binbir Gece masallarıyla ve diğer mitolojiler dizisiyle. Öte yandan Batı’da anlatının herhangi bir dizi mütefrik veya karşıt-anlatı içine misafirperver bir şekilde yerleştirilmesi imkânsızdır. Çünkü o, bu durumda bizim zikrettiğimiz problemlerle karşılaşacaktır. Şimdilerde ortaya çıktığı gibi yerleşeceği yegâne yer TV haberleridir –bir yüzü, bir ismi ve bir tarihi olmayan bir taş atıcısı...aynen sizin de hatırlayacağınız gibi altı İsrailli askeri öldüren plânlı adam gibi. Onun adı asla söylenmedi. Bu tür çocukların çoğunun adı asla verilmez. Her ne kadar biz Filistinliler onları cilalasak ve onlar tam anlamıyla ortada olsalar da. Gazze’de İsrailliler tarafından öldürülen kişilerin ve kırılan kolların listesi, Batı’da asla yayınlanmaz, çünkü onların burada yerleri yoktur ki.

En tuhaf mekanlarda orada burada ortaya çıkan anlatıların üçüncü bir alternatifi de aynen Peter Wollen’in *Dostluğun Ölümü* filmi gibi. Ya da Michel Khelifi’nin yeni muhteşem Filistin filmi *Celile’de Düğün*. Yani o kadar programlı olarak egzantrik ve alternatif anlatı var ki, onların bizim yaşadığımız büyük anlatıların genel eko-

nomisine katıldığını zor düşünürsünüz. Dördüncü ve muhtemelen en önemli olanı ise Filistin'in kurtuluşu mefhumunun hâlâ çoğu kişi hatta -Filistinliler tanınma istiyor, fakat ne için tanınacak?- Filistinlilerin kendilerinin zihninde bile hâlâ net olmamasıdır. Bu bir özeleştir. İsraili yahudilerle nasıl birlikte yaşayacağımız hâlâ net değil. Bunun bir formülü yok. Açıkçası bu ancak Yahudilerle birlikte yapılabilir ki, onlar da çok azı müstesna bu konuyla pek ilgili değil. Hem burada koybolmak hem de zor düşünölmek bir tür teleoloji. Anlatının değeri de bundan kaynaklanıyor.

– *Kitabın, entelektüellerin doğal alanlarıyla ilgili savaşıma –lügatçe üzerine savaşım- ilişkin en çarpıcı örneklerinden birisi, onun terörizm kavramına karşı ayartıcı polemiğı ki, bunu siz ve Noam Chomsky ele alıyorsunuz. Birçok örneğın içinden ikisini zikredersek İsrail'in Tunus'u ya da ABD'nin Libya'yı bombalaması konusunda ABD'de en ufak bir eleştirinin çıkmaması, bunun bir tepe kapma mücadelesi olduğunu gösteriyor. Siz acaba “devlet terörü” gibi bir karşı-terimi nasıl kabul ettireceksiniz? Buna ilişkin fikirleriniz nedir?*

– Benim Chomsky'den ayrıldığım nokta burası. Ben terörizm terimini ister medyanın ve özürçölerin kullandığı gibi --önce yabancı düşmanlar yaratıp sonra onlarla mücadele etmenin bir yolu olarak- isterse ABD ve İsrail'deki devlet terörüne uyan bir etiket olarak kullanmak şeklinde olsun neredeyse her bağlamda kullanmanın büyük oranda kendi kendini başarısız kılmaya açık bir yöntem olduğunu düşünüyorum.

– *Kurtulmamız gereken bir “izm” mi o?*

– Bence öyle; fakat onu önceden dikkatlice yapışöküme uğratarak. Bence bu noktada Hitchen haklıydı. Terörizm teriminin kullanılması genellikle odaksızdır ve genellikle kişinin kendi türünden şiddetin tüm zımnı doğrulama türlerini içermektedir. Terim son derece seçicidir. Onu bir norm olarak kabul ederseniz bir anda evrensel bir uygulanabilirliğe sahip oluvermektedir ki, bu durumda da tüm gücünü kaybetmektedir. Onu düpedüz terketmemizin daha iyi olduğunu düşünüyorum. Şiddet terimini kullanmayı tercih ederim ki o, birçok türden şiddet türüne ilişkin mefhumlara imkân vermektedir. Bu kitap

çıktıktan sonra bir parça da olsa yapmaya çalıştığım şey, terörizme, terörizm söylemi ve retorikine benim “kimlikçi politikalar” dediğim şeyin bir parçası olarak bakmaktır. Bunlar, ulusalcı bir dünyada değişik kimlikçi güçlerden neşet etmektedir, bizim dünyamızda ABD’de Batılı değerlerle, Yahudi-Hristiyan değerlerle ilgili görülen ve güçlendirilen müfredatta gözlemlenen vatanseverlik, sınırsızca genişletilen terörizm söylemini ortaya çıkaran ekonominin bir parçasıdır, bu şekilde “bizim” sevmediğimiz şeyler terörizmle eşdeğer görülmektedir. Bu bakımdan terörizm hakkında konuşmamanın, bizim terörist olmadığımız onların gerçekten terörist olduğunu göstermeye çalışmamanın daha iyi olduğunu düşünüyorum, bunun yerine terörizmi, kendisini toplumdaki diğer süreçlere –bizler onlarla karşıt olarak etkileşebiliriz- bağlayan tarihsel bir semantik içinde ele almak daha doğrudur. Bu şekilde silahsız sivillere karşı şiddeti önlemiş ve umutsuz ve irrasyonel terörü yok etmiş oluruz. Terörizm bugün biraz dumanlı bir kavram ve o kadar mikroplu hale geldi ki neredeyse bir iş dünyası kavramı oldu: Nitekim terör uzmanları var, terör elkitabçıları var, terörizm üzerine sürüyle kitap var, terörizm üzerine kurslar ve programlar var. Mücadeleye girip de cesaret edebileceği bir durum değil insanın. Daha çok bu kavramın alternatiflerini bul ve onu bir şeye iliştir, örneğin kimlik politikalarının ürettiği şiddete, aşırı milleyetçiliğin ürettiği şiddete vs. iliştir daha iyi.

– Biz terörizm kavramını tartışırken diğer birçoğu tarafından terörist olarak damgalanan ve bir davaya aktif olarak katılan bir entelektüel olarak merak ediyorum da acaba ABD bilincinde bu iki terim arasında, yani entelektüel ile terörist arasında kısmi bir sıhriyet/kan bağı var mıdır? En azından Amerikan entelektüellik karşıtlığı açısından iki alakasız terim arasında, ne dersiniz?

– Kısmen var, çünkü bu iki terim arasında sizin bahsettiğiniz kan bağı –açıkçası gizli bir sıhriyet ama yine de öyle- dolayısıyla farkettim ki, Amerikan solu arasında entelektüel kelimesinin kullanımı, rağbetten düştü ve artık kullanılmamakta. Ve bunun yerine artık profesyonel, ilim adamı ve akademisyen kelimeleri kullanılıyor. Entelektüel kelimesinin kullanımı ise modern dönem öncesi alana havale

edildi, bunun sebebi kısmen bir kavram olarak entelektüel kelimesinin somut bir şeyden ziyade daha genel bir şey çağrıştırıyor olması. Bu kelimeyle ilgili Foucault'nun kullanımını sürdürmek isterseniz –o, spesifik ve genel diye entelektüeli ikiye ayırır- o zaman tekrar tedavüle girebilirdi. Fakat öyle de olmadı. Kanımca insanlar teknik uzman, akademisyen veya profesyonel ya da eleştirmen kelimesinden daha fazla hazzediyor –bu kelimeler entelektüelden daha fazla pozitif değere sahip. Bence bunun nedeni kısmen Amerikan solunun politik rollerini kabule genel olarak yanaşmaması, onların gerçek dünya tarihi ve politikasına yönelik genel hoşnutsuzluklarıdır.

– *İsrail'in yerel liderleri işgal edilmiş topraklardan çıkarıp atması ve FKÖ'nün temsil gücünü inkar etmesi kendisinin pek tabii ki bilinçli devlet politikasıdır. Oysa son zamanlarda bu ülkede FKÖ ekibinin BM'de yaptığına yakın ve benzer bir şey yapan çıkmadı....*

– ve pek tabii onun Washington'daki enformasyon ofisinin.

– *İnsan bunu entelektüelin temsili fikrine yönelik bir saldırı olarak alabilir, aslında bu, entelektüel kavramının bilinçli bir devlet politikasıyla altının oyulması bir tür. Akademi dünyasından birisi olarak veya yazınsal teoriden etkilenmiş olan kısımdan birisi olarak ne dersiniz entelektüelin temsili kavramının erozyonuna ilişkin bir durum söz konusu mu? Acaba bu iki hareket birbiriyle bir tür ilişkiye sahip midir? Ya da şöyle bir sonuç çıkarabilir miyiz: Şöyle kabaca baktığımızda bu terim şu an altı oyulmaktan ziyade daha fazla savunuyu gerektiriyor mu?*

– Bence konuya temsile ilişkin genel sıkıntılı durum bağlamında bakılmalı, yani genel temsil problemi bağlamında. Her ne zaman temsil söz konusu olursa, hemen bir tür otantiklik karşıtlığı demeyelim de daha çok ideolojik deformasyon ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan da temsil eden entelektüel mefhumu bir antipati uyandırıyor, zira bunun yapısal olarak yanlış olduğu, yapısöküme uğratılmaz bir şey olduğu varsayılıyor ve kimse de o alana girme cesaretini gösteremiyor. Temsil eden entelektüel pozisyonunu reddetmeniz, size eleştirmene ilişkin arşimetçi konumda olmanızı sağlar ki, burada eleştirmen, hep grubun dışındadır. Hiçbir şeyi temsil etmez, şüp-

heci bir güçtür o kadar. Yalnız ben bu noktadaki tartışmamızda Derida ve De Man gibi insanların konuyla ilgili muazzam etkilerini ila da bir kenara bırakmak istemem, bunlar insanların kendisiyle yaşayıp, kendilerini inşa ettikleri, uğruna mücadele ettikleri, öldükleri vs. bir şey olarak politik söylemden iğrenme ve ona güvensizlik besleme konusunda büyük katkı yapmışlardır. Bu tarz bir şüphecilik, sınırlarda dolaşmak, kararsızlığa ve ironik olana delicesine tutku, hepsi bunun bir parçası. İnsan bunlara Amerikan akademi dünyasında geç kapitalizmin oluşumu olarak bakabilir ancak.

– *Terörizm konusundan daha fazla uzaklaşmadan önce size bir soru daha sormak istiyorum. Reverand Benjamin Weir’in Lübnan’da rehine iken sizin bazı kitaplarınızı, sanırım Arapça olanlarını okuduğunu biliyorum...*

– Hayır, İngilizce olanını.

– *Ve onları çok beğenmişti, kendisi öyle demişti. Eğer bir anlığına tevazuyu bir kenara bırakırsanız acaba bu deneyimde –Amerikan medyasında rehinelere ilişkin haberlerde duyulmayan türden bir şey bu tam olarak- terörizm söylemini yapı sökme uğratma konusuyla ilgilenenler için bir mesaj söz konusu mudur ne dersiniz?*

– Evet, sadece Weir ve onun hikâyesi değil, CNN’nin Jeremy Levin’i de rehineydi ve sonra kaçtı. O, aktif bir Filistin taraftarı oldu, keza aynı zamanda ABD’nin bölgeye ilişkin politikalarının da genel bir karşıtı oldu. Hiç şüphesiz bu bir Stockholm Sendromu örneği olarak alınabilir; esir alıcısına aşık olan adam vs. Fakat bu kişilerin geçirdiği tecrübe sıradan bir “değişim” değildi bilakis algılarına gerçek anlamda dramatik bir değişim oldu ve onlar zararsız ve fedakâr olmayıp sıradan insanların yaşamları üzerinde çok uzak erimli etkilere sahip olan ABD politikasının uzantılarını ve görül-meyen sonuçlarını anlama konusunda daha aktif hale geldiler. Başkaları da var. Örneğin Pauline Cutting’i ele alalım, bu muhteşem İngiliz doktor Beyrut’a gidip Sabra ve Şatilla kamplarında doktor olarak çalışmıştır. Kamplar savaşı süresince (1985-88) kendisi Emel milisleri taarfindan kuşatıldıklarında Sabra ve Şatilla’dan yayın yapmış ve şunu söylemiştir: “Onlar şu an kedileri ve köpekleri

yorlar, yamyamlığın eşiğindeler.” Kuşatma sırasındaki koşullar bu kadar berbattı işte. Sonra o ülkesine döndü ve *Kuşatmanın Çocukları* adlı kitabını yazdı ki, o, İngilterede ikinci en çok satan kitaptır. O kitabı için Amerikalı bir yayıncı bulamadı. Böyle örnekler çok. Sorun bu gibi kişilerin genel terörizm söylemindeki etkilerinin ne kadar düşük olması ki, söz konusu söylem Filistinlileri hâlâ teröristler olarak ifade etmeye devam ediyor.

– *Entelektüele ilişkin paradigmalar sağlayan kişiler olarak Foucault ve Gramsci hakkında bir sorum olacak. Siz her ikisi hakkın-da da yazdınız ve ben biliyorum ki, her ikisi de sizin açınızdan çok önemli kişiler. Merak ediyorum da bu iki karşıt görüşü –Foucault’daki spesifik entelektüel-genel entelektüel ayrımı ile, Gramsci’deki geleneksel-organik entelektüel ayrımı- aynı şekilde faydalı buluyor musunuz? Ve bu ikisi size göre birbirine zıt mı yoksa birbirini mi tamamlıyor?*

– Çoğu kişi bu ikili ayrımları her iki örnekte de tamamen birbirinden farklı şeyler olarak değerlendirmiştir, yani entelektüeller konumları gereği az ya da çok şeyleşmektedirler, bence bu değerlendirmeler çok da kullanışlı değil. Şayet bunlar tamamen analitik ayrımlar olarak kalacaksa geçici olarak enteresan olabilirler, özellikle de Foucault’nun genel/spesifik entelektüel ayrımı. Gramsci’nin organik/geleneksel entelektüel ayrımı ise bence sadece bir açıdan önemli. Şöyle ki bence geleneksel entelektüelin bir zamanlar organik entelektüel olması tamamen mümkündür –Gramsci’nin Defterlerini daha yakından okuduğumuzda Gramsci’nin de böyle kastettiğini düşünüyorm. Burada mevzu terimin neyle ilgili olduğu. Tüm sınıflar kendi çıkarlarını organize eden entelektüellere sahip. Sınıf bir kez belirli bir istikrar kazandı mı –ister gücü ele geçirerek olsun isterse güce yakınlığı dolaısıyla olsun- organik entelektüelin geleneksel entelektüele dönüşmesi tamamen besbelli bir sonuç. Fakat Gramsci, geleneksel entelektüelin de bir kez daha organik entelektüele dönüşme ihtimali kapısını açık bırakmaktadır. Kendisi Güney Sorunu üzerine denemesinde yazar ve editör Gobetti’yi bir örnek olarak verir, hatırlarsınız, Gobetti kendisini organik bir entelektüele dönüştürmüştür. Bu bakımdan bunlar, bir dizi önemli ayrımlardır ve dinamik ilişkilerdir.

Foucault'ya geri dönersek onun spesifik/genel entelektüel ayrımı kendisinin son dönem çalışmaları hariç ilginçtir; zira o son dönem eserlerinde muhtemelen kendisinin spesifik entelektüelin meşrulaştırılması olarak kastettiği şeyin, (bence) kendisinin özel ilgisi olan ben ve öznelliğin inşasının bir tür önceline dönüştüğünü görmeye başlamıştır. Onun spesifik entelektüel analizlerine daha yakından baktığınızda, belirli alanda uzman olan ve münferit güce sahip olanın sadece onun olmadığını görürsünüz, bilakis spesifik entelektüel de belirli bir öznelliğe sahiptir ve bu öznelilik de o kişinin benliğinin bir parçasını oluşturur ve bu bakımdan da belirli bir bağlamda benlik kavramını meşrulaştırır. Yani Foucault burada şimdiden öznelilik politikasına doğru geçmiş gözükmektedir ki, bu husus sonraki çalışmalarının konusu olacaktır, ben bu çalışmalarında bir ilgi düşüklüğü görüyorum. Spesifik entelektüelin olabildiği kadar genel, tarihsel ve sosyal dünyadan geri çekilmesinde, Foucault'nun antipolitik bir tutumu savunduğu görülüyor ki, bu hoş olmayan bir ayrımdır. Hiç şüphesiz bu durum pek bu şekilde anlaşılmamıştır, Foucault bir klasik haline gelmiştir ve olağanüstü bir kişilik olarak da kalacaktır.

– *Sizin oldukça etkili kelime icatlarınızdan birisi olan “ilişkililik (affiliation)”, entelektüelin bir muhatap kitle ve kolektiviteyle ilişkisine dair bir model ortaya koymaktadır. Benzer etkiye sahip olan diğer bir teriminiz “dünyeviliktir (worldliness)”, Sizce bu iki terim farklı şekillerde de olsa aynı şeyi mi demektedir ya da bunlar arasında belirgin vurgu farklılığı var mıdır?*

– Dünyevilik benim açımdan her hâlükârda bir kimsenin veya eserinin ya da eserin kendisinin, bir edebiyat eserinin, metnin ve benzeri şeylerin dünyada olması anlamına gelmektedir, bunun tersi dünya-ötesi, özel, uhrevi/semavi/ruhsal bağlamdır. Dünyevilik teriminin amacı, kültürel pratiklerin gerçekleştiği mekanı güçlendirip onları dünyevi, gündelik ve seküler alanlarına geri döndürmek olan oldukça kaba ve sopa gibi bir terim olmaktı. Öte yandan ilişkililik ise eylemler, bireyler, sınıflar ve formasyonlar arasında –Raymond Williams'ın *The Long Revolution* ve *Kır ve Kent*'inde derinlemesine incelediği tüm o yapılar arasında- bu dünyada onların haritala-

rını çıkarmak ve aralarında bağlantılar kurmakla ilişkili daha ince/nazik bir terimdir. Her şeyin ötesinde ilişkililik dinamik bir kavramdır: Onun amacı bunlara bir sınır çizmek değil bilakis her türden bağlantıları açık hale getirmektir; bizler genellikle bu bağlantıları unutmaya eğilimliyiz ve politik değişimin gerçekleşmesi için bunların açık hale gelmesi hatta dramatik hale gelmesi gerekir.

– *Raymond Williams'ı hatırladığınızda eminim biliyorsunuzdur kendisi kümelenme/yan yana gelmek ile bağlılık arasında entere-san bir ayırım yapar; Bağlılık çok daha iradidir, oysa kümelenmek sizin sadece tutunduğunuz bir şeydir. Sizin ilişkililik kavramınızın bu ayırımla bağlantısı noktasında ne dersiniz?*

– Hiç şüphesiz buradaki anahtar husus, irade/amaçlılıktır. Bunu Freudçu bağlama aktarırsanız konu, bilinçsiz kümelenmeden ilgilendiğiniz bir şeye aktif bağlılığa geçmek, sosyal ilişkiyi bilince götürmek olacaktır.

– *Ben sorumu doğru soramadım sanırım. Ben her zaman ilişkililikte ne kadar irade söz konusu olduğunu hep merak etmişimdir, bu kümelenmeye ve bağlılığa ne kadar yakın bir durumdur?*

– Haa anladım. Bu zor bur soru. Sanırım ilişkililik, bağlılıktan ziyade kümelenmeye daha yakın. O aynı zamanda aktif bağlılıktan ziyade büyük oranlarda gönülsüz ve bilinçsiz (veya kimi zaman riya dolayısıyla gizlenen) bir araya gelmelerle ilgilidir. Bağlılığın sorunu çok zor. O politik geleneğin yerleşik olduğu sadece İngiltere’de çok zor değil. Burada bağlılık mefhumu kaçınılmaz olark taktikseldir. Burada gerçekten sol bir söylem yok. Demokratik partiyi sol olarak düşünmedikçe herhangi bir sol oluşum da söz konusu değil. Bu bakımdan bağlılık terimini kullanmak çok zor hale geliyor. Bunun için bu kavramı ancak sınırlı bir ölçek hariç ABD bağlamında kullanmak çok zor geliyor bana.

– *Kurbanları Suçlamak adlı kitabınızda Michael Walzer'i eleştirinizde ondaki aidiyet mefhumunun neden olduğu politik bedeli dile getiriyorsunuz ve “bir insanın kendi halkıyla eleştirel mesafede ve yakınlıkta olmasının” “karşılıklı dışlayıcı” olmasının gerekmediğini söylüyorsunuz. Sanırım bu tespit, sizi entelektüel etkinli-*

ğın dışlayıcılığı ilkesine marjinallik ve sürgün katmakla suçlayanlara bir cevap oluşturmaktadır. ABD’de kimi Solcular, Walzer’in vurgusunu gereğinden fazla tolere etmeye gönüllü olabilirler, çünkü bir tür toplumdan dışlama algısı söz konusu. Buna İngiltere gibi ülkelerden daha fazla ihtiyacımızın olduğunu görüyoruz. Ne dersiniz Amerikanın Filistin’e ilişkin politikasını değiştirme çabasının yeni dayanışmalar ve de eskilerine yönelik eleştiri gerektirdiğini düşünüyor musunuz?

– Burada iki önemli husus var. İkinciyle başlayacağım. Bizim Filistin’e yönelik politikamızın değişmesi bence yeni dayanışmalar gerektirmiyor illâ da. Benim bu noktada tüm istediğim şey, onurluluk –Orta Doğu hakkındaki söylemlere aynen Orta Amerika hakkında yazarken kullanacağı türden tamamen adil ve uluslararası standartların uygulanması o kadar. Büyük uçurum burada. Nitekim Sandinista devrimini desteklemeyi ya da Güney Afrika’daki ANC’yi desteklemeyi çok kolay bulan kişiler Orta Doğu’daki Filistinlilerin tamamen benzer davaları hakkında kesinlikle hiçbir şey söylememişlerdir. Bu çok önemli bir nokta. Bence ikinci nokta da, benim Walzer’i eleştirdiğim nokta da buydu, yani geldiği yere ilişkin yakınlığı ve aidiyeti. O Cezayir kökenlidir. Onun yazısı, kendisinin de belirttiği gibi, Camus’nün annesini terörizme tercihine yönelik yeniden bir değerlendirmeydi. Benim bunda yanlış bulduğum şey –ve her ne zaman ahla-ken hatalı ve iki yüzlü tercihlere ilişkin haklı göstermeler ileri sürüldüğünde yaptığım gibi- bunun temelinde olgusal bir belirsizliğin yatmasıydı (gördüğünüz gibi olgusal hakkında konuşma konusunda bir sıkıntım yok) O öyle gösteriyordu ki, sanki tüm yaşamında Camus kendisini bir Cezayirli olarak kabul etmiş ve Cezayirin bağımsızlığını savunmuştu, ve ancak FLN’nin terörizmi ile annesinin yaşamı arasında bir tercihte bulunması istendiğinde o sonunda *pieds noirs*(kara ayaklılar) topluluğunu tercih etmişti. Bu tamamen bir yalan. Onu inceledim –tüm Cezayir davası çok ilginç bir dava- Camus’nün ilk yazılarında Fransız sömürgeciliğini eleştirdiği hususu doğru. Fakat onun sömürgeciliği eleştirisi aynen Conrad’ın Afrikadaki sömürgeciliği eleştirmesi gibi. Conrad Belçikalıların zulümlerini, İngilizlerin aşırılıkları ve hak iddialarını kınamıştır; fakat sömürgeciliğe bir alter-

natif de görmemiştir. O, bunun bu kıtanın ve halkın kaderinin –kaba- ca kesiyorum- daha iyiler tarafından sömürölmek olduğunu söyle- miştir. Aslında Camus, konu bir Cezayir ulusunun varoluşuna, Fran- sızlar tarafından sömürölmemesi gereken bağımsız bir Cezayir ulu- sunun, müslöman Cezayir ulusunun varoluşu hakkında yazmaya ge- lince kendisi onun varlığını daima reddetmiştir, aynen Walzer ve iş- birlikçilerinin bir Filistin ulusunun varlığını reddetmeleri gibi. *Ceza- yir Günlükleri*’ne bakarsanız orada Camus, “Cezayirli diye bir ulus yoktur” demektedir. Bu, tüm ulus, az gelişmiş, en azından Fransanın 130 yıl kanını emdiği, suistimal ettiği ve sömürdüğü bir ulusun Ce- zayirli Fransızlar gözünde bir ulus oluşturmadıkları anlamına gel- mektedir. Bu bakımdan o annesini tercih etmiştir. Walzer tüm bu ar- kaplanı anlatıdan koparmaktadır. Bu bakımdan hangi bağıllığı göz ardı edeceğinizdir aslında bağıllık mevzuu. Bağıllık var bağıllık var. İnsan kesinlikle bir hırs, tamah, sömürü ve diğer toplumlara eşit hak- ların inkarını gerektirmeyecek şekilde topluluklara bağlanabilir.

Bu ikinci nokta. Üçüncü olarak belirtmek istediğim nokta ise, ben baskıdan çeken insanlarla ilgili olarak –çok basit bir kelime kul- lanıyorum- sempatik teşhis imkânını dışlayacak şekilde köksüzlük ve sürgün soylu bir marjinallik hakkında asla hiçbir şey söyleme- dim. Özellikle de bu baskının nedeni kendi toplumu veya kendi dü- zenini ise. Bu konuda benim her zaman verdiğim örnek karşılaştıрма- cıdır. Sen ve ben karşılaştırmacı bir yöneme sahibiz. Bu bağlamda örneğin Auerbach’ın amentüsü –bu Alman yahudisi sürgün, II. Dünya Savaşı sırasında İstanbul’da yaşamıştır- insan sürgün soylu bir yaşam sürmekten keyif almalıdır diyen Victor Hugo’dan çok farklı bir şey gibi geliyor bana. Öyle bir sürgün soylu yaşam var ki orada sınırları aşmanız, sınırların ötesine geçmeniz, değişik kültür- leri barındırmanız, aslında tam olarak onlara ait olmaktan ziyade on- ların deneyimlerinin farklılıklarını ve eğilimlerini hissetmeyi gerek- mektedir. Örneğin Genet, kendi Fransız kimliğinin üzerine çıkarak *Les Paravents*’inde ve sonraki ve benzer şekilde büyük eseri Sevdalı Tutsak’ında Filistinlilerle empati kurmaya çalışan/eşdeğer olmaya çalışan birisiydi. Bu bir başkasının toprağında kendi-kendine sürgün

ve ülkesine iade deneyimi yaşamamanın kayda değer bir şekliydi. Konu bu. Sanırım Walzer tüm bu noktaları kaçırmış gözüküyor.

– *Görünüşe bakılırsa sürgün söylemi, Filistin probleminin özellikle Amerikalılar açısından bir problem olarak dile getirilmesinin önünde bir engel olarak duruyor, gerçi sizin de birkaç dakika önce belirttiğiniz gibi İsrail mutlak anlamda bir Amerikan yardımına dayanmaktadır. Bu noktada “küçük davulcu kız” sendromu aklıma geliyor. Le Carre’in romanından hareketle yapılan filmde, Orta Doğu davasının iki tarafı olan hem İsrail hem de Filistin otantik bir şey olarak kendilerine saygı duyulurken yabancı bir davayla, bir başkasının davasıyla kendini eşleştiren Avrupalı ve Amerikalı figürü, yani filmdeki Diane Keaton figürü, sınırları aşması dolayısıyla yargılanmış ve sistematik olarak kırılıp küçük düşürülmüştür. Sizin durumunuzda Sol ajandada Filistinliler için bir mevzi kazanmaya çalışmayı, otantiklik jargonuna bir engel olarak hissettiğiniz oldu mu acaba? Acaba böyle bir hareket, Amerikan soluna bir nevi yabancı davalar alışveriş listesi (Güney Afrika, El Salvador, Nikaragua, vs.) gibi bir şeyi sunmak gibi bir şey mi? Yani açıkça ele alınabilecek ya da alınması gereken bir konu gibi.*

– Sizin söylediğiniz konu, Filistinliler ve İsrailliler açısından kendi temsil ettikleri hususlar konusundaki derin hissiyatları açısından doğru iken, Küçük Davulcu Kız’daki Diane Keaton’un sorunu, kendisinin bir başkasıyla eşdeğer olabileceğini düşünmesi ve böylelikle kendi kimliğini aşabilmesidir.

– *Bu yüzden zaten film, ister Filistinli ister İsrailli olsun kendisini böyle bir davayla ilgili kılmak isteyecekler açısından bir örneklik teşkil ediyor: Bu kişi otantik/gerçek biri değil. Diğer bir deyişle açıkça ortaya koyma/dile getirme için bir yeriniz olmayacak ki, bu özel davada bu durum son derece elzem.*

– Demek istediğinizi anlıyorum. Burada söylenmesi gereken iki husus var: Her ikisi de Le Carre’in romanı hakkında. Ben her ne kadar filmi görmesem de ilk çıktığında bu kitabı okumuştum. Birinci husus, bu roman aslında iki insanın (Filistinli, İsrailli çev.) iddialarıyla ilişkiye geçebilen bu dışarıdaki gözlemcinin ideolojisini gizliyor. Savaşan iki tavşanın, iki küçük tarafın arasındaki çatışmaları

uzakta durarak seyretmek ve onlar hakkında karar vermek Batılı Beyaz derebeyinin imtiyazıdır. Pek tabii Charlie'nin hatası bir yandan diğer tarafa geçerken birinin aleyhine tümüyle diğerini desteklemesidir. Bu tavrın eleştirisi, kişinin bu kampların her ikisinin de üzerinde olması gerektiği şeklindedir: Batılı hakemin/yargıcın doğru rolü budur çünkü. Bu kitap çıktığında onun aslında bir Batı emperyalizmini haklı gösterme girişimi olduğunu hissetmiştim. Hiç şüphesiz Le Carre'nın 1982'de The Observer için yazarken Filistinlilere yönelik sempatiyle yazdıkları dolayısıyla kendisi çoğu İsrailli tarafından Filistinlilere karşı sempatik birisi olarak alınmıştır, doğru bu. Fakat aslında kitabı yapı ve epistemolojik olarak dışarıdaki ilgisiz gözlemcinin meşrulaştırılmasından ibarettir ki, bu ilgisiz gözlemci, ancak bir erkek, beyaz ve Batılı olabilirdi, yani WASP ve böyle bir perspektif hakkı ancak bu tip birisinin hakkı olabilirdi.

İkinci nokta. Bunun diğer boyutu da, burada “biz” ile dışarıdaki arasında bir tür simetri varsayılmasıdır. Oysa benim bakış açım göre sizin Carre'da, Maceil/Lehrer Report'ta gözlemlediğiniz simetri ve denge perspektiflerinde bir yüzeysellik görüyorum, ve nesnel, dengeli gibi tüm o kelimelerin kullanımında; bunları insanlar Amerikan politika bilimi ve hükümet uzmanlıklarında kullanmaktadır. Bu kökten kusurlu, çünkü bana öyle geliyor ki tüm çatışmalarda –bu da benim Walzer ile diğer bir problemim- nispeten bir adalet ve doğru-yanlış sorunu vardır. Amerikalı veya Filistinli ya da İsrailli her Sol entelektüelin temel görevi, iki taraf arasındaki uçurumu ortaya çıkarmaktır ki, bunlar retorik ve ideolojik olarak tam bir dengede olabilirler ama aslında öyle değildirler. Ortada bir baskıcı bir bastırılan, bir kurban bir zalim olduğunu ortaya çıkarmak, evet bunu teşhis etmedikçe hiçbir yerdeyiz demektir. Bizler sürekli olarak BM'nin ve Amerikalı diplomatların doğru formüller peşinde koşmaları gibi sürekli formüller peşinde koşup duruyoruz.

– *Entelektüeller ve onların toplumla bağlantılarına ilişkin tartışmalarda özellikle de feministler arasındaki tartışmada sürekli olarak tekrarlanan bir fikir var: “Özün riski” ni kabul etmenin kaçınılmazlığı; bu terim Gayatri Spivak ve Stephan Heath ile ilişki-*

lendirilmektedir. Bu formülasyonun sizin açınızdan herhangi bir cazibesi var mı? Bu Filistin davası açısından genelleştirilebilir ya da kullanışlı gözüküyor mu?

– Anladığım kadarıyla bu “öz riski” ulusal ya da cinsiyet merkezli bir mücadelede doğuştan gelen öz üzerinde ısrar edilmesi anlamını taşıyor. Burada çok güzel bir nokta var. Modern, aslında modern öncesi milliyetçiliğin tarihi, milliyetçiliğin nihai hedefinin/telos bir tür doğuştan kimliğin köklü şekilde teyit edilmesi olduğunu öngörmektedir ki, bu da sonunda tiranik bir hal almakta, ve hiç şüphesiz çözünür veya önemli sorunları ve de sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet ve mülkiyet gibi konuları tıkamaktadır. Öte yandan bana göre Filistinlilerin ve baskı gören diğer insanların mücadelelerinin, baskıcıları tarafından tümüyle yok edilmekle karşı karşıya kalan mücadelelerin –tabii burada sadece fiziksel olarak yok edilmeyi kastetmiyorum, bilakis etnik anlamda da Filistililerin özünü yok etmek, Filistinliyi yine bir “Arap” yapmak veya onları dışarı atmak, ya da sırf Kahane tarafından değil İşçi Solun da desteklediği türden uygulamalar yapmak (İşçi Sol, Filistinlilerin başka bir yere gidebileceklerini söylemektedir- evet böyle bir bağlamda mücadele için kimlikten başka alternatif yoktur. Fakat bence doğuştan bir kimlik için mücadelenin daima bağımsızlığa/kurtuluşa götüren daha ileri bir perspektifle bağlantılandırılması gerekir, bu bakış açısı CLR James ve diğer doğuştan kimlik karşıtlarına aittir ve ben onlara büyük saygı duyuyorum. Bir taraftan siz kendinizi temsil hakkınız, kendi etos ve etnos’unuzun olmasını istiyorsunuz, oysa bunlar milli mücadele/ulusal bağımsızlığın ötesinde benim kurtuluş dediğim daha büyük bir perspektifle bağlantılandırılmazsa –sınıflar, isterseniz diğer kabileler arasındaki ilişkiler sorununu ciddi şekilde ele almayı içeren bir kurtuluş perspektifiyle ben buna tamamen karşıyım. Ben bunun şiddetli şekilde tehlikeli ve korkunç bir tuzak olduğunu düşünüyorum. Bu hiçbir yerde İsrail davasından daha iyi ve açık bir şekilde görülemez. Lübnanlı Hristiyanların davasında da bu husus az da olsa söz konusu.

– *Son bir soru. Son Ufuktan Sonra/After the Last Sky kitabınız az ya da çok açıkça politik bir kitap, değişik bir edebi modda ve bir*

tür Filistin halkı “profili” sunuyor. Bu kitaba ilişkin hangi tepkiler alıyorsunuz ve Kurbanları Suçlamak’a yönelik tepkiden farklı bir tür tepki umuyor ya da bekliyor musunuz?

– *Son Ufuktan Sonra*’yla ilgili olarak aldığım tepkiler genel olarak çok iyi. İnsanlar onu okudu; nispeten iyi sattı –açıkçası pek de iyi değil ama- o birçok yerde gözden geçirme yazısına konu oldu, ciddiyetle, ilgiyle birçok kez analiz edildi. Onun amacı kişisel bir kitap olmasıydı ve kendisine hayran olduğum Jean Mohr ile ortak bir çalışma olması tasarlanmıştı. Kendisi özel bir dışarıdakilerdendir, Filistinli olmayan bir fotoğrafçıdır, resimleri bende muazzam etki uyandırıyor. Ayrıca onun sürgün kaynaklı bir kitap olması amaçlanmıştı. Çünkü ben en sonunda anladım ki, ben resimleri ancak kendimi Filistinle bağlantılandırmak için kullanabilirim, çünkü ben oraya gidemem ve gerçekten onun fotoğrafladığı insanları ve yerleri göremem. Öte yandan *Kurbanları Suçlamak*’ın ise tartışma yaratmak ve politik algılara ve süreçlere büyük oranda karşı koymak için yazılmış bir kitap olması tasarlanmıştı. Şu anda yeterli kanıtım olmamakla birlikte bu kitabın anaakım kültürde *Son Ufuktan Sonra* kadar tartışılmadığı veya gözden geçirilmediğini düşünüyorum. Çünkü o ele alınması son derece zor tezler ileri sürmektedir. (Not: Mayıs 1988: ilk baskı ABD ve İngiltere’de iki ay içinde tükenmiştir.) Örneğin New York Times’ın onu gözden geçirmeyeceğine eminim. Ne de The New York Review of Books ve benzerleri. Fakat ben onun bu gibi konulara ilişkin daha ileri tartışmalarda bir tür anahtar kitap olacağını umuyorum. Onun basım tarihi ve zamanı hakkında öngörülen bir şey yoktu, bu tamamen konjonktürel bir şey. Fakat sanırım o şekilde kullanışlı olacak. İnsanlardan şu ana kadar aldığım ve genel olarak oldukça olumlu tepkilere baktarsak –gazeteciler ya da medyadan bahsetmiyorum- işaretler tamamen de umutsuz değil gibi geliyor bana.

Bruce Robbins

Social Text, Duke University Press,
Durham, North Carolina, 1998

XVIII

KENDİ KENDİNİ DEĞERLENDİRME İHTİYACI

Bu röportaj aynı anda hem İngilizce hem de Arapça olarak yayınlanmıştır. İlk defa FKÖ'ye karşı duruşu bu kadar eleştirel ve kamuoyuna açık olarak ele aldım bunda. Ve bu benim onlardan kopuşumun habercisi oldu. Hiç şüphesiz başkaları da Arafat'ı parti bakış açısıyla eleştirmişti; fakat benimki, bağımsız bir entelektüel bakış açısından hareketle ortaya konmuştu. E.W.S.

– Bu röportaja başlamadan evvel özeleştiriye ihtiyaç hakkındaki aşağıdaki değerlendirmeyi yapmak istiyorum. Benim görüşlerim, Filistinli duruşa geri dönmek ve FKÖ'nün Filistin halkının yegâne ve tek meşru temsilcisi olduğu çabalarının bir parçası olarak görülmelidir. Bu bakımdan ben bir yabancı, dışarıdan birisi olarak konuşmuyorum. Ben FKÖ'nün bir parçasıyım, bizi Cezayir deklarasyonuna götüren uzun mücadeleye ben de katıldım. Fakat endişeliyim ben; çünkü bizler kazanmak için çok şeyler feda ettiğimiz şeyleri kaybetmek üzereyiz. Burada söyleyeceklerimi bana söylettiren de bu endişelerimdir. Buradaki eleştiri, dışarıdan değil içeridendir.

– ABD hükümeti kendi hareketlerini temellendirirken, diyalogu durdurmak ve FKÖ'nün ABD'deki etkinliklerini yavaşlatmak isteyen İsrail taraftarlarının baskısı altında olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan bu tarz tedbirler almaktadır. Acaba İsrail baskısının sınırları nerede durmaktadır ve özellikle AIPAC'inkiler (American-Israel Public Affairs Commitee)? ABD'nin özrü nerede başlıyor?

– AIPAC’ın bu ülkedeki İsrail lobisi olduğu herkesin malumu. O son derece etkili bir lobi gücüdür ve iradesini ABD hükümetine dayatma gücüne sahiptir. Yine de ona karşı durmak ve direnmek olası...Onların hedefi İsrail’in çıkarlarını savunmak. Bu çıkarlar öncelikle İsrail’e finansal yardım sağlamak ve ona sınırsız politik destek vermektir ve ikinci olarak da Filistinlilerin kendi self-determinasyon haklarını kazanmalarını engellemektir...

– *AIPAC’ın diyalogu kesmek ve Arafat’a giriş vizesi vermemek gibi tedbirlerinin ABD-Filistin diyalogu üzerinde ne tür bir etkisi var?*

– Bana göre bir şeyi bilmemek özür değildir. FKÖ 1974’ten beri BM’nin aktivitelerine katılmaktadır. Onun ABD’deki işlerin akışını/doğasını etüd edecek vakti vardı. ..Benim sormak istediğim soru şu: Acaba FKÖ, ABD’yle ciddi şekilde uğraşma konusunda ne zaman elindeki kaynakları kullanacak? Şunu tekrar etmek istiyorum: ABD büyük beyaz baba değil. O bir hakem/yargıç değil. O çatışan bir taraf ve İsrail’i destekliyor. İsrail ABD yardımı olmadan, bugüne kadar Batı Şeria’da Gazze şeridinde tanık olduğumuz türden barbarca eylemlerini, katliamlarını, insan hakları ihlallerini sürdüremezdi.

Bence bizim kendimizi ABD’nin ve İsrail ve Filistin arasındaki diyalogla ilgilendiğini iddia eden İsrail taraftarı unsurların merhametine bırakmak trajik bir hata. ABD’de Filistinlilerin haklarını destekleyen birçok kişi, kurum ve kuruluş var. Aslında bu güçler mobilize edilmeli. FKÖ bunu yapmak yerine ne yazık ki dost olduklarını iddia etmesine rağmen gerçekte başka çıkarları ve amaçları temsil eden kişilere bel bağlamaktadır. Bunlar aslında ABD halkı ile Filistinliler arasındaki ilişki bozucular ve aracılardır. Ben bunun büyük hata olduğunu düşünüyorum.

– *ABD resmi yetkilileri Filistin-ABD diyalogunun somut hiçbir sonuç doğurmadığını söylemektedir. Bu diyalogu siz nasıl değerlendiriyorsunuz, sizce o nereye gidiyor?*

– Bu buluşmalar bizim çıkarlarımıza hizmet etmedi. Biz ABD politikasına ilişkin sorular sorduğumuzda herhangi bir yanıt alamıyoruz. Çoğu zaman bu toplantılar ABD’nin talebi üzerine oluyor

bizim talebimiz üzerine değil. Oysa bizler nasıl Vietnamlılar Henri Kissinger’la Paris’te uğraşırlarsa aynı yöntemle ABD ile uğraşmayı öğrenmeliyiz; keza Cezayirlilerin Fransızlarla uğraşma yöntemi gibi yöntemlerle. Bu bir yetişkin ile çocuk arasındaki maç değil. Bu iki taraf, iki karşıt arasındaki bir mücadele; her ikisi de gerçek bir çatışmaya karışmış durumda, bir taraf yani Filistinliler kendi hakları için mücadele ederken diğer taraflar yani ABD ve İsrail, Filistinlilerin haklarını bastırmaya çalışıyor. Bu bakımdan bu durumu çok dikkatli ve ciddi şekilde ele almalıyız.

Bu diyalog ne ABD toplumuna ne de onun ABD politikasına ilişkin tam, ciddi ve detaylı bilgiye dayanmamaktadır, bu ülkedeki mevcut kaynakları doğru anlamak ve onları nasıl mobilize edeceğini bilmek. Örneğin benim bildiğim kadarıyla bizler ABD’nin bu diyalog oturumları ile nereye varmaya çalıştığını tüm dünyaya planlı bir kampanya ile anlatmaya çalışmadık. ABD hiç utanmadan bizim endişelerimizle hiç uğraşmazken İsrail’in endişelerini dile getirmektedir. ABD’de gözlemlediğimiz tek şey, Amerikalı ve İsraillilerin şu mealdeki raporları: Kendileri tatmin olmamışlar, çünkü ABD FKÖ ile diyalogu götürmekte ya da çünkü FKÖ ABD’nin taleplerine olumlu cevap vermemektedir. Filistinlilerin duruşlarını dışarıdaki dünyaya açıklamaya yönelik hiçbir girişim yok. Benim açımdan bu Filistin aklına yönelik korkunç bir çarpıtma.

– *Bu, diyalogu durdurmaya yönelik bir çağrı mı?*

– Hayır. Ben daima diyalogun iyi bir şey olduğuna inanmışımdır ve onu desteklemişimdir. Cezayir kararlarını da destekledim. Ben her zaman iki devletli çözüme inanmışımdır. Yıllarca buna çağırdım herkesi. Bu sağlam/değişmez bir tavrı. Ben bizlerin en sonunda iki devlet ve halkın yan yana aynı topraklarda yaşayacağı bir formülasyona varacağımıza inanıyorum. Yine de endişeliyim çünkü bizler bu karışık ve zor durumu yanlış anlıyoruz. Bizim bu durumla uğraşma yöntemimiz zayıf. Bizler intifada vasıtasıyla kazandığımız başarıları etkin şekilde kullanamıyoruz. Bu bizim hatamız.

İsrail ve ABD hükümetleri bizim düşmanımız. Mantıksal olarak bizler, onlar bize ne yapıyorsa ona benzer bir düzeyde şey yapmalı-

yız. Biz lütfen bizimle konuşun diyemeyiz. Burada büyük farklılık var. Her ne olursa olsun bizler zayıfız, bizim stratejik ortaklarımız olmadığı gibi yeterli silahlı güçlerimiz de yok. Bizim sadece cesur ve yaratıcı bir halkımız var, onlar Batı Şeria ve Gazze'deki işgale karşı sınırsız bir bağlılık sergiliyorlar. Bizler bu gücü kullanmak için bu realiteyi ABD arenasına anlatacak kadar yeterli temsilcilere ve temsile sahip olmalıyız. Ve bu durum şu ana kadar gerçekleşmedi.

Filistin mücadelesinin günümüzde iki temel arenası, işgal edilmiş topraklar ve ABD'dir. ABD'de hiçbir kazanım olmadı. Siz bir haftadır New York'tasınız, hiçbir Filistinlinin açıklamasını duydunuz mu? TV'de hiçbir Filistinli temsilci gördünüz mü? Herhangi bir yazı ya da açıklama gördünüz mü? Ya da herhangi bir gösteri? Bu sessizlik insanı sağır ediyor...

Filistinlilerin ABD'deki çabaları hakkında soru sorma zamanı geldi. Acaba neden küçük Filistinli dükkânların çer çöp için diğerleriyle kavga ettiği bir arena haline geldi ABD? Bunun bir faydası yok ve Washington, Boston, San Fransisco ve New York'taki şu ya da bu yerlerde bir anlamı yok. Böyle basit bir şeyin, neden muazzam politik ve milli bir görevin –yani Filistin davasını ABD'de akıllı, mantıklı sunma işinin- yerine bir alternatif haline gelmesine izin verildi? Çünkü son tahlilde bunu ancak doğru şekilde yaparsak biz kazanırız.

...Bu ülkede birçok kurum, üniversite, kent, mesleki kuruluş ve sayısız topluluk var ki, onlar tamamen bizi destekliyor. Yine de bunlar mobilize edilmedi, kullanılmadı ya da onlardan hiçbir şey istenmedi. Her şey Tunus ile Washington arasında kapalı kapılar ardında ayarlandı. Onlar buraya geliyor ve gidiyorlar, bunun sonucu bu. Bizim ABD'deki mevcudiyete ilişkin ihtiyacımız iyi analiz edilmeli ve iyi koordine edilmeli –yani entelektüel ve direnişçi bir mevcudiyet, stratejik olarak koordineli ve planlı. Bu tür bir mevcudiyet bizim etkinlik önceliğimizizin ön saflarında olmalı, değilse Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki cesur insanların mücadelesinin meyvelerini asla toplayamayız. Onlar boşuna ölmüş olacaklar. FKÖ'nün bunu yapması gerekiyor: O, ABD arenasını buna göre or-

ganize etmeli ve onunla ciddi şekilde uğraşmalı, aksi takdirde tesa-
düflere ve bireysel çabalara terkedilecektir başarı.

...Daha önce de söylediğim gibi diyalog durmamalı, tam tersine
genişletilmeli. Biz amaçlarımız doğrultusunda baskı --diyalog bas-
kısı- uygulamalıyız. Örneğin şimdiye kadar FKÖ resmen terörist
bir kuruluş olarak kabul edildi. Bizler bu diyalogun ışığında
FKÖ'nün satüsü terörist bir kuruluştan politik bir kuruluş ya da
ulusal bir otoriteye doğru değişmedikçe ABD ile görüşme masası-
na oturmamalıyız. Bu bakımdan tüm bu al-ver faktörleri, baskı, pa-
zarlık bu davada kullanılmalı. Biz Tunus'ta öylece oturup da ABD
elçisinin bize İsrail'in pozisyonunu açıklamasını dinlememeliyiz.

ABD sırf meraklı bir seyirci değil, o çatışmanın bir tarafı ve İsrail'e her yıl 4 milyar doların üzerinde yardım yapmaktadır. Sovyet yahudilerinin yerleşimi için İsrail'in istediği para ABD vatandaşlarının ödediği vergilerden alınacaktır. FKÖ bu konuda en ufak bir açıklama yapmadı, oysa Sovyet yahudilerinin göç probleminin, Batı Şeria'da ve Gazze'de yeni yerleşim bölgeleri açılmasıyla çözüleceğini son beş yıldır herkes biliyordu. Şimdiye kadar bu konuda hiçbir tavır almadık.

– *ABD'nin İsrail seçimleriyle ilgili duruşunu ve Mısır'ın bundaki rolünü nasıl okuyabiliriz?*

– Bu, intifadayı durdurmak demek. Bu noktada Başkan George Bush yönetimi ile Likud partisi arasında buna nasıl ulaşılacağı konusunda politik bakış açısı farklılığı var sadece. Şamir ABD'nin self-determinasyon konusundaki çalışmasının ilerleyişini düpedüz durdurmak istiyor, Amerikalılar ise buna olası en az zararla ulaşmak istiyorlar. Yine de ABD'liler Likud'un reddettiği realitenin varlığını kabul ediyorlar.

Bundan dolayı Mısır'ın arabuluculuğuyla Yasir Arafat, Husnü Mübarek ve Şimon Perez arasındaki müzakereler özellikle önemli, çünkü bunlar ABD ve İsrail hükümeti içindeki çatlakları derinleştirmektedir. Bu bağlamda bunlar güzel şeyler ama yeterince güzel değil. Daha fazlası gerekli. Esas gerekli olan şey, İsrail işgalinin politikalar ve ABD toplumu vasıtasıyla medyada daha fazla kamuya mal edilmesidir.

Bu bakımdan bizim ana görevimiz İsrail'in Batı Şeria ve Gazze işgalinin gayrı meşruluğunu vurgulamak olmalıdır. Bu bizim temel önceliğimiz olmalı. Zira Batı Şeria ve Gazze'nin işgali ancak ABD yardımı ile mümkün olmuştur. Bu çok açık bir konu. Şayet bu nokta ABD'de çok sayıda insan tarafından anlaşılmazsa bizim şu an içinde olduğumuz taktiksel ve politik mücadeleyi asla kazanamayız...

– *Açıkça siz işgale karşı askeri bir seçeneğe inanmıyorsunuz. Fakat acaba Filistinliler işgali sırf politik mücadele ve diplomatik etkinlik ile bertaraf edebilirler mi?*

– Evet edebilirler, fakat bunu ancak ellerinde bulunan tüm aygıtları/imkânları kullandıklarında yapabilirler. Burada ben ABD'den bahsediyorum. Ben Batı Şeria'da gerçekleşen şeyleri tartışamam, çünkü orada yaşamıyorum. Yine de bizler mücadelemizi elimizdeki tüm kaynakları –zihinsel, politik, ahlaki ve temsili- kullanarak yapmazsak başarıya ilişkin de bir beklentimiz olamaz, çünkü bizler gerçekten çok güçlü düşmanlar tarafından âdeta kilitlenmiş durumdayız. Fakat güçlü düşmanlar bile yenilebilir, nasıl intifada İsrail işgalini bertaraf ettiyse.

...Bizler zor bir görevle karşı karşıyayız ve belki de bizim şu ana kadar karşılaştığımız en zor görev bu. Fransızlar ve Amerikalıların durumunun tam tersine bizlerin sıradan bir düşmanımız yok. Bizler Holokosttan sağ çıkan kişileri temsil eden İsrail yahudileriyle karşı karşıyayız. Bu bakımdan onların ahlaki bir pozisyonu var. Bu durumu anlamalıyız, takdir etmeliyiz ve bunun için de onunla ciddi şekilde mücadele etmeliyiz. Ayrıca günümüz dünyasının en büyük askeri ve ekonomik gücünün desteğine sahipler onlar. Bu güç onlara yardım etmeye de kararlı...

– *Glasnost ışığında Sovyetlerin Filistin sorununa karşı tavrını nasıl buluyorsunuz? Herhangi bir endişe edici durum söz konusu mu?*

– Glasnost'a dayalı Sovyet politikası Soğuk Savaşın gerginliğini azaltmak üzere. Bildiğiniz gibi ben bu konularda uzman değilim fakat benim izlenimim şu ki, Sovyetlerin müttefiklerine yardım konusunda geri adım atması tüm cepheleri kuşatmaktadır. Sovyetler Küba'dan, Namibya'dan, Nikaragua'dan ve bir dereceye kadar da

Afganistan'dan çekildi. Tüm bunlar yeni bir Sovyet-ABD ilişkisi döneminin parçası. Benim izlenimime göre bizim durumumuz Sovyetlerin bu politikasıyla daha da zayıflamıştır. Bu iki süper gücün çıkarlarının, kendi self-determinasyon hakları için mücadele eden küçük devletlerinkinden farklılık arzettiğine şüphe yok. Örneğin İsrail'in ABD üzerindeki baskısının nasıl da başarılı olduğuna bakın bir. İsrail, ABD'ye baskı yapıyor ki, o da Sovyetlere baskı yapsın ve daha fazla yahudi başka yerlere değil de İsrail'e göç etsin. Bu kampanya başarılı oldu ve bize çok pahalıya mal oldu, çünkü bu yahudiler de Batı Şeria ve Gazze'de oturmak istiyorlar. Bu bakımdan bizim bu konularla uğraşmamız lazım.

– *Yasir Arafat'a vize verilmesine ilişkin tartışmayı ve ABD'nin buna ilişkin tutumunu nasıl görüyorsunuz?*

– Arafat'a vize verilip verilmemesine ilişkin tartışma bir ulus olarak biz Filistinlileri küçük düşürüyor. Ben Arafat'ın yerinde olsam, ben ancak resmen davet edilirse ABD'yi ziyaret ederim diyerek buna son noktayı koyardım. Fakat vize konusuyla ilgili bu kamusal komedi bizim halkımızı yaralayacak...

Hisham Melhem,
The Dawn/El Fecr, Karaçi, Pakistan, 1990

XIX

DAHA FAZLA HÜSEYİNLER İÇİN BİR FORMÜL

Bu tartışma Körfez Savaşı zamanında gerçekleşmiştir.

E.W.S.

– *Filistinlilerin ve diğer Arapların Saddam Hüseyin'i desteklemek için bir araya geldiklerine ilişkin birçok haber var basında.*

– Filistinliler aptal değil ve Saddam Hüseyin'i kurtarıcıları olarak görmüyorlar. Filistinlilerin Saddam Hüseyin'e yönelik coşkuları konusunda yapılan ucuz reklam bizim ABD ve İsrail tarafından hayal kırıklığına uğratılmamızın bir ifadesidir. Filistinliler, bir tiran, bir maceracı ve Arap dünyasında sabıkası korkunç olan birisinin kendileri için bir ümit imkânı taşımadığını biliyorlar. Üstelik her Filistinli biliyor ki, şayet onun İsrail'e karşı kimyasal silahlarla saldırı tehditleri gerçekleşirse, en az İsrailliler kadar Filistinliler de ölecektir. Dolayısıyla biz özellikle mutlu ve minnettar değiliz.

Yine de hem aptalca hem de acıklı bir durum olan Saddam'ın devrilmesi insanlara, petrolü hariç tamamen gözardı edilen Arap dünyası hakkında konuşma şansı vermektedir.

Olası gelişmelerden dolayı gözü korkmuş ve âdeta donup kalmış olmayan bir Arap da yok. Arabistan'dan olup telefonda konuştuğumu insanlar, Irak ve ABD'lilerin ziyaretleri dolayısıyla korkmuş durumdalar. Ev ve ailelerin yerlerinden edilmeleri büyük miktarlarda. Tüm Arap dünyasında insanlar âdeta kaçıyor.

– *Amerikan müdahalesine yönelik tepkileri nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Bush’un da dediği gibi orta ölçekli hiçbir Amerikan kenti yok ki kimi sarsıntılara sahip olmasın. Saddam’a karşı olanlar bile ABD’nin Irak’ı yıkması durumundan çok da memnun değiller. ABD çok aceleci ve tehditkâr davrandı. Tam bir geri çekilmeyi sağlayacak bir Arap çözümü de bulunabilirdi. Dolayısıyla birlik gönderen tüm liderler (bu da muazzam ABD baskısı sonucu oldu) muhtemelen Fas Kralı Hasan hariç kendi ülkelerinde ciddi sıkıntılarla karşılaşacaklardır. Suudlular iyici zor durumda. Biraz nefes alacak yer açmak ve kitlesel askeri çatışmanın yanı sıra başka çözüm yollarının olup olmadığını görmek onların lehineydi. FKÖ bunu yapmakta, keza Ürdünlüler ve Mısırlılar da kendi puslu yollarıyla bunu yapmaktalar. Araplar savaş gelirken elleri kolları bağlı beklememez. Onlar umutsuzca durumu kurtarmaya çalışıyorlar.

– *Nasıl yani?*

– Mesela Suudlular, Amerikalılar ile Iraklılar arasında duracak bir Arap gücünü ileri sürmeye istekli olduklarını açıklayabilirler. İkinci seçenek, Irak ile Kuveyt arasındaki tartışmaları çözmek için Kuveyt’ten çekilmenin önünü açacak bir müzakere olabilir. Arap dünyasındaki hiçkimse Kuveyt’in sürekli şekilde ilhak edilmesini beklemiyor.

– *Bu krizin Filistinliler üzerindeki etkisi ne oldu?*

– Birdenbire âdeta bir felaket oldu. Batı Şeria ve Gazze’deki Filistinliler Körfez’deki Filistinlilerin göndereceği havalelerle yaşıyorlar –özellikle en çok Filistinlinin yaşadığı Kuveyt’teki Filistinlilerden. Aynı şekilde birçok Körfez şeyhliği ile FKÖ arasındaki ilişkiler de mali olarak tehdit altında. Benim şahsi kanaatim FKÖ’nün Arap Ligi’ndeki tartışmalara katılması bir hataydı. Zira FKÖ bir ülke değil. Onun pozisyonu (Irak’ı kınama konusunda) çekimserlikti, fakat basında yanlış anlatıldı bu. Sanki Kuveyt’e karşı oy kullanmış gibi algılandı ki, aslında öyle değildi. Son olarak bu kriz İsrail’deki sağ kanadın açıkça daha da yükselmesine neden oldu ki, böylece şu anda Arap dünyasına ilişkin bakış açısı bir nevi

doğrulanmış oldu. Yine de Filistin sorunu tekrar ortaya konulmak zorunda, zira Orta Doğu politikaları açısından merkezi bir yer teşkil eden sorunları gündeme getiren bir Filistin halkı var. Irak örneğindeki gibi saldırı ve ilhaka yönelik uluslararası tepkiye bakılınca bu tepki Filistin bağlamında da diğer Arap ülkeleri tarafından gündeme getirilecektir. Arap topraklarına yönelik yirmi üç yıllık işgale de biraz dikkat çekilmeli.

– *Arap dünyasında daha seküler, demokratik ve ilerici rejimleri destekleyecek ne tür bir Batılı politika olabilir sizce?*

– Öncelikle İsrail'e yönelik kimi sınırlamalar olabilir ki, onun hiçbir şeyi kabul etmeyen tavrı bölgede ABD'ye yönelik içerlemeyi daha da artırmıştır ve atacıl Müslüman reaksiyonun büyümesini hızlandırmıştır. İkinci olarak bölgeyle, orduların dışında ve ABD'nin kendi hayati çıkarları dışında araçlarla ilgilenmeye yönelik ciddi bir girişim olabilir. Üçüncüsü Arap dünyası ile Batı arasında bir nevi kültürel bir demir perde var, özellikle de ABD arasında. Örneğin geçen beş yıl boyunca Arap edebiyatının çok sayıda temel eseri İngilizceye çevrildi, oysa bunların hiçbirisi burada değerlendirme konusu bile olmadı. Arap dünyasının çılgın müslümanlar veya teröristlerden oluşan bir hayal alemi olduğuna dair bir kanı var. Arap dünyasındaki buna benzer şeylerin çoğu eleştirilmeli ama buradaki yazıların çoğu da başka bir imajın inşasını imkânsız hale getirdi. “İslam'ın Öfkesi” veya “Arapların Çılgınlığı” üzerine Bernard Lewis ve diğerlerinin kaleme aldığı muazzam miktarda “ilim mahsülü” yazı var. Bu ne ilim adamlığı, ne tarihi şimdi? Demagojiden başka bir şey değil. Tam tersine bunlar, geçmişin muhasebesini yapmayı ve geleceğe doğru ilerlemeyi imkânsız kılıyor.

• Son olarak Arap dünyasındaki petrol gibi kaynakların Arapların egemenliği ve otoritesi altında olması gibi modalitelere ilişkin genel sorun ortada. ABD'yi ilgilendiren şey, kolay ulaşım ve arz sağlayan boyun eğen liderler. Bu daha fazla Saddam Hüseyinler yaratmaya yönelik bir formüldür.

ABD politikasında hiçbir hareketin ve değişimin olmayışı, bizlerin ağır bedeller ödediğimiz şeylere yol açıyor. Bu Suriye ve Irak'ta-

ki gibi ulusal güvenlik devletlerine yol açmaktadır, yani “Biz Arap ulusunu savunmak için baskı uygulamalıyız.” gibi yaklaşımlara. Bu Batının ancak rehineler ve teröre kulak asacağını söyleyen kişilerde de dini umutsuzluğu körüklemektedir. Bu para kazanmaktan başka şeylerle ilgilenmeyen yetkesiz bir burjuvazinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim Körfez’e bir bakın, liderler ile oraya gelen yabancılar ve orta sınıf arasındaki anlaşmaya bir bakın. Burada dikkati çeken şey şu: İstedğin kadar para kazan, fakat asla politikaya karışma. Bir sivil toplum söz konusu değil. Üniversiteler bile devletin güvenlik biriminin bir parçası kabul ediliyor.

Tüm kabalığına rağmen Saddam Hüseyin kendisini üreten çevreden ayrı düşünülemez –ve bu çevre ABD politikaları tarafından şekillendirilmiştir.

L.A. Weekly
Los Angeles, 1991

XX

ABD'DEKİ FİLİSTİN SESLERİ

– *Son zamanlarda Filistinlilerin ABD'deki çabalarını eleştiriyordunuz. FKÖ liderlerinin bu tarz bir eleştiriye tepkileri ne oldu?*

– Daha yeni Tunus'taydım ve size tüm samimiyetimle söylüyorum ki, benim ABD'de, Avrupa'da ve Arap dünyasında karşılaştığım Filistinlilerin çoğu benim yaklaşımıma destekliyor, çünkü bizim ABD'deyle temasımız büyük oranda bir cehalet ürünü ve işgal edilmiş topraklardan sonra gerçekten en önemli mücadele konusunun ne olduğu unsuruna yeterli dikkat çekilmeden yapılmış çabalardı.

Ben Filistin liderliğinin Amerika'nın ne olduğu, Amerikan politikasının ne tür bir şey olduğu, baskı gruplarının nasıl çalıştığı, kongrenin nasıl çalıştığı, medyanın nasıl çalıştığı ve değişik kültür sektörlerinin nasıl çalıştığı konusundaki bilinç düzeyi dolayısıyla biraz cesaretim kırılıyor ve bu konuda kötümserim. Tüm bu konular bizim Tunus'taki halkımızın meçhulü. Ve sanırım daha iyi anlamak için de bir çaba göstermiyorlar. Onlar ABD ile muazzam bir zayıflık ve cehalet tavrıyla ilişki içindeler.

– *Siz ABD'deki Filistin ofislerini etkisiz olmaları ve organizasyondan uzaklıkları dolayısıyla eleştiriyorsunuz. Bu tarz bir eleştirinin Tunus'taki liderlik üzerindeki etkisi ne oldu?*

– Bu tarz bir eleştirinin sonucu olarak ben de dahil birçok kişi şu an yaptıklarımızı temizlemeye yönelik bir hareket içinde göründük. Bir iki hafta içinde birtakım değişiklikler bekliyorum. Bu de-

ğışıklıkları yapmak kaçınılmaz ve gerekli, çünkü barış süreci durmaya doğru gidiyor ve bizler yavaş yavaş daha az karşılık alarak daha fazla ödün vermeye doğru itiliyoruz. Filistinlilerin mesajı Amerikan halkına doğrudan gelmiyor, burada esas engel ABD hükümeti, hükümet tamamen İsrail taraftarı, açık iç nedenlerle inanılmaz derecede ihtiyatlı ve İsrail'den bir ödün koparıırken bizden beş koparıyor. Bu kabul edilemez ve bizler onlara yönelik daha fazla baskı uygulamalıyız. Bence bizler ABD hükümetinin bize karşı uyguladığı inanılmaz şekilde eşitsiz ve çifte standartlar konusunda kamuoyunu aydınlatmaya yönelik bir kampanya başlatmalıyız.

– *Size bir soru soracağım ve dürüstçe cevap vermenizi bekliyorum. Başkan Arafat'ın NBC'deki "Basınla Başbaşa" isimli son röportajı hakkında ne düşünüyorsunuz?*

– Onun iyi bir performans olduğunu düşünmedim. Belki onu ABD medyasının nasıl bir şey olduğunu bilmesi beklenmeyebilir. Bunu ona biz açıklamalıyız. Fakat ben onun kesinlikle İngilizce konuşması gerektiğine katılmıyorum. Örneğin Gorbaçov geçen beş yıl dünyayı herkesten daha fazla salladı ve bir kere bile İngilizce konuşmadı, sadece Rusça konuştu. Bence Başkan Arafat da soru soranlarla bir ileri bir geri uğraşacağına sadece Arapça konuşmalı. Açıklamalarını da Arapça yapmalı, bu da her zaman kaçınılmaz olarak bir soruya cevap olarak değil de Amerikan halkına bir mesaj vermek için olmalı. Filistinlilerin barışa, ılımlılığa ve politik vizyona ilişkin mesajları.

– *Kendisiyle bu konuda konuşma fırsatınız oldu mu?*

– Hayır. Fakat Tunus'a gittiğimde NBC'deki röportajla ilgili bir kaseti yanımda götürdüm ve korumalarından birine onu verdim, başarılı bir şey gibi!

– *Başkan Arafat'ın Batı medyasıyla temasında kendisine yardımcı olacak medya uzmanları var mı?*

– Hayır, onun hiçbir şeyi yok.

– *Bazı kişiler siz de dahil entelektüel Filistinlileri, hem Arafat'a ulaşma imkânınız var hem de ona bu gibi konularda bir uzman olarak yardımcı olabilirdiniz diye suçluyor.*

– Onun kendisine olabildiğince yardımcı olacak yetenekli birçok genç var çevresinde. Fakat onun esas ihtiyaç duyacağı şey, kendisiy-

le sürekli temasta olup kendisine medyanın politik yaşamdaki rolünü tam olarak anlamasına yardımcı olacak tam zamanlı bir medya danışmanı. Medya ve özellikle televizyon, sadece ekranlarda gerçekleşen bir şey değil, bilakis o yirminci yüzyılın sonlarındaki politikanın en önemli enstrümanı. Arafat'ın ihtiyacı olan şey, işi özellikle bu ülkedeki tüm medya olasılıklarını ve yine TV'deki olasılıkları kullanacak tam zamanlı bir kişi ve böyle bir husus da hem Filistin davasını hem de Amerikan dünyasını çok iyi bilen ve TV medyasını kullanmayı bilen birisi tarafından gerçekleştirilebilir. Bu tamamen bir uzmanlık işi, çok önemli fakat tümüyle de ihmal edilmiş durumda. Arafat bunu kendi yaşam biçimi, kendisine dayatılan sürgün yaşamı ve Arap dünyasında bir politik üs ya da merkezin olmayışı dolayısıyla yapamaz muhtemelen. Bunu bir başkası yapmalı, muhtemelen kendisi yapamaz ve bu Tunus'ta oturarak da yapılamaz.

– *Son zamanlarda Arap basınında FKÖ'nün sizin gibi ya da Abu-Lugad gibi bir Amerikalı-Filistinlinin ABD'de enformasyon göreviyle görevlendirilmesine yönelik bazı haberler çıktı. Size böyle bir şey teklif edildi mi?*

– Bu konuda konuştuk ve size söylemeliyim ki, bizim görüşlerimize yönelik olarak Tunus'ta çok çok olumlu bir yaklaşım vardı. Profesör Abu-Lugad ile beraber gittim ve beş gün geçirdik, Başkan Arafat'ı ve İcra Komitesini gözlemledik ve şu an size söylediğim şeyi onlara da dedik. Cevap oldukça olumlu idi ve muazzam bir olumlu görüş var gözüküyor. Pek tabii bu gibi düşünceler konusunda eyleme geçilmesi önemli ve bunun gerçekleşeceğini umuyorum.

– *FKÖ yakınlarda dünyadaki diplomatik personelinde bazı değişiklikler olacağını ilan etti, Washington ofisindeki Hassan Abdul Rahman da dahil. Bunun sizin eleştirileriniz sonrasında geldiğini düşünüyor musunuz?*

– Aslında bu, bahsettiğimiz konuyu ne kadar ciddiye aldıklarına yönelik bir işaret ki, bu güzel bir şey! Tüm diplomatik servisler elçilerini değiştirirler, bizimkilerin değiştirilmesi zamanı da şimdi oldu, örneğin Amerika'daki Filistin temsil gücünü en yeterli ve iyi kişilerden seçmek önemli. Şikayetleneceğim tek husus, Filistinlile-

rin ABD'deki aktivitelerindeki koordinasyonsuzluk. Örneğin iki ya da üç haftadır bu ülkede FKÖ'nün en ileri gelen kişileri burada ve hiç kimseyle bir konuşmaları, diyalogları olmadı. Sadece kendi işlerini yapıyorlar ve ülkelerine dönüyorlar. Oysa bence daha doğru bir bakış açısı, onların en azından bu ülkedeki Filistinliler ile temas etmeleri olurdu ki, onlar olayları takip ediyorlar ve kendi değerlendirmelerini onlara aktarabilirler.

– *Sizce Filistinin ABD'deki enformasyon politikasındaki noksanlığının çözümü nedir?*

– Bir entelektüel ve bağımsız biri olarak bence bizler bunu halkımıza açıkça söylemeye devam etmeliyiz ve ihtiyacımız olan şeyde ısrar etmeliyiz. Bu ülkede etkili bir Filistin mevcudiyeti ve sesi organize etmeliyiz ve bunu şu an yapıyoruz. “Filistin İşleri Amerikan Konseyi” şeklinde adlandırılacak bir tür meclis gibi bir şey kuracağız, bu konsey bu ülkede akıllı ve koordineli bir mevcudiyet oluşturmak üzere tüm Filistinlilerin çabalarını toparlamaya çalışacak. Bu şekilde o, bizim halkımızın ve intifadanın görüşlerini ifade edecek bir ses olacak.

– *Barış süreciyle ilgili görüşünüz nedir ve Washington'da ABD, Mısır ve İsrail arasındaki toplantıdan neler çıkabileceğini düşünüyorsunuz?*

– Benim kanaatime göre süreç son derece yavaş, hatta komik, büyük oranda Şamir ve sağ kanat Likud partisinin lehine. İdare son derece ihtiyatlı, hayal gücü olmayan bir yapıya sahip ve Filistinlilerin özelemlerine karşı da son derece düşmanca. İki yüzlülük de not edilmeli burada. Aynı yönetim dünyanın başka yerlerinde demokrasiye yönelik çabaları desteklerken her nasılsa İsrail baskısı ve tiranlığına karşı Filistinli direnişini dışlıyorlar. Bence bunlar aynı şeyler ve aslında Doğu Avrupa bile Filistin intifadasından çok şey öğrenmiştir.

Tüm bu olumsuz hususları bir araya getirdiğinizde şunun da söylenmesi lazım: İnsan İsrail basınına okuduğunda görmektedir ki, İsrailliler de kendi bakış açılarına göre ilk defa realiteyle karşılaşmaya zorlandılar ve bence bu ince/zayıf bir açılım, o asla abartılmamalı ve bunun bizim zaten beklediğimiz bir şey olduğu söylenmeli. Fa-

kat yine de bir açılım. Bu bakımdan da bizlerin bu noktada ileriye dönük olarak maksimum politik koordinasyon, zekâ, stratejik düşünme, doğru değerlendirmeye ihtiyacımız var. Bizler öylesine anlık ve umarsız şekilde ilerleyemeyiz. Sanırım bu dönem en zor dönem, çünkü cesaretin kırılması çok kolay. Burada önemli olan şey, bu son derece karmaşık dönemi ayrıntılı bir plan ile ele almak ve onu bizim birinci önceliğimiz yapmak, ki, bunu yapmak çok zor olacak, çünkü bizim öyle güçlü herhangi stratejik bir müttefikimiz yok.

Munir Nasser,
Arab-American News, Dearborn, Michigan, 1990

XXI

ENTELEKTÜELLER VE SAVAŞ

– *Körfez Savaşını ve onun ABD’de ve Avrupa’daki ele alınış şeklini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Krizin ilk haftasında Ağustosta bu çatışmaya ilişkin Batı’daki temsil, birinci olarak Saddam’ı şeytanlaştırmada başarılı oldu, ikinci olarak Irak’ın bir ulus, halk, kültür ve tarih olarak yok edilmesi ni kişiselleştirmede, üçüncü olarak da bu krizin ortaya çıkmasında ABD’nin ve onu müttefiklerinin rolünün tamamen görmezden gelinmesini sağlamakta başarılı oldu.

– *Fakat bu krizle ilgili olarak değişik görüşler vardı, özellikle de entelektüeller arasında.*

– Ben politika oluşturucuları ve anaakım medyadan bahsediyorum. Medya yönetimle tam bir uyum içinde harekete geçirildi. Alternatif medya ve entelektüeller içinde bile Orta Doğu’yu ele alma konusunda bir gönülsüzlük vardı. Bunun nedenlerinden birisi onun yeri ve söz konusu halkı idi. Bir de şu sözde postmodernizm. Son imparatorluk olarak ABD entelektüelleri açısından emperyal yönetimi/kuralı tamamen içselleştirmiştir. Bu da genel olarak entelektüelleri bu tarz konuların üzerinde tutar, belki bunun nedeni profesyonelleşmenin de etkisiyle departmanlara ayrılmış olma, yaygın şekilde çaresizlik ve güçsüzlük olabilir.

Genel olarak Amerikan entelijansiyası kendini kamu yararına karşı yeterince sorumlu hissetmez. ABD’nin uluslararası arenada

yaptıkları karşısında sorumlu hissetmez. ABD Orta Doğu'da sürekli olarak insan hakları mücadelesini engellemiştir. ABD, kadın hakları, azınlık hakları, toplanma ve ifade hürriyeti mücadelelerine karşı her çürümüş ve kök salmış yönetimin yanında olmuştur. Tüm bunlar politikanın gereğidir. Filistinlilerle pek az ilgili olan bu tarih konusunda Amerikan entelektüellerinin büyük kısmı temel olarak taşralıdır ve tamamen uzmanlıkları dolayısıyla açıklama yaparlar. Şayet onlar Latin Amerika kökenli iseler, orası dışında hiçbir konudan konuşmazlar.

Kamusal alandaki hiçbir davayla ilgililikleri yoktur. Bir keresinde edebiyatçı marksist bir arkadaşım bana şöyle demişti: "Edward sen şanslısın, çünkü Filistinlisin, oysa Amerikalı olan diğer kişinin/entelektüelin uğruna mücadele edeceği ve içinde doğduğu bir davası yok." Sanki Filistinlilerin meşakkatlerine maruz kalmanın muazzam avantajları varmış gibi. Eğer siz Amerikalı iseniz tüm davaların üzerindesiniz demektir. Bir şeyle ilgili olarak doğmadıkça ya da size konuyla ilgili bir paye verilmedikçe hiçbir şey önemli değildir.

Kıdemli Orta Doğu uzmanları Washington tarafından çağrılmak için ölüp bitmekte. Onlar politika trenini rahatsız edecek şeyler söylemezler. Bizim kalanımız da parçalara ayrılmışız, medyaya erişimimiz yok ve bu bakımdan da onlar *samizdat* (yeraltı basını ç.n.) yayınlara bel bağlamak zorundadırlar.

Bu duruma tamamen ters olarak Ocak'ta Fransız ilim adamı Jacques Berque ile yapılan röportajda kendisi Saddam ile Irak, Araplar ile emperyalizm, tarihsel olarak Avrupadaki insan hakları ile Arap dünyasındaki insan hakları arasında ayırım yapabilmişti. Ve o röportaj *L'Autre Journal* (Şubat, 1991) sayısında yayınlandı. Böyle başka bir şey bu ülkede dile getirilmedi. Onu pozisyonundaki anaakımdan ilim adamları neredeyse her kadın ve erkek, yönetimle işbirliği içindeler.

– *Yine de ABD ve Birleşik Krallık'taki Fransız entelektüel çevreleri bütünsel ve ilkeli olarak tepki vermede başarısız oldular. Acaba bu kriz, entelektüellerin kendi tarihlerini gözden geçirmelerine mi neden oldu?*

– Tam olarak değil. Muhtemelen onlar bu ne kadar kısa olursa o kadar iyi diye mutlu olmuşlardır. Burada sorun uluslararası sorunlardan, hepsinden öte Orta Doğu ve Arap dünyasından soyutlanmışlık tarihidir. Entelektüellerden çok azı genel sorunlar karşısında sorumluk hissetmiştir. Bu ülke tüm anlık/şipşak bilgi ve uzmanlık edebiyatını üretmiştir, bunların tümü Orta Doğu hakkında ve bu çatışma özelinde bir bakış açısını öne çıkarmaktadır ki, bu da tamamen yönetimin tutumunu desteklemektedir.

– *Bu uzmanlık kültü acaba nasıl gelişti? Bugün Orta Doğu'ya ilişkin entelektüel politikaları belirleyen ana aktörler kimler?*

– Vietnam savaşı sırasında üniversitelerde yönetime karşı çıkan güçlü ve sesi gür bir grup ortaya çıktı. Bunun medya üzerinde muazzam etkisi oldu. Körfez Savaşıyla onun farkı Vietnam'ın daha uzun sürmesiydi. Ayrıca İsrail'in mevcudiyeti de işleri daha da karıştırıyor.

Çok az istisnasıyla önde gelen Orta Doğu uzmanları ya Washington'a ya da medya tarafına eğilimlidirler ve orada kullanılmışlardır. Onların bakışları bölge üzerinde değildir, bilakis onların gözü CBS, NBC, New York Times'ın veya Washington'daki politika oluşturucusu kuruluşların bölgeye yönelik olarak olayları sunma şekli üzerindedir. Sizler asla bir kültür, bir ulus olarak Araplara sempatik bakışla güçlü ve iyi profilli bir muhalefetin ortaya çıkışını göremezsiniz, ya da bir ulus olarak Irak'a sempatik, Irak işgaline ve Kuveyt'in ilhakına karşı fakat aynı zamanda ABD'nin askeri müdahalesine de karşı olan sempatik bir muhalefet göremezsiniz (buradaki medyada ç.).

Medya bunun yerine âdeta savaş politikasına kanca atmış, bunun içinde bir sürü emekli asker var –erkek, daima erkek; ben bunlara ilim adamı-savaşçı diyorum- Fouad Ajami, Daniel Pipes, Bernard Lewis vb., bunların yanı sıra Tom Friedman gibi bazı gazeteciler ki, bunlar da aslında politika oluşturuculardan ayırt edilecek durumda değildirler.

– *Bu ilim adamı-savaşçılar da bir nevi müfredat oluşturma işine karıştılar.*

– National Public Radio tarafından yayınlanan ve ne Araplar ne de onlar tarafından yazılmış olan hiçbir kitabın olmadığı bir okuma listesi vardı. Keza New York Times da tam sayfa bir liste yayınlamıştı ki, o , 17. Yüzyıldan (!) sonrası Irak'ına dair tek bir kitap içermiyordu. Sanırım Irak, biraz Sümer dönemine terkedildi! Birkaç İsraili roman, üç ya da dört Yahudi tarihi mesela Conor O'brien'inki, vardı, fakat Irak'ın modern tarihine ya da kültürüne ait hiçbir şey yoktu.

Tüm sahip olduğunuz şey, bir kanon, o kanon şimdilerde Samir al-Khalil'in Korku Cumhuriyeti, Fouad Ajami'nin Arap Müşkül Durumu, gazetecilerin şipşak kitapları, ve pek tabii ki Thomas Friedmann'ın Beyrut'tan Kudüs'e, David Fromkin'in Barışa Son Veren Barış, ve ara sıra da Albert Hourani'nin kitabı.

Şimdi eğer Hourani'nin *Arap Halkının Tarihi* adlı eserini hariç tutarsak (o her ne kadar en çok satanlar listesinde olsa da öyle kolay sindirilecek bir kitap değildir) bu kitaplar Araplara yönelik olarak sempatik degillerdir ve onlar Orta Doğu'daki kavga ve şiddetin nispeten bu halkın genlerine kazınmış olan tarih öncesi nedenlere dayandığı tezini ileri sürmektedir. Arap halkının kendi kimlikleri, tarihleri ve başarıları ile ilgili olarak kendilerinin yazdıkları şeylere dayanan rasyonel argüman türü bir şey ise tümüyle sahte olarak damgalanıp göz ardı edilmiştir ve temel olarak kendi kendisiyle çelişik bulunmuştur. Örneğin Ajami'nin ifadeleriyle söylersek Arap dünyasının problemleri “kendinden kaynaklı yaraların” sonucudur. Bu literatür ABD ve onun politika oluşturucularını ve pek tabii ki İsrail'in bizim bugün yaşamakta olduğumuz korkunç karmaşadaki her türlü rolünü temize çıkarmaktadır.

Regis Debray *Öğretmenler, Yazarlar ve Meşhurlar* adlı kitabında bizim tartışmakta olduğumuz konu ile ilgili enteresan bir argüman ileri sürmektedir. Bu yazarların hiçbirisi belirgin bir ilmi kazanıma veya uzmanlığa sahip degillerdir. Fromkin'in kitabı veya daha önce yazdığı hiçbir şeyin ilim adamlığı anlamında Orta Doğu'yla hiçbir ilişkisi yoktur. Friedmann bir gazetecidir. Ajami ise yirmi yıllık bir deneme derlemesi ve Musa Sadr'a ilişkin olmasa da olur türden bir kitap yazmış ortalama bir ilim adamıdır. Bu ki-

şiler üniversite hocaları ya da sanatçı-yazar takımından ziyade Debray'ın tartıştığı tür medya ünlüleri sınıfına aittir. Onların entelektüel çalışmaya ve entelektüel üretim kuruluşlarındaki sürece ilişkin en ufak bir behereleri yoktur. Bu bakımdan paradoksal şekilde bunların yerinden oynatılmaları çok daha zordur, çünkü onlar şirket medyası dışında hiçbir kurum ve kuruluşa bağlı değildir. Onlar anın yarattığı kişilerdir.

– *Körfez krizinin Arap politika kültürü üzerindeki etkisi ne oldu?*

– Benim izlenimlerim kabaca şöyle. Bugün Arap dünyasında basılan günlük gazetelerin tamamında olan şey –çok nadiren istisna bulunabilir- politik olarak motive edilmiş olmalarıdır, hem de dar ve kaba anlamıyla politika. Bir şey yazmak için sizin belirli bir çizgi, rejim ya da liderle ilişkili olmanız gerekir. Eğer bağımsız, anaakım dışı ve bir tür yaratıcı biri iseniz, aradan sıyrılıp çıkmanız ya son derece zor ya da imkânsız bir şey.

– *Acaba Körfez krizi, bu yapıları istikrarsızlaştırarak entelektüel projelerin yeniden gözden geçirilmesine imkân sağlamış olabilir mi?*

– Sağın güvenilirliğinin altı oyuldu. Bugün yazılan her şey kelimenin tam anlamıyla bir politik eğilimi temsil ettiği için hiç kimsenin yazdığı hiçbir şey sorgulanamaz olmayacaktır. Yeni fırsatlar ortaya çıkacak ve yeni kümelenmeler gerçekleşecektir. Fakat insanların soracağı ilk soru, yazarın yazdığı şeyin doğru mu yanlış mı olduğu değil bilakis bu kişinin gerçekten kimin adına konuştuğu sorusudur. Arapçada da dedikleri gibi *min warrah*, yani onun arkasında kim var?

Şimdilerde savaş dolayısıyla Arap dünyasındaki kültür kurumlarında genel bir seviye düşüşü var. Destekleme ve işe alma modelleri değişti ki, bizler onu ancak yeni tartışabiliyoruz. Arap dünyasındaki entelektüel ve kültürel topografyada sismik bir değişim var ki, değerlendirmesi zor ama yine de iyi olmayabilir.

Bir de Arap dünyası, kazananlar ile yok edilenler diye ikiye ayrılmış durumda. Filistinliler kaybedenler. Mısırlılar kendilerini kazanan göstermek için umutsuzca çabalıyorlar. Bunun mikro düzeyde, enstitülerde, kültürel ve politik çabalarda etkisi var.

Tüm sınırlar boyunca şüphe arttı. Suudluların 800.000 Yemenliyi sınır dışı etmesinin nedeni, ne istikrarsızlık ne de gerideki beşinci kol olmaları mevzuuydu. Tüm halka karşı düpedüz bir intikam hareketiydi o.

Ayrıca Arap dünyasında oldukça yeni olan bir şey daha ortaya çıktı: Bu sınırlar içerisinde insanlar bir tür türdeşler, yani Suriyeliler Suriyeliler ile türdeş vs. Böyle bir şey bizim kültürümüz ve tarihimize tamamen yabancı, çünkü bu bölgenin özü/yapısı/özelliği onun muazzam bir çeşitlilik barındırdığıdır tam olarak. Saflık diye bir şey yok kesinlikle, bu kutsanmış bir melezliktir ve tamamen İslam'a özgü bir şeydir. Zaten bu ülkelerden birinde ya da diğerinde ortaya çıkan değişik komik ulusalcılıklara insanların karşı çıkması bu yüzden. Oysa şimdi öyle bir durum ortaya çıktı ki, örneğin Ürdün Kralı "Ben Şerifim" diyebiliyor. Şimdilerde insanların kimliklerini bir tür uzak, saf ve ilkel bir duruma dayandırmaya çalıştığı bir kavga söz konusu, bu ister İslam olsun isterse bir kabile ya da bir sınır çizgisi. Benim orada doğup büyüdüğüm dünya bu değildi.

– *Tüm bunların Filistin hareketine etkisi ne oldu?*

– Onun bir kısmı diğer ulusalcılıklardan epeyce farklı: Filistin ulusalcılığı belirli bir anlamda ulus ötesidir, o ilkelerle ilgili bir şeydir. Fakat biz de bir boşluk içinde yaşamıyoruz. 1985'te Kuveyt üniversitesinin davetlisi olarak Kuveyt'e gitmiştim. Ben bir yabancı olduğum için, hem Kuveytliler hem de orada çalışan Filistinliler genellikle ulusalcı temelde birbirlerinin kabahatini bana aktarmaya çalışmışlardı. Kuveyt gibi bir yerdeki Filistinli azınlığa sempati duyabilirsiniz fakat bu öyle bir atmosferi besliyor ki, orada insanlar kendilerini etnik olarak ve çok dar ve daha da daralmakta olan ulusalcılık prizmasından hareketle tanımlamaktalar. Hatta böyle bir şey mağdurda/kurbanı genel bir yüce gönüllülük yoksunluğunu da besliyor. Pek tabii ben ayrıcalıklıyım, New York'ta yaşıyorum fakat Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinliler Kuveyt'e ağır darbe vuran Irak'la özdeşleştirildiklerinde ben de hayal kırıklığına uğradım. Kuveytliler kibirli olsalar bile neden bir kurban bir zalimle özdeş-

leştiriliyor ki? Entelektüel ve liderlerin oynaması gereken rol bu, yani bu bir ilke meselesi. İşgal işgaldır.

– *Şu ana kadar Filistin intifadası içinde bir düzelme ihtimali görüyor musunuz?*

– Ben bu konuda oldukça iyimserim. Zorluklar muazzam ve acılar korkunç fakat tufan gibi bir sallanma var. Eğer o, bir kişiyi öldürmezse önceliklerin netleşmesine neden olabilir. Filistin ulusal hareketinin Körfez’in parasıyla ittifakı öyle çok güzel bir şey olmadı. Körfez ülkelerinden ve orada çalışan Filistinlilerden gelen yardımlarla hastaneler, kütüphaneler ve çocuk bahçeleri inşa etmek güzeldi fakat bunun politik faturası büyük oldu. Bu tüm Filistin nesline kolay paranın neden olduğu kestirme yollara dayanmaya alıştırdı. İşte şimdi Filistinliler kendi halklarının kaynaklarına ve enerjilerine sivruldular, dışarıdan gelen şeylere değil.

– *Bu krizin Filistin hareketinin, Arap dünyasındaki demokratik güçlere liderlik yapma konusunda başarısız olduğunu ortaya çıkardığı söylenebilir mi? Ki, bu başarısızlık Saddam Hüseyin’in sızdığı bir boşluk yaratmıştır.*

– Filistinliler, Arafat’ın savaş boyuncaki tavrının Batı Şeria ve Gazze’de insanlarına takındığı tutuma dayandığını söyleyeceklerdir. Ben buna katılmıyorum. Liderlerin yapması gereken şeylerden birisi liderliktir. Çoğumuz bunda başarısız oldu. Ben bunu tamamen Filistin yöneticiliğine atfederek adaletsiz olacağım: Bu geçen iki yıldır olan şey genel bir başarısızlık, intifadanın Arap ülkeleri ve rejimleri tarafından terkedilmesi.

Ben FKÖ’nün Tunus’taki ABD-FKÖ görüşme tutanaklarını kamuya açıklamamasını gaflet olarak görüyorum, böylece insanlar bizlerin tarihsel olarak verdiğimiz onca ödüne karşın ne kadar az şey aldığımızı göreceklerdi. Filistinliler intifada derslerinden politik kazanım elde etmeliler, ki, bu da demokrasi ve halk arasında dayanışmanın açık haritasıdır. Zira bizler bugün Arap dünyasında demokratik ve büyük oranda rızaya dayalı birliktelikler ve koordinasyona göre hareket eden yegâne ulusal hareketiz, yine de ki, bunlar büyük oranda sekülerliğini muhafaza etmektedir.

Bizim aleyhimizdeki şartların korkunç derecede büyük olduğunu teşhis etmemek aptallık olacaktır. Fakat geçen yirmi yılda Filistinliler olarak çıkardığımız derslerden birisini, sanırım çoğu İsraili de çıkarmıştır: Bizlerin birbirimize karşı askeri bir seçeneğimiz söz konusu değil. Onlar bizi doğrayabilirler, fakat tüm Filistinlileri buradan kovacak değiller ve Filistin ulusalcılığının öfkesini burunlarına çekmek istemeyeceklerdir. Bizim de İsraillilere karşı askeri seçeneğimiz yok. Bizim sahip olduğumuz şey, bir vizyon, milliyetlerin karşılıklı birbirine saygı duyduğu, güvenli sınırlarda yaşama ve karşılıklı olarak verimli şekilde bir arada yaşama temeline dayalı olarak Orta Doğu'ya onları dahil etmenin bir yoluna sahibiz.

Bu bizim temel silahımız, fakat çoğumuz bunun farkında değil. Bizler hâlâ askeri mücadeleye, tek taraf devletine dayalı bir Arap ulusalcılığını, ve onun modası geçmiş ve anlamsız sloganlarına inanıyoruz, ve hepsinden öte büyük lider kültüne. Bunlar Filistin mücadelesi için gerekli değil, hatta asla onun merkezinde de olmamışlardır. Madem ki bizler hâlâ Arap dünyasının parçasıyız, Arapça konuşuyoruz, aynı edebiyatı okuyoruz, aynı söylemleri kullanıyoruz, öyleyse bizim söylemimizin diğerlerinden belirgin şekilde öne çıkıp onlara liderlik etmesi –bizim yaptığımız gibi onlara doğru savrulup sürüklenmemiz değil- çok önemlidir.

– *Arap ülkelerinde demokratik hareketler aşağı yukarı can çekişmekte. Bu hareketler nasıl etkinleştirilebilir sizce?*

– Genel olarak bizim üzerinde çalışmamız gereken iki zaman çerçevesi var. Biri acil olan, bu gündem şu an rejimlerin tasallutu altında. Irak'taki gibi olaylar onların en kötüsünün öyle kolayca püskürtülemeyeceği veya öyle olsa bile onların düpedüz kendilerinin alternatif versiyonlarının (yönetime geldiği)ni bize göstermektedir. Günümüzde rejim oyununda ABD ve müttefikleri söz sahibi. Filistin konusu gündemin üst sıralarında olduğu için değerlendirilecek kimi fırsatlar söz konusu. Her zaman isteyerek olmasa da bu oyunu oynamak zorundasınız.

Sonra diğer bir gündem daha var, uzun zamandır devam edegelen ve koalisyon kurma imkânı verebilecek “yavaş politikalar” gün-

demo. Arap dünyasındaki popüler tutumu iyi analiz ederseniz onun, Saddam'ın temsil ettiği ve onun kendi halkına ve ülkesine getirdiği felaketin ve de Amerikan askeri çözümünün reddi olduğunu görürsünüz.

Kaçınılmaz işbirliği, Arap dünyasının değişik bölgelerindeki demokrasi, ekonomik adalet, kadın hakları, insan hakları grupları, üniversite grupları mücadelelerine aktif olarak katılan insanlar arasında olacaktır. Örneğin 1980 ortalarına Ürdün'ündeki üniversite öğrencileri hareketi. Arap Üniversitesi Enstitüsü ve Arap İnsan Hakları Organizasyonu gibi kimi ulus-ötesi Arap enstitülerinde entelektüel bir araya gelişler söz konusu, küçük projelerde bir araya gelen değişik avukat grupları, üniversite ve entelektüel gruplar, *Muwaqqıf*, *Fusul* ya da *Alif* gibi dergiler keza. İlk defa İslamcılar ile sekülerler arasında ciddi tartışmalar oluyor.

Bizim ihtiyacımız olan şey, eleştirel bir dil ve tam anlamıyla eleştirel bir kültür, yoksa politik cinayetle eş değer yaftalama ya da bir retorik değil ihtiyacımız olan. Yani bizim Arap dünyasındaki gücü/iktidarı değerlendirmek ve eleştirmek. Hegel veya Stalin ya da benzerlerinden ithal öyle büyük şemalarla değil: Zira Arap solunun çoğu probleminin nedeni, bizim yaşamımızla alâkası olmayan yöntemsel araçların veya oryantalist modellerin ithal edilmesine dayandırılabilir. Bizler yerli ve yaratıcı şekilde kompozit veya hibrid modeller geliştirmeliyiz, aynen Kuzey Afrika'da Abdullah Laroui veya Anwar Abdel Malek ya da Muhammad Jabri gibi. Benzer düşünceli kişiler tartışmalarında güce yönelik bu tarz eleştiriye büyük önem vermeliler.

Bizler ayrıca dogmatik ortodoksiye ya da Kuranî ve otoriter fikirlere yönelik saygıya dayalı değil bu tarz bir eleştiriye dayalı bir değerlendirme diline ihtiyacımız var. Bizlerin geçmişteki gibi bizim için belirlenen yollar/yöntemler için yaşadığımızı söylemek şeklindeki köktenci model yerine, bizim dünyamızda ve bizim yaşamlarımızda bizlerin ne için yaşadığımızı söyleyebilmeye ihtiyacımız var. Bizim neyle ilgilendiğimize ilişkin bir hissiyat geliştirmemiz lazım.

Bu tarz bir eleştiri ve ilgi söylemi kombinasyonundan bir hesap verilebilirlik ortaya çıkabilir ancak. Bu bir katılıma da yol açabilir ki, bu husus Arap entelektüel yaşamında bulunup bana her zaman çok problemli gelmiştir. Arap dünyasında muazzam bir taşralılık ve yalı-tılmışlık var. İster entelektüel yaşamda olsun isterse edebiyatta bizler dünyada olup biten tartışmaların bir parçası değiliz. Katılıma yönelik bizim yeteneksizliğimiz, kendimizden kaynaklanıyor büyük oranda. Bizler dünya gündeminin epeyce odağındayız, fakat kendimiz dünya-nın dışındayız, bizler entelektüel olarak kendi geleceğimizin belirlen-mesine bile katılmıyoruz, her ne kadar Allah bilir bizim şikayetleri-miz ve acılarımız (oldukça sıkıcı olanları) yeterince bilinse bile!

– *Bu bizi tekrar ABD’de entelektüelin –Arap olsun olmasın- ro-lü konusuna geri getiriyor.*

– Dün Körfez Savaşı dersleri üzerine bir panel tartışması dinle-dim. Katılımcılardan birisi Samir al-Khalil idi. Beni –umutsuzcası-nı bırakın- olağanüstü şekilde sarsan şey, onun ABD’ye başvurma-sıydı ki, ABD, Irak’ın içlerine girip Saddam’ı koltuğundan etmek için onun ülkesini daha yeni askeriyle birlikte yerle bir etmişti. Onun açısından yegâne konu, kendisinin bir Iraklı olması ve ger-çekten hissettiği acıydı. Bu bana tüm hikâyenin bir parçası gibi ge-liyor. O zeki, hatip biri fakat hiçbir gerçekçi perspektif olmadan kendisini anın konusu dışında hiçbir şeyle ilişkilendirmiyor. O bir-den bir şeyler yapması gerektiğini düşündü ve ne yaptı biliyor mu-sunuz? ABD’ye başvurdu, gelip kendisini kurtarması için, ülkesini yakıp yıkan ABD’ye! Garip.

Arap enteleküellerin Batı’da oynadığı rollerden birisi tecrübe tahtası tanıklığıdır bir tür. Madem ki sen Iraklısın öyleyse bize Irak’tan bahset. Bizler Irak’la ilgili konuşmuyorsak senden de bir şey duymak istemiyoruz. İlkel bilgili. Bu tamamen kabul edilemez bir rol. Bizler her yerde olmalıyız. Bizler sadece Arap dünyasında-ki genel sorunlarla değil içinde yaşayıp çalıştığımız bu ülkeyle ilgi-li sorunlar hakkında da bir şeyler söyleyebilmeliyiz.

Sen patlayabilir ve halkını kurtaracak Tolstoyvari cafcaflı şeyler yapabilirsin. Al-Khalil kendi ülkesinin mevcut trajedisinin en büyük

parçası olan kişilere, bizzat onlara başvuruyor. Onlar (ABD çn) Saddam ile işbirliği yaptılar, şimdi de altyapıyı yakıp yıktıktan sonra ona payanda oluyorlar. Böyle bir bilgidен sonra ne çıkabilir ki?

– 1967’de ABD-Vietnam savaşı bağlamında Noam Chomsky “entelektüellerin Sorumluluğu” başlıklı bir makale yazmıştı. Böyle bir denemenin bugünkü içeriği ne olabilir?

– İnsan bugün her tarafı kaplayan o tüm postmodernizm baloncuklarından kurtulmalıdır. Onlar işe yaramaz olmaktan çok daha beter. Onlar bu ülkenin güç yapısını anlama ve analiz etme konusunda yetersiz olduğu gibi münferit bir sanat eserinin özel estetik yapısını anlama konusunda da yetersizdir. İster yapıbozumu, ister postmodernizm, ister postyapısalcılık ya da post-herşey deyin, bunların tümü girişte bileti iade edip bizler gerçekten dışarıdayız demekten başka bir şey değil. Biz kendi özel mülkümüze geçmek ve yalnız kalmak istiyoruz.

Entelektüel sürece yeniden angaje olmak, eski moda tarihe, edebiyata ve hepsinden öte entelektüel ilim adamlığına geri dönmek anlamına gelir: Bu entelektüel ilim adamlığı da insanların, kadın olsun erkek olsun kendi tarihlerini kendilerinin yaptığı önermesine dayanır. Şeyler nasıl yapılabiliyorsa onlar bozulabilir ve yeniden yapılabilir de. Entelektüel sınıfın ihtiyacı olan şey, bu entelektüel ve politik ve vatandaşça güçlendirmedir.

Kişi açısından bir yere demir atmanın sadece bir yolu var, o da bir davayla, politik bir hareketle ilgili olma/bağlanma. Bu bağlanma dışişleri bakanı ya da önde gelen bir filozofla özdeşleşme gibi değil, bilakis adalet, ilke, hakikat ve kanaat gibi hususlarla özdeşleşme olacaktır. Amerikan entelektüelleri açısından bu husus şu anlama gelir: ABD ile geri kalan dünya arasındaki ilişki, şu anda kâr ve iktidara dayanıyor, oysa insan topluluklarının birlikte yaşamaya doğru değişmesi gerekir, öyle ki bu insan toplulukları kendi tarihlerini ve çevrelerini yapabilir ve yeniden yapabilirler. Bu birincil öncelik –bu ağırlığa sahip başka bir şey yok.

Üniversiteler Moliererevari narsist uzmanlık mekanları olamazlar. İhtiyacınız olan şey insan zihninin üretimlerine yönelik bir say-

gıdır. Ben bundan dolayı “büyük Batılı kanon” tartışmasından bazı yönleri dolayısıyla çok rahatsız oluyordum ki, bu tartışma, duyulmak isteyen, eserlerinin tanınmasını isteyen dünyanın ezilmişlerinin, her şeyi bozup kirletmek istediklerini ima etmektedir. Direnişin ruhu bu değil. Bizler tekrar Aimee Cesaire’in çizgisine geri dönmeliyiz: “*Zafer randevusunda herkese yer var.*”

– Üniversite bağlamında son zamanlarda iki temel konu vardı: *Körfez Savaşı* ve *çok kültürlülük*. Ben şahsen ikisi arasında pek bir bağlantı göremedim.

– Üniversitelerin içinde bile baskınlığa dayalı normların yaygınlığı ve zorlama o kadar güçlü ki, çünkü ister bir ulus-devlet kaynaklı olsun ister din, ister etnik ya da gelenek kaynaklı olsun otorite fikri çok güçlü. O o kadar güçlü ki, bizim katıldığımız ilim dalları ve incelemelerde bile nispeten karşı konulmadan geçip ilerliyor. Entelektüel çabanın bir kısmı, otoritenin nasıl oluştuğunu anlamak. Otorite Tanrı vergisi bir şey değil. Seküler bir şey. Eğer bunu anlarsanız, çalışmalarınız da bizim entelektüel, ulusal ve hepsinden öte uluslararası yaşamımıza bu kadar çok hâkim olan otoriter ve zorlayıcı normlara alternatif bulacak şekilde yönlenecektir.

Barbara Harlow

Middle East Report, Washington D.C., 1991

XXII

ABD'DEKİ İNSANLARIN İSLAM HAKKINDA BİLDİKLERİ, APTAL BİR KLİŞEDEN İBARET

Edward Said, Urdu Şair Ahmed Faiz'e yönelik daimi ilgisiyle meşhurdur. Said onu sömürge sonrası entelektüel çalışmanın güzel bir örneği olarak kabul ederek, Üçüncü Dünya edebiyatı ve politik alanının kabul edilmemiş doğasını örneklemek için onun ismini sık sık Kenyalı yazar ve entelektüel N'gugi wa Thiong'la birlikte zikreder. Aslında Faiz, Said'in ellerinde bir özdeyişe, Filistinli yazarın New York temelli *Harper* dergisine 1984'deki katkılarıyla yayınlanan ve sık sık alıntılanan makalesinde açıkça görülen bir gerçekliğe dönüşmektedir:

Bir şairi sürgünde görmek –sürgün şiirleri okumanın aksine- sürgünün, biricik bir yoğunlukla somutlaşan ve devam eden çatışkılarını görmek demektir. Birkaç yıl önce çağdaş Urdu şiirinin en büyük siması olan Faiz Ahmed Faiz'le bir süre birlikte olmuştum. O, Ziya'nın askeri rejimi tarafından doğduğu yer Pakistan'dan sürülmüş, Beyrut harabelerinde kendine bir nevi kucak açan bir yer bulmuştu. Doğal olarak onun en yakın arkadaşları Filistinlilerdi, fakat onlar arasındaki manevi yakınlığa rağmen aslında hiçbir şeyin –dil, şiirsel gelenek ya da hayat hikâyesi- pek de eşleşmediğini duyumsamıştım. Pakistanlı bir arkadaşı ve bir sürgün olan İkbal Ahmed Beyrut'a geldiğinde ancak bir kereliğine bu sürekli yabancılık duygusundan kurtulabilmiş gözüküyordu. Üçümüz gecenin geç va-

kitlerinde kirli paslı bir Beyrut lokantasında oturduk ve Faiz bize şiirler okudu. Bir süre sonra o ve İkbâl, şiirlerini tercüme etmeyi bıraktılar, fakat gece epeyce ilerlediği için çok da önemli değildi bu. Zaten şahit olduğum şeyin tercümeye de pek ihtiyacı yoktu: Meydan okuma ve kaybetme yoluyla ifade edilen bir eve dönüşün icrasıydı ve âdetâ ‘Ziya, biz buradayız’ diyordu. Hiç şüphesiz evde olan Ziya’ydı ve onların coşkulu seslerini duymayacaktı.

The Herald, bu röportaja başlarken Profesör Said’e ‘Edward’ olmanın önemini sormadan önce Faiz’in önemine ilişkin kimi düşüncelerle başlamanın uygun olacağını düşünmüştü.

– Evet siz “Evde olanın Ziya olduğunu” söylüyorsunuz ama eğer o diyelim ki öyle ve biz onun gerçekten kim olduğunu da biliyoruz, bunun Faiz’e zararı nedir? Pakistan gibi ülkelerde sömürge sonrası entelektüel konusunda Faiz modelini benimsersek sonuç olarak ne kazanılmış olur ne kaybedilmiş olur? Dünyanın başka bir Faiz’e neden ihtiyacının olabileceğini açıklar mısınız? Biz neden dünyamızın Ziya’larına dönüp de sürekli “biz buradayız” demek zorundayız?

– Öncelikle birkaç şey söylemeliyim. Bu makale 1984’te yayınlandı, fakat benim Faiz’le bir araya gelmem 79 ya da 80’de oldu. Her ne kadar şunu o zaman kesin olarak bilmem imkânsız olsa da anlıyorum ki Faiz Pakistan’a döndü ve aslında orada da öldü.

Evet aslında ben onun 1979’ta Pakistan’ı tam olarak neden terketmek zorunda kaldığını bilmiyorum, fakat sanırım onun özgürlüğü tehdit altında idi. Hapse konulmuş da olabilir ya da başka türlü sesi kesilmiş olabilir. Hatırladığım kadarıyla o Afro-Asya bir dergi olan *Lotus*’un editörüydü ve çok iyi hatırlıyorum Filistinlilerden o sorumlu idi. Muin Besseisso adlı bir Filistinli şair de o dergide ölene kadar çalışıp Faiz’in durumunu anlamıştı. Bu Beyrut tarihinin özellikle kanunsuz dönemi olduğu için sanırım Besseisso Filistinlilerin korunmalarını temin etmişti, böylece bu arada Faiz’in güvenliği ve rahatı da sağlanmıştı.

Benim o makalede söylediğim şey ve burada söylemeye çalıştığım şey, her şeye rağmen sürgünün o kadar da kötü bir şey olma-

dıgıdır. Bence bir yazar veya bir entelektüel (Faiz gibi) birisi için çalışmaya devam etmek için bazen bulunduğu yeri terkederek devam etmek için başka bir yer bulman gerekebilir. Bir araya geldiğimizde ben Faiz'in ülkesine geri döneceğini bilmiyordum ve benim yaptığım şey, onun durumunu benimkinin karşısına koymaktı. Ben Filistin'den 1947'de ayrıldım ve benim doğduğum yer olup sonradan İsrail'in aldığı bölgeye bir daha dönmedim. İsrail işgalinden bir yıl önce 1966'da Batı Şeria'da idim, fakat oraya da dönmedim. Aslında oraya sonradan 1992'de döndüm.

– *Peki Ziya'ya “Biz buradayız” şeklindeki muzaffer ve sert karşılık hakkında ne diyor sunuz? Yani Pakistan ölçeğindeki dar anlamda ifade edebileceğinin tersine genel anlamdaki anlamı ne bu ifadenin? Genel bir durum olarak ne diyor bu ifade?*

– Bakın genel bir durum olarak bir taraftan Hindistan ve Pakistan diğer taraftan Araplar, bağımsızlık ve egemenlik sonrası ortak bir sömürge acısı arkaplanına sahipler. En azından bizim durumumuzda yani Araplar örneğinde olan şey, her ne kadar yirmi küsur bağımsız Arap devleti olsa da Arap dünyası, yöneticileriyle, rejimleriyle ve krallarıyla ve başkanlarıyla bir felaket. Sizin öyle rejimleriniz var ki birkaç istisnasıyla tamamen halktan kopuk. Ayrıca sizin müslüman dinsel politik duygunuzun yeniden uyanışı söz konusu. Ciddi bir beyin göçü söz konusu, birçok insan bölgeyi terk ediyor. Hepsinden öte bence bizim öyle bir kültürlü tabakamız var ki, onlar ya sessiz duruyor, ya saklanıyorlar ya da yurt dışına kaçıyorlar.

Bu bakımdan böyle durumlarda çok sıklıkla –durum ümitsiz olunca- bir şair olsun yazar olsun sembolik figüre, bir Faiz Ahmed Faiz'e, eklemlenmemiş, yozlaşmamış, susturulmamış ve onun yaptığı şey bize yeter diyebileceğiniz birilerine dönmek çok önemli. Pek tabii bu aslında yeterli değil. Bizim konuştuğumuz husus, politik değişimlerin sıklıkla engellendiği durumlar. O zaman politik bir değişiklik yoktu.

– *Siz de ülkesinden sürgün edilmiş bir yazarsınız. Sizin durumunuz Faiz'den ya da ara sıra zikrettiğiniz Kenyalı Thiong'tan temelde farklı mı? Amerika'da olmak durumu belirgin şekilde değiştiri-*

yor mu? Bunu soruyorum çünkü siz Dünya, Metin, Eleştirmen adlı denemenizde Eric Auerbach'tan, yahudi olup Batılı bir eğitim alan ve Mimesis'in yazarı bir entelektüelden bahsediyorsunuz. Kendisinin Naziler tarafından sürgün edildiğini ve o kitabını İstanbul'da, böyle önemli bir batılı kitabın yazılması için tuhaf bir mekanda yazdığını söylüyorsunuz. Çünkü bu kent bugün bile hâlâ Avrupanın Osmanlı tehdidi dediği şeyi temsil etmektedir. Sonra siz Auerbach'ın durumunu detaylı olarak tartışmaya devam ediyorsunuz. Fakat oradaki değerlendirmelerde sanki siz kendinizden bahsediyorsunuz. Zira siz ne de olsa ABD'de çalışan bir Filistinli olarak tehlikenin tam da ortasındasınız. Öyle değil mi?

– Açıkçası birçok paralellik var fakat ben hayatımın çok zor olduğunu ima etmek istemiyorum. Birçok talihli koşul dolayısıyla ben öyle bir alandayım ki, o bana edebiyat hocalığı yapmak, büyük bir lüks ve rahatlık içinde bir profesör olarak hayatımı sürdürme imkânını veriyor. Yani bu harika bir iş. Dünyadaki en iyi iş. O anlamda gerçekten şikayetçi olamam. Fakat şunu da söylemeliyim ki yabancı bir çevrede yaşadığım konusunda şüphe yok. Tüm söyledikleriniz ve yaptıklarınız çok zor, çünkü benim buradaki kültür ve çevreyle temasım, karşıtlık yapısına sahip. İnsanlar sürekli olarak senden reddecekleri bir şey söylemeni bekliyorlar.

Söylediğim hiçbir şey kolayca kabul edilmedi, epeyce mücadele gerekiyor. Tabii bu arada buradaki insanların çoğunun tamamen cahili oldukları bir coğrafyadan gelmem de işin cabası: yani Arap ve İslam dünyasından. Onlar hakkında kesinlikle hiçbir şey bilinmiyor. *Şarkiyatçılık*'ta da göstermeye çalıştığım gibi insanların bildiği yegâne şey son derece basit bir dizi aptalca klişeden ibaret: gaddar şu, despotik bu vs.. Sonra siz deseniz ki bir Arap yazar ismi verebilir misin, size bir isim de veremezler. Yok böyle bir şey, suya yazı yazmak gibi bir şey bu. Bu bakımdan da zor bir durum.

– *Necip Mahfuz Nobel ödülünü kazanmadan evvel Amerikalı bir yayıncının sizi çağırarak sizden bir yazarlar listesi istediği bir anınız vardı. Okuyucularımız için onu tekrar anlatır mısınız?*

– Size tamamını anlatacağım. O yayıncı beni 1980 ya da 81’de çağırdı ve benden Üçüncü Dünya yazarlarına ilişkin bir liste istedi. Çünkü o, bir seri başlatmak istiyordu ve ben de Mahfuz’u listenin başına koymuştum. Birkaç ay sonra bu yayıncıyı gördüm ve ona listeyi ne yaptın kimleri seçtin dedim. O da bana seçtikleri arasında Mahfuz’un olmadığını söyledi. Niye diye sordum, çünkü Mahfuz en büyük Arap yazardı ve bir dünya şahsiyetiydi. Onu niye çıkardın dedim. Cevabı şu oldu: “Biliyorsun Arapça tartışmalı bir dil.” Dil, tartışmalı! Yani biz burada ne konuşuyoruz ki Allah aşkına?

Size diğer bir örnek daha vereceğim. Burada Amerikan üniversitelerinin edebiyat bölümlerinde ortaçağ incelemeleriyle ilgili epeyce şey yapılmıştır: Ortaçağ İngilizcesi, ortaçağ Fransızcası vs. Ortaçağ ifadesi tüm ortaçağları kapsayacak şekilde anlaşılmaktadır. Oysa bu kurs ya da programlar arasında tek bir örnek yoktur ki, endülsle ve müslüman uygarlıkla ilgili olsun, oysa onlar da Dante, Chaucer, Aquinas ve benzerleriyle tam olarak çağdaştırlar. Daha yüksek düzeylerde de ister bilim ister edebiyat ister teoloji ya da tıp olsun (Arap-İslam dünyasının ç.n.) tüm katkıları tamamen göz ardı edilmiştir! Dolayısıyla eğer bu kültürde yaşıyorsanız ve dünyanın o bölgesinden iseniz (yani Arap ve İslam dünyasından) bunun bedelini yani zamandışılığın bedelini ödemeniz gerekiyor,

– Öte yandan sizin eserleriniz Batı’da çok yaygın ve benzer şekilde Üçüncü Dünyada da peşinde koşuluyor. Siz Şarkiyatçılık ile tüm neslin üzerinde muazzam bir etki yarattınız. O onyedi ya da onsekiz dile çevrildi. Çoğumuz açısından o bir manifesto ve âdeta bir zihin durumu ifade ediyor. O kitabın 1978’te yayınlanmasından bu kadar yıl geçtikten sonra acaba hiç oturup da o kitabın oluşturduğu algı değişikliklerini inceleme şansınız oldu mu?

– Evet sanırım o, algıları değiştirdi. Örneğin Batı’da antropoloji, tarih, kültür incelemeleri, feminist incelemeler gibi belirli alanlarda insanları etkileyerek kültürler ile insanlar arasındaki güç ilişkileri problemini düşünmeye sevketti ki, bu alanlarda hâkim olan faktör, temsil ve yaratma, kontrol ve manipüle etmek için gücü işin içine dahil etmektedir. Diğer bir deyişle o kitap, bilginin üretimi ile

güç arasındaki bağlantı konusunda argüman sağlamaktadır. Özel olarak da -çünkü o bir tarihsel çalışma idi- o kitap her şeye imparatorluk çağları çerçevesinde bakmaktadır.

Bu noktada benim az da olsa rahatsız olduğum şey, bu kitabın İslam dünyasındaki etkileri noktasında: Yani kimilerinin onu İslamı savunmak için yazılmış bir kitap olarak değerlendirmesiydi ki, kesinlikle öyle değil. Benim İslam hakkında söyleyecek bir şeyim yok; benim söylediklerim İslam'ın kendisiyle değil onun temsilleri hakkında. Sanırım birisi İslam dünyasında Batının temsiliyle ilgili bir kitap yazsa o da benzer yanlış anlamalarla karşılaşır. Fakat benim gerçekte ilgilendiğim husus, -meramımı ifade edersem, sadece yanlış anlama değil, çünkü yanlış anlama her zaman ortaya çıkar- (İslam'ın temsiline ilişkin ç.n.) bu yanlış anlamamanın nasıl ortaya çıktığını ve onun nasıl düzeltilebileceğini anlamayı kolaylaştırmaktır. Yani mevzu bu.

Diğer bir husus da şahsen *Şarkiyatçılık* 1978'te yayınlandıktan sonra ben şarkiyatçılık problemini daha geniş bir perspektiften düşünmeye başladım. 1984-85 yıllarında bir kitap yazmaya başladım ki, o bu yılın sonlarında çıkacak ve *Şarkiyatçılık*'a bir nevi ek gibi bir şey olmasına rağmen o konuyu daha geniş bir bağlamda ele alacak. Diğer bir deyişle Afrika, Orta Doğu, Hindistan ve Pakistan'ı da incelemeye çalışıyorum ve emperyalizmin Batı'da ortaya çıkmasında kültürün rolünü ele almaya çalışıyorum orada. Kitabın ortasında sömürgezsizleştirme ve emperyalizme direnişte kültürün rolünü ele alıyorum -diğer bir deyişle Hindistan'da, şimdi Pakistan'da, Afrika'da Karayipler'de vb. yerlerde imparatorluğa karşı direnişlerde kültürün hangi rolü oynadığını inceliyorum. Ve sonra son bölümde II. Dünya Savaşı sonrasında klasik imparatorluklar kaybolduktan sonra ABD'nin rolünü, ve onun arta kalan yegâne emperyal güç olarak sahip olduğu muazzam rolü ve bu rolün bilgi ve üretimindeki etkilerini ele alıyorum. Tüm bunlar aslında benim *Şarkiyatçılık* eserimden hareketle ortaya çıktı. Ben onu genişletmek ve ileri noktalara götürmek istedim, böylece sadece imparatorluğun saldırgan boyutlarına değil siz ve benim gibi kişilerin üzerine çıkma-

bileceği imparatorluğa karşı direnişleri de ele almaya çalıştım. Ne de olsa imparatorluklar devam etmedi. Hindistan 1947’de bağımsızlığını kazandı. Dolayısıyla bazı şeyler değişti ve benim bu ikinci kitabımda ele almaya çalıştığım hususlar da bunlar.

– *Şarkiyatçılık’ın kendisine dönersek sizin hayatınızda sizi bu kitabı yazmaya sevkeden bir olaylar dizisi gibi bir şey var mıydı?*

– Evet birkaç temel şey var. Bunlardan bir tanesi biz Filistin’den ayrıldıktan sonra Mısır’a geçtiğimizde ben büyürken oldu. Her ne kadar benim ailemin durumu iyi olsa da ve ben Filistin ve Mısır’daki sömürge okullarına gitmiş olsam da anladım ki, benim aile veya eğitim ya da dil olarak kim olduğum hâkim İngiliz açısından o kadar önemli değildi – ve bu husus 1948-49’unun sömürge Mısır’ında oluyor- ben her daim bir yabancı olarak kalacaktım. Bu konuda asla unutmayacağım bir olay benim gözümü açmıştı. O zamanlar on yaşlarındaydım ve Kahire’deki büyük bir sömürge spor kulübü olan Cezire Spor Kulübü boyunca eve doğru yürüyordum ki, ailem de bu kulübe üyeydi. O tamamen İngilizlere ait bir kulüptü ama bazı yerliler de girebiliyordu. İşte böyle ora boyunca yürürken (biz kulübün yakınlarında oturuyorduk) bisikletiyle kulübün sekreteri İngiliz Mr. Pilly’nin bana doğru geldiğini gördüm. O benim yanımda durarak “Çocuk burada ne yapıyorsun?” dedi. Ben de “eve doğru yürüyorum” dedim. Bunun üzerine o “senin burada olmaya iznin olmadığını bilmiyor musun?” dedi. Ben de cevaben “benim burada olmaya hakkım var, çünkü ailem kulübün üyesi” dedim. Bu cevabım üzerine o şunu söyledi: “Çocuk, senin buraya girmen yasak, çünkü sen bir Arapsın, defol buradan.” Şimde buradaki ironi şu ki, (bu arada ben korkmuş ve oradan uzaklaşmıştım) Mr. Pilly’nin oğlu benim okuldan sınıf arkadaşımdı. Bu gibi hususlar, sizin sömürge bağlamında esas belirleyici şeyin ırk olduğunu öğrenmeye başladığınız bir tür öğretici deneyimlerdir.

Diğer bir ipucu/temel esas ise 1967’de oldu; ben Columbia üniversitesinde profesör iken. Ben asla politikayla ilgili değildim. Avrupa edebiyatının bir öğrencisi ve aynı zamanda onun bir profesörü idim. Sonra savaş patlak verdi ve Araplara ve Arap dünyasına

karşı mevcut kültürel öfke ve önyargıya şahit oldum, bu beni politize etmişti. Yani demem o ki, bir Arap olarak ben Arapların kayıplarıyla özdeşleşmiştim ve bu kayıpların epeyceşinin bizim madun bir halk olarak kabul edilmemiz dolayısıyla olduğunu anlamıştım. Bize ilişkin o imajın nereden geldiğini anlamaya başlamıştım.

Şarkiyatçılıkla ilgili olarak belirtmek istediğim son nokta ise, eğer ben bir davayla politik olarak ilişkili olmasaydım o kitabı yazmayacağımı düşünüyorum. Arap ve Filistin ulusalcılığı o kitap açısından çok önemli. Şarkiyatçılığın yazılma amacı kimi tarihsel formasyonla ilgili bir anlatı olması değildi, bilakis ister Arap ister müslüman ister Filistinli olsun benim halkımın bu tarz klişelerden ve baskıdan kurtulmasının bir parçası olarak yazılmıştı o.

– *Profesör Said bizi bu noktaya getirmeniz iyi oldu, çünkü biz de Filistin konusuna dönecektik. Siz Filistin Sorunu adlı kitabınızı şu cümleyle bitiriyorsunuz: “Bizler Filistinin kan ve şiddete doyduğunu unutmamalı ve gerçekçi bir şekilde kısa vadede daha fazla karışıklık ve kaba şekilde insan kaybını beklemeliyiz. Ne yazık ki Filistin sorunu tanıdık formlarla kendini yenileyecektir. Fakat aynı şekilde geçmişi ve geleceği onları kopmaz şekilde birbirine bağlayan Filistin halkının -Araplar ve Yahudiler- iradesi de kendini yenileyecektir. Onların önemli ölçeklerde karşılaşmaları henüz gerçekleşmedi ama gerçekleşecek biliyorum. Ve bu iki tarafın da lehine olacak.” Evet doğrudan müzakerelerin başladığı şu günlerde (Washington’daki dördüncü tur görüşmeler bu röportaj yayınlandığında başlamış olacak) o bahsettiğiniz karşılaşma gerçekleşiyor mu?*

– Evet o karşılaşma, 1987 Aralık’ında intifadanın başlamasıyla birlikte gerçekleşmeye başladı ve ortaya çıkmaya da devam etti. İsrailliler Filistin ulusu gerçekliğiyle karşılaşmak zorundadırlar. Ben insanlara saldırmak ve taş atmaktan bahsetmiyorum. İsrailliler tarihlerinde ilk defa bir ulus oluşturan tüm bir halkla uğraşıyorlar, çünkü işgal edilmiş topraklardaki tüm nüfus benim gibi sürgünde yaşayan insanlarla bağlantılara sahip. Filistin nüfusunun yarıdan çoğu dışarıda yaşıyor. Yüzde kırk beşi tarihsel Filistin’de yaşıyor, yani işgal edilmiş topraklarda ve bugünkü İsrail’de, yüzde elli beşi dışarıda

yaşıyor. Bu husus, ilk olarak intifada aracılığıyla, sonra 1988 Ceza-yir tarihli Filistin devletine ilişkin deklarasyonla, daha sonra İsrail'in Filistinliler tarafından tanınmasıyla ve şimdi de bu görüşmeler aracılığıyla Filistin ulusunun gerçekliğiyle karşılaşmak zorunda kaldılar. Evet o geliyor. Çok çok yavaş fakat hiç şüphem yok ki, bu sürecin sonunda bağımsız bir Filistin devleti ortaya çıkacak.

Benim aynı şekilde hiç şüphem yok ki, bir ulus olarak İsrail de –bireylerden değil bir yapıdan bahsediyorum- bize doğru ve bizim bir ulus olarak yaptıklarımıza doğru küçük de olsa bir adım attı, ilerleme gösterdi. Onlar yine FKÖ'yü tanımayacaklar. Filistin ulusalcılığını tanımayacaklar. Bilmiyorum farkettiniz mi Batı'daki çoğu kişi de bunun farkında değil ama Şamir ve Netanyahu (İsrail Dışişleri Bakanı) konuştuklarında asla Filistinlilerden bahsetmiyorlar, onlar daima Filistinlilere “Filistinli Araplar” diyorlar. Onlar Filistinlileri Arap dünyasıyla bağlantılandırıyorlar. Neden? Çünkü Filistinliler dersiniz onlara bağımsız bir kimlik vermiş olursunuz. Bu yüzden onlar “bizler Filistinli Araplarla müzakereye hazırız” diyorlar. Bu onların hâlâ kullandıkları politik bir makyaj; güya bizler (Filistinliler) bir halk değiliz.

– *Yani siz yok musunuz?*

– Elbette varız, fakat onlar bize Eretz yani İsrail topraklarında yaşayan “yabancılar” olarak bakıyorlar. İsrail'deki daha onurlu Likud yerleşimcisi, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilere İsrail topraklarındaki “yabancılar” olarak bakıyor. Bu bakımdan onlar, bizim bir ulus olarak gerçekliğimiz konusunda hâlâ bir gelişme kaydetmiş değiller. Aynı şey, Amerikalı yahudiler için de geçerli, Batı'daki yahudiler hakkında diyemem ama Amerikalı yahudiler birkaç istisnasıyla bizim bir ulus olarak varlığımıza kendilerini adapte edemiyorlar. Bunu nedenlerinden birisi İsrail'i var eden tüm o girişimin bizim yokluğumuz öncülü üzerine kurulmuş olmasıdır. Fakat şimdi birden bire kırk beş yıl sonra burada olanın sadece kendileri olmadığını bilakis bizlerin de onlarla birlikte burada yaşadığımızı keşfediyorlar, bu onlar açısından kabulü çok zor bir şey.

– *Acaba büyük ölçekli karşılaşma, böyle bir dönemde, (biz burada gelecek iki yıldan bahsediyoruz) FKÖ'süz ve Yasir Arafat sahnede olmadan mümkün mü acaba?*

– Hayır, kesinlikle. Aslında karşılaşma FKÖ ile birlikte gerçekleşiyor. Diğer bir deyişle şu anda, büyük oranda Amerikalı ve İsraililerin bu saçma ve anlamsız tavırları dolayısıyla FKÖ'nün fiziksel varlığını dışarıda tutarsanız o da kaybolup gidecektir şeklinde muazzam bir yanılsama var. Oysa Madrid ve Washington'a gönderilen heyet FKÖ tarafından seçildi. Onların söylediği ya da yaptığı her şey FKÖ'nün onayından geçmektedir. Heyet, talimatları doğrudan FKÖ'den almaktadır. Heyetin çoğu zaten FKÖ içindeki değişik grupların destekçisi. Heyetin tümü, FKÖ'nün, bir ulus olarak Filistin kimliğini temsil eden ulusal bir kuruluş olarak otoritesini tanıyor. Bu bakımdan “biz FKÖ ile konuşmuyoruz” işi, Amerikalı ve İsraililerin çocukça yapılarının bir yansımasından başka bir şey değil. Onlar diyor ki, “biliyorsunuz biz onlarla temasta değiliz”, oysa onlar FKÖ ile dolaylı olarak görüşüyorlar. Onlar FKÖ'nün terörist bir kuruluştan başka bir şey olmadığı şeklindeki kendi aptalca ideolojilerinin hapsindeler. Eğer siz böyle bir yalana inanırsanız gerçeklikle de gerçekten uğraşamazsınız. Bundan dolayı ben Filistinlilerin son derece olgun olmaları ve İsraililerle oldukları gibi uğraşmaları dolayısıyla onlarla gerçekten gurur duyuyorum. Bizlerin ideolojik kurguya ihtiyacımız yok. Bizler “biz İsraililerle uğraşıyoruz/temas içindeyiz” diyebiliriz. Bizler “siyonist bir yapıyla temasta değiliz.” Evet doğru İsrail hükümetiyle temas etmek isteyenler bizleriz ve bizlerle oturmaktan sıkıntı duyan da onlar. Washington'daki son görüşmelerde onlar Filistinlilerle aynı odada durmak istemediler, bizler onları tanımıyoruz dediler. Bizler ancak Ürdünlülerle oturmalıyız dediler. Kaçındıkları şey bu. Fakat onların içten içe kaçınılmaz olan şeyin kendilerine doğru geldiğinin farkında olduklarını düşünüyorum. Onlar bizimle temas etmek zorunda kalacaklar. Hiç şüphesiz bu noktada gerçek soru, Amerika'nın onları daha ne kadar bizimle temas etmeme fantezisiyle meşgul edeceğidir .

– *Bush yönetimi, İsrail'in en son Filistinlileri yerinden etmeleri dolayısıyla onu kınayan BM kararına katılması dolayısıyla eleştiri almıştı. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

– Bu ülkede Bush-Baker yönetimi altında gerçekleşen politik değişiklikleri çok ciddiye almıyorum. Büyük bir Arap ülkesini yok etmeye kalkışıp bunda da kısmen başarılı olan ilk Amerikan yönetiminin bunlar olduğunun unutulmaması gerektiğini düşünüyorum. Büyük bir Arap ülkesi olan Irak'ın egemenliğinin ihlal edilmesi için BM'yi kullanan bu yönetimdir. Filistin ulusalcılığına Körfez Savaşı sonrasında kazandırdığı cilalı imaj dışında hiçbir şey veremeyen bir yönetimdir bu. Kendisinin Saddam rejimini devirmek için Irak'ta yaptığını telafi için bir “barış zaferine” ihtiyacı var. Saddam bir tirandır ve onun Kuveyt'e yaptığı tam anlamıyla yanlıştır. Fakat Amerikalılar da bölgenin sorununu çözmediler ki. Bilakis Arap ülkeleri arasında saırulmalara yol açtılar. Muazzam miktarda insan acısına, kayba, ölüme ve şiddete yol açtılar. Tekrarlayayım onların bu sözde barış süreciyle yapmaya çalıştıkları şey, George Bush'a barış havarisi şeklinde bir imaj kazandırmaya yönelik kozmetik bir girişimdir o kadar. Bazen de İsrail'in davranışları dolayısıyla bir nevi huysuzlanma/rahatsızlık ifade etmeye yönelik bir girişim.

Oysa böyle bir huysuzluk gösterisi yeterli değil. Zira İsrail, yeni yerleşim yerleri açmaya ve toprağı sahiplenmeye devam ediyor. İsrail dışarı atmaya devam ediyor. Öldürmeye devam ediyor. Hapse atmaya devam ediyor. İsrail günlük yirmi dört saat sokağı çıkma yasağı dayatmaya devam ediyor. Ve ABD, İsrail'e gönderilen yıllık yardım parası beş milyar dolardan bir sent bile geri çekmedi. Böyle bir durum, bu ülkenin yasalarına aykırı, çünkü yasa diyor ki, insan haklarına yönelik büyük ihlaller olduğunda ABD'nin söz konusu ülkeye yardımın da kısılması gerekir. Böyle bir şey hiç olmadı.

Dolayısıyla ben bunun ABD'nin politikasını değıştirdiğı tarih-sel bir dönüm noktası olduğunu düşünenlerden birisi değilim. Onlar hâlâ Filistinlilerden tavizler koparmaya çalışırken İsraililere bunu sormaya bile korkuyorlar. Size bir örnek vereceğim. Altı aydır Mart'tan Nisan'a Baker ile müzakere eden iki Filistinli Hanan Aşravi ile Faysal Hüseyini idi ve Baker onları müzakereleri dolayısıyla Madrid'de kamuoyu önünde övmüştü. Oysa şimdi onlardan hiçbirinin heyet üyesi olmasına bile izin verilmedi. Onların hiçbir-

nin Madrid'deki görüşmelere katılmalarına izin verilmemişti, çünkü İsrail, onların FKÖ ile yakın ilişki içinde olduklarını ve gerçek liderler olduklarını söylemişti. Bu konuda verilen resmi açıklama, onların Doğu Kudüs'ten oldukları şeklindeydi. Ve Amerika bunları kabul etti, biz neden bahsediyoruz ki? Biz öyle bir yönetimden bahsediyoruz ki, barışa yönelik hiçbir adım atamayacak kadar korkak, geçmişe takılıp kalmış, ister Suudi Arabistan olsun ister İsrail lobisi olsun bunlara tamamen bağımlı/köle bir yönetim.

– *Şamir'in bir keresinde George Shultsz'un sizinle görüşmesine karşı çıktığı doğru mu?*

– Sadece o değil, benim ülkeye girmemi de yasakladı. 1988 baharında ailemle birlikte oraya gitmeyi istedim, fakat izin vermedi. Ben bir Amerikan vatandaşıyım, fakat o beni açıkça ülkeye girmekten men etti. Bizler gerçekten alçakça bir durumla karşı karşıyayız burada. Ve esas konumuza dönersek ABD'nin Cenevre konvansiyonunu açıkça ihlalini kınayan BM oylamasının o kadar da önemli olmadığını düşünüyorum. Öncelikle bu kararı kim uygulayacak ki? Beni şaşırtan husus, Arapların bunu müzakerelere geri dönme nedeni olarak kabul etmeleri. Biz bundan hiçbir şey kazanmadık, bu sadece bir kınama. Ne olacak? Zaten Filistin'in şu ya da bu haklarının ihlali konusunda İsrail'e yönelik 64 sayılı BM kararları var ki, bunların hiçbirini yerine getirilmedi ve bunların yerine getirilmemesinin nedeni de ABD.

– *Kararlardan bahsederken Salman Rüşdi'ye verdiğiniz bir röportajda siyonizmi Amerika'daki çağdaş politik yargının köşetaşı olarak değerlendirmiştiniz. Demiştiniz ki ırk ayrımından veya Amerika'nın Orta Amerika'ya müdahalesinden konuşma konusunda rahatsızlık duymayanlar, siyonizm hakkında ve onun Filistinlilere yaptığı şeyler hakkında konuşmaktan rahatsızlar. Demiştiniz ki burada ABD'de siyonizm hakkında bir şey söylerseniz, klasik Avrupa ya da Batılı antisemitizme katılan birisi olarak görülürsünüz. Dolayısıyla siyonizmin Filistinliler açısından neyi temsil ettiğini tartışırken o özel tarih ve siyonizm bağlamında yoğunlaşmak gerekir” demiştiniz.*

– Bu ifadenin önemli parçası “Filistinliler açısından” kısmıdır. Yahudiler açısından siyonizm harika bir şey. Onlar siyonizmin kendilerinin kurtuluş hareketi olduğunu söylüyorlar. Kendilerine bağımsızlıklarını kazandıran şeyin siyonizm olduğunu söylüyorlar; zira onların sonunda bir vatanı olmuştu. Daha önce hayal bile edemedikleri enstitüler kurdular vs vs. Liste çok uzun. Ben ondan bahsetmiyorum. O, tamam, iyi. Fakat Filistinliler açısından ona bakıldığında bizler siyonizmin kurbanlarıyız.

– *Fakat bu durumu bilinir kılma konusu, acaba BM’nin siyonizmi ırkçılıkla eş gören kararının bozulmasından nasıl etkilenecek?*

– Evet, bakın şimdi ben bu karardan asla memnun olmadım. Siyonizmin bir tür ırkçılık olduğunu söylemek, siyonizmin Yahudiler için ne yaptığını belirtme konusunda yeterince açık olmadığı gibi pek hassas da değil, çünkü Yahudiler bir tarafta Filistinliler diğer tarafta. Ben *Filistin Sorunu* adlı kitabımda bundan bahsediyorum. Onu başka bir şeyle eşleştirmek zorunda değilim.

Fakat günümüz Filistinlileri açısından siyonizm, öncelikle toplumlarını parçalayan şey demek, ikinci olarak nüfusun dağıtılıp gitmesi demek, üçüncü ve en önemli olarak da bir halk olarak Filistinlilere sürekli baskı anlamına gelmektedir. Size bir örnek vereyim: İsrail dünyada vatandaşlardan oluşmayan yegâne devlet, o, Yahudi halkının devleti. Böyle bir devlette eğer kazara Yahudi olmayan birisi olarak varsanız (nitekim İsrail vatandaşı olmayan 800,000 Filistinli var orada) size yahudi-olmayan denilir ve sırf yahudi olmadığı için size karşı ayrımcılık yapılır. Yahudiler geri dönme yasası gereği İsrail’e dönme hakkına sahiptir. Oysa ben orada doğdum ve dönemiyorum. Yahudiler İsrail’de toprak alıp satabilir, kiralayabilir, Filistinliler ise yapamaz. Batı Şeria ve Gazze’de yani işgal edilmiş topraklarda Filistinliler, yahudilerin maruz kalmadığı ayrımcılıklarla karşı karşıyadır. Batı Şeria ve Gazze’de yerleşimciler Filistinlilerden toprağını öylesine elinden alabilir ve orada yaşayabilir.

Tüm bunlara rağmen yine de söylemeliyim ki, siyonizm ve ırkçılık fena şekilde talihsiz dönemler. Onun ortaya çıkmasına neden olan şeyler, kısmen yetmişlerin başlarının keyfi hali, Afro-Asya ha-

reketlerinin filizlenmesi, Sovyetler birliğinin hâlâ uluslararası bir oyuncu olması ve İslami hareketin iyice ısınmaya başlamasıdır. O tamamen kötü bir düşünce ve daha önce söylediğim gibi onun sonucunda biz Filistinler çok büyük bir politik bedel ödedik. O, sendeleyeni bir yapı haline geldi, çünkü o geçmişte yaşıyor.

– *Biraz önce sizin İsrail’de toprak almaya hakkınız olmadığını söylediniz. Söz konusu topraklardan en önemlisi Kudüs’ün kendisi. Daha yeni başlayan barış süreci oldukça yavaş. Ne dersiniz bu süreç meyvelerini vermeye başladığında yahudi olmayanlar için de Kudüs’e ilişkin herhangi bir ümit ışığı kalabilir mi?*

– İsrail tüm Kudüs’ü elinde tutmaya çalıştıkça bu problemin çözüleceğine inanmıyorum. Ben Kudüs’ün parçalanması taraftarıyım demiyorum. Değilim zaten. Bence orası ortak bir kent olarak kalmalı. Fakat bir şekilde Filistinlilerin orasını en azından Arap ya da doğu Kudüs’ü başkentleri olarak görmelerinin bir yolu bulunmalı. Olmalı bu. Orası Filistinliler açısından çok şey ifade ediyor. Pek tabii tüm İslam dünyası için de muazzam bir önemi var. Kudüs sadece bir Filistin kenti değil. Orası aynı zamanda bir milyar müslüman için çok önemli bir yer. Bu bakımdan İsrail’in Kudüs içindeki Filistinlileri yerinden edemeyeceği şekilde bir tür anlaşma yapılmalı. Fakat tekrarlayayım, ben Kudüsün parçalara bölünmesi taraftarı değilim. Bence öyle bir şey yapılmalı ki, burası evrensel bir kent olarak üç dinin Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın umutlarını ve geleneklerini dile getirebilsin.

– *Vatikanvari bir şey mi yani?*

– Evet öyle bir şey, onu uluslararası hale getirmek şart değil. Fakat yine de bu tarz bir şey, yoksa onu parçalara ayırıp topluca İsrail’in kontrolü altında tutmak değil.

– *Biraz da tehditten bahsedelim. Biliyoruz bu biraz hassas konu. Siz Filistin davasının son derece görünür bir sözcüsü olarak birçok grubun hedefi oldunuz, onlar siz konuşma yaparken bir anda ortaya çıkıp sizi protesto ediyorlar, size basında saldırıyorlar, sizi bağlam dışı alıntılaman broşürler dağıtıyorlar. Sizi terörizm elçisi olarak adlandırıyorlar. Tüm bu tatsız olaylar oldu.*

– Evet hatta ölüm tehditleri bile oldu, ne yaparsınız!

– *Bu konuda sizi en çok rahatsız eden şeyin ne olduğundan bahsedermisiniz?*

– Evet beni en çok rahatsız eden şey, bu konuyla ilgili yalan ve adaletsizlik, benim halkıma hırçın bir kampanya başlatmakla kalmayıp beni terörist ilan ederek bana karşı her türlü yalan ve kepa-zeliği sergilemeleri.

İkinci olarak ben Amerika’da gerçek bir cevap verme mekanizmasına sahip değilim. Bana saldırıp hakkımda iftira ve yalan yollu yazı yazanların ise tüm dergiler emirleri altında. Örneğin Amerikan Yahudi Komitesinin dergisi *Commentary*, her ne istiyorlarsa yazmaları için onlara imkân tanıyor. Dolayısıyla söylemeye çalıştığım şeyi anlıyorsanız bu iş gerçekten çok zor. Diğer bir deyişle bu ülkede Filistin düşmanlarının sahip olduğuna benzer bir organize yapı yok.

Üçüncü olarak ve en kötüsü, bu ülkede ya da başka bir yerde Araplar ve müslümanlar asla organize olamamışlar ve bizim –benim değil bizim- hakkımızda bu ülkedeki siyonist lobi tarafından ortaya atılana alternatif olarak inanılır alternatif bir görüş oluşturmaya çalışmamışlardır, oysa bizler büyük bir geleneğin ve uygarlığın mirasçılarıyız. Birçok yetenekli insanımız var ve yine de bir türlü birlikte çalışmıyoruz. Filistinliler beş farklı yönde çalışmıyorlar bilakis ters yönde de çalışıyorlar. Suriyeliler kendi başlarına çalışıyorlar. Bir ulus olarak bizi ciddiye almaya yönelik tek bir çaba yok bizden. Arap dünyasının durumu daha önce bahsettiğim yere dönüyor gerçekten: Çukur/bataklık. Orası yozlaşma ve vasatlık, en korkunç ve ölümcül tiranlıklar çukuru. Demokratik özgürlüklerin esamesi yok. Tamamen endişe verici bir mekan. Yine de kendimi ait hissettiğim bir yer; ben oradanım, ailem de öyle, karım da. Yani ben orayı terkedecek değilim. Bu dünyanın Samir al-Khalil’lerinin ve Fouad Ajami’lerin yapmak istediklerini yapacak değilim, onlar bu ülkeye yani ABD’ye kurularak Arap düşmanlarının özür dileyicileri olmak istiyorlar. Ben bu oyuna girmem.

– *Siz bir keresinde Fouad Ajami’yi (Washington merkezli Filistin karşıtı bir dergi olan New Republic’in Orta Doğu uzmanı) New Republic’in “yerleşik Arap karşıtı” olarak nitelemiştiniz.*

– Evet doğru. O bir yüz karası. Bunun sebebi sırf kendi halkına yönelik saldırgan ve öfkeli durumu değil bilakis söyledikleri şeyler o kadar basit ve cahilce ki. O benden çok bir Orta Doğu incelemeleri profesörü. Hayatını bundan kazanıyor. Oysa Arap dünyası hakkında hiçbir şey bilmiyor. Orayı kaale bile almıyor. Onun yazdıkları şeyler düpedüz bu ülkedeki siyonist lobi ve yerleşik nizam tarafından Araplara karşı kullanılıyor.

– *Samir al-Khalil Korku Devleti* adlı kitabın yazarı, kitap Irak ve Körfez Savaşıyla ilgili. Siz onu da aynı kategoriye katar mısınız?

– Kabaca evet. Onun muhtemelen bir hıncı yok. Kendisi orada uzun süre bulunmamış. O, aşağı yukarı kafası karışık bir adam. Ajami en azından akıllı biri. Ne istediğini biliyor. Araplara saldırmak istiyor. Oysa bu adamın ne istediği de belli değil. O kafası karışık ve duygusal olarak perişan birisi, temelde ihmal edilebilir bir kitabı sayesinde hızlı bir ün kazanmış. Bu bakımdan kitabında Saddam'a saldırıyor, tamam. Fakat kitap, tarihsel bir katkı yapmıyor ki, Irak'ı anlamaya yönelik olarak ilmî bir katkı değil, tam tersine bu ülkeyi Saddam karşıtlığına karşı mobilize etmenin bir parçası olarak kullanışlı. Khalil o rolü oynadı ve güzel oynadı, onu gerçekten başka bir şey yaparken görmüyorum. Bu ülkedeki savaş sonrası çılgınlık bittiğinde o da gündemden düşecektir.

– *Yani onun tamamen kaybolup gideceğini mi düşünüyorsunuz?*

– Evet sanırım öyle. Bence o devamlılık arz edecek hiçbir şey yazmamıştır. O bir ilim adamı değil.

– *Yeni bir Filistin liderliği konusunda bazı tartışmalar var ve çoğu Amerikalı örneğin Hannan Aşravi'yi yeni bir lider olarak zikrediyor, siz ne diyorsunuz?*

– Evet, biliyorsunuz o benim öğrencim. O, burada yani Columbia'da değil Virginia'da öğrencim idi. Benim onun tez danışmanı olup olmayacağı sorulmuştu ben de evet dedim. Sonra iki ya da üç yıl tezini parça parça gönderdi bana ve bu böyle devam etti. O çok zeki ve enteresan bir kadın. Son zamanlarda epeyce dikkat topladı.

Yine de benim bakış açım göre bu husus, Arafat'ı gücendirmek/kızdırmak için kullanılmıştır, burada kastım sorunuzla ilgili

spekülasyon ve dikkat. Bir bakıma konuya dürüst şekilde baktığınızda eğer dediğimi anlıyorsanız Aşravi'yi Arafat'sız düşünmek imkânsız. Bunların hepsi Batı ırkçılığının bir parçası. Onlar Aşravi'yi seviyorlar çünkü daha iyi İngilizce konuşuyor, aynı şey benim için de kullanıldı, çünkü ben İngilizceyi iyi konuşuyorum. İngilizceyi iyi konuşmuyorsan onların saygı duyacağı düzeyde, aynı dünyada değilsin demektir.

– *Bu da bizi son soruya getiriyor yani İngilizceyi iyi konuşup sizin de hakkında konuşmayı sevdiğiniz biri: Salman Rüşdi. Acaba bize Salman Rüşdi hakkındaki görüşünüzü kabaca tanımlar mısınız? Bunu soruyoruz çünkü birçok kişi var ki, onlar Edward Said' in o tüm Salman Rüşdi olayıyla ilgili olarak tam olarak ne düşündüğünü merak ediyor.*

– Evet benim duygu ve düşüncelerim şöyle. Ve burada belirtilmesi gereken iki ya da üç nokta var.

Öncelikle ben mutlak ifade özgürlüğüne tam olarak inanan birisiyim. Bir Filistinli olarak İsrail'in benim halkımın ne yazacağı veya okuyacağına ilişkin sansürüyle mücadele ettim. Bizim kurtuluş mücadelemizin epeyce kısmı, düşünce, kanaat ve ifade özgürlüğüyle ilgilidir. Ben buna derinden inanıyorum. Bu bakımdan şunu hiçbir neden olmadan söylemeliyim ki, ben kesinlikle hiçbir sansürün olmaması gerektiğine inanıyorum. Birincisi bu.

İkinci olarak Salman Rüşdi benim eski bir arkadaşım, kendisini yaklaşık on yıldır tanıyorum. Kendisiyle ilk olarak Londra'da 1980-81'de karşılaştım. Yazılarının büyük bir hayranıyım, özellikle de *Gece Yarısı Çocukları*'nın, bence bu kitap yirminci yüzyılın en büyük romanlarından birisi. Aynı şekilde onun oğlu için yazdığı kısa öyküler serisini de çok severim; *Harun ve Deniz* Serisi, bu seriye burada ABD'de bir değerlendirme yazısı yazdım. *Utanç*'ı ise *Gece Yarısı Çocukları*'ndan daha az seviyorum. Onu sadece bir kez okudum ve belki bir kez daha okursam içine daha fazla nüfuz edebilirim.

Bence Şeytan Ayetleri enteresan bir roman. O, büyük, karışık, provakatif olması amaçlanmış ve birçok açıdan parlak bir kitap. Bu akşam burada oturup da size kitaba ilişkin yazınsal eleştiri analizi-

mi yapmayacağım, fakat yazarı oldukça yetenekli ve olağanüstü birisi ve kendisinin maruz kaldığı tüm olaylar dolayısıyla derinden üzgünüm. Ben ayrıca sizin de söylediklerime sansür uygulamamanızı ve onları olduğu gibi basmanızı istiyorum ve biliyorum ki sizler onun hakkında çokça şey basmaya karar verme konusunda baskı altında olacaksınız.

Dolayısıyla söylediğim gibi ona karşı tepkiler her zaman olduğu gibi şiddet dolu idi. Kişisel olarak ben hakaretçi bir muhalifin yazılarını baskı altında tutmanın, İslam'ın doğasında olduğunu ya da İslam uygarlığı geleneklerinin en iyi parçası olduğunu düşünmüyorum. Dolayısıyla onun hakkındaki gürültü patırtı tamamen itici ve birçok açıdan da bana göre kabul edilemez bir şey. Evet çoğu müslümanın Şeytan Ayetler dolayısıyla gücenmesini anlayabiliyorum, öyle olsa bile söylemeliyim ki, o kişilerin çoğunun o kitabı okuyup okumadıklarından bile emin değilim. Bu tüm zamanların komedilerinden birisi: Tüm bu kişiler bu kitabın İslam'a bir saldırı olduğunu -en azından Arap dünyasında- bağırp çağırarak söyleyen bu adamların çoğu İngilizce bilmiyor. Oysa kitap ne de olsa İngilizce. Bilakis onlar şu ya da bu şeyi o şekilde değerlendiren bazı ulemanın sözlerini dikkate alıyorlar sadece. Bu saçmalık, korkunç.

Bu bakımdan tüm bunlar beni çok rahatsız etti ve Salman Rüşdi'nin normal bir hayat sürmesini isterim. Gizlendikten sonra onu gördüm ve bunların onun üzerindeki etkisi korkunçtu. Bir birey için ödemesi çok büyük bir bedel. O özgür olma imkânını kaybetti. İsteddiği gibi ortalıkta dolaşamıyor. Oğlunu göremiyor. Saklandığı dönemdeki ikinci evliliği başarısız oldu. Takip edilmek ve güvensizlik duygusu korkunç bir şey. Bunun herkesin başına gelebileceğini düşünüyorum. Dünyamız Salman Rüşdi gibilerin istedikleri gibi yazıp tartışacakları kadar geniş. Oysa onu ölüme mahkûm etmek, onun kitaplarını yakmak ve yasaklamak bunlar korkunç şeyler.

Bu arada önümüzdeki Pazar *New York Times*'de yayınlanacağı üzere ben de dahil birçok kişiye Wagner'in İsrail'de çalınıp çalınmaması konusundaki görüşlerimizi sordular. Ben birkaç paragraflık cevabımda, İsraillilerin Wagner'e karşı tutumlarını, Müslüman-

ların Salman Rüşdi'ye karşı tutumlarıyla karşılaştırdım. Ben her iki görüşe de karşıyım. Bir insanın sevmediği sanat ve düşünceler tartışılmalı, onlar aynen engizisyon zamanında yapıldığı gibi pencereden aşağı atılamaz. Bu büyük bir suç ve bence bu yaklaşımın hâkim olmasına izin verirse büyük zarar vermiş oluruz.

Hasan M. Jafri

The Herald, Karaçi, Pakistan, 1992

XXIII

AVRUPA VE DİĞERLERİ

BİR ARAP BAKIŞ AÇISI

Bu röportaj İrlanda'daki bir TV programıyla bağlantılı olarak yapılmıştır. E.W.S.

– *Dışarıdan içeriye bakan birisi olarak belirgin şekilde Avrupa geleneği diye bir şey olduğunu düşünüyor musunuz?*

– Kesinlikle hayır, fakat birbiriyle benzer deneyimler, devletler, uluslar, miraslar anlamında bir Avrupa geleneğinden bahsedilebilir ki, tüm bunlara Avrupa damgasını vurmuştur. Fakat aynı zamanda bu dünyanın Avrupa dışındaki kısımlarından ayrılmamalıdır o. Ceza-yir bağlamında bunun için güzel bir deyim var; “ek/tamamlayıcı düş-manlar.” Aslında Avrupa ile Ötekiler arasında da bir ek/tamamlayıcı-lık durumu söz konusu. Bu durum Avrupa açısından, kendisini tüm o dışsal ilgililiklerinden koparıp bir tür saf ve yeni bir şeye dönüşme amacıyla saflaştırmaması için enteresan bir şey, tehdit/zorlu durum.

– *Günümüz Avrupa entelektüelleri ne durumda?*

– Entelektüelin hizmeti dolayısıyla ödüllendirilen bir profesyonel olduğu düşüncesi ABD’de ve Avrupa’da şu anlama gelir: Sizin güç merkezlerine karşı olağanüstü bir eğiliminiz vardır ve entelektüelin yaptığı şey karşılığındaki ödülü, bir politika oyuncusu, bir politika oluşturunca rol, bir görüş belirticisi, politika oluşturunca ol-maktır. Oysa bana göre entelektüelin rolü temelde bilincin derinleş-

tirilmesi, gerginliklerin, karmaşıklıkların ayırında olmak, toplumunun/topluluğunun sorumluluğunu üstelenmektir. Bu bir uzman-dışı bir roldür, o, profesyonel disiplinlerde kendisine yol açan konularla ilgili bir şeydir. Çünkü biz profesyonel söylemi biliyoruz, o, bir jargon haline gelmiş olup, yalnızca bilgili insanlara hitap etme, onları temel olarak belirli bir rıza durumunda tutma ve sonuç olarak da bir kimsenin kendi tutumunu önplana çıkarması haline gelmiştir. Ben bunu tamamen menfur bir şey olarak görüyorum, çünkü bana öyle geliyor ki toplum iki tür insandan oluşmaktadır: Birinci grup sürdürücülerdir, yani olayları her nasılsalar öyle devam ettirenler, ikinci-ler ise farklılığı ve değişimi provoke eden entelektüeller.

– *Siz burada kişinin vatandaşlarına karşı ahlaki ve vicdani bir sorumluluğunu gündeme getireceksiniz.*

– Evet bence o olmazsa olmaz bir şey.

– *Eğer o, bir kirlilik ve alanlar karışması anlamına geliyorsa öyle olsun.*

– Kesinlikle öyle olsun/eyvallah. Benim açımdan son derece önemli olan şey, benim bir hissiyatım var, belki o doğuştan gelen bir şey o: Ben ulusal bir toplulukla bağlantılıyım, Filistinle. Filistin kısmen ona ilişkin davanın evrenselliği dolayısıyla sadece basit bir ulusal mücadele değil, antisemitizm problemini de içeriyor o. Bizler Avrupanın antisemitizminin mirasçısı haline geldik: Bizler kurbanların kurbanlarıyız, böyle de diyebilirsin. Karmaşık bir rol. Yine de ulusal toplulukla –veya topluluk, ulusalı boşverin- kimi bağlantılara sahip olmak insanı onurlu yapıyor.

– *Fakat entelektüelin toplumsal ve ahlaki rolünün yeri olarak gördüğünüz mekân burası mı? Ki orada bizler gelenekleri icat ederek veya yeniden icat ederek mit ve sembolleri gerçekten birbirinden ayırıp onları analize tabi tutarız. Şimdilerde yeni bir Avrupa icadı-yla ilgili epeyce tartışma var. Ne dersiniz burada bir tür kültürel emperyalizmin ortaya çıkmasına şahit olma tehlikesi olabilir mi?*

– Bence 19. yüzyıl Avrupa emperyalizmiyle eşdeğer bir tür emperyalizmin ortaya çıkma ihtimali çok az. Bence ABD'nin her şeyi gölgede bırakan rolü ve nüfuzu buna yönelik bir tür engel. İnsan Av-

rupa'nın –en azından bu husus, Arap dünyasının bakış açısına göre böyle- bir nevi ABD'nin karşıtı olduğunu düşünüyor; bunun nedeni kısmen kimi güney Avrupa ülkeleriyle Kuzey Afrika arasındaki bağlantılardır, bir tür kültürler arası değişim ki, emperyal bir özelliğe sahip değil, aralarında öncesinden daha fazla alışveriş söz konusu.

– *Fakat Avrupa acaba kendi ortasındaki Öteki'sini, geleneksel Öteki'yi, bizim örneğimizde Arap ve İslam dünyasını tanımada başarılı oldu mu ki?*

– Hayır sanmıyorum. Bence burada bir sorun var. Örneğin İtalya'yı ele alalım. İtalya şu anda kendisini yaklaşık bir milyon müslümanı sırtına almış görüyor, bu kişilerin tamamı Kuzey Afrika'dan, büyük oranda Libya ve Tunus, biraz da Mısır'dan. Bu durum Fransa'dakinin aksine tanınmış değil, Fransa'da da iki ya da üç milyon müslüman var ki bu da politik bir mevzu. Fakat bence tartışma, hatta Le Pen ile onun birkaç liberal karşıtı arasındaki tartışmalar bile İtalya'daki sessizlikten çok daha iyidir. Orada daha fazla tartışma ve bilinci ortaya çıkaracak bir mevcudiyet var. Çok tuhaftır bugün Arap dünyasında bir dizi yazar, düşünür ve entelektüel var ki onlar Avrupa-Arap diyalogu, ikisi arasındaki karşılıklı değişimin, aradaki düşmanlıkları, “Araplara karşı Avrupalılar” türü şeyleri bir battaniye gibi örteceği, alt edeceği konusunda çok ciddi-ler. Bu durum ABD'deki durumdan çok farklı, burada böyle bir şey yok. ABD hâlâ kendisini Arap dünyasıyla, İslam'la, köktencilikle veya buna benzer şeylerle savaş içinde görüyor . Bu bakımdan kültürel konular asla gerçekten gündeme bile gelmiyor.

– *Fakat somut politik kararlara gelince öyle görünüyor ki hem göçler dolayısıyla hem de kültürel olarak Arap dünyasına açık olan Akdeniz Avrupası, dünyanın o kısmında gerçekleşen bir savaşı duramadı.*

– Sırf o da değil, örneğin İngiltere insanın hiç istemeyeceği kadar ona hırsıyla katıldı da. Öte yandan İtalyanlar ve Fransızlar savaş sonrası dönemde askeri olanın aksine politik bir yerleşim simsarlığını denedi. İtalyanlar tartışmalı politik yerleşim konusunda savaştan bu yana oldukça aktiftiler, açıkça Körfez benzeri değil de haç benzeri ki,

bu Filistin konusudur. Şimdi onlar ABD'ye karşı birçok nedenden dolayı açıkça karşı koyamadılar. Bunun nedeni kısmen onların münferit hareket etmeleri idi. Bu Avrupa adına yapılmadı. Demem o ki Avrupa Konseyi bir dizi güzel tavır sergiledi, fakat onlar bir topluluk gibi bir arada hareket edemediler. Muhtemelen 92 sonrasına kadar da edemeyecekler. Onlar bireysel hareket ederken yakalandılar. Onlar bir taraftan ABD tarafından baskı altında tutuldular. Öte yandan da onların, temelde muhafazakâr gerici Arap rejimlerinin petrolüne ihtiyaçları vardı, ki bu rejimler statükonun değişmesini asla istemezler. Dolayısıyla Avrupalıların durumu zor. Ben gerçekten kültürel anlamda konuşuyorum, orada bence daha büyük bir hareketlenme var.

– *Siz Şarkiyatçılık olgusundan çokça söz ettiniz, yani Avrupada ve genel olarak Batı'da Arap dünyasına karşı temel klişe tutumu temsil eden kültürel fenomenden.*

– Kesinlikle. O gerçekten çok güçlü. Bu noktada şovenist basına bakmanız gerekmez. Bu noktada insanın aklına The Times'ta okuduğumuz, isim vermek gerekirse Conor Cruise O'Brien'in yorumları geliyor, kendisi hâlâ müslüman ailesinden tamamen ensest ilişkilerle dolu ayartılmış bir aile olduğundan, müslüman ve Araplardan da şiddet yanlısı ve ayartılmış bir halk olarak bahsediyor; ya da David Pryce Jones'un Fasit Daire adlı kitabı akla geliyor ki, böyle bir kitap dünyadaki başka hiçbir kültür hakkında yazılamazdı.

– *Bu da bir tür ırkçılık değil mi?*

– Evet ırkçılık, yabancı düşmanlığı, bir tür paranoya, vehim dolu bir fantazi.

– *Avrupa'nın buna neden ihtiyacı var ki?*

– Neden olduğunu söyleyeyim size. Araplara göre Avrupa İslamı âdeta kapısının eşiğinde bulmuştur daima. Unutmayın ki İslam asla tam olarak mağlup edilmemiş olan yegâne Avrupalı-olmayan kültürdür. O, Yahudilik ve Hristiyanlığa komşu ve aynı tektanrıci mirası paylaşmaktadır. Bu bakımdan sürekli bir sürtüşme söz konusu. Ve Hindistan'daki İngilizlerin aksine o problem çözülmemiştir de. Batı fikri, büyük oranda İslam ve Arap dünyasına karşıtlıktan doğmuştur diyorum ben. Bence o, kökleri itibarıyla teolojik konulara dayanabi-

lır. Kendisini İbrahim, Musa ve İsa ile başlayan peygamberî çizginin bir devamı olarak gören Peygamber Muhammed, yedinci ve sekizinci yüzyılın İslam karşıtı ilk polemiklerinde, tam olarak Hristiyanlık ve Yahudiliği üreten dünyadan korkunç bir kopuş ve türedi olarak görülmüştür. Bu bakımdan bence bu durum, nevi şahsına münhasır bir şey ve buradaki kültürel yarış durumu, daha sonra askeri tartışmalarla/yarışla daha da ileri boyutlara taşınmıştır, siz buna ekonomik ve politik tartışmaları da ekleyebilirsiniz: Bu tarz tartışmalarda muazzam bir cehalet hâkim olur, insanlara aslında düpedüz bir kinden kaynaklanmaktan çok daha karmaşık olan Müslümanlar-Avrupalılar arasındaki somut deneyime bakmalarına izin verilmediği için onlar da oraya bakamazlar. Kastım şu ki, örneğin Avrupa'da İslam bilimine muazzam bir dayanma söz konusu ki, bilim ve felsefe, Yunanlılardan Müslümanlara oradan da Batıya geçmiştir.

– *Ben bir felsefeci olarak İbn Sina ve İbn Rüşd gibi Arap düşünürlerin, Kurtuba ekolünün, Endülüs ekolünün vs. oynadığı rolden etkilenmişimdir.*

– Kesinlikle. Üniversite fikri Arap dünyasında filizlenip ortaya çıkmıştır. Fakülte-yüksek okul fikri, bilirsiniz collegeum, aslında İslami bir fikirdir.

– *Avrupa ile Arap dünyası arasındaki karşılaşmalar konusunda bizlerin son zamanlarda daha dramatik örneklerimiz var değil mi? Ben sadece Körfez Savaşını düşünmüyorum, Avrupa içindeki tartışmaları da düşünüyorum. Örneğin Salman Rüşdi olayı farklı olma haklarına karşı evrensel haklar etrafındaki her türden tartışmalara neden oldu. Fransa'da ise meşhur müslüman kızların okullarda peçe takması tartışması var. Şöyle bir genel yaklaşım var: Eğer Arap göçmenler yüzyıllardır Avrupalılar tarafından sömürülmeleri dolayısıyla Avrupa'ya gelip de orada her şeyi yapma hakkına sahip olacaklarsa, o zaman kendi kültürel ve dinsel farklılıklarını da geride bırakmalı ve modern Avrupayı oluşturan bu seküler ve evrensel alana uyum sağlamalıdır.*

– Bence hem müslümanların hem de herkesin uyduğu evrensel ifade özgürlüğü ilkeleri söz konusudur. Bence şurası da önemli ki,

bugün Arap dünyasında –Tüm Arap dünyasından, Pakistan, Bangladeş vs.’den aynı kesinlikle bahsedemiyorum- genel olarak sekülerizm diyebileceğimiz güçler ile –ki ben de ona aitim- genel anlamda dinsel diyebileceğimiz güçler arasında çok önemli bir mücadele yaşanıyor. Şimdi köktencilik TV’de sürekli gündeme getirilen bir konu, oysa ben köktenciliği sadece Arap ve İslam dünyasıyla özdeş bir şey olarak görmenin yanlış olacağını düşünüyorum. Demem o ki, bunun birçok farklı katmanı var. Şu anda devam etmekte olan bir tartışma var ki, bence bizler şu anda Arap dünyasında dinsel alternatiflerin/çözümlerin başarısızlığa uğradığı bir noktadayız. Siz müslüman olabilirsiniz, fakat acaba müslüman ekonomisine ya da müslüman kimyasına sahip olmak ne tür bir şeydir? Diğer bir deyişle sizin modern bir devleti yönetmeniz söz konusu olduğunda birtakım evrensel normlar olduğunu görürsünüz. Fakat sorun şu ki, İslam’ın diğer yüzünü temsil eden, yani Batıya karşı İslami direnişle ilgili insanlar ne olacak? Gazze’de, Batı Şeria’daki insanlar kendilerini İsrail işgaline karşı müdecedele eden İslamcı militanlar olarak görüyorlar, çünkü bu alan, yaşamlarında İsraillilerin nüfuz edemediği yegâne alan, aynı şey Fransız işgali sırasında Cezayir’de de söz konusu olmuştu. Dolayısıyla birçok farklı İslam ve sekülerizm söz konusu. Rüşdi konusuna geri dönersek, ben dahil birçok Arap yazar ve entelektüel Rüşdi’nin ne istiyorsa onu yazma hakkını savundu, bunun altı çizilmeli. Fakat aynı zamanda şuna da dikkat çekti ki, Arap dünyasında ve örneğin işgal edilmiş topraklarda birçok müslüman yazar var ki, onlar politik amaçlarla İsrail tarafından hapse atılmıştır, aynı şekilde birçok gazeteci ve romancı da öyle. Bu noktada bir örnek olarak Batı Şeria’daki kitap yasağından bahsedebiliriz bugün, nitekim İsrail yasalarına göre siz Eflatun’un *Cumhuriyet*’ini satın alıp okuyamazsınız. Shakespeare’in *Hamlet*’ini de okuyamazsınız. Yasaklı yüzlerce kitaptan oluşan bir liste var, onlar kimsenin anlayamadığı nedenlerle İsrail tarafından yasaklanmıştır. Dolayısıyla Salman Rüşdi’nin hakları için isyan eden Batılı yazarlar –ben onların yaptığından memnunum, ben onlarla birlikte hareket ettim- Batı Şeria ve Gazze’deki Filistin-

lilerin ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda neredeler acaba? Bilmiyorum biliyor musunuz, Filistin kelimesinin kullanılması bile ceza gerektiren bir kabahat. Filistin kelimesini kullanırsanız altı ay hapse atılabilirsiniz. Evet şimdi tüm bunlar için geçerli tek evrensel standart nerede? Neden bu ikiyüzlüce kullanılıyor? Biz mücadelede sizinle aynı taraftayız. Bizler diğerleri gibi bu tür için de mücadele istiyoruz, gelin tüm cephelerde savaşalım.

– *Son zamanlarda yeni bir Avrupa düzeni yaratılması konusunda çok tartışma oldu. Bölge ve uluslardan oluşan federal bir Avrupa. Keza yeni bir dünya enformasyon düzeni kurulmasına ilişkin de epeyce tartışma var. Bu noktada ben en son Sean MacBride’in sponsor olduğu Unesco Raporunu düşünüyorum özellikle . Bunu seküler evrensel bir düzen oluşturmaya yönelik bir mücadele olarak yorumlamalı mıyız?*

– Emin değilim. Ben soyut bir evrensellikten yana değilim, çünkü o genellikle kim en güçlü ise onun evrenselliği oluyor. Bugün çevrenize şöyle bir baktığınızda evrensellik dili bir süper güç olan ABD tarafından savunuluyor –insan onun en son süper güç olmasını diliyor. Din değiştirene vaaz etmiş gibi olmak istemem ama bana öyle geliyor ki, İrlanda tüm bunlarda önemli bir rol oynayabilir, çünkü İrlandanın bir sömürge geçmişi var. Avrupalı da olsa o, Avrupadan farklı, özellikle de kıta Avrupasından ve sanırım İrlanda gibi değişik Avrupa ülkelerinin genel bir Avrupalı kimliği içinde erimesi yerine, farklılıkların vurgulanması diğer sömürge dünyayla temas noktasında özellikle çok önemli olurdu. Örneğin İrlanda bu ülkedeki bölünmeler dolayısıyla sadece Filistin açısından değil, Güney Afrika açısından da oynayacak önemli bir role sahiptir. Farklılıkların vurgulanması ve onun Avrupanın ötekisiyle temasında bir tür değişim olarak gelişmesine imkân vermek, dünyayı büyük kültürel kamplara bölen fikrin yok edilmesinde çok önemli olurdu ki, böyle bir dünya sonunda kamplaşan ordular haline gelmektedir. Hayır, ben kesinlikle ara sıra dile getirilen türde evrensellik konusunda oldukça şüpheliyim.

– *Fakat bizlerin Batı dünyasında ve özellikle de Avrupa’da “onlar” ile “biz” düşmanlığını aşacağımıza dair hiç bir umut yok mu?*

Avrupada temel haklar ve özgürlükler konusunda mücadele edenlerle Arap dünyasında aynı şeyleri yapanlar arasında bir tür dayanışma ihtimali görüyor musunuz?

– Evet o bir ümit, kesinlikle ümit. Ortak bir mücadele. Fakat ondan daha önemlisi Iraktaki savaş ve Iraklıların davranışları ve hatta Filistinlilerin tepkileri konusunda beni en çok etkileyen husus, bu savaşın köhne ve hastalıklı bir ulusalcılık savaşı olması idi. Bence temel sorun, o tüm ulusal kimlik sorunu ya da benim tanımım ile kimlik politikaları –yani senin yaptığın her şey, ulusal kimliğin tarafından ya meşrulaştırılmalı, ya onu filtresinden geçmeli, ki, ulusal kimlik çoğu örnekte hepimizin de bildiği gibi tamamen kurgudan ibarettir. Yani tüm Arapların türdeş bir şekilde aynı olduğu ve hepsinin aynı şekilde Batılılara karşıt olduğunu söyleyen bir kimlik. Oysa birçok Arap ve birçok Batılı var. Bence entelektüelin bu noktadaki rolü, bu geniş, ulusal, kültürel ve kültür ötesi kimlikleri kırmasıdır.

– O ister pan-Arap ulusalcılığı olsun isterse Avrupa ulusalcılığı olsun?

– Evet. Bence bir Arap halkı bir de Arap ulusu var. Biliyoruz ki bunun savunmaya ihtiyacı yok. Fakat bizim ihtiyacımız olan şey, onu, Arap dünyasındaki rejimlerce kullanılan ulusalcı retorikten kurtarmaktır. Söyleyin bana Suud rejiminin, hükümetinin veya Suriye hükümetinin ya da Mısır hükümetinin Arap ulusalcılığıyla ne alakaları var ki? Ya da Filistinin savunulmasını ele alalım. Onlar intifadaya ihanet ettiler, onun için hiçbir şey yapmadılar. Onlar ulusalcılığı ulusal bir kimlik anlamında değil bilakis sınırlı bir ulusal kimlik anlamında kullanıyorlar. Ki bu da bir baskı aracı olarak ulusal güvenlik devletlerini, baskıcı aygıtları, gizli polisi, orduyu üretiyor. Aynı şey İsrail’de de var bu. Aynı düşünce her yerde var. ABD’de de. Acaba birisi ABD’nin Körfez’de kendisini tehdit eden bir saldırı dolayısıyla savaştığı konusunda beni ikna edebilir mi? Bunun içine güvenlik girer mi? Bunlar tamamen anlamsız şeyler. Tam tersine isyancı Amerikan kimliğinin güvenlik konusuna ihtiyacı vardı ve onu kullandı. Özgürlükler konusundaki gerçek mücadeleden ne haber peki? Temel hususlar olan insan özgürlükleri

– ifade, toplanma, görüş vs. hürriyetleri. Ve tabii ki politik özgürlük. Örneğin Güney Afrikada halkın büyük çoğunluğunun oy hakkının olmamasının bir skandal olduğunu biliyoruz. Keza Avrupa devletleri ve ABD, koca bir ulusun, Filistinin demokratik haklarının inkarının altını çiziyor/sigortalıyor, destekliyor. Kastım şu ki bu bir skandal. Fakat siz bu gibi şeylerden bahsetmek için kimlik politikalarının ötesine geçmeniz lazım.

– *O zaman siz hem Arap dünyasındaki hem Avrupadaki rakip ulusalcılıklar ötesinde bir hareketi mi savunuyorsunuz? Ayrıca Avrupada, Arap dünyasındaki görülen benzerlerinin yansıması olacak şekilde ulusalcılıklara kayma tehlikesi görüyor musunuz?*

– Bence bu açıkça büyük bir tuzak. Benim görmek isteyeceğim Avrupa, örneğin kendi sömürgeci geçmişi konusunda daha bilinçli bir Avrupa. Diğer bir deyişle bizler onu ilga ettik, artık bizler farklıyız dememek sadece. Sizin Avrupalılar olarak tarihiniz, aynı zamanda bir sömürü tarihi, örneğin Kuzey Afrika ile öyle temas edilmeli ki, sizin bu eski sömürge kültürlerine yönelik mevcut tavrınız ve ilişkiniz hakkında bilgi vermeli o.

– *Burada aslında bizim bir parçamız olan göçmenleri tanımak mı?*

– Son olarak homojen olan hiçbir politik ya da ulusal gruplaşmanın olmadığı konusunda da bir algı olmalı. Hakkında konuştuğumuz her şey, karışık/karma bir şey, biz birbirine bağımlı melez toplumlarla uğraşıyoruz/temastayız. Onlar melez, saf değiller.

– *Ki bu da güç demek, ayrıcalık demek.*

– Bana göre ayrıcalık/erdem. Oysa bugün görmeye başladığımız şey, bir saflaştırma retoriği. Ben Aşırı Sağdan örneğin Fransa'daki Le Pen'den bahsediyorum. Şimdilerde Avrupa Avrupalıların seslerini duymaya başladık. Bir düzlemde bu, ABD'yi ve Japonya'yı püskürtme amaçlı. Japon eleştiri retoriğine baksanıza. Burada temel sorun eğitim. Bence bugün çoğu eğitim sistemi hâlâ ulusalcı, yani ulusal bir kimliğin otoritesini idealize bir şekilde teşvik ediyor ve kendisinin her türlü eleştiriden vareste olduğunu, hiçbir hata yapamayacağını, bir nevi hulûl etmiş bir erdem olduğunu iddia etmektedir. Bizim kendimiz hakkında inanılması için üniver-

sitelerde çocuklarımıza ve öğrencilerimize öğrettiklerimizden ve geleceğe yönelik çatışma tohumları içeren bu tür şeylerden daha tehlikeli bir şey yoktur.

– *Kendi geleneğimizin metinlerini olduğu gibi büyük Batılı metinleri de okumamız gerektiğini söyleyen çok kültürlülüğü destekliyor musunuz?*

– Sanırım evet. Örneğin ABD’yi ele alın. Yakınlarda Colomb hakkında muazzam tartışmalar vardı. Yani bizim 1992’de olmamız ve ABD’nin Colomb tarafından keşfinin 500. Yıl dönümü tartışmaları. Kolomb figürü oldukça tartışmalı, fakat o evcilleştirmiş, ve Amerikayı keşfeden o harika kahramana doğru dönüştürülmüştür, oysa aslında o bir köle tüccarıdır, bir sömürgeci-istilacıdır, o *konkistador* geleneğinde çok önemli birisidir. Şimdi hangisi daha doğru, doğal olmayan biçimde onu süslemek mi yoksa hakikati kabul etmek mi? Ayrıca bir de komik bir iddia var ki, o da şu: Siz eğer bu gelenek icadını yapmazsanız –yani temelde bir sömürgeci olan kişiden bir kahraman figürü çıkaracak bu işlemi- siz toplumun dokusunu tehdit edersiniz. Toplumun dokusu, özellikle Amerikan toplumunun dokusu konusunda ben tamamen tersini savunuyorum. Aynı şey Avrupa için de geçerli, o da böyle birçok husus içeriyor, birisi bu konuları tanımalı, itiraf etmeli. Bence çocuklar bunu mükemmel olarak anlayabilirler, tamamen köksüz nedenlerle anlamak istemeyenler yetişkinler.

Richard Kearney
Vision of Europe, Dublin, İrlanda, 1992

XXIV
ÖZE KARŞI SEMBOLLER
GEÇİCİ YÖNETİM DÜZENLEME İLKELERİ
BİLDİRGESİNİN İLANINDAN BİR YIL SONRA

– *Washington’da geçici yönetim hükümetine ilişkin İsrail-Filistin İlkeleri Bildirgesinin (Declaration of Principles-DOP) imzalanması üzerinden bir yıl geçti. Bu anlaşmanın ve sonuçlarının gerçekleşmesine ilişkin ilk beklentileriniz neler?*

– Evet, ben sonuçlar hakkında pek iyimser değildim, gerçi ben bu korkunç durumu, şartları düzeltmek ve belki bağlamı değiştirmek üzere daha genel bir Filistinli çabanın bir araya geleceğini düşünüyordum. Fakat çok büyük hayal kırıklığına uğradım. Bence İsrailliler Arafat’ın yetersizliği üzerine tamamen haklı şekilde abandılar ve görünüşe göre bunu Filistinlilerin aklında sürekli olarak da tuttular ki, bu da kendisinin Gazze ve Eriha’da gücü son derece sınırlı ve gittikçe azalan bir tür yerel icracı gibi gözükmesine neden oldu.

Ayrıca ben DOP’a muhalefetin daha tutarlı olamaması dolayısıyla da hayal kırıklığına uğradım. DOP Filistinlilerin rızasıyla İsrail işgalini tahkim etti, İsrail yönetimine suyu, güvenliği, dış ilişkileri ve otonom bölgede ortaya çıkan her şeyin sonucu olarak veto gücü verdi. Kudüs, yerleşim bölgeleri ve yollar onların elinde kaldı, hiçbir sınırlama olmadan üstelik. İnsanlar buna bir alternatif formüle etmediler. Bu bakımdan şu an elimizde dört grup var: Odukça geniş bir kitleden oluşan sessiz ve hayal kırıklığına uğramış

Filistinliler, ikinci olarak bağılılar grubu, üçüncüsü durumun kendileri için düzelmesini bekleyenler ve son olarak da durumu çözecek gibi gözükmeyen Arafat'a ve çözüm sürecine karşı olan grup. Genel herhangi bir toplantı yoktu, imzalanmış birkaç dilekçeden fazlası yoktu. Bunun sonucu da karışıklığa doğru sürüklenme ve genel bir kötümserlik duygusudur.

Bence çoğu insanı en çok hayal kırıklığına uğratan şey de, para konusunun ortalıkta gözükmemesiydi. Ben onu beklemiştim. Verilmiş birçok söz vardı, fakat ben yazdığım "Sonraki Sabah" adlı uzun yazımda demiştim ki, etrafın dolarlarla, projelerle, işadamlarıyla ve herkese işle dolacağına ilişkin fikir bir fantazidir. Çünkü buna benzer ayarlamaların geçmişte de dünyanın başka yerlerinde tamamen bir yalan olduğu ortaya çıkmıştı.

– *Gözüken o ki, DOP'a muhalefet temel olarak iki yöne doğru gidecek gözükmektedir: Ya Filistin yönetimiyle, programı değiştirmek ve reformları gerçekleştirmek üzere geniş katılımlı ve genel bir ulusal diyaloga girebilir, ya da muhtemelen mevcut liderliği iş başından uzaklaştırmak konusunda daha fazla bir tutkuyla kendisini muhalefet olarak kurumsallaştırabilir. Yine de bu ikisi de gerçekleşmiş gözükmüyor. Bu muhalefetin bir üyesi olarak işlerin nasıl gideceğini düşünüyorsunuz?*

– Aslında bence bu ikisi gerçekleşti, en azından birincisi. 1993 Ekim'i başlarında DOP'un (Filistinlilere atılmış) bir kazık olduğunu düşünen fakat şu an sahip olabileceğimiz tek şeyin bu olduğunu ve Arafat'ın ilerlemesine yardımcı olmamız gerektiğini düşünen kişilerle -bağlı ulusalcılar, gerçek Filistinli vatanseverler- diasporada temas geçtik. Ben FKÖ'nün reform mekanizmasını harekete geçirmek, daha yetkin insanların işe katılmasını sağlamak, enstitüler kurulmasını ve benzeri birçok şeyi sağlamak isteyen bir dizi dilekçeyi imzaladım. Ve dilekçe bombardımanı –tamamı faydasız- devam etti.

Ben o zamandan bu yana bu yönetimin değişmez ve ıslah edilemez olduğu şeklindeki izlenimime dayanan bir tavır takındım. Onlar birbirini bile dinlemiyor –Arafat, Ebu Mazen (Mahmud Abbas) ve Ebu Alaa (Ahmed Kurai), bunlardan sadece üçü, şimdi bun-

lar...– ne de başka birini dinlemeye yanaşıyorlar. Onların ilgilendiği tek şey, kendi konumlarını ve gülünç güçlerini devam ettirmekle ilgilenmek.

Bu bakımdan ben muhalefetin birinci önceliğinin FKÖ liderlerinden bu işi bırakıp gitmelerini istemek olduğunu düşünüyorum. Onlar istifa ettirilmeli. Bence onlarla ilişki içinde olmamak temel ilk adım, nasıl intifada İsraili işgal otoritesiyle ilişkisizlik içinde olmanın bir şekli idiye. Hatırlayın Batı Şeria'daki Beyt Sahur kasabası İsrail otoritelerine vergi ödemeyi reddetmişti. Bizim şimdi ihtiyacımız olan şey de böyle bir şey. Çünkü bizler sadece İsrail işgaliyle mücadele etmiyoruz, aslında işgalin icracısıyla da –yani FKÖ- ile de mücadele ediyoruz, ki, o, tarihte ilk kez işgalci bir gücün kalmasını sağlamak için bir anlaşma imzalamış olan ilk ulusal hareket olma özelliğine sahiptir. Bu bakımdan ben her Filistinlinin en önemli sorumluluğu, İsrail işgalinin vekilliğini yapan ve yetersiz olan bir otoriteyle ilişkide olmamaktır.

FKÖ'nün temel ilgisi güvenliktir. Arafat Gazze'nin sokaklarını temizleyemedi ama her biri birbiriyle istihbarat paylaşan beş istihbarat servisi kurmayı başardı. Bence bu bir kepezelik. O, gazeteleri kapatıyor, insanları susturuyor vs. Bunun net sonucu da işgalin oldukça rahatsız edici koşullarının aynen devam etmesidir, eğer daha kötüsü değilse.

Birkaç hafta önce, anlaşmanın ilk yetkilendirmesinin imzalandığı günün ertesi gün general Danny Rotchild şöyle bir açıklama yapmıştı: “Bizler hâlâ Batı Şeria ve Gazze'de gerçek gücüz.” Sonra gazeteciler İsrail'in Filistinlilere ne verdiğini sorunca da şunu demişti: “Biz onlara hizmeti mukim olanlara verme hakkını verdik.” İşte ilk yetkilendirmenin gerçek anlamı budur ve FKÖ bu son derece sınırlı sorumlulukları bile etkili şekilde yerine getiremez.

– *Çok enteresan, siz muhalefetin önceliğinin DOP'u reddetmek değil de Filistin liderliğiyle uğraşmak olduğunu düşünüyorsunuz. Bunun anlamı DOP'un geri çevrilemez bir olgu olduğu mu?*

– Kaçınılmaz olarak değil. Ben Filistin Ulusal Otoritesinin (FU-O), anlaşmayı yerinde yürütmekle sorumlu olan Filistin kurumları-

nın eskiden İsrail otoriteleri için rezerve edilen yeri işgal ettiklerini düşünüyorum sadece o kadar. İnsanlar onlarla işbirliğini reddetmeli, seçerek de olsa –örneğin Filistinlilerin eğitimi işinin Filistinlilerde olmasını kabul etmek mümkündür. Fakat FÜO bir anlamda İsraililer için çalışan güvenlik gücü olduğu sürece, İsraililer öyle dediği için Filistinlileri tutukladığı sürece –nitekim geçen birkaç haftada bu birkaç kez oldu- bence bunlar insanların da işbirliği yapmaması gereken insanlar. Ve ben bu tavırla sırf “ben işbirliği yapmayacağım” demeyi kastetmiyorum, bilakis değişik türden konseyler oluşturmayı, örneğin yerel halkın ihtiyaçlarının cemaatler/topluluklar tarafından karşılandığı konseyler oluşturmayı kastediyorum ki, intifada sırasında da aynen bunlar olmuştu. Benim olması gerektiğini düşündüğüm ilk öncelik bu.

İkinci olarak DOP’un düzenlenmesi gerekir. Bunun için de sizin Gazze’de, Batı Şeria’da yaşayıp hakları inkar edilenlere değil Filistinlilerin büyük çoğunluğuna ihtiyacınız var. Bence onlar sürece daha anlamlı şekillerde müdahil olmalılar ve Kudüs, yerleşim yerleri, geri dönme hakkı ve ülkesine iade ve tazminat gibi konuları gündeme getirmeliler. Filistin mücadelesinin diasporada başladığını unutmamak gerekir. İsrail’de ve işgal altındaki insanlar her zaman hapis idiler ve bu durum değişmedi. Bu bakımdan değişim biraz dışarıdan başlatılmalı.

Üçüncü olarak -çok önemli- tazminat konusu var. Anlaşmadaki en şok edici hususlardan birisi İsrail’in ödeyeceği hiçbir tür tazminattan bahseden bir hükmün olmamasıdır. İsraililer 1948’de Filistin halkını tamamen yok etmediler, bilakis onlar aynı zamanda geçen yedi yıllık işgal yılları boyunca Batı Şeria ve Gazze’deki ekonomiyi de yok ettiler. Yine de onlardan hiçbir tazminat istenmiyor. Irak daha birkaç hafta önce Kuveyti işgal etti ve onlar yaptıklarının tazminatını ödemek zorundalar şimdi, finansal olarak, üstelik de üzerinden çok zaman geçmeden. Öyleyse İsraililer de ödemeli. Evet doğru bizler zayıfız, fakat 1982’den bu yana bu liderlik, insanların bu yönde harekete geçirmediği gibi elindeki kaynaklarını da mobilize etmeye çalışmadı. Demem o ki, Nelson Mandela yirmi

yedi yıl hapisteydi ve o hâlâ ilkelerine bağlılığını koruyabildi. Tamamen sürgüne gönderilen ya da yeraltına itilen Afrika Ulusal Konseyi vasıtasıyla o, uluslararası bir kampanya başlatabildi ki, bu da onun şansını döndürdü. Bizler asla böyle bir şey yapmadık. Ben-
ce bizim yapmamız gereken şey de bu.

– *Geçen yıl süresince ortaya çıkan ve sizin onlara ilişkin görüş-
leriniz ışığında şu aşikâr çelişkiyi nasıl izah ediyorsunuz: Siz yıllar-
ca FKÖ'nün ve özellikle Yasir Arafat'ın ABD'de tanınması için ça-
lışan önde gelen bir destekçi olarak gözüktünüz, oysa şimdi FKÖ
ve Arafat'ın en sert elıştiricileri arasındasınız.*

– Ben Arafat'ın bir insan olarak gerçek rolü ötesinde Filistin
ulusalcılığının bir temsilcisi olduğuna gerçekten inanmıştım. Bun-
dan dolayı son derece açıkça Batı'da daima onu Filistin ulusal fik-
rini desteklemenin bir yolu olarak destekliyordum. FKÖ bizim ku-
rumumuzdu; onu bizi temsil eden bir şey olarak destekliyordum.
Ben onu, Filistin ulusal fikrinin bir müşahhas kişisi olarak saldırı-
ya uğradığında –ki Batı'da durum hep böyleydi- savundum, fakat
onun kişiliği veya kullandığı yöntemler söz konusu olduğunda on-
ları benim işim olarak görmedim.

Benim Arafat ve Filistinli liderlerle ilişkiye gelince ben onlara
asla çok yakın bir danışman olmadım. Onlardan çok uzakta yaşa-
dım. Beyrut'a, Tunus'a ondan önce de Amman'a gittiğimde onları
görüyordum ve bu ilişkiler her zaman eleştirel oluyordu. Arafat'tan
asla bir şey almaya çalışmadım. Benim en çok ilgilendiğim konu,
ona Batının ve özellikle de ABD'nin yapısını anlatmaya çalışmaktı
ki, kendisinin bunlar hakkında hiçbir fikri yoktu ve keza onu bir
kampanya düzenlemek ve onu organize etmek gibi daha önceden
bahsettiğim kimi hususlar konusunda ikna etmeye çalışıyordum.

Keza onların yönetim konusunda çok fazla yoğunlaşmamalarını
sağlamaya çalışıyordum. Bunda başarısız oldum, çünkü sonunda
onların isteği James Baker ve George Bush ile yatağa girmek oldu.
Onlar bunun kendilerinin başarısı olduğunu ve dışışleri bakanının
kendileriyle konuştuğunu düşündüler. Oysa dışışleri bakanı onlarla
konuşmadan önce benimle konuşmuştu. Ben dışışleri bakanı Van-

ce'i 1979'ta gördüm. Ona ulaşmıştım. ABD'de yaşadığım ve herkesi tanıdığım için herkese ulaşma imkânım vardı. 1988'de dışişleri bakanı Shultz'u İbrahim Ebu Lughad ile iken görmüştüm. Oysa onu görmem FKÖ tarafından istenmemiştir. Shultz'a ve sonra Arafat'a söylediklerimiz -ya da daha doğrusu Ebu Lughad'ın Arafat'a söyledikleri- onlar üzerinde en ufak bir etkiye sahip olmamıştır.

Benim kişisel fikrim Filistin sorununun ABD'de ve genel olarak Batı'da bir yerleşik düzen konusu olmaktan çok bir muhalefet konusu olduğudur ve bu yüzden bizler doğru muhataplarla konuşmalıyız. Bizim liderler bununla asla ilgilenmedi. Kuveytli *el-Kabes* gazetesinin benimle yaptığı uzunca röportajın tarihi olan 1989 sonbaharından bu yana ben onların tavırlarını açıkça eleştirdim.

Madrid konferansı ile ilgili çalışmalara katıldığım 1991 yazı süresince konferans için ve Amerikalılardan istediğimiz şeyler hakkında bir Filistin stratejisi belirlemeye çalışırken sonunda anladım ki onların tek istediği şey kabul edilmektir. Onların mücadeleyle, eşit olmakla alakaları yoktu, onların tek istediği şey, beyaz adamların onlara siz harikasınız demeleriydi. Hepsi bu. Ben şaşırmıştım. Onlarla aramın bozulması zamanı budur ve şimdi onlarla hiçbir ilişkim yok. Onlarla konuşmayı reddediyorum. Yararsız. Bu liderlik tam olarak Frantz Fanon'un "*Siyah Deri Beyaz Maske*" dediği şey. Onlar çaresizce beyaz olmaya çalışıyorlar. Bizim mücadelemiz bu değil. Fakat bu kopma olmadan da benim onlarla ilişkim eleştirildi daima. Samimi olarak söylüyorum eleştirildi sadece.

– *DOP'un imzalanmasından bu yana sizin yazılarınızda belirttiğiniz diğer bir konuya, yani sizin "detaylar disiplini" dediğiniz ve Filistin liderliğinin bundan yoksun olduğunu söylediğiniz hususa geçebilir miyiz acaba?*

– Benim "detay disiplini" dediğim husus en iyi şu küçük bir hikâyeye gösterilebilir. Oslo'dan Kahire'ye müzakerelerde tüm –gerçekten tüm– konular, dokümanlar, rakamlar hatta kullanılan haritalar bile İsrailliler tarafından hazırlanmıştı. FKÖ İsrailli bir kaynaktan gelmeyen tek bir enformasyon kırıntısı üretmiyordu. İşte benim detay disiplini dediğim husus bu. Eğer siz düşmanınızla

müzakere yapacaksanız –ve İsrail bizim düşmanımızdır- sizin kendinizin yaptığınız haritalara ihtiyacınız vardır. Bizim araziye, özellikle de Kudüs’e ilişkin bir stratejiye ihtiyacımız var ki, İsraililer onu parça parça ele geçiriyor. Onların tarihsel mottosu “Diğer bir metrekare, diğer bir Goat” idi. Tarihsel olarak Filistinliler asla buna karşıt bir strateji üretmemişlerdir.

Kudüs’te Alman bir coğrafyacı vardır Jan de Jong diye, o onların yaptıklarını ve planlarının ne olduğunu belgeledi. Orada herkesin göz önünde. Yine de Filistin liderleri buna asla tepki vermediler. Yeni yerleşim bölgesi açmalar devam ediyor, yol ağının yanı sıra, üstelik bunlar büyük oranda Filistin işgücüyle yapıldı. Bizler asla Filistin işgücünün kendi topraklarımızın çalınmasında kullanılmasını engellemek için bir strateji oluşturmadık.

Hepsinden öte ben bu liderliği tanıdığımdan bu yana onların her detayı bütünün parçası olan sistematik bir strateji üretmek üzere asla bir vizyonu olmadı veya ciddilikleri. Sizin gerçek bir strateji belirlemeniz, kendilerini kurtuluş fikrine adayan -para için değil kendini adayarak- kişileri çevrenizde toplayarak olur. Fakat bu liderlerin kurtuluşla ilgileri yok, zira o, çaba ve detay disiplini gerektiriyor, böyle bir disiplinde gerçekte kurtarılmış olan bir metrekarelik alan, Washington’da imzalanan DOP türü genel ilkeler elde etmekten çok daha önemlidir. Bizim tüm bir nesli modern bir mücadelenin etkin şekilde nasıl yapılacağı konusunda eğitmemiz gerekecek.

Benim bir Filistinli olarak kaderimin, 19. Yüzyılın Afrikalı ve Amerikalı yerlilerinininki gibi olması gerektiğini kabul etmiyorum, o örneklerde beyaz adam şefe birkaç incik boncuk verir ve şöyle derdi: “Evet sen lidere ama gerçek güç biziz.” Bizlerin, onlarla eşit olduğumuzu, onlarla teknik ve bilimsel temellerde yarışabileceğimizi, ne konuştuğumuzdan haberdar olduğumuzu –elimizdeki enformasyonu kendimizin keşfettiğini- hissetmeye ihtiyacımız var. Geçen yaz Gazze ve Batı Şeria’daki mülteci sorunu, su ve toprak gibi konuları inceleyen iki yüz teknik komiteye ilişkin konuşmalar vardı, fakat hiçbir sonuç çıkmadı. Bizim tek bir karar vericimiz var, Sayın Arafat ve o da eğitimsiz, yabancı bir dilde okuma bilmiyor,

aklı başka yerde ve bu kişi, Orta Doğu'daki önde gelen doktorlar, avukatlar ve entelektüellerden oluşan ve bölgenin en büyük üniversite mezunu oranına sahip altı milyonluk koca ulusu yönetiyor. Bu utanç verici bir durum.

Arafat bizlerin Rabin'e güvendiğimizi söylüyor. Oysa gerçek şu ki DOP imzalandıktan sonra durumumuz daha da kötü hale geldi. İsraililer bizden her şeyimizi aldıkları gibi –bunu daha yeni yaptılar- bizimle kelimenin tüm anlamıyla dalga geçtiler/küçük düşürdüler. DOP imzalandıktan sonraki dönemde bu kadar çirkin olan şey, temelde askeri adamlar olarak kalan ve değişmeyen Rabin ve çetesinin, Filistinlilere her zaman madun bir halk olarak bakma temeline dayanan politikalarını uyguladıklarında bile vizyon ve cesaret adamları olarak afişe edilmeleridir. Bu anlaşmanın uygulanması bir bakıma bizleri onlara bağımlı kıldığı için bu fikrin somut ifadesi anlamına gelmektedir. Bizlerin otoritesi olacak ama tüm gücü onlar elinde tutacak, çünkü onlar daha iyi biliyor. Bu anlaşmayı kendisiyle imzaladıkları kişiler bile örneğin Arafat bile küçük düşürüldü, o, Gazze'de arandı. Filistinli müzakereciler İsraililerden Gazze'den Eriha'ya geçiş hakkını bile alamadılar, oysa bu ikisi arasındaki mesafe topu topu 90 km. Ve bu liderlik buna razı oldu, çünkü bu Ebu Arab'ın tarzı biliyorsunuz, “önemli değil canım.” Oysa tüm bunlar çok çok önemli.

Onlar sanki bu anlaşmayla donmuş durumdalar, bu anlaşmada İsrail'in verdiği yegâne şey, FKÖ'nün Filistinlilerin temsilcisi olduğu hususudur. Ve bir de Arafat, Beyaz Saray'da kabul edildi. Oysa bugün FKÖ, Beyaz Saray'da hâlâ terörist bir kuruluş olarak kabul ediliyor. Bizler hâlâ ABD'den bir sent bile alamadık. Arafat 1 Temmuz'da gelebilsin diye Gazze'de birkaç birliği ileri hareket ettirmek için ABD, İsrail'e yardımına 180 milyon USD ekledi. Biz hiçbir şey almadık. Bize verileni almalıyız diyen görüşü ben kesinlikle anlayamıyorum.

– Siz DOP'a ilk tepkinizde İsrail'in FKÖ'yü tanımasının küçümsenmeyecek bir şey olduğunu söylediniz. Fakat şimdiki görüşleriniz FKÖ'nün temel bir şey olmaktan ziyade sembolik bir şey olduğu yönünde.

– Kesinlikle. İngiliz basını ve orada olan bir arkadaşşıma göre onlar 4 Mayıs anlaşmasını imzalamadan önceki gece ne tartışşıyordu bunlar biliyor musunuz? Acaba Arafat, posta pullarında tam olarak benzeyebildi mi benzeyemedi mi? Onun önemli bulduğu şey bu. O zamanlar FKÖ’nün İcra komitesinde bulunan bir arkadaşım bana dedi ki, Oslo’da Filistinin baş müzakerecisi Ebu Ala ile İsraililer arasındaki müzakereler sırasında Arafat ancak kendisiyle ilgili olan bölümlerle ilgilenmişti. Bu yüzden o (FKÖ) temel bir şey olmaktan ziyade sembolik bir şey. Bizim böyle bir saçmalığı kabul etmemizin gerekmesi rezillik. Arafat Eriha’ya kendisini koruyan İsrail helikopteriyle geldi. İsrail hapisanesindeki Filistinli mahkûmların, bu “Maksimum lider”in kendilerini hapseden kişilerce kendisine eskort edildiğini duyunca neler hissettiklerini düşünün. Bizim içinde olduğumuz durum bu. Eğer Arafat’ın birazcık adamlığı, biraz omurgası olmuş olsaydı -bu husus bu şaşırtıcı süreçte ona eşlik eden tüm lider ve müzakereciler için de geçerli- “tüm yapabileceğimiz bu” derdi. Bana göre bizim bir referanduma ihtiyacımız var.

– Geçen sene demokrasi konusu gündemin ilk sıralarında yer aldı. Görünen o ki, herhangi bir reform programı, özellikle de FKÖ ile ilgili olanlar konusunda anahtar husus, işgal edilen Filistin topraklarındaki (İFT) tüm çıkar ve amaçlar için anahtar husus, orada bir seçim ve referandum yapılmasıdır. Aynı zamanda İFT’deki seçimler özgür, adil ve tamamen demokratik olsalar bile, sürgündeki Filistinlileri daha fazla marjinalize etmeyecek midir?

– Bu tamamen doğru. Bence “özgür ve açık” seçimlerin önemi- ne ilişkin geniş bir abartı vardı. Öncelikle ben mevcut koşullar altında bunun olamayacağını, anayasal olarak özgür ve açık bir seçimin kesinlikle olamayacağını düşünüyorum, çünkü ortada bir İsrail işgal ordusu var, ayrıca otoritesini İsrail işgalinden alan Filistin Ulusal Otoritesi var, çünkü izin verilen yegâne alternatifler bir yandan Arafat ve FKÖ diğer yandan da İsrail işgal otoriteleridir.

Bu yüzden ben bugün ABD’de ve başka yerlerde pıtrak gibi biten ve demokrasiyi reddetme konusundaki tüm sorumluluğu ve suç u Arafat’a atan Amerikanvari liberal Filistinlilerden birisi değilim.

Kastım şu ki, Arafat, hiçbir demokratik kurgunun bir parçası değildir. O, İsraililer tarafından güvenlik dedikleri şeyi tahkim etmek için dayatılmaktadır, bu yüzden de biz kelimenin hiçbir anlamında demokratik bir seçim yapamayız.

İkinci olarak sizin de dediğiniz gibi bu deneyim diasporadaki Filistinlileri azat etme ile birlikte olmazsa, bu onları daha da marjinalleştirecektir. Buna tamamen katılıyorum. Ben bundan dolayı ister Batı Şeria’da ister Gazze şeridinde isterse İsrail’in içinde, Lübnan’da ya da başka bir yerdeki Filistinlilerce oluşturulacak bir konseye, konseylere ihtiyaç konusunda sürekli konuşup duruyorum. Bunun olmaması dolayısıyla da şaşkınım. Ve Filistinlilerin bizzat kendilerinin bir politik organ olarak oluşturdukları bu tarz bir şey olmadığı müddetçe de asla demokrasiye ulaşmanız mümkün değildir. Siz yukarıdan dayatmayla demokrasiye sahip olamazsınız. Tüm komedi de buradan ortaya çıkıyor zaten. Bu bakımdan ben seçimlerden her şeye deva bir şey olarak asla bahsetmedim. Suriye, Irak ve Mısır’da da seçimler var. Onlar demokratik ve açık olarak tanımlanıyor, yani herkes oyunu kullanabilir vs. Oysa onların anlamı ne ki? Gereksinimiz olan şey demokrasi kültürü, yoksa bizim tüm sorunlarımızı çözmesi beklenen ve aniden ortaya çıkan demokratik hileler değil.

– *Sürgündeki Filistin topluluklarıyla ilgili olarak görünen o ki, bazen ev sahibi hükümetler bazen kimi halk tabakalarında bazen de her ikisinde Filistinli nüfusa karşı artan bir düşmanlık söz konusu. Bu sorunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– DOP öncesindeki birkaç on yılda FKÖ’nün başarılarından birisi Filistin halkının bütünlüğüydü, yani bizler kendimizi ister Nasıra’da ister Nablus’ta ister Beyrut’ta isterse New York’ta yaşayalım kendimizi aynı halk olarak görüyorduk. Şimdi bu hissiyat kayboldu ve Lübnan’da olduğu gibi kısmen korunmayan Filistinli topluluklar, şimdi ev sahibi hükümetlerin düşmanlığına açıklar ki, bir bakıma bu durum belki suçlanamaz. Her zaman dendiği gibi Lübnanlılar netameli bir halk ve onların 400.000 Filistinliyi azat edip onlara vatandaşlık vermeleri düşünülemez. Ürdünde ise Ürdün pasaportu taşıyan Filistinlilerin çifte vatandaşlık sorunu var.

FKÖ, Oslo anlaşmasıyla Filistinlileri yeni bir konseptte doğru mobilize etme ve çekme sürecini birden durdurdu ki, bu süreç, Filistinlilerin aşamalı olarak ülkelerine geri dönmelerine ve ikinci olarak da İsrail'in "geri dönüş" yasasında değişiklik yapılmasına yönelik baskı yapılmasına dayanmalıydı. Bu hususlar kolay değil ama en azından müzakere konuları olarak müzakerenin bir parçası olarak yapılabilirdi. İsraililer geçmişteki ezicilerinden kendilerine yapılanın bedelini almakta ustadırlar. Onlar Almanlardan ülkeye iade olarak 40 milyar dolar aldılar. İsraililerin bizlere 'geçmiş unuttun, size yaptığımızdan özür dileriz' şeklinde kesinlikle ahlaki ya da başka türlü bir tavırları bile kesinlikle söz konusu değil, tam tersine bedel ödemesi gereken yine bizleriz.

Ortaklaşa bir çalışma gerekli. Ve benim anlamadığım ve beni derin şekilde rahatsız eden şey, DOP'un imzalanmasından bu yana bizler neden diasporada bir forum bile oluşturamadık. Bu bakımdan diasporanın problemi liderlik problemidir ya da liderliğin olmayışı problemi; bu problem, çoğu insan açısından, bir tür umutsuzluk ve karmaşa duygusuyla karışık olarak en zayıf ve olası en kötü şekliyle çözülmüş gözükmektedir.

Benim başından beri anlayabildiğim kadarıyla FKÖ'de şu an olan şey, bu anlaşma gereği Gazze'ye sıkışmış olan Arafat ile Tunus'taki FKÖ arasında bir tartışmanın söz konusu olması. FKÖ'nün politika bölümü başkanı ve Tunus'taki kıdemli FKÖ görevlisi Faruk Kaddumi, Arafat'ın İsraililer tarafından belirtilen şartlara göre Batı Şeria ve Gazze'deki PNA ile uğraşabileceğini –başka şansı yok- fakat bunun, resmi kurumları, elçilikleri ve kalan birkaç kurumuyla ve en önemlisi de başkentiyle FKÖ'nün geri kalanını bağlamadığı tezini ileri sürer gözükmektedir. Onun tezi, bizlerin FKÖ'den kalanları kullanarak 1960 sonlarında başlamış olan süreci ilerletmemiz gerektiğidir. Bunda bir umut olabilir.

– *Sizi eleştirenlerin bazıları sizin DOP'a ilişkin tavrınızı, alternatif sunmaması dolayısıyla eleştirmektedir. Bunu sizin yazılarınızda belirttiğinizi biliyorum fakat bunu burada hem bu anlaşma imzalanmasından önceki alternatifler hem de bir yıl sonra günümüzdeki alternatifler şeklinde biraz açar mısınız?*

– Camp David’deki Mısır-İsrail anlaşması da dahil bir çok alternatif vardı. FKÖ liderlerinden olup “biz bunun bir parçası olmayacağız” diyen birçok kişiden biriydim ben. Bence DOP’tan sonra Arafat’a ve çevresindekilere sorulması gereken soru şu: “Acaba o kadar alternatiften sizi sadece buna yönelten neydi?” Burada sorgulanabilirlik konusu da gündeme geliyor. Bu kişilere yaptıklarından dolayı asla hesap sorulmadı ki, o hareketler bizi bir felaketten diğerine sürükledi. Gerçekten bu alternatifler sorusunun bana değil onlara sorulması gerekir. Birinci nokta bu.

İkinci nokta ise ben bir politikacı değilim. Ben durup dururken bir liderlik nasıl yaratılır bilemem. Bunlar bir yerlerde sandalyesine kurulup da “evet olması gereken bu” diyen bireylerin değil bir topluluğun işidir. Ben buna asla inanmadım. Fakat benim gerçekten ilgilendiğim şey şu ki, insanların bizim davamızı ilerletecek bir şeyler yapıyoruz hissedebilecekleri şekilde katılım düzeyini yükseltmeye ihtiyacımızın olduğudur. Şunu da ekleyeceğim ki bugün Batı Şeria ve Gazze’de, İsrail içinde ya da dışarıda yaşayan Filistinlilerin yüzde sekseni bir katılım duygusu değil dışlanmışlık duygusu hissediyor. Bunu aşmanın yegâne yolu, açıkça her şeyi konuşmak ve olan bitene katılım sağlamaktır.

Katılım sağlamanın bir yolu, işgal edilmiş bölgelerdeki projelere, yani kurumlar kurulmasını sağlayacak olan yurtdışı destekli kendi kendine yardım projeleri de dahil bu projelere katılım sağlamaktır. Fakat benim duyduğum projelerin çoğu altyapıyla ilgili değil. Örneğin Başkan yardımcısı Al Gore tarafından desteklenen Barış İnşacıları projesini ele alalım, bu projede bir çok Arap ve Filistinli işadamı yer aldığı gibi Yahudi işadamları da bulunmaktadır. Onlar ne inşa edecekler? Otel inşa edecekler. Su şişeleme ünitesi inşa edecekler. Daha fazla turist için altyapı binası inşa edecekler. Gazze’ye havaalanı yapmadan bahsediliyor. Gerçekten ihtiyacımız olan bu mu acaba? Bizler evler inşasıyla, Kudüs’ün kimi yerlerini inşa etmekle ya da hâlâ kamu projelerine açık olan Kudüs’ün kimi parçalarını inşayla ilgilenmeli değil miyiz? Ulusal bir davaya vakfedilmiş özel olarak Filistin kaynaklı bir parayla Kudüs’te tek bir

kamu projesi finanse edebilmiş değiliz. Batı Şeria ve Gazze’de sağlık sorunu var, eğitim sorunu var ve temizlik sorunu var. Dile getirilmesi gereken hususlar bunlar. Fakat ortaya çıkıp da “hadi şunları bunları yapalım” diyecek kimi “maksimum liderlerin” bunları yapacağını sanmıyorum. Benim anladığım kadarıyla bunlar halk tarafından yapılmak zorunda.

– *Sizin jenerasyon çağdaş Filistin ulusal hareketinin ortaya çıkışına, hatta 1967 sonrasındaki dönemde uluslararası arenada yükselişine şahit oldu. Merak ediyorum da çeyrek yüzyıldan sonra sizi başlangıçta harekete geçiren tutkular, özlemler ve idealleri şimdi nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizin bugün bulunduğunuz konumda olacağınızı hiç düşünmüş müydünüz?*

– Hayır. Size söyleyeyim benim geçen yirmi ya da otuz yıla ilişkin gözlemim bizim hâlâ bir şeyler yapamaz durumda olduğumuz –evet böyle söyleyeyim. Başarının anahtarı belli: Kurumlar, FKÖ, ulusal bir bilinç duygusu vs. vs. Biz başarısızlıklardan daha yeni konuşuyoruz.

Fakat bana tebelleş olan husus şu ki, çoğu Arap gibi –belki de bu kültürel bir şeydir- bizler ancak ayakta kalma, dayanma, *sumud* anlamında düşünebildik. Bundan kurtulup da kazanan anlamında düşünemedik ki, bu tamamen farklı bir şeydir. İnsanın sahip olduğu şeyi kaybetmemek için bir yerde sabit durması –aslında çok önemli ve bir dereceye kadar biz bunu başardık. Bizler tüm mahrumiyetlere, baskılara ve İlkeler Deklarasyonuna vs. rağmen bir Filistin halkı olarak kaldık. Ortada olan bir Filistin ulusal bilinci var. Fakat bizlerin başaramadığı şey, mülksüzlüğü, yeniden mülk edinmeyi, kayıp ve yenilgiyi –ki, geçen kırk beş yılın tarihidir gerçekten bu- gerçek bir zafere benzeyen bir şeye dönüştürecek bir mekanizma, metod veya politika bulmaktı..

Bana tebelleş olan şey bu, bizler bunu neden yapamadık? Son derece başarılı bir Filistinli iş adamının düşündüğü gibi topluca bir araya geldiğimizde aynı şekilde düşünemiyoruz. Zira o bir şirket kuruyor, kârını yükseltiyor ve devam edecek bir şey ortaya çıkarıyor. Ya da önemli bir kitap ortaya çıkaran bir Filistinli entelektüel

gibi olamadık topluca. Ulusal olarak bizim tüm kurumlarımız, ne-redeyse istisnasız on yıllık bir ömre sahip, sonra onlar ölüyor ve tekrar başa dönüyoruz. Bizler tekerleği yeniden icat ediyoruz ve onu yürütmeye çalışıyoruz. Bu bakımdan sorun, bizler neden diren-me ve sebat ile yetindik de bir şeyi tanımlayacak, “diğer bir metre-kare diğer bir goat” türü bir slogan üretecek bir düşünce biçimi or-taya koymakla yeterince ilgilenmedik. Bundan bizde çok az var.

– *Detay disiplini?*

– Evet detay disiplini. Bunun neden olmadığını/kaybolduğunu bilmiyorum. Bu bizlerin kişisel yaşamımızda kaybolmuyor, fakat iş bir arada bir şeyler yapmaya gelince bakıyorsunuz ortada böyle bir şey yok. Bizim liderler öyle bir yenilgi ve pasifliği temsil ediyorlar ki, onlardan birisi bana Oslo’dan sonra İsrail’in bize verdiğini ala-cağız, aksi takdirde hiçbir şey alamayız gerçeğini kabul etmek zo-rundayız söylettirdi. ????? neden? Bizim iradelerimize ne oldu? Amacımıza ne oldu? Bunlar asla bu denklemde hesaba katılmadı.

Keza bana tebelleş olan diğer bir husus da Mandela serbest bı-rakıldıktan biraz sonra 1991’de Güney Afrika’ya gittiğimde –sanı-rım oraya giden ilk Filistinliydim- ve orada Mandela ve Walter Si-sulu’yu gördüğümde olan şey. Onlara dedim ki: “Bu nasıl oldu? Sizler teröristtiniz, sürgündünüz ve hapistiniz.” Dediler ki: “Önce-likle bizler asla ilkelerimizden vazgeçmedik. Uğruna savaştığımız şeyi asla değiştirmedik. İkinci olarak bizler uluslararası boyuta yo-ğunlaştık, çünkü bizim ırk ayrımcılığını gayrimeşrulaştırmamıza ilişkin uluslararası başarımız, içerideki insanlara mücadeleye de-vam umudu oldu.” Bizler bunun tam tersine uluslararası maskara-lıktan başka bir şey değiliz. Çoğu Filistinli, Arafat İsrail otoritele-rinin boyunduruğu altında çalışırken bir lider gibi çalım satması ko-nusunda acaba ne hissetmektedir? Bizim niteliksel bir bilinç deği-şikliğine ihtiyacımız var, yani sırf orada olmaya çalışmaktan ziya-de, özgürleşmeye ve hareket edip kazanmaya yönelik bir bilinç. Benim jenerasyonun başarısızlığının sebebi buydu bence.

Filistin deneyimini Güney Afrika’daki mücadeleyle kıyaslarsa-nız, ANC üniter, ırk karşıtı ve demokratik bir devlet inşasına adan-

miş bir program ile işi başlamıştı ve mücadele içinde ANC her türlü taviz ve uzlaşmayı, bu nihai amaç koşuluna bağlı olarak vermeye hazırdı...

Diğer bir deyişle onlar stratejik olarak çok sağlamdılar ve taktik olarak çok esnektiler. Biz tam olarak bunun tersiyiz.

– *Bu noktada eleştirmenler diyebilir ki, siz iki devletli çözüm temelinde İsrail’ le bir müzakere uzlaşmasının en önde gelen taraftarıydınız, bu şekilde Filistin’in yüzde 77’ si sürekli olarak İsrail’ e verilmiş oluyordu ve üniter ve seküler bir devlet imkânı da ortadan kalkmış oluyordu. Acaba sizin şu anki barış karşıtı tutumunuzda onlar sizin geçmişte savunduğunuz şeyin mantıksal sonucuyla bir çelişki göremezler mi?*

– Ben politik görüşlerimi daha yeni bir ciltte topladım ve bu noktadaki kayıt oldukça açık. Ben daima tutarlı olmuşumdur. Öncelikle ben hiçbir zaman toprağın yüzde x’ini kabul etme gibi bir şeyden bahsetmedim, ben onun için mücadele etmekten bahsettim.

İkincisi ben her zaman inanmışımdır ki, her iki tarafın da askeri çözüm diye bir seçeneği asla yok. Bu bakımdan temel olarak tüm yapısal, uluslararası, ideolojik ve kültürel nedenler dolayısıyla bu bir tür kilitlenmedir ve yegâne çözüm yolu da iki taraf arasında haklar söz konusu olduğunda eşit iddialara sahip politik bir anlaşmanın müzekareshini yapmaktır, böylece bizler 1948’de toprak kaybetmiş olsak bile bu, geri dönmek isteyen Filistinliler açısından ülkeye geri dönme iddiasını kaybettiğimiz anlamına gelmeyecektir. Bizler 1948’den bu yana ne kadar Filistinlinin ülkeye geri dönmek istediğini bilmiyoruz. Bizler diğer işler arasında bunu hiç ortaya çıkarmaya çalışmadık. Ve pek tabii ki tazminat konusu var bir de. Ben bundan vazgeçmeyi hiç düşünmedim. Eğer biz bir şeyler kaybetmişsek, onun İsraililer tarafından ödenmesi gerekir.

Ve üçüncüsü, benim her iki devletin vatandaşlarının eşit haklara sahip olacağı iki devletli çözümden başka bir yaklaşımım olmadı kesinlikle, buradaki devletlerde serbest dolaşım olacak. Ben birbiriyle kaçınılmaz olarak ilişki içinde olan ve sonuç itibarıyla İsviçre kantonları gbi bir durum yaratacak olan bir Filistin bağımsızlığı

ve İsrail bağımsızlığı taraftarı oldum. Bu, bir bakıma eşitlik ve paylaşılabilir bağımsızlığın bir parçasıdır. Bu bakımdan ben görüşlerimi asla değiştirmedim. Ben üniter devlet fikrini hâlâ savunuyorum fakat bunu karşınızdakine dayatamazsınız ki, FKÖ'nün ilk formülasyonunda bu vardı. Onlara bunu yapmak zorundasınız diyemezsiniz. Ben demokratik çözüme inanıyorum ki, bunun anlamı şudur: Şayet İsraililer bence bozulmuş bir ulusalcılık olan ve bir tür dini bir aşılamaya sahip olan kendi türlerini istiyorlarsa, bu onlar açısından gelecekte oldukça problematik olacaktır –şu anda İsrail'de dini ile seküler güçler arasında bir tür iç savaş söz konusu- fakat eğer onların istediği böyle bir şeyse bırakın öyle olsun. Fakat bizler kendimiz için de seçim yapma hakkına sahip olmalıyız.

Toprak mevzuu, gerçekçilik, müzakere ve karşılıklı olarak çözülebilecek iddialar sorunudur. Eğer ben Talbiye'de aileme ait mülkümü kaybetmişsem benim olan şeye ilişkin iddiada bulunabilmeliyim ve kaybım için tazminat isteyebilmeliyim. Burada entere-san olan şey, o ev, benim doğduğum ve aileme ait ev şu anda Uluslararası Hristiyan Elçiliği, İsrail devleti orayı onlara vermiş. İsrail devletinin bir Filistin mülkünü bu şekilde vermeye ne hakkı var? Bizim liderlerin böyle konuları dile getirdiği bile yok. Dolayısıyla ben değiştiğimi düşünmüyorum. Bence onlar değişti. Ben asla değişmeyeceğim.

Mounin Rabbani

The Journal of Palestine Studies, Washington, D.C., 1995

XXV

DAHA AZ GİDİLEN YOLLAR

– *Profesör Said, sizin sadece bu ülkeye değil genel olarak tüm dünyaya yönelik entelektüel ve akademik katkınız o kadar belirgin ve biricikti ki, onlar zamanımızın kimi kültürel tartışmalarını şekillendirmede muazzam etkiye sahip oldular. Yine de insan sizin Filistin davasına olan bağlılığınızın en önemli husus olduğu izlenimini ediniyor. Birçok açıdan siz en önemli aktivist olarak görülebilirsiniz. Buna ne dersiniz?*

– Evet hiç şüphesiz öyle. Kendimi öyle düşünmek hoşuma gidiyor. Örneğin Sara Roy’un Gazze Şeridi’yle ilgili kitabına dair kimi şeyler okudum ve kimi dergilerde, gazetelerde bazı yazılar var fakat o gerçekten yeterince bilinmiyor...

Neredeyse tam bir basın yasağı söz konusu, çünkü Beyasz Saray’ın çimenlerinde bir kez ortaya çıktı mı, yani bir barış süreci adına el sıkışan iki kişi ortaya çıktı mı hiç kimsenin detaylarla ilgilenmesi söz konusu olmayacaktır. Tüm bunlar Filistinliler açısından korkunç. İsraililer fantastik bir anlaşma yaptılar.

– *Kendinizi liderden yani Arafat’tan ayırdınız mı?*

– Evet kesinlikle. Ben açık sözlü biriyim, kimileri bir muhalif kadar açık sözlü diyecektir. Ben oradayken onu savunan birisini görmedim. Hatta onun bakanlarından biriyle kendisine çok yakın danışmanlarından biriyle uzunca bir toplantım oldu, kendisini Beyrut’tan bu yana tanıyordum ve şimdi o tam olarak yerden yere vurulmakta.

O dediki o adam/Arafat, bozuk biri, bunu bir kenara bıraksanız bile onun kaprisleri, her şeyi kontrol etme arzusu var, o bir despot.

– *Yani her şey daha başlangıçta böyle başladı....*

– Kesinlikle evet. Benim gibi Filistin ulusunun hakları mücadelesine otuz yılını vermiş birisi için bu ülkede desteklediğim ve savunduğum adamın herkese ihanet etmiş olmasını görmek çok zor. Kaza-ra ben ABD’de Arafat’ın adamı olarak tanındım, çünkü ona çok yakındım ve bunu bağlılığım dolayısıyla yaptım, çünkü halk hareketinin lideri oydu vs. Oysa şimdi o bir icracı, Batı Şeria’da İsrail tarzı sağ kanat bir adam. Bu sadece şok edici değil tam olarak dramatik bir şey de. Ben ilk gün oradaydım...oğlum orada yaşıyor. Ramallah’taki Filistin askeri karargahına doğru arabayla gidiyordum, orada bir gösteri gördüm ve durdum, dışarı çıktık arabadan, Filistin otoritelerine karşı gösteri yapan öğrenciler vardı, o gün 50 öğrenciyi alıp tutuklarmalarıyla ilgiliydi gösteri. Geçmişte İsraillilerin kendilerine yaptığı şeyi bugün İsraillilerin yerine Filistinliler kendilerine yapıyorlar.

– *Bundan çıkış yolu ne?*

– Ben iki şeyin mutlaka olması gerektiğine ilişkin görüşüm konusunda uzlaşmacı değilim. Birincisi bizler mevcut liderlikten/liderlerden kurtulmalıyız. Arafat düzeltilemez. O parlak bir taktikçi ama o bir ulus inşa edemez ve onun hiçbir vizyonu yok ve o, gücün detaylarıyla gerçekten kafayı bozmuş ve her şeyden öte Oslo anlaşmasının sıkıntılarıyla bukağılanmış durumda. Bizim hiçbir bölgesel egemenliğimiz ya da devamlılığımız yok. Bir yerden diğerine geçmek için İsrail barikatlarından geçmek zorundayız. Kendisinin bile Gazze’den 65 km. uzaklıkta olan Batı Şeria’ya geçmesi için İsrail’den izin alması gerekiyor. İkinci olarak bizlerin İsraillilerle eşitlik temeline dayanan bir barış süreci müzakeresine ihtiyacımız var. Bu uzun bir yol ve bizler çok zayıfız. İsraillilerin ABD’den aldığı yardım gibi bir desteğimiz de yok, onlar bu tarz ilk dünya ülkesi. Şimdi siz İsrail’in bir parçası haline gelen Kudüs’ten Ramallah’a (Batı Şeria’nın başkenti) doğru arabayla gitseniz sanki güney Kaliforniya’ya doğru gidiyormuşsunuz gibi olacak, askeri bir barikatı geçmek zorundasınız ve peşinden hemen Bangladeş’tesiniz. Yarı büyüklükteki yol tamamen derin çukurlarla dolu ve etrafta herhan-

gi bir tamir ekibi de görünmüyor. Evler perişan, insanlar fakir ve % 70 işsizlik var. İsraililer ekonomiyi, güvenliğini, sınırları, her şeyi kontrol ediyor. Bu bakımdan böyle bir ulus nasıl bağımsız olabilir ki? Bundan kurtulmak gerekir.

– *Toplumsal gelişme nasıl?*

– Her makul sosyal gelişme baskı altında tutuluyor. Arafat korkunç bir rol model. Farkettiğim şeylerden birisi -bu bir izlenim sadece- şu ki, şu an başlayan o NGD'lar...onların bazısı takdire şayan, mesleki eğitimler, enformasyon hizmetleri, eğitim çalışmaları, müfredat geliştirme vs. Evet onların çoğu aslında tek kişilik şovmuş. Asla seçilmemiş olan birisi, otuz yıldır orada bulunmakta. Ne demek istediğimi anlıyor musunuz? Üçüncü Dünyada olan şeylerin aynısı bu. Hindistan bunun ötesine geçmeyi başardı ama biz başaramadık. Bizler işbirliği içerisinde yaşamaya ve insanlara arkasından saldırmayıp beraber çalışmaya yönelik yeni bir model geliştirmediğimiz sürece, yani medeni yaşamın tüm o detayları konusunda böyle bir model geliştiremediğimiz sürece bir arpa boyu yol gidemeyiz. Bizler dördüncü dünya ülkesiyiz, korkunç şekilde geri kalmış bir ülkeyiz.

– *Öyleyse Bangladeş ya da Nepal'den daha kötü?*

– Kesinlikle öyle. Çünkü unutmayın ki, bu ülkeler kimi doğal nedenler ya da politik nedenler dolayısıyla fakir. Oysa bizler öyle miyiz? Örneğin Gazze'yi ele alalım. Sara Roy'un da belirttiği gibi orası İsraililer tarafından bilerek yeniden geliştirildi. Onlar tüm ekonomiyi yerle bir ettiler ve aynı şey Batı Şeria için de geçerli. İsrail 29 yıldır askeri işgale devam ediyor...Bu, yirminci yüzyılın ikinci en uzun askeri işgali, yani onlar insanları kapı dışarı ettiler, kurumları parçaladılar, okulları, üniversiteleri kapattılar. Bizim eğitim görmemiş koca bir neslimiz var. Bunlar katlanılması çok zor şeyler. Öte yandan bir burjuva, orta sınıf var ve onlar varlıklı ve kendilerine nasıl bakacaklarını iyi biliyorlar, fakat ben onlardan değil büyük halk kitlelerinden bahsediyorum...

– *Sizin çalışmanız tüm bunlar açısından nasıl bir önem arz ediyor?*

– O çok önemli. Onun temel bir şey olduğunu söylemiyorum fakat o temel şeylerden bir tanesi. Çünkü bence bizler tarihimizin çok

kritik bir dönemdeyiz şu an. Geçmişte ben kendimi bir asker olarak düşünürdüm, biliyorsunuz, insanları harekete geçirmeye çalışıyorduk ve yapabildiğimiz kadarıyla bunu yaptık da, konuşarak yazarak. Pek tabii ki ben sürgünde yaşıyorum ve yabancı/expat nüfusun bir parçasıyım. 1948'den sonra Filistin halkının % 50'sinden fazlası Filistin dışında yaşıyor. Sonra Oslo anlaşmasının akabinde onunla ilgili kendi görüşüme ilişkin bir kitap yazmam gerektiğini düşündüm. Açıkça konuşmak ve hakikati söylemek benim vazifem. Cereyan eden hususların kaydını sunmak önemli, bu yüzden aslında Arap basını için yazılmış olan ve tüm o ihaneti ve bizim halkımıza karşı işlenen suçları ele alan denemeler seçkisini yayınladım.

– *Barış ve Karşıtları mı?*

– Evet o. Fakat şimdi düşünüyorum da daha fazla işin içine girmeliymişim. Bir süre hastaydım o zamanlar. Periyodik olarak kemoterapi almak zorundaydım, fakat iyiydim biliyorsun. O çok ciddi bir hastalık olsa da hayatıma devam edebiliyordum...

– *Yani bu olağanüstü bir cesaret bence...*

– Hayır, o kesinlikle gerekli bir şeydi. Çünkü bunun tersi, alakasız biri olmanız ve sadece ortada dolaşıp kendi kendinize acıyan birisi olmanızdı. Gerçekten bununla savaşmam gerekiyordu benim. Ayrıca oğlumun oraya gitmesi de çok büyük bir motivasyon oldu, çünkü biliyorsunuz o bir New York çocuğu, kendi kendine Arapçayı öğrendi, o ana dili değil, gerçi ben ve eşim Arapça konuşsak da o bir Amerikalı olarak büyüdü. Şimdi o Arapçadan İngilizceye İngilizceden Arapçaya çeviri yapıyor ve orada kendi parasıyla yaşayan bir gönüllü olarak yaşıyor, o da aylık yüz dolardan fazla değil, çünkü o bunu yapmanın önemli olduğunu düşünüyor. Evet ben onu buna zorlamadım, bunu kendi bağlılığıyla yaptı, şimdi bu hareket beni teşvik ediyor, yeni nesil bunlar...

– *Sizin çocukluğunuzda da belki sürgün gerçeği gibi sizi politik aktiviteye iten bir şeyler var mıydı?*

– Hayır. Çünkü benim ailem tamamen apolitikti. Benim bu duruma ilişkin bir ailevi geçmişim yok, fakat benim tüm akrabalarım etrafa dağılmıştı ve benim kimi uzak akrabalarım politikayla ilgi-

liydi, fakat benim evebeynim değil. Sanırım bunun nedeni Amerika'da yaşama deneyimiydi, çünkü siz burada kısa sürede radikalleşiyorsunuz... Ben buraya ellilerin başlarında geldim.

– *Akademik çalışmanız ve baskılara rağmen gösterdiğiniz bağlılık ve bu son hastalığınız son derece olağan dışı. Bunu kaç entelektüel yapar ki? Sizce o entelektüeller de böyle bir rol oynamalı mı?*

– Ben onların da böyle olmaları gerektiğini düşünüyorum, kesinlikle. Dürüst olmak gerekirse ben bu konuda oldukça rahatsızım. Filistin örneğinde bunu çok az kişi yapar ve benim de anlayamadığım, tahayyül edemediğim şey de bu. Bizler bugünkü durumu mümkün kılmak için o olmadan önce bizler entelektüel olarak teslim olduk ve bu “barış süreci” benim açımdan bir teslimiyet anlamına eliyor. Hiç şüphesiz her mücadelede bir kazanan bir de kaybeden olur, onlar güçlü ve paraları var vs. Fakat mücadeleyi bırakıp kendinizi baskıcınızın kollarına merhametine bırakmak bir şey, bu yenilgiyi kabul edip evet bu bir mücadeleydi, fakat biz bir sonraki aşamaya geçmeliyiz demek farklı bir şey. Daha yeni bu çok varlıklı Filistinli Amerikalıdan bahsettim ki, kendisi bir think-tank kuruluşu yönetiyor ve sürekli başka alternatifin olmadığını söylüyor. Bizler kesinlikle öncekine oranla çok daha fazla güvenilir durumdayız, o da tutmuş başka alternatif yok diyor. İnsanların böyle söylemesi yenilginin bir parçası, hiç şüphesiz alternatif var.

– *Batı dünyasındaki ve örneğin ABD'deki akademisyen ve entelektüellerin rolü nedir?*

– Benim 1993'te BBC'ye verdiğim Reith Konferansları olup *Entelektüel* adıyla piyasaya çıkan kitabımı gördünüz mü? Temel olarak onlar bir profesyonellik ve uzmanlık girdabına takılmış durumdalar, yani dar bir alana sıkışmışlar. Biliyorsunuz ekonomi, sosyal konular, kadın konuları ile ilgili olan sözde politika entelektüellerinde iktidardakilerle çalışmaya yönelik inanılmaz bir isteklilik söz konusuydu. Zayıfları, mülksüzleri temsil eden bir kişi olarak entelektüel fikri söz konusu bile değil.

– *Neden olmasın?*

– Nedenini bilmek zor. Pek tabii tarihsel nedenler var ve akademinin dışarıdaki dünyadan uzaklığı var, keza akademisyenlerin bu

işlere karışmaması, yani saygın kalmaları anlayışı da var. Ben birçok kez bana saldırı anlamında çok ağır bedeller ödedim. Evimde on yıldır duran bir düğme var ve ona dokunduğumda polis karakolu geliyor ve hemen geliyorlar. Ofisim yakıldı, yağmalandı ve resmimle arandım vs. Saygın bir dergide beni “terör profesörü” olarak niteleyen yazı yayınlandı. Dolayısıyla birçok şeyle uğraşmanız gerekiyor, insanlar da bunu istemiyor. Bir de ödüller ve onur madalyaları var, insanlar onları istiyor.

– *Bu eğilimi her yerde görüyor musunuz?*

– Üçüncü Dünyanın kimi bölgelerinde; evet bu iğrenç bir şey. Filistin’e veya herhangi bir Arap ülkesine bakın mesela. Entelektüellerin kendi halklarıyla teması düpedüz kesilmiş durumda, onlar Amerikanlaşmış, rejime hizmet ediyorlar. Onların oldukça zor koşullarda yaşadıklarını da kabul etmek gerekir, çünkü biz Arap dünyasındaki despot yapı ve tiranlıklardan bahsediyoruz. İnsanın susturulup, hapse atılabileceği ya da öldürülebileceği bir zamanda ayağa kalkması çok zor. Fakat kimi insanlar hâlâ bunu yapıyor. Benim arkadaşım olan Ürdünlü bir entelektüel var, o bir tebliğinde Kral Hüseyin’i Rabin’in cenazesine gitmesi dolayısıyla eleştirdi ve Haşimi-Siyonist işbirliği olduğundan bahsetti, bu yüzden onu hapse attılar. Beş aydır hapiste ve suçsuz üstelik. Sırf konuştu diye bunlar. Aslında o, Avrupada eski rejimin *lese majeste* (hükümdara karşı işlenen suç ç.n.) diyeceği bir hareketi dolayısıyla yargılanmıştı. Arapçada bir deyim var: Onun dili o kadar uzadı ki krala kadar uzanıyor.” Bu ise ağır suç. Bir tebliğ dolayısıyla o üç yıl hapiste kaldı. Fakat bu zor olsa da onu yaptı, kimi insanlar hâlâ bunu yapıyor.

– *İnsanların bu gibi temel insan haklarını ihlalle ilgili konulardan kendilerini uzaklaştırmaları Hindistan ve ABD gibi ülkelerde daha sarsıcı gözüküyor, çünkü buralar insanların protesto yapabileceği demokratik ülkeler, o anlamda ne dersiniz entelektüeller hatta edebiyat, kültür ve sanat bir nevi toplumun temel ilgi konularına yabancılaştı mı?*

– Kesinlikle. bence onlar süs haline geldi. Sanatın politik bir şey olmadığı fikri 19. yüzyıl sonlarının hâkim bir dogması. Biliyorsunuz, kültür ve sanatın politikanın üzerinde olduğu fikri. Onlar hak-

kında böyle soylulukvari bir şey var da onlar böyle ilgilerle kirletilemezler, oysa bu tamamen yanlış bir şey. Tarihsel olarak siz Batı geleneğinde büyük bir sanat örneği olup da politikaya bulaşmamış bir örnek gösteremezsiniz.

– *Siz Kültür ve Emperyalizm’de 19. yüzyılın büyük romanlarını bu şekilde okuma ihtiyacından bahsediyorsunuz, fakat böyle bir şey onlardan sırf bir roman ya da sanat eseri olarak zevk almaktan uzaklaştırmaz mı insanı?*

– Kesinlikle hayır. Romanlar bu dünyayla ilgilidir. Örneğin o kitapta bahsettiğim kitaplardan Jane Austen’in romanları kadın ve erkeklerin dünyası, tarihsel dünya, yiyip içme, büyüme, yaşlanma ve evlenme dünyası hakkındadır. Ve kaçınılmaz olarak da güç, adalet, zenginlik ve fakirlik gibi sorunlarla ilgilidirler.

– *Acaba sanat ve edebiyatın kodlarını çözerek onu daha geniş halk kitlelerine aktarmak akademisyen ve entelektüelin görevi midir?*

– Sanırım herkes bununla uğraşamaz, fakat bir öğretmen olarak ben bunu yaparım, benim en çok ilgilendiğim husus, öğrencilerimde bu tarz bir eleştirel yaklaşım geliştirmek, bir özbilinçle okuyabilmek, hem araştırmacı hem de eleştirel olabilmek.

– *Şu ana kadar üretilen edebiyat türü hakkında ne diyorsunuz? Popüler edebiyat ile daha fazla edebi olan ve üretilen diğer ciddi romanlar arasında muazzam uçurumlar var gözüküyor. Bunların hangisi ulusal kültürü daha çok yansıtıyor?*

– Amerikanın kitle kültürü ilginiç, bu romanların bazısı tüketimin zevklerine hitap ediyor, fakat onlar aynı zamanda kamudaki bir ilgi noksanlığını da yansıtıyor, yani bugün havaalanı romanı denilen husus mesela –John Grisham, Tom Clancy vs. Onlar büyük kitlelerin ister cinsellik, ister politik şiddet isterse soğuk savaş günleri olsun insanların algılarını, takıntılarını ve ilgilerini temsil ediyorlar. Bunun ötesinde ise bizim kaliteli edebiyat diyebileceğimiz bir edebiyat var, Updike ve Philip Roth gibi kişilerin romanları var, bunlar da popüler fakat onlar genel olarak ulusal hareketi yansıtıyorlar edebi açıdan. Bunlar bir tür ilk grupla bağlantı içindeler fakat onlar açıkça daha kaliteli, yazıya yönelik olarak daha fazla öz-

bilinç ve dikkat verilmiş durumda. Sonra üçüncü bir edebiyat türü daha var ki, ona da, klasik olmaya özlem duyan edebiyat diyebilirsiniz, bu üçüncü grup açısından enteresan olan şey, onun uluslararası bir kaliteye sahip olmasıdır, bu tür sadece Thomas Pynchon gibi Amerikalı yazarları değil Rüşdi ve Garcia Marquez gibi üçüncü dünya yazarlarını da içermektedir.

– *Bu tür yazı insanlar ile kültürler arasında köprü kurabilir mi?*

– Evet, çünkü onların uluslararası bir okuyucu kitlesi var.

– *Bu o anlamda onların bir mesajı, bir tür ortak anlama dili var mı ve onlar toplumda bir değişim anahtarı olarak işlev görür mü?*

– Evet, oldukça. İlk iki tür romandan çok daha fazla olarak bu romanlar sosyal, entelektüel ve kültürel değişimin faktörleri/anahtarları olarak işlev görebilirler, çünkü tümüyle yeni bir dünyayla tanıştırıyorlar insanları. Bir örnek vermek gerekirse İngilizce konuşulan bir yerde Rüşdi’yi okumak gerçekten tamamen yeni bir şey okumak demektir. Demem o ki, bunun Kipling’in ve Forster’in dünyasıyla bağlantıları var fakat o bağlantı dönüştürülmüş, o sömürge sonrası bir yapıda ve kendine has büyüü, albenisi var. Keza bunlar belirli bir tür melez deneyimi de İngilizceye aktarmaktadırlar.

– *Kitle iletişim araçları bu tarz bir edebiyatı daha geniş kitlelere aktarmada bir rol oynar mı?*

– Onların böyle bir rolü var ama oynamazlar. Ben Amerika’yı biliyorum, kalite o kadar düşük ki, o ancak yalan, klişe ve propaganda yaymaktadır. Benim açımdan bir düzelti yapmadan TV’yi izlemek gerçekten imkânsız, hatta The New York Times gibi gazeteleri okumak, çünkü bunlar o kadar aldatıcı ve bence o kadar yanlış bakış açılarıyla dolu ki, sıklıkla bağlamlar da yanlış.

– *Fakat onlardan uzak duramazsınız?*

– Tamamen değil tabii, fakat verilen imkânlar çok sınırlı. Onlar beni duymak istemiyorlar, onlar az ya da çok ulusal politikayı tahkim eden ve onların bekledikleri şeyleri söyleyen insanlardan bir şeyler duymak istiyorlar. Fakat benim görevim de bir noktaya kadar yapabildiğim kadar bunlara müdahale etmek.

– *Siz Kültür ve Emperyalizm’de aşamalı olarak inşa edilmiş olan imparatorluğa karşı çıkmaktan bahsediyorsunuz, şimdi günü-*

müzün yeni sömürgecilik ve ABD'nin ekonomik hâkimiyeti durumunda buna yönelik herhangi bir direniş görüyor musunuz?

– Pek tabii evet. Fakat ne yazık ki o benim istediğim gibi değil, seküler bir direniş değil o. Örneğin İslami hareketlere bakın, Batı Şeria'daki Hamas'a, İslami Cihad'a vs. Onlar şiddet dolu ve direnişin ilkel formlarına sahip. Hobsbawm'ın sermaye öncesini nasıl adlandırdığını biliyorsunuz, insan davranışlarını daha basit ve indirgenmiş fikirlerle düzenlemek için komünal formlara geri dönmek. Ben onları tamamen savunmuyorum, bizatihi şiddet kesinlikle kınanmalı, fakat onlar temelde protest hareketlerdir. Onlar çoğu örnekte iki temel faktörden doğarlar: Birincisi yozlaşma, yerel rejimlerin halkın ihtiyaçlarıyla uyumsuzlukları, yetersizlikleridir, ikincisi ise İran örneğinde olduğu gibi ABD'nin hegemonyasına ve tahakkümüne karşı çıkmak ki, ABD yegâne süper güç olup kendi ekonomik kazanımları ve stratejik çıkarları için kendini dayatmaya yönelik arzusunu da gizlememektedir. Bunun olmasını seyretmek çok zor bur durum, özellikle de ABD'nin bunu Mısır, İsrail ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçleri de kullanarak yapmasını seyretmek, zira bu rejimler sıklıkla kendi halklarına karşıt olarak birbirinin yayındadır. Warren Christopher her gün terörizmden bahsediyor fakat aslında temel konu terörizm değil, zira insanlar aç.

– *Sormak istediğim bir soru daha var. Siz sıklıkla sömürge sonrası dünyada ulusal kimliklerin ortaya çıkması fikrini tartıştınız. O birçok örnekte topluluksal kimliklerin ve örneğin Hindutva'da olduğu gibi dinsel kimliklerin ortaya çıkması gibi daha dar bir çerçevede kimliklerin ortaya çıkmasına dönüştü. Bunu nasıl görüyorsunuz?*

– Ben her zaman buna karşı çıkmışımdır. Daha yeni Yunanistan'daydım ve aynı soru, Türkiye-Yunanistan, Makedonya, eski Yugoslavya, Sırlar, Hırvatlar vs. hakkında da soruldu orada. Bence bunların tamamı emperyalizmin mirasıdır. Dar ve ayrık bir kimlik fikri, gerçekten tarihsel bir temele sahip değil, bilakis bizim ait olduğumuz daha geniş kimlikler, daha sağlıklı olanlar ve daha genişçe tanımlananlar tarihsel temele sahiptir. Nitekim Hinduya karşı Müslüman vs. fikri, Hindistandaki ayrımcılık ve İngiliz sömürge

günlerine dayanmaktadır. Herkesin mutlu olduğu pembe bir tablonun olduğundan bahsetmiyorum, fakat ben burada bir kızıştırma/birbirine karşı kışkırtma olduğundan bahsediyorum ve insanlar değişmekten korkuyor, bu durumda da sizin en yakın ve en doğru bulduğunuz şeye yapışmanız normal bir şey. Ayrıca insanlar kimliğin tek bir şey değil birçok şey olduğunu kabul etmeye de ancak zorlukla yanaşıyorlar, bunun için de bir şeye uzanmak için diğeriyle savaşmayı tercih ediyorlar. Tüm bu örnekler Yunanlılara ve barbarlara kadar geri gidiyor. Biliyorsunuz siz Yunanlısınız çünkü siz barbar değilsiniz ve barbar olmak demek Yunanca konuşmayan kişi demek. Diğer bir deyişle bu, yabancı düşmanı bir kimliktir ve oldukça negatif bir rol oynamaktadır. Oldukça sınırlayıcı olup genellikle görmezden gelinen üçüncü bir şey daha var ki, o da eğitimin rolüdür. Çoğu eğitim geleneği dar anlamda ulusaldır, yani siz büyük bir gelenekten geliyorsunuz, kurucu babalardan vs., oysa bu yaklaşım aynı zamanda diğer gelenekleri de madun/ikinci sınıf görür, şimdi bu yaklaşım devam ediyor, korkunç bir şey bu, daha geniş, daha kapsayıcı ve daha yüce gönüllü bir insanlık vizyonunu vurgulamak için bunu acilen değiştirmemiz lazım.

Nirmala Lakshman

The Hindu Magazine, Chennai, India, 1996

XXVI KENDİMİZE DÖNMEK

Jacqueline Rose: Umarım bu tartışmayı size yönelik yanlış temsil demeyelim de kimi eleştirilere cevap verme fırsatı olarak kullanabiliriz ki, siz ara sıra bu şeyleri ciddi şekilde provoke ediyor görünüyorsunuz. Ben bunu kişisel olarak istiyorum. Ben burada yahudi bir kadın ve psikanalitik düşünceye uzun soluklu bağlılığıyla feminist biri olarak buradayım ve kabul edelim ki bu etiketlerin hiçbirinin size uyduğu söylenemez. Bu açıdan keza ben umuyorum ki, sıklıkla aşılmaz tarihsel farklılık engelleri olarak görülen şeyler vasıtasıyla tahayyül edilemez bir diyalog türü imkânını gösterme şansımız olacaktır...

Çalışmalarınızda yazmaktan bahsediyorsunuz ve bir noktada diyorsunuz ki, “artık bir evi/yurdu olmayan bir kişi için yazmak yaşayacak bir yer haline gelir.” Keza diyorsunuz ki, “entelektüelin yegâne ümidi –bu biraz şaşırtıcı- dünyaya etki etmek değildir, bilakis tam olarak yazdığınızı bir gün bir yerde birisinin hatırlayacağı hususudur.”

– Bir entelektüelin yazdıklarını diğerlerinin nasıl okuyacağı umuduna dair alıntınızı ben Adorno’dan ödünç almıştım, bunu da Filistinliler için her şeyin yanlış gittiğini ve tarihsel gelişmenin dışında bırakılmanın benim razı olmak istemediğim bir kader olduğunu düşündüğüm bir zaman da yapmıştım. Oslo anlaşması zamanında uluslararası bir kutlamanın olduğu, TV’de insanların bu dünyayı sarsacak şey hakkında konuştukları ve benim tamamen tersini

düşündüğüm bir zamanda yazmıştım. Daha sonlarını gelişmelerden kaçmamamın önemli olduğunu düşündüm. Yeniden yapılanma uzun zamandır ortalarda olduğu için ondan şüpheleniyordum: İnsanlar ise her şey sizin nasıl baktığınıza bağlı diyor. Ben olgulara inanıyorum ve olgular sıklıkla çarpıtılıyor veya göz ardı ediliyor, süsleniyor, gizleniyor ya da unutuluyor...

– Bende size ilişkin en güçlü imajınız gerçekten Oslo’ dan sonra Londra Üniversitesinde Şarkiyat ve Afrika İncelemeleri Bölümünde konuşurkenki zamana ilişkindi; orada odada ayağa kalktınız ve sözde ve yenilerde bağımsız, kurtarılmak üzere olan bölgeler vasıtasıyla inşa edilen yolları düpedüz alıp aşağıya indirdiniz. Bir vuruşla Filistinliler açısından oluyor gibi gözüken şeyin ekonomik olarak imkânsızlığını gösterdiniz ve bu bende o zamandan bu yana içimde kaldı. Bu, görevi sizin ortaya koyduğunuz gibi “ahlaki iradeyi kanıtın özümsemiyle birleştirmek” ya da “iktidara hakikati söyleme” olan bir sözcünün/konuşmacının yaşamıyla da uyumlu olacaktı. Öte yandan sizin çoğu yazınızda özellikle de edebiyat, müzik üzerine olanlarda sizin modernizme olan tutkunuz, sizin ifadenizle hakikat, kesinlik vb. kimi kavramlar sözkonusu olduğunda şüphedir. Aca-ba sizin yapageldiklerinizdeki aydınlanma ile modernist bileşenler arasındaki ilişkiyi, bağlantıyı nasıl görüyorsunuz?

– Birçok açıdan sizin de ima ettiğiniz gibi onlar oldukça farklı. Şayet modernizmle ilgili olarak tüm o şüphelerle ve hepsinden öte ironi ile yazarsanız o zaman, belirli bir politik aktörün yaptığı, politik bir çözümün ya da politik bir sürecin olabileceğinden tamamen farklı bir şey hakkında konuşmuş olursunuz gerçekte. Fakat bence onları bir arada tutan şey, belirli bir anlamda keşif ve ihtimaliyet duygusudur...

Ben nihai anlamda bağlantılı gördüğüm birçok şey hakkında daima epeyce şüpheli olmuşumdur. Kamu görevlileri. Bence onlar daima yalan söyler. Birkaç yıl önce ölen ve kendisini hayatının sonlarına doğru oldukça tanıdığım Amerikalı büyük gazeteci I. F. Stone evinde küçük bir dergi çıkarırdı ve o, Washington’da oldukça meşhur olmuştu, sanırım Eisenhower zamanında ve aynı zaman-

da Kennedy ve Johnson zamanlarında ve özellikle de Wietnam savaşı yıllarında. O gözde bir muhabirdi, son derece saygısızdı, o, gazeteci için çalışma prensibinin her hükümet raporunun bir yalan olduğu varsayımına dayanması gerektiğini söylemişti. Bu durum, hükümet raporlarını tekrarlayan çoğu gazeteci için kesinlikle doğrudur –bu, 20.y.y gazetecilerinin tembelliğidir. Siz daima bir konumu temsil eden kamu görevlilerinin, yöneticilerin, diğerleri üzerinde otorite ve güce sahip olma haklarıyla kendi yerlerini ve otoritelerini korumak işine bulaştıklarını varsaymalısınız. Bu bakımdan entelektüelin görevi en azından benim gördüğüm kadarıyla onlara karşı koymak, isimleri söylemek ve gerçekleri zikretmektir.

Modernizm hakkında yazmak tamamen farklı bir şey, çünkü her şeyden önce o çok daha özel bir şey. O, bir düşünme ve tasavvur şekli ve belki daha çok belirsiz. Keza ben modernizm veya müzik hakkında yazarken bile kendimi bir tarihçi olarak düşünürüm; şöyleki sizin yapmaya çalıştığınız şey, bir sanat eserini daha geniş bir perspektife yerleştirmek ve normalde kendisiyle bağlantılandırılmayan şeylerle bağlantılandırmaktır. Mesela operada, zamanın kimi politikalarını görmek enteresandır, çünkü operalar geçmişte belirli münasebetler için yazılırdı, oysa çoğu insan onların klasik olduğunu düşünür, siz operaya gidersiniz, smokin giyersiniz vs. Oysa aslında onlar çoğu açıdan birtakım amaçlara ve hedeflere sahip ve kavgacıdırlar. Aynı şey kimi zaman edebiyat eserleri açısından da geçerlidir, ki bu, onları sadece kültürel ve politik durumlara bağlamayı değil yazarın yaşamının mahremiyetiyle de bağlantılandırmayı gerektirir.

– *Mahremiyet üzerinde biraz duralım. Siz şu anda özyaşamöyküsü yazıyorsunuz. Sanırım buradaki herkes sizin ondan biraz bahsetmenizi isteyecektir.*

– Ben özyaşamöyküsü kelimesini kullanmaya karşıyım, ona hatıra diyorum, çünkü kamusal bir yörüngenin hesabını vermeye çalışmıyorum. Tuhaf/özel bir geçmişi anlamak için bir şeylere sahip olduğumu düşündüm. Ailem hiç şüphesiz Filistinli idi, fakat bizlere iki ya da üç farklı dünyalarda yaşıyoruz gibi geliyordu. Biz Mısır'da yaşadık. Annem kısmen Lübnanlıydı, dolayısıyla Lübnan'da

da yaşadık. Bunların tümü sömürge dönemindeydi. Bizlerin oldukça garip –babam icat etmişti bir nevi onu- son derece garip bir yaşamımız vardı. Ben tamamen sömürge okullarına gittim, bu yüzden o zamanlar Kapatma Akti hakkında epeyce şey biliyordum. Uçaktan inerken onun hakkında düşünüyordum. Bu meraları görüyorum ve okulda çok büyük not aldığım bir soruyu hatırlıyorum: “Kapatma Akti (hangi yıl olduğunu unuttum) kaçınılmaz bir şeytandır/beladır. Tartış.” O zaman Mısır’da yaşıyordum, eğer biri bana Mısırın sulama sistemi hakkında bir soru sormuş olsaydı onun hakkında tek kelime edemezdim. Babam bir süre ABD’de yaşadığı için ve I. Dünya Savaşında askerde olduğu için biz, kız kardeşlerim ve ben hepimizin Amerikan vatandaşlığı vardı. Oysa ben burada Mısır’da oldukça tuhaf bir adla yaşayan bir Filistinli idim. ‘Edward sizin temel Arapça isminiz değildir’ bence hatıranın ana ilmiçlerinden birisi muhtemelen ben bir çocukken sahip olduğum türden yaşamı hapis haneye çeviren veya sınırlayan şeylerin etkisinin izini sürmektir, belki de ailem beni korumak amacıyla yapmıştı bunu...

– *New York’ta Filistinlilerin Batı’daki ana sözcüleri haline gelmiş biri olarak yaşamak nasıl bir şey? Kendinizi nereye koyduğunuz ve nereye ait olduğunuz anlamında bu sizin için ne anlama geliyor?*

– Bunlar ölüm tehditlerinden daha bilindik hakaretlere kadar gidiyor. On yıl kadar önce Columbia üniversitesindeki ofisim yakıldı. Polis ve FBI –bana bir ajan tayin ettiler- yaşadığım binanın giriş katında kurulu olan Yahudi Koruma Ligi’nin bir grubunun bunu yaptığını ve daha fazlasını yapmakla da tehdit ettiklerini söylediler. Özellikle New York’ta muazzam miktarda öfke kazanıyorsunuz. Örneğin hatırlıyorum da bir gece, yirmi ya da yirmi beş yıl öncesi olmalı, daha yeni profesör olmuştum ve bir parti vardı. Herkes oldukça sarhoştı. Benim meslektaşlarımdan birinin karısı –Yahudi idi- bana geldi ve şunu söyledi –bunu asla unutmayacağım, böyle bir şeyi normalde o asla söylemezdi çünkü ona sokakta çıkıştırdım, fakat alkölün de etkisiyle o nispeten gevşemişti: “Genç adam! –o benden ancak on yıl büyük idi- senin bazı fikirlerin hakkında seninle konuşmak istiyorum...Neden Yahudileri öldürmek istiyorsun?”

Benim hakkımda “terör profesörü” diye makale vardı. Sanırım onlar bunu yapmaktan yorulduklar ne de olsa ben bir şekilde bunlardan sıyrılıp kurtuldum.

En tuhafı da çoğu insanın, çoğu da gerçekten yahudi idi, bunların, evime gelerek evimi görmek, veya beni yemek yerken görmek, nasıl “yaşadığımı” görmek istemeleri idi. Gerçekten bu geldi başıma, belki bir düzine. Boston’da yaşayan çok meşhur bir Yahudi kadın psikolog –onunla 1980’lerde çatışmaya ilişkin çözüm konulu birçok seminere katılmıştık- New York’a geldi ve beni New York üniversitesinden aradı, üniversite şehir merkezindeydi, ve dedi ki: Gelip seni ziyaret edebilir miyim? Biraz şaşırdım ve elbette dedim. O geldi , daireye girdi, büyük bir piyanomun olduğu salona geçti, “Oo piyano da çalışıyorsunuz” dedi, etrafa biraz bakındı, çalışmalarımı görmek istedi, ben bunun üzerine “neden biraz oturmuyorsunuz, ne de olsa şehir merkezinden burası biraz uzak” dedim ise de “hayır hayır gitmeliyim...sadece sizin nasıl yaşadığınızı görmek için geldim” dedi. Diğer bir örnek de seçkin bir yayınevinden birisi kitap anlaşmasını imzalamayı haftalarca hatta aylarca reddetmişti, ta ki ben Boston’a geldim onunla yemek yedim, böylece o beni ve benim masa adabımı gözlemlemiş oldu.

– *Buna kendimden bir örnekle cevap verebilir miyim?*

– Elbette.

– *Yaklaşık üç yıl kadar önce Yale Üniversitesinde bir tebliğ sundum ve sonraki gün seçkin edebiyat eleştirmenlerinden birisi bana, eğer bir Yahudi kanı taşıyorsam beni öğle yemeğine davet etti, ben de bunun üzerine bunu garip buldum ama cevap vermem gereken bir soru olduğunu düşünerek, bildiğim kadarıyla bende sadece yahudi kanı var, fakat bunu neden sorduğunu bilmek istediğimde o kadın şöyle cevap verdi: “Çünkü biz de sizin yahudi olduğunuzu düşündük ve sonra anladık ki olamazsınız, çünkü siz tebliğinizde Edward Said’i zikrettiniz.”*

– Başka bir hikâye daha. Bu gerçekten dokunaklı bir durum. Yaklaşık on yıl önce Atlanta’daki Emory üniversitesine bir dizi tebliğ ve seminer vermek için gittim. Son seminerde odaya girer-

ken genç bir adam tarafından durduruldum, o kendisinin İngilizce bölümünün bir öğrencisi olduğunu, seminere katılacağını ve kendisinin beni havaalanına kadar arabasıyla bırakmak istediğini –kendisi böyle dedi- söyledi. Ben de ‘çok nazıksınız, fakat buna gerek yok çünkü Profesör X bunu yapacak’ dedim. Bunun üzerine o şöyle cevap verdi: “Hayır dinle, sizi havaalanına götürmek benim için çok önemli, bu bir tür kişisel ayrıcalık olacak.” Bunu nedenini sordüğümde o, kendisinin Columbia üniversitesinde İngilizce bölümünün bir öğrencisi olduğunu fakat benim hiçbir dersime girmediğini söyledi: “New York’ta bir Yahudi okuluna gittim, orada Rabbi bana senin şeytan olduğunu, seninle hiçbir alakamız olamayacağını söyledi, ben buna uymadım. Bunu yapmak aptalca ve lanetli bir şeydi, fakat sizi havaalanına arabayla bırakırsam bunun onun kefareti olacağını düşündüm.”

– *Şimdi Yahudilik ve Yahudi olmakla ilgil soru sorarak biraz şeytanın avukatlığını yapacağım, çünkü o açıkça senin eserlerini gölgeliyor. Burada birçok ironi var: Senin Filistinli otoriteleri eleştirmen sana siyonist düşmanı etiketini kazandırdığı olgusu, Martin Buber’in 1948’de boşaltıldıktan sonra senin ailenin evine taşınması gerçeği. Sen Şarkiyatçılığın sonunda diyorsunki: “Ben neredeyse kaçınılmaz bir mantıkla kendimi Batılı antisemitizmin tuhaf ve gizli tarihini yazar buldum.” Sizin eserinizde Yahudiliğin ve Yahudi olmanın ele alınış tarzını konuşmak isterim sizinle gerçekten. Beni rahatsız eden kimi anlar var... Acaba Semitizmin sizin için ne anlama geldiğini ve onu, münferit Yahudi düşünürler, ilim adamları, dostlar vs.den nasıl ayırdığınızı bize anlatır mısınız?*

– İnsanın ancak 16. yy sonlarının edebiyatında karşılaşılabileceği türden bu tür sınıflandırmalar –Samiler fikri gibi, ki, bununla hiç şüphesiz Yahudiler kastediliyor fakat 19. yy.da o, Sami Doğudaki herkes kastediliyordu- bana daima yabancı yapılar olarak gelmiştir, çünkü ben karışık/melez bir ortamda büyüüp yetiştim. Benim Filistin ve Mısır’da gittiğim okullar tamamen Arap, pek tabii Hristiyanlar, Müslümanlar, Yunanlılar, İtalyanlar, Ermeniler, Yahudiler (hem genellikle adlandırıldığı üzere Doğu Yahudileri ve az

olarak da Avrupalı Yahudiler) ile dolu idi. Ben antisemitizm edebiyatında kullanılan bu yapı türü ile “oryantal/doğu” nosyon arasında enteresan paralellikler gördüm, çünkü her iki örnekte de avrupalılar egzotik halklardan bahsetmeye çalışıyordu. Disraeli muhteşem bir paragrafında “Araplar, onlar da kim?” diye soruyor ve şöyle cevap veriyor: “Onlar at sırtındaki Yahudilerdir.” Dolayısıyla bu ayırımın altının çizilmesi bir tür birleştirme aslında.

Hayatım boyunca ben Yahudi halkıyla, sınıfta, toplum içinde vs. bireylerle karşılaştığımda onlara karşı daima bir tür eğilim hissetmişimdir. Çünkü bizler bir bakıma –aynen şimdi olduğu gibi- kimi zaman istemeyerek kimi zaman isteyerek (bu sorunların/hayatın içine ç.n.) birlikte fırlatılmışız. Bu çok karmaşık bir şey, çünkü ben şunu savunan nadir insanlardan birisiyim: Bugün bizim tarihimiz Yahudilerin tarihiyle o kadar koparılmayacak şekilde iç içe geçmiştir ki, barış sürecinin de etrafında döndüğü tüm o ayrılık fikri –yani ayrı bir Filistin varlığı ve ayrı bir Yahudi varlığı- başarısızlığa mahkûmdur. Muhtemelen o işe yaramayacaktır.

1988’de Yahudi dergisi Tikkun’un himayesi altında gerçekleştirilen bir foruma katıldığımı hatırlıyorum, orada Yahudi filozof Michael Walzer –kendisi ABD’de meşhur biridir ve benim azılı bir düşmanımdır- da vardı. O, güya soldan birisi, ama aslında son derece inatçı bir siyonist. Böyle bir toplantı yapılmıştı çünkü o zamanlar benim de üyesi olduğum Filistin Ulusal Konseyi İsrail’i tanımış ve ilk defa açıkça iki devlete ihtiyaç hakkında konuşmuştu, bu yeni bir açılım olark görülmüştü. Ben bunun o kadar basit olmadığında ısrar etmeye devam ettim. Bir noktada Walzer bana şunu söyledi: “Tamam, dinle siz İsrail’i tanıdınız. Sizin açıkça bir devletiniz var ya da sizin kendi devletiniz olabilir. Fakat sürekli o geçmişten bahsedip durma. Gelecekte konuşalım.” Eleştirmenlerim bunu bana sık sık söylemişlerdir, ben daima geçmişten konuşurum, Filistinlilere yapılan zulümlerden çok bahsediyorum vs. Bizi dinleyenler % 99 Yahudi idi. O bunu dediğinde ağzım açık kaldı fakat bir şey söyleyemedim çünkü dinleyicilerden bir kadın –onu yaşadığım sürece asla unutmayacağım- ayağa kalktı ve yaygarayla Wal-

zer'e bir çıkıştı. Dedi ki: "Bunu bir Filistinliye nasıl söylersin? Bunu herkese nasıl söylersin? Çünkü bizler tüm dünyadan bizim geçmişimizi hatırlamasını istedik. Şimdi kalkmış bir Filistinliye geçmişini unut diyorsun? Nasıl yaparsın bunu?" olağanüstü bir şeydi. Sonra Walzer tek kelime edemedi.

Son olarak hiç şüphesiz olarak benim neslimin Arapları ile Yahudileri arasında telafisi imkânsız derin –bunu büyük acıyla söylüyorum, muhtemelen kabulü en zor şey- bir uyuşmazlık var ki bunun öyle kolayca üstesinden gelinemeyecektir.

– *Araplar ile Yahudiler mi yoksa Araplar ile İsrail arasında mı?*

– İkisi arasında da bence, bu epey açık bir durum. Ben ABD'de yaşıyorum. Burada yaşayıp Yahudi olup da kendisini İsraille özdeşleştirmeyen kimseyi bulmak çok zor. Ve anlıyorum ki...

– *Edward, ABD'de Yahudi olup da kendisini İsraille özdeşleştirmeyen çok Yahudi tanıyorum. Bizler farklı kişilerle konuşmuşuz, kesinlikle öyle.*

– Bırakın da cümlemi bitireyim. Belki haklı olabilirsiniz, fakat ayrım fikri benim tamamen karşı olduğum türden bir fikir, ben aynı şekilde çoğu ulusalcılık fikrine, ayrılma, yalıtılma, şu ya da bu tür ayrıcalık fikrine karşıyım. Birlikte yaşayan insanlar –bu örneğin Lübnan'da oldu- aniden ayrıldılar ve dendi ki Hristiyanlar burada Müslümanlar şurada yaşamalı, Yahudiler filan yerde vs. Bence böyle bir şey barbarca , kabul edilemez. Yine de gerçek tarihin neden olduğu oldukça derin bir sürüklenme söz konusu ve onun üstesinden gelinmesi için epeyce çalışılması gerekli. Bizler arasında bu tarz epeyce şey oldu, diyelim Araplar ile İsrail arasında. Fakat ben bunu ABD'de oldukça güçlü şekilde hissettim. İnsanlar sana bunun duygusal bir şey olduğunu söyleyeceklerdir. Katliam başladığında bizlerin gidecek yere ihtiyacımız olacak, buna benim cevabım hiç şüphesiz Filistin'e İsrail'e git olacak, fakat bunu yaparken diğer halkı yerinden etmeyin. Sorun bu. Bizim her şeyimiz elimizden alındı. Toplumumuz yok edildi. Bunları unutmak çok zor. Son olarak bence barış sürecindeki kusur, ondaki temel psikolojik ve kültürel kusur, İsraililerin ve destekçilerinin İsrail'deki toplumu

mümkün kılan gerçeklerin bizzat kendisinden yalıtılmış olmalarıdır. Birkaç istisnası hariç –bunlardan birisi bu açıdan oldukça kayda değer olan İsraili Shahak- kimse bunun hakkında konuşmak istemiyor.

– *Ve Leibowitz.*

– Evet yani sayabilirsiniz. Leah Zemel, Felicia Langer vs. Ve hayatının sonlarında Matti Peled, kendisi 1967 savaşı zamanında İsrail ordusunda generaldi.

Pek tabii bu çizgiler nasıl çektiğinize bağlı. Bildiğiniz gibi Ella Shohat, Filistinliler ile Sefarat Yahudileri –İsrail toplumundaki ezilen diğer bir azınlık- bir tür politik ilgililik göstermeleri gerekiyorsa sizin İsrail’de yapmanız gereken değişik politik konfigürasyonları ve tüm haritanın nasıl değişeceğine ilişkin konuları genişçe ele aldı.

– *Bana öyle geliyor ki sizin konuştuğunuz şeylerden birisi irrasyonel demeyelim de politik kimliklerin rasyonel olmayan boyutudur. Batı Şeria’da çalışan Filistinli bir avukat olan Raja Şhade muazzam kitabı Üçüncü Yol’da İsraili hakkında “onun göreceği rüyaları görüyorum” diyor. Şimdi İsrail ile Filistin’deki kırmızı çizgiler boyunca oldukça korkutucu anlamda kendisini sürekli tekrarlayan bilinçdışı tarihler söz konusu ve bu söz konusu bireylerde bilinçdışı olarak çalışıyor. Sizin iktidara hakikati söylemek, açık talepler yapmak, bir adaletsizliği onarırken bunu Yahudilere yapılan adaletsizliği unutmak pahasına yapmamak şeklindeki projenize geri dönersek, bunun rasyonel olarak yapıldığını varsayarsak, bu rasyonel olmayan bilinçdışını, politik sürecin neredeyse patolojik boyutları hakkında ne yapmamız gerekli?*

– Bu kesinlikle çok zor bir boyut. Örneğin ben uzun zaman İsrail ve İsrailileri eleştirerek uzun zaman geçirdim, fakat birisi Filistinlilerin de cevap verecek çok şeyi olduğunu söylemeli. İsrail hakkında ya da İsrail’deki biliçli muhatap kitleye hitap etme ihtiyacına yönelik çok az bilgi var, ya da böyle bir şeyi Filistinliler arasında oluşturmak konusunda. Arafat ve ekibinin slavların “beyaz adamın zencisi” tarzı yaklaşımı söz konusu, çünkü İsraililer daha güçlü ve arkalarında ABD var, bu yüzden bizler onların köleleri ol-

malıyız. Bu iyi bir şey değil. Ya da onlar tamamen yabancı/yaratık ve buraya zorla gelen kişiler. Eğer onlar aynen haçlıların gittiği gibi bırakıp giderlerse harika olur. Gitmezlerse onlarla hiç işimiz olmaz. Her iki yaklaşım da doğru değil.

Bence bizim yapmadığımız şey, kendimizi İsrail idrakine sokmak: Bilincine değil idrakine. Yani onlar bizim farkımızda, bugün yeni yerleşim bölgelerini kim inşa ediyor, İsrail yerleşim bölgelerini? Filistinliler yapıyor ve yeni yerleşim bölgelerinin ana müteahhidi, Filistin otoritesinde bakan olan bir Filistinli. Bu kabul edilemez bir şey. Çünkü orada politika ile çıkarlar çok derin bir karmaşıklığı gizleyen bir kamuflaj olarak kullanılıyor ki, bu bir çözüm değil. Bizler İsrail karşısında o kadar zayıf ve boyun eğen bir pozisyondayız ki, bizim birinci önceliğimiz önce kendimizi ve tarihimizi ele alıp anlamaktır. Şimdiye kadar bir Filistinli tarafından yazılmış bir doğru dürüst bir Filistin tarihi yok. Bizim tarihimizin kaydı yok. Kimi enteresan kitaplar var, Nablus'un tarihi hakkında yazılmış monograflar, kısa bir Hayfa tarihi şurada burada özet halinde Filistin tarihi kırıntıları, fakat Filistin ulusal hareketinin resmi tarihini arıyorsanız ya bir İsrail kökenli kitaba veya Amerakan, İngiliz ya da Alman kitaba müracaat etmelisiniz. Fakat gerçek özbi-lince ilişkin o an, 1970'lerin ve 1980'lerin bilinç inşası değildir, o zamanlar bizler kendimizin Fanon tarzı bir mücadele verdiğimizizi düşünüyorduk, bu çabucak kayboldu. Sizin enstitüler kurmaya, eğitimi inşa etmeye ihtiyacınız var.

Size diğer bir örnek vereceğim. Daha iki ay önce (yani 1997 Martında) 19.000 kamu ve özel sektör öğretmeni ilkokul ve ortaokullardaki öğretmenler greve gittiler. Neden? Çünkü onlar 200 USD ila 300 USD maaş aldıkları için ki, bu miktar Bakanlıktaki bir genel müdür şoförünün maaşının yarısı, onlardan da sadece 26 bakanlıkta 750 tane var. Hiç şüphesiz onların gerçek bir işi yok. Onlar sırf Arafat'a bağlı kalsınlar diye kamu bütçesinden kendilerine para veriliyor. Sonra ne olacak ki? Otoriteler öğretmenlerle konuşmayı bile kabul etmiyor. Onlar grevdekilerden 25 tane lideri içeri aldılar. Hapse attılar. İşkence ettiler. Hiçbiri evet hiçbiri teslimiyet

göstermedi –onlarla gurur duyuyorum bir öğretmen olarak- Sonra Arafat dedi ki: Getirin bakalım bana onları. Bu yirmi beş lider huzuruna getirildi, Arafat onların mücadele azmini kırmak için onlara bir saat küfretti, onlara en ağır hakaretleri etti. (kendisi Arap olmayıp sonradan Arapça öğrenen Guardian’ın/Observer’in muhabiri Kudüs’ten beni aradı ve şunu söyledi: “O yirmi beş kişiye onun ne yaptığını duydun mu? Bu sokak dilini nereden öğrendi o?”) Onlar teslimiyet göstermedi. Sonra maaşlarında yüzde ikilik veya üçlük artışa razı oldular, fakat onların% 85’i okullar kapanınca tekrar greve gideceklerini söylediler. Bu durum eğitime karşı son derece zayıf bir yaklaşımı sergilemektedir. Bunların dile getirilmesi gerekir. Bu çok uzun ve zorlu bir süreç.

– *Son Ufuktan Sonra* adlı kitabınızda şunu söylüyorsunuz: “Hepimiz dönmeden bahsediyoruz fakat bununla gerçek anlamda dönmeyi mi kastediyoruz ya da kendimizi rehabilite etmemiz gerektiğini mi kastediyoruz? İkincisi doğru olan bence.” Sizin de birçok kez dediğiniz gibi tüm dünyadaki Yahudilerin İsrail’e dönmelerine izin verildi, fakat sen dönemiyorsun. Burada siz somut ve kelime anlamıyla dönmekten ziyade daha ruhsal bir durum kastediyor gibisiniz. Bununla ne kastettiğiniz hakkında biraz bahseder misiniz?

– Kaç kişi bilmiyorum ama bugün tüm Filistinlilerin % 55’i Filistin’de yaşamıyor ya da ister İsrail içinde İsrail vatandaşı olarak olsun isterse Batı Şeria ve Gazze’de olsun tarihsel Filistin’de. Dolayısıyla değişik göçmen türünde muazzam miktarda büyük bir topluluk var. Örneğin Lübnan’da üçyüz bin ila dört yüz bin işsiz, seyahat edemeyen, hareket edemeyen Filistinli var. Onlar yeryüzünün lanetlileri ve barış sürecinin onlar hakkında söyleyecek hiçbir şeyi yok. Suriye’de de yaklaşık aynı rakam var, kimisi varlıklı, çoğunlukla da yoksul mülteciler. 1.2 milyon Ürdün’de, 130.000-140.000 Mısır’da ve bir o kadar da tüm Arap dünyasında. Batı Avrupa’da, ABD’de ve Latin Amerika’da epey miktarda Filistinli var, muhtemelen yarım milyon ya da daha fazlası. Bunların çoğu açısından vatana dönme fikri –söylemesi çok zor ama- kendi yaşamlarında pek mümkün gözüküyor. Genç neslin çoğu Filistin’de hiç yaşamadı, orayı ya hiç bilmiyorlar

ya da ebeveynlerinden duymuşlar o kadar. Fakat etkileyici olan şey, onlar hâlâ nereden oldukları duygusunu muhafaza etmektedirler. Oraya belki hiç gitmediler, fakat onlar Nasıra'dan Ramallah'tan vs. olduklarını söylüyorlar. Evet bu tarz bir bir tür bağıllık duygusu, bir taraf metaforik fakat aynı zamanda orada kalan aile, dostlar ve akrabalar vasıtasıyla da devam ettiriliyor. Bunun tam tersine İsrail'in bir geri dönme yasası var ki, o dünyanın her yerindeki Yahudilere bir İsrail vatandaşı olarak geri dönme hakkı veriyor. Filistinlilerle ilgili durumla kıyas kabul edecek bir durum yok ortada. Ve bir gün aniden bir mucize eseri tüm Filistinlilere geri dönme hakkı verilirse de bilmiyorum –bilmiyorum bunu kim bilebilir- kaç Filistinli gerçekten vatana geri dönecektir. Bu bakımdan benim açımdan gerçekten geri dönüş sorusu tecil edilmiş bir durum. Ben kesinlikle geri dönemeyeceğim ve ister miydim ondan da emin değilim. Belki ben tipik olmayan bir durumum, belki çoğu Filistinli öyle.

Geri dönmenin benim açımdan ifade ettiği anlam, kendime dönmek, yani tarihe dönmek, tâ ki tam olarak neler olduğunu, bu neden oldu ve biz kimiz anlayalım. Bizler o topraktanız, belki orada yaşamıyoruz fakat önemli tarihsel iddialarımız ve köklerimiz var. Halkımızın çoğu orada yaşamaya devam edecek. Bizler yirminci yüzyılın en enteresan mülksüzleştirme, sürgün ve göç deneyimlerinden birine ilişkin ortak bir özbilince sahibiz. Bunun nedeni onun orada olması ve kutsal topraklarla bağlantılı olması değil –bu her türlü önemle doymuş durumda zaten- sadece, bunu yirminci yüzyılın deneyiminin bir parçası olması da önemli. Burayı benim yeterince vurguladığımı düşünüyorum. Bizler sürgünün mülksüzleştirilmesi ve haklardan yoksunluğun her türlü terörüne katlanırken bizim davamızdan bahsetmek. İnsanlar bana yazıyor ve bak, benim pasaportum yok diyor. Batı Şeria'da yaşıyorsanız pasaportunuzda “kimliği teyit edilmemiş veya belirli değil” yazıyor. Lübnan'da bir mülteci kağıdına sahipseniz onda da Milliyeti: Devletsiz yazıyor. İsim asla zikredilmiyor. Filistinlilere bakıp da onları gördüğünüzde, aynen benim her zaman yaptığım gibi, bunun sırf bir metafor olduğunu söylemek çok zor, çünkü bu korkunç bir şey, bu yaşandı.

Bence kimse unutmamalı ki, bizim ulusal tarihimizin kalıntıları üzerine bir tür ortak amaç inşa etmeliyiz ki, biz hâlâ öyle bir şeyden yoksunuz. Biz ne yaptığımızı bilmiyoruz.

– *Bu süreç herhangi bir tür devlet ile nasıl uyumlu olacak? Siz İktbal Ahmed’in “iktidar patolojisi” ifadesini zikrediyorsunuz, siz masum ve zorlayıcı olmayan bir icra otoritesi tahayyül edebiliyor musunuz? Siz bizzat şunu söylediniz: “Ben şahsen güceliktidara yakın olmayı asla enterasan/çekici bulmamışım.” Acaba patolojik olmayan otorite fikri terim olarak zıt bir şey mi?*

– Sanırım öyle. Ben onu tahayyül edemiyorum. Ütopik çizgide konuşurken –çünkü siz İsrail’deki oryantal/doğulu Yahudilerden bahsettiniz- sanırım bizim en iyi umudumuz, en az baskıyla –baskısızlık diye bir durum söz konusu değil- bir arada yaşayabileceğimiz bir yöntem icat etmek için tarihsel Filistin’deki İsraili Yahudilerle ortak bir mücadeledir, ister bu kantonlar şeklinde olsun, İsviçre’nin yapmayı denediği gibi, isterse başka türlü olsun. Fakat bizim zamanımızda ayrılma ve bölme gibi düşüncelerin işe yaramayacağını düşünüyorum. İsrailliler açısından bizi bir yabancı olarak düşünme eğilimi her zaman vardı, bu yüzden ne kadar ortada olmazsak o kadar iyi, en iyisi onlardan hiçbirine girmemek. Batı Şeria’daki yollar, yan yollar hep bu yüzden. Bu kadar olağanüstü olan şey ise, İsrail’in şimdi yaptığı şeyin aslında ırk ayrımcılığı deneyiminin, ABD’nin yerlilere yaptığının bir tekrarı olmasıdır. Onları rezervasyon kamplarına koy ya da onları düpedüz yok et, ki, bunu İsrailliler yapmadı ama bizi olabildiğince uzağa koydu, sonra güya problem zamanla çözülür gider. Umut aslında bu sınırlamaların kırılması ve bununla ilgili olan İsraillilerle birlikte yaşamaya yönelik bir tür metod bulmaya çalışmak. Bence daha fazlası da zamanla yapılabilir...

– *Son sorumuz. Sizin İngiltere’de olmanız münasebetiyle Cambridge üniversitesindeki Empson seminerlerini başlatmak. Siz konu olarak “Operadaki Aşırılık ve Otorite” temasını seçtiniz. Ben bunun ilkinin College de France’da verdiğinizde dinleme fırsatını yakalamıştım. Siz Mozart’ın insan doğasına ilişkin “istikrarsız ve ayrımlaşmamış” vizyonundan söz ettiniz, onun “insan hayatını yönlendiren evli-*

liğin ve sosyal normların istikrarının uygulanabilir bir şey olmadığı, çünkü yaşamın kendisinin elden kayan düzensiz bir şey olduğu” görüşünden bahsettiniz. Bana öyle geldi ki siz, Mozart’ın ölümün, bahanelerle ve sosyal normların yalan ve öldürücü kesinlikleriyle gölgesini geri gönderdiğini anladığını söylemeye çalışıyordunuz. Burada sizin çalışmanız için yeni bir hareket noktası, inanılmaz şekilde harekete geçirici ve tamamen ilham verici bir hareket noktası söz konusu gibi geldi bana. O tarz bir bakış açısı politik bir vizyonla ve geleceğe yönelik umutlarınızla nasıl bağlantılandırılabilir?

-Bağlantılandırılabilceğini düşünmüyorum. Fakat o orada. Geçen beş yıldır ölümlülüğün baskısı ve ağırlığını hissettiğim anlamında o orada biliyorum, onun hakkında açıkça konuşmaktan çekinmiyorum.. Dolayısıyla hissettiğimiz hangi aciliyet duygusu olursa olsun ya da sona ilişkin hangi aciliyet duygusu olursa olsun bence Mozart haklıydı. Bu tam olarak Şopenhaurcu bir şey neredeyse, kendisine doğru gittiğimiz bir tür teşhis edilemez, sonsuzca değişen bir kargaşa. Bu benim yazmaya çalıştığım şeyin bir parçası gerçekten. Bunun nedenlerinden birisi benim kimlik fikri ve buna ilişkin tüm proje konusunda oldukça evet oldukça sabırsız hale gelmemdir: 1960’larda ABD’de büyük ilgi uyandıran ve Arap dünyası ve başka yerlerdeki müslümanlarda da bulunan bu fikir, yani insanların gerçekten sırf kendilerinde, nereden geldiklerinde, köklerinde yoğunlaşmaları ve atalarını araştırmaya çalışmaları gerektiğini söyleyen bu fikir – aynen Kökler isimli kitap ve TV dizisi gibi. Bu bana muazzam şekilde sıkıcı ve çağıdışı geliyor. Bence bu düşünmemiz gereken en son şey. Daha ilginç olan kimliklerin ötesine uzanıp her ne olursa olsun farklı bir şeyler yakalamaya çalışmaktır. O belki ölüm olabilir. O belki sizi diğerleriyle normalden fazla temasa sokan değişmiş bir bilinç durumu olabilir. O belki de hepimizin ihtiyacı olduğunu düşündüğüm affedicilik olabilir –unutmak yani.

Jacqueline Rose

The Jewish Quarterly, London, 1997-98

XXVII

BİR DEVLET EVET FAKAT SADECE FİLİSTİNLİLER İÇİN DEĞİL

– *Sizin Minneapolis konuşmanızın başlığı “1948’in Sonuçları: Filistin Felaketi” şeklindeydi. Bize 1948’in sonuçları hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?*

– Evet benim kalkış noktam şu ki, ABD’nin desteklediği ve 1993’te başlayan barış süreci tam bir fiyaskoydu. Filistinlilerin durumları kesinlikle daha kötü hale geldi. Onlar artık özgürce hareket edemiyorlar, topraklarının daha fazlası ellerinden alındı, self-determinasyon gibi bir şey de elde edemediler, İsrail işgali ise devam ediyor. Filistin güçleri Batı Şeria’nın yalnızca yüzde üç ya da dördünü kontrol ediyor. Filistin otoriteleri bu yerlerde de İsrail’in icracısı durumunda. Arafat, Batı Şeria’nın Bantuanizasyonunu kabul etti. (Bu terim ırkayırımcılığı zamanındaki Güney Afrika politikasına göndermedir, bu politika uyarınca oradaki kabilelere küçük evler verdiler, onlara Bantustan’lar deniliyordu, bununla kendi kendilerini yönettikleri izlenimi uyandırılıyordu.)

Filistinlilerin beklentilerini karşılamayan şeyler sadece bu durum ve bu barış süreci değil, bilakis 1948’de başlayan temel problem dile getirilmeye de çalışılmıyor; şöyleki insanlar topraklarından sürülmüştü, tüm Filistin toprağı kaybedilmişti ve Filistinliler mülteciler ya da ikinci sınıf vatandaşlar olmuşlardı o zamandan bu yana.

Fakat benim diyeceğim o ki, aynı zamanda İsrail'in güvenliği de, Filistin topraklarını ve hayatlarını kontrol altında tutmasına rağmen garanti edilmedi. İsrail, kurulduğu ellili yıllara oranla daha az güvenlik içinde bir yer.

– *Siz Arafat'ın oldukça savunucusu birisi idiniz. Onun şu anki tutumu sizin de inandığınız gibi onursuz ise onu devam etmeye iten şey nedir sizce?*

– Bence o, 1993'te kendisini bir çıkmazda buldu. Körfez Savaşı sırasında Irak'ın yanında yer aldı. İntifada (1987-91 isyanı) boyunca Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinliler tarafından etkin şekilde izole edildi ki, bu onların hareketiydi. O ya kendisinin alakasız birisi olduğunu kabul edecekti ya da kendi varlığını garanti edecek bir anlaşma yapacaktı, fakat heyhat ki kendi halkının daha önemli çıkarlarını öne alamadı. İkinci yolu tuttu. Benim ondan ayrılma sebebim de budur.

Bence onun şu an devam etmesinin nedeni başka çaresinin olmaması. O, barış sürecinin bir mahpusu haline gelid. Çok cüzi bir otoritesi var, ancak 50.000 kişilik bir silahlı ordusu var, aslında İsrail'in isteklerini yerine getiriyor. Yani o kelimenin tam anlamıyla İsraillilerin mahpusu. Onların izni olmadan Gazze'ye ne girebiliyor ne de çıkabiliyor. Fakat o kendi bölgesinde çalımlı bir diktatör. Bence o kendi halkına ve onların self-determinasyon rüyalarına ihanet etti.

– *Eğer o kendisini seçenlere çok az şey verdiyse desteklerini almaya nasıl devam ediyor peki?*

– Desteklerini aldığını sanmıyorum, kendisinin doğrudan iş verdikleri hariç. Onun anormal ve üretken olmayan bir bürokrasisi var. Dünya bankasına göre o bürokraside seksen bin kişi istihdam ediyor ki, buna kesinlikle ihtiyacımız yok. Yani bu tamamen verimsiz bir şey. Şayet buna güvenlik güçlerini ve bürokrasiyi ekleyip onu da yedi ya da sekiz ile çarparsanız onun aslında yedi yüz bin ile sekiz yüz bin arasında kişi istihdam ettiğini bulursunuz. Kendisine desteğin nereden geldiğini görebiliriz böylece. Yani kendisine borçlu olan insanlar...

Şimdi şayet ona birisi karşı çıkmış olsa –eğer organize bir muhalefet olmuş olsa ki, ne yazık ki yok- Arafat kesinlikle kaybederdi. Pek tabii münferit muhalefetler var. Onun kendi Bakanları bile onun hakkında oldukça eleştirel konuşuyorlar. Bence ona yönelik destek şu anda tamamen cüzdan desteği ve kendisinin vatandaşları zorlayan bir ordusunun olması o kadar. Bir korku atmosferi var ve de sansür. Benim kitaplarım onun tarafından 1996’da yasaklandı.

Onu iktidarda tutan diğer bir şey ise –ki, bir Amerikalı olarak bunu söylemekten utanıyorum- ABD’nin kendisini ve tüm bu kanunsuz ve antidemokratik uygulamalarını desteklemesidir.

– *Siz Times’taki yazınızda sadece şu anki barış sürecinin değil, bilakis problemi işgal edilmiş topraklardan ayrı bir Filistin devleti kurarak çözmeye çalışan her türlü girişimin başarısızlığa mahkûm olduğunu söylüyorsunuz.*

– Evet çünkü İsraililer şimdiden Batı Şeria ve Gazze’deki Filistinlilerin topraklarına kazıklarını çaktılar. Şu an Gazze’nin % 40’ında İsraililer oturuyor. Yani yeni yerleşim bölgeleri şeklinde. Eğer siz yerleşimcilerin oturduğu Batı Şeria’yı Kudüs’e katarsanız siz temel olarak Batı Şeria’nın % 90’ından bahsediyorsunuz demektir. Ve malum ki İsraililer Kudüs’ün kent sınırlarını 1967’de ilhak ettiklerinden on kez daha fazla uzattılar. Tüm Batı Şeria boyunca geçen servis/yan yolları var, bunlar yerleşim bölgelerini İsrail’e bağlıyor ve Filistin kasaba ve köylerine doğru gidiyor.

Tüm o aşırı/saldırgan coşkularıyla yerleşim hareketi, İsrail ordusu ve hükümeti, aslında kendilerini Filistin yaşamının o kadar içlerine soktular ki bence artık aralarında bir ayrılmadan söz etmek de zor, belki sadece ırk ayrımı şeklinde bir ayrılık olabilir. Fakat demografik olarak birlikte yaşayan iki nüfus var. Gelecek on yıl içinde demografik bir denklem olacak.

Bu bakımdan bu durumdan çıkmanın yegâne yolu, iki halkın mevcut durumdaki gibi köle-efendi şeklinde değil de eşitler temelinde bir arada yaşamasını sağlayacak bir yöntem/aygıt bulmaktır.

– *Yani siz iki-devletli çözümün işe yaramayacağını, çünkü iki halkın çözülemeyecek kadar birbirinin içine girdiğini mi söylüyor-*

sunuz yoksa iki devletli çözümün 1948'den bu yanaki Filistin trajedisini ifade edemeyeceğini mi söylüyorsunuz?

– Her ikisini de, ve başka birçok neden dolayısıyla. İsrail içinde –burada Batı Şeria ve Gazze'den bahsediyorum- İsrail nüfusunun % 20'sini oluşturacak şekilde neredeyse bir milyon Filistinli var. Onlar İsrail vatandaşı olmalarına rağmen onlara karşı ayrımcılık yapılıyor, çünkü İsrail'in Yahudi halkının devleti olduğu, vatandaşlarının devleti olmadığı reklam edilmektedir. İsrail içinde Yahudiler ile olmayanlar arasında açıkça ayırım yapan kanunlar var. Bu bakımdan nereye bakarsanız bakın Yahudiler ve Filistinliler bir arada yaşıyor, fakat teorik olarak eşit insan haklarına sahip olsalar da eşit olmayan nüfuslar şeklinde yaşıyorlar.

– Öyleyse bu servis yolları sorununu bir şekilde çözeniz ve Batı Şeria ve Gazze'deki yerleşimci sorununu çözeniz de bu topraklardan bir Filistin devleti çıkarmanın yolu yok hâlâ?

– Bu benim temel fikrim. Ne kalacak onlara, kendi ayrı devletleri şeklinde ince bir çizgide yer/kıç kadar yer ki, bu Filistinlileri sırf hor görmek değil onlara hakarettir. Değmez.

Benim söylediğim gibi 1948 sorunu asla dile getirilmedi. Koskoca bir ulus nasıl olur da bugün hepimizin bildiği gibi topraklarından koparılıp atılır ki, bu hususu, bundan bahseden sadece Filistinliler tarafından değil İsrailli tarihçiler yani sözde revizyonist tarihçiler tarafından yazılan çalışmalar dolayısıyla biliyoruz; bu çalışmalar diyor ki, 1948 savaşı sırasında Filistinlilerden kurtulmak, onlardan olabildiğince insanı tahliye etmeye yönelik bir planın olduğunu ispatlamıştır; nitekim 1948'de bir milyona yakın insan bile isteye dışarı atıldı.

Dolayısıyla tüm proje Filistinlilerin bu topraklara, geçmişlerine ilişkin duygularını yok etmeye yönelikti. Evet bu gerçekleşmedi. Filistinliler hâlâ geçmişlerine bağlı, hâlâ toprağa bağlılar, onlar öylece çekip gitmeyecekler. Bu bakımdan benim realistik hissiyatım o ki, bunun yegâne çözümü aynen Güney Afrika'da olduğu gibi oturmak, gerçekliği birlikte yaşama ve eşitlik temelinde kabul etmek ve Güney Afrika tarzında bir hakikat ve uzlaşma ümidi taşı-

maktır o kadar. Bunlar eşit halklardır, her biri kendi hissiyatıyla topluluklar olarak bir arada yaşayacaklar demek gerekir.

Bence çıkış yolu bu. Diğer yöntem işe yaramayacak son yüzyıllardır birbiriyle yaşamış ve birbiriyle savaşmış iki halkın tarihiyle sıırıslıklam olmuş küçücük topraklarda ayrı devletler, ayrı halklar, düpedüz gerçekçi değil. İşe yarayacağını sanmıyorum.

– *Eminim siz de biliyorsunuz ki, İsrail’deki politik desteğe sahip hiçbir grup da böyle bir şeyi onlarca yıldır dikkate almaya gönüllü değildi. Bu fikrin İsrail politik arenasında makul bir düşünce haline gelmesi konusunda bir neden görüyor musunuz?*

– Kesinlikle. Geçen yıl boyunca hem Filistinli hem de Yahudi birçok İsrailliyle konuştum. Bence orada üniversitelerde, entelektüeller arasında, bağımsız yazarlar ve düşünürler arasında bulunabilecek yeni bir jenerasyon var. Ben büyük bir kitleden bahsediyorum, bu şekilde düşünen epeyce insan tanıyorum....

Bunun şu an uzun bir süreç ve imkânsız bir şey gibi geldiğini biliyorum, fakat bence bu fikir tarihin ilerleyen işleyişinde ve zamanın açılımlarıyla daha da çekici bir fikir haline gelecek.

– *İsrail-Filistin durumu hakkındaki geleneksel bakış açısının bir ya da iki boyutunu teşhis etmiş olsaydınız, en azından Amerikan medyasının algıladığı şekliyle, sizin en fazla karşı çıkacağınız hususlar neler olurdu?*

– Birincisi Filistinlilerin İsrail’in varlığını tehdit eden bir tür agresif teröristler topluluğu olması algısı. 1948’in önemi buradan ileri geliyor. Bence topraklarından sürülen insanların bizler olduğumuz anlatılmalı kesinlikle. Bir İsrail devleti kurulsun diye kaldırılıp atılan yerli sakinler bizdik. Aslında bizler kurbanların kurbanlarıydık.

Yani antisemitizm ve holokostun korkularını yaşayan insanlar bunlar. Fakat onlar tamamen anlaşılır nedenlerle kendilerine bir devlet kurabilmek için diğer bir halkın toplumunu yok ettiler.

İkincisi Filistinlilerin barış ve huzur içinde yaşamaya ilişkin arzusu İsrail’inkinden çok daha uzun ömürlüdür. Basın Filistinin terörizminden, fanatizminden vs. bahsetti, fakat İsrail’in bunun hıncını çıkaracak şekilde yaptığı çok daha büyük miktardaki şiddete

hiç dikkat çekilmedi. Ki, İsrail ne de olsa nükleer güce sahip ve kendisine ABD tarafından milyarlarca dolar yardım yapılıyor ve her türlü uluslararası konvansiyona saygısızlık yapıyor, bu ister Cenevre konvansiyonu olsun isterse savaş hukukuyla ilgili diğer konvansiyonlar olsun farketmiyor. Bunlar pek yaygın şekilde bilinmiyor. Bizler İsrail'e zarar veren hıznır bir tür topluluk olarak düşünülüyoruz, oysa durum tam tersi.

Bunlar benim düzeltmek isteyeceğim temel yanlışlar.

– *Son soru. Eğer çok kişisel olursa özür dilerim. Lösemiye yakalandığınıza ilişkin bir değerlendirme yaptınız ve sizin yaşamınızın son evresine girdiğinizi hissettiğinizi söylediğiniz bir alıntı okudum ben. Merak ediyorum hayatınızın son evresine girdiğinize ilişkin bu hissiyat sizin Filistin'e bakışınızı etkiledi mi?*

– Evet, fakat sadece benim verebileceğimden daha fazla zaman ve dikkat hakettiğini düşündüğüm kadarıyla evet. Ben çok yoğun bir mücadele veriyorum ve hastalığımın belirtilerinin kaybolacağı iyi bir dönemi yaşıyorum. Ben onunla cesaret buluyorum ve o bana, doğru ve haklı olduğuna inandığım bir şey için mücadele etme ayrıcalığı sağlıyor.

Eric Black

The Star Tribune, Minneapolis, 1999

XXVIII

ŞARKİYATÇILIK, ARAP ENTELEKTÜELLER, MARKSİZM VE FİLİSTİN TARİHİNDE MİT

– *Kitaplarınızdan birinin kapağında bir Filistin duvarında bir Hamas sloganı var, o şöyle diyor Hamas direniştir ya da buna benzer bir şey. Bu resmi siz mi seçtiniz?*

– Hayır yayıncının tercihi.

– *Sizin ona ilişkin farklı bir vizyonunuz var mıydı?*

– Hayır, bu konu beni çok ilgilendirmiyor, ona karşı değilim, çünkü o sadece bir form. Benim için önemli olan kitabın içeriği.

– *Bu resmin seçilmesinin herhangi bir anlamı yok muydu?*

– Evet, kitabın konuları öfke ve protesto içerdiği için bu seçimin bir nedeni vardı, duvarlara yazı yazmak, öfke ve de protestoyu ifade etmenin bir şekli ne de olsa.

– *En iyi Arap entelektüellerinin İslamcı olmayan gruplara mensup kişiler olması ve bunlardan bazılarının gitikçe artan şekilde sizin fikirlerinizi ve yazılarınızı incelemelerinin dipnotlarında kullanmaları ilginizi çekiyor mu?*

– Kesinlikle ve ben sık sık konuya değgin ilgimi dile getirdim. Benim görüşlerimin yanlış anlaşıldığını düşünüyorum, özellikle de İslamcı hareketlerin esaslı eleştirileri söz konusu olduğunda. Öncelikle ben seküler birisiyim, ikincisi dini hareketlere güvenmiyorum ve üçüncüsü bu hareketlerin yöntemlerine, araçlarına, değerlerine ve vizyonlarına katılmıyorum. Belirli bir yazarı belirli bir yorumla

okumak pekala mümkün, bu sık sık oluyor ve bu da yanlış anlamalara yol açıyor. Ben *Şarkiyatçılık*'ın yeni baskısının girişinde bu konu üzerinde ısrarla durdum ve ben ile bazılarının beni suçladığı gibi İslamcı okuma arasındaki geniş uçuruma işaret ettim. Ben *Şarkiyatçılık*'ta İslam'dan bahsetmiyorum bilakis Batı'da İslam'a ilişkin imgeden bahsediyorum ve bu imgenin işleminin temelleri ve amaçlarının eleştirisini yapıyorum.

– *Sizin Arap dünyasındaki ve özellikle de Arap kültürü içindeki tartışma ve çatışma unsurları vasıtasıyla var olan entelektüel etkinliklere ilişkin incelemeniz, sömürge sonrası bir söyleme doğru işaretler içeriyor mu?*

– Sömürge sonrası ekolden mi bahsediyorsunuz?

– Veya ona yönelik işaretlerden?

– Şüpheliyim.

– *Arapçadaki okuma eğilimleri bağlamında ne dersiniz Hindistan'da, Latin Amerika'da, Japonya'da ve Afrika'da büyük etkisi olan Şarkiyatçılık okumalarının bir benzeri Arapça okumalar için de söz konusu olabilir mi?*

– Daha önce kullandığım örneklerle geri dönelim istersiniz: Bu kitabın Hindistan'da Japonya'da veya Güney Afrika'da yaptığı etki bana öyle geliyor ki Arap dünyasındakine oranla daha derin bir analiz düzeyine sahip. Örneğin tarih alanındaki Madun (Sub-Altern) İncelemeleri bence Üçüncü Dünyadaki en önemli ekoldür ve tarih yazımı ve analizinde vs. sömürge sonrası söylemi üretmiştir. Şarkiyatçılıktan büyük oranda etkilenen bu ekol o kadar önemlidir ki, ABD üniversitelerindeki hiçbir tarih bölümü bunlardan bir temsilci olmadan olmaz. Aslında Arap ve İslam incelemelerinde buna benzer bir ekol bulunmamaktadır. Madun İncelemeleri ekolü, Amerikan tarihinin analizi ve yazımı eğilimlerini de etkilemiştir başka dünya üniversitelerini de etkilediği gibi. Bence *Şarkiyatçılık* Arap dünyasından ziyade diğer yerlerde daha ciddi şekilde okunmuştur.

– *Sebepler nedir ?*

– Sebepler şu: Şarkiyatçılık, temelde Arap okuyucular tarafından düşünceye dayalı analitik bir düşünce geliştirmek için değil bir ça-

tışma aracı olarak kullanılmıştır. Bu faktör Şarkiyatçılık terimini bir hakarete çevirdi. Birine hakaret etmek isterseniz ona oryantalist demeniz yeterli. Benim kitabıma ilişkin karikatüresel okumanın olumsuz sonuçlarından birisi de bu, çünkü ben böyle hiçbir şey demiyorum ya da ima etmiyorum.

– *Fakat siz de kitabınızda bu terime ilişkin acınası örnekler verdiniz?*

– Belki öyle, fakat bu terim Şarkiyatçılık'ı ve onu sonuçlarını hakaret düzeyine indirgemekten çok daha geniş bir bağlama sahip. Bir yazar olarak benim de önyargılarımın olduğunu kabul ediyorum, fakat bu kitap hakkında çok daha önemli olan şey, analiz yöntemi, sonuçların düzenlendiği kuramsal çerçeve –yoksa olumsuz sonuçlar değil ki, bunlar bu oryantalist bizim düşmanımızdır, şu bize karşıdır, onlar bizi seviyor ya da sevmiyor vs. diyecek düzeye kadar basitleştirilmemelidir. Görünen o ki, bizler bir Arap toplumu olarak bu modellerin hapsinde kaldık, çünkü bizler karanlık geçmişten bizi kurtaracak bir şey icat edemedik.

– *Sırf okuyucu olan ve sizin teorilerinize yazılı bir şekilde cevap vermeyen okuyucularınıza karşı dürüst olmak gerekirse bence onların çoğu bu kitabın fikirlerini sizin amaçladığınız bağlamlarda, sizin analiz ve revizyon çerçevesi olmasını istediğiniz geniş vizyonla anladılar. Burada farklılık, okumanın yazma gibi olmaması.*

– Bu sırf okuma olması dolayısıyla eleştirilmiştir, çünkü o, ne bir yazılı cevaba dönüşmüş ne de tartışmaya bir katkısı olmuştur. Fakat şunu eklemeliyim ki, *Şarkiyatçılık* 1978'te basıldı ve *Kültür ve Emperyalizm* (1992) de dahil geçen yirmi yıl boyunca ondan fazla kitap yazdım. Bunlar yazınsal eleştiri, felsefe ve diğer konuları ele alıyor.

– *Bunun anlamı şu mu: Siz kendinizi Şarkiyatçılığın sınırlayıcı klişelerinden veya baskın popülerliği ve seçkinliğinden kurtarıp Arap okuyucularınızı diğer yazılarınıza yöneltmek istediniz?*

– Kitabımı eleştirmeyi mi kastediyorsunuz?

– *Demem şu ki, kendinizi bu kitabın baskınlığından kurtarmak mı istiyordunuz?*

– Bence bir yazarın çalışmalarının indirgenmesini engellemek için daima sahip olduklarını merkezleyerek yeni bir şeyler üretme-

ye çalışmalı. Bir yazarın farklı tüm yazılarını bilmek, onun düşüncesindeki gelişmeyi anlamaya ve bir alandan diğerine geçip araştırma yapmaya sevkedecektir. İnsanların kitaplarını okuması benim açımdan önemli fakat benim temel ilgim, yazdıklarımın gözden geçirilmesi değil yazmanın kendisi üzerinde odaklanmak. Yani ben keşif yolculuğumu daha da ilerletmek istiyorum.

– *Bu bağlamda ve gözden geçirme perspektifinden bakıldığında Şarkiyatçılık'a "ek" i nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– O oldukça kısa ve sınırlı bir ek, daha da geliştirilebilirdi, fakat dediğim gibi benim gözden geçirme için yeterince vaktim yok.

– *Arap dünyasındaki olaylara ilişkin mevcut akımların, entelektüellerin fikirlerini, analizlerini ve araştırmalarını yeterince hızla etkilemediğini, bu yüzden de bu entelektüellerin olgular karşısında âdeta şok olduklarını, sıklıkla etkileyici düşünceden ziyade reaksiyon ürettiklerini düşünüyor musunuz?*

– Bu husus tamamen yeni bir şey olmasa da Arap dünyası açısından bir dereceye kadar doğru. Benim kişisel problemim, bölgeden yalıtık olarak yaşamam ve benim günlük, haftalık ve yıllık işlerim, doğal olarak içinde yaşadığım Batı toplumuyla ilgili. Bölgedeki iki Amerikan üniversitesini (Kahire ve Beyrut) istisna tutarsak hiçbir Arap üniversitesiyle temasta olmamaktan nefret ediyorum, oysa onlar bana araştırmacı, profesör veya Arap entelektüelinin gündelik durumunu anlama imkânı verebilirdi, kimi koşturma şeklindeki ziyaretlerim hariç böyle imkânım olmadı. Bu bakımdan duruma ilişkin detaylı bir bilgimin olmadığını hissediyorum, fakat elimdeki bilgilerden hareketle diyebilirim ki, olayların hızla açıldığı şeklindeki gözleminiz doğru. Bu olayların bilinci ve olayların akışını ne derece etkilediğini yansıtan herhangi bir entelektül pozisyon yok ortada.

– *Geçen birkaç yılda Hamas, Hizbullah ve İslami Cihatın savaşçı ve güçlü bir retçi olduğu şeklindeki tamamen duygusal bir imgede yoğunlaştı, öte yandan solcu ret imgesi de (Marksist ve ulusalcı) kayboldu gitti. Üstelik solcu retçiler büyük kitleler açısından topluma karşı kanlı savaşlar açan yozlaşmış rejimlerle işbirliği yapan*

bir sembol haline geldi. Bu yeni denklem karşısında avangardist entelektüel felç olmuş gözüküyor. Bunu ilişkin yorumunuz nedir?

– Duruma ilişkin yorumunuza katılıyorum. Büyük karışıklık söz konusu. Ben her ne kadar olaylardan ve bölgeden çok uzak olsam da –politik bir tutkuya sahip olmadığımı söylemeye gerek bile yok–şunu kesinlikle söylemek çok kolay: entelektüelin pratiği ve işlevi ile politikacınıninkiler arasında benzerlikler var. Bu kez, görebildiğim kadarıyla bu ikisinin tamamen birbirinden ayrılmasına ihtiyacımız var. Entelektüeller açısından en tehlikeli ve kötü senaryo hem politik hem de entelektüel alanlara birden karışmak, yani politik yaşamları ile entelektüeller olarak işlevlerini (konum peşinde koşarak) birbirine kombine etmektir. Politik olarak yatırım yapmış entelektüele ilişkin bu imge bugünlerde o kadar tahkim edilmiş durumda ki, o kültürel söylemi kirletiyor ve bu da sizin de söylediğiniz gibi entelektüele yönelik olarak suç ortaklığı gibi gerçekten aslı olan bir suçlamaya neden olmaktadır. Arap entelektüelleri muhalefeti bırakarak çabucak hükümete katılma pozisyonuna geçme konusunda acele ettiler, bunu yaparken bağımsız statülerini muhafaza etme ve özgür entelektüeller olarak pozisyonlarını korumaya ilişkin en ufak bir hakiki girişim yapmadılar.

– *Muhalef bir söylem olarak Marksizm'i yeniden canlandırma ihtimalini hâlâ görüyor musunuz, çünkü konuyla ilgili önceden yaptığınız değerlendirmelerinize baktığımızda bunun mümkün olup olmadığını sorgular gözüküyorsunuz, bu sorun oldukça ciddi ve açık gözüküyor. Dünyanın mevcut krizinde Marksizm'in yeniden canlandırılması hakkında ümit ışığı var mı?*

– Bu Marksizm konusunu tartışmak istemiyorum, çünkü terimlerin problematiğine karışmak istemiyorum –Marksizm nedir veya ben Marksist miyim değil miyim soruları. Eğer sorun üyelikse ben düşünce ekolleriyle ilgili değilim. Benim gördüğüm tamamen farklı bir şey. Ben bağımsız ve özgür bir entelektüel olarak Marksistler olsun Marksist olmayanlar olsun sloganlara çok az önem vermişimdir. Şüphe yok ki marksist analiz, ya da diyelim ki materyalist analiz, içinde yaşadığımız durumu anlama konusunda son derece kul-

lanışlı unsurlar ve dersler sağlıyor, özellikle de ekonomik ilişkilerle ilgili durumlar konusunda. Burada ben Gramsci ve Lukacs'ın katkıları aracılığıyla Marksist analize göndermede bulunuyorum. Marks'ın düşünmediği hususların analizinde bu tür kişisel katkılardan faydanılabilir. Bunu mevcut durum için kullanabiliriz. Bizim geleneksel Marksizmi ne yeniden üretmeye ne de canladırma ihtiyacımız var, bilakis bunun yerine biz spesifik unsurları eklektik olarak seçerek onları yeni söylemlerimiz aracılığıyla yeni yaklaşımlarda yeniden formüle etmeliyiz.

– *Jacques Derrida'nın sürekli sürgünü hakkında ne düşünüyorsunuz, Filistinliler de öyle mi?*

– Belki.

– *İki durum arasındaki farklılık nedir?*

– Fark şu: Yahudiler Filistinle bağlarının 3.000 yıl geriye dayandığını söylüyor, onlar orada sürgün edilmişler ve 2.500 yıldır yerlerinden kovulmuş durumdalarmış. Oysa Filistinlilerin Filistin'den kovulmaları daha yeni oldu. Şunu unutmamalıyız ki, siyonizmin resmi tarihi diasporada inşa edilmiştir ve sürekli sürgün fikri de öyle –bu tarih, birçok miti kullanıyor. Bence biz Filistinliler olarak mitlerden kaçınmalıyız, bana öyle geliyor ki, bizler entelektüeller olarak mitolojik unsurları kullanmayı redderek tarihsel ve somut olgular üzerinde yoğunlaşmalıyız. Filistinli mültecinin sonsuza dek mülteci kalacağı fikrini kabul edemem. Ben Filistinlilerin mülteciler olarak mevcut durumuyla uğraşmadıkça gerçekçi bir çözümün olmayacağını düşünen kişilerdenim. Bu bakımdan esas soru şu: Acaba geçmişimizi kurtarmak ve 1948 öncesi tarihe geri dönmek mümkün mü? Bundan şüpheliyim. Biz çok çektik, bizim halkımızın mücadeleyi geçici olarak kaybettiği söylenebilir. Soru şu ki, bu hangi derecede böyle? Mevcut durumda buna kimsenin nihai cevabı verebileceğini sanmıyorum. Bizim şu an yapmamız gereken şey bu kaybın azaltılmasıdır.

– *Yahudiler diaspora terimini mitsel bir mekana yönelik kolektif bir nostaljiyi ifade etmek için kullandılar. Kimi Filistinliler bu terimi alarak kendilerinin Filistin coğrafyasından sürülmelerini ta-*

nımlamak için kullandı. Ne dersiniz bu terimin Filistinlilerce kullanımının başka anlamları da olabilir mi, özellikle de Filistinlilerin sürgününün coğrafi olarak var olan gerçek bir yerden olduğu düşünülürse –öyle gerçek ki, anahtarları hâlâ ellerinde olan evlerinden sürüldüler onlar. Filistinlilerin kullanabileceği diasporaya alternatif başka bir terim var mı?

– Ben mitsel imgeye dayalı birçok terime yönelik daimi bir ihtiyatım ve eleştirime rağmen Arapçadaki *şatat* (*dağılma*) kelimesini kullanıyorum,. Doğal olarak ben diaspora terimini reddediyorum. Fakat hiç kimse bu terimin kullanımını engelleyemez. Yahudiler onu imgelemelerini gerçekleştirmek amacıyla kullandılar, fakat Filistinliler açısından farklı bir durumdan bahsediyoruz. Filistinlilerin durumu ve toplumlarının arzusu bu kavrama yabancı.

Nouri Jarah

Al Jadid, Los Angeles, 1999

XXIX

BENİM VATANA GERİ DÖNME HAKKIM

Bu benim İsrail'in önde gelen bir gazetesiyle ilk röportajım değil ama kesinlikle en geniş olanı ve en iyi hazırlanmış olanı. Ari Shavit 2000 yılının ağustos ayı civarında New York'ta üç günü benimle konuşarak geçirdi. Böyle röportajlarda ilginç olan şey, onun bir İsrail gazetesinde çıkabilmesine (tabii ki çıktı) rağmen ABD'deki benzeri bir gazetede çıkamamasıdır. E.W.S.

New York'a gitmeden kısa bir süre önce eve bakmaya gittim. Çok fazla gitmem gerekmedi, çünkü yaşadığım yerden ancak 300 metre uzaklıktaydı ve kızımın oynamayı sevdiği parka baktım. Öyle etkileyici bir yapısı yok: İki kat, koruyucu tarzda kuru ve protestanvari işlevsel. Talbiye'nin Hristiyan Araplarının her şeylerini yatırdıkları öyle görkemli evlerden değil o. O âdeta bir işyeri gibi, dikdörtgen, ön bahçesinde güzel bir palmye ağacı var, küçük bir merdiven ve hoş bir giriş. Edward Said'in sürekli olarak bahsettiği giriş bu. Onun hatırladığı palmye ağacı bu. Öyleyse nasıl oluyor da etrafta başka hiçbir ev yoktu. Diyaloğun ilk gününden sonra onu bir panik kapladı: Birisi Yahudilerin yapacağı bir tehlikeli durumdan bahsediyordu. Bir başkası ise korkmaya gerek bir şey yok diyordu. Elllerinde topuzlu gençler toplandı ve Yahudileri püskürttüler. Onlardan kurtulun.

Hayır, Said ailesini, evi terkettiği tam zamanı hatırlamıyor. Son güne, son zamana dair onda bir anı yok. Tüm olan şey, kışın başlarında onların Kahire'deki evlerine dönmeleri idi, neredeyse her yıl

yaptıkları gibi. Ancak bir süre sonra o, Filistin’de olan korkunç şeylerle ilgili haberleri duymaya başladı. Yavaş, çok yavaş, artık geriye dönemeyeceğini anlamaya başlayacaktı. Kudüs’ü kaybetmişlerdi. Kimi akrabalar kimi dostlar her şeyini kaybetmişti. Bizler artık mülteci idik.

Ağustosun başlarında yaz tatilinin en civcivli zamanlarında New York’taki Columbia üniversitesinin yarı terkedilmiş kampüsü, melankolik bir yer, felsefe bölümünü barındıran binanın koridorlarına kasvetli bir hava yayılmıştı. Fakat Prof. Edward Said’in ofisinin bulunduğu beşinci kattaki ofisi havadar ve aydınlık. Odaya istenmeyen bir dağınıklık hâkim, dökümanlar, kitap ciltleri, değişik dildeki dergiler. Tüm bunların arasında köşede Yesh Gvul (Bir Sınırı Var) hareketinin eski ve tanıdık bir posterı asılı: “Bilmiyordum deme.” Bunun üzerinde raflardan birinde Filistin haritası var. Tüm Filistin Toprağı. Yaldızlı.

Saçları geçen yıllarda ağarmış. Midesindeki kanser de onu rahatsız ediyor. Yine de Edward Said oldukça yakışıklı, dış görünüşü ve elbisesi konusunda titiz. İpek bir mendil ceketinin mendil cebinden kendini gösteriyor, masasındaki Pellegrino şişesinden bir yudum almak için kolunu ileri doğru uzattığında altın bir saat parlıyor.

Çekicilik sızıyor ondan. Batı’da en çok tanınmış Filistinli entelektüel olarak o sıcak, bilgili, oldukça politik, duygusal, bir mizah duygusuna sahip. O, Dante’ye ilişkin şiirsel sorulardan Sternhell’in kahrolası siyonist alıntılarına büyük bir şıklıkla geçiyor. Sonra tekrar geri dönüyor. O açıkça kendinin yaşadığı değişik diller ve kültür katmanları arasında gidip gelmekten büyük zevk alıyor. Kendisinde gezinen kimlikler arasında. O aynı zamanda bir İngiliz, Amerikan ve Arap olabilmenin tadını çıkarıyor sanki. Hem bir mülteci hem bir aristokrat, hem yıkıcı hem muhafazakâr. Hem bir edebiyatçı hem bir propagandist. Hem Avrupalı, hem Akdenizli.

Kayda geçmeden önce Said benim geçmişimi epeyce kurcalıyor. Ne kadardır İsrail’deyim, ailem nereden geldi vs. Ve biz yavaş yavaş ortak komşular hakkında konuşmaya başlıyoruz. O orada yaşadığı, bir süre, elli yıldan fazla zaman önce. Orada şimdi ben yaşı-

yorum. İkimizin bildiği binalardan konuşuyoruz. Aşına aile isimlerinden. En hassas olan konunun etrafında dolaşmaya çalışarak: çünkü o benim Ötekim. Ben onun Ötekisiyim. Ve bu tuhaf yakınlık, bu trajik mahremiyet, bizler arasındaki. Onunla benim ve Talbiye arasında.

– *Profesör Said, çoğu İsraili –sadece İsraililer de değil– sizin, sizin gibi seçkin bir ilim adamının bu yaz Lübnan sınırında bir İsrail ordusu devriyesine taş attığınızı öğrenmeleri dolayısıyla şaşırıldı. Acaba İsrail, Güney Lübnan’dan geri çekilmişken sizi böyle olağanüstü bir harekete sevkeden şey neydi?*

– Yaz tatili için Lübnan’daydım. İki tebliğ sundum ve aile ve dostlarla vakit geçirdim. Sonra (Hizbullahın manevi lideri) Şeyh (Hasan) Nasrallah ile bir görüşmem oldu, onu son derece etkileyici bir kişi olarak gördüm. Çok sade, çok genç birisi ve kesinlikle kötü/lanet biri değil. Aynen Vietnamlıların Amerikalılar için benimsediği türden bir stratejiyi İsraililere karşı benimsemiş bir adam: Onların ordusu, deniz kuvvetleri ve nükleer seçenekleri olduğu için onlarla savaşılamayız, dolayısıyla yapabileceğimiz tek şey, bedenlerinde bunu onlara hissettirmek. Onun yaptığı tam olarak bu. Onunla yaptığım konuşmalardan birinde beni en çok etkileyen husus, Orta Doğu’daki karşılaştığım tüm liderlerin aksine randevuya zamanında gelmesiydi ve çevresinde de öyle kalaşnikofla yol açan adamları vs. yoktu. Filistinlilerin haklarını geri alma konusunda onunla Oslo anlaşmasının tam bir kayıp olduğu konusunda hemfikiriz. Sonra o bana güneye gitmemi söyledi ve ben de öyle yaptım birkaç gün sonra.

Dokuz kişiydik, oğlum, nişanlısı, kızım ve onun erkek arkadaşı, ben ve diğer birkaç kişi, Lübnan direnişinden bir rehber. Önce Khiam hapishanesine gittik, orası bizi çok etkiledi. Hayatımda çok kötü manzara gördüm ben ama muhtemelen bu en kötüsüydü. Hücre hapis yerleri, işkence odaları. İşkence aletleri hâlâ oradaydı, elektrikli aletler kullanılmıştı. Ve mekân tamamen insan pisliği kokuyordu. Korkunç manzarayı kelimeler ifade edemez, öyle ki kızım ağlamaya, çılgınlık atmaya başladı.

Oradan doğruca sınıra gittik, Bowabit Fatma/Fatma Kapısı denilen yere gittik, orada yüzlerce turist dikenli tellerle karşılaşıyordu. Yaklaşık 200 metre aşağıda bir saat kulesi vardı, o da dikenli tel ve betonla çevriliydi. Muhtemelen saat kulesinin içinde İsrail askerleri vardı, fakat onları görmedim, çok uzaktaydılar.

Tüm bunlarda benim canımı sıkın şey, buradaki durumun komikliğinin ortaya çıkmamış olmasıydı. Bunun yerine benim birine taş atıyor olmamdı konu. Oysa orada kimse yoktu. Aslında orada olan şey şu, oğlum ve diğer birkaç genç ilerde taş atanların kimler olduğuna bakmaya çalışıyorlardı. Benim oğlum nispeten uzun boylu olduğu için –kendisi baseball oynayan bir Amerikalı- o en uzağa attı taşı. Kızım bana “Baba sen Vadi’nin attığı yer kadar uzağa atabilir misin taşı?” dedi. Ve pek tabii malum oedipal rekabeti körüklede bu. Ben de bir taş kapıp attım.

– *İsrail daha yeni Güney Lübnan’daki işgaline son vermişken Fatma Kapısında taş atmak kurtuluşun kutlanması anlamından ziyade temel bir şeyi reddetmek anlamına geliyor gibi. Ne dersiniz?*

– İsraililerin reddini. Onlar topraklarımızı yirmi iki yıl işgal ettikten sonra şimdi terketmelerine ilişkin bir hissiyat. Bir de bana ne durumu da var. Sadece gitmiyorsunuz, oh be sizden kurtulduk diyorsunuz. Biz sizin geri gelmenizi istemiyoruz. Dolayısıyla oradaki atmosfer biraz karnavalvari idi, bir sağlıklı anarşi duygusu ve muzafferlik duygusu vardı. Hayatımda ilk kez ve Fatma Kapısı’nda toplanan insanların yaşamında da ilk kez, biz kazanmıştık. Biz bir kere kazanmıştık.

– *Prof. Said, bu yaz İsraililer ile Filistinliler sizlerle bizim aramızdaki yüzyıllık çatışmaya bir son vermeye çalışacaklar. Ne dersiniz böyle bir şey olur mu? Çatışma biter mi?*

– Evet sanırım olabilir. Fakat Arafat’ın çatışmanın bitmesine ilişkin anlaşmayı imzalayacağını sanmıyorum. Ne de onun böyle bir hakkı olabilir, Bill Clinton’ın Camp David’de verdiği türden bir münasebetle. İsrail’in Filistinlilere yaptığı şeylere dair ahlaki bir sorumluluğu üstelenmesinin zamanı gelene kadar çatışmanın bitmesi söz konusu değildir.

İstenen şey, 1967’de başlayan işgal ve asli mülksüzleştirme için bizim İsrail’e karşı iddialarımızın ayrıntılı bildirgesidir. Oysa ihtiyaç olan şey, en azından Filistin toplumunun parçalanışının, halkın mülksüzleştirilmesinin ve topraklarının ellerinden alınışının itiraf edilmesidir. Ayrıca Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliamlar da dahil geçen elli iki yıldır çekilen acıların ve yoksunlukların itirafı.

Ben ancak İsrail’in tüm bunların acısının sorumluluğunu üstlendiğinde bu çatışmanın biteceğine inanıyorum. Bence “bunlar oldu” demeye yönelik bir adım atılmalı: hikâye bu.

– *hikâye ne? Çatışma neyle ilgili ?*

– Bu tamamen ulvi bir çatışma. Geçen gece (Daniel) Barenboim’e bu olaylar zincirinden bahsediyordum: antisemitizm, yahudilere bir yurt bulma ihtiyacı, tamamen bir sömürgeci olan Herzl’in orjinal fikri, daha sonra bu düşüncenin moshav ve kibbutz’un sosyalist fikirlerine dönüşmesi, sonra Hitler’in yönetimindeki aciliyetler ve gerçekten Hitler ile işbirliğiyle ilgilenen İzak Şamir gibi adamlar, sonra Avrupa’daki Yahudilerin soykırımı ve Filistinlilere 1948’de yapılanlar.

Bunlar üzerinde düşündüğünüzde, Yahudiler ile Filistinliler hakkında ayrı ayrı değil de bir senfoninin parçaları olarak düşündüğünüzde bunda muazzam şekilde kendini dayatan bir şeyin olduğunu görürüz. Hegelci anlamda aşırı-karşıların oldukça zengin ve oldukça trajik ve birçok açıdan umutsuz tarihleri, henüz vadesi dolmayan şey bu. Dolayısıyla burada karşılaştığınız şeyler bir tür görkemli trajediler, kayıplar, fedakârlıklar ve acılar dizisi. Bunu anlamak için Edmund Burke gibi birinin imgelemine ihtiyaç var. Fakat böyle muazzam manzarayla uğraşan kişiler Clinton, Arafat ve Barak’ın hızlı ve köksüz çözümlerini buluyorlar ki, onlar sadece kapılarının önünü temizleyen ve sadece biraz ileri gidelim diyebilen sığ görüşlü bir grup kapıcı gibi. Hadi onları/sorunları köşeye doğru süpürelim. Ben barış sürecini böyle görüyorum.

– *Acaba bu, paylaştıkları toprak üzerine eşit haklara sahip iki halkın simetrik bir çatışması mıdır?*

– Bu çatışmada simetri diye bir şey yok. Kimileri ben buna derinden inanıyorum diyecektir. Oysa bir suçlu taraf var bir de kur-

banlar. Filistinliler kurban. Ben Filistinlilerin başına gelen her şeyin İsrail yüzünden olduğunu söylemek istemiyorum. Fakat Filistinlilerin yaşamlarındaki temel bozukluk siyonist müdahale ile başlamıştır ki, bu bizim anlatımızda/hikâyemizde Balfour Deklarasyonu ile birlikte başlamıştır ve sonra bir halkın diğeriyle yer değiştirilmesiyle sonuçlanan olaylarla ilerlemiştir. Ve bu bugün de devam ediyor. Bu yüzden İsrail diğer herhangi bir devlet gibi değildir. Fransa gibi değildir, çünkü devam eden bir adaletsizlik var. İsrail devletinin yasaları adaletsizliği devam ettiriyor.

Bu diyalektik bir çatışma. Fakat muhtemel bir sentez de söz konusu değil. Bu durumda ben diyalektik zıtlıkları atlamanın imkânsız olduğunu düşünüyorum. Siyonistlerin mesihçi dürtü ve Holokaust itkisiyle Filistinlilerin toprakta kalmaya devam etme itkileri arasında uzlaştırmanın benim bildiğim bir yolu yok. Bunlar tamamen farklı itkiler. Bunun için ben bu çatışmanın özünün, uzlaştırılabilir olmaması olduğunu düşünüyorum.

– *Yan yana gelmemeliyiz mi demek istiyorsunuz?*

– Sorunuz çok fazla “eğer ..” içeriyor. Gerçekler çok güçlü. Yan yana gelmemeliyiz demek, senin gitmen gerek demektir. Ben buna karşıyım. Bunu defalarca söyledim. Ben sizin gitmenize tamamen karşıyım. Hatta ben daha ileri giderek şunu söyleyeceğim ki, siyonist mantığı göz önüne alırsak, buraya geldiğinizde zaten meskun olan bir mahale geldiğinizi de bilmeniz gerekirdi.

Bu noktada buraya gelmenin yanlış olduğunu düşünenler olduğunu da belirtmem lazım. Ahad Ha’am bunlardan birisi. Ben 1920’de orada olsaydım buna karşı uyarırdım. Çünkü Araplar oradaydı; çünkü ben kitlesel göçler ve fetih hareketleriyle çok da büyülenen birisi değilim. Dolayısıyla onu teşvik etmezdim.

– *Peki bizim bir araya gelmeye ihtiyacımızın olduğunu da kabul etmeye gönüllü müsünüz? Yani 1920 ve 1930’larda buraya gelen insanlar eğer gelmeselerdi Avrupa’da yok olup gideceklerdi.*

– Ben Holokaust hakkında yazan birkaç Araptan birisiyim. Buchwald ve Dachau’ya, diğer ölüm kamplarına gittim ve bağlantıyı biliyorum. Olaylar zincirini. Kanıtların çoğunun buraya gelmeye

yönelik bir ihtiyaç hissi olduğunu gösterdiğini kabule hazırım. Fakat gelenlere derinden sempatik bir durumum var mı? Sadece teva-zu. Ben siyonizmi siyonizm olarak kabulde zorlanıyorum. Bence Avrupa'daki Yahudiler ABD, Kanada, İngiltere gibi başka Avrupa ülkelerinde kalabilirlerdi pekala. Ben Yahudilere başka bir yer bulmak yerine Filistin'e gelmelerine imkân tanıdıkları için İngilizleri hâlâ kınıyorum.

– *Sonrasında ne haber? 1947 Bölünme Planını kabul eder miydiniz?*

– İçgüdülerim hayır diyor. O plan, azınlığın çoğunlukla aynı haklara sahip olmasını sağlamaya dayalı adil olmayan bir plan. Belki de onu orada bırakmamalıydık. Kendi planımızı yapmalıydık. Bölünme Planının, zamanın Filistinlilerince neden kabul edilemez olduğunu anlayabiliyorum.

– *1948'de o yılki Filistinlilerin trajedisinin ahlaki sorumluluğu sadece Yahudilerde mi? Arapların da bunda payı yok mu?*

– 1948 savaşı bir mülksüzleştirme savaşıydı. O yıl olan şey, Filistin toplumunun yok edilmesi, o toplumların birbiriyle yer değiştirmesi ve istenmeyen kabul edilenlerin tahliye edilmesi idi. Tüm sorumluluğun tek tarafta olduğunu söylemek benim için zor. Fakat kentlerin boşaltılması ve onların tamamen yerle bir edilmesi gibi aslan payı bir sorumluluk, Yahudi siyonistlerdedir. İzak Rabin, Remle ve Lydda'daki 50.000 kişiyi tahliye etti, bu bakımdan bundan sorumlu olarak başka birini görmem zor. Filistinlilerin tek suçu, orada olmalarıdır sadece.

– *Olaylar dizisine baktığınızda sizin gördüğünüz şekliyle hikâyeye duygusal tepkiniz nedir?*

– Öfke. Muazzam bir öfke duyuyorum. Bence bize “sizden sorumlu değiliz, çıkıp gidin, biz istediğimizi yaparız” demek o kadar akılsızca ve o kadar aleni pervasızlıktı ki.

Bence bu siyonizmin akılsızlığıdır. İsrail yaşamının bizzat dokusunun bir parçası olan bu anormal inkar duvarını inşa etmek. Sanırım siz bir İsrailli olarak asla Erez geçiş noktasındaki kontrol noktasında kuyruğa girmemiştinizdir. Berbat bir durum. Aşağılayı-

cı. Benim gibi ayrıcalıklı birisi için bile. Bunun mazereti olamaz. Bir insanın diğerine karşı bu tarz muamelesi affedilir bir şey değil. Bu bakımdan benim tepkim öfke. Çok çok öfke.

– *Bizden hoşlanmıyorsun?*

– Hayır. Komik ama hoşlanmamak benim hissettiğim şeylerden birisi değildir. Öfke çok daha verimli.

– *Sizin Filistin anlatısı versiyonunuzda hoşlanmamak kaçınılmaz bir durum neredeyse.*

– Peki siz Almanlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Aynı şey mi bunlar?

– Aynı şey olduğunu söylemiyorum. Sadece endişemi dile getiriyorum. Kitleler halinde mağdur edilseydiniz ne hissederdiniz acaba?

– *Sanırım ben Alman nazilerinden hoşlanmıyorum fakat hoşlanmamak tek başına kuşatıcı/kapsamlı değil.*

– O güçlü bir duygu, özellikle de bizler hâlâ mağdur edilmekteyiz. Durmadı o. Oslo buna bir son falan vermiş değil. Hayır, hâlâ devam ediyor. Gidin ve Khiam'ı görün. Erez'i görün. Afallarsınız.

– *Yani sizin karşı karşıya olduğunuz şey, şeytani/kötü? İsrail 1967 sınırlarının gerisine çekilse dahi bu devam edegelen bir kötüyü temsil edecek öyle mi?*

– Bu, bir dizi kötü/şeytani eylem, bunların genel etkisi derinden hissediliyor: insanı aşağılayan bir adaletsizlik duygusu. Ve bu devam ediyor. Her gün. Mümkün olan her yolla. Beni rahatsız eden şey bu. Bu bilerek devam ettiriliyor. Ben her İsrailli hakkında konuşmuyorum burada. Bin bir türlü İsrailli var. Fakat bu eylemlerin toplamı, İsraillilerin Filistinlilere karşı yaptıkları, tamamen yanlış şeyler. Son derece de aptalca. Bu durumda ne dersiniz acaba Filistinliler kalpleri ve akıllarında neyi muhafaza ediyor? “Bunu bitirmek istiyorum” değil, bilakis “sen göreceksin”, sıranın bana gelmesini istiyorum duygusu.

– *Bunun olduğunu düşünüyor musunuz? Güç dengesinin Filistinlilere doğru kaymaya başladığını düşünüyor musunuz?*

– Ben asla güç dengesi gibi terimleri kullanmam. Fakat bence birinin kıcına tekme atan birisinin bile kendisine buna daha ne ka-

dar devam edebileceğini sorması gerekir. Zira bir noktadan sonra ayağınız yorulur. Bir gün uyanırsınız ve şöyle sorarsınız kendinize: “Ben ne halt ediyorum?”

Benim görüşüme göre İsrail’de bu kavrayışa ulaşacak kadar çok kişi uyanmış değil. Benim geçen yüzyıla ilişkin yorumuma göre, İsrail-siyonist cephesinde şöyle bir anlayış vardı: Eğer onlarla yeterince savaşırsak, onları yeterince döversek, yeterince duvar dikersek ve onlara her mümkün yolu dar edersek, onlar da bırakır mücadeleyi.

Fakat öyle olmadı. İşe yaramadı. Bugün Filistinliler arasında mücadeleyi bırakmamaya yönelik daha da büyük bir arzu var. Kişisel deneyimlerimden hareketle söyleyebilirim ki, tüm Filistinli nesiller büyük bir adaletsizlik duygusu hissediyor. Onlar, inkar edilen adaletin kendilerini mücadeleye devam iteceğini düşünüyor. Bundan dolayı onlar Temmuz’daki Camp David’de tartışılan gibi ayarlamaların tatminkar olmayacağını, gerçek bir uzlaşmayı getirmeyeceğini düşünüyorlar.

– *Filistinliler açısından adalet olmadan bir barışın da olamayacağını mı söylüyorsunuz?*

– Evet. Mutlak adalet sağlanamaz ama atılması gereken adımlar vardır, ırk ayrımcılığının sonunda atılanlar gibi. İsrail ve Güney Afrika farklı ama ortak noktalar da var. Tamamen kıyas dışı değiller yani. İkisi arasındaki ortak noktalardan birisi, nüfusun büyük çoğunluğunun, kaynaklardan, haklardan, toprak sahipliğinden ve özgürce hareket etmekten mahrum olduğunu hissetmesidir. Benim Güney Afrikadan öğrendiğim şey, etnik ayrıma dayanan düşmanlığa ilişkin karmaşık bir tarihle uğraşmak için ona bakmak, onu anlamak ve hareket etmek gerektiğidir. Benim aklımdaki şey, Hakikat ve Uzlaşma komitesi gibi bir şey. Ve bence bunu yapacak yegâne kişiler Filistinliler. Aynen Desmond Tutu ve diğer zencilerin yaptığı gibi. Hiç şüphesiz onlar önce kazandılar. Irk ayrımcılığını def ettiler.

– *İşgal sonrası İsrail, eski Güney Afrika’ya ne kadar benzeyebilir ki?*

– Kesinlikle bir ideoloji farklılığı var. İsrail’in bir halkın diğerlerinden daha fazla hakka sahip olmasını sağlamak üzere bir sistem

yarattığı duygusu. Bu Güney Afrikadaki ırk ayrımcılığıyla aynı mı? Muhtemelen hayır. Fakat benzerlikler var. Afrikalılar proto-siyonist bir ideolojiye sahiptiler. Onlar Tanrı tarafından seçilmiş olduklarına inanıyordu.

Fakat benim aklımda daha enteresan bir şey var: Sorumluluk sorusu. Bence her İsraillinin bilincinde ve idrakinde İsrail'in 1948 öncesi Arap yaşamını kararttığına dair bir şey olmalı. Eskiden bir Arap kenti olan Yaffa'dan Araplar sürüldü. Bence İsrailliler bu ülkedeki çoğu yerdeki mevcudiyetlerinin bir Filistin ailesinin kaybını, bir evin yıkılmasını, bir kasabanın yerle bir edilmesini gerektirdiğinin farkında olmaları gerekir. Bana göre sizin göreviniz bunu ortaya çıkarmak. Ve Kantçı anlamda eylem peşinden gelecektir.

– *Çoğu İsrailli buna karşı çıkıyor çünkü biliyorlar ki bunun sonucu burayı terketmeleri olacak.*

– Kesinlikle öyle değil. Size de söylediğim gibi ben buna karşıyım. Benim son isteyeceğim şey bir yanlışın peşinden bir diğerinin geleceği şekilde bu süreci devam ettirmektir. Bunun olduğunu birçok kez gördüm. Daha fazla kişinin terketmesini istemiyorum.

– *Sizin istediğiniz şey, aynen Güney Afrikalılar örneğinde olduğu gibi İsraillilerin, ideolojilerini terkettikleri takdirde burada kalma haklarına da sahip olacaklarını bilmeleri gerektiği mi?*

– Evet, diğerlerinin haklarını reddeden bu ideolojiyi terketmeleri.

– *Öyleyse olması gereken şey, de-siyonizasyon süreci?*

– Ben öyle kelimeler kullanmak istemiyorum. Çünkü bu açıkça benim siyonistlerden harakiri yapmalarını istediğim gibi bir anlama gelir. Başkalarını böyle açıkça dışarıda tutmadıkları sürece onlar siyonist olabilir, yahudi kimliklerini ve bu toprakla bağlarını vurgulayabilirler.

– *Bu mantığı devam ettirirsek, mevcut İsrail'i Yeni bir İsrail ile değiştirmek gerekir, aynen Yeni Güney Afrika'nın eskisiyle yer değiştirmesi gibi. Adaletsiz devlet makenizmasının yerinden sökülmesi gerekecek.*

– Evet, doğru; fakat ona reforme edilmesi gerekecek diyelim. Yerinden sökülme sözünden rahatsızım ben. O apokaliptik bir dil

çünkü. Ve ben apokaliptik ve mucizevi yeniden doğuş bağlamından olabildiğince az kelime ödünç almak isterim. Bundan dolayı de-siyonize demiyorum. Bu sanki kızgın bir boğanın önünde kırmızı bir bez açmak gibi bir şey. Bunun neye yaradığını bilmiyorum. Bu bakımdan ben daha çok dönüşümlerden bahsetmeyi tercih ederim. İsrail'in aşamalı dönüşümü. Ve tüm Orta Doğu ülkelerinin aşamalı olarak açılımı.

– *İki yıl önce New York Times'ta siz iki devletli çözümü destekleyen bir yazı yazdınız. Görünüşe göre siz tam olarak başa döndünüz şimdi: 70'lerdeki tek seküler-demokratik devletli çözümden 80'lerin iki devletli çözümüne, şimdi tekrar seküler-demokratik devlete.*

– Onu mutlaka seküler demokratik devlet olarak adlandırmanız gerekmez. Ben ona iki uluslu devlet diyeceğim. Ben Filistinlilerin ve İsrail Yahudilerinin kendi ulusal kimliklerini ifade imkânını onlara verecek bir mekanizma ya da yapıyı muhafaza etmelerini istiyorum. Filistin-İsrail örneğinde iki uluslu çözümün iki kolektivite arasındaki farklılıkları ifade etmesi gerektiğini düşünüyorum.

Fakat ayrılık ya da bölünmenin işe yarayacağına ise inanmıyorum. İki devletli çözüm artık yapılamaz. Coğrafyanın, demoğrafik yapının, tarihin ve politikanın gerçekleri gözönünde bulundurulursa iki-uluslu devletten kazanılacak muazzam miktarda kazanım olduğunu düşünüyorum.

– *Bir Yahudi devleti fikrinin kusurlu olduğunu mu düşünüyorsunuz?*

– Bir Yahudi devleti fikrini çok ilginç bulmuyorum. Benim tanıdığım Yahudiler –benim tanıdığım daha ilginç Yahudiler yahudilikleriyle tanımlanmıyorlar. Bence Yahudileri yahudilikleri içine hapsedmek problematik. “Kimin Yahudi” olduğuna ilişkin soruna bakın. Devlete ve *aliyah*'a (Yahudilerin diasporadan İsrail topraklarına dönüşü ç.n.) ilişkin ilk coşku yatıştığında insanlar yahudi olmanın yaşam boyu süren bir proje olmadığını görecektir. O yeterli değil.

– *Fakat bu Yahudilerin kendi iç sorunu. Size yöneltilen soru, Yahudilerin kendi devletlerine sahip olacak bir halk olup olmadıkları?*

– Eğer yeterince insan kendisini bir halk olarak düşünüp de bir devlet kurmaya ihtiyaçları olduğunu düşünürlerse buna saygı duyarım. Fakat bu, başka bir halkın yok edilmesini gerektiriyorsa o zaman buna saygı duymam. “Bizim yükselmemiz için sizin ölmeniz gerekli” yaklaşımını kabul etmiyorum.

– *İsraililerin Yahudi egemenliği fikrini bırakmalarını mı istiyorsunuz?*

– Ben insanlardan bir şey bırakmalarını istemiyorum. Fakat bizi bir amaç olarak Yahudi egemenliği fikri, bana öyle geliyor ki, ürettiği acı ve ızdırabı hak etmiyor. Öte yandan eğer birisi Yahudi egemenliğini daha genel bir arada yaşama fikrine, bu dünyada olmak fikrine doğru bir aşama olarak görüyorsa, tamamdır, kabul ederim onu. Değilse terkedilmeyi hak ediyor o. Zorla anlamında değil. Biz sizi fethedeceğiz anlamında değil, aynen çoğu Arabın Arafat’ı Salahaddin olarak adlandırması gibi –yani o sizi buradan çıkaracak. Hayır, o anlamda değil. O yapıyı istemiyorum. Siz de istemezsiniz. Daha doğru yaklaşım, egemenlik aşamalı olarak daha açık ve yaşanabilir bir şeye yerini bırakmalı diyen yaklaşımdır.

– *İki uluslu bir devlette Yahudiler aynen Lübanan’daki Hristiyanlar örneğinde olduğu gibi hemencecik azınlık durumuna düşecektir ama.*

– Evet, fakat siz her halükarda azınlık olacaksınız. Yaklaşık on yıl içinde Yahudiler ile Filistinliler arasındaki demografik bir ayrılık olacak ve bu süreç devam edecek. Fakat Yahudiler her yerde azınlık zaten. Amerika’da da öyle. İsrail’de de kesinlikle azınlık olabilirler.

– *Bölgeyi ve çatışmanın tarihini gözönüne aldığımızda böyle bir azınlığa, Yahudi azınlığa adilce muamele edileceğine inanıyor musunuz?*

– Bu konuda endişeliyim. Fakat Orta Doğu’daki azınlıklar Avrupadakiler gibi kötü olmamışlardır, yine de ne olacağını bilemem. Bu beni epeyce endişelendiriyor. Yahudilerin sonunun ne olacağı sorusu benim için zor bir soru. Gerçekten bilmiyorum. Bu beni endişelendiriyor.

– *Kişisel olarak geri dönme, Talbiye ya da Kudüs'e geri dönme hakkına sahip misiniz?*

– Benim açımdan Talbiye ev. Aile evi, Brenner sokağında, bugün orası küçük bir park. Oraya ilk kez 1992'de gittiğimde kuzenimin verdiği tapu bende idi. O benden bu konuda neler yapılabileceğini öğrenmemi istemişti. Dört yıl sonra onun bizzat kendisi geldi ve evi geri almak için bazı kurumlara başvurdu. Evi geri istedi.

Bu bakımdan bu oldukça spesifik bir şey. Bana soyut olarak sorarsanız, derim ki, İsrail'in geri dönme yasasına göre nasıl benim Yahudi meslektaşım geri dönme hakkına sahipse ben de o hakka sahibim. Fakat bana özel olarak sorarsanız, kuzenimle ilişkiye geçerim, çünkü onun babasının ismi yazılı tapuda ve benden alınan kimliğe de sahip o. Yani ev onun.

– *Gerçekten o eve dönmeyi umuyor musunuz? Gerçekten Talbiye'ye dönmek istiyor musunuz?*

– Bilmiyorum. Ahlaki bir baskı hissediyorum. Benim açımdan New York'taki yaşamımdan kopmak zor olacak. Fakat bir turist olarak değil de gençliğimin o mekanlarına geri dönmek ister misiniz dersiniz, evet derim. Oğlum ise geri dönmek istiyor. O eve. O ister. Evet neden olmasın?

– *Yani geri dönme talebi soyut bir şey değil. Sadece bir metafor değil. Gerçekten bunu mu kastediyorsunuz?*

– Evet bu gerçek bir problem. Gerçek insanlara yönelik gerçek bir bağlılık. Bütün mevzu bu. Çoğu İsrailli bu durumda diyecektir ki; evet, bu da İsrail devletinin yıkımı olacaktır. Fakat ben mevzu-yu kesinlikle böyle görmüyorum.

Mülteci sorunu çözümü en zor sorun, çünkü o sınır dışı etmeye ilişkin ahlaki sorunlarla ilgili. Fakat bence İsrail, mültecilerin durumunu kabul etmelidir. Bence mültecilerin de dönmeye hakları var. Kaç kişinin dönmeyi isteyeceğini bilmiyorum fakat onlara bu hak verilmeli.

Adres sisteminin uygulanabilirliğine ilişkin ve bu konuyla ilgili olup benim ancak insaflı diyebileceğim incelemeler yazıldı. Yani bunu nasıl en az zararla uygulayabilirsiniz konusunda. Ekip biç-

tikleri topraktan onları düpedüz kaldırıp atmadan. Bu incelemelere göre günümüz İsrail’indeki bir milyon insanı, minumum bozma/dağıtma ile tamamen kolayca yerleştirebilirsiniz. Bence bu bir başlangıç olabilir. Tartışma için iyi bir başlangıç noktası. Hiç şüphesiz bu geri dönüşler düzenli olmalı. Öyle her gemiye binip gelme şeklinde olmamalı.

– *Talbiye’ye geri dönelim. Elli beş yıl öncesinde yaşadığınız bu yerler ile bugün yaşadığınız yer arasındaki ilişki nasıl olacak?*

– İsimleri tapuda olan akrabalarım evin kendilerinin olduğunu inanıyor, dolayısıyla onda onların hakkı olmalı. Bu evde bir sorun yok çünkü o, İsraili bir ailenin değil. O şu an köktenci bir Hristiyan kuruluşun mülkü. Bu arada o kuruluş Güney Afrikalı. Bu bakımdan ailem bu evi geri almalı. Onlardan birisi gidip de orada yaşayacak mı? Bence evet. Fakat bu özel durumda onlara kesinlikle bu hak verilmeli. Diğer evlere gelince, yani içinde insanların yaşadığı ve yıllardır da içinde yaşanan evler konusunda benim içgüdümlerim diyor ki, onlar evlerinden çıkarılmamalı. Bence kimi insani ve makul çözümler bulunmalı, içinde geçmişin ve şimdinin taleplerinin ifade edilebileceği. Benim öyle kolay/hap çözümlerim yok. Fakat size söylediğim gibi insanların evlerini terketmelerine, zorla terkettirilmelerine karşıyım. Uluslararası bir mahkeme adıyla da olsa ya da insanların bu bizim hakkımız demeleri şeklinde de olsa bu onların hakkı. Fakat bunu gerçekten pratiğe aktarmak, işte bunu ben yapamam.

– *Filistinliler arasında bu konuda farklı düşünen insanların olması sizi endişelendirmiyor mu? Geri dönme hakkı söz konusu olduğunda tahliye etmeye yönelik bir itki de olacaktır.*

– Sanırım öyle ama ben buna karşı olurum. Ben tahliyeye tamamen karşıyım. Benim tüm felsefem bunu engellemeye göre dizayn edilmiş. Bu olduğunda buralarda olur muyum bilmiyorum ama burada olursam onunla çok sert mücadele ederim.

Ben buna Zimbabve durumunun koşullarında bakıyorum. Bence oradaki insanlarda da -orada toprağı ekip biçen insanlar beyazlardır- toprağı, mülke ve ekip biçmeye yönelik güçlü bir bağlılık

duygusu olduğundan şüphe duymuyorum. Onların kalması gerektiğine inanıyorum. Diğerlerinin haklarını gaspettiklerini, onları soyduklarını itiraf ettikleri sürece. Aynı şey burada da geçerli. Fakat çok rahatsız edici ahlaki sorunlar var. Bir insanın cevap verebileceğinin çok ötesinde sorunlar.

– *Buna göre sizin vizyonunuz, tamamen yeni bir durum: Yahudi azınlık Arapların içinde barış içinde yaşayacak?*

– Evet bence bu gerçekleştirilebilir bir durum. Yahudi azınlık aynen Arap ülkelerindeki diğer azınlıklar gibi yaşayabilir. Söylemekten hazzetmiyorum ama o eğlenceli bir şekilde Osmanlının Millet sistemiyle birlikte oldukça iyi işleyen bir sistem. Bu bakımdan onların o zamanlar sahip oldukları koşullar, bugün bizim sahip olduğumuzdan daha insani geliyor.

– *Dolayısıyla sizin bakış açınıza göre Yahudiler sonuç olarak pan-Arap bir yapı içerisinde kültürel bir otonomiye sahip olacaklar.*

– Pan-Arap ya da Akdenizli. Buna neden Kıbrıs'ı da dahil etmiyoruz? Benim istediğim şey, Yahudileri daha büyük bir toplum dokusu içine entegre etmek ki, bu yapı, ulus-devletin bozukluğuna rağmen olağanüstü bir ayakta kalma gücüne sahiptir. Bence bu yapılabilir, daha büyük ünitelere doğru gitmek için her türlü neden var. Bunun sosyal olarak nasıl organize edileceği konusunda kafa yormadım, fakat o, Sn. Barak ve danışmanlarının hayal ettiği ayrılıktan daha kolay organize edilecektir. Arap kültürünün özü, açık fikirliliktir/açıklıktır. Benim pan-Arabizm tanımım bu yüzden diğer toplulukları Arap-İslami çerçeve içine alacaktır. Yahudiler de dahil buna.

– *Yani bizler bir iki nesil sonra Arap dünyasında bir ArapYahudi azınlık topluluğu göreceğiz öyle mi?*

– Evet evet, bence öyle.

– *Çoğu Yahudi bunu korkutucu bulacaktır.*

– Bir Yahudi olarak sizin korkmak için iyi nedenleriniz var açıkçası. Fakat uzun vadede herkes daha çoktan ziyade daha az endişeye doğru geçmelidir. Belki ben yanılıyorum fakat benim gördüğüm kadarıyla İsrail'in mevcut durumu, büyük oranda çevresini savunmak ve âdeta onunla çarpışmamak için engelleme üzerine da-

yaniyor. Bence bu öyle cazip bir yaşam biçimi değil. Ulusalıcı seçenek, endişe dolu bir toplum yarattı. O, paranoya, militarizm ve katı kafalar üretti. Bunların hepsi ne için? Oysa diğer yöntem, yani benim bahsettiğim yol size, Yahudilere daha hareketli ve açık bir yaşam verecek. Ayrıca Yahudilerin Filistin'e, İsrail'e gelme projesine de daha sağlıklı bir temel sağlayacaktır.

– *Siz bir mülteci misiniz?*

– Hayır, mülteci terimi benim açımdan özel bir anlama sahip. Yani kötü sağlık, sosyal bir sefalet, kayıp ve yerinden edilme. Bu tanım bana uymuyor. O anlamda mülteci değilim ben. Fakat ben bir yerimin yurdumun olduğunu da hissetmiyorum. Köklerimden koparılmışım. Sürgünde yaşıyorum. Sürgün edildim.

– *Sizin yakınlarda basılan kitabınız Yersiz Yurtsuz başlığını taşıyor. Bunun anlamı ne?*

– Geriye dönememek durumu. Bu benim güçlü şekilde sahip olduğum bir duygu. Yaşamımı bir dizi yerinden edilmeler ve geri dönüşler olarak tanımlayacağım. Geriye dönüş her zaman belirsizdir. Tehlikelerle dolu. Ben kısa bir tatile de çıksam geri dönemem diye tika basa doldururum valizimi.

Sürekli olarak bir yere ait olmama duygusuyla yaşıyorsunuz. Gerçekten bir yere ait değilsiniz. Sizin geldiğiniz yer hakkında başka birisi, oranın senin olmadığını, oranın kendisine ait olduğunu söylüyor. Bu bakımdan nereden geldiğiniz sorusu bile daima sorunlu.

– *Bu durum göz önüne alınırsa kendinizi siz mi icat ettiniz?*

– Kelimenin tam anlamıyla evet. Latince *inventio* yeniden bulmak demek. O, klasik retorikte sizin eski deneyimlerinizi bulup onlara şıklık ve yenilik katmak için onları yeniden düzenlemeniz süreci için kullanılırdı. O yoktan bir şey yaratmıyor, yeniden düzenliyor. Bu anlamda kendimi ben icat ettim.

Öncelikle İtalyan tarihçi Vico'nun etkisiyle insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptığını gördüm. Tarih doğa gibi değil. İnsan ürünü bir şey. Ve bizlerin kendi başlangıçlarımızı oluşturabileceğimizi gördüm. Onlar verili/verilmiş bir şey değil, iradenin eylemleri.

Fakat son yıllarda bu öldürücü illetle karşılaşınca –muazzam miktarda belirsizlikle birlikte- ölümden korkmadığımı keşfettim. Bu hastalığın son aşamalarındaki acıdan bile korkmuyorum. Fakat ben, yaşamımda değerli olduğunu düşündüğüm şeylerin boyutlarını yeniden yakalayamamaktan, onları yeniden konumlandırıp yeniden yorumlayamamaktan korkuyordum.

Bu bakımdan şöyle bir geriye baktığımda benim içinde büyüdüğüm, ailemin dünyası, Kahire, Beyrut ve 1948 öncesi Talbiye'si kurulu/sahte bir dünyaydı aslında. Gerçek bir dünya değildi. Sahip olmayı isteyeceğim türden bir nesnel somutluğu yoktu. Yıllarca bu dünyayı yitirmemek için dövünüp durdum. Ancak şimdilerde onu yeniden yorumlama imkânını keşfediyorum. Ve anladım ki bu husus sadece benim açımdan değil çoğumuz açısından böyle: Bizler geçmişin gölgesinde yaşıyoruz, unutulmuş, kaybolmuş bir geçmişin. Anladım ki benim rolüm, yerinden edilmelerin, eve geri dönüşün temelde imkânsız olduğunun hikâyesini anlatmak ve yeniden anlatmaktı.

– *Yani sizin için geri dönüş söz konusu değil mi?*

– Anılarımı yazarken sevgili arkadaşım Ebu Lughad -kendisi bir Yaffa mültecisidir- Filistin'e geri dönerek Ramallah'ta yaşamaya başladı. Bu benim için de geçerli bir seçenektir aslında; Bir Zeit üniversitesinde bir iş bulabilirdim. Fakat anladım ki ben bunu yapamazdım. Benim kaderim New York'ta kalmak. Sürekli yer değiştirmek, burada ilişkiler, devralınmaz yaratılır. Burada evin sağlamlığı yoktur.

– *Evsizliğe/yurtsuzluğa alıştınız mı yoksa?*

– Alıştım mı bilmiyorum: Hiçbir mülküm yok. Yaşadığım daire bile kiralık. Kendimi avare gibi hissediyorum. Benim durumum, hiçbir toprağı tutmayan, koruyacak bir yeri olmayan bir tür gezgin gibi bir şey. (Theodor) Adorno yirminci yüzyılda ev fikrinin ilga/iptal edildiğini söylüyor. Sanırım benim siyonizme yönelik eleştiriminin bir kısmı, onun eve çok fazla önem atfetmesi, bir eve ihtiyacımızın olduğunu söylemesi: Eve dönmek için her şeyi yapacağız, bu başkalarını evsiz bırakmayı gerektirse de.

Benim iki uluslu devletle bu kadar ilgili olmamın sebebi nedir sanıyorsun? Zira ben bir tür zengin doku, bir kimsenin tamamen sahip olamayacağı türden zengin bir doku istiyorum. Ben, ‘burası benim sen dışarı’ fikrini asla anlayamadım. Köklere dönüşü, saf olana dönüşü takdir etmiyorum. Ben en büyük politik ve entelektüel felaketlerin, basitleştirip saflaştırmaya çalışan hareketlerin indirgemeciliği nedeniyle ortaya çıktığını düşünüyorum. Böyle yaklaşımlar, biz çadır veya kibutz ya da ordu kurmalıyız ve eşelemeye başlamalıyız demiştir.

Ben bunların hiçbirine inanmıyorum. Onun benim olmasını istemezdim. Bir Yahudi olsaydım buna karşı mücadele ederdim. O çok uzun sürmez. Onu benden al Ari. Benim sözümü dinle. Ben senden büyüğüm. Belki hatırlanmayacak bile.

– Çok Yahudi gözüktünüz.

– Pek tabii. Ben en son Yahudi entelektüelim. Başkasını bilmezsin. Tüm diğer Yahudi entelektüeller şimdi varoş/banliyö şövalyesi. Amos Oz’dan Amerika’daki tüm diğerlerine kadar hepsi böyle. Bu yüzden ben sonuncuyum. Adorno’nun yegâne gerçek takipçisi. Beni şöyle adlandır: Ben bir Yahudi-Filistinliyim.

Ari Shavit

Ha’aretz Magazine, Tel Aviv, 2000

DİZİN

- Abbasi dönemi 57-58
abduction (çıkarım) 79, 201, 362
Abdulkadir, Emir 186
Achebe, Chinua 189, 190, 255, 303-304
Adorno, Theodor 79, 95, 119, 131, 162, 164, 174, 178-182, 198, 260, 485, 529, 530
After the Last Sky 270, 321
Ahlaksız 190
Ahmed, Leyla 261
Aida 128, 144, 149
akademik eleştirisi 23, 26
Althusser, Louis 174, 197, 206, 259
Amerikan Yeni Eleştirisi 26
ANC (Afrika Ulusal Kongresi) 232, 262, 472, 473
Anderson, Laurie 137, 140
Anderson, Perry 195
anglofon 54
Anguétel-Duperron 51
anlatı 14, 16, 63, 119, 133, 143-145, 147, 156, 174, 191, 194, 195, 199, 260, 291, 313, 314, 320
Antigua 186, 254, 291, 292, 303
Antonious, George 163
araçsallaşmış bilgi 67
Arap Marksizmi 198
Arap yazını 59
Arapça 1, 17, 54-57, 78, 100, 136, 145, 159, 207, 215, 216, 240, 271, 273, 281-283, 297, 308, 314, 321, 334
Aristo 242
Arnold, Matthew 84, 267
arşiv-söylem teorisi 55
arşiv-söylem-ifade kolektif sistemi (enon-cé) 35
asabiye 165
aşkın yurtsuzluk 84
Aşravi, Hannan 288, 439, 444, 445
Atebe 154
Auerbach, Erich 27, 117, 162-164, 178, 239
Austen, Jane 226, 240, 255, 289, 291-294, 303, 481
Avrupa romanı 16, 57
Avrupa-merkezci 206, 311
Babu'l-luk 154
Bach, J. S. 31, 164, 181, 224
Bach'ın Kanonik Varyasyonları 224
Bachelard, Gaston 29
Bacon 50, 165
bağlı eleştirmen 40
Bakunin, Mikhail 124

- Balfour 62, 518
Balibar, Etienne 54
Baptizm 216
Barbarları Beklerken 238
Barnet, Anthony 46
Barraclough, Geoffrey 46
Barret, Michele 90
Barthes, Roland 24, 26, 29, 31, 60, 74
başlangıç nosyonu 41, 207
Başlangıçlar 15, 19, 23, 39, 41, 45, 47,
108-110, 112, 179, 203-205, 207, 223,
225, 227, 260, 306, 307
Baudrillard, Jean 277
Beckett, Samuel 137, 139
Beethoven, L. W. 139, 150, 181
bel canto 130
Bellow, Saul 190
Benda, Julien 119-120, 247
Bennett, William 269, 323
Benvenisti, Meron 102
Berg, Alban 31
Berger, John 195
Berlin, İsaiah 51
Berlioz, Hector 131
Bernal, Martin 40
Bersani, Leo 85
Bibliothèque Orientale 63
biçem 28-29, 40, 353
biçimsellik 26
Bilginin Arkeolojisi 34, 208, 320
Bizet, Georges 131
Blackmur, R. P. 29, 56, 162
Bloom, Harold 23, 28, 30-38, 48, 56, 85,
103, 112, 114, 115, 122, 124
Bopp, Franz 51-52
Borges, Jorge Luis 37
bölgesel bakış açısı 228
Brahms 139
Brecht, Bertolt 139-140
Brook, Peter 137
Brooks, Cleanth 305
Bruckner, Anton 139
Bulak 154
Burke, Kenneth 29
Burton, Sir Richard 49, 63
Büyük Umutlar 291
Cabral, Amilcar 170
Cage 177
Callaway, Helen 184
Calvet, Louis-Jean 54
Camus, Albert 11, 145, 186, 188, 393, 394
Canguihelm, Georges 40
Carioca, Tahia 156
Carlyle, Thomas 254
Carmen 131
casbah 66
Cemaliye 154, 159
Césaire, Aimé 54, 165, 220, 238, 264,
304, 305, 428
Chaudhuri, Una 16, 129, 151
Chomsky, Noam 66, 75, 79, 107, 108,
110, 111, 119, 121, 174, 178, 199, 222,
245, 248, 249, 275, 354, 361, 383, 386,
427
Christopher, Miller 36, 191, 206, 260,
261, 320
Coetzee, J. M. 238
Cohen, Marcel 54
Conrad, Joseph 9, 36, 78, 106, 144, 179,
180, 189-191, 220, 229, 247, 251, 291,
293-295, 302-306, 393
Constant, Benjamin 57
Crews, Frederick 29, 36
Critique et Verite 26
Crusoe, Robinson 204, 290
Curtius, Ernst Robert 33

çok kültürlülük 287, 323, 428

D'souza, Dinesh 311, 323
Dacier, Baron 63
Dali, Salvador 254
Dallas 92
Danto, Arthur 129
Darwinizm 63
de Man, Paul 23, 28, 36, 112, 181, 183,
317
De Rerum Natura 110
Debray, Regis 83, 420, 421
Defoe, Daniel 204
Deleuze, Gilles 175, 200
Delilik ve Medeniyet 65-66, 81

demistifiye etme 24, 41, 62, 64, 80, 108, 113, 321
Democracy in America 214
deneme yazarlığı 117
Derrida, Jacques 26, 32, 41, 105, 112-114, 204-206, 242, 389, 510
Description de l'Egypte 49, 63
Dickens, Charles 61, 117, 187, 188, 220, 226, 235, 288, 294
dilbilim 50-52
dilın anlam üretmesi 28
Dilthey, Wilhelm 86
dinginci 35, 44, 81, 95
Disraeli, Benjamin 49, 491
Dissemination 113
dışlama 48, 63, 65, 66, 70, 81, 96-97, 177, 268
dışlama mekanizması 65
diyalojik 88
Doğu 7, 9, 14, 18, 24, 36, 48-52, 54, 56-60, 62, 63, 74, 77, 82, 100, 101, 111, 130, 134, 136, 137, 149-150, 153, 156, 161, 164, 167, 172, 197, 203, 207-209, 211, 213, 224, 232, 251, 257, 260-262, 264, 279-281, 283, 284, 298, 301, 302, 307-309, 316, 320
Doğulu 14, 50, 52, 56, 57, 59, 60, 62-63, 167, 283, 284
Doğulu rönesansı 57
Donato, Eugenio 29
Donzelot, Jacques 66
Dostoyevski 78
Doughty, Charles 63
drama literatürü 131
Dryden 242
Dulles, John Foster 162
Dünya, Metin ve Eleştirmen 10, 12, 84, 90, 105, 112, 115, 222, 223, 225, 245, 432
dünyevî 42, 45, 47, 50, 117-118, 123, 178, 187, 225, 226
dünyevîlik 40, 42, 46, 84, 117, 134, 177, 178, 216, 225, 226, 313, 391

edebiyat incelemeleri 151
edebiyat kuramı 91, 183

Egypt Military Society 155
el-Cedid 17
Electra 143
eleştirel bilinç 122, 316, 336
eleştiri 9-12, 14, 16-19, 23-31, 34-37, 39, 40, 44, 45, 48, 51, 52, 60, 61, 67, 75, 80, 82, 85, 86, 89, 92, 99, 105, 106, 112, 114-117, 128, 174, 178, 179, 183-185, 188, 189, 194, 195, 200, 204, 206, 213, 215, 216, 219-222, 227, 228, 233, 235, 237, 242, 247, 253-254, 258, 261, 265, 268, 271, 273, 286, 300, 304, 305, 308, 319-320, 323, 334
eleştiri kuramı 24, 35
eleştirmen 10, 12, 23-26, 28-32, 36, 39-48, 60, 61, 85, 90, 95, 99, 103, 105, 108, 112, 115, 116, 119, 128, 164, 220, 222, 223, 225, 242, 245, 260, 263, 293, 300
eleştölgü 42
el-Gitani, Cemal 159
Eliot, T. S. 33, 119, 136, 238, 242, 243, 247, 307
Emerson, Ralph Waldo 24
Empson, Sir William 24
entelektüel 8, 17, 19, 26, 30, 38, 41, 43-45, 52, 56, 70, 75, 82, 84, 89, 91, 93, 102, 107, 119, 120, 122, 124, 127, 134-136, 142, 145, 146, 148, 153, 162, 168, 170, 174-177, 179-180, 183, 184, 186, 187, 189, 191, 195, 196, 199-201, 205, 207, 214, 221, 224-227, 229, 236, 244, 245, 247, 248, 251, 258, 265-270, 274, 282, 291, 298, 310, 316, 318, 319, 334-335, 337, 349, 350, 352, 353, 358, 361, 377, 380, 381, 384, 386, 387, 388, 390, 391, 396, 412, 414, 417, 418, 419, 421, 423, 425-428, 430, 431, 449, 450, 454, 456, 466, 471, 475, 479, 480-482, 485, 487, 503, 505, 506, 508-510, 530
envanter 14, 156, 210
Enver Abdülmelik 47, 155
Episkopal 280
Episkopalizm 216
etkilenme 26, 31, 33, 56, 114
etnik-merkezci 46

- Evangelizm 216
evrenselci 46, 51, 145, 239
Ezher 159
- Fanny Price 255
Fanon, Frantz 48, 54, 55, 65, 66, 79, 81, 82, 145, 170, 188, 195, 232, 233, 319, 464, 494
Fauré, Gabriel 131
feminizm 89, 90, 94, 129, 147, 184, 218
Fevzi, Hüseyin 155
Filistin Sorunu 65, 102, 105, 106, 135, 161, 170, 210-213, 245, 253, 322, 323, 351, 354, 355, 365, 377, 378, 379, 381, 404, 409, 436, 441, 464
Fırtına 256, 289, 303
Fish, Stanley 29, 95
Flaubert, Gustave 29, 49, 50, 63, 254, 289
Fletcher School of Law and Diplomacy 29
Forster, E. M. 235, 257, 303
Foucault, Michel 13, 14, 17, 33-35, 37, 38, 48, 50, 54, 55, 65, 66, 80, 81, 87, 95, 107, 108, 110-113, 117, 119, 174, 198, 204-209, 225, 242, 257, 260, 267, 319, 320, 388, 390, 391
Frankfurt eleştiri kuramcıları 178
Frankfurt Okulu 79
frankofon 54
Fransız esinli eleştiri 24
Fransız esinli olmayan eleştiri 24
Freud, Sigmund 24, 29, 56, 131, 326
Fugard, Athol 137
- Gandhi 254
Garcia Marquez, Gabriel 185, 191, 241, 482
geleneksel entelektüel 119, 120, 267, 390
Gender, Culture and Empire 184
Genel kültür eleştirisi 183
Genet, Jean 113, 136, 137, 145, 185, 252
gezginci teori 10, 318
Gide, André 8, 10, 20, 37, 43, 106, 137, 148, 157, 181, 186, 190, 195, 201, 204, 207, 243, 252, 254, 272, 291-293, 322, 326, 327
Girard, René 29
- Glas 113
Glass, Philip 131
Global Reach 46
Gobineau, Joseph 49
Goethe 33, 34, 49, 63
Goldberg Varyasyonları 224
Goldmann, Lucien 41
Gould, Glenn 129, 183, 224
Göç Mevsimi 144
göçebe 175
göçmen 94, 101, 149, 199, 210, 252, 266, 306, 324, 453, 457, 495
Görünümler, O Ana Adanmış 195
göstergebilim 29, 40, 44, 60, 147, 184
Grammarology 113
Gramsci, Antonio 13, 14, 44, 85, 86, 111, 119, 120, 124, 125, 131, 142, 174, 182, 197, 200, 210, 236, 237, 246, 257-260, 266-268, 323, 390, 510
Guha, Ranajit 193
Gurur ve Önyargı 301
Gülliver'in Seyahatleri 185
Güney Sorunu 258, 390
- Haberlerin Ağında İslâm* 68, 106, 107, 164, 211, 285
Habermas, Jurgen 248
hadis 1, 54
Halton 40
Hamlet 143, 454
Han el-Halili 159
Hanedan 92, 223, 226, 227
Hanedan-karşıtı entelektüel 226
Hapishane Defterleri 210, 236, 258
hapishaneci/cezalandırıcı toplum 95
Hapishanenin Doğuşu 54, 111, 209, 257
Hardy, Thomas 35, 47, 119
Harlow, Barbara 188, 428
Hartman, Geoffrey 28, 36, 103, 115
Hâtibi, Abdulkadir 304
Havel, Vaclav 137
Hawthorne, Nathaniel 143
Haydn, Joseph 118, 139
haz 256

- hedonizm 15, 16, 61
hegemonya 47, 130, 174, 175, 198, 199, 236, 257-259, 295, 300, 483
hegemonya analizleri 198
Heidegger, Martin 26, 86
Henze, Hans Werner 132
Herbelot, de Molainville 62
Herder 51
Heredot 62
Hindistan'da Bir Geçit 235, 289, 301
Hint-Avrupa 52
Hint-Avrupa dilleri 52
Hobbes, Thomas 38
Hodgkin, Thomas 225
Hofmannsthal, Hugo von 143
Homeros 269
Hook, Sidney 233
Hopkins, Gerard Manley 33, 118, 119, 134
Horkheimer, Max 174, 178
Howe, Irving 277, 380
Hugo, Victor 30, 33, 49, 63, 394
Humboldt, Wilhelm von 51
Husserl, Edmund 113, 180, 305
hümanite 53

İdeen 51
Institut d'Egypte 63
Islamic Women Speaking 261

İbn Haldun 109, 165
İbsen 131, 139, 140
icra edilebilirlik 194
iç içe geçmiş ve örtüşen deneyim alanları 264
İkna 301
iktidar 12, 13, 15, 16, 19, 37, 42, 50, 53-55, 69, 77, 81, 82, 90, 92, 99, 113, 119, 138, 150, 158, 170, 181, 189, 207, 209, 213, 253, 257, 260, 272, 284, 319, 320, 324, 327, 331, 345, 369, 425, 427, 479, 486, 493, 497, 501
İlahî Komedyâ 63
imgesel coğrafya sistemi 62
infatih 78
infra-urbanismus 76

İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu 259
İslâm 1, 17, 48, 49, 57-59, 62, 68, 74, 75, 78, 79, 106, 107, 110, 149, 159, 164, 165, 182, 207, 211, 216, 240, 261-267, 269, 274, 284, 285, 299, 310, 329, 334
İstrabadi, Zeyneb 20

Jalée, Pierre 46
James, C. L. R. 150, 163, 168, 170, 189, 195, 217, 220, 221, 238, 255, 259, 264, 293, 304, 316, 320, 397
James, Henri 294
Jameson Fred 85, 124, 174, 178, 195, 227, 317
Johnson, Ben 116
Journal Intime 57
Joyce, James 53, 220, 307, 309

Kaliban 53
Kamf, Louis 44
kamusal alan 8, 34, 226, 248, 418
kanon 33, 85, 87, 89, 92, 131, 139, 143, 144, 146, 185, 187, 191, 218, 242, 255, 268, 269, 287, 420, 428
kanoniklik 139
Kant, İmmanuel 242
Kaptan Cook 166
Karanlığın Yüreği 144, 229, 255, 293, 294, 303, 304
karşı-ayaklanmacılık 43, 176
karşı-hegemonya 258, 259
karşılaştırmalı edebiyat 1, 84, 91, 107, 169, 192, 203, 217
Keats, John 116
Kelimeler ve Şeyler 34
kendine-yeterli-metin 40
Kermode, Frank 115, 117, 118, 203
Kermode, Frank 115, 203
Kim 235, 256, 257, 290, 291
King, Martin Luther 252
Kipling, Rudyard 235, 256, 257, 289, 292, 303
kıtâ Avrupası teorisi 204
Kolakawski, Leszek 82

kontrapuntal 16, 132, 143, 180, 188, 224,
234, 246, 254, 255, 265, 292
Koppel, Ted 71
Kuhn, Thomas 40
kuram 23, 30-32, 35, 37, 45, 56, 61, 79,
85, 86, 88, 99, 107, 108, 111, 113, 124,
146, 147, 177, 178, 180, 184, 185, 190,
191, 194, 196, 198, 201, 205, 207, 242,
243, 257-261, 263, 268, 282, 289, 295,
302, 307, 319, 334, 336, 380, 507
Kurbanları Suçlamak 325
kurtuluş 50, 77, 83, 85, 147, 170, 171,
173, 178, 215, 233, 238, 239, 244, 264-
266, 275, 293, 328, 336
kurtuluş teolojisi 85
kuşatma 71, 103, 246, 258
kültür emperyalizmi 144
kültür endüstrisi 140, 174
Kültür ve Anarşi 267
Kültür ve Emperyalizm 1, 12, 16, 19, 91,
107, 186, 188, 201, 214, 223-225, 227-
230, 233, 240, 254, 282, 288, 289, 293,
320, 321
Kültür ve Toplum 254
kültürel yabancı 270
kültürlerarasılık 148-150
l' Ecriture et la différence 41
La Carte postale 113
La Renaissance Orientale 33
Lacan, Jacques 94, 206, 248
Lamming, George 255, 292
Lane, E. W. 49, 63, 189
Laporte, Dominique 54
Lasch, Christopher 93
Laswel, Harold 62
Le Français national 54
Le'bet il sit 157
Lefebvre, Henri 54
Leopardi, Giacomo 258
Les Paravents 185, 394
Lesseps, Ferdinand de 63
Let Wömen Speak 261
Levin, Harry 29

Lévi-Strauss, Claude 61
Lewis, Bernard 189, 269, 341, 348, 353,
357, 359, 362, 363, 409, 419,
lingua franca 159
*Linguistique et Colonialisme: petit traite
de glottophagie* 54
Lipman, Samuel 128
Llama 257
Lord Cromer 62, 154
Lucretius 110
Lugard, Frederik 229
Lukács, György 29, 39, 40, 44, 84, 124,
125, 141, 162, 197, 198, 237, 318, 319
Luther 63, 252, 381
Lyautey, Louis 229
Lyotard, Jean-François 194
Macbeth 141
Madalyonun Diğer Yüzü 324
Magdoff, Harry 46
Mahler, Gustav 139, 190
Mallarmé, Stéphane 32, 124
Mansfield Park 185, 187, 254, 255, 257,
291, 292, 303
Marks 38, 39, 56, 59, 85, 109, 169, 175,
180, 196, 200, 318
Marksizm 17, 41, 44, 55, 63, 85, 86, 114,
124, 147, 168, 174, 175, 195-200, 295,
318, 509, 510
Marranca, Bonnie 16, 127, 151
Marvell, Andrew 116
Masks of Conquest 315
Massenet, Jules 131
Massignon, Louis 109, 110, 189
Mazrui, Ali 265
McLuhan, Marshall 46
merkezsizlik 248
Merleau-Ponty, Maurice 305
Messiaen, Olivier 133
Metahistory 227
metâlaştırılma 171
metin 10-13, 15-17, 23-27, 33, 35, 36, 40-
42, 44, 45, 49-51, 62, 65, 71, 85, 87-90,
92, 105, 106, 108, 109, 112-115, 122,
130, 131, 146, 162, 163, 176, 185, 186,

188, 204, 222, 223, 225, 226, 241, 242,
245, 253, 254, 256-258, 260, 261, 268,
269, 277, 319, 327, 328
metinlerarasılık 35, 114
metinsellik 50
metne yönelik yaklaşımlar 109
metnin maddiliği 41
Mill, John Stuart 214, 228
Miller, Jane 260
milletler dünyası 48
milliyetçilik 78, 79, 165, 167, 170, 175,
196, 214, 215, 229, 236, 238, 286, 287,
299
Milson, Menachem 75
Milton, John 34, 331
Mimesis 163, 239, 432
miras/turâs 310, 443, 449, 450, 452, 483
Moby-Dick 185
modernite 52, 236, 248, 309, 310
Moore, Barrington 48
Moynihan, Daniel 47
Mozart 139, 177, 497, 498
Muhammed 62, 453
Murchison, Rodney 302
musical elaboration 127, 182
Müller, Max 46, 134, 143, 150, 227
müzik 16, 101, 116, 127-135, 139-142,
179-183, 201, 224, 239, 242, 244, 249,
260, 261, 292, 307, 308, 335, 486, 487
Mythologies 31
Mythology of Imperialism 44
N'gugi wa Thiong'o 11, 147, 191, 303,
304, 429
Naipul, V. S. 76, 78, 150, 238, 292
Napolyon, Louis 49, 59, 63, 209, 284, 319
Nâsır 55, 77, 78, 155, 160-162, 203, 251
Nâsırcılık 160
Necib, Mahfuz 157, 159
negritude 165, 265
Nerval, Gérard de 49, 63, 254
Newman, John Herry 231
Nietzsche, Friedrich 24, 34, 49
Nightline 71
Nogent'li Guibert 63

Norman, Jessye 130
Norris, Christopher 113
Northrop, Frye 61, 105, 111, 112, 115,
116
Not Quite Right 280

Odeh, Aleks 104
Oedipus kompleksi 28
Ohmann, Richard 44
Oksidentalizm 58, 167, 265
Onsekizinci Brumière 59, 196, 239
opera 9, 19, 127, 130-133, 137, 138, 142,
144, 182, 224, 487, 497
organik 39, 52, 96, 119, 120, 142, 236,
258, 267, 390
Orta Doğu Enstitüsü 59
Orwell, George 83
oryantalist temsiller 13
otorite 13, 24, 67, 68, 70, 87, 90, 92, 94,
95, 143, 146, 147, 181, 187, 208, 262,
271, 310, 322, 348, 355, 403, 409, 425,
428, 438, 457, 461, 462, 466, 467, 472,
476, 487, 490, 494, 497, 499, 500
Ozick, Cynthia 104

öncü eleştiri 23, 26-29, 40, 44
öncü eleştirmen 24, 26, 28-30, 41
Öteki 67, 68, 76, 212, 216, 228, 246, 263,
285, 331, 449, 451, 455, 515
özerklikçilik 89

Papp, Joseph 138
Pater, Walter 24
Pavarotti 130
Philology and Weltliteratur 163
Pier, Wigan 83
Pierce, C. S. 79
Plato 118, 119, 242
Platt, D. C. 228
Plotting Women 184
Poirier, Richard 29, 36, 85
Poliakov, Leon 52
Popper, Karl 31
postkolonyal kurgu 192
Postmodern Durum 194

postmodernizm 309, 310, 417, 427
postyapısalcılık 13, 147, 263
Poulet, Georges 30
Pozitivizm 63
pratik eleştiri 99
profesyonizm 95, 107, 317
Proust, Marcel 117, 135, 181, 189-192, 307
psikanaliz 29, 63

Quinet, Edgar 57

Rameau, Jean-Philippe 131
Rand Corporation 59
Raskin, Jonah 44
Redgrave, Vanessa 141
reggi ve rock müzik 182
Renan, Ernest 49, 51, 57, 67, 75, 117
Rhodes 229
Richards, I. A. 99
Riddel, Joseph 29
rıza imalatı 248
Robbins, Harold 117
Robinson, Marc 16, 130
rock kültürü 182
Rockefeller Foundation 162
Roman Kuramı 84
Romantikler 34, 53
Rossini 131
Roszak, Theodore 44
Rousseau, J. J. 24
Rowbatham, Sheila 59
Roy, Anita 19, 20
Rubinstein, Dani 75
Ruskin, John 254
Russel, Bertrand 248
Rüşdi, Salman 94, 185, 265, 270, 310
Rüzgârlı Ev 92, 187

Said, Edward W. 1, 9, 19, -20, 62, 99, 105, 123, 127-150, 201, 222, 269, 274, 281, 308, 429, 475, 515, 516
Saintsbury 193

Saint-Simon 58
Salih, Tayib 144
Salusinszky, İmre 125
Sami akıllı 57
Samiler 52, 75, 490
Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi 53
Sankoff, Gillian 54
Sanskrit metinleri 51
Sartre, J. P. 267, 305, 306
Schiffirin, André 212
Schlegel, August and Friedrich von 51, 52
Schoenberg, Arnold 119, 130, 139
Schumann 139
Schwab, Raymond 33
sekülerizm/çağcılık 84, 165, 216, 266, 454
sekülerizm/çağcılık nosyonu 165
seküler 42, 79, 86, 105, 115, 134, 135, 145, 146, 165, 167, 170, 216, 222, 225, 233, 247, 265-268, 299, 307, 367, 391, 409, 423, 425, 428, 453, 455, 473, 474, 483, 490, 505, 523
seküler/çağcıl eleştiri 222, 247
seküler/çağcıl Yorum Politikası 165
Sellars, Peter 130, 142
Semitik diller 52
Senghor 236, 265
Sense of an Ending 203
Serban, André 130
Sevdalı Tutsak 252
Sevil Berberi 131
Seyyidinâ Hüseyin Cami 159
Shakespeare 29, 58, 131, 259, 314, 454
Shelley's Mythmaking 31
Shira 76
simgesel düzen kavramı 94
sınırlama 14, 26, 28, 35, 45, 48, 66, 67, 81, 122, 160, 161, 165, 178, 198, 206
Sir Thomas Bertram 291, 293, 303
sivil toplumun işlenmesi 182
sivil toplumun seküler fethi 267
skolastik hermetizm 47
Sontag, Susan 29
Sophocles 269

- Southern, R. W. 49
Soyinka, Wole 144, 147, 265
Soylu Peter 63
sömürgeleştirme 144, 169, 170, 188, 215, 236, 264, 265, 320
söylem 12, 13, 16, 34, 35, 37, 38, 50, 55, 59, 62, 89, 112, 145, 146, 167, 168, 175, 184, 191, 198, 207, 209, 220, 233, 247, 248, 263, 264, 275, 276, 319, 320
sözmerkezcilik 41, 114, 205
Spencer, Edmund 47
Spitzers, Leo 27, 178
Spivak, Gayatri 167
Splengerizm 63
Steel, Danielle 288
Stendhal 29, 30
Stevens, Wallace 35, 109, 116, 118
Stone, Robert 241
Strindberg, August 139
Subaltern Studies 167
Sukarno 77
sürgün 16, 83, 84, 94, 101, 132, 185, 266, 272, 279, 282, 284, 286, 294, 306, 309, 329, 334, 340, 365, 368, 370, 375, 384, 393, 394, 395, 398, 413, 429, 430, 431, 432, 436, 463, 467, 468, 472, 478, 496, 510
Sürgün Üzerine Düşünceler 16
Swift, Jonathan 25
Sykes-Picot anlaşması 167
Sylvestre de Sacy 49

Şarkiyatçılık 1, 12-19, 23, 49, 50, 55-59, 61-63, 65-67, 75, 79, 88, 108-112, 117, 122, 149, 150, 162, 164, 179, 188, 196, 207-212, 214, 215, 218, 223-225, 227, 228, 231, 233, 244, 253, 257, 258, 260, 261, 263-266, 268, 274, 275, 284, 289, 302, 319, 320, 323, 334, 433, 434, 435, 490, 506, 507
Şarm el-Şeyh 329, 330
Şerif, Ömer 281
Şeylerin Düzeni 66
Şeytan Ayetleri 266
Şubra 154

Tableau de l'érudition française 63
tahakküm 37, 47, 68, 77, 80, 133, 134, 139, 209, 228, 229, 239, 264, 320, 336, 483
Tarih ve Sınıf Bilinci 318
tek kimliklilik 133
temsil 11-17, 51, 59, 60, 62, 67-71, 76-80, 91, 93, 96, 97, 99, 106, 107, 131, 145, 147, 154, 173, 179, 186, 187, 229, 253, 264, 272, 275, 281, 284, 286, 298, 324, 336, 346-348, 357, 359, 360, 362, 366, 372, 374, 379, 388, 395, 397, 399, 400, 402, 404, 417, 421, 425, 432, 433, 434, 438, 440, 452, 454, 463, 472, 479, 481, 485, 487, 506, 520
temsil sistemi 59
Tennyson, Alfred 48
Tersine Şarkiyatçılık 263, 265
Thackeray, W. M. 226
The Age of Imperialism 46
The Aryan Myth 52
The Black Jacobins 293
The Country and the City 91, 116, 301
The Fateful Triangle 75
The Idea of a University 231
The Nigger Question 254
The Origin of Geometry 113
The Philosophy of New Music 180
The Revolution against Capital 200
The Road to Botany Bay 166
The Secret Sharer 36
The Seductions of Theory 260
The Soul and its Forms 141
The Story of Kufur Shamma 138
The Voyage in 163
The Wreck of the Deutschland 134
Tocqueville, Alexis de 214
Thompson, Edward 323
Tolstoy 190, 254
Toscanini 129, 183, 241
Touré, Sékou 77
Trilling, Lionel 42, 104, 214

- tümüyle yönetilen toplum nosyonu, 95, 260
- ulusal kimlik 148, 165, 167, 298, 456, 483, 523
- ulusçuluk 263, 264
- ulus-devlet 298, 428, 527
- Ümmü Gülsüm 133
- üniversite 269, 341, 402, 410, 421, 433, 466, 514, 519
- Ürdün kralı Hüseyin 281
- varyasyon 133, 224
- Venedik'te Ölüm* 307
- Verdi 11, 16, 20, 42, 61, 64, 75, 82, 90, 104, 108, 115, 127, 128, 144, 157, 166, 179, 180, 187, 193, 195, 203, 205, 211, 227, 239, 242, 244, 246, 262, 264, 282, 300, 306, 317, 324, 325
- verismo 130, 131
- Vico 13, 28, 31, 42, 45, 48, 51, 86, 108-110, 112, 117, 204, 210, 258, 307, 314, 528
- Victoria koleji 293, 314
- Virilio, Paul 76
- Viswanathan, Gauri 7
- Wagner 9, 131, 138, 139, 181, 446
- Wallerstein, İmmanuel 46
- Walzer, Michael 277, 380, 392, 393
- Wanger, Shelley 7, 20, 24, 31
- Wasserstein, Edward 128
- Wedge 80, 127
- White, Hayden 227
- Wilde, Oscar 114, 219
- Williams, Eric 255
- Williams, Raymond 72, 91, 116, 124, 174, 188, 254, 300, 318
- Wilson, Edmund 24
- Wilson, Robert 130
- Wilson, Robert 24, 130, 137, 142
- Woodberry, George Edward 169
- Yale eleştirmenleri 26, 36
- Yale okulu 183
- yapıbozumcu 80, 85, 88, 111, 113, 114, 121, 147, 184, 264, 295, 323
- yapıbozumculuk 80, 85, 113, 121, 147
- yapıbozumu 24, 41, 99, 184
- yapısalcılık 13, 147, 263
- Yasin, Katib 304
- yazın 9, 11, 13, 15-17, 19, 23-25, 27-34, 36, 39, 40, 42-48, 50, 53, 57-60, 75, 82, 85, 92, 93, 99, 101, 103-109, 112, 116, 117, 124, 127-130, 143, 145, 146, 153, 154, 159, 167, 177, 183-186, 191, 193, 194, 200, 204, 211-213, 219, 221, 227, 229, 233-235, 237, 239, 241-245, 253, 259, 260, 268, 283, 287, 289, 290, 295, 303, 308, 309, 323, 327, 336
- yazın eleştirisi 16, 25, 28, 31, 85, 112, 116, 183-185, 194, 323
- yazın eleştirmeni 39, 44, 50, 103, 104, 167
- yazın kuramı 99, 127, 184
- yazın yapıtları 117
- yazınsal kanon 287
- yazınsallık 99
- Yeats, W. B. 220, 302, 304, 305
- Yeni Bilim* 109, 307
- yeni bir cehalet türü 56
- Yeni Eleştiri 26, 27, 35, 114, 219, 221, 235, 305
- Yeni Eleştiri bağlıları 219
- Yeni Gazetecilik 117
- Yeni Tarihsehciler 227
- Yeni Tarihsehcilik 184, 295
- Yeni Yeni Eleştiri 35
- yerlililik 78, 89, 168, 265
- Yersiz Yurtsuz* 280, 365, 528
- Yeryüzünün Lanetlileri* 54, 65, 81, 233, 495
- yeterlilik/beceri 194
- yüksek kültür 42, 127
- Zemâlek 154 -
- Zend 51
- Zeynî Bereket 159
- zihinleri sömürge olmaktan çıkarma 11, 147
- zorlayıcı olmayan bir temsil sistemi 68

İktidar, Siyaset ve Kültür

—Söyleşiler—

Edward W. Said

'Edward Said tamâmen haklı olarak zamanımızın en büyük edebiyat, kültür ve jeopolitik eleştirmenidir.'

RICHARD POIRIER

Edward Said, uzun zamandır çoğu kitabıyla bir dizi kayda değer konuyu ele alan en etkili kamusal entelektüellerden birisi olarak kabul edilmektedir. Fakat onun hiçbir kitabı İktidar, Siyaset ve Kültür kitabı kadar insanın merakını kamçılayan vukûfiyetininengin menzilini ihata etmemiştir; bu kitap kendisiyle son otuz yılda yapılan röportajlardan yapılmış bir seçkidir.

Said, kitaptaki yirmi dokuz röportajda Filistin'den Pavarotti'ye, sömürge dönemi koşullarındaki konargöçer yetişme yıllarından politik olarak eylemci ve sıklıkla tartışmalı yetişkinliğine kadar birçok şeyi dile getirdiği gibi, hem Austen, Beckett, Conrad, Naipaul, Mahfuz ve Rüşdi hakkında hem de meslektaşları eleştirmenler Bloom, Derrida ve Foucault hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Said'in edebiyata, müziğe, tarihe ve politikaya tutkusu, kendisinin üretken yaşamının olmazsa olmaz bu eserinde son derece güçlü bir şekilde dile getirilmiştir.

'Büyüleyici ve ilham verici bu röportajlar Edward Said'in gözde ve seçkin bir kamusal entelektüel olarak pozisyonunu tahkim etmektedir. Onun demokratik ve kozmopolit hümanizmi,... bizim dünyaya ve kendimize ilişkin ufukumuzu genişletmektedir.'

ERIC FONER

ISBN 978-605-9279-89-5

9 786059 279895